

4 parts in 1 Vol.
3ll. vol. 2 p. 52
(VIII ll) 208 pp, 160 pp, 200 pp (IV ll)

L 9

L

L *[scribble]*

Alle de
MEDICINALE
WERKEN
 van
PAULIS BERBETTE

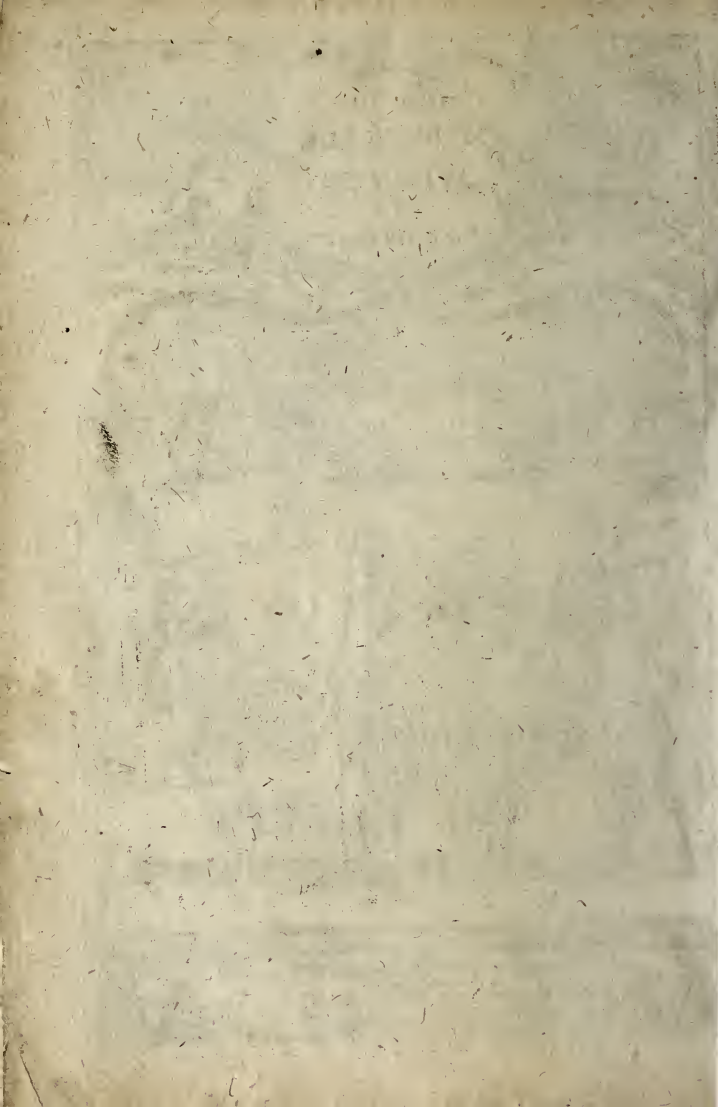
Anatomie

Peest-Beschrijving

t Amsterdam by
IAN TEN HOORN Over het Oude *Heere Logement*
 met *Priviliege* Anno 1700.

ALLE DE
MEDICYNALE
WERKEN,

Na de Hedendaagſche Practyk beſchreven

DOOR
PAULUS BARBETTE,

In zyn leven der Medicynen Doctor en
Practizyn tot AMSTERDAM.

Beſtaande in de

CHIRURGIE,

En

PRACTYK DER MEDICYNEN,

Verſiert met Nooten,

Door F. DEKKERS, M. Dr.

De Agtſte Druk, van alle Druk-feylen verbeterd.

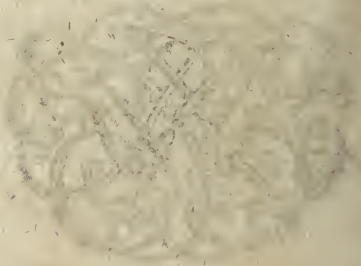
AMSTERDAM,

By JANTEN HOORN, Boekverkoper over 't
Oude Heeren Logiment in de Historyſchryver.

Met Previlegie. 1709.

W E R K E N
T A M U S S A R B E T T E

C H I R U R G I E
M E D I C I N E N
J O H N H. D A K E R S, M. D.

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF CHICAGO

C O P I A

Van de

P R I V I L E G I E.

DE STATEN van HOLLANT ende WESTVRIESLAND, doen te weten, alzoo' ons verdoond is by de Kinderen en Erfgenamen van *Jacob Lescailje*, Boekverkoper tot Amsterdam, hoe dat de Supplianten haar overleden Vader Zalr. van ons, in deto den Vierden Decem-ber, 1662 geaccordeert was Aëte van attache, op zeker Octroy van haar Hoog Mog. geobtineert, den vierden November des voorsz jaars, omme voor den tijd van vyftien eerstkomende Jaren, alleen ende met exclusie van alle anderen, binnen de Geunieerde Provinciën, Steden en Leden van dien, te mogen doen drukken, venten en verkoopen zeker Boek, geintituleerd *Chirurgie, na de hedendaagsche Practycque*, beschreven door *Paulus Barbette*, der Medicynen Doctor en Practizyn tot Amsterdam; toenmaals, door den voorschreven *Lescailje*, voor de derdemaal gedrukt, ende nu by de Supplianten het voorsz Boek voor de vierdemaal hebben doen drukken, ende met verscheide nieuwe stoffen ende Geneesmiddelen vermeerdert. Derhalven zoo keeren haar de Supplianten tot ons, ootmoedelyk verzoekende nogmaals ons Octroy, voor den tyd van vyftien eerstkomen- ende agtereenvolgende Jaaren, *in communi forma*. ZO IS 'T; dat wy de zaake en 't verzoek voorsz overgemerkt hebbende, ende

† 3

genegen

genegen wezende ter bede van de Supplianten, uit onze regte wetenschap, souveraine Magt ende authoriteit, de Supplianten geconsenteert, geaccordeert ende geoctroyeert hebben, consenteren, accorderen en octroyeren mits dezen, dat zy gedurende de tyd van vyftien eerst agtereenvolgende Jaaren, het voorschreeve Boek, genaamt *Chirurgie na de hedendaagsche Practyk*, beschreeven door *Paulus Barbette*, der Medicynen Doctor, met verscheide *nieuwe Stoffen en Geneesmiddelen* vermeerdert, binnen den voorschreve onzen Lande, alleen zullen mogen drukken, doen drukken, verkopen ende uitgeven, verbiedende daarom allen ende eenen yegelyken, het zelve Boek na te drukken, ofte, elders nagedrukt zynde, binnen den zelven onzen Lande te brengen, uit te geeven of te verkoopen, op verbeurte van alle de nagedrukte, ingebrachte ofte verkogte Exemplaren, ende een boete van drie hondert gulden daar en boven te verbeuren, te appliceren een derdepart voor den Officier die de Calangé doen zal, een derdepart voor den Armen ter Plaatsé daar het Casus voorvallen zal, ende het resterende derdepart voor de Supplianten. Alles in dien verstande, dat wy, de Supplianten met deezen onzen Octroye alleen willende gratificeren, tot verhoedinge van hare schade, door het nadrukken van het voorsz Boek, daar door in geenigen deele verstaan den Inhoudc van dien te authoriseren ofte te advoueren, ende veel min het zelve, onder onze protexie ende bescherminge, eenig meerder credit, aanzien of reputatie te geven; nemaar de Supplianten, in cas daar in iets onbehoorlyks zoude mogen influeren, alle het zelve, tot haren laste, zullen gehouden wezen te verantwoorden, tot dien einde wel expresselijk begeerende, dat, by aldien zy desen onsen Octroye voor het selve boek zullen willen stellen, daar van gene geabbrevieerde ofte gecontra-

contraheerde mentie zullen mogen maken ; nemaal gehouden zullen wezen het selve Oetroy in 't geheel, ende zonder eenige omiffie, daar voor te drukken, ofte doen drukken; ende dat zy gehouden sullen zyn een Exemplaar van het voorsz Werk, gebonden en wel geconditioneert, te brengen in de Bibliotheek van onze Univerfiteit tot Leiden, en daar van be hoorlijk te doen blyken, alles op poene van het effect van dien te verliezen. Ende ten einde de Supplianten dezen onzen Confente ende Oetroye mogen genieten, als naar behooren, lasten wy allen ende eenen yegelyken, die 'taangaan mag, dat zy de Supplianten van den Inhoud van dezen doen ende laten gedoogen, rustelyk ende volkomentlyk genieten ende gebruiken, cefferende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage, onder onzen grooten Zegel, hier aan doen hangen, den eerften Maart, in 't Jaar onfes Heeren en Zaligmakers, duizend zes hondert en tachtig.

Arent Baron van Wassenaar.

Ter Ordonnantic van
de Staten.

SIM. van BEAUMONT.

De Erfgenamen van J. Lescaijje hebben het Recht der bovenstaande Privilegie getransporteert aan JAN TEN HOORN, Boekverkoper. Den 18 September, 1687.

De Hoog-zeleerden HEER,

en Vermaarde Ontleeder,

De HEER

FRANCISCUS

DELEBOE,

Gezegt

SYLVIVS.

*Der Medicynen Doctior, en Professor in de beroemde
Hooge Schoole te Leyden.*

MYN HEER,

Hoe weinig kan 't scharpsinnig seggen des welmenenden Satyrici U. E. toegeëigent worden, als hy over d'aldereigenste gebreken der gebrekelyke menschen zugtende, onder anderen komt te wenschen.

Theologis plus Exempli, minus Ambitionis;

Juris Consultis plus Conscientie, minus Lucri;

Medicis plus Experientia, minus Invidia.

Want wat ervarentheid kan die ontbreke, die met een doordringend oordeel, en onvermoeide moeite, zoo de Schryvers als de zieken jaren lang heeft ondersogt, en uit d'ongezonde stank van doode lichamen de lieffelyke gesondheids reuk, duisenden toegeswaait? Wederom, wat nyd kan men die toeschryven, die elk een

ver-

verdraagt die maar wil verdragen zyn? die
God en de Christelyke liefde van een an-
ders doen alleen laat Regter zyn? wiens
diepe geleerdheid niet, na d'aart der mos-
felen, gedurig in de schulpe blyft, maar
haar aan alle konstlievende gemoederen
gonstig toont en mededeelt, zoo dat de
gonst, het oordeel sonder vooroordeel, de
verdraag- en behulpzaamheid (onder Ge-
neesmeesters dun gefaaide deugden) UE.
dagelykse oeffeningen zyn. Honderden
konnen dat getuigen; ik spreek uit eigen
ervarentheid, en soude dit klein geschenk
onwaardig agten UE, als een teiken van
dankbaarheid op te offeren, 't en waar ik
wel wiste, eerstelyk, dat de deugd haar
zelve best en eerst betaalt; en daarna, dat
UE. met een dankbaar gemoed zeer haast
en wel te vreden is; waar op ik my te meer
verlate, om dat ik gelove dat UE. aan het
myne niet en twyffelt; hier mede UE.
veel gesonde en onbestrede jaren, my UE.
voordere gunst toewenschende, blyve
van herten

Vermaerde HEER,

UE. zeer verpligte Dienaar

PAULUS BARBETTE. M D.

N A A R S T I G E L E Z E R.

NAdemaal ik reden hebbe te gelooven, dat myn onlangs uitgegeven Heelkonst u veel aangena-mer is geweest, als de genen, die haar nooit gezien hebbende, evenwel of uit een zeer belachelyke nyd, of uit een zeer beklagchelyke onwetentheid, daar over haer oordeel wilde stryken, zoo hebbe ik, naar gedaene oeffeningen myns beroeps, altyd lust genoeg gehad u dezelve beter en volmaakter mede te deelen, gelyk uw opmerkende yver dat ligtelyk zal in dezen Agtsten Druk bevinden.

De Tytel heeft u al voor desen kunnen te kennen geven, wat ik na zoo veel uitmuntend schoon en vaste schriften met de myne niet genoeg geschaafds voor hadde; namentlyk de kern van de Oude en Nieuwe uit te zoeken, en uw de beste maniere aan te wyzen, waer mede men hedendaags de ziekten, die de handkonst onderworpen zyn, tragt weg te nemen. Niet dat ik u de inbeelding van den eene of te den andere voor de hedendaagsche practyk wilde verkoopen; want wat natuurlyk verstand heeft zig ooit aan 't gevoelen van een Land, van een Stad, van een Man, willen binden? ja wat een uitstekend verstand heeft ooit in alle deelen zyns beroeps even seer weten uit te steken, nademaal vande geveer aller konsten zulk een volmaaktbeid aan de hedendaagsche menschen niet is gegeven? maar om dat ik u het gene wilde toonen, dat my de reden en ervarentheid, na het naarstig lezen der vermaertste Schryvers, en naauwe opmerking van verscheide handelingen, voor 't zekerste, 't gemakkelyste en 't bequaamste wiste aan te raden. Voorder hebbe ik alle wydlopgheid geschuwt, en geen woorden willen gebruiken, als de geene, die ik meinde tot de zaek zelfs te kunnen dienien; evenwel hebbe ik getragt in weinig hoofstukken alles te begrypen, wat de grond der Konst vereist; onderzoekte naerstig, gy zult om 't gene ik met voordagt uitgelaten hebbe

hebbe, niet verlegen zyn. Al te groote boeken schrikken u haest af, en al te kleine zyn u schadelyk; hier hebbe ick de qualyk te vinden of gevonden middelweg gezocht, en daerom myne Aenmerkingen liever kortelyk inde verhandeling der ziekten zelver willen brengen, als door een wydloopig Historisch verhael deselve ten toon stellende, u op te houden: ten welken einde ik in de bysondere ziekten niet herzegge, wat ick in de gemeene beschryving der zelve eens geleerd hadde.

De geswollen, wonden, sweeren, die noch in d' oorsaek nog in de genesing verschillen, heb ik onder een hoofstuk gebragt, bevonden hebbende dat de meeste Schryvers, om de minste verscheidenheid van plaets, door een nieuwe naem quansuis een nieuwe ziekte, en alzo door haer toedoen sonder toedoen, de swaere konst nog swaerder maken. D'aldernaerstigste Jonkheid kan dat qualyk onderscheiden, en breekt haer hoofd met de naemtwijs van oude Leeraers, die zy meend van woord tot woord te moeten volgen, als schier of morgen een geleerd Meester uit haer worden zal. Wy syn dienaers der nature, en geen slaven der menschen, die van haer geschreven hebben; zy zyn geen Propheten, nog haer Schriften Heylig; men mag daer af en toedoen zonder ketrye.

Geneesmiddelen heb ik u weinig en veel gegeven; want de weinige die ik geve, zyn de beste die door veel moeite, en geen minder onkosten tot myn kennisse zyn gekomen, en die myn dagelykse practyk my voor de veiligste heeft aangepresen: andere kunt gy by andere zoeken.

Vaert hier mede wel: en terwijl ik bezig ben met meer enbeter, zo ik kan, te schryven; zoo neemt dit weinige in dank, en zoekt, zoo wel als ik, u en andere daer meede goet te doen.

Amsterdam den 21 van Maart 1662.

Op de Heelkonst van
Dr. PAULUS BARBETTE.

Hier verschijnt een heelzaam PAULUS,
Niet gelyk een wreede Saulus,
Die met scherpe klauwen grijpt,
En de tanden wet en slypt
Op doortrapte en Helsche vonden
Van geweer, om volk te wonden,
Te vernielen, en verwoed
Zig te baân in menschen bloed,
En den vetten beuit te deelen;
Maar hy komt gewonden heelen,
En genezen, door de gunst
Van zyn Meesterlyke Kunst.
Hulpelozen, gaat gy quijnen,
Dol van weedommen en pynen,
Aan gekrompen aâr en zeên,
Aan een breuk van arm en been,
Of gekneufde ledematen;
Legtge in 't uiterste verlaten,
Door een diepe vleeschquetsuur;
Schijnt de geest, van uur tot uur,
't Swakke lighaam te begeven;
Kan 't veraarde bloed het leven
Niet bewaren: loopt om raat
By den Duitschen Hippocraat,
By BARBETTE, die zyn zegen
Uitgiet over den verlegen,
En den band breekt, die zo stout
De natuur geknevelt houd.
Zyne Heelkunst ongedwongen
Komt ter zyden uitgesprongen,
Uit de volle Medicyn,
Als een ader uit den Rijn,
En verquikt de dorre leden,
In de Zee stad aller Steden,
Dies zy hem deze eere geeft
Dat hy voor een ander leeft.

T A F E L.

Eerste Deel.

VAN DE HANDWERKEN.

Cap. I. Van de handwerken in 't gemeen.	Pag. 3
II. Van de t'samenvoeging of Synthefis.	3
III. Van de natuur, onderscheit, teikenen, voorfegging en genezing der fracturen in 't gemeen.	4
IV. van de byfondere Beenbreuken.	11
V. van de natuur, onderscheit, oorfaeken, teikenen, voorfegging en genezing der Ontledingen in 't gemeen.	18
VI. van de byfondere Ontledingen.	21
VII. van de Scheurfels.	26
VIII. van 't uitzinken der Lyfmoeder, uteri procidentia.	35
IX. van 't uitzinken des Endeldarms.	36
X. van de tweede operatie genaemt Diærefis.	37
XI. van 't Aderlaten.	38
XII. van 't openen der Abscessen.	42
XIII. van 't openen der geflote deelen, die natuurlyker wyfe behoorden open te zyn.	46
XIV. van de Paracenthefis.	48
XV. van 't openen der Borst.	54
XVI. van 't ligten der Cataracta.	60
XVII. van de Bloedfuigers.	63
XVIII. van 't snyden der harde deelen.	64
XIX. van 't branden.	69
XX. van de Fontanellen.	69
XXI. van de Steen.	71
XXII. van 't uittrekken der Kogelen.	72
XXIII. hoe dat men een doode Vrugt uit 's Moeders ligbaem trekt, als mede de nageboorte.	73
XXIV. hoe dat men een verftorven lit affetten fal.	77
XXV. van de Vleesbreuk.	79
XXVI. hoe dat men een steen uit de blafe snyd.	81
XXVII. van de Hafemonden.	86

Tweede

T A F E L.

Tweede Deels eerste Boek.

VAN DE GESWELLEN.

Cap. I. <i>Van de geswellen in 't gemeen.</i>	Pag. 89
II. <i>van d' ontsteking of Phlegmonē.</i>	91
III. <i>van de Roose.</i>	96
IV. <i>van het geswel Oedema.</i>	99
V. <i>van de Scirrbus.</i>	103
VI. <i>van 't waterig Geswel.</i>	105
VII. <i>van 't Windagtig Geswel.</i>	110
VIII. <i>van de hayr worm.</i>	112
IX. <i>van de Geswellen Atheroma, Steatoma, en Meliceris.</i>	114
X. <i>van de Kropsweeren (Scropula, Struma)</i>	117
XI. <i>van de Bubo.</i>	120
XII. <i>van de Carbunculus.</i>	125
XIII. <i>van de Kanker.</i>	127
XIV. <i>van het heet en kout vier.</i>	130
XV. <i>van de Vyr.</i>	139
XVI. <i>van 't geswel Aneurisma.</i>	141
XVII. <i>van de Ophthalmia.</i>	143
XVIII. <i>van d' Angina.</i>	147

Tweede Deels tweede Boek.

VAN DE WONDEN.

CAP. I. <i>Van de natuure, onderscheid, oorzaken, tekenen en voorsegging der Wonden.</i>	154
II. <i>van de genezing der Wonden in 't gemeen.</i>	158
III. <i>hoe dat men de kragt en natuurlyke warmte der gewonde partje moet bewaren.</i>	158
IV. <i>van de toevallen der Wonden.</i>	159
V. <i>hoe dat men het gene van buiten in de wonde komt, moet wegnemen.</i>	164
VI. <i>hoe de Lippen der Wonden aan malkander gebragt en gehouden worden.</i>	166
VII. <i>van de Geneesmiddelen der Wonden.</i>	167
VIII. <i>van de Wonden der Senuwen.</i>	174

T A F E L

IX. <i>van de geschoote Wonden.</i>	176
X. <i>van de fenynige Wonden.</i>	179
XI. <i>van de byzondere Wonden.</i>	181

Tweede Deels derde Boek. VAN DE SWEEREN.

CAP. I. <i>Van de nature, onderscheid, oorsaken, teiken en Voorsegging der Sweeren.</i>	187
II. <i>van de genesing der Sweeren.</i>	188
III. <i>van de ulceratie met bedorven been.</i>	192
IV. <i>van d' in-eetende, voortkruipende, en quet aerdige Ulceratien.</i>	194
V. <i>van de Fistulen.</i>	196
VI. <i>van de verbrandheid.</i>	201
VII. <i>van de bysondere Sweeren.</i>	204

De Boekverkoper aan den Lezer.

DE wyl ik tot desen tyd toe bysonderlyk myn werk maake met het Drukken der Boeken in de Medicyne, zoo heb ik, (op dat my zo goeden Werk niet ontbreken zoude, als dit van den Heere *Paulus Barbette*) met de Erfgenamen van *J. Lescaillje* geaccordeert, dat my het Drukken van dit Loflyk Werk, en desselfs Previlegie nu eigen is. Daarenboven is hier nog bygevoegt de *Praxis*, verrijkt met de Nooten van de Heere *F. Deckers*. Zoo dat dit Werk nu in Compleete Order is gedrukt, en by neffens alle andere voornaame Medicyn-boeken te bekomen is, naarstelyk overzien in deeze Agtste Druk, en merkelyk verbeterd.

Blyve UE. te dienst

J. TEN HOORN.

EERSTE DEEL
DER
CHIRURGIE,
HANDELENDE
Van de
HANDWERKEN.

С ПИСЬМЪМЪ
ИЗЪ ПЕТЕРБУРГА
ВЪ СЕНТЯБРѢ 1812
ГОДА
ВЪ САНКТЪ ПЕТЕРБУРГѢ
ВЪ ТИПОГРАФИИ
ИЗДАТЕЛЬСКОМЪ
ИЗДАТЕЛЯ

EERSTE DEEL

3

DER

CHIRURGIE

EN

HANDWERKEN.

CAP. I.

Van de Handwerken in 't gemeen.

Lhoewel de naam van *Chirurgie* de handwerken in 't gemeen toekomt, zoo wort hy evenwel, wegens haar uitmuntendheid boven alle de anderen, hedendaags alleen gegeven aan die *Konste*, die de ziekten des menschelyken lighaams door de hand zoekt weg te nemen.

Het is waar, dat de uyerlyke toevallen niet alleen om de handen, maar ook om innerlyke middelen roepen; en wat wonder dat een gedeelte naar het geheel vraagt? want de *Chirurgie* is een lid, dat aan 't lighaam der *Geneskonst* hangt: maar deze innerlyke middelen deelen wy u als *Genes*-en niet als *Heelmeester* meede.

De gemeene werkinge deser *Konste*, onder de welke alle de byzondere konnen gebragt werden, zyn vierderley. 1. Het t' samen voegen van 't geene dat gescheiden is, *Synthesis*. 2. Het scheiden van 't geene dat aan malkanderen vast is, *Diaresis*. 3. Het wegneemen van 't gene dat 'erte veel is, *Exeresis*.

4 *Van de beenbreuken in 't gemeen.*

4. Het wedergeven of herstellen van 't genee dat de nature ontbreekt, *Anaplerosis.*

CAP. II.

Van de t' samenvoeging of Synthesis.

DE t' samenvoeging is tweederley; d' ecne de harde en beenachtige, d' ander de weeke en vleesachtige deelen des Lighaams betreffende.

De t' samenvoeging der beenderen is wederom tweederley; d' een die de gebrooken beenderen heelt: d' ander die de uitgewekene of ontleede beenderen wederom invoegt. Wy sullen van de t' samenvoeging der gebroken beenderen beginnen.

CAP. III.

Van de nature, onderscheid, teyken, voorsegging en genesing der beenbreuken in 't gemeen.

DE Beenbreuk (*Fraçtura*) is een scheidung des geheels in de harde deelen des lighaams, veroorzaakt door een uiterlyk hard instrument, met geweld op de partye komende.

d' Onderscheiden worden genomen, I. *Van de gestalte*: Sommige gaan dwars door, en worden eigentlyk *Beenbreuken* of *Fraçturen* genoemt: sommige gaan naar de langte des beens, en die noemt men *Scheuren* of *Fissuren*; en *Vermorseling*, *Comminutio*, als het in veel stukjens word gebroken. II. *Van de Partye*: Somtyds is zy in 't hooft, somtyts in de schouwers, ribben, armen, beenen, &c. III. *Van de toevallen*: somtyds is 'er een wonde by; somtyds een ontleeding, ontsteeking, *Gangrana* &c.

D' oorzaak is alles wat breeken, kneusen of snyden kan

kan: ook zoo is een been door de pokken, gicht of andersints gecarieert en bedurven, zonder veel uytelyk geweld, wel eer gebroken.

Teykenen. Als het been dwars of scheuins gebroken is, zoo voelt gy een oneffenheid: den Patient kan de pynelyke partye qualyk beweegen; en somtyds is zy korter als haar wedergade: op een gebroken dye, been of voet en kunt gy geensints staan of gaan, maar wel eenigsints, doch pynelyk, als hy ontleed is; en dit is het zekerst onderscheid tusschen de beenbreuk en d'ontleding. De *Fissure* onderkend men door de dikte, pyn en oneffenheid der partye, dan die vereischt een konstig oordeel. De *Vermorseling* is ligt te voelen; het been is zeer oneffe, en hier en daar uw vingeren wykende.

Voorsegging. De dwars en effen fracture is lichter te geneezen als een scheuynse, ofte die uitsteekzels heeft: daar maar een, als daar twee beenders gebroken, of veel beentjes los zyn: die in 't midden der partye geschied, als die ontrent de hoofden komt: een enkele als een t' samen gevoegde. Als de Patient over den sevenden dag onverbonden blyft, zo loopt het been gevaar om te bederven, inzonderheid zoo het styf verbonden is.

Genezing. Een gebroken been vereischt vierderley Handwerken: het *Uitrekken*: *Ineenvoegen*: *Binden*: *wel Leggen*: en dan eenige uyt- en innerlyke *Medicynen*.

Het uitrekken kan qualyk zonder pyn geschieden, doch zal zy ongelyk minder zyn, als de partye, die uitgespannen moet werden, zoodanig legt; dat de spieren geen werk en doen: dat is te zeggen, het lit moet zoo leggen, als het gezond zynde langst kan doen, zonder moede te worden. Ook moet d' uitrekking niet te veel, en niet te weinig zyn, 't welk gy wel doen zult, als gy let op de Tijd van de breuk, op d'ouderdom des Patients, en op de

6 *Van de Beenbreuken in 't gemeen.*

groote van het been. Een versche breuk; een Teder Patient; een kleen been vereifcht een zagtere uitspanning: een oude breuk, een sterke Patient, en een groot been, een hardere. De manier en schryf ik niet, om dat de veelvoudigheid der zelve beter door het zien, als door het lezen word geleerd.

Na d' uitspanning moet gy de beenderen wederom aan malkander voegen; als wanneer de spieren niet moeten verdraaid worden, maar haar natuurlyke plaats en figure houden.

Daarna verbind de partyen met twee banden. De eerste moet gy driemaal om de breuk winden, en voorts naar boven toe: de tweede, die tweemaal langer moet zyn, wind eens om de breuk; gaat dan naar beneden toe, en eindelyk wederom naar boven, een weinig hooger als de eerste band: aan dewelke gy meer valtigheid zult geven als gy eenige zagte berdekens (uit hout, of liever bordpapier gemaakt) rontom het been legt.

Het verband moet niet te hart zyn, of gy zult pyn verwekken, en de partye haar voedsel benemen; nog te zagt, of de beenderen zullen in haar plaats niet blyven. Ook zoo het de groote pyn of andere toevallen niet vereifchen, zoo moet het voor den derden dag niet los gedaan, de tweedemaal wat styver toegetrokken, en daar na alle 4. 5. of 6 dagen maar eens verandert worden.

Eindelyk moet gy de partye wel leggen: dat is zagtelyk, gelyk, en een weinig opwaarts. Legt gy het te laag, zoo zal het been uitpuilen; legt gy het te hoog, zoo al het inbuigen: let hier dan op de middelmaat.

Of deeze vier Handwerken nu recht gedaan zyn, zult gy uyt de naarvolgende teykenen kunnen weten.

De uitspanning is wel, als het lit wederom recht en zoo lang is als zyn wedergade; als het van buy-

ten rondom gelyk en ontrent de breuke een weynig hol is.

Het been is wel ineengevoegt, als het eenigfints vastigheid heeft, en gy ontrent de breuke alles gelyk vind.

't Verband is behoorlyk gedaan, als de Patient straks na 't verbinden een verdraagelyke pyne heeft: als zy de eerste en tweede nagt wat vermeerdert, en gy den derden dag buiten het verband een kleine, en uwe handen wykende swelling voeld.

Het been is wel geleid, als gy in 't tweede verband alles effen vind.

Eer gy de windzels om het been legt, zoo stoofte de partye met brandewyn of roode wyn; of met oly; wyn en azyn t' samen gemengt: of neemt het wit van een ey met wat Bolus, Thus, Sang. Draconis, &c. of bestryk haar met Oleum Rosaceum, Myrtinum, Violarum, &c. of legt daar plaisters op; in de winter is het Oxycroceum goet; en t' allen tyden het naarovolgende:

R. Mastiches.

Thuris an. drachm. ij.

Aloës.

Sang. Dracon.

Boli Armen.

Gummi Tragacanth. an. drachm. j.

Lapid. Hæmatit.

Gypsi ust. an. drachm. j

Albumin. ovi & Ol. rosac. q. f.

M. F. Emplastrum.

Is 'er een Wonde by de breuk, zoo moet gy de partye eerstelyk uitspannen, (dog wat zagter als in een enckele fracture), daarna de beenderen ineenvoegen: als dan de Wonde waarneemen, de lippen liever met plaisters als met de naalde aan mal-kander hechten, en met een defensyf voorzien: eindelyk

8 Van de beenbreuken in 't gemeen.

delyck de partye verbinden en bequamelyck leggen.

Als 'er by de *wonde* een *veelvoudige breuk* is, zoo zoekt de losse beentjes met een Tangetje weg te nemen, de gene die noch eenigfints vast zyn de natuure bevelende; zy zal haar, alhoewel wat langzaam, van zelfs uitwerpen, ja somtyds wederom met het geheel vereenigen. Dog om tyd te winnen, zo komt de natuur met de volgende Medicynen te hulpe.

℞. Cineris lumbricor. terrestr. drachm. iij.
Mellis Virginei. unc. j. f.
M. F. Unguentum:

of

℞. Aloës,
Myrrhæ an. drachm. f.
Rad. consolid. Major.
aristolochiæ rotund. an drachm. iij.
Euphorbii drachm. ij.
Terebinth. & Ceræ q. f. Ol. lil. alb. par
M. F. Unguentum.

Als het been *bloot is*, zoo dekt het met zyn eygen huyl en spieren, en bewaart het voor de lugt, zoo veel u immers mogelijk is.

Indien het been *bloot is* en *uitsteekt*, zoo zoekt het wederom in en aan een te brengen: is het te verre uitgeweken, zoo neemt d' uitsteekfels met een vyl of nyptang weg.

Deeze handwerken nu wel gedaan zynde, zoo moet de Patient een goede manier van leeven onderhouden; by gelegentheid aderlaten, en somtyds het bloed suyveren. In de breuken der onderste leden purgeert men niet geern, maar de hartlyvige Patient behelpt zig met een Suppositorium.

In de fracturen der bovenste deelen is het purgeeren en klisteren meermaals noodig, en kan met de volgende t' samengevoegde of enkele Medicynen gedaan

daan worden, die u in alle andere toevallen, die wy in 't geheele boek beschryven zullen, mede konnen dienen.

*Chelazoga, of de Gal purgerende
Medicynen.*

Rhabarbarum. Cassia fistula. Myrobalani citrini. Tamarindi. Manna. Scammonium. Syr. de cichoreo cum Rheo. El. Catholicum, lenitivum, hieræ picræ Gal. diaprunum solutivum, é succo rosarum. Extractum Rhabarbari, Catholicum, Pilulæ de aloë rosata, aureæ, aloëphanginæ, Ruffi.

℞. El. lenitiv. drachm. ij.

é succ. rosar. drachm. j.

Pulp. Cassiæ recenter extract. drachm. ij.

Crem. Tart. scrup. ij.

Aq. Cichor. q. f.

Spir. Vitriol. par.

M. F. Haustus.

of

℞. Rhabarb. el.

Fol. Senn. el. an. drachm. ij.

Crem. Tartar. drachm. j.

Sem. anis. drachm. f.

Infus. hor. 2. in f. q. aq. acetosæ

ebulliant parum, & colatur. unc. iij.

Adde

El. diaprun. solut. drachm. j. vel drachm. j. f.

M. F. Haustus.

of

℞. Mass. pilul. aurear.

Extract. catholic.

Rhabarbar. an. scrup. f.

M. F. Pil. No. vij. deaurentur.

of

℞. Crem. Tartar.

Lap. prunell. an gr. xij.

A 5

Tartar.

Tarter. vitriolat.

Diagrid. on. gr. vj.

M. F. Pulvis.

Phlegmagoga, of de Phlegma purgeerende Medicynen.

Rad. afari, mechoacannæ albæ & nigræ, hellebori. Colocynthis. Myrobalani bellerici, emblici, chebuli. Agaricus. Turbith. Syrupus diacarthami. Electuar. hieræ cum agarico, diaphœniconis, diacarthami. Confectio hamech. Pulvis diaturbith. Pilul. Cochix, fœtidæ majores, aggregativæ maj. lucis maj. affajeret Avicennæ. Trochisci de agarico, Alhandel.

℞. Rad. graminis drachm. ij.

Ircos,

Agaric. Trochiscat.

Turbit. an. drachm. j.

Sem. anis.

Fœnicul. an. scrup. j.

Infus. hor. 3. in f. q. aq. pertrosel. coq. & colatur. unc. iij. Adde.

℞. diaphœnicon. drachm. j f.

M. F. haustus.

oft

℞. El. diacartham.

Confect. Hamech an. drachm. ij.

Pulv. Jalapp. gr. viij.

Crem. Tartar. scrup. ij.

Aq. fœnicul. q. f. M. F. haustus.

of

℞. Mass. pilul. aurear. gr. vj.

Cochiar.

fœtidar. maj. an. gr. xv.

M. F. Pilul. No. vj. deaurentur.

of

of

℞. Extract. catholic. gr. xiiij.

Trochisc. Alhand. gr. j.

M. F. Pilul. No. iij. deaurentur.

*Melanagoga, of de Melancholye purgee-
rende Medicynen.*

Rad. Hellebori nigri, Polypodii. fol. fenæ. Lapis
Lazuli. syr. rosar. solutiv. cum fenn. El. diacatholi-
cum, Lenitivum. Confectio Hamech. Pulv. dia-
senæ. Pilul. lucis minores. Trochisci Alhandal.
Myrobanalani Indi.

℞. Cortic. Tamarisci drachm. ij.

Rad. polypodii drachm. ij.

Flor. stoechad. pug. f.

Fol. fenn. elect. drachm. j. f.

Sem. anis, drachm. f.

Myrobalan. Indor. drachm. j. f.

Infus. horis 2 in f. q. aq. borrag.

coq. & colatur. unc. iij. Adde.

Syr. rosar. solut. cum fenn. unc. j.

Spir. salis q. f. ad tantillum aciditatis.

M. F. haustus.

of

℞. El. Diacatholic. drachm. j.

Diaphoenicon.

Confect. hamech an. drachm. j. f.

Crem. Tartar. scrup. ij.

Pulver. Jalapp. gr. vj.

Seri-lactis q. f.

M. F. haustus.

of

℞. Mass. Pilul Indar.

Aggregar. maj. an. gr. xv.

Pulv. Diagrid. gr. iij.

Troch. alhandal, gr. j.

M. F. Pil.

12 *Van de Beenbreuken in 't gemeen.*

M. F. Pil. No. vij. deaurentur.

Nota. Alle dese Recepten zyn voor volwassen lichamen geschreven, welkers quantsiteit gy naar de minder Faren des patients verminderen moet.

CAP IV.

Van de besondere Beenbreuken.

DE breuken des bekenneels zyn zesderley. 1. Fissura. 2. Contusio. 3. Fractura. 4. Incisio. 5. Punctura. 6. Contrafissura.

De *Fissura* of scheure geschiet door een hart en plomp instrument: en gaat somtyds door beide de tafels, somtijds maar door d' eene.

De *Contusie* geschied, als door een hard en plomp instrument het bekenneel zoo geraakt word, dat het uiterlijk heël schijnd, en niet te min van binnen van 't geheel gescheiden is: dog in zeer jonge kinderen kan dat zonder fracture geschieden.

De *Fracture* geschied als een stukje des bekenneels geheel afgescheiden is.

De *Incisie* geschied door een snydent instrument: somtijds word het eene deel des beens verheeven en gelijk als omgekeerd, maar houd nog aan het been vast. Somtijds word een stukje t' eenemaal weggenomen. Somtijds blijft een tekening in 't been, naar de figure van 't instrument.

De *Puncture* geschied door een steekend instrument, en gaat zelden door beide de tafels.

De *Contrafissure* geschied, als de geslagen partye heel blyvende, de tegen over geleegene gescheurd word.

De tekenen zijn duifeling, duisterheid der oogen, braaking, bloedstorting uit de mond, neus en ooren,

ren: de Patient word stom, en vald schielyk neder: daar op volgt mymering, koortse, trekking, lam-migheid. Als gy hem iets hards, als een houtje, le-pel, &c. in de mond steekt, zoo kan hy niet of qualyk daar op byten. Hier moet ook naarstig onder-zogt worden, op wat manier en door wat instrument dat hy gequeit is; of hy jong of oud, tetr of stark, gezond of ongezond is. Straks na den val of slag, eer de partye nog sweld, kond gy somtijds de scheur met de vingers voelen, en zoo daar een Wonde by is, dezelve of zien, of met een proever onderwin-den.

Voorsegging. De fracturen des bekenecis, hoe schoon de zaak ook schijnd te staan, zijn nooit zon-der gevaar: maar gevaarlyker als beide de tafels ge-scheurd of gebrooken zijn; nog gevaarlyker als de *dura mater*; en 't allergevaarlykst als de *pia mater* me-de gequeit is. Hoe meerder toevallen, hoe minder hope tot een goede uitkomst. Als het been stracks in 't begin swart word, zoo is 't een doodelyk tei-ken.

Genesing. Als de huid noch heel, ofte de wonde niet groot genoeg is, zoo maakt kruiswijs een ope-ning op het *pericranium*: vind gy daar onder een fissure, zoo doet daar wat inkt in, en verbind de wonde. Den tweeden dag daar aan, of zo haast als de bloedstorting gestut is, schraapt het bekenecel op eenmaal of op verscheide tijden, tot dat den inkt met de fissure t' eenemaal verdweenen, en het been wat bloedig word, als dan strooit het volgende poe-der daar op.

℞. Sang. Dracon. Corn. cerv. uft. an. drach. j. f.
Thuris, Rad. Iridis an drachm. j.
Myrrhæ drach. f.

M. F. Pulvis subtilissimus.

Gaat de Fissure door beide de tafels, zoo moet gy trepaneren; als meede in de Contrafissure, Fracture,

14 *Van de beenbreuken in 't gemeen.*

re, en Contusie of indrukkinge des beckeneels; anders zal u de Patient haast kunnen ontvallen.

D'Incisie word genezen als de fissure. In de Puncture moet men de trepaan recht in de midden, en niet ter zyden de quetsure zetten.

Vind gy een veelvoudige Fracture, zoo neemt alle de losse beentjes uyt; de geene die aan het *pericranium* nog eenigzints vast zyn, of zonder geweld niet kunnen weggenomen worden, de natuur bevelende: is dan d'opening zoo groot, dat gy de hersenen van 't geronne en verrottend bloed, of van de prikkelende uitsteekfels der beenderen kond verlossen, zoo is de trepaan onnodig; anders moet hy wederom het beste doen, ten waar de Patient stark, en de materie zeer weinig was.

De materie van trepaneren zal onder geleerd worden.

2. Als de Neuse gebroken is, zoo moet men 't gene verheeven staat nederdrucken, en het ingedrukte met een spatel of ander instrument opligten; daarna geduerig een schacht of pypjen in 't neusgat laten, en van buyten een factuurplaster daar op leggen. Als 'er geen bederving in het been komt, zo geneest het in tien of twaalf dagen.

3. Het gebroken *Kaackbeen* word hersteld met de vingeren zoo binnen als buytens monds; en zyn die te swak, zoo trekt de Knecht het hoofd agterwaarts, de Meester voorwaarts, en zet het also in. Het geneest in 20 dagen.

4. Als het *Schouderbeentje* gebroken is, zoo moet een dienaar den arm agterwaarts, en een ander de hals of schouder tot hemwaards trekken: ondertuschen trekt de Meester opwaards dat gezonken is, en nederwaarts 't gene te hoog verheeven staat. Als men een bal onder in de holligheid van d'oxelen doet, en den elleboog tegens de ribben aandringt, zoo valt d'operatie ligter. Het geneest in 24 dagen.

5. Als het *schouderblad* (*Omo plato*) ontrend zyn vereeniging met den arm of *schouderbeentje* breekt, zoo is het meestendeel een ongencesslyk zeer. Breekt het in zyn verheeventheid, dat licht te voelen is, zoo laat d'arm en *schouder*, of met handen, of met banden styf nederwaarts trekken, en zet het ondertusschen in. Is het in verscheide stukjens gebrooken, zoo maakt een opening en neemt haar uyt; ten waar zy nog aan 't *Perioitium* vast waren, als wanneer gy de *Natuer* moet laten begaan, die haar of wederom aan doet wassen, of met der tyd van zelfs uitwerpt. Het geneest in 40 dagen.

6. Het *Borstbeen* (*Sternum*) word gebroken, en dan vind gy een oneffenheid, die aangetast zynde de vingeren wykt, en cenig kraaken veroorzaakt: of ingedrukt, en dan voeld gy een ingebogentheid, die pyn, kortaessemigheid, hoeft en bloedspouwing verwekt. Om het wederom te rechte te brengen, zoo legt de patient met de rug op eenengrootten steen, hem beyde de *Schouders* nederwaarts druckende. Daar na drukt de *Ribben* herwaarts en derwaarts, tot dat het been en alles wederom in zyn plaats staat. Het geneest in 20 dagen.

7. Een enkele *fracture* der *ribben*, zonder groote *contusie* of *uitsteeking* der nabuerige deelen, kan men in 20 dagen met een enkele *fractuurplaester* gencesen. Steekt zy uit, zoo moet men haar met de hand indrukken. Gaat zy binnewaards, zoo laat de patient den aaffeminhouden, en de *Ribbe* alzoo naar buyten toe parssen, hem ondertusschen met uw handen te hulp komende. Gelukt dat niet, zoo legt 'er een vastkleevende plaister op, en trekt hem zoo dickmaals met geweld af, tot dat de *ribben* wederom in haar plaats komen. De *koppen* zyn hier schadelijk.

8. Een enkele *fracture* der *wervelbeenen* word met de vingeren zeer ligtelyk ingezet, en geneest in 20 dagen.

dagen. Maar word het ruggemarg zoodanig gequest of ingedrukt, dat des patients armen ofte beenen lam en ongevoelig worden, dat hy niet piffen, nog den kamergang naar believen uitstellen kan, zoo blijft de dood zeer zelden uit. Doet niettemin het uiterfte, en is 'er een of meer beentjes t' eenemaal van 't *periostium* los, zoo maackt een opening, en neemt haar uit.

9. Het zelfde verftae van de fracture des *Stietbeens* en het *Os sacrum*: die dat alleen befonder hebben, dat men de vingers in den aars kan fteeken, en haar alzo in de voorige plaatfe brengen.

10. Het gebrooken *heupebeen* moet zoo haast men immers kan, ingezet worden, zoo geneest het in 24 dagen; anders hebt gy alderhande toevallen te verwachten. Maar is de fracture veelvoudig, zoo moet men straks in 't eerste verband een opening maken, de loffe ftuckjens uitnemen, en die nog cenigfints vast zyn, wederom te rechte brengen. Doch wegens de veelheid der Peefen, Spieren, Aderen, Hert aderen en Schnuwen, die haar over het heele been verfpreden, kan zulke opening niet zonder groot gevaar gedaan worden.

11. Als d' *opperfte pype des arms* (*Os humeri, os brachii, Adjutorium*) gebroken is, zoo vouwteerftelyk d' elleboog na de borst, daar na vat het onderfte der pype digte by d' elleboog, trekt haar recht nederwaards naar d'aarde toe, en zet haar alzo in. Hier onthoudende dat de arm de heele tyd der genezing in die figure moet blyven, in dewelke hy uifpannen word, anders zal de fracture, met de minste verandering van leggen, wederom los gaan. Daar meede verftae ik evenwel dat de Meester na het tweede of derde verband, t' elkens als hy verbind, des lyders arm recht uitzal rekken, op dat de peefen, die van de armpijp naar den elleboog lopen, door het langduurig ftilleggen inkrimpende, niet soude

zouden komen een fchandelyke ftyfte te veroorzaken. Niettemin is deze inkrimping der pezen (die feer belachelyk van fommige hedendaagfe Meesters zenuwen genoemd worden) nog gemakelyk in een maand 2 of 3 te genezen, als gy de zieke dagelyks wat gewigt laat dragen, en de pezen zoekt te verzagten, bevoigtigen en weeker te maken met penszop, ftofingen en andere medicynen, u wel wagtende brandewyn of eenige verteerende middelen te gebruyken. Met de volgende fmeering hebbe ik my altyd wel bevonden.

℞. Axung. human.

anatis an. unc. j.

Ung althææ Compos. unc. f.

Ol. lumbricor.

Lilior. albor.

Chammomill. an. drachm. ij.

M. F. f. a. Linimentum.

De gebroke pype geneest in 40 dagen. De herftelling van de gebroken heuppype heeft van deeze weinig bezonders.

12. De Elleboog bestaat uit twee pypen, waar van de groote *Radius*, de kleine *Ulna*, en d' een zo wel als d' ander *foeille* genoemd word. De gebroken kleine *foeille* wort ligt herfteld. De genesing is fwaarder als de grote, en nog fwaarder als beide de pypen gebroken zyn, als wanneer d' uytspanning ftyver moet gedaan worden. Als zy wel ingezet en verbonden zyn, zo moet men de hand op de borft een weinig hoger leggen als de elleboog: en naderhand om de tweede of derde dag (dog fonder geweld of pyn) den arm eens uyttrecken, op dat de toevloeyende humeuren, al te lang in de gewrigten blyvende, niet oorzaak mogten zyn dat de beenderen aan malkanderen waffen, den arm ftyf blyft, en alzo niet meer uitgetrocken of ingebogen kan worden. Het geneest in 30 dagen.

13. Het Been bestaat mede uit twee pypen, waar van de groote *Tibia*, de kleynce *Fibula* genaamd is.

De genezing heeft van de naast voorgaande niets byzonders.

14. Als de *Knieschyve* dwars breekt, zoo blyft de Patient gemeenlijk kreupel: breekt zy naar de langte, zoo word zy door d' optreckende spieren, zonder veel toedoen der handen, byna van selfs ingezet, en geneest in 20 dagen.

CAP. V.

Van de Nature, Onderscheid, Oorsaken, Teikenen, voorsegging en Genezing der Ontledingen in 't gemeen.

DE *Ontleding* is een uytwykinge des beens uit zyn holligheid en gewoonlyke plaats in een ander, de vrywillige beweging belettende.

De onderscheyden worden genomen, I. Van de *Gealte*: somtijds is het been t' cenemaal uit zyn holligheid geweken, en dat word eygendlyk *Ontleding* (*Luxatio, Dislocatie*) genoemd: somtijds is het maar een weinig of half uit zyn plaats, en dat noemd men *Verwrongentheid* (*subluxatio*) of *Verlenging* (*Elongatio*.) II. Van de *Oorsaak*: sommige krijgt men van buiten, door worstelen, vallen, slaan, &c. sommige van binnen, door de toevloeyende humeuren.

De oorsaken dan zijn tweederley, I. *Uyterlyk*, als vallen, slaan, loopen, worstelen en heftige uitspanning of uitrecking, gelijk in 't baren door onvoorsigtige *Vroedmoeder* meermaals geschied: Ja door een grooten slag of val kunnen de kinderbeentjes in de *lijfmoeder* zelfs ontleden.

2. *Innerlyk*, door toevloeying der humeuren, die in de gewrigten vallende, de lighamen weck en slap maken, en de beenderen alzooyt haar plaats dryven.

De *Teykenen* zyn , voornamentlyk in een mager lig-
haam , openbaar genoeg. Het been veroorzaakt in
de plaats, daar het naar toe wijkt, een swelling of ver-
heventheid : in de gene daar het uitgeweken is , een
holligheid. Is d' Ontleding volkomen , zo word het
been opgetrocken , en de partye korter : ten waar zy
door slapheid der ligamenten quam , als wanneer de
partye langer word. Het lit is pynelyk , en de Patient
kan het naar zyn believen niet bewegen. In de Ver-
wrongentheid zyn deze toevallen minder , en zelden
alle by malkanderen.

Voorfegging. In kinderen en tedere lichamen wor-
den de beenderen ligter ingezet , maar swaarlyker
ingehouden : het tegendeel geschiet in starcke en ou-
de lieden. De ontleding des hoofts is doodelyk ; die
van de Wervelbeenen gevaarlijk : de verouderde
swaerlyk te genesen. Die van innerlyke oorsaken kom-
men , zyn van langfamer genezing , en komen ligte-
lyk weder.

Genezing. Het uitgeweken been moet wederom in
zijn plaats gebragt worden , of met de handen , of
met banden , of met instrumenten : maar welcke van
dryen u de beschadigde partye voor de gemakkelij-
ste doet kiczen , zoo moeten niettemin de vier hand-
werken (het uitrekken , ineenvoegen , binden en
wel leggen) also wel en al eveneens als in de beenbreu-
ken gedaan worden. d' Uitspanning dient zoo verre
te gaan , dat tusschen het wel gebleven en het uitgewe-
ken been een holligheid is , op dat in 't invoegen het
eene niet veel tegens het ander gewreven word , waar
uit naderhand zeer sware en somtijds ongeneesselijke
toevallen komen te spruyten. In d' invoeging moet
gy noch het been noch de spieren verdraijen , maar
haar natuurlyke figure doen houden. Eer gy tot het
verband komt , zo bewaard de Partye voor ontfeking
en toevloeiing der humeuren , en versterkt haar met
de volgende Medicynen.

Een versterkend Plaester.

℞. Thuris, Mastiches.
 Boli Armenæ.
 Sang. Draconis an. unc. f.
 Farin. volatilis molendini unc. j.
 Rad. Consolid. maj. drachm. ij.
 Sævi arietin. unc. iij.
 Ceræ alb. q. f.
 M. F. Emplastrum.

Een ander.

℞. Lithargyr.
 Ceræ.
 Resinæ an. unc. iij.
 Liquefactis super igne, Adde.
 Symphyt. maj.
 Farin. fabar.
 Boli Armen. an. in aceto maceratorum & sicca-
 torum unc. iij.
 Tragacanth. unc. ij.
 M. F. Emplastrum.

Als het de pijn of andere toevallen niet noodzake-
 lyk vereiffchen, zoo maakt het verband voor de vyf-
 de, fefte of zevende dag niet los, en alsdan doet het
 met zoo weinig beweging als immers mogelyk. Legt
 cyndelyk de partye effen, en in zoodanig een figure,
 in dewelke zy, gezond zynde, langft kan blyven fon-
 der moede te worden.

Vind gy by d' Ontleding een ontsteking, zoo wagt
 u de partye uit te spannen ofte yets daar aan te doen;
 voor alear dezelve weggenomen is, 't welk gy doen
 zult, eerst met weekmakende, daar na met vertee-
 rende Medicynen.

Een weekmakende smeering.

- ℞. Ung. althææ Compos. drachm. ij.
Axung. procinæ unc. f.
Ol. Lilior. albor.
Rosac. myrtin. an. q. f.
M. F. Linimentum.

Een verteerend Plaester.

- ℞. Colophoniæ, Picis, Thuris, Mastiches an.
unc. j.
Sem. Cumin. scœnicul. an drachm. vj.
Ceræ & Ol. anethin. q. f.
M. F. Emplastrum.

CAP VI.

Van de besondere Ontledingen.

1. **H**ET Kaakebeen, 't en waar in Jonge Kinderen, kan qualyk anders als voorwaards ontleden. Somtyds schiet het maar in een zyde uyt, en word licht hersteld; somtyds in alle beyden, als wanneer het swaar om in te zetten, zeer gevaarlyk en meermalen dobdelyk is.

Het ontleed zelden uit swakheid der spieren, somtyds uit slapheid der ligamenten, en meestendeel uyt een al te wyde opening des monds. Is het maar aan een zyde uitgeweken, zoo staat het scheef en naar de beschadigde zyde gekeert: het uytsteekzel puilt uit: de tanden staan niet behoorlyk onder malkanderen, en kunnen niet 'samen gebragt worden. Drukt het na de tegen overige zyde, en brengt het alzoo in zyn plaats, dat niet swaar om te doen is;

ja door een enckele, maar stijve kinnebakslag, is het meermaals ten eerften ingezet.

Als het aan beyde zyden ontleed, zoo valt het naar voren toe; de mond itaat open; beide d' uitsteekfels puilen uyt; d' onderfte tanden ftecken voorder uit als de bovenfte; de flaafpieren zijn gespannen. Laat het hoofd door een dienaar vast houden, of zet het tegen een muur aan, treckt het kaackebteen, beide de duimen in de mond zettende, eerftelijk nederwaarts; daar na druckt het agterwaarts, en eindelijk om hoog.

2. Het *Schouderbeentje* word zelden ontleed, en ook zelden zo ingezet, dat het niet wat uitpuilt, waar door meermaals gefchied, dat de Patient de hand niet meer aan de mond of aan 't hooft kan brengen. Om het te herftellen, moet gy de Patient op de rugge leggen, en een fteen of keteltje onder zyn fchouders; daar na den arm uit, voor of agterwaarts trecken, achtervolgende de zyde van d' ontleding, en dan het verheven fchouderbeentje in zyn plaats nederdrucken.

3. De grootfte of opperfte pype des arms (*Os adjutorium*) ontleed nimmermeer achterwaarts, zelden of niet opwaarts en voorwaarts, maar meest altyds nederwaarts. Een zeker teiken daar van is, als gy een ronde hardigheid onder d' oxelen voeld, en boven op de fchouder een holligheid; den arm is langer, de Patient kan de hand niet aan de mond brengen. Het word op verfcheide manieren ingezet; dan deeze zijn de gemakelykfte en zekerfte. 1. Laat de Patient op de gewrichten des fchouders door een fterken man vast houden, en door een ander den arm nederwaart drucken, als dan heft het opperfte des arms in zyn panneken, zoo is het been, fomtyds eer gy 't meend, herfteld. 2. Neemt een fterke ladder, onder aan zet een ftoeltje, waar op de Patient moet ftaan; op de bovenfte fport bind iets ronds, dat effen onder
d' oxe-

d' oxelen past, legt den zieken arm daar op, en trekt hem nederwaarts, 't schouderbeen herwaarts en derwaards schuddende: uw dienaar trecke ondertuffen de gefonden arm mede nederwaarts, en ruk het stoeltje onder des Patients voeten weg, op dat hem alzo hangende het schouderbeen mag ingezet werden.

3. Legt de oxelen des Patients op de verhevenste van een sterk en grooter mans schouder, doet hem d' ontleden arm nederwaarts trekken, zyn eigen schouder zo opheffende, dat de Patient gelyk als hangende blyft; ondertuffchen drukt zyn schouder nederwaarts den arm heen en weer schuddende, tot dat alles in zyn plaats kome. 4 Het *Glossocomium* of *Ambi* van Hippocratus beschreven, en van Paræus verbeterd, en krucke genoemd, is d' allerbequaamste, en kan by haarlieden gezien worden.

4. Als de *Wervelbeenderen* des hals ontleden, zoo moet men de Patient op een laag stoeltje zetten, en de schouders laten nederdrucken; daar na het hoofd met beyde handen om hoog lichten, heen en weder drajen (dog met zo weinig geweld als immers mogelijk) en alzo het been inzetten, waar op de Patient straks verligting voeld, en het hoofd naar believen zal bewegen kunnen.

5. Als de *Wervelbeenderen der rugge* uitwaards wyken, zoo moet men de Patient op de buyk leggen; hem door twee dienaars en twee banden, d'een onder d' oxelen, d' ander om de heupe gebonden, styf laten uytrecken, en alzo het wervelbeen indringen. Als zy innewaards ontleden, zoo is het doodelyk.

6. Als het *stielbeen* ontleed is, zoo steekt de vingeren in den aars, en drukt het zoo van binnen als buiten in zyn plaats.

7. d' Ontlede *ribbe* moet niet lang uit haar plaats blyven, of swarder toevallen zullen volgen. Is zy opwaards uit het wervelbeen geweken, zo doet de Patient met de armen over een deur hangen, en drukt

naar alfoo in. Is zy nederwaarts ontleed, zoo moet hem de Patient buigen, de handen op zyn knien zetten, en de Meester ondertuffchen op de verheve ribbe zoo lang drucken, tot zy in haar plaats is. Is zy innewaards ontleed, zoo legt een vafklevend plaefter daar op, en trekt het dikmaals met geweld af, zo gefchied het wel dat zy wederom te rechte komt; anders is zy meermaals doodelyk, en door de handen kan fy geenfints te regt gebragt worden.

8. De Elleboog ontleed voorwaarts of agterwaards, inwaards of uytwaards; en fomtyds ontleed de kleine pyp mede, fomtijds blyft zy in haar plaats, dat al te maal licht te voelen is. Is zy voorwaards ontleed, zo word den arm korter, en kan niet gebogen worden, 't been puilt voorwaards uit, en agter is een tegennatuurlyke holligheid. Het uitgeweken been moet zo wel in deeze, als in alle de andere ontledingen des elleboogs haaft herfteld worden, of heftige pyn, ontfteeking, koortfe, galbraaking, ja fomtyds de dood fal volgen. Laat den arm fcheuins en zo verre uitrekken, dat het eene been het ander in 't invoegen niet en quetfe: fyn de hande te fwak zo neemt banden, en den ontleden arm om een pylaar of poft van een Ledikant flande, rekt hem uit, en drukt de pyp naar achteren, tot dat fy in haar plaats kome. Ontleed hy achterwaards zoo is de arm mede korter, en kan niet gevouwen worden, het been puilt agter uit, en van vooren is een tegennatuurlyke holligheid. Ontleed hy inwaards of uitwaards, zoo hebt gy dezelfde tekenen, maar de verheventheid is in die plaats daar het been na toe, en de holligheid in de gene daar het van uitgeweken is. Alle deze drie ontledingen worden na een bequame uitspanning ligtelyk herfteld, als fy niet verouderd zyn: het zelfde verftae van een uitgeweken *Radius*.

9. De heup ontleed op vierderley manieren; meeft innewaards, uitwaards en voorwaards, maar agterwaards

waards felden. Als zy innewaards ontleed, zo is het been langer en qualyk om te buigen, de knie uitwaard gekeerd, en 't hoofd van het *Os femoris* handtaftelijk in de liefche. Zo fwaarlijk als zy ingezet word zoo ligtelijk wijkt zy wederom uit, waar door de partye uitgeteerd, en de Patient kreupel word. Om die wederom in haar plaats te brengen, zoo legt de Patient op een bank of tafel in 't midden van dien, tuffchen beide zijn beenen een ftarken en met doecken wel bewonden ftok steekende, daar op laat het been ftyf uitrecken, en zet het ondertuffchen met uw handen in.

Door de uitwaardfe ontleding word het been korter en de voet innewaards gedraaid. De Patient kan het been wel buigen, maar kwalijk tot der aarde brengen. Al word het niet ingezet, zoo verdwijnd eindelijk de pijn van felfs, en de Patient kan met der tijd zonder krukke gaan. Legt de Patient op een bank of tafel als boven toegelt, laat het been of met handen of met banden ftyf uitrecken, en drukt het ondertuffchen in zyn plaats.

Is de heupe voorwaards uitgegaan, zo is de liefche gefwollen en de billen ingevallen: het been word nog langer nog korter, maar is niet wel te buigen, d'urine word opgehouden. Al zet men het niet in, zo kan de Patient met der tijd regt daar op gaan, dog gebeurde het fomtijds dat hy het been wat fleepen moet. Wild gy haar wederom te rechte brengen, zo legt de Patient op zyn gefonde zyde, laat het been ftyf uitrecken, drukt het in zyn vorige plaats, en is de hand te fwak, zoo ftoot het met uw knie daar in.

Indien zy achterwaards uitgeweken is, zoo kan de Patient het been nog uitftrecken, nochtovouwen. nog de hiele op d' aarde brengen, en wil hy dat met geweld doen, zoo vald hy achter over: Het been is korter, in de liefche een holligheid, en drukt gy op de bil, zoo vind gy een ongewoone verheventheid. Al

word het ingezet , zoo verdwijnend de pyn met der tyd , als dan kan men het been wederom buygen , maar het blijft korter , dog regt , en de voet is nog en blijft uitwaarts gedraaid. Legt de Patient op de buik , laat het been styf uitrekken , vat ondertussen de heup-pype boven de knie , rekt haar uitwaerds van 't gefonde been af , en drukt het hoofd in zyn panneken : in 't welke het al evenwel niet blyven fal , als hem de Patient naderhand niet zeer stille houdt.

10. d'Ontledingen der beenen worden eveneens genesen als die van d' elleboog.

11. Raakt de *Knieschyve* uit haar plaats , zoo doet de Patient regt staan ; drukt haar wederom in ; legt ter zyde daar zy uitgeweken was een holle spalke naar de figure der knieschyve , en onder in de holligheid des beens een of meer *Compressen* , het heele been zo styf bindende , dat de knye niet kan geboogen worden.

CAP. VII.

Van de Scheursels.

NA dat wy de beenachtige en harde deelen des lighaams wat hart hebben aangetast , zoo dienen wy de weeke en vleesagtige wat zagter te handelen , en van de *t' Samenvoeging* der zelve nu te schryven , beginnende van de geborstte Penszak (*peritonæum*) die nu aan 't gedarmte , dan aan het net , somtyds aan alle beide oorzaak geeft uit haar natuurlyke plaats inde liesche , of in het zakje (*Scrotum*) te wyken , makende aldaar een break genaamd *Enterocèle* of *Hernia intestinalis* , als het gedarmte , en de *Epiplocèle* of *Hernia omentalis* , als het net uitgeschoten is.

Deeze *Penszak* of *Peritoneum* bestaat uit twee zeer star-

starke dog wecke vliessen, die alles wat in den buyk of onderste holligheid begrepen is, zoo besloten houden, dat natuurlyker wyze daar niet uit kan vallen. In de Vrouwen is het schaambeent (*Os pubis*) zyn uiterste paal: in de mannen gaat syn buytenste vlies vóórder, en maakt het eerste eigen vlies der testiculen. In de liefche omvat hy de teelvaten gelyk als in een Scheede (*Processus*, of *Productio Peritonæi* genoemd.) Als dees of uitrekt en verwydert, of te bersten komt, zoo is hy de naaste oorzaak van de effen verhaalde breuken. De liefche dan is de gewoonelyke plaats van de scheursels; maar beeld u daarom niet in, dat het *Peritonæum* niet in meer andere kan komen te verwyderen of te berste, en aldaar een breuk veroorsaken: boven de navel geschied het, dog zeer zelden, onder en ter zyde de navel, verre boven de liefchen, hebbe ik het niet alleen met zeer veel anderen meermaals gezien, maar al even eens zien handelen als een absces, den meester geen andere reden van zyn misflag gevende, als dat het de plaats niet waar van de Scheursels; 't welk de gene, die de Konst en haar eer lief hebben, gelieven aan te merken.

Meestendeel schiet het gedarmte *Ileon* uit, doch somtyds komen d'andere medete volgen, en tot in het zakje te vallen: het welke niet geschieden kan door enkele verwydering des voornoemden proces of scheede, maar in alle dicrgelyke groote breuken moet hy nootzakelyk geborsten zyn.

De Oorsaken nu waarom de Penszak berst of verwyderd, zyn vallen, springen, slaan, last dragen, sterk braken of hoesten, hardlyvigheyd, beslotene winden, en alle heftige beweging des lichaams.

Teykenen. Het geswel is somtyds grooter, somtyds kleinder, somtyds t'eenemaal verdweenen, maar met de minste beweging wederom komende: al puilt het net of gedarmte nog zoo seer uit, zo kan het niet-

temin

temin met de vingeren sonder eenige pijn ingebracht worden, 't en waar het de winden of de vuiligheid beletteden, als wanneer de breuk uitermaten pynelijk is.

Is het gedarmte vol winden, zoo is de heele buik gespannen, gy hoord een geruisch, de Patient lost winden van boven of beneden. Zijn d' Excrementen verhard, zoo is de Patient hartlijvig, het geswel, de swaarte en hardigheid word allengskens meerder.

Is het *Peritonæum* maar verslapt en verwyderd, zoo word het geswel van klein langzaam grooter; is het geborsten, zoo komt het schielijk.

Voorsegging. In jonge kinderen worden de scheursels ligt genezen, in oude lieden swaerlijk of niet: insonderheid als de penszak geborsten is.

Is het gedarmte met winden of vuiligheid vervuld, zo volgt pijn, en word die niet haast weggenomen, onsteeking, gangræna, en alzo de dood.

Genezing. Legt de Patient op de rug met de beenen om hoog een weinig van malkander, zo gebeurt het meermaals dat het net of gedarmte van selfs in syn vorige plaatse keerd: geschied dat niet, zo drukt het met uw vingeren zagtjes in; en kond gy wegens de winde of verharde vuiligheid daar niet toe komen, zoo gebruikt de volgende Medicynen.

Als de Excrementen verhard syn.

R̄. Rad. Althææ unc. ij.
 Lil. albor. unc. j
 Herb. Malvæ.
 Violar.
 Parietar. an. M. f.
 Flor. chamomill.
 Melilot. an. P. ij.
 Furfur. M. f.

Coq. ex aq. commun. & expressioni
Adde

Farin. Hordei.

Fabar. an. unc. iij.

Lini.

Fœnugræc. an. drachm. ij.

Ol. Rosac.

Lil. albor.

Axung. anatis vel Gallinæ an. unc. j.

M. F. Cataplasma.

Indien dit *Cataplasma* niet genoeg doet, of niet genoeg schijnd te sullen doen, zo baad de Patient een uur twee of drie in olie, soetemelk of water met emollierende midicynen opgekookt, en vergeet ondertussen het klisteren en purgeeren niet.

Tegens de Winden.

℞. Ol. Chamomill.

Rutac. an. unc. j.

Nardin.

Anethin. an. drachm. iij.

Spir. Vin. drachm. ij.

Ceræ parum.

M. F. Unguentum.

Een ander.

℞. Ol. Absinth. unc. j.

Nardin.

Nucis moschat. express. an. unc. f.

Macis stillatit.

Carui destillat. an. drachm. j.

Vin. Malvatic. unc. j. f.

Coq. parum, Addende Ceræ q. f.
M. F. Unguentum.

Innerlyk gebruikt het Zaad van Anys, Venckel, Carui, en andere Windbrekende Medicynen, die mede onder de hier sonderling nodige klistereen moeten gemengt worden.

De Cumynplaafter, by sommigen in 't gebruik, kan hier ook goede dienst doen.

of
℞. Empl. Stiptic. Croll.
Gumm. Carann.

Tacamahac. an. drachm. f.

Ol. Philosophor.

Carui destillat. an. unc. j.

M. F. Emplastrum.

Deze beletselen zo weggenomen, en het net of gedarmte in zyn plaats gebragt zynde, zoo houd haar door bequame banden of windsels zo lang en gedurig in, dat de geborste Penszak wederom, of aan malkander of aan de spieren des buyks zoo vast gegroeyd is, dat daar niet meer uit kan vallen; en hier toe zult gy eerder komen, als gy 't volgend plaester van buyten op legt, en van binnen de natuur met bequame Medicamenten te hulpe komt. Maar onthoud hier, dat in oude breuken en lieden de kanten van 't geborsten *Peritonæum* somtijds zoo vereeld zyn, dat ze nog zoo wel aan malkander gebragt zynde, al evenwel niet t' samen kunnen groeijen; en als dan moeten de banden het beste doen: maar in jonge kinderen groeijen zy ligt aan malkanderen, en hier zyn de windzels bequamer als d' allerbequaamste banden: die daar geen handeling van en heeft, zie toe dat hysse kryge.

Een Scheur-Plaaster.

℞. Rad. Consolid. maj.

Bistort. an. unc. j. f.

Aristoloch. rot. drach. ij.

Gallarum.

Nuc. cupress.

Cortic. granator. an. drachm. j. f.

Flor. balauft.

ros. rubrar.

Fol. quercus an. drachm. f.

Aloës.

Sang. Draconis.

Acaciæ.

Lumbricor. terrestr. exsiccat.

Thuris

Mastiches.

Myrrhæ.

Sarcocollæ.

Mumiæ an. drachm. j.

Picis navalis.

Colophoniæ.

Gypsi usti an. drachm. ij.

Lithargyr.

Bol. armen.

Lapid. hæmatit.

Chalyb. præp. an. scrup. j.

Terebinth. Ven. q. f.

M. F. Emplastrum.

Een drank, waer van de Patient twee of drie-
mael's daegs een mutsje kan gebruiken.

℞. Osmundæ regal.

Herniariæ an. M. j.

Rad. Consolid. maj.

bistort an. unc. j. f.

Flor.

Flor. hyperic. M. j.

Semin. anif. drachm. ij.

Coq. ex vino rubro colatur. libr. j. ℥.

Adde

Syr. de symphyto Fernel. unc. ij.

M. F. Apozema.

*Pillen, waer van de patient's morgens en 's
avonds 5 of 6 mag innemen.*

Mumiæ, drachm. j

Galban. in acetò dissolut. drachm. ij.

Myrrhæ.

Limaturæ chalybis.

Stercor. leporis siccat an. drachm. ℥.

Pulv. lumbricor. terrestr. scrup. ij.

M. F. Pilulæ magnitudine pisi majoris.

Als een wonde het gedarmte uit doet puilen, zoo zoekt het in te brengen, eer het door de lucht zyn natuurlyke warmte of koleur komt te verliezen, of weinig hoope van genezing zou u overblyven.

Is het gedarmte gequest, zoo naaid de lippen met een wassen draad aan malkander, en brenge het in, als mede het uitpuilende Net, 'ten waar het ook zyn natuurlyke warmte en koleur verloren hadde, als wanneer gy het op de gezonde plaats binden moet, en het ongesonde deel affnyden, den draad aan de naalde vast latende, op dat hy na de suppuratie bequamelyk mag uitgehaald worden.

Dan is het tyd, dat gy de wonde des buycks en Penszaks aldus aan malkander hecht. Neemt een naalde met een wasse draat, steekt die van buyten door de huyl en spieren tot aan het *Peritonæum* toe: laat dit op deze zyde ongeraakt, maar vat het aan d'ander, steekt het door, als mede de spieren

spieren en de huyt ; en trekt de lippen aan makander ; daar na de spatie van een dwersche vinger overflaande , steekt de naalde op dezelve zyde , daar gy haar laaft uitgetrokken hebt , wederom in , door de huyd en spieren , het *Peritonæum* op dezelfde zyde wederom ongeraakt latende , maar aan d' ander vatende , steekt het door met de huyd en spieren , en vervolgd alzo de wonde tot haar einde toe.

Dan nademaal door de gestadige beweging des buiks , uw hegten ligtelijk kunnen los gaan , te meer de haastigheid , die men somtijds hier gebruiken moet , niet altijd toe en laat dezelve op het sinnelijkste te doen ; zo houd voor een geduerige noodzakelykheid op de gehegte Wonde nog een hegtplaafter te leggen.

Onder dese scheursfels hoort de Navelbreuk (*Exomphalos* , *Hernia Umbilicalis*) die uit dezelfde oorzaak komt , en met dezelve middelen word genesen ; alleen is hier waar te nemen , dat men op het midden van de ronde scheurplaafter een uitpuilend was moet plakken , dat met bequame en t'samentreckende medicynen vermengt is , en dat volgens de grootte van het scheursfel , op dat het daar door genoegsaam en volkomentlyk mag ingedrongen en gehouden worden.

Hier is aan te merken , dat de Penszak zelden berft : in geopende lighamen hebbe ick verscheiden maalen bevonden en vertoond , dat de Navel met het naarovolgende gedarmte grooter als een mans hoofd uitpuilde , zoo dat de regte buikspieren zydewaards gedrukt ; en van elkanderen gescheiden waren ; en nogtans was de penszak maar gerekt , en nergens niet geborsten.

Dit zyn de enkele en t'sainengevoegde Scheursfels , die in 't gemeen beschreven worden ; dan de Practyk toond ons verscheide andere , die men by de Schryvers niet en vind. Want de ervarentheid heeft my geleerd , dat de Penszak van agteren naar de rug kan bersten ,

en aldaar een breuk veroorzaken. Ook bevinden wy dat de penszaks fcheede (*processus peritonæi*) ter fyde in de liefchen op zoodanige wyze komt te fcheuren, dat het gedarmte niet in het zakje, maar tuffchen de huyd en fpiëren naar de dye dringt. Daarenboven is ons meer als eens voorgekomen, dat de zaad-uitschieter (*Vas deferens*) gekronkeld in het zakje was gefchoten en aldaar een fcheurfel maakte, 't welk met de handen lichtelyk ingebracht kan worden, ja door het achter overleggen van zelfs ingaat, fonder dat 'er eenig verder ongemak van komt, of oyt te vrezèn is.

De maniere van genezing heeft niet byzonders, als dat gy bequame banden uitvinden moet, die de uytgeweekte deelen foo in haar plaatfe brengen, dat de gefonde niet gequetft en worden.

Onder deefe Scheursfels ofte breuken worden door de bank verfcheidene gefwellen gefteeld, die onder andere hoofdstukken hooren, alwaar wy defelve ook befchryven zullen, maar om de jonkheid te gernoect te komen, agt ik noodig het getal der geene hier te ftellen, die in de hedendaagfe praettyk bekend zyn; namentlyk:

1. *Enterocèle, Hernia Intestinalis*, Darmbreuk.
2. *Epiplocèle, Hernia Omentalis*, Netbreuk.
3. *Omphalocèle, Hernia Umbilicalis*, Navelbreuk.
4. *Pneumatocèle, Hernia Ventosa*, Windbreuk.
5. *Hydrocèle, Hernia aquofa*, Waterbreuk.
6. *Bubonocèle*, Kliergefwell in de liefchen.
7. *Circofele*, als de zaad-aderen in het zakje zo dik fwellen dat zy een derde balletje gelyken.
8. *Hernia Veneris*, als de balletjens door een onfui- vere byflaap verhard zyn.
9. *Hernia Humoralis*, als het zakje met tegen-na- tuurlyke vogtigheden bezet is.
10. *Hernia Carnofa*, Vleesgefwell.
11. *Bronhocèle, Hernia Gutturis*, Kropgefwell.
12. *Spermatocèle*, figuurlyker wyfe van my zoo ge- noemd

noemd, als de Zaad-uitschieter gekronkeld in het zakje schiet.

CAP. VIII.

Van 't uitzinken der Lyfmoeder.

De Uteri Procidentia

DE Lyfmoeder komt niet lichtelyk uyt te zinken door verflapping, en noch minder door scheuring van haar breede banden, gelyk de meeste Schryvers haar inbeelden. Door een swaren arbeid der barenden vrouwen, ofte onvoorzigtig uittrekken der nageboorte, hebben andere met ons gezien, dat de bodem der Lyfmoeder zig t' eenemaal omgekeerd inde Schamelheid vertoonde, zoo dat het binnenste het buytenste was. Ook hebben wy bevonden (insonderheid in die gene, die de hardlyvigheid of buikpyn onderworpen waren) dat de vliezen der schamelheid zoo verre uitreken, dat d' onervarene haar voor de Lyfmoeder zelfs genomen hebben, en nog dagelyks nemen: want dat de Lyfmoeder buyten levens verlies kan uitgesneden worden gelyk veel groote meesters hebben durven schryven, is in en voor een goed ontleder onverdragelyk.

Om deeze ziekte te genezen, zoo legt de Patient op den rugge, met de knien om hoog, en de beenen van malkander, daar na neemt een wasse kaars van een bequame dikte, mengt daar wat *Castoreum* of *Assa fetida* onder, drukt daar mede de Lijfmoeder zagtiens in, en de kaars met een band vast gemaakt hebbende, legt van buiten op de buyk het *Emplastrum Barbarum*, of het volgende:

℞. Rad. cyperi.

Bistort. an. drachm. j.

C 2

Gal.

Gallar.

Acaciæ an. drachm. f.

Nucum cupressi.

Off. dactylor.

Sem myrtillor. an. drachm. j.

Picis & Colophonix q. f.

M. F. Empladrum.

Voorts belast de Patient stille te leggen, met de beenen over malkanderen, en haar te wachten voor roepen, kyven en alles wat hoesten of niezen verwecken kan.

Hier moet gy wel toefien, dat u waffe kaars of propje niet te dik en is, op dat het door zyn gestadig vryven geen witten vloed veroorfake, en de natuur tot zaaduitschieten porre, waar door de lighamelyke kragten noodfakelijk verfwacken souden. Even wel sal u voorfigtigheid dit ongemak qualyk weten t' eenemaal, of altijd voor te komen: daarom doen die geene wel en wyffelijk, die de kaars naar de langte doorbooren, en alzo de toevloeyende vogtigheden een bequame uitgang geven.

CAP. IX.

Van 't uitzinken des Endeldarms.

ALS den aarsdarm uitgezonken is, zoo strykt die met het *Oleum rosaceum & myrtillorum*, een weinig *pulveris Gallarum* daar onder mengende, en brengt hem met de vingers of een doekje zagtyens in: belet u d' ontsteking, zoo stoove den aars met deze Medicynen.

℞. Flor. Sambuc.

Chamomillæ.

Hypericonis an. M. f.

Rosar.

Rosar. rubr. P. ij.

Summitat. absinth.

Melilot. an. M. f.

M. & Coq. ex lacte vel vino rubro.

Hier is zonderlings nodig, dat geen uysterlyke koude tot den uitgezonken aarsdarm kome; want het *kouvuur* zoude uw, cergy daarom denkt, verrassen. Daarom doet uw beste om hem haastig in te brengen, en zoekt ondertuffen sijn natuurlyke warmte met de voorschreve stooving en warme doeken naarstig te bewaren.

Daar is noch een ander in den schijn belachelyke, maar in der daat goede manier om den aarsdarm in te brengen. Men slaat met een styve hand, vyf, zes, of meermalen op de billen des patients, waar door de spiexen, die wy aarsoptrekkers (*ani levatores*) noemen, den endeldarm terstond in zyn behoорlyke plaatse trekken. Dog eer ik de lyder aldus doe geesselen, laat ik den endeldarm met olie van rosen of myrtillen stryken.

CAP. X.

van de tweede operatie genaamt Diæresis.

TOT nu toe hebben wy het gescheiden geheel wederom t' samengevoegt; nu moeten wy scheiden 't geene aan malkander vast is, en handelen van de tweede handwerking, genaamt *Diæresis*, die ons leeren sal *Snyden* en *Branden*, en beyde zoo wel in de *harde* als *weeke deelen* des lighaams. In de weeke werd het snyden *Incisie* genaamt: In de harde geschied het door veelderley handwerken, door *Booren*, (*terebra-tio seu perforatio*) *Schrapen*, (*rasio*) *Vylen*, (*limatio*) en *Sagen*, (*ferratio*.) Het branden geschied of door het

yfer (*cauterium actuale*) of door Medicynen (*cauterium potentiale*) gelijk wy in 't byzonder fullen te zien hebben.

CAP. XI.

Van 't Aderlaten.

HET Aderlaten (een der aldergrootste middelen die de heele Geneeskunst erkent) is somtyds zoo nodig, somtijds zoo gevaarlijk, dat die niet verre van de ligtvaardigheid schijnd af te wezen, die het zonder hoogperkende redenen te werke steld. Het zal dan, meen ik, beter zyn, dat myn pen nu wat buiten haar palen loopt, als dat het den onverstandigen, en om de schade Josephs weinig bekommerde Heel- of Geneesmeesteren naderhand kome met der daad te doen.

Het bloed is de bemindste Soon van de nature, door dewelke zy alle haar werken volvoerd, en die men haar zonder beleding qualyk kan onttrekken, niet te min begeerd de konst, dat de gene, die hun met haar moeijen, nog stout, nog vertsaagd, maar voorzigtig en kloekmoedig zullen zyn, en, uit de nood een deugd makende, somtijds tot de lating komen, dog uit geen andere als uit de vier navolgende redenen.

1. Om de veelheid des bloeds (*Plethora*) op dat de nature van haar al te sware last verligt, en d' ingebore warmte voor verstlicking mag bewaard worden.

2. Om het bloed en daar onder gemengde humouren te rugge te trecken (*revellereen*) als sy, te zeer na d' een of d'ander partye vloeyende, de genesing komen te beletten: als wanneer men altijd een ader van de tegen over staande zyde kiesfen moet, somtyds een verlegenste, somtijds eene die wat nader is.

3. Om het bloed, dat alreede in de partye geschooten, maar niet t' eenemaal noch daar in vast of buiten d'ade-

d'aderen is, elders te leyden (*derivieren*) ten welcken cinde men een ader van de nabuerige partye moet openen.

4. Om het bloed te verkoelen, als de brand van die zoo groot is, dat hy door verkoelende middelen of niet, of niet in tijds kan gebluft worden.

Dese palen zijn voor sommige te nauw, en willen dat de bederving des bloeds ons zoo wel als de vier voorgaande reden, sal tot het bloedlaten porren; op dat alzo de natuur, een deel des zelveu quyt synde, het overige dies te gemackelyker souden kunnen verbeteren. Maar ik wenschte wel, 1. Dat zy deze ontlasting doen konden, zonder verlies der zoo hoog nodige kragten. 2. Dat zy, voor het bedde des Patients slaande, precijs geliefden te zeggen tot wat graad van bederving het bloed gekomen is, op dat men wiste hoe veel en hoe menigmaal men tot de lating komen mogte; nademaal sy niet toestaan, dat men in alle verrotting des bloeds mag aderlaten, maar alleen in de gene, die noch niet sonderling hoog geklonnen is. 3. Dat sy openbaarden waarom zy de meerder bederving met purgieren, de mindere met laten, willen genezen hebben, nademaal zy d' eene soo wel als d' andere de rechte name geven van *Cacochymia*: *Monstrent, inquam, secundum magis & minus differentia specie differre; & ideo propter specie differens indicare remedium.*

Andere gaan noch vorder en vergieten het onnozelen bloed in alderhande koortsen, noch bluts, nog pest nog fenyn uitgezondert; haar zelveu alzo van veel mociten ontslaande, die anders de veelvoudige onderscheiden der koortsen aan de Geneesmeesters geven. Dan, nademaal het de aard is van alle fenyn en quaadaardige humeuren, dat zy het harte gestadig bestormen, en de krachten des alderstarksten menschs schielijk ter neder smijten: en dat de laating ondertuschen het een zoo wel als 't ander doet; de kragte niet

alleen verminderde , maar ook de quaadaardigheid naar het hart treckende , en 't gene de natuur tot haar verlichting uitgeworpen heeft , tot haar verdrucking wedrom indryvende : zoo bid en waarschouw ik alle de gene , die van de konst zyn , dat zy in pestbluts en andere quaadaardige koortfen ; als mede in alle toevallen van binnen of van buiten door fenyn de Menschliche bygebracht , tot de lating niet en komen ; zoo lief haar de ruste haars gemoeds en de welvaart is van de hulproepende lyder.

De Frans-Italiaans Spaans- en Portugeesche groote Laters sullen my hier seggen, dat de natuur, door lating wat lucht en ontlasting krygende , het overige quaad gemackelyker uit zal werpen ; en dat schijnd waar te wesen ; want het bloed krijgt lugt , op dat zyn geesten te beter vervlieggen mogen : en ontlasting ; maar van de kragten die het zeer wel soude dragen kunnen ; waar op de natuur het leeven des Patients en de tranen der omstanders zeer gemackelyk weet uit te werpen.

Zonder meer reden te geven , steunen zy voords op haar ervarendheid ; en wilde God dat zy wel gegrond waar , op dat men alzulke haar Patient niet 's morgens buiten gevaar , en na een lating van maar vyf of ses oncen bloed 's avonts kout en styf quam te vinden. Waar uit men ligt begrypen kan , wat sy ervarendheid noemen ; namentlyk , is de Zieke by geval opgekomen , zo heeft het laten daar van de cere : zyn sy door de bank gestorven , zoo heeft het de quaadaardigheid gedaan. Ik zette dan ervarendheid tegens ervarendheid , en dancke God , dat hy aan alle de gene , die zonder nyd , passy of slavernye van een ander , de ziekten ter harten willen nemen , beter en zekerder middelen heeft aan de hand gegeven.

Om de zaake wat te matigen , zo begeeren sommige van haar de lating maar gedaan te hebben in 't begin van de ziekte , en eer de quaadaardigheid haar van

buyten komt te openbaren. En dat staan ik haar zeer gecrn toe. 1. In haar heete Landen 2. In een vol lig- haam. 3. Als de humeuren naar het hoofd vliegende, eenige sware toevallen aldaar verwecken, als wanneer een lating in de hand of voet vry wat voordeel, meen ik, by kan brengen. Andersins die haar in alle licha- men en zonder onderscheid in dese koude en vogtige plaatsen meenen te gebruiken, zullen haar niet alleen niet wel daar by bevinden, maar qualyk weten een re- den te geven, die de konst zoude kunnen voor echt aannemen: te meer zy, volgens haar vrywillige be- kentenisse, deeze zoo lang en hoog gepresen lating in zekere tyden niet durven te werke stellen, sig by sweet- en koeldranken alderbest bevindende. Maar hier van alhier genoeg.

Hoe veel oncen bloeds men seffens trecken mag, zullen u de grootheid der ziekte, en de Patients meer of minder kragten seggen: dan het is beter te weinig als te veel: den alderstark- en bloedrijksten Man heb ik noyt meer als 12 oncen te gelijk willen afnemen, hem liever, des noodszynde, 20 oncen in twee malen, als 15 op een reise uitladende, waar by ik my seer wel bevonden hebbe.

Op de tyd van 't jaar en d' ure van den dag hebt gy weinig te letten in de ziekten, daar de lating sonder ge- vaar niet lang uitgesteld kan worden, als in de *Pleuri- tis*, *Angina*, &c. anders is het voor- en najaar, en de morgenstond de beste.

De Aderen die men gemeenlijk opend zyn dese: In het voorhoofd de *Vena Frontis*; in de slaap de *Vena Temporalis*; in de mond, de *Vena Sublingualis* of *Ran- laris*; in de hals, *Jugularis externa*; in de arm, de *Vena Basilica*, daar een hert-ader; de *Mediana*, daar een senuwe, en onder d' een zoo wel als d' ander een pees legt; en *Cephalica*, die nog hert-ader nog senuwe nog pees onder of digte by haar heeft, en daarom met het minste gevaar kan geopend worden: deeze

laaft heeft maar een takje, die van buyten aan het hoofd loopt; waarom zy de naam van hoofdader verkregen heeft; anders is weinig daar aan gelegen, welke van dese men opend, alzo zy ontrent d'oxelen alle drie niet meer als eenen tack erkennen. In de hand, tuffen de kleinste vinger en zijn buurman, de *Salvarella*; in de voet, de *Saphana* en *Ischiatica*.

De maniere van aderlaten is zoo bekend, dat ik onnodig agte dezelve alhier te beschryven. Ik wenschte maar dat sommige Aderlaters wat beter giffing konde maken van de oncen bloeds, die zy de lyders hebben afgetrocken; op dat men in de plaats van zes of acht geordonneerde oncen, niet 12, 16, 18, ja 22. quam te vinden. Om die onbehoorlyke mislag voor te komen, wilde ik wel dat men de beckettjes van tin of koper liet maken, in dewelke de oncen geteikend staan; alhoewel ervaren Meesters die geensints van noden hebben; want sy weten dat het bloed in zyn selve swarder is al het uiterlijk wel lijkt.

CAP. XII.

Van 't openender Abscessen.

DE humeuren, hier of daar vergadert, veroorsaken meermaal een geswel, dat de natuur niet altyd weet te doen verdwynen, t' en zy de konst haar met bequame middelen te hulpe kome, na dewelke zoo zy niet en luistert, zoo moet gy haar tot ettermaken porren, en als dan wagten tot dat zy van selfs een opening make; ten waar gy genoodzaakt wierd dezelve vroeger te doen, ja zelfs na de volkomen supparatie niet te wagten. 1 Als de materie, seer scharp of quaad-aardig zijnde, d' omgelegen deelen in-eet, en het been, pcesen of senuwen tot bederving brengen kan. 2 Als sy een edeler partye kan beschadigen. 3 Als sy in
de

de Gewrichten legt. 4. Als zy door een Crisis uitgeworpen is.

Eer gy tot het openen komt, zo onderscheid of de materie in haar eige vlies (*tunica*) of blaasken legt, dan of sy sonder blaasken is. Is zy zonder blaasken, so snyd nooit dwars, maar altijd na de langte en regte der onder de huid leggende spieren; by exempel in het hoofd volgens de loop van het hair naar de langte; in d'oog-scheelen overdwars, in de slapen des hoofds, neus, hals, borst, rugge, armen, beenen, gewrichten, naar de langte; in de buik aan de zyden wat scheuins in de middelen naar de langte; in de lasse een weinig overdwars, maar niet zeer diep, wegens d'ondergelegen teelvaten. In 't gemeen wagt u een groote ader, hartader of senuwe te raken, al soud gy de fibren dwars doorsnyden, of gy zult uit een minder een grooter quaad doen spruiten.

De voordeeligste plaats van d'opening is het verheven en weekste deel van den absces, dog meer het onder als het bovenste, op dat hy dies te bequamer van 't etter mag ontlast worden; ten welken einde ghy vorders uw gemaakte wonde met een wickje zoo lang moet open houden, tot dat de partye, van de tegensnatuurlyke humeuren t'eenemaal gezuiverd, haar te voren gewoone werking wederom kan oeffenen.

In 't openen selfs steekt uw lancetten niet al te diep, nog vorder in de holligheid als tot aan het etter; zoo haalt gy dat verneemd, zoo trekt haar een weinig te rugge, keerd de punt na boven toe, en maakt voort uw opening door de huid zo groot, als het d'ingeflote materie vereischt.

Legt de absces in zijn eigen vlies, zoo snijd, is hy klein, eens naar de langte, is hy groot, tweemaal, dat is, kruiswyse; en wagt u voor al het blaasken te raken, of gy hebt een stinkende en byna ongeneeslyke ulceratie te verwagten.

Dat wel gedaan zynde, zoo drukt het blaasken, dat
felden

felden of nooit aan de huyd vast is, en gaarne volgt, met uw vingers uyt; snijd het hertadertje, daar het van gevoed wierde, dwars af; en ziet wederom wel toe dat geen stukje van het blaasken daar aan hangen blyft, of gy zult in de effen verhaalde ongelegentheid komen te vallen.

Om dat ik in het openen der Abscessen geduerig bevinde, dat d'eene Meester de *Lancette*, d'ander het *Cauterium Potentiale* kiest, en verre boven 't ander prijft, zoo dien ik u, wat van de zaak is, hier te seggen.

Het *Cauterium Potentiale* heeft dit voordeel, dat het de kleinhertige Patienten niet verschrikt, en de kleinzeerige niet pijnlyk en vald; inzonderheid zoo gy de regenwoordig bekende goede middelen daar toe neemt; want ongebluschten *Kalk*, met *Hollandse Seep* gemengt, werkt diep genoeg in 't vleesch, en niet te min veel zagter als het fluweele *Corrosijf* van *Ambr. Paræus*. Maar het heeft dit ongemak.

1. Dat het naar de tederheid of sterkte der huyd en lighamen somtijds ongelyk dieper ineet als het nodig is; want dat het de huïds en spieren tot in de holligheid des buyks in d' een heeft doorgebeten; en in d' ander de penszaks scheede met de daar in leggende zaadvaten onverbeterlyk heeft gequetst, hebben wy ervaren moeten.

2. Zo spreid het hem in de langte en breedte gemeenlyk wat voorder uit als gy begeerd, inzonderheid als het onder d' oxelen, in de liefschen of gewrigten moet gestelt worden; want het word zoo haast niet warm, of het begint te vloeijen, en past somtijds weinig op uw beschermplaafter.

3. Zoo hebt gy noodzakelyk eenige uren (in 'teene lighaam meer, in 't ander minder) van noden, eer het zyn werking kan volbrengen; en dat wil u de vogtigheid niet altyd toelaten, inzonderheid zoo zy quaadaardig is.

4. Zoo vald de gemaakte korst niet dadelijk af, en wild gy de humeuren terstond opening geven; zoo moet gy evenwel tot het Lancet nog komen. Weest zoo voorzigtig als gy wilt, gy sult dees ongemacken niet wel weten te ontgaan.

De Lancette daarentegen heeft dit ongemak, dat veel Lyders daar voor schrikken, en dat het pynlyk is. Maar de schrik is met stilswygen voor te komen, en de pijn heeft weinig te beduiden: ondertusschen hebt gy dit voordeel:

1. Dat gy met de Lancette uw opening zoo lang en zoo diep kond maken, als het de ziekte of uw zfnlykheid vereischt.

2. Soo hebt gy terstond materie, en de Patient verligting.

3. Het overige ongecooke kond gy vroeger koken, de natuure met bequame middelen zo van binnen als van buiten te gemoed komende.

4. Zoo en krijgt gy geen langduerige lekkings; en indien gy lekkings krijgt, zoo moet gy wel verzekert zyn, dat de schuld by uw te zoeken en te vinden is. Wild gy reden hier van hebben, zo neemdt deze:

Meest alle de geswellen, die haar agter d' ooren, aan den hals, onder d' oxelen of in de lieschen vertoonen, spruiten uit verharde en van tegen-natuurlyke vogtigheden zeer doordrongen klieren; deze klieren leggen altemaal in haar eygen Vlies; als dit Vlies of met de Lancetten, of met weg-etende middelen geraakt is, zoo moet nootzakelyk een leeking volgen, (want geen klier bewaard haar of haar vogtigheden met een open vlies) en die leeking duurd zo lang tot dat het vlies of togenezen, of met zyn geheele klier verteerd is.

CAP. XIII.

Van 't openen der gesloten deelen, die natuurlyker wyze behoorden open te zyn.

Het Oor heeft van binnen een seer dun maar redelyk sterk vlies, de trommel (*tympanum*) genoemd: als dit of met een ander tegensnatuurlijk vlies, of met een *caruncula* en aanwassing van vleesch bezet word, zoo verliest de Patient zijn geboor, en dit is door de handkonst niet, door Medicynen qualijk te genezen. Maar word de holligheid van 't Oor voor aan met een vlies overtrokken, en alzoo het gehoor benomen, zoo moet het met een bequaam instrument geopend, en zoo haast men kan gecicatriseerd worden.

Die zijn gevoeg niet doen en kan, is in een slechten staat, niet te min brengen de Kinderen meermaals een *gesloten aars* ter wereld, die men, is het Vlies teer en dun, met de vingeren; is het dik en starck, met een lancet moet openen naar de langte, en daar na door een loode pypje en opdroogende middelen openhouden en genezen.

De *Schamelheid* der dogteren is somtijds mede met een tegensnatuurlijk Vlies betrocken, en veroorzaakt de swaarste toevallen als zy huwbaar worden: somtijds is sy t' eenemaal toegewassen, somtijds groejen, naar een qualijk gehandelde ulceratie, de lippen aan malkander, en maken die partyen voor de mannen ongebruikelijk. Somtijds sluit een tegensnatuurlijk vleesch de mond van de Lijfmoeder. De twee eerste ziekten moeten met een scharp en met doeken ten deelen bewonden werktuig naar de langte geopend, en dan naar de konst genezen worden. Tot dat de laatste, die de meeste moeijelykheit ver

veroorzaakt, hebt gy voor en in d' operatie een *Speculum Matricis*, en in 't laatste der genezing een pijpje, dat dwars en naar de langte doorboord is, van noden; om het cicatrifeeren te bevorderen.

Alhier sal ons gecorloft zyn van de *tonge* iets te schryven; niet van de lange en scharpe, waar tegens ik of geen, of geen ander, immers geen beter Medicynen gevonden hebbe als *kleinagting*, *geduld* en *medelyden*: maar van de gene, die te kort en vast zynde, de kinderen eert het zuigen, daarna het spreken benemen: dat zeer ligt om te helpen is, als men de tongriem met twee of drie dwarse scheersnecetjens los maakt, en daarna met roosenhonig's daags drie of vier maal smeerd. In 't snyden moet men de nabuerige deelen en adertjens sorgvuldig schuwen; ook zo loopen de quylvaten en het seste paar der senuwen somtyds zoo digte aan den riem, dat zy door een diepe sneede ligtelyk kunnen geraakt worden, en de Patient deerlyke toevallen aanbrenghen. Met een diend de Meester te weten dat onder honderd kinderen qualyk een deze handwerking van doen heeft, en dat die vroedmoeders zoo ligtvaardig als onwetend zyn, die haar in alle nieuw geboren te werk stellen; waar meede zy de gesonde deelen quetsende, hun meermaals van het noodig zog, en, door de volgende toevallen, van het leven beroven.

CAP XIV.

Van de Paracentesis.

Alhoewel de naam van *Paracentesis* alle de gesteekte scheydingen des geheels toekomt, zo geeft hem evenwel de konst nu meest allen aan d'ope-

d' opening des buiks in een waterzugt , en aan die van de borst in een *Empyema* , dog meer aan geene als aan deze.

Dit handwerk is zoo oud als vol gevaars , niet te min heeft het de zieken wel eer het leven behouden. De natuur en het geval hebben ons vrymoedig gemaakt het zelve hier en daar te oeffenen , en haar openingen na te bootsen ; maar d' ervarendheid heeft ons geleerd , dat de meeste swarigheid hier in bestaat. 1. Dat de verswakte , en van de natuurlyke warmte zeer ontbloote deelen , na een opening lichtelyk versterven. 2. Dat met het uitloopen van het water de geesten zeer vervliegen. 3. Dat het dringende water qualyk zoo kan ingehouden worden , dat het niet tegens uw dank uitloopt ; en drukt gy , om de Wonde beter te sluyten , het Pypje met geweld daar in , zoo zal het koudvier haast en gaarne volgen.

Die van deeze handwerking een goed eynd verwagten wil , die stelle haar alleen te werk in een lighaam , dat niet mager is of uitgeteerd : in een waterzugt , die schielyk opgekomen ; nog niet lang geduurd , en op het gebruik van behoorlyke middelen niet terstond heeft willen wyken : en in Patientten ; die nog met koortse noch met kortaaffemheid geplaatst , en daar d' edele deelen noch niet bedorven zyn : in Luyden van een middelmatige ouderdom ; want in Kinderen en oude Lieden en wil zy niet gelucken.

De Plaats aangaande , indien de Navel uitpuild , zoo zoekt geen ander , en maakt uw opening daar in : maar is hy zeer ingetrocken , gelyk dat in de waterzugtigen wel wezen wil , zoo is hy daar toe onbequaam : in welken gevalle gy uwe plaats kiezen moet drie vingeren breed onder de navel , niet in de witte linie , die ik met verwondering van sommige zie voorgesteld , maar ter zyden van de *musculus rectus* ;

in de spier genaamd *obliquè descendens*; teyckend hem eerst met inckt, en maakt daarna een kleine opening door de huid, spieren en penszak tot aan het net of gedarmte toe, dat gy vooral niet quetsen moet, en ook wegens het tusschen gelegen water niet wel quetsen kond. Die heel nauw op de manier van d' opening wil letten, moet haar doen volgens de loop der fibren, een weinig scheuins en nederwaards, na deeze figure / in de flinker, na dese \ op de regter zyde.

Zoo haast gy water verneemd, zoo neem een goud- zilver- of loode pijpje van de volgende hoedanigheden. 1. glad. 2. met een knoop of vleugels verzien. 3. doorboord in de langte met drie of vier gaten. 4. niet langer als de diepte van de opening, dat is een dwarsche vinger breed. 5. aan 't einde een weynig krom. 6. effen in de wonde passende: doet dat in uw opening, legt een vastklevende plaaster daar op, (andere nemen een spongie, of verdubbeld doek) verbind de Patient, en laat hem twee of drie uren rusten: daarna maakt het verband wederom los, tapt hem een, twee, of drie, zelden of noyt meer, ponden waters af, en dat zoo lang een of tweemaal 's daags, tot dat hy van zyn water byna t'eenemaal ontlast is: want altemaal en moogt gy het niet aftappen, of de partyen zullen haar uit 'er maten koud bevinden, en de Patient, na zoo veel uitgestaane stormen, aan den oever doen stranden. Het pypje moet niet uitgenomen worden, maar de heele tijd van de cure in de wonde blyven, die gy eindelijk na de konst zult toegenesen.

Om en waterbuik te openen, is dit de veyligste, ende tot nu toe gebruikelijkste manier, die ons de Oude nagelaten hebben: dan de zorgvuldigen yverder nakomelingen heeft ons een ongelijk beter werktuig uitgevonden, waar door wy niet alleen een gedeelte der boven verhaalde swaarigheden gemacke-

lijk ontgaan, maar ook de ongeneeffelyke Patienten gemakkelyker doen leven; haar van de spanning, pijn en fwaarte naar ons believen, of toelating haarder kragten, ontlastende.

Dit niet genoeg vermaarde werktuig is van d' ervaren Stads Chirurgijn, *Meester Jacob Block*, eerst uit Italië in deze vermaarde Stad gebragt, en in 't werk gesteld tot groot voordeel der Patienten.

Hy kiest gemeenelyk ons boven gekosfen plaats, drie vingeren breed onder de navel (zonder hem evenwel zoo nauw daar aan te binden) en boord de huid, spieren en penszak tot aan het water door, zelden meer t'effens als een pintje of twee ponden waters den lyder aftappende.

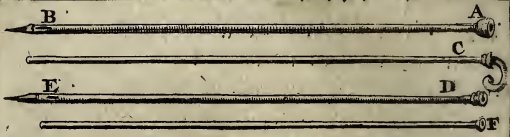
Daar op trekt hy zijn werktuigje wederom uyt, en legt anders niet op het gemaakte gaatje, als een droog wickje, en een klevende plaaster, waar door hy genoegzaam belet, dat niet een druppel waters tegens uw dank komt uit te loopen; want na het uittrekken des Werktuigs worden de geopende huyden, spieren en penszak, door haar natuurlyke beweging, lichtelyk zo verre van malkanderen getrocken, dat de gaten niet meer t' eenemaal kunnen op malkanderen sluyten.

Dat eensgedaan zynde, voegen wy ons voorder naar de kragten des Patients, en wagten twee, drie of meer dagen, eer wy dit handwerk wedrom in 't werck doen stellen, als wanneer de Meester of het eerste gaatje neemt, of weinig beschroomd is om een nieuw te maken, indien bevonden word dat het water op een andere plaats of zyde bequammelyker gelost kan worden.

In een waterbreuk (*hydrocele*) weet de voornoemde Meester het water zoo behendig door dit instrument uit het zakje te tappen, dat gy des anderen daags het gemaakte gaatje niet of qualyk meer zult kunnen vinden.

Het booren dunkt my een weinig ongemackelyk ; daarom hebbe ik dit instrumen voor zoo verre doen veranderen , dat ik de punte niet rond ; maar lancetswyze aan beide zyden scharp laat slypen , waar door het haastiger door de huyd en spieren , kan gesteecken worden. Maar het zyne kan van zilver , en het myne moet van staal gemaakt wezen.

Op dat gy ons zeggen beter zoud begrypen , zoo beelden wy u het voornoemde werktuig , met de wyze om het water te lossen , in de hier volgende figuren af.

Uitlegging der Figuren.

FIG.

- A. Het silver pypje van Meester Jacob blok, met een ronde punt.
- B. Het gaatje waar door het water van de buick in het pypje komt.
- C. Het Stylet of yferdraatje om na de operatie het pypje schoon te houden.

FIG. II.

- D. Het stale Pypje des Auteurs, met een lancetswijs geslepen punt.
- E. Het gaatje als vooren.
- F. Het yferdraatje als vooren.

FIG. III.

- G. Het Ledekant waar op de zieke zit.
- H. De Watersugtige.
- I. Het Pypje in de holligheid des buiks gesteken door de regte spier, alwaar de meermaals genoemde Meester zegt, dat het gemaakt gaaije eerder toe geneest.
- K. Het bekken om 't uitlopende water t' ontfangen.
- L. Des Meesters of zyn Dienaars hand, hier kwalyk geteikend; want zy behoord het pypje vast te houden.

CAP. XV.

Van't openen der Borst.

DE holligheid der borst word meermaals met *water* of met *etter* vervuld.

Het water vergaderd of door geborste Watervaten (*Vasa lymphatica* of door een ongekookt en waterig bloed. De etter volgd d' ontstekingen van de keel, longe, ribbenvlies, &c.

De vergaderde etter noemd men *Empyema*; het water *Hydrops Pectoris vel pulmonis*.

De teykenen van het *water* zyn drooge hoeft, pynlyke swaarte, kortaassenheid tot verftikkens toe, groote dorst, weinig appetijt, bleeke troonje, somtijds swellende beenen, somtijds isser een koortse by, en als de zieke hem beweegt of omkeerd, zoo hoord gy een geruisch.

De vergaerde *etter* kond gy uit de volgende teykenen onderkennen. Als d'ontsteking der longe of ribbevlijs na het laten of andere bequame middelen niet genoegsaam wil wyken, zo hebt gy binnen 14 dagen een vergadering van etter te vrezén. Tusschen den 20 of 30 dag breekt het geswel gemeenlyk door. Gy voelt een swaarte in de borst, zonder een merkelyke pyne; en komt daar nog een pyne by, zoo hebt gy een nieuwe toevloeying te verwagten, die gy met aderslaten &c. wederom moet keeren. De zieke heeft een korten aassen; hy hoort in 't bewegen een geruisch; ten minste voelt hy dat de materie van plaats veranderd; en die zyde is in 't aantasten heter als de andere. Hy werpt etteragtige sluymen op, de hoeft en koortse willen hem niet ligt verlaten. Hy is benaud van herte, en heeft weinig lust tot eten.

Als wy dese vogtigheden nog met borstzuiverende,
nog

nog met fweet- of waterdryvende, nog met purgerende medicynen kunnen verdryven, zo komen wy tot het handwerk, en maken een opening in de borst, om de nature van haar vyanden t'ontlasten.

Zonder gevaar en kan dit niet gefchieden, en moet ook niet gefchieden, als de zieke fwak, en d'innerlyke deelen alreede bedorven zijn. Evenwel heeft deze handwerking min gevaar als de naaftvoorgaande, en komen de lyders meermaals daar van op; ja geleerde fchryvers verzeekeren ons door alfulke openinge en daar op gebruikte infpeutinge, veel fweeren der longe (waar uit ons ongeneeslyke teeringe anders fpruiten) gemackelijk en veel genesen te hebben.

Over de plaats van d' opening zijn de geleerde niet zeer eenig, en de reden is zeer wel te vinden. Want foimtyds loopt het middelfchot (*Diaphragma*) in d' een mensch hoger als in den andere, waar door gy de daar op gezakte humeuren in d'eene zieke hoger vind leggen als in den andere. Ten tweden, zoo is de borst in den eenen verheven, in d' ander plat, en dat geeft hier veel verandering. Daarenboven groeit de Longe dikmaals zoo vast aan het ribbenvlies, dat de etter niet ligt op 't middelfchot kan fakken, als wanneer gy quallyk foud doen om de laagfte plaats aan 't middelfchot te nemen. En nademaal zo in dit als in alle andere gefwellen, de verhevenfte plaats de bequaamfte tot een opening is en geagt word, zo is het onmogelyk of de ziekte heeft den eenen Geneesmeester dees, den anderen een ander plaats voor de beste doen aannemen. Daarom openen *Hippocrates*, *Guido*, *Amatus Lusitanus*, &c. de borst tuffchen de derde en vierde ribbe van onder optellende, *Fienus*, *Reverius*, en veel andere tuffchen de vierde en vyfde; *Paulus Aegineta*, *Vidus Vidius*, *Fabricius ab Aquapendente*, *Sennertus* &c. tuffchen de vyfde en zesde, dewelke haar en ons de sekerfte plaatse dunkt te wesen; want hoger kan het hartezakje, lager het middelfchot doorgesneden worden,

gelijk veel droevige voorbeelden ons dat dwingen te geloven. Dan door het geroerde water van dees on-eenigheid der Schryvers zullen u de boven gestelde baakens de veiligste haven in doen zeilen.

Alles dan wel overwogen hebbende, zoo kiest een van de bovengestelde plaatsen; niet van vooren of van agter de borst, (want van voren sal het borstbeen u belletten in de holligheid te komen, en van agteren zyn de ribben zoo dicht aan malkander dat gy, zonder eenige vaten te quetsen, aldaar geen opening kunt maken) maar ter syde, vier of vyf vingeren breed van het borstbeen: en wederom niet dicht aan de zesde, nog ook in 't midden der beide ribben (alzo dicht onder en langs de zesde, zo wel als onder en langs alle d'andere ribben, een ader, hart-ader en een senuwe loopt, en der zelve takken tot in het midden der tusschenribbige spieren) maar dicht boven de derde, vierde of zesde ribbe.

Na dat gy deeze plaats met inkt getekent hebt, zoo belaft den Patient den aassem zoo lang als het mogelyk is uit te laten, en maakt ondertusschen een scheuinsse maar kleine opening; doet daar een zilvere of loode pijpje in, en laat dagelyks door het zelve, drie, vier, of vyf oncen Materie uitloopen. Indien zy niet wel volgen wil, zoo legt de zieke op de gewonde zyde en doet hem hoesten: wil zy wegens haar taeijigheid nog niet volgen, zo speuit in de holligheid eenige detergerende, opdroogende, ende toegenesende medicynen.

℞. Seri lactis caprin. unc. xvij.

Mell. rosat. unc. iij.

Succ. chelidoniæ.

Apii an. drachm. vj.

M.

of

℞. Rad. Consolidæ major. unc. j.

Saniculæ unc. f.

Fol. betonicae.

Agrimon.

Vinc. pervinc.

Pimpinell. an. M. f.

Flor. ʒ. cordial. P. ij.

Sem. Hyperic.

Card. benedict.

Urtic. Roman. an. drachm. f.

Cox. ex hydromelit. & Colatura. :

Lib. j. f. detur usui.

Van deze inspeuiting mag de Patient ook wel dagelijks twee of driemaal een mutsje drinken.

Hier is nog waar te nemen, dat de vergaderde etter dikmaals in een vlies legt, en door zyn verheventheid zig van buiten zelve openbaard, als wanneer hy by de Latinisten *Vomica pulmonis* word genaamd: in welken gevalle gy niet wagten moct tot dat het vlies van zelfs doorbreekt; want naderhand is de overal vloeyende etter moeilijker uit de borst te krygen; maar maakt terstond een opening, en neemt geen ander plaats als het verhevenste deel des gefwels.

Nademaal nu het Empyema meestendeel op een Pleuris volgd; en ondertusschen dagelijks bevonden word, dat onwetende Meesters alle pynen inde zyden, zoo van de buik als van de borst, al spruit zy maar uit enkele winden, voor een Pleuris nemen, straks daar op een ader openende, zoo hebbe ik alhier van de Pleuris soo veel willen schryven, als voor een Chirurgijn nodig is te weten, om diergelyke mislagen voor te mogen komen.

De *Pleuris* is een ontsteeking van het ribbenvlies (*Pleura*) en meest altyd van de Longe mede, veroorzaakt door bloed, met pyn, hoeft, bloedige uitwerpsels, kortaassemheid, gestadige koortse, harde en jagende pols.

Doorzaak is het bloed somtijds alleen, en maakt een rechte, somtijds met andere humeuren vermengd, en

geeft een bastaard Pleuris.

De Teykenen, gelijk in de beschryving te zien is, zyn zo klaar, dat die geen verschooning waardig zyn, die haar van een Colyk nog niet weten t' ondericheyden.

Voorsegging. Hoe vroeger het spog gekookt, hoe witter en hoe ligter uitgeworpen, zoo veel eerder en zekerder een goede uitkomst. Word de hoeft en kortaassenheid door het uitwerpen niet verminderd, zoo is het een quaad teiken. Komt de Patient den derde of vierde dag t' eenemaal niet uit te werpen, zo zal hy den zevenden qualijk halen. Wil na het aderslaten en andere bequame middelen de pyn niet ophouden, zoo zal de Patient of sterven, of de Pleuris in een Teering of Empyema veranderen.

Genezing. Het aderslaten is hier een der noodigste en zekerste geneesmiddelen, en word het in tyds gedaan, zoo zal de Patient, eer gy nog de ader stopt, verligting voelen, en somtijds van de ziekte t' eenemaal ontslagen zyn. Ook en is 'er geen ziekte tot myn kennisse gekomen, die u, met voordeel des Patients, zo veel bloed sal t'effens nemen laten als deze.

In wat zyde dat men laten moet hebben wy verschillende gevoelens; maar die heeft van deze ziekte weinig ervarendheid gehad, die niet bevinden kon, dat de Patient (immers in dese landen) ongelijk meer en vroeger verligt zyn, als zy in den arm van dezelve zyde, daar de pyn is, gelaten worden, als wanneer gy het in de tegenoverstaande doet.

Als nu de pyn op een lating niet verdwynen wil, zo is men somtijds genootzaakt dezelve te hervatten tot de tweede, derde, ja de vierde maal binnen de vierentwintig uren, meest altyds in den zelfden arm; maar ondertusschen moet gy op de kragten zeer nauw letten.

Na het Laten, dat uw eerste werk moet zyn, zyn de purgeerende, sweet- en borstzuiverende middelen som-

somtjids noodig, maar die bevelen wy den Geneesmeester.

Een enig medicament kan ik u hier, wegens zyn voortreffelykheid, niet onthouden. De naarstige Geneesheer *Hadden* heeft het in zyn *Sydeweese geneezing* zeer wel aangeprezen, en ik heb het na eene lating, altyd in 't begin met groot succes gebruikt, op deze wyse:

℞. Succ. Taraxici depurati unc. j. f.

Aq. plantagin. unc. ij.

Card. Bened.

Scabios.

Syr. Papaver. errat. an. unc. j.

Oc. Cancr. scrup. j. f.

M.

Laat de Patient alle half uur een lepel of twee hier van innemen, tot dat de toevloeiing gestild is; naderhand moet gy andere middelen gebruiken.

CAP. XVI.

Van 't ligten der Cataracta.

DE *Cataracta* (by de Grieken) *hypochyma*, by de Latiniſten, *suffusio*, by de Hoog en Nederduitschen *de Staar*) is een t'samenbakking van overtollige humeuren, allengskens in een tegennatuurlyk vlies veranderende, tusschen het Hoorenvlies en de cristallyne vogtigheid, den oogappel of heel of ten deele bedekkende, en alzoo het gezigt of benemende, of belettende.

Onderscheid. Zy is of onvolmaakt, als de humeur of dun is, of den oogappel niet t'eenemaal bedekt: of volmaakt, als hy of in een vlies veranderd, of den appel betreft.

Somtijds is zy wit, somtijds graeuw, geel groen, lootverwig &c. na dat haar de groene, geele of swarte gal daar onder mengt.

Haar *woonplaats* is van de *Cornea* (het Hoornvlies) af, tot aan de cristallyne vogtigheid: somtyds is zy dees, somtijds de gene nader.

d'Oorzaak is een phlegmatijk humeur, of door swakheid der oogen aldaar vergaderd, of door syn veelheid van de hersenen daar na toe gezonden.

Teyckenen. In 't begin ziet de Patient alles dubbelt, en van veelderhande coleuren; de lugt dunkt hem vol vliegen, netten en wolkjes te zyn; een sterke lugt en kan hy niet verdragen. Daarna verminderd zyn gezigt. Hy ziet alles vol placken, en eindelyk komt de blindheid aan. Als zy regt in 't middelpunt des oogappels zit, dog den heelen appel niet bedekt, maar rondom aan 't gezigt wat vryheid geeft, zo schijnt alles wat hy ziet doorboord te zyn. Breid hem, als gy het oog met uwe vingers drukt, den appel uit, zoo is zy onvolmaakt; blijft hy onbeweeglijk staan, zoo is aan haar volmaaktheid niet meer te twyffelen.

Voorsegging. *d'Onvolmaakte Staar* word door in-en uiterlyke medicynen ligt genesen in't begin, in gefonde lighamen en Patienten van een middelbaren ouderdom. Hoe minder hem de appel uitbreid, hoe minder hope van genesing. Hoe digter de suffusie aan de cristallyne vogtigheid, hoe gevaarlijker. Als gy het ongefonde oog na de zonne keerd, en de Patient geen scheemering van ligt verneemd, zo is door het handwerk geen voordeel te verwagten. Worden de natuurlijke humeuren des oogts door de naalde vermengt, zoo zal, het vlies nog zoo wel weg genomen zynde, niettemin de blindheid blyven, of korts daarna onverbeterlyk volgen. Komt gy in de operatie het oogvlies, de spinnewebbe (*aranea* of *retina*) genoemd, te raaken, zoo zal de Patient altyd daarna de Lugt vol haartjens en vliegen zien. Tot aan het derde jaar blyft de

de Staar gemeenelyk zoo week, dat hy de naalde niet kan volgen: na het derde of vierde jaar is hy zoo vast en verhard, dat hy door geen konst kan los gemaakt worden. Het bloed dat door de naalde word gestort, geeft geen gevaar, en vergaat naderhand van selfs. Al is de Staar niet genoegsaam onderdrukt, als hy maar in stukjes is verdceld, zo komt het volkome gesigt binnen de zes of agt weken dikmaals wederom, al s'cheen te vooren het geheele handwerk vrugteloos gedaan te zyn; het welk ik uit verscheide ervarentheden zegge.

Genezing. In d' onvolmaakte *Cataracta* versoeckt hulpe van de Medicynen, en laat de handkonst rusten. Purgeer den Patient, neemt de Maag wel waar, versterkt het hoofd met conserva van Majoraan, Rosmarijn, Betonica, Pulv. Diambrae, &c. en gebruikt van buiten de volgende middelen:

℞. Gumm. Tragacanth. in aq.
Euphras. solut. drachm. ij.
Alumin. ust. scrup. j.
M. F. Collyrium,
of

℞. Aq. chelidoniae unc. j. f.
Vin. alb. Gallic. unc. f.
Spir. vin. drach. ij.
Vitriol. alb. gr. vj.
Tut. præp. scrup. j.
Vitr. antimonii gr. v.
Sacchar. cand. drachm. ij. f.
Camphor. gr. vij.
M. F. Collyrium:
of

℞. Succ. foenicul.
chelidoniae an. unc. ij.
Fol. rutæ.
Majoran. an. P. j.
Euphrasiae M. j.

Fell. bovin. unc. iij.

Gallinæ unc. j.

Myrrh. rubr.

Aloës an. drachm. j. f.

Sarcocoll. unc. f.

Camphor. scrup. ij.

M. & distellentur in B. M.

Is de *Cataracta* volmaakt, zoozy de handkonst uw eenigste toevlugt: maar wagt uw d' operatie te doen, als de Patient lang te voren over pijn in 't hoofd of oog geklaagd heeft en nog klaagt, als het lighaam in 't geheel, en het hoofd in 't bezonder niet gezuivert, en de Patient met koortse, niesfen, hoesten of braaken nog gequeeld is.

Een bequame tijd van 't jaar, een morgenstond, afgaande maan en heldere lugt gekofen hebbende, zet de Patient in een stoel, die wat lager is als d' uwe, verbind hem het gezonde oog, en doet hem zyn handen om uw middel slaan; sonder dat hy dezelve, zo lang gy werkt, bewege of roere; een omstander houde hem van agteren het hoofd vast, en gy d' oogschelen van malkanderen, hem belastende het oog naar de neuse te drayen, als hy dat doet, zoo steekt uw naalde schielyk in het hoorenvlies een half stroobreed van d' oogappel, en brengd haar tot in het midden van de Staar; zoekt hem daar mede zagtsjes en zoo lang van boven naar beneden toe te drukken tot dat hy onder blijft; springt hy hardneckiger wyze t'elkens weder op, zoo verdeeld hem in verscheide stukjens, en houd deezze stukjens of de geheele *Cataracta* een kleine tyd met de naalde onder, op dat zy eenige uren na het gedaane werk niet wederom voor den oogappel kome. Daar na trekt de naalde wederom uit, en verbind hem zoo wel het gefonde als ongefonde oog met Cornpressen nat gemaakt in wat rofewater, en het wit van een ey met een stuk aluin onder malkander geveven;

ven; in 't werken u wel wagtende de cristalyne vogtigheid ende gefonde vliezen te quetsen.

CAP XVII.

Van de Bloedzuigers.

DE *Bloedzuigers*, bequamer als de koppen, en zekerder als de lating, kunnen met voordeel zo wel in sterke als in swakke lichamen gezet worden, na dat men deselve in een innerlyke groote ziekte aan een groote ader, of in een uiterlyke kleine, aan de kleine adertjes laat zuigen.

Maar het en is niet al even eens wat slag van bloedzuigers dat gy neemt; want de groothoofdige, groene, zeer glinsterende, met haren of blauwe streepen op de rugge en zijn niet zonder fenijn, als mede de gene die in stinkende wateren gevonden worden. Kiest dan die dun en lang zyn, die een klein hoofd hebben, de buik roodagtig, en haar in Rivieren of andere zuivere wateren onthouden.

Eer men haar gebruikt, zo moeten zy ten minsten eenen dag in schoon water gelegen hebben, en met een weinig bloed gevoed zyn, op dat zy alle onsuiverheid van haar werpen. Daar na vrijft de plaats, daar gy haar zetten wild, datse root word, en willen sy niet vatten, zoo strijkt die met room of duyvebloed, of doetse met een spelde een weinig bloeden: indien zy gevat hebbende niet genoeg trecken; zoo geeft haar een klein sneetje in den tteerd; willen zy, na dat sy genoeg gefogen hebben, niet afvallen, zo strooit haar wat zout of affche op het hoofd, als wanneer zy haast zullen uit de maaltijd scheiden; want met geweld en mag men haar niet afrukken, op dat een stukje van het hoofd, in de wonde blyvende, niet alderhande
sware

fware toevallen, ja de dood zelfs kome te veroorzaken, gelyk wy daar droevige exempels van hebben: merkt ook dat zy meer slagaderlyk als aderlyk bloed uitzuigen, en daarom minder moeten trecken.

CAP. XVIII.

Van 't snyden der harde deelen.

HEt snyden in de harde deelen is, gelyk boven verhaald, vierderley: het *Schrappen*, *Vylen*, *Sagen* en *Doorbooren*,

Het *Schrappen* komt te passé in de fissuren en bederving der beenderen; als mede in de tanden, die met tartarum te veel begroeid zijn. Men schraapt zo lang tot dat de fissure of bederving t' eenemaal weg, en de beenderen wit en wat bloedagtig worden, en dan bestrooid men haar met een opdroogend poeder. Het pericranium of periostium moet eerst los gemaakt, en zoo wel als de kanten van de wonde geensints met de schraper geraakt worden.

Het *Vylen* heeft plaats inde tanden, die zo verre uitsteken, dat zy de mensch in 't eeten en spreken eenig beletsel geven, en moet gedaan worden zonder belediging der nabuerige deelen, en niet altyd op eenmaal, nog ook te hard, op dat de tand niet los en raake.

De *Saag* gebruikt men om een been van een verstorven lid af te zetten, waar van eerlang sal gehandelt worden.

Het *Doorbooren* of *Trepaneren* word vereischt zoo in de diepe bedervingen der beenderen, als inzonderheid in de ziekten, die de fissuren, fracturen of contusien des bekkeneels kunnen veroorzaken. Maar nademaal dit handwerck zonder groot gevaar niet kan geoeffent worden, zo diend gy met zorg en naarstigheit eerst t' onderscheiden waar dat het noodig is of niet; want

een fissure als fissure, of een fracture als fracture en roept geen Trepaan, en kan sonder die zeer wel genesen worden: een kleine contusie en brengt ook niet altyd zo sware toevallen by, of de Trepaan soude wel grooter kunnen maaken: want het uitgestort bloed is somtyds zoo weinig, en de Patient zo sterk, dat het de nature van selve doet verdwynen, als haar warmte door de uiterlyke koude niet verzwakt en word, daar door het Trepaneren eenigfins moet geschieden, hoe grootte sorge gy ook draagt. Daarenboven komt het bloed meermaal tusschen het dik en dunne hersenvlies te leggen, als wanneer u Trepaan wederom heel vrugteloos schijnd te zullen zyn. Maar in al sulc een geval soud' ik weinig swareigheid maken om de *Dura Mater* door te snijden; want dat sy wederom t'samen groeid, ja gegangraeneerd zijnde door de konst en nature gescheiden en genesen word, weten wy door ervarendheid.

Wy worden dan beweegt te Trepaneren meestendeel door drierley oorzaken; 1. *Als d' uitsteekfels of schilfers der beenderen de hersenvliesen prikkelen.* Het welk gy onderkennen kund door een geduerig steekende pyn, daar over u de Patient terstond zal klagen, indien hy zijn verstand nog heeft; is hy 't selve quijt, zo zal hy met zyn handen t'elkens naar de gequeste plaats voelen: meermaals komt hier een verdraaijing der oogen en trekking der leden by: ook kan u het Instrument, waar door de beenbreuk is geschied, wat ligt aanbrenge-

2. *Als de bovenste tafel heil, maer ingebogen, en d' onderste gebroken is*, als wanneer de schilfertjes, door de natuur en de tijd nog zo wel gescheiden zynde, evenwel geen uitgang soude vinden. De *Teykenen* daar van zyn verduistering der oogen, duyseling des hoofds, koortse, braaking en dikmaals een geraaktheid. Ook sult gy bevinden dat de pols niet regt door en slaat, insonderheid als gy hem aan de slapen des hoofds wild voelen, alzoo de ommegang des bloeds, door het in-

gebogen been, eenigfints in de herfenen belet word.

3. Als het bloed uit zyn adertjes gestort is, en door zyn verrotting, zoo gy haar niet voor en komt, de dood sal mede brengen. Van dees verrotting des bloets hebt gy de volgende teykenen. Een gestadige koortse, het hoofd heeter als d' andere lighamelyke deelen, nagtwaking of zeer ongeruste slaap, ontteeking der oogen, mymering en pluifen der handen. Maar gy moet de gematigtheid der lighamen hier wel onderscheiden. Want in bloedryke menschen (*Plethorici*) sulen haar by de genoemde toevallen nog voegen, het lagchen, ongerijmde praat, roodheid des geheelen aangezigts. In de Galagtige (*Cholerici*) geelheid der oogen en aangezigts, scharpe brand, dulligheid. In de slymagtige (*Plegmatici*) zyn de toevallen minder, somtijds is 'er een geraaktheid, somtijds een beroertheid by. De droefgeestigen (*Melancholici*) zyn schrikkig, zy weenen, en praten zottelijk.

Waar nu het Trepaneeren nodig is, daar moet het in tijds gedaan worden, en eer het verrottend bloed overal swarigheid komt te maken, dat is, straks na de tweede, derde of vierde dag.

De manier van Trepaneeren is deze: Snijd het hair af en een kruiswond' in de huid tot aan het pericranium toe, de slaafpiëren en naden des bekkeneels voorfigtig schuwende, en verbind voor ditmaal uw wonde, ten waar de bloedstorting (die u somtijds een dag of twee weet op te houden) zo klein waar, dat gy met een het Panvlies los kond maken. Eenige uren daarna (het bekkeneel van sijn buitenvliczen ontbloot zynde) zoo stopt beide de ooren des lyders, en neemt de trepaan, het manneke genaamt, zet hem met 'zijn punt in 't bekkencel vast; maar zo verre van de scheur of breuk dat hy haar met zijn tanden niet en rake, en veel minder een future of nade. Alhoewel sommige de naden weinig schuwten, en ons verskeren willen door deselve also gelukkig als door andere plaatsen getrepaneert

te hebben. Als dan houd hem met uw Slinkerhand vast, en draait hem met de regter om, tot dat gy een redelyke diepe circul hebt gesneden: daarna laat het manneke rusten, en doet het wijfke arbeiden, 't selve als voren omdraaijende: onderwylen neemt het afschraapfel weg, en steekt uw Trepaan nu in oly, op dat hy dies te gladder ga; en dan in water, op dat hy niet te zeer verhitte. Bevind gy nu wat bloed, zoo is het een teiken, dat gy tot aan de tweede tafel zyt gekomen, en als dan moet gy sagter drucken, op dat de trepaan niet onverhoeds inzinke, en de Hersenvliezen quetsse, waar op de dood by sommige zeer haast is komen te volgen: want de *Dura mater* bekleed van binnen het bekkeneel gelijk het *Pericranium* het zelve van buiten doet: Maar sy en is'er geensints zo vast aan; of sy kan door een slag of val zeer ligtelyk van de Panne gescheiden worden.

Beginnd het beentje te leuteren, zoo steekt het Instrument *Vedius* tusschen de kanten in; maakt het daar t' eenemaal los, en neemt het met een pincetje uit. Is door het trepaneren onder aan de panne een klein schilfertje of uitsteekfel gekomen, dat de vliezen prikkelen en quetsen kan, zoo neemt het met het Instrument *Lenticulare* weg: en om het geronne bloed of etter naderhand uit te krygen, zoo drukt telkens de *Dura mater* met een *Decussorium*. Ook sult gy wel doen, indien de Lyder by zijn zinnen is, dat gy hem, de neus en mond stoppende, den aaffem in doet houden, waar door de hersenen, na het bekkeneel gedrukt, het geronne of bedorve bloed van selfs fullen door uw opening uitwerpen. Maar dat doen sy selden zo ten volle, of gy hebt het voornoemde *Decussorium*, quasjes, spongiens, of diergelyke werktruigen van noodend' Instrumenten zyn by *Joh. Andr. à Cruce*, *Paræus* en andere te vinden. Siet boven in 't vierde cap. de beschrijving van de hoofdfracturen.

CAP. XIX.

Van 't Branden.

EEntijd lang gesneden, nu wat gebrand: want hier toe moeten wy komen, als de medicamenten en het yser niet meer helpen willen; en dat doen wy zo wel in de harde als weeke deelen des lighaams, altyd sorg dragende dat de kanten met wicken voorsien, en niet geraakt en worden. Het *cauterium actuale* of gloeyend yser is verre het zeekerste, maar de vreeze der Patienten dwingt ons meermalen het *cauterium potentiale*, dat uit *scharpe* en *ineetende medicynen* bestaat, te kiezen. Het zy gy 't een of 't ander gebruikt, zoo wagt u tot de veroorzaakte korst boter of olye alleen te nemen, dat wel eer de moeder was van een gangræna, en houd u by het *Emplastrum diapalma*, of in wyn gedoopte doeken.

CAP. XX.

Van de Fontanellen.

DE Fontanellen zyn kleine ulceratien, van de konst door een gloeyend yser, lancette, scheer, of in-etende Medicyne gemaekt in de gesonde deelen des lighaams, om d'ongesonde van overtollige humeuren t'ontlasten, en alzo deze ziekte te genesen, en de geene voor te komen.

Maar alzulke moeiljyke gasten spreekt men zelden aan, ten zy men andere middelen te swak bevonden, en het lighaam in 't geheel vry wat gezuivert heeft.

In wat ledengy haar zetten moet, zo doet het noit in 't begin, midden of einde van een spier, maar altijd tusschen twee musculen, en hier toe is u d'Anatomic zeer noodig, ten waar gy na het exempel der verdragelijkste quaksalvers door ervarendheid de plaats geleerd

leerd hadde blindelings te vinden. In 't hoofd regt in 't midden van de *Sutura Coronalis* worde zy van andere natien meer gezet als van dese : in de nek doet men het veel minder als het wel behoord : d'Italianen zetten haar in de rug met groot voordeel : in andere plaatsen zyn zy onbequaam , of uittermaten moeyelijk.

De *Manieren* van fetten is verscheiden. Hebt gy lust tot het *Cauterium potentiale* , zo neemd een welklevend plaaster , in 't midden van dien snijd een gat van een erwte groot , legt het op uw gekoze plaats , en doet het corrosif daar in : bedekt dit met een dekzeltje , en legt daar nog een plaaster op : twee , drie of meer uren daarna , zo doet de plaaster weder af , en vind gy een genoegsame korst , zo neemt het diapalma , en verbind daar mede uw ulceratic tweemaal 's daags tot dat de korst afvalt.

Staat u d'Incisie beter aan , zoo vat de huid met een tangetje , of ook slegts met u vingers , en snijd haar met een scheer door : of zo gy wild , met een lancet.

Hebt gy liever een ander mans huid met yser te *branden* , zo verschoond ten minsten zyn vleesch , en wagt u de spieren te raaken , de huid zelfs niet altijd heel en al doorbrandendende.

Na 't afvallen van de korst zo onderhoud u *ulceratic* met kleine en uitplukfel gemaakte ballekens : smeerd haar met detergerende Medicynen , en vaart daar mede voort tot dat gy een bequame holligheid hebt , die gy naderhand met een waffe , houte of zilvere balleke , of ook slegts met een erwte zoo lang kunt open houden als het de ziekte vereischt , of de kragten des Patients toelaten.

CAP. XXI.

Van de Seton.

DE *Seton* is wat ongemackelyker als een fontanel ;

maar hy brengt ook vry wat meer voordcel by, en daar twee Fontanellen niet hebben kunnen helpen, heeft een Seton wel eer de heele ziekte weggenomen.

Men soude hem in d' armen, beenen en meer andere plaatsen kunnen setten, maar in de nek tuffen het eerste en tweede, of tuffchen dit en het derde, ja vierde wervelbeen word hy hier meest alleen, dog al te zelden toegelaten.

Tot deze handwerking zyn u drie Instrumenten nodig, een Tang, een Naalde en een Draat. De Tang moet twee gaten hebben, de Naalde driepuntig en een weinig kleinder sijn als de tanggaten, en de sijde draat ontrent zoo dik als het dikste van de naalde. Met de tang vat men de huid des Patients (die stijf genepen sijn de haar gevoelen best verliest) en steekt de gloeiende naalde schieklyk door, en de draat, die gy te voren met een maaltje moet verzien hebben, in de gemaakte gaten. Den eersten dag kunt gy om de pijn te stillen, een doekje, in roosewater en het wit van een ey nat gemaakt, daar op leggen; daarna zoekt door behoorlyke middelen wat digestie te krygen, zoo haast gy die hebt, zo trekt de draat alle dagen van de regter tot de flinker, en van de flinker tot de regter zyde, en vaar daar mede zo lang voort, tot dat een deel van de draat zig buiten uw ulceratie vol etter komt vertoonen, zo is uw werk volbragt, en de Patient kan zyn sweeren zo lang dan open houden als het de nood vereist, of hy begeert.

Op dese wyse willen eenige oude Schrijvers en hendaagse Meesters de Seton gezet hebben; maar het kan met veel minder pijn en moeite geschieden, als een dienaar met twee vingers de huid onder, en de meester met zyn flinkerhand de huid boven aan de nek optrekt, en met zyn regter, een wel-gesleepe naalde schieklyk doorsteekt. De naalde hoeft dan niet gloeiend te zyn; ook is het beter dat men in plaats van een zyde kloskoorde, een krengetje grof garen neemt, dat

de grootte van een kloskoorde uitmaakt, en met was bestreken is.

CAP. XXII.

Van 't uyttrekken der Kogelen.

NU treden wy tot het darde handwerk, genaamd *Exarēsis*, die wegneemt dat de natuur te veel en onnut is, het welke wy bevinden van tweederhanden aard te zyn; want somtyds komt het in het lighaam zelfs te groeijen, somtyds word het van buiten bygebragt.

Wy sullen van het laatste beginnen, en spreken van de *kogelen*, die uit het lighaam moeten *getrokken worden* dat niet swaar om te doen zal zyn, als men voords overweegd en ondersoekt of de kogel naarder de quetsure of naarder de huyd van d'andere zyde is. Is sy geene naarder, zoo trekt haar met een bequame Tange uit, is zy naarder deze, zoo snijde de huid en spieren door tot aan de kogel, en zoekt haar alzo uit te trekken. Kund gy haar met uw proever niet vinden, zo legt de Patient op de gewonde zyde in zodanig een figure, dat de kogel door haar eigen swaarte naar de Wonde mag zakken, en als dan uitgenomen worden. Geschied dat niet, zo geneest de wonde toe, en wagt dat de kogel schier of morgen haar van selfs ontrent de huid komt openbaren.

CAP. XXIII.

Hoe dat men een doode vrugt uit 's Moeders lighaem trekt, als mede de Nageboorte.

ALs de baring natuurlyk en wel geschieden zal, zo moet het kind de heele tijd van de dracht, armen en

en beenen ingetrokken hebben, en in een gerold syn: het hoofd diend om leeg, het aangezigt naar de Moeders rugge te leggen: en de heele vrugt niet naar de langte van de lijfmoeder, maar overdwars, zo lang tot dat sy, een grooter plaats vereischende een uitgang zoeken moet, dat somtijds de zevende, somtijds de achtste, somtijds de thiende, maar gemeenlijk de negende maand geschied; als wanncer zy naar beneden zakken en het aangezigt naar haar Moeders buik zal keeren: dan komt zy met het hoofd tot aan de mond van de lijfmoeder, en trekt haar te voren ingetrokkene leden uit, waar door de vliezen, daar zy ingesloten was, gebroken worden, en het water uitloopt, welk water de deelen van de geboorte slibberig, en alzo de baring ligter maakt.

Ontbreekt een van die noodzakelijkheden, zo gebeurt van vier dingen een: 1. Of de Moeder leefd en het kind leefd, maar geen van beide word verlost. 2. Of het Kind sterft en de Moeder leefd. 3. Of het Kind leeft en de Moeder sterft. 4. Of de Moeder en Kind sterven alle beide.

d' Oorsaken nu waarom de baring niet geschied, zyn deze:

1. Als de Vlagen geen of al te klein zyn.
2. Als de moeder soo verswakt is, dat zy de vlagen niet meer door kan zetten.
3. Als het Kind sterk en groot, en de moeder klein en teer is, of als de wegen kleinder zyn als dat het kind daar door kan dringen.
4. Als twee of meer kinderen in de baarmoeder gesloten, te gelyk een uitgang zoeken.
5. Als het kind niet in de bovenverhaalde figure, maar dwars of anders legt.
6. Als de moeder in arbeid zynde, het kind met sijn hoofd boven het ysbeen komt te schieten, waar op de Schryvers die ik kenne, zoo weinig hebben gelet als 't grootste deel van de hedendaagse vroetmoeders; daar

nogtans zoo veel aan is gelegen; want hoe sterker dan de vlagen sijn, en hoe meerder arbeid dat de moeder doet, hoe minder sy verlost kan worden, voor aleer gy het kinds hoofd een weinig weder om hoog geschoven, dan naar de Moeders rug toe, en alzo onder of ter zyden het ysbeen hebt gebragt.

7. Als het kind uit swakheid zyn selven niet mede wat kan helpen, dat sterke kinderen anders doen.

8. Als het kind dood is.

9. Als het stietbeen niet genoegsaam uit wil wyken; want het ysbeen gaat niet als in d'alderzwaarste baring, en dan nog zeer zelden en zeer weinig van malkanderen.

Teyckenen van een Doode Vrugt. De Moeder voeld het kind, zelfs op 't gebruik van versterkende Dranken of Medicynen, niet meer bewegen; doch heeft het vermoeide kind somtijds weinig lust zig te roeren; om zekerder dan te gaan, zo legt wat kruim van brood in malvasey gedoopt op de navel van de Moeder, en doet haar een kleine lating in de voet; wil de beweging dan niet volgen, zoo is het een quaad teiken. Als haar de Moeder van d'een zyde op d'ander keerd, zo voeld zy de vrugt als een sware steen daar na toe vallen. Haar aangesigt en insonderheid de lippen zyn bleek, handen en voeten koud, als mede het onderste van de buyk: de borsten worden slap, den aassem stinkend, het hoofd pijnlyk, het herte benauwd en slaauw, het heele bloed ontfteeken: d'ontsluiting is dun, quaad van couleur en reuk; somtijds komt de nageboorte voor de vrugt, en dan is het onmogelyk dat het kind lang leve, maar het zekerste teiken van allen is, als het kinds hoofd in de geboorte staat, en het vlies slap is, want zoo lang het gespannen blyft, zo is het nog in 't leven.

Voorsegging. Hoe langer het doode kind in 's moeders Ligbaam blyft, hoe meerder gevaar loopt de langstlevende. Als de koortse niet groot is, zo ver-

schrikt niet voor de schrikkige toevallen, want van d'alderfwaarste zyn de beklagelyke lydsters dikwijls opgekomen; draagt daarom geen minder forg, want alles is hier vol gevaar.

Genezing. Als de Medicynen, zo wel als de Moeders en Vroedmoeders arbeid, geen voordeel langer doen, zo kan en moet men tot de handkonst komen, ten waar de Patient te swak, en het kind al eenige dagen hadde dood geweest, als wanneer gy eer en moei- te zult verliezen.

Voor al moet gy wel onderscheiden, door wat oor- saak de baring word belet. Is het kind te groot, en de weg te nauw, zo zoekt haar te verwyderen; waar toe eenige weinige Vroedmoeders zeer bequame Instru- menten hebben, waar door zy de kinderen somtijds nog levendig weten uit te halen. By gebrek van die, zoo steekt uw hand, zoo stijf gesloten als immers mo- gelyk, in de schamelheid tot aan de mond van de lyf- moeder, alwaar gekomen zynde, brengt de vingers, d'een na d'ander in dezelve, en onderzoekt de gettal- te van de Vrugt, is uw een arm of been in de weg, zoo brengt hem zoetjes naar boven, en het hoofd om- laag: zo haast gy dit aan de mond van de Baarmoeder hebt gebragt, zoo zoekt uw ander hand meede in de schamelheid te krygen, en met beide het kind vatten- de de Moeder te verlossen. Is u dat onmogelyk, zoo neemt een haakt, zet hem in de mond, oog of oor van het kind, en ziet wel toe dat hy niet en kom te wyken, en de lyfmoeder te quetsen; daarna trekt het kind soet- jes uit. Wil het niet wel volgen, zoo neemt een an- der haak, die van buiten glad en van binnen scharp is; snijd daar mede de buik, borst of hoofd in stukken, naar dat het best gelegen komt: Kunt gy een arm of been uitkrygen, zoo zet hem buiten de schamelheid af; en het kind alzo klein en sluik gemaakt hebben- de, zo zoekt uw werk tot een goed einde te brengen. Wil het dan nog niet gaan, zoo is het eenigste middel dat

dat gy met een klein, sterk en fcharp mes lid voor lid affnijdt, en de Vrucht met brokken uitbrengt; maar dat te doen, konit niemand toe als een zeer ervaren Ontleder.

De Nageboorte (*Secundina*, *Chorion*) diend terstond na het Kind te volgen, want dan kan zy weinig goeds meer doen: ook zoo sluit hem kortst na de baring de mond van de lijfmoeder zo styf toe, dat gy naderhand niet als met mocite daar in kunt komen: zoekt haar dan in tijds te krygen, en met de vingeren, zo zy aan de lijfmoeder vast is, zochtjes los te maken; want indien gy het met geweld of wild of moet doen, zo is de arme Vrouw verloren: en hoewel eenige voorname Schryvers en gemeene Vroedmoeders weinig werks schyne te maken, als de nageboorte vast zynde, voor eerst niet uit en komt, zoo meen ik dog met goede grond te kunnen seggen, dat het een der swaarste toevallen is, die een kraamvrouw kan overkomen.

CAP. XXIV.

Hoe dat men een verstorvene lid affsetten zal.

EEn verstorvene lid kan geen dienst meer doen; en op dat het geen schade meer bybrengt, zo is het best dat gy het afzet: maar waar? in de gewrigten heeft het handwerk zyn gemak, maar een meerder ongemak volgd in de genezing en het gebruik; beter zult gy dan twee, drie, of meer vingeren breed van d' articul snyden, ten ware de verstorvendheid, tot aan het bovenste van de dye of arm gekomen zynde, u d' articul selve dwingt te kiezen. Wederom waar? in het verstorvene of in 't gefonde vleesch? het is pynelyker, maar zekerder in het gefonde.

De gemeene wyse der oude en hedendaegse Meesters.

Legt de Patient, met spijs en drank te voren wat verstarckt sijnde, op een bedde, laat een starck man het vel en vleesch van 't ongesonde lid met beide zyn handen opwaards trecken en vast houden; terstond legt een smalle, dog sterke band een duim breed hooger als de plaats daar gy snyden wild, trekt hem stijf toe, en maakt door een bequaam Instrument het vleesch rontom los tot aan het been toe, is het mogelijk met een snee; schraapt voords met een klein tweefnydent mesje het beenvlies af, als mede de tusschen-spiere en banden, als het lid twee pypen heeft: daarna zaagt het been schielyk af, en laat een weinig bloed uitloopen; is de bloedstorting, gelyk meestendeel gebeurd, zo klein, dat zy met bloeditelpende middelen kan geschild worden, zo weest daar mede te vreden, bevind gy die te swak, zoo komt tot het branden, dog niet overal, maar alleen daar de groote aderen sijn. Als dan maakt de band los, en verziет de partyen na behoren.

Komt de Patient of gy niet geerne aan het vier, zo neemt terstond, na dat het been op de voorschreve manier is afgezet, een naalde met een wassen draad, steekt die door vier tegen malkander over gelegen plaatsen; daarna maakt de band los, trekt het vel en vleesch afwaards, en zo veel gy kund aan malkander; waar door gy het bloed eenigzints stelpen, het been voor bederving bewaren, en de wonde eerder zult doen genesen. Maar dese wyse is pynelyk, moeyelyk en selden noodig.

De Wyse van Aquapendens.

Nademaal de meeste Konst daar in bestaat, dat de bederving gestut, de pyn voorgekomen, en de bloedstorting

storting verhindert word ; zoo meend dese vermaarde Meester, dat gy altemaal zult kunnen doen, als gy een vinger breed van 't gezonde vlees af in 't verstorven snijd, en het overige ongefonde rontom en zoo lange brand tot dat de zieke de hette van 't vier begint te voelen, waar door gy nog bloedstorting, noch zonderlyke pijn verooraken, en de derde of vierde dag sult scheiding hebben. Maar ik meene, dat men d'oorsaken wel diend t' onderscheiden ; want komt de verstorvendheid door een uiterlyke oorzaak in een anders gesond lighaam, zo is deze wyze zonder twyffel goed : komt zy uit enkele fwakheid van natuurlycke warmte, zoo is de voorgaande beter.

CAP. XXV.

Van de vleeschbreuk.

DE *Vleeschbreuk* (Saroccele, Hernia Carnosa) is een geswel tegens de natuur, veroorzaekt door onzuiver bloed, dat te veel naar de testiculen vloeyende, allengkens aan deselve een vleesagtig gewas doet groeyen.

Op dese beschryving, van de voornaamste Heelen Geneesmeesters aangenomen, hebbe ik twee dingen aan te merken. 1. Dat het bloet niet eigentlyk wegens onsuiverheid dese breuk veroorzaakt, want van het alderbeste kan hy komen: ook en groeit hy niet enkelt, om dat het bloet overtollig is, want magere lighamen zyn daar van alsoo weinig bevrijd als de volle, alhoewel hy in deze schieyker en grooter wast als in de geene; maar de regte oorzaak is, als de vliessen, die de moedjes der kleine aderen voor zoo verre dienen te sluiten, dat het voedselbloet niet te schieylyk en te veel t'effens in de partye komt te schieyen, of doorgesnaagt, of geborsten of verwydert zyn: waar door het bloet meerder uitgestort word, als de partye tot
haar

haar onderhoud van doen heeft: ondertuffchen doet de natuur nog haar beste, en zoekt het bloed, dat andersints verrotten zoude, tot vleesch te maken.

2. Dat de vleeschbreuk fomtijds aan het tweede gemeene vlies van 't zakje (*Dartos*) komt aan te groeijen en niet aan de ballekens, als wanneer gy hem genezen kond zonder dese te quetsen of uit te snyden.

Teykenen. Het gefwel is hard, het groeid allengskens, de laffen fijn niet gefwollen; het is meer ongemakkelyk als pynelyk, ten waar eenig quaadaardig humeur daar by quam te fchieten.

Voorfegging. De Vleeschbreuk is door Medicynen qualyk te genezen, en door de handkonft zelde sonder verlies van een balleken. Als hy tot in de liefchen gegroeid is, zo is hy gemeenlyk ongeneeflyk.

Genezing. In 't begin, als de geborstene, doorgeknaagde of verwyderde vliefen de adertjes te veel bloed laten uitstorten, zoo kond gy deze breuk fomtyds noch voorkomen met aderlaten, te rug dryvende en t' famentrekkende Medicynen: maar als zy alrede aan 't groeijen is, zoo zyn dese middelen te fwak; bezoekt het dan op deze wyze: Maakt een kleine opening in 't zakje, liever boven als onder: steekt een wiek daar in, en zoekt de breuk allengskens met ettermakende Medicynen weg te nemen, in 't verbinden den etter nooit altermaal uitlatende, op dat het overige vleesch dies te beter mag verteerd worden.

Wii dat na uw zin niet gaan, zo trekt het balleken uit, en fnyjd zoo veel van 't vlees af als gy kund, sonder het balleken in 't minfte te quetsen; brengt het daar na wederom in, en verdriift het overig vleesch met ettermakende Medicynen.

Vreest gy dat fulks altermaal niet helpen zal, zoo trekt het balleken met zyn vleeschbreuk zoo verte uit als gy kund, neemt een naalde met een sterke zyde draat, steek die boven het gefwel door de fcheede des Penszaks (*Processus Peritonæi*) eenmaal, en straks nog een

een andermaal door het zelfde gat : als dan neemd de twee einden van de draad , brengtse onder door , zoo dat het regter einde het slinker , en het slinker het regter word , bind de proces of scheede met een knoop toe : straks daar op zo snijd het balleken met de breuk af , en de einden des draads uitlatende , handeld de wonde naar behooren.

Hier hebbe ik u eersfelyk te bidden , dat gy de nature van de siekte ernstig ondersoekt, eer gy tot het handwerk komt; want de *bystanders* (*Parastatæ*) sijn somtyds zoo geswollen , insonderheid als de ballekens verhard of schirreus geworden zyn , dat zy voor een vleesch-breuk by u souden konnen genomen worden , als gy zo los daar over liept , als somtijds wel geschied. Daarna waarschouw ik u , dat gy de draad zo digte aan de ballekens doorsteekt, als het geswel eenigfins lyde mag: want hoe hoger dat gy de penszaks schede doorsteekt , hoe dikker gy haar bevinden zult ; en als dan zal het langer met de suppuratie en 't afvallen van uw draad aanloopen ; ondertusschen zullen de daar op volgende trekkingen der senuwen u een zekere boodschap brengen van d' aankomende dood. Ten derden moet gy weten , dat de nature dikmaals in de zaadvaten speeld , zoo dat zy somtijds tweemaal groter als de ballekens in het zakje leggen, sonder ander ongemak , als misschien de vreze , die uw ongesond oordeel over dees gesonde zieken u mag aangejaagd hebben , gelijk ik dat meer als eens hebbe ondervonden.

CAP. XXVI.

Hoe dat men een Steen uit de blase snyd.

DE steen is een hard lighaam , veroorzaekt door een slymsoud- of aardagtige materie , uit een ingebooren steenmakende kragt t' samen gebakken , en in de plaats daer by

is, pyn, verstopping en meer andere toevallen verwekkende.

d'Oorsaek is een slym-zout- of aardagtige materie, die niet uit enkele hette of koude, maar door een ingeboorene steen-maackende kragt in steen veranderd.

Teykenen. Het water is wit, slymagtig, rauw, onklaar, en aan de kanten van het glas, zoo het wat staan blyft, zeer aanbakkende: somtijds is het bloedig, somtyds vol zant en steentjes; somtyds vol draatjes; somtijds geltopt. De Patient is dorstig; hy waterd dikwils, maar met snyding, pijn en druppelswyze; dan slaat hy de beenen over malkanderen; hy vrijfd aan zyn gemacht, en drukt aan 't onderste van de buik, met een of beide zyn handen: de roede is gespannen; hy kan qualijk stille zitten, en ook qualyk gaan; hy voelt gelijk een gewigt of swaarte onder aan zyn lighaam; wil hy wateren, zoo moet hy mede zyn gevoeg doen; den endeldarm zinkt dikmaal uit, sonderling in jonge kinderen.

Alle dese teikenen, hoe klaar zy ook schynen, kunnen u niet te min bedriegen: men plag om zekerder te gaan voor desen een catheter in de blaas, en een of twee vingers in den aars te steken, en zo konde men niet alleen de steen of steenen voelen, maar ook van haar grootte oordeelen; maar deze wyze van *sonderen* viel zoo pynelyk, dat men de Sieken zonder schrick voor geen twedemaal daar aan kon krygen, daarom maakte men gemcehlyk alle de werktuigen gereet, die tot het steensnyden vereischt worden, op dat men, de steen ondervonden hebbende, stracks met het handwerk voort mogt varen, maar d'Opperste Genees-Heer heeft voor deeze beklagelyke Lyders onlangs Meesters verwekt, die zo Kinderen als volwasse menschen, niet alleen sonder Catheter, maar ook sonder eenige pijn zo zeker kunnen met een of twee vingeren *sonderen*, dat geen Practizyn daar aan meer behoeft te

twyffelen; en hier overtreffen zy zelfs de vermaarde Franfen, waarom ik diergelijke konftenaars ook aan andere Landen wenfche.

Voorfegging. De broffe fteen kan zeer zelden, de vafte nimmermeer door medicynen verbryfeld worden, wat ook de grootfprekers hier van zeggen ofte zeggen zullen: fomtijds is hy zo hard nog niet, of de Catheter kan hem in de krop van de blaas breken en uithalen: fomtijds is hy zo klein, dat hy terftond ook ongebrouwen volgd. Sometijds blijft hy in de roede fteeken, en kan van daar fonder gevaar en merkelyke pijn uitgehaald worden: Is hy aan de blaas of tuffchen de twee rocken der felve aangewaffen, zoo is het ongeneeslyk feer, en die hem dan wil uitsnyden, zal de Patient wel haaft van 't leven berooven. Hoe grooter de Steen, hoe fwaarder en gevaarlyker is de handwerking. In de Vrouwen konnen fteenen zo groot als een olyf, ja zo groot fomtijds als een okkernoot fonder snyden uitgehaald worden: maar die maniere van fteen uithalen, die zy *per dilatationem* noemen, is zoo gevaarlyk, en gelukt zoo uitermaten weinig, dat fy niet als van verftandige Mannen behoord gedaan of toegestaan te worden.

Genefing. Hoe dat een fteen in de nieren, blaas of andere deelen des lichaams (want overal konnen zy groeijen) in 't gemeen moet gehandeld worden, is het werk van den Geneesmeester; hier fchrijven wy alleenig hoe dat hy uit de blaas moet gefneden worden.

Verfcheide manieren worden van verfcheide Meesters voorgesteld, maar deze is hedendaags de gebruikelijkfte en zekerfte.

Zet een ftark man op een redelyke hooge ftoel, legt een kuffen op zyn fchoot, en de Patient (na dat hy drie of viermaal van een bank op een kuffen heeft gefprongen) daar op: bind hem de handen aan de voeten vaf, en laat hem de beenen van twee dienaars van malkander houden: daarna beftrijkt uw flinker hand niet oly

van rooſen , witte Lelien , of zoete Amandelen , en ſteekt den eerſte , of de middelſte vinger , of zoo het de nood vereiſcht , alle beide in de aars : drukt met de regterhand de buik wat nederwaarts , en alzo de ſteen naar de krop van de blaas : als dan maakt in de ſlinker zyde tuſſchen het gemagt en het Eynde (welke plaats men *Perinaeum* noemd) bezyden de naat met een tweefnydent mes , een opening op de ſteen aan , zo groot ontrent als gy de ſteen oordeeld groot te wezen : drukt hem met de vingers naar de wonde ; komt hy wegens zijn grootte niet te voorchyn , zo krijgt hem met een tang , of liever met een lepel uit.

Dat gedaan zynde , zoo maakt terſtond handen en voeten los , legt wat meel met bolus of andere bloedſtelpende Medicynen op de wonde , en geneeſt die voorts na de konſt , en dat zo haalt als immers mogelyk is , op dat de Patient niet lek en blyve.

Deſe manier van ſteen uithalen noemd men *Apparatus minor* , en word meeft gebruikt in kinderen ; alhoewel ſy van ervaren Meesters ook in volwaffen luiden ſeer wel kan te werk geſteld worden ; en ook hier te Lande altijd word in 't werk geſteld , van de gene die bequame vingers daar toe hebben.

Dog uit vreeze dat zy de ſteen met de vingers in den aars niet genoegſaam zullen beſlaan , zo meenen ſoimige , dat in oude luiden een ander manier , die ſy *Apparatus major* noemen , nodig is. Sy leggen de Patient als voren wel gebonden en vaſt gehouden op een tafel: daarna ſteken zy den wegwyzer (*Itinerarium*) in de roede tot op de ſteen , als dan maaken zy een opening als boven : en brengen door dezelve langs de rect van de wegwyzer den Leyder (*Conductor*) ook tot aan de ſteen ; daarna trekken ſy den wegwyzer uit de roede , brengen een tang (*Endenbek*) lepel (*Hamulus* , *Lapidillus*) of ander inſtrument in de blaas , en den leider mede weg doende , ſoeken de ſteen te vatten , en hem alzo ongebroken uit te brengen ; geen vingeren in den

aars steek. De, ten zy het de groote nood vereifcht. Is de steen te groot, zo verwijderen zy de wonde, als die kleine plaats dat lyden mag, anders breken sy door een bequame tang de steen in de blaas, en brengen hem stukswijs uit. Als de Wonde zeer groot is, zoo heeft zy eenige naaldehegten van doen; en als dan steekt men voor een dag twee of drie een zilver pypje tusschen beiden, op dat het geronne bloed met het slym of zandig water uit mag loopen.

Op deselfde maniere worden de Vrouwen mede gesneden, met dat onderscheid alleen, dat men de vingers niet in den eyndeldarm, maar in de schamelheid steekt, en dat de Catheter geensints gebogen, maar regt en wat korter moet zijn.

Nog word op een andere wyze de steen uit de blaas getrocken; men drukt deselve met een of twee in oly wel gesmeerde en in den aars gestekte vingers uit de krop om hoog; daarna maakt men een opening boven het *schaambeem* na de langte van de regte buikspier door de blaas tot op de steen, dan neemt men deselve met een lepel ofte met een tang uit: hier door hebt gy noit geen lecking te verwagten, en kunt voor groote steenen meerder ruimte vinden, maar in haar zelve is zy moeijelijk en gevaarlijk, en zoo de wonde van de blaas niet aan de spieren van de buik vast groeid, zoo volgd een versweering in de blaas, die niet alleen pynelyker, maar ook ongeneeslyker is als te vooren de steen selve, waarom sy ook by goede practisijns minder is in 't werk gesteld als de voorgaande.

CAP. XXVII.

Van de Hasemonden.

DE vierde en laatste Handwerking, *Anaplérosis*, geeft de nature wederom 't gene haar ontbreekt,

en komt meest te paffe, als de neus, lippen, ooren, of door geboorte of door uiterlyke toevallen iets ont-nomen word.

De lippen aangaande, als haar niet veel ontbreekt, zoo maakt die van 't tandvleesch los, scarificeerd de kanten, en hegt die met een naalde aan malkander, daarenboven om de vastigheid nog een heelplaaster daar op leggende, zoo zullen zy haast en ligtelyk aan malkander groeyen.

Als de lippen veel ontbreekt, zoo maakt haar van het tandvleesch los, legt een doekje tusschen beiden, daarna trekt de lippen met bequaame bandkens aan malkander, en scarificeerd de kanten niet voor aleer eenige dagen daar na de lippen genoeg uitgespannen zijnde, door suturen en hegtplaasters kunnen aan malkander gebragt, gehouden, en alzo geneezen worden.

Hoe dat men *gekorte nouzen* en *ooren* hersteld, heeft *Taliacotius* in een bijzonder boek wijdloopig beschreven, tot den welke wy den Lezer zenden.

Eynde des Eersten Deels.

T W E E D E D E E L

D E R

CHIRURGIE,

Inhoudende III Boeken.

I.

VAN DE GESWELLEN.

II.

VAN DE WONDEN.

III.

VAN DE SWEEREN.

THE HISTORY OF THE
CITY OF LONDON
FROM THE FOUNDATION
TO THE PRESENT
BY JOHN STOW
AND JOHN WARD
MAYORS OF THE CITY OF LONDON
IN THE REIGN OF
HENRY VIII.

T W E E D E D E E L
D E R
C H I R U R G I E,
E E R S T E B O E K,

Van de
G E S W E L L E N , W O N D E N e n S W E E R E N ,

C A P . I .

Van de Geswollen in 't gemeen.

Het geswel tegens de Nature is een ziekte door dewelke de deelen des lighaams onbehoorlyker wyse vergroot of uitgespannen worden, zoo dat zy haar opgeleide werking niet volbrengen kunnen.

d'Oonderscheiden der Geswollen worden genomen.

I. Van de beschadigde partye, gelyk d'ontsteking der oogen, keel &c. II. Van d'oorfaken.

d'Oorfaken zyn: I. de deelen des lighaams zelfs, als sy uit haar natuurlyke plaats wyken. II. de vier zoo natuurlyke als tegensnatuurlyke Humeuren; het Bloed, de Gal, Pituita (*Phlegma*) en Melancholia, waar by wy het Serum en de winden moeten vocgen.

Uit de humeuren ontstaan de meeste geswollen, en dat geschied of door vergadering, of door toevloeiing der selve.

Zy vergaderen, als de natuurlyke warmte der partye verswakt zijnde, de goede humeuren qualyk kookken, of de quade niet genoegzaam uitwerpt.

De Toevloeiing der humeuren erkend tweederley
oor-

oorzaken: 1. Uiterlyke, als vallen, steeken, slaan, uiterlyke hette, heftige beweging, &c. En 2. Innerlyke, als pijn, veelheid, icharpheid, dunnigheid der humeuren &c.

De teikenen der geswellen sijn uitspanning, pijn, rodigheid, hette, hardigheid, &c. der partye; maar die konnen beter in 't byzonder als in 't gemeen beschreven worden. De teikenen van de tyden (want alle geneeslyke geswellen hebben 4 tyden) zyn deze:

In 't begin komt de partye te swellen; inde vermeerdering worden de swelling, pijn en andere toevallen grooter; in de Staat sijn de toevallen op haar hoogste, maar blyven een tijd lang in die staat, sonder nogtans in een argere ziekte te veranderen; in de vermindering verminderd de ziekte met haar toevallen.

Voorsegging. De geswellen zyn van langzamer genesing, als sy uit *Pituita* of *Melancholia*; en gevaarlijk, als sy uit bedorven bloed of uit de gal spruiten: als zy meer in- als uitwendig zyn: als zy haar ontrent de grote vaten, senuwen, gewrichten, vliesagtige of edele deelen vertoonen: als sy seer groot zyn: als zy een ongesond (*cacochymisch*) Lighaam aantreffen.

Sy eindigen op vierderley wysen: 1. of zy verdwynen, en dat onderkend gy door de vermindering der toevallen. 2. of sy suppureren, en dan word de pijn en klopping grooter, en de koortse wil daar wel op volgen. 3. of sy verharden, en dat geschied zeer veel door het onbehoorlijk gebruik van repellerende, en al te sterk resolverende middelen. 4. of zy veranderen in een *Gangraena*, door gebrek van natuurlyke warmte.

De genesing bestaat in twee dingen. 1. te beletten dat de humeuren niet naar en in de partye vloeijen. 2. weg te nemen 't gene alrede in deselve vergaderd is.

De toevloeiing sluiten wy met 1. *Onderscheppen* (intercipieren) 2. *te rugge dryven* (repelleren) 3. *te rugge trekken* (revelleren) 4. *elders te leyden* (derivieren) en 5. *de partye te versterken*. De

De vergaderde materie word verdreven, 1. met *samentrekkende en te rugdryvende medicynen*, als zy dunne en nog niet in de partye vast is. 2. met *resolverende*, als sy dik en vast zit. 3. met *ettermakende*, als de voorgaande te swak zijn. 4. met het wreede *vier en yser*, als geen andere middelen helpen willen.

CAP. II.

Van d' Ontsteeking.

Ontsteeking (*Phlegmone, Inflammatio*) is een geswel tegens de natuure, veroorsaekt door bloed inde hnt, of de daer onder gelegen spieren, gestort, en aldaer hette, roodigheid, pyn, klopping en spanning verwekkende.

Onderscheid. Zy is volkomen, als sy uit het bloed alleen ontstaat, maar onvolkomen, als onder het bloet gal, Pituita of Melancholia vermengd is, als wanneer sy genoemd word, *Phlegmone Erysipelatodes, Oedematodes, Scirrholes*.

d' Oorsaek is het bloed somtijds alleen, somtijds met andere humeuren vermengd.

De teikenen zijn, hette, roodigheid, pijn, kloppinge, glinstering, spanninge, hardigheid, tegenstreving.

Voorsegging. d' Ontsteeking der uitwendige deelen onlast d' inwendige van veelderhande ziekte, en is dies aangaande voor gezond te rekenen, als zy door haar grootte niet in een gangræna veranderd: in d' oogen, keel, roede, schamelheid der Vrouwen, en gewrichten is sy gevaarlijk, en moeilijk te genezen.

In een jong mens, en somerdaags word zy haast gebeterd, dog langzamer in een vol als mager lighaam.

De *Genezing* word door vier aanwijzingen volbragt.

d' Eerste bestaat in een goede manier van leven. De

Patient kieze een heldere lugt ; het eten en drinken sy matig en verkoelend , alle zoetigheden , vettigheden , heete kruiden , als peper , gengber , &c. sijn sehadelyk ; als mede de beweging des lighaams , insonderheid die van de beschadigde partye. Het slapen is goed ; de hardlyvigheid is quaad. Venus en de Toorn aan des Patient deur kloppende , mogen geensints ingelaten worden.

De tweede aanwyzing begeerd , dat men de toevloeiing der humeuren belette, het welke met *revelleren*, (te rug trekken) *derivieren*, (elders te leiden) *repelleren*, (te rugge dryven) en *intercipieren* (onderscheppen) geschieden kan. Waght dan niet lang om bloed te laten , want hier is het zonderling noodig ; en wild gy te rug trekken , zo kiest de vergelegenste ader van de tegen overstaande partye ; wild gy de humeuren elders leiden , zoo neemt een ader die wat nader is ; kund gy tot het laten niet komen , zo spreekt de bloedzuigers en de koppen aan.

Nademaal nu selden het lighaam zoo zuiver is , dat zig onder het bloed niet eenige quade humeuren vermengd bevinden , zoo moet het purgeeren somtijds te werk gesteld , en naar gelegentheid van zaken zo wel als het aderlaten hervat worden. Ondertusschen vereifcht de lydende partye de te rugdryvende hier neffens gestelde Medicynen : dog wagt u deseive te gebruiken , 1. Als d' edele deelen haar in behoorlyke plaats en daar toe gestelde klieren ontlasten. 2. Als de humeuren quaadaardig zijn. 3. Als sy door een *Crisis* uitgeworpen worden. 4. Als het lighaam seer onzuiver is. 5. Als de party fwak , of zeer pynelyk is. 6. Als d' ontsteeking ontrent een edelder deel is.

Te rugdryvende (repellerende) Medicynen.

Radices bistortæ. tormentillæ. Folia Cupressi, myrti, plantaginis, quercus. Flores balaustiorum ; rosarum

rum rubrarum. Semina Sydoniorum. Santalum rubrum Gallæ. Acacia. Sanguis draconis. Albumen ovi. Acetum. Vinum rubrum stypticum. Alumen. Bolus. Ol. rosarum. myrtillorum. Empl. de spermate ranarum.

℞. Acet. rosac. unc. ij.
Album. ov. conquassat. No. ij.
Boli Armen. drachm. iij.
Lap. hæmatit. drachm. j.

M.

℞. Succ. semperviv.
portulac.
plantagin. an. unc. j.
Acet. rosacei.
Vini rubr. auster. an. unc. j. f.
Ol. Myrtillor. unc. j.
Agitentur in mortario plumbeo, Addendo.
Pulv. cortic. granator.
Bistortæ an. drachm. j.

M. F. Linimentum.

De derde aanwyzing wil hebben, dat men de humeuren, die alreede in de partye vast zitten, wegneme, het welke men eerst bezoeken moet met resolverende, en zo het daar mede niet gelukken wil, met ettermakende medicijnen.

Verteerende (resolverende, discutierende) Medicynen.

Radices Galangæ; Iridis. Herbæ Anethum, Abrotanum, ruta, sabina. Flores chamomillæ, meliloti, sambuci. Semina anasi, carui, cumini. Baccæ lauri, juniperi. Gummata Galbanum, Ammoniacum, bdellium, sagapenum. Tacamahaca, oleum anethi, nardinum, rutæ, laurinum. Unguentum Agrip-

Agrippæ, martiarum ; Emplastrum de betonica , oxycroceum , diachylon. Fermentum. stercorea animalium. spiritus & fæx Vini.

℞. Rad. Ireos ,
 Althææ an. unc. j. f.
 Summitat. absinth.
 Flor. Chamomill.
 melilot. an. P. j.
 Herb parietar.
 verbasci. an. M j.
 Farin. hordei ,
 fœnugræc. an. q. f.
 Coq. ex Vino albo Gallico ,
 Contufis Adde.
 Ol. irini ,
 chamomillæ an. unc. j.
 M. F. Cataplasma.

of

℞. Stercoris Vaccini unc. iij.
 Succ. Cicutariæ unc. j.
 Ol. Chamomillæ unc. f.
 castorei drachm. ij.
 Bol. armen. drachm. f.
 Myrrhæ rubr. drachm. ij.
 Croci drachm. j.
 Farinæ Lupinor. q. f.
 M. F. Cataplasma.

Ettermakende (Suppurende) Medicynen.

Radices althææ. Herba malvæ. Flor. chamomillæ. ficus. Gummata Galbanum , Bdelium , Sagapenum , Ammoniacum. Adeps porci, anseris, anatis, gallinæ, Ol. lilior. alborum. Unguentum althææ simplex & compositum, Basilicum. Emplastrum diachylon, de mucilagibus, mililoti.

℞. Cæparum sub cineribus affatar. unc. iij.
Ficum No. x.

Contundantur Addendo.

Unguent. basilicon. drachm. vj.

Axung. Anatis unc. j.

Mellis Virginei.

Farin. sem. lini, an. q. f.

M. F. Cataplasma.

of

℞. Rad. lilior. albor.

althææ an. unc. j. f.

Fol. malvæ,

brancæ urfin. an. M. j.

Ficum No. viij.

Passular. mund. drachm. vj.

Farin. althææ vel tritici unc. ij.

Sapon. Venet. drachm. iij.

Coctis & cribro transmiffis, Adde.

Axung. porci unc. j.

Ol. chamomillæ unc. ij.

M. F. f. a. Cataplasma.

De vierde aanwysing belast ons op de toevallen te letten, die zo zy niet weg genomen worden, de Genezing verhinderen. De voornaamste toevallen zyn:

1. De *koortsse*, wiens genezing de Medicijnmeester toekomt, ten waar gy die met aderlaten konde weg nemen.

2. De *hardigheid*, wiens genezing gy in het Cap. van de Scirrhus vinden zult.

3. Het *heetvier*, van 't welke in een besonder Cap. sal gehandeld worden.

4. De *pyn*, die somtijds wegens haar heftigheid ons heftig dringt om met de volgende Medicynen te verzagten.

Pynstillende Medicynen (Anodyna.)

Althææ, anethum, malva, chamomilla, hyofcyamus, Nicotiani. femina lini, papaveris, fœnugræci. sperma ceti. Lac dulce. Albumen ovi. Ol. lilior. albor. lini. Unguentum populeum. Axungia porci, gallinæ, humana. Opium.

Het volgende Cataplasma heeft my meenigmaal groote dienst gedaan.

℞. Flor. anethi,
 chamomillæ an. M. j.
 sambuci M. j. f.
 Farin. femin. lini. unc. iiij.
 Ol. anethini,
 lil. albor. an. unc. f.
 Coq. ex lacte vaccino in forman.
 Cataplasmaticis.

CAP. III.

Van de Roofe.

DE Roofe (Eryfipelas) is een gefwel tegens de natuure, veroorzaakt door gal, meestendeel maer in de huid, dog somtyds ook in de daar onder gelegene spieren gestort, en aldaar pyn, hette, met meer andere voevallen verwekkende.

Onderscheid. Sy is volkomen, als sy uit de gal alleen ontstaat; maar onvolkomen, als onder de gal, bloed pituita of melancholia gemengd is, als wanneer zy genoemd word *Eryfipelas phlegmonodes*, *Oedematodes*, *Scirrbodes*. Somtijds is sy met een sweering vergeselschapt; welke sweering somtijds met de huid alleen te vreden is, en somtijds het vleesch zelven inleet.

d'Oorzaak is de Gal; maar die is selden alleen: by

wylen is 'er wat phlegma en melancholia onder, maar meestendeel het bloed ofte serum; waarom de middelen tegens het Phlegmoné meermaals goed zyn tegens de Roose.

De *Teykenen* zijn groote hette, scharpe pyn; roodigheid met geelheid vermengt, dog op het aanroeren haast verdwynende en haast wederom komende; weinig spanning, weinig klopping, weinig verheventheid; waarom sommige Schryvers twyffelen of men de roze onder de geswellen mag rekenen: nooit komt zy zonder koortse, ten waar zy van uiterlijke oorsaken haren oorsprong nam.

Voorsegging. De Roose heeft zelden gevaar, als zy door te rugdryvende middelen niet gevaarlijk word gemaakt: dog is zy gevaarlijker ontrent d'edele delen en de keele; of als 'er een wonde, beenbreuk, ontleding, of bederving by komt.

De *Genezing* bestaat eerstelijk in een goede manier van leven: de lugt, spijs en drank moet verkoelend zijn; alle scharpe, heete vette of zoete dingen zijn schadelijk, als mede vele of heftige beweging des lichaams, hardlyvigheid, nagtwaking, Venus, toren.

Het purgeeren is nodig, en de Medicynen daar toe bequaam, in het derde Cap. van 't eerste Deel beschreven.

Het Aderlaten word van een volkomen Rose meer verboden als vereischt; want het bloed houd door sijn vettigheid de scharpe gal in toom: niettemin als de koortsen heftig, de toevloeiing groot, en onder de gal, gelyk dat zeer veel gebeurd, wat bloed gemengt is, zoo moet het werk gesteld worden, zonderling in volle lighamen: de magere en swakke kan men daar van bevryden, en in tyd van nood de koppen of bloedsuigers aanspreken.

Na dese is het Sweeten een der voornaamste geneesmiddelen.

Uiterlijk zal u de beschadigde partye verbieden:

1. Olien

1 *Olien* of andere vettigheden op te leggen, alzo de gal daar door gevoed, en zy tot bederving word gebragt: of hebt gy immers lust daar toe, zoo matigt haar zeer wel met andere Medicynen. 2. *Te rugdryvende middelen* te gebruiken, ten waar de Roofse zeer klein, van d'edele deelen verre gelegen, en de humeuren noch in 't vloeijen waren; en dan noch, zoogy wel wild doen, diend gy haar met matig verteerende te mengen.

De Cataplasmata, in 't voorgaande Cap. beschreven, zijn hier meermaals dienstig.

Het Emplastrum Diapalma in aceto diffusum, is zeer in 't gebruik.

De bladen van kool, tabak, hyoscamus &c. opgelegd, trekken de brand kragtig uit: sommige nemen schapendrek in wijn of azijn gekookt; andere de flores sambuci, meliloti, chamomillæ &c. in zoete melk. Gestoote krijt met graauw papier droog opgelegd, geneest haast en wel.

De volgende stoovingen heb ik goed gevonden.

℞. Myrrh. rubr. pulveris, drachm ij.

Sacchar. saturn. drachm. f.

Camphoræ scrup. j.

Opii gr. xxv.

Vini alb. Gallic. unc. vj.

M

Maakt dat t'samen warm, legt eenige daar in natgemaakte doekjes op de partye, en vernieuwd die zo dikmaals als zy beginnen koud of droog te worden.

Een ander uitmuntend Goed.

℞. Troch. alb. Rhafis drachm. j.

Camphoræ scrup. j.

Spiritus Vini unc. j.

Aq. sambuci unc. vj.

M.

Gebruikt het op de voorgaande wyfe.

Ook

Ook kan men de lijdende partye vijf of zes maal 's daags rooken met maltix en wierook, fonderling als de Roofe in het aangezigt is.

Als 'er een sweering by komt.

℞. Trochisc. alb. Rhafis drachm. ij.

Myrrh. rubr.

Lithargyr aur. an. drachm. j.

Flor. Sulphur. drachm. f.

Sarcocol. scrup. ij.

Albumin. ovi. q. f.

M. F. Linimentum.

CAP. IV.

Van het gefwel Oedema.

Oedema is een gefwel tegens de nature, veroorzaekt door het Phlegma; witagtig, week, fonder pyn, meer uyt vergadering als toevloeiing der humeuren fpruitende.

Onderscheid. Het is volkomen, als het uit de Pituita alleen zijn oorfprong neemt; maar onvolkomen, als het met andere humeuren vermengd is, als wanneer het genoemd word Oedema Phlegmonodes, Eryfipelatodes, of Schirrhodes.

d'Oorfack is het Phlegma, fomtijds alleen, fomtijds met andere humeuren vermengd, meestendeel fpruit het uit de qualijk geftelde watervaten (*Vafa lymphatica*)

De teikenen zijn wittigheid, weekheid, de vingeren wykende, weinig pijn of klopping.

Voorfegging. Het Oedema is van fwaarder geneffing, als het in een hardigheid of in een abfces verandert; en gevaarlyker by een teering of watersugt. Het grocit meest in de winter, in oude Luiden, in phlegmatijke lighamen, en in de gene, die door te veel eten of drin-

ken geduurig de natuurlijke warmte verzwakken.

De Geneezing vereischt, zoo wel als de voorgaande geswellen een goede manier van leven. De lugt, spijs en drank moet verdroogend en matig warm zijn. Het gebraden vlees is beter als het gezoden; rauwe freuiten, kaas, zeevisch &c. is quaad, als mede veel eten en drinken. De wijn is goed, of alleen gedronken, of met verwarmde Kruiden toegemaakt. Voor de maaltijd is de matige beweging des lighaams nut, maar het lang slapen, sonderling by dag, zeer hinderlijk. De hardlijvigheid, ledigheid en droefheid kan niet als schade bybrengen.

Het aderslâten komt hier noit of zeer zelden te passe, maar het sweeten en purgeeren meermaals, en het braken somtijds: dan de mage moet vooral en gedurig waargenomen worden.

Van buiten gebruikt men in 't begin repellerende met discutierende medicijnen gemengt, dog zo, dat deze laatste d'overhand hebben: daarna de discutierende alleen, deselve starker of swakker na de gelegenheid van de ziekten.

℞. Aloës drachm. iij.

Boli armen. unc. f.

Acaciæ,

Sang. Dracon.

Rad. cyper pulv. an. drachm. ij.

Croci drachm. f.

Aceti rosac unc. j. f.

Ol. myrtin.

lumbricor. terr. an. unc. j.

Ceræ q. f.

M. F. Ceratum.

Een ander kragtiger.

℞. Sulphur. crud.

Ciner. sarmentorum vitis.

Van 't geswel Oedema.

99

Salis Gemmæ an. drachm. ij.
Farin. fabar. unc. j.
Aceti unc. j.
Ol. nucum drachm. j.
Terebinth. & ceræ q. f.
M. F. Unguent. vel Ceratum.

Een ander noch kragtiger.

℞. Ladan. unc. j. f.
Thuris unc. j.
Styrac. calam. unc. f.
Sulphur. drachm. vj.
Alumin.
Sal. nitr.
Ciner. commun. an. drachm. ij.
Stercor. vaccin. unc. f.
Ol. rutac. unc. j.
Terebinth. & picis q. f.
M. F. Emplastrum.

Een kragtig Cataplasma.

℞. Radic. althææ unc. iij.
brioniæ,
ebuli an. unc. ij.
Fol. salviæ,
rutæ an. M. j.
sabinæ M. f.
Coq. ex aq. & Vini æq. part. Addendo
sub finem Aceti unc. iij.
contusis adde.
Farin. fabar. unc. ij. f.
Cinerum commun. unc. f.
Stercoris vaccin. unc. j.
Salis commun. unc. f.
Ferment. unc. j. f.

Ol. Chamomil. unc. iij.

Axung. porci, unc. ij.

M. F. Cataplasma.

Als het Oedema in een absces veranderen wil, 't welk selden geschied, zoo is het voorz Cataplasma mede seer goed, en kragtiger als gy wat ajuin met een goed deel Unguentum Basilicon daar onder mengt en den azijn daar uit laat.

Heeft het Oedema zyn oorsprong uit een Teering, waterzugt of Cachexia, zoo kan het qualijk als met de heele ziekte genezen worden.

Ik genees haar gemeenlijk zeer spoedig met de volgende wijn of purgeer-conferf, latende de beenen of armen met windsels van 12 of 15 ellen lang van onderen zoo net opwinden, dat geen zugt kan tusfchen beiden blyven; aldus worden de edele deelen versterkt, de tegennatuurlijke vogtigheden uitgevoerd, en d' uiterlyke leden in een week of twee hersteld.

℞. Rad. Ireos florent. unc. j.

Eryngii. petrosel. an. unc. f.

Agaric. trochiscat.

Rhei elect. an. drachm. iij.

Fol. fenn. mund. drachm. vj.

Cinamom. drachm. ij.

Caryophyllor. drachm. f.

Sem. filer. mont. drachm. ij.

M. F. Nodulus.

Legt dit popje in een mengele oude Franse wijn, en laat de Patient alle morgen een roemertje, dat is 4 of 5 oncen, daar van drinken.

of

℞. El. è succ. rosar. unc. j.

Jalapp. drachm. j.

Spir. salis scrupul. j.

M. F. Conditum.

Laat de zieke om de tweede of derde dag van deze Conferf de grootte van een boontje of zinknoot nemen,

CAP. V.*van de Scirrhus.*

DE *Scirrhus* is een gefwel tegens de nature, veroorzaekt door *Melancholia*, fomtijds door een taye *pituita*; hard, wederstreving en zonder pyne.

Onderscheid. Hy is volkomen, als hy uit de *Melancholia* of *Pituita* alleen ontftaat; maar onvolkomen, als andere en van de nature zeer afgewekene humouren daar onder gemengd zyn.

d'Oorzaek is of de *Melancholia*, of een taye *Pituita*.

De teikenen zyn hardigheid, die de vingeren niet of qualijk wykt; het gefwel is zonder pyne, en wit als het uit de *Pituita*, maar loodverwig als het uit de *Melancholia* fpruit.

Voorfegging d'Ongevoelige *Scirrhus*, en daar hair op wast is ongeneeflyk. De loodverwige is zeer gevaarlijk, en verandert meermaals in een Kancker. d'Onvolkomen, die klein en nog wat gevoelig is, word fomtijds, maar al te zelden genezen.

De *Genefing* beftaat in een goede manier van leven, die met die van het *Oedema* veel gemeenfchap heeft, als de *Scirrhus* uit de *Phlegma* komt: komt hy uit *melancholia*, zo moet de lugt klaar, matig warm, en vogtig zyn: de fpyfe inſgelijks, en ligt om te verteeren: alles wat fcharp, en tot in de derde of vierde graad heet is, brengt ſchade by. De drank moet nog dik nog ſtark, maar wel verwarmend ſijn. Droefheid, toorn, grooteforgen, nagtwaking zyn quaad, en het lang ſlapen mede. De matige oefſeninge des lighaams is noodig.

Het aderlaten kan zelden en weinig voordeel doen, maar wel het fweeten en purgeeren. Uiterlijk zyn de verteerende en emollierende Medicynen goed, maar nooit beter, als wanneer gy haar van 't begin tot aan het einde laat vergeselschappen, somtijds meer emollierende, somtijds meer resolverende nemende.

Sommige zoeken de Scirrhus te suppureren, maar dat gelukt zeer zelden.

Andere zoeken hem uit te snyden of uit te branden, en dat doen sy uit een onverstandige ligtvaardigheid; ten waar hy in zijn eigen vlies verborgen lag, maar als dan noemd men hem geen Scirrhus meer.

Weekmakende (emollierende) Medicynen.

Butyrum. Adeps gallinæ, anseris, anatis, porci, vulpis, urfi, hominis. Malva, Althæa, Atriplex. Gummi Ammoniacum, Galbanum, Bdellium, Sty-rax liquida. Unguentum althææ. Emplastrum diachylon, de mucilaginis, de meliloto.

De resolverende soekt boven in de genesing van het Phlegmone.

℞. Gumm. Galban.

Ammoniac.

Opopanac. an. unc. j.

Flor. sulphur.

Myrrh. rubr. an. unc. f.

Camphor. drachm. j.

Ol. lilior. albor.

Axung. anatis an. drachm. vj.

Ceræ q. f.

M. F. Emplastrum.

℞ Rad. althææ unc. iij.

Iridis unc. j.

Fol. brassicæ,

parietariæ,

malvæ,

malvæ,
 Flor. chamomill.
 melilot. an. M. j.
 Sem. lini unc. ij.
 Coq. ex aq. commun. & contusis,
 Adde
 Stercoris Caballin. unc. ij.
 Axung. porci,
 Ol. chamomill. an. unc. j.
 Cæpar. coctar. unc. f.
 M. F. Cataplasma.

CAP. VI.

Van 't waterig Geswel.

Het waterig Geswel is een vergadering van wateragtige humeuren of in 't geheele lighaem, of in eenige desselfs deelen, slap, zonder pyn, de vingeren geerne wykende, maer straks wederom komende.

Onderscheid. Sometijds is 't geheele Lighaam met water vervuld, en die swelling noemd men *Anasarca*: somtijds is de buik of alleen, of de beenen mede geswollen, en die noemen zy *Ascites*; somtijds is de buik (door winden die haar by het water voegen) als een trommel uitgespannen, en die heeft den naam *Tympanites*. Dit zyn eigentlyk de drie soorten van watersugt, die meer de Medicyn als Chirurgyen te genezen opgedragen worden. Komt diergelyke water te vergadren in het hoofd, zoo maakt het een *Hydrocephalus*; in de borst, een *hydrops pulmonis*; in de navel, een *hydromphales*; en in het zakje, een *Hydrocele*.

d' Oorzaak is een wateragtige, meest brakke vogtigheid, *serum* genoemd, ontstaande uit swakheid der natuurlyke warmte van die deelen, die de nature tot gijl en bloedmaking gesteld heeft.

Teykenen. Het waterig geswel is slapper als een Oedema, en de vingeren meer wykende: het is zonder pyn, meest altijd jeukerig, en by de kaars bezien, min of meer doorzigtig.

Voorsegging. Het heeft in zijn zelven weinig gevaars als d'edele deelen, die het voeden, niet te zeer verswakt zijn; niet te min is het swaar om te genesen, zonderling in en ontrent de gewrigten.

Genezing. De maniere van leven heeft veel gemeenschap met die van het Oedema. Zout en gerookte kost en veel drinken is schadelijk: verwarmende spijs en drank is goed, maar brandewijn en peper is te heet.

Het purgeeren is zonderling noodig, dan het moet niet te heftig zijn, op dat d'alreede verswakte deelen niet meerder verswakt en worden: de swect-en waterdryvende Medicynen brengen hier groot voordeel by.

Het aderlaten moet zoo veel geschuwd worden als immers mogelijk, want het niet als quaad kan veroorzaken.

Het Water purgeerende Medicynen.

Radices Afari, Efulæ, Jalappæ, Mechoacannæ albæ. Folia & cortex sambuci. Euphorbium. Turbith. Gummi guttæ. syr. & species diachartami. Cremor Tartari.

℞. Syr. rosar. sol cum senn.
diachartam. an. unc. j.

Jalapp. gr. viij.

Crem. Tart. scrup. ij.

Aq. petrosel. q. s.

M. F. haustus.

*Een pugeerende Wyn, waer mede de Water-
sugt selfs kan genezen worden.*

℞. Rad. Gentianæ,
Iridis,

cichor.

cichor.
fœnicul.
Imperator.
Cort. med. sambuc. unc. j. f.
Fol. Chamæpytheos. M. j.
rorismarin. P. ij.
Flor. centaur. min. P. j.
Sem. apii,
Coriandr.
Carui,
Urtic. Rom.
Fœnicul. an. drachm. j.
Fol. senn. elect. unc. ij.
Agaric. leviss. drachm. iiij.
Jalapp. unc. f.
Turbith. drachm. j. f.
Concisa infundantur in libr. vj. Vini
Rhenani. Dosis unc iiiij.

Uyterlyk het water verteerende Medicynen.

Rad. Iridis, Bryoniæ, Aristolochiæ. Flores sambuci, Chamomillæ. Folia Chelidonii, Centaurii, Calamenthæ, Rutæ, Anethi, Origani. Sulphur vivum; Sal, Alumen. Baccæ lauri. Ammoniacum, Bdellium &c.

℞. Stercoris vaccin. unc. f.
Columbin. drachm. ij.
Sulphur. vivi. unc. f.
Nitri drachm. ij.
Mellis,
Aceti an. unc. j. f.
Farin. fabar. unc. ij.
Bacc. laur.
Semm. cumin. an. unc. f.
Olei anethi,
nardin. an. unc. j

Vini albi Gallic. q. f.

M F. Cataplasma.

℞. Thuris,
 Malliches,
 Myrrhæ an. unc. f
 Camphoræ drachm. f.
 Stercoris Caprin unc. j. f.
 Sulphur,
 Salis,
 Cumin. an. drachm. iij.
 Terebinth. & Ceræ. q. f.

M. F. f. a. Emplastrum.

Het waterig gefwel des hoofds (*hydrocephalus*) heeft d'aller-ervarenfte Geneesmeesters t'allen tyden groote moeijelijkheid gegeven. Als het water in de holligheden der hersenen legt, ofte onder de twee hersenvliezen, zo is het uitermaten gevaarlijk; het veroorzaakt minder fwarigheid, als het tusschen de twee vliezen is gefloten, (want de *Dura Mater* moogt gy, als gy daar by kond komen, met een Lancet wel openen) ofte boven deze twee vliezen drijft: en nog minder als het zijn plaatse boven het bekkeneel genomen heeft.

Selden wil het luisteren naar purgeerende, sweet- of waterdryvende, nog ook naar uiterlijk verteerende Medicynen; daarom gebruiken wy met meerder voordeel de *Cauteria*, *Vesicatoria*, *Fonticulos*, *Setacea* &c. Maar meestendeel worden wy gedwongen tot het gevaarlijk branden of snyden te komen, door 't welke evenwel eenige nog zijn genezen.

Sommige Meesters nemen een gloeyend yser, en branden daar mede de huid door op vijf, zes plaatsen des hoofds; niet te gelijk, want het zoude te veel kragten kosten, maar van daag op d'eene, morgen op de andere plaats, na dat het water haar dezelve bequame lykft roond.

Andere houden het met de Lancet, en maken een opening ter zyde de pijnnaald.

Welk van beide beter is, kan men zonder onderscheid niet zeggen. Het brandend yser agt ik goet, als het water tusschen de huid legt en het bekkeneel. Maar dobbert het onder het bekkeneel, tusschen de hersenvliesen, ofte lager, zoo kunt gy zonder Lancet uw werk geensints volvoeren.

Het zy gy 't een of 't ander kiest, zo wagt u het water t'effens uit te laten, want de Patient zoude u onder de handen kunnen ontvallen; immers zoude hy zeer swak worden, ook zo moogt gy in 't laatste der genezing het water niet altemaal uitlaten; want de verzwakte partye, van de warmte, die het water min of meer nog by zig heeft, t'eenemaal ontblood zynde, komt ligtelyk te bederven: een weinig dan moet gy haar nog laten, en het selve daarna met in- en uiterlyk versterkende middelen allengsken verteeren: en dat moet in alle waterige geswellen waargenomen zijn, die men door openingen zoekt te genezen.

Op dezelfde manier hebt gy de waterige geswellen des navels of zakje mede te handelen, als gy door andere middelen niet kunt te regte komen.

De waterfugt der borst en raakt de handkonst niet; als wanneer zy door een opening moet weggenomen worden; en hoe men die maken moet, is in 't eerste Deel in 't xv Cap. geleerd.

CAP. VII.

Van het windagtig Geswel.

Het windagtig Geswel is een ziekte, veroorzaekt door gesloten winden, die de vingeren niet als met een tegenstreving wyken.

Onderscheid. Somtijds is het met, somtijds zonder pyn

pijn: somtijds staan de winden stil; somtijds loopen zy van d'eene plaats op d'ander.

d'Oorzaek sijn de winden; en d'oorzaak van de winden de Pituita, sonderling als de gal daar onder komt dewelke als een gift wat schuim, en alzo de winden maakt: meestendeel komt hier de swakheid der partye by, die de humeuren wel kookten wil, maar niet genoegzaam kan.

De *Teykenen* zijn opblazing, de persende vingeren met een tegenpersing wykende; somtyds hoord gy een geruisch, sonderling als gy daar op slaat.

Voorsegging. In de vleesagtige deelen komen sy zeer zelden; in andere verwekken zy veel ongemaks; in swakke of ongesonde lighamen zijn zy swaar en moeylijk te genezen.

Genezing. De manier van leven van 't windachtig geswel en van het Oedema is byna een en dezelfde. Erwtten, boonen, rapen, aardakers, carstanien, neuten en alle rauwe freuiten moet men myden. Wyn en andere niet al te seer verwarmende dranken zyn goed; als mede notemuschaat, folie, anys, carui, lavas, &c.

De maag en 't geheele lighaam moet door purgerende middelen wel gezuiverd, en door versterkende hersteld worden; onder 't een zoo wel als 't ander diend men de windbrekende medicynen te mengen, en onder de laatste, als het de nood vereischt, de pynstillende. Het Laudanum Opiatum voorfichtig (dat is een half grein of een grein ten hoogsten t'seffens) gebruikt, is hier een treffelyke medicyne; want behalven dat het de pyne seer haast stild, zoo neemt het d'oorzaak weg door zyn sweetdryvende kragt, en het sweten is hier sonderling goed, maar het aderlaten noit of zelden.

Uyterlyke Medicynen tegens de Winden.

Radices Galangæ, levistici. Herbx Anethum, mentha,

mentha, majorana, pulegium, rosmarinis, ruta, cereforium. Flores sambuci, meliloti, chamomillæ, femina anisi, carui, cumini, fœniculi. Nux moschata. Cardamomum. Castoreum. Oleum rutæ, nardinum, spicæ, anethi, carui destillatum, macis stillatitium, nucistæ expressum & destillatum. Emplastrum de meliloto.

℞. Ol. ab sinth.

rutacei an. drachm. ij.

nucist. express. drachm. j.

macis stillat. drachm. f.

Castorei in aq. vitæ dissolut. scrup. ij.

M. F. Linimentum.

of

℞. Fol. rutæ,

calamenth. an. M. f.

Farin. fabar. unc. ij

Sem. cumin.

anisi. an. unc. f.

Bacc. laur.

Salis commum. an. drachm. iij.

Nitri,

Sulphur. an. drachm. j.

Stercoris caprin. unc. vj.

Ol. anethin.

nardin. an. unc. j.

Vin alb. Gallic. q. f.

M. & Coque in formam Cataplasmatiss.

of

℞. Rad. pyrethr. drachm. f.

Saponis Venet. drachm. iij.

Castor. in aq. vitæ dissolut. drachm. j.

Sem. cumin.

carui an. drachm. ij.

Ciner. lumbricor. terrest. drachm. f.

Ol. spicæ. unc. f.

Mastiches drachm. iij.

Cerae & Terebinth. q. f.

M. F. f. a. Emplastrum.

CAP. VIII.

Van de Hayrworm,

DE Hayrworm is een geswel tegens de natuure, veroorzaakt door de Gal, de huid met ineetende en voortkruipende puisten besmettende.

Oonderscheid. Als de gal alleen hier meester is, zoo maakt zy d' ineetende Hairworm, (*herpes exedens*;) is onder de gal wat Pituita vermengd, zo veroorzaakt zy de voortkruipende Hairworm, *herpes miliaris*, ofte het *springend vier* genoemd.

d' *Oorsaek* is de gal somtijds alleen, somtijds met Pituita vermengd. Dan die in plaats van de gal, het *serum* ofte de siltigheid des bloeds stelde, zoude, mijns oordeels, meermaals gelijk hebben, want de nieuw gevonde watervaten brengen door haar ontsfeldheid meer verandering in het Lighaam, als men voor deze heeft geweten.

De *teykenen* zyn veel puisjes, de geers of milyfaatjes gelyk; hette, begeerte om te krauwen, en na krauwen vogtigheid en sweerkens.

Voorsegging. De Hayrworm is moejelyker om genesen als gevaarlyk; ten waar hy door te rugdryvende middelen gevaarlyk wierd gemaakt.

Genezing. De maniere van leven is gelyk die van 't Erysipelas. Na die moet het purgeeren het beste doen, want het aderlaten is schadelyk. Een natuurlyk bad, of zuur water op zyn tyd en maat gedronken, kan hem met den oorsprong selfs wegnemen. Een decoctum Chinae, falfæ, &c. kan mede veel goeds doen.

Van buiten word de hairworm somtijds weggenomen

men met enkeld nugteren spog; somtijds geeft hy de meester veel moeiten; en word hy ingedreven, zoo volgd terstond een koortse, met meer andere swarigheden.

Een leyc, sijn gestooten en met azyn gemengt, heb ik meest altyd goet bevonden; andere nemen mostaart met bruin gesmolten botter, sommige mengen daar een weinig boskruid onder. Loog en scharpe pisse kan somtijds mede helpen: het bruine zalfje van *Felix Wurtz* is uitnemend goed, als mede deze plaaster:

℞. Sarcocollæ,
Sulphur. crud. an. drachm. ij.
Mastich.
Thuris,
Lapid. calaminar. an. unc. f.
Troch. alb. Rhas.
Lythargyr. aur.
Myrrhæ an. drachm. iij.
Sevi hircin. unc. f.
Ceræ & terebinth. q. f.
M. F. f. a. Emplastrum.

Gestooten krijt met room van zoete melk tot een zalfje gemaakt, is een zagt en zeker middel: insonderheid als gy de Hairworm te vooren met gewarmde Franse Lekwyn hebt gewasschen.

Als de Hairworm zeer hardnekkig is.

℞. Ung. fusci Felic. Wurtz. drachm. iij.
alb Camphorat. drachm. j. f.
Cerussæ,
Sulphur.
Myrrh. an. drachm. j.
Lithargyr. drachm. j. f.
Merc. dulc.

112 *Van de Geswellen Atheroma; Steat. &c.*

Ærugin. æris an. scrup j. f.

Ol. rosac. q. f.

M. F. Unguentum.

of

℞. Lapid. prunell. drachm. j.

Flor. sulphur, unc. f.

Sal. Saturn. drachm. j. f.

Ol. rapar. Veter. q. f.

M. F. Linimentum.

CAP. IX.

Van de Geswellen Atheroma, Steatoma, en Meliceris.

Atheroma is een geswel tegens de nature, in zyn eigen vlies leggende, veroorzaekt door een papagtig humeur, sonder pyn, eenparig van couleur, de vingeren niet ligt wykende, nog, de vingeren weggenomen zynde, ligt wederom keerende.

Steatoma is een geswel tegens de nature, in syn eigen vlies leggende, veroorzaekt door een spekagtige materie, eenparig van couleur, sagt in 't gevoelen; in 't begin zeer klein maer van tyd tot tyd vergrootende; de vingeren niet ligt wykende, maer die weggenomen synde, ligt weder komende.

Meliceris is een geswel tegens de nature, in zyn eigen vlies leggende, veroorzaekt door een humeur de honig gelyk zynde, onpynlyk, rond, de vingeren ligt wykende, en de zelve weggenomen zynde, ligt wederom keerende.

Onderscheid. Als diergelyke honig- spek- of papagtigē materie omtrent de gewrigten vergadert, zo noemt men het geswel Ganglion ofte een wenne, aan de klieren van den hals *Glandula, scropula, struma*, in d' armen, beenen of het hoofd, *knobbelen*, en zoo 't door de quade pokken komt, *Tophus*.

d'Oorfaak van dese geswellen is de Pituita, in 't een-

e meer in't ander min van haar natuurlyke hoedanigheid afgeweken, en somtijds, maar zelden, met melancholia vermengd.

De teykenen deser geswellen kund gy uit haar beschryving nemen.

Voorsegging. Sonder de handkonst worden sy selden enesen: als het blaasje breekt, of in 't snyden niet eel en al weggenomen word, zo volgt in 't gemeen aar op een fistul, of een langdurige stinkende ulceratie.

Genezing. Sy laten haar somtijds, dog zeer zelden, oor stark verteerende middelen wegnemen: door de *alsamum Peruvianum* heb ik eenige verdreven: andere ebruiken het *Emplastrum Oxycroceum*, of de volgende.

℞. Ladani unc. j.

Myrrh. rubr. drachm. iij.

Camphor. drachm. j.

M. F. s. a. Emplastrum.

Een ander.

℞. Gummi sagapen.

ammoniac. an. unc. f.

Rad. Pyrethr.

Euphorbii an. scrup. j. f.

Sulphur. drachm. iij.

Ol. succin. drachm. j.

M. F. Emplastrum.

Somtjids komt de materie uit haar vlies van selfs te verstoffen, en dan moeten de weg-etende medicynen het beste doen; want d' andere zijn te swak.

*Weg-eetende medicynen (Exedentia,
Corrosiva, Cathartica.)*

Radices hellebori nigri. Gallæ ultæ; nuclei dactylorum

114. *Van de geswellen Atheroma, Steat. &c.*

lorum combusti. Ærugo æris. Alumen ustum. Calx viva. Vitriolum. Mercurius sublimatus & præcipitatus. spiritus & oleum vitrioli. spiritus salis, liquor tartari. Unguent. Ægyptiacum; fuscum Felicis Wurtz. Cinis quercus, sarmentorum vitis, &c.

Somnige gebruiken het Arsenicum en het auripigmentum, maar die zyn uitermaten gevaarlyk ontrent de plaatsē daar de Senuwen doorlopen, het welke gy uit de snykonst moet zoeken te weten; op de huid en vleefige uitwassen kund gy haar met minder schroom gebruiken.

*Het volgende Zalfje is gemeenlyk sterk
genoeg.*

℞. Vitriol. optimæ dulcificat. drachm. j.

Ærug. æris scrup. j.

Ung. Ægyptiac. unc. f.

M. F. Unguent.

Somtyds willen zy suppureren, maar dat geschied zeer weinig, en dan moet men de nature met ettermakende medicynen te gemoet komen. Dan de naaste en zekerste weg om dese geswellen weg te nemen, is, dat gy haar op die manier uitsnyd, als in het eerste Deel, in 't 8 Cap. beschreven is.

CAP. X.

Van de Kropsweeren (scrophulæ, strumæ)

DE Kropsweeren zyn geswellen tegens de nature, in haer eigen vlies leggende, veroorzaekt door een melancholick en pituiteus humeur, haar knobbelagtig aan den hals, of daer omtrent vertoonende.

Onderscheid. Somtyds zitten zy heel vast, somtijds zyn zy bewegelyk: somtijds is'er een alleen, somtyds veel by malkanderen, d'Oor-

d'Oorzaak is de melancholia, of pituita, of beide t'samen.

Teykenen. Het geswel is hard, knobbelagtig, en meestendeel onpijnlyk.

Voorsegging. Deze geswellen worden langzaam en swaarlyk genezen, infonderheid als 'er veele, of als zy onbeweeglyk zyn. Sy zyn gevaarlyk als zy pynelyk worden, en alzoo beginnen naar een Kanker te aarden; of als sy aan een senuwe of groote ader vast zyn. Somtjids zyn zy erfelyk; somtjids een land, een Stad gemeen. Al genezen zijnde, laten zy meermaals een schandelyk litteiken na; en word de nervus recurrens doorgesneden, zo verliezen de Patienten haar geluid, en meestendeel ook het leven.

Genezing. De maniere van leven is gelyk die van een Oedema of Scirrhus. Het purgeeren is nodig, en het aderlaten niet of zelden. Het sweeten, op een manier aangesteld, en door die middelen die men in de pokken gebruikt, kan de kropsweeren somtjids t'eenemaal wegnemen.

Door innerlyke medicynen, dewelke een byzondere kragt toegeschreven worden, kan men de kropsweeren somtjids verteeren.

Innerlyke Medicynen tegens de Kropsweeren.

Rad. aristolochiæ rot. bryoniæ, cyclaminis, filipendulæ, morsus diaboli, iridis, pimpinellæ, pyrethri, scillæ, verbenæ, scrophulariæ. Folia cupressi, apiastris, rutæ, satireiæ, Flores genistæ. Cancris combust. Testæ ovorum ustæ, sal gemmæ, sponsia.

De nieuwe sponsien worden boven andere middelen geprezen; sommige kookten die in bier, en laten de Patient twee of driemaal daags daar van drinken: andere branden haar tot asche, en geven hem 's morgens en 's avonds een halve drachma daar van in. Andere stoffen zeer op het volgende poeder.

- ℞. Cineris spongiæ marinæ,
 Offis sepiæ,
 Piperis longi,
 Cinamomi,
 Salis Gemmæ,
 Pyrethri,
 Nucum cupressi,
 Gallarum quercus,
 Flor. rosar. rubr. an unc. f.
 M F. Pulvis. Dosis scrup. ij vel drachm. j.
 of
- ℞. Lapid. spongiæ drachm. iij.
 Sal. Gemmæ drachm. ij.
 Tartari drachm. j.
 M. F. Pulvis. Dosis scrup. ij. vel drachm. j.

Van buiten zoekt men de kropfweeren met resolve-
 rende en emollierende medicynen te verteeren; wil-
 len zy daar door niet verdwynen of verminderen, zo
 tragt men haar te suppureren; gesuppureerd zynde,
 moet men haar handelen als quaadaardige sweeren:
 blyven zy halfstarrig, zoo komt tot weg-eetende mid-
 delen, en eindelyk tot het yser.

*Een resolverend en emolliierend kragtig
 Plaester.*

- ℞. Gum. Galban.
 Ammoniac.
 Bdellii. an. unc. f.
 Bacc. laur.
 Staphidis agriæ,
 Pyrethri,
 Cumini an drachm. vj.
 Stercoris columbin. drachm. j.
 caprini drachm. iij.
 Axung. porci unc. j. f.

Ol. chamomill. unc. j.

Ceræ & picis q. f.

M. F. Emplastrum.

*Een zalve waar mede gy de toevloeyng der bumeuren
belet, en de Kropsweeren somtyds t'ee-
nemaal kond verteeren.*

℞. Ol. myrtin.

laurin. an. unc. f.

Unguent. Martiat. unc. j.

Argent. viv. floribus sulphuris extincti.

drachm. ij.

M. F. Unguentum.

Strykt de scrophulèn hier meede tweemaal daags ;
indien zy niet verteeren , zoo zult gy ten minsten wel
bevinden dat zy niet grooter worden. Maar ziet dage-
lyks na de mond des Patients, en vind gy eenige swel-
ling aan de tong oftandvleesch , zoo houd met stry-
ken op , anders zoude een quyling volgen. Het Em-
plastrum de Ranis cum Mercurio kan hier meede wat
voordeel doen :

ofte

℞. Gumm. Caranæ. unc. j.

Merc. Viv. tereb. extinct. drachm. iij.

M. F. Emplastrum.

Zijn de Scrophulen pynelyk , zoo doet by dit plaas-
ter een drachma opii , dat een zoo zeer resolverende
als pyntillende kragt heeft ; en niet koud , gelyk men
lang qualyk heeft gezegt en geschreven, maar heet van
nature is.

De suppurerende medicynen zyn in 't tweede Cap.
te vinden , en de weg-etende in 't voorgaande.

Als de scrophulen gesuppurceerd en open zyn , zoo

word van deze zalve veel werks gemaakt.

℞. Olei laurini,
 Cerussæ pulverisatæ & aqua vitæ lævigatæ
 an unc. j.
 Alumin. rochæ unc. f.
 Salis drachm. ij.
 M. F. Unguentum.

CAP. XI.

Van de Bubo.

BUbo is een geswel der klieren tegens de nature, veroorzaekt door onzuiver bloed, rood, pynelyk, en de vingeren qualyk wykende.

Onderscheid. Als hy klein is, niet zeer pynelyk, en gaarne suppureren wil, zoo noemd men hem *Phyma*, en als 'er een roose bykomt *Phygethlon*; onder het kakebeen heet hy *Panus*, en agter d'ooren *Parotis*. Somtyds is hy besmettelijk of pestig; somtijds goedaardig; somtyds een geschenk van een onzuivere byslaap, en dan word hy *klapoor*, *Bubo Veneris* genoemd.

d' Oorsaek is het bloed, dog noit alleen, maar altyd met d'een of d'ander tegennatuurlyk humeur vermengd.

De Teykenen zyn, roodigheid ontrent de klieren, pyn, hette, spanning, tegenstreving, klopping, somtyds koortse.

De lever of milte ontlasten haar in 'de lieschen; de borst en het herte onder d'oxelen, en het hoofd agter d'ooren; volgens het zeggen der ouden: maar de klieren worden hedendaags met goede gronden gants ander gebruik toegeschreven, waar van verscheide boeken zyn geschreven, en wy elders ons gevoelen sullen seggen.

Voorſegging. De niet beſmettelyke Bubo heeft geen gevaar, ten zy hy langſaam of verdwijuen of rijp wil worden, als wanneer hy ligtelijk in een fiſtul verandert. Onder d'oxel word hy eerder rijp als in de liefche, en eerder als agter d'ooren. De peſtige Bubo is meeren-deels een teiken van een haafte doot, alhoewel hy een der beſte uiterlyke teikenen genoemd mag worden.

De Pokkige en is niet doodelyk, maar ſwaar te genezen; en meermaals een voorganger van de pokken, inzonderheid als hy door de lating of andere te rugdryvende middelen word ingedreven.

Genezing. De maniere van leven is gelyk die van een Phlegmone. Het purgeeren is noodig, maar het moct niet heftig zyn. Het aderlaten, ten waar in een groote koortſe, en overvloed van bloed, kan ik hier alzoow weinig toefaan, als de repellerende of te rugdryvende Medicynen; want de nature, haren vyand uitgedreven hebbende, (welk ſy meeft altyd door een Crifis doet) zo komt het, meen ik, de dienaar der nature niet toe, dezelve weder in te jagen. Het ſweeten is voor alle Bubones goed; de koppen zelden als voor heel quaadaardige, en de bloedzuigers niet als voor de gene, die zeer ontfteken zyn.

Uyterlijk zoekt men de Bubo te verteeren door verteerende middelen, die wegens de koudagtigheid der klieren wat kragtig moeten zyn: en men kan wat aantrekkende daar onder mengen, als de nature haar van de ziekte niet t'cenemaal ſchijnd ontlaſt te hebben; dog als de *Bubo* pynelyk is, zo moet gy voor al de pynce ſtilen, eer gy om andere middelen denken moogt.

Als de pyn groot is.

℞. Mucagin. ſem. pſyllii unc. j. ſ.

Vitel. ovi No. j.

Croci drachm. j.

Butyr. recent. unc. ſ.

M. F. Linimentum.

of

℞. Fol. malvæ M j.

Farin. althææ ,

Fœnugræc. an. unc. ij.

Hordei unc. j.

Axung. anatis ,

Ol. anethin. an. unc. f.

Coq ex lacte vaccino in formam

Cataplasmatis.

De resolverende middelen zijn boven beschreven , en de aantrekkende zullen terstond volgen.

Wil de Bubo niet haast verteeren, zo zoekt hem tot etter te brengen , 't welk wel de zekerste weg is ; en open hem in tijds , dog liever met een lancet als met een cauterie, hem voorts open houdende tot dat hy t'eenemaal verdwenen is.

In kinderen laat men gemeenlijk de nature begaan , en belaft haar een goede manier van leven t'onderhouden , en de handen van de beschadigde plaats ; of gy kond het *Emplastrum diachylon* , of *de mucilagibus* opleggen : met enkel oly van olyven , rapen , chamilien of witte lelien word hy meenigmaal genezen.

In een pestige Bubo moet men (tegens het gevoelen van sommige dwarsdryvers) nog purgeeren nog aders laten , en zig enkeld houden by de sweet- en koelranken. Uitwendig zyn de aantrekkende medicynen ten eersten nodig.

Aantrekkende Medicynen (Attrahentia.)

Radices Ari, Bryoniæ, Aristolochiæ, Pyrethri. Dictamnus, Nasturtium, Flammula, Porrum, urtica, Allium. Cepæ, Ficus, Snapi. Gummi galbanum , Ammoniacum. Euphorbium , Succinum. Cantharides , Castoreum , Fel tauri. Fimus columbinus , Anserinus caprinus , Calx viva, Nitrum , Sulphur , Fermentum , Sapo niger. *Emplastrum Diachylon* , *Oxycroceum* , *Therica* , *Mithridatium*.

Rad.

℞. Rad. Althææ unc. j.
 Ceparum unc. ij.
 Flor. sambuci,
 Chamomil. an. P. j.
 Ficum No. xij.
 Farin. fœnugræc. un. ij.
 Fim. Culumbin. drachm. ij.
 Theriacæ drachm. iij.
 M. F. Cataplasma.
 of

℞. Rad Pyrethri,
 Sem. Sinap. an. scrup. ij.
 Salis commun. drachm. ij.
 Theriac. drachm. iij.
 Gum. Ammoniac. in aceto dissolut, q. f.
 M. F. Emplastrum.

Sommige snijden een hoen of een kikvorsch levendig open, en leggen die warm op het geswel, dezelve dikmaals veranderende: sommige plukken den aars van een hoen of duive levendig, en houden dezelve een tijd lang op de Bubo: andere snyden hem heel en al uit; maar dit laatste middel is zo gevaarlijk als de siekte zelve, en behoord daarom niet in 't werk gesteld te worden. De zekerste wyse is, dat gy ten eersten een *Vesicatorium* op de Bubo legt, en des avonds ofte 's morgens daar aan de getrokken blader doorsnijdt, en met aantrekkende middelen voortvaard: het volgende is zeer in 't gebruik, en is in der daad zeer deugdelyk.

℞. Empl. diachylon. cum Gummat.
 de Mucilagin. an. lib. f.
 Unguent. Basilicon unc. iij.
 Semin. Sinap. unc. iij.
 M. F. Emplastrum.

Zijn bredere verhandeling zult gy in onze Pestbeschryving vinden.

In de *Pokkige Bubo* moet gy, so lang gy hope hebt om hem door uiterlyke midelen te kunnen genezen, nog purgeeren, nog aderlaten, anders trekt gy de quaadaardige humeuren, daar van haar de nature ontlast heeft, wederom in het bloed, en zyt alzo de oorzaak van de daar op volgende pokken: maar doet u best om hem tot suppuratie te brengen, en maakt uw opening zeer vroeg, sonder te wagten op een volkomentlyk gekookte materie. Is hy, volgens zyn maniere, hartnekkig en quaadaardig, zoo gebruikt aantrekkende middelen, de koppen insonderheid; wil het dan niet beteren, zoo begint gemeenelyk het geheele bloed besinet te worden, en als dan moet gy tot een generale Cure treden, beginnende met het volgende purgeerende decoctum, en daar mede voortvarende, tot dat de Bubo t' eenemaal verdweenen, en het bloed genoegzaam gezuivert is.

℞. Rad. Chinæ,

falsæparillæ an. unc. iij.

polypodii unc. j.

Cortic. lign. Guajac. unc. iij.

Fol. fenn. el. unc. ij.

Agaric. trochiscat. drachm. vj.

Cinamon drachm. ij.

Infusa tepidè in f. q. aq. communis per

hor. 24. Coq. & Expression. libr. vj.

Adde

Syr. ros. solutiv. cum fenn. unc. iiij.

M. Dosis unc. vj, vel unc. viij.

Sommige koken desen drank met oud bier of met wyn, en hier in moet men de voorgaande manier van leven, temperament en ouderdom des Patients aanzien: wild gy hebben dat hy sterker purgeere, zo doet 'er in't koken een oft wec drachma *Trochiscorum albandal* by; en dunkt hy u nog niet sterk genoeg, zo ziet

of de Patient fomtijds een greintje of zes *Mercurii præcipitati albi* daar onder kan verdragen.

CAP. XII.

Van de Carbunculus.

DE *Carbunculus* is een gefwel tegens de nature, veroorzaekt door verbrand bloed, de partye daer het instort bedervende.

Onderscheid. De Grieken noemen hem *Anthrax*, de Latinisten, *Carbunculus* of *Ignis Persicus*, de Duitschen, *Kole*. Sommige maken onderscheid tusschen *Anthrax* en *Carbunculus*, maar dat is hair geklooft; want anders is 'er geen onderscheid, als dat hy somtyds grooter, somtijds kleinder, somtyds min somtyds meer quaadaardig is.

d'Oorfaek is een verbrand bloed, dat de nature van de swarte gal aannemen en verrotten wil.

De teykenen zyn een groote, of veele kleine puyften die doorgekrabd zijnde een swarte korst nalaten, die rondom ontfteeken is: als deze korst afvald, zoo en vind gy geen etter, maar een rood en spongiagtig vlees: het accident is pynelijk, de Patient koortfig, schrikkig, en kan qualyk slapen.

Voorsegging. Hoe swarter de *Carbunculus* is, hoe meerder gevaar, zonderling in Pesttyden. Als hy zeer groot of digte by het herte is, of schielyk verdwynt, zoo is d'uitkomst zelden goed.

Genefsing. Hier soude ik met sommige niet gaarne sterk purgeeren, maar my houden aan een clysteer of laxerende Medicynen, als *Cassia fistula*, *Manna*, *Tamarindi Cremor Tartari* &c. veel minder met *Galenus* tot swymenstoe aderlaten, maar te vreden zyn met Bloedsuigers of koppen, en voorts met sweet- en koelranken myn beste doen, hem uiterlyk even eens handelende als de Pestige Bubo.

Om

Om de korst af te doen vallen , is 't volgende plaaster zeer vermaard :

℞. Theriac. Vet.
 Mithridat. an. unc. f.
 Fermenti ,
 Terebinth. an. unc ij.
 Mel. rofat. unc. j. f.
 Butyr. recent unc. ij.
 Vitriol. alb. unc. j.
 Fulig. camin. unc. ij. f.
 Sapon. nigr. unc. iij.
 Croc. drachm. iij.
 Vitel. ov. No. iij.

M. F. f. a. Emplastrum.

d' Uiterlijke Medicynen moeten dikmaals verandert worden : de suppurerende komen hier niet te passe, want de humeuren van zelfs tot de bederving zeer genegen zijn ; in haar plaats kan men na het afvallen van de korst het *Unguentum fuscum Felicis Wurtz* ; *Ægyptiacum* , *mel rosatum* &c. gebruiken.

CAP. XIII.

Van de Kanker.

DE Kanker is een geswel tegens de nature , veroorsaekt door de swarte gal , rond , hard , loodverwig , pynelyk , en rondom met aderen , de kreeftvoeten niet ongelyk opgeswollen

Onderscheid. Hy is of niet gesworen , en die noemen de Grieken *Carcinoma* , de Latinisten *Cancer* ; of gesworen , en die word van de Latiniste *Cancer exulceratus* , van de Grieken *Phagadana* , van de Duitschen de *Wolf* genoemd.

Teykenen. In 't begin is hy qualijk te kennen , alzo hy zeer zagt aan komt kruipen , en de grootte van een erwte qualijk overtreed : daarna word hy , somtijds langzaam , somtyds schielijk grooter , en door zijn fware toevallen genoegzaam kennelijk. Het gefwel is hard , de vingeren wederstrevende , heet , pynelijk , loodverwig , of swart , rond , dog wat oneffen , en rondom met opgefswollen aderen ontsteken.

Voorfegging. De Kanker word door medicynen qualijk en zeer felden , door de handkonst meermaals , maar niet sonder groot gevaar , genezen. Word hy met fcharpe middelen aangetaft , zo begint hy te fweren. De verborgen Kanker , of die in eenige holligheden des lighaams is , moet men niet aanroeren of hy moest zeer klein zijn , en gemakkelijk kunnen uitgefneeden worden.

Genezing. De Patient moet door een manier van leven , gelijk in de Scirrhus , wel onderhouden , meermaals gepurgeerd ; en voorzigtelijk gelaten of gekopt zijn : de maandftonden in Vrouwen ; d'opene fpeenen in de mannen kunnen meede wat verligting brengen.

Uiterlijk wagt u ettermakende of ftark verteerende middelen te gebruiken , want terftond foude hy zijn wederspannigheid toonen ; met de volgende zult gy u beter bevinden.

Medicynen tegens de Canker.

Radices Ari , Filipendulæ , Gentianæ , Scrophulariæ Tapfi Barbat. Folia Polytrici , Sedi Majoris , Agrimonia , nicotianæ ; plantaginis , folani , cynoglossæ . Spermaranarum , ceti ; Cancricombusti . Plumbeum ustum . Stercus humanum . Emplastrum diapompholigos , de plumbo , diasulphuris , de ranis cum mercurio . Saccharum saturni . Camphora .

Als de Kanker niet geswooren is.

℞. Succ. plantagin.

Intybi ,
fedi major.
folan.

Acet. rofac.

Ol. myrtillor. an. unc. j.

Terebinth. Venet. drachm. ij.

Agitentur in mortario plumbeo cum pistillo plumbeo, Addendo

Cortic. granator.

citr. an. drachm. j.

Boli armen.

Plumb. ust.

Camphor. an. drachm. f.

M. F. Linimentum.

Als de Kanker geswooren is.

℞. Gallarum,

Cortic. granator. an. unc. f.

Gyps. ust. unc. j.

Bol. Armen. unc. f.

Plumb. ust. drachm. ij.

Ciner. testar. cancror. drachm. j.

Terebinth. & mellis q. f.

M. F. Unguent.

Met dese of diergelyke medicynen is de niet geswooren Kanker somtyds genezen; de geswooren zoo in toom gehouden, dat hy jaren lang niet vorder kruipen konde: maar meestendeel moet men tot het wrede en gevaarlyk yser komen; als wanneer gy de Kanker met een tange vat, die stijf toenypt, en hem also uitsnyden moet, dat 'er niet het minste van overblyft, anders hebt gy kost en moeite verloren. Andere vatten hem, maar enkeld met de hand, of steeken een naalde

de dwars door heen, en varen met het mes dan voort.

Sommige pogchen zeer op een toegemaakt *Arsenicum*, of een *Mercurius Sublimatus*, maar de werken komen met haar woorden niet genoegzaam over een. Hebt gy evenwel nog lust daar toe, om dat het in andere gelegtheden dienst kan doen, zoo leerd het uit het *Myrothecium Spagyricum* van Petrus Johannes Faber aldus toebereiden.

Quinta Essentia Arsenici.

Arsenicum crystallinum cum pari pondere salis petræ conjunges, & in alchool tenuissimum omnia reduces, & in des retortæ vitræ fortissimæ, cui annexes recipiens satis capax & amplum, juncturisque bene clausis igne cinerum destillabis, servatis ignis gradibus, primò levis, ultimo fortissimus & violentissimus, donec exeant omnes Arsenici & salis petræ spiritus; his egressis & frigefactis vasis, recipiens disjungendum est à collo retortæ, & cavendo à spiritibus qui intrò sunt, quia venenati sunt; ideo illico occludendum est cum luto fortissimo os recipientis; deinde frangenda est retorta, & quod in fundo est, pulverandum est, & in novam retortam inducendum, & supra illum pulverem retortæ inditum, Spiritus arsenici retenti intrà vas recipiens sunt affundendi; & iterum destillandi juncturis optimè clausis, ut prius: idque ter aut quater repetendum, donec Arsenicum cum Salpetra sit perquam optime calcinatum: tunc temporis adhuc tuum arsenicum forti tiglio impones, & per diem integrum dabis ignem fortissimum, ut quicquid in destillatione calcinari non potuerit, tandem aperto igne calcinetur & comburatur: calx illa arsenici aqua pluviali stillatitia est solvenda, & solutio à terrestribus excrementis depurata & vindicata, clara & limpida filtro facta, evaporanda est & desiccanda, & iterum calcinanda fortissimo igne, donec nullas in solutione emmittat feces, sed tota solvatur calx & limpida & clarissima permaneat aqua tunc temporis desiccanda est, evaporata aqua; huic denuò affun-

affundendus est & connectendus ejus spiritus supra reservatus, sed prius oportet ut sit septies rectificatus: hanc conjunctionem facies in matraccio, vase vitreo sic dicto, propter rotunditatem quam habet in fundo, & longum Collum, id que in balneo tepenti, donec calx suum biberit spiritum; tum demum in alembico vitreo per balneum separabis quicquid poterit separari humiditatis aquosæ, & remanebit in fundo calx butyrosa Arsenici, miræ virtutis, quam servabis in vasis vitreis optime clausis.

Mengd een weinig van dit poeder onder wat basili- cum of een digestivum, en legt het op de gesworen Kanker, maar in spongieuse vleesgeswellen zal het u meerder dienst doen.

CAP. XIV.

Van het Heet- en Koutvyer.

Het Heetvyer (Gangrena) is een beginnende versterving der weeke deelen des lighaems, meestendeel een groote of qualyk gehandelde ontsteeking volgende.

Het Koutvyer (sphacelus, necrosis, fyderatio) is een volkome versterving, niet alleen der weeke, maer ook der harde deelen.

Onderscheid. Door het Koutvyer zijn de Partyen t' eenemaal verstorven; door het Heetvier is de versterving maar beginnende, en het gevoelen der deelen nog niet heel en al verloren. In 't Heetvyer is de huid of min of meer nog rood; in 't Koutvyer word zy eerstelijk bleek, daarna loodverwig, en dan swart. Het Koutvyer geeft meerder stank als het heete.

d' Oorsaken, zo van het Kout- als Heetvyer, syn zesderley.

1. Koude, bygebragt of door de wintersche lugt, of door al te zeer verkoelende middelen.

2. Uiterlyke grote hette, gelyk brand of weg-etende Medicynen.

3. Ge-

3. *Gebrek van voedsel*, gelijk in een teering; of als door andere oorzaken de groote aderen zo toegedrukt en verstopt worden, dat het bloed in de partye niet komen kan.

4. *Het sluiten der sweetgaten*, waar door het doorwasemen belet; en de natuurlyk warmte verftikt word.

5. *Fenynige humeuren*, of in 't lighaam zelve zoo quaadaardig wordende; of door fenynige beesten en geneesmiddelen ingebracht.

6. *Scheurbuik*, dewelke door een byzondere kragt de partyen somtijds t'eenemaal doet versterven.

Teykenen. Het Koudvier is ligt te kennen; want het lid is swart, het vleesch voos en spongyagtig; het gevoelen, de warmte en de klopping zyn t'eenemaal verdweenen: maar de teikenen van het Heetvier veranderen naar zyn oorzaken. Komt het uit koude, zoo voeld gy vinnig steekende pijn, de partye word eerstelyk rood, dan bleek, en eindelyk swart; de natuurlyke warmte word allengskens uitgeblust, en gy krijgt een grilling over 't lijf, gelyk die van een vierdendaagse koortse. Ontstaat het of door *uiterlyke hette*, of door het *stoppen der sweetgaten*, zoo verandert de roodigheid in bleek, en dan in swart; de klopping en de pijn houd op, het gevoelen vermindert; dan openbaren haar eenige puisten, waar uit een dunne vogtigheid loopt.

Spruit het uit *gebrek van voedsel*, so hebt gy nog pyn, nog ontsteeking, nog swelling, het lighaam is koude-lyk, en het komt meest in d'armen of beenen. Word het door een *fenynig beest* of *vogtigheid* veroorzaakt, zo hebt gy geduerige pijn en koortse; dikmaals flauwte, somtyds mymering: daar komt een puist of blaasje, waar onder een swarte plek is, die haar daarna sehlelyk over het geheele lit verspreid. De versterving door de *Scheurbuik* begint meest altyd aan de Toonen, en openbaard haar uiterlyk door bruyne plakken en streepen, die in een drooge korst veranderen, waar op de

dovigheid der partye volgd, en eindelijk de versterking, maar alles zonder eenige flank te geven; somtijds is daar gantsch geen pijn by, somtijds is zy uitermaten heftig, sonderling in de gene, die haar in toren of droefheid niet matigen kunnen.

Voorsegging. Word het Heetvier niet haast gestut, zoo veranderd het in 't koud. In jonge lighamen wort het ligter genesen, in oude swaarlijk. Vloeijen de humeuren geduurig naar de verstervende partye, zo is het gevaarlijk, en gevaarlijker als de humeuren quaadaardig zijn. In de holligheden des lighaams, gelijk in de mond, schamelheid, einde, &c. valt de genezing svaarder, als mede zo eenige pezen of senuwen bederven. In de waterzugtige is het meest altijd doodelijk. Dat door de scheurbuik komt, kan eenige maanden duuren, maar selden komen de Patienten daar van op. Het Koutvier en weten wy niet als met vier en yser te genezen.

De Genezing in 't gemeen vereischt een goede manier van leven, dewelke men ten opzigt van de lugt, spijs en drank wil droog en verkoelend hebben; dan nademaal d'oorfaken van dit quaad zoo verscheiden zijn, zoo zullen wy best de Geneesmeester dezelve voor laten schryven, en hem met eenige met het purgeren en aderlaten laten begaan, alzo zy beide somtijds zeer nodig, somtijds zeer gevaarlijk zijn. De sweet- en hartstarkende dranken zijn hier zonderling goet, maar de handkonst wil haar eigentlijk daar mede niet moeijen: niettemin koinen zy in deze en veel andere ziekten zo dikmaals te paffe, dat ik goed gevonden hebbe dezelve hier by te stellen.

*Sweetdryvende Medicynen (sudorifera,
diaphoretica.)*

Radices Angelicæ, Scorzoneræ, Levistici. Contrajervæ, Herbæ, Carduus benedictus, Fumaria, Scordium

dium. Cornu cervi, Unicornu. Bezoar. Lapis Porci Indici, Pedro porco dictus, Aqua theriacalis, Alexipharmaca. Diascordium Theriaca Mithridatium. Species liberantis. Antimonium diaphoreticum. Sal absinthii, prunellæ, cardui benedict. Rob. sambuci.

℞. Diascord. Fracastor. drachm. j.
Aq. alexipharmac. drachm. ij.
Card. bened q. f
Syr. de limonib. unc. f.
M. F. haustus.

Hardsterkende Medicynen.

Aqua rosarum, Boraginis, Buglossæ. Conserva florum anthos Rosarum, Violarum Borriginis. Bezoar, Cornu Cervi Unicornu. Confectio alkermes, Hyacinthorum. Rob ribium, Berberorum. Radices scorzonæræ conditæ; Cortices citri & aurantiorum conditi. Saccharum perlatum. Sal Corallorum.

℞. Aq. borrag.
Buglosf. an. unc. ij. f.
Alexipharmac drachm. iij.
Cinamom. drachm. ij.
Sacchar. perlat. unc. f.
Confect hyacinthor drachm. f.
Oc. cancr. præpar. scrup. ij.
Spir. salis gutt. iijj.
M.

Laat de Patient hier van dikmaals een lepeltje of twee nemen.

Uiterlijk seld men de koppen, bloedzuigers, maar inzonderheid het sacrificeren te werk; alhoewel sommige Meesters hedendaags van het laatste gants niet houden, en ondertusschen in 't genezen al so gelukkig

zyn, als de gene, die geduurig fnyden. Sy behelpen haar met de volgende Medicynen, die de bederving kragtig tegenftreven.

*Uyterlyke Medicynen tegens de
Gangræna.*

Radices Angelicæ, Aristolochiæ Rotundæ. Herbe Absinthium, Cardus Benedictus, Nicotiana, Ruta, Brassica, Scordium. Flores Sambuci, Hypericonis, Meliloti, Chamomillæ. Lixivium. Aqua muriatica. Atramentum. Urina humana. Spiritus Vini. Theriaca. Unguentum Ægyptiacum, Fuscum Felic. Wurtz Fimus Caballinus.

Sommige gebruiken de Circuitaria of Water-eppe, dezelve onder een plaaster of Cataplasma mengende, en doen daar groote dingen mede.

of

℞. Summitat. absinth.

Flor. Chamomill.

Sambuc. an, M. f.

Herb. scordii M. j. f.

Rutæ. M. f.

Micæ panis similagin, unc. vij.

Fimi Caballin. unc. iij.

Coq. ex aq. Muriatica, sub finem Addendo.

Atrament. unc. ij.

Spir. Vini unc. iij.

M. F. Cataplasma.

Het gefonde vleesch moet mede wel bewaard worden, eensdeels om de toevloeying der humeuren, anderdeels om de voortkruiping der Gangræna te beletten: het Emplastrum defensivum rubrum, of Cera-tum Vigonis is daar seer bequaam toe; als mede't volgende Cataplasma.

Boli

℞. Boliarmen. unc. f.
Pulv. Gallar.
Nucum cupref.
Cortic. Granator. an. drachm. ij.
Farin. Hordei unc. vj.
Oxymell. simpl. q. f.
M. F. Cataplasma.
ofte

℞. Terr. figillat.
Bol. armen. an. unc. f.
Cor. cerv. præp. drachm. j.
Camphor. scrup. j.
Acet. rosac. unc. j.
Ol myrtillor. unc. iij.
Album. ovi. No. j.
M. F. Limentum.

Genezing der Gangræna uit koude.

Als het verstorven lid niet swart, t'eenemaal verstyft, en van de natuurlyke warmte ontbloot, maar nog rood en pynelyk is, zo brengt de Patient ontrent het Vyer, maar niet te digte, op dat de warmte allengskens wederom in de partye kome, ten welken einde gy haar met sneeuw of koud water wakker vryven moet, en de Patient warme wyn, met Mithridaat of Theriac gemengt, laten drinken en daar op sweten. Begind de pyn en koude wat over te gaan, zoo strykt het lid zagtes met het Oleum Anethi, Chamomillæ, Amygdalarum Amarum, Lumbricorum, &c. of stooft het met het decoctum van gefrosen rapen. Daarna moet gy kragtiger en heeter middelen hebben, als het Oleum Terræ, Philosophorum, Terebinthinæ, Castorei. Aqua Theriacalis; Mithridatium: of gebruikt de volgende stooving.

℞. Herb. scordii M. j. f.

I 3

vince

Vincetoxic. M. j.

Rutæ M f.

Semin. urtic. Roman.

Nasturtii an. drachm. iij

Coq. ex Vino albo Gallico. Colatur
lib. j. Adde

Spirit. Vini unc. ij.

M.

Begind de partye te versterven, zoo moet gy haar voort scarificeren, en dan onderhouden met de even verhaalde heete Medicynen.

Genezing der Gangræna uit uiterlyke hette en geslote Sweetgaten.

Neemt d' oorsaken daar uit de Gangræna gesproten is, zoo veel doenelijk, weg. Komt zy door een al te styven band, door al te heete, of te zeer adstringerende medicynen, zoo laat dezelve niet langer op het gebrekkelyke deel leggen; maar scarificeerd en wast het met de volgende decoctie:

℞. Aq Endiviæ,

Solani an. unc. vj.

Acetos. unc. viij.

Aceti libr. f.

Salis commun. unc j. f.

Scordii M j.

Lupinor. unc. f.

M & coque ad tertiz partis consumptionem.

Daarna gebruikt het Unguentum Ægyptiacum, of andere boven verhaalde Medicynen.

Genezing der Gangræna, uit gebrek van voedzel.

Verstarckt de Patient met zeer voedfame fpijzen; wagt u van binnen of buiten iets te gebruiken dat zeer opdroogend is, maar vrijfd de partye met matig verwarmende middelen, als het Ol. Amygdalorum dulcium, Olivarum, Lumbricorum, Scorpionum, Viperinum; Axungia Humana, Urfi, Gallinæ &c. en vereifcht het de nood zoo kund gy haar fcarificeren. De defenfiven zijn hier fchadelijk.

Genezing der Gangræna uit fenynige humeuren.

Als de fenynige vogtigheid uit het Lighaam zelve komt, zo zijn de fweet-koel- en hartfarkende dranken de voornaamfte geneesmiddelen; want het purgeeren en aderlaten hebbe ik meer quaad als goed zien doen. Uiterlijk zijn de defenfiven onbequaam, maar de koppen, bloedzuigers en aantrekkende medicynen zonderling noodig.

Worden de fenynige humeuren het Lighaam van buiten bygébragt, zoo is het *Cauterium actuale* het alderzekerfte behulpmiddel, maar dat moet haast en terftond te werk gefield worden, of de quaadaardigheid fal vorder kruipen, om dewelke meerder te ftoffen, zo legt een defenfijf op het gezonde vleefch, ontrent twee vingere breed van de befchadigde plaats, waar door gy met eene de toevloeiing der humeuren zult beletten; anders moeten de bloedzuigers, koppen, aantrekkende en andere bovenbefchrevene medicynen wederom het beste doen.

Genezing der Gangræna uit Scheurbuik.

d'Innerlijke middelen fullen wy de Geneesmeester voor laten fchryven; uiterlijk zijn de volgende goed bevonden.

℞. Semin genist.

Urtic. Roman.

Rutæ an. drachm. j.

Summitat. absinth. drachm. ij.

Gumm Galban.

Ammoniac. an. in aceto dissolut.
drachm. vj.

Ol. Juniper. drachm. iij.

Ceræ q f.

M. F. f. a. Emplastrum.

of

℞. Ol. Lumbricor. terrest.

Laurin.

Rutac. an. drachm. j.

Castorei drachm. j.

Spir. vini drachm. iij.

M F. Linimentum.

of

℞. Rasur. lign. Guajac.

Sassafras. an. unc. j.

Rad. angelic.

chelidon. maj.

Cortic. Tamarisc. an. drachm. vj.

Fol. Cochlear.

Nasturt. aquat. an. M. j.

Sem. fœnicul. unc j.

Spir. Vini. libr. j.

Infusa per noctum destillentur in

B M.

Stoof hier mede de partye: is het nodig, zo kund gy haar scarificeren, en dan voorts handelen naar de konste.

Is het Heetvier in 't Koud veranderd, en dat in een der leden, zo zet dat af op die manier, als in het eerste Deel geleerd is.

CAP. XV.

Van de Vyt.

DE Vyt Panaritium, Paronychia) is een zeer pynelyk
 geswel in 't einde des vingers, veroorzaekt door een
 scharpe en quaedaerdige vogtigheid, die de peesen, senu-
 wen, perioostium, ja het been zelfs doorknagen kan.

d' Oorzaak is een scharpe vogtigheid, spruitende uit
 de Gal of Serum.

De Teykenen sijn heftige pijn omtrent de nagel, waar
 door de Patient dag nog nagt rusten kan; roodig-
 heid, ontsteeking, die haar somtijds over den heelen
 arm verspreid: meestendeel is 'er koortse, en meer-
 maals flauwte by

Voorsegging. Hoe quaadaerdiger de vogtigheid, hoe
 svaarder toevallen: somtijds word het been, de vin-
 ger, ja de heele hand bedorven, en door de pyn heeft
 de Patient wel eer sijn leven verloor.

Genezing. Stooft de Vinger een tyd lang in 't volgen-
 de decoctum:

℞. Flor. Chamomill.
 Meliloti,
 Sambuc. an. M. f.
 Sem. lini,
 Fœnugræc. an. drachm. ij.
 Coq. ex lacte vaccino.

Of legt 'er de volgende Papop.

℞. Flor. anethi,
 Sambuc.
 Fol. hyoscam an. M. j.
 Sem. papaver.
 lini an. drachm. iij.

Farin. Althææ unc. j. f.

Coq. ex lacte vaccino in forman Cataplasmatitis.

Straks daar op zo maakt een opening naar de langte van de vinger: meestendeel sult gy een of meer roode plakjes vinden, uit dewelke een kleine, maar seer scharpe vogtigheid zal loopen, die al het quaad veroorzaakt hadde. Na d' opening, die al te vroeg geschieden moet, zo neemt wat Theriac met brandewijn gemengd, legt dat op de vingers, en op de geheele hand een defensijf, zoo is de Patient somtijds in een dag of twee genezen.

Is het lid door verzuim des Patients of Chirurgijs bedurven, en in een gangræna of sphacelus verandert, zo zet het af; ten waar gy wagten wilde tot dat de natuur, gelyk zy doet, het beentje met der tyd van selfs komt te scheiden en uit te werpen.

Door de groote ontsteking komt 'er somtyds een korst, en daar onder een ongevoelige uitwassing van vleesch; die moet gy of door het yser, of door wegetende middelen wegnemen, en voorts de vinger naar de konst genezen.

Zijt gy zoo laat geroepen, dat gy alreede een groote vergadering van humeuren vind; zoo ziet dezelve te verteeren, of tot etter te brengen; en na dat het Geswel of geopend of doorgebroken is, zoo bewaard de peesen wel, die anders ligtelyk verrotten, en in haar verrotting voortgaan, ten zy gy haar afsnijdt, of met quame middelen weet te scheiden. De repellerende middelen zyn t'eenemaal schadelijk.

CAP. XVI.

Van 't Geswel Aneurisma.

Aneurisma is een geswel tegens de nature, veroorzaekt door een geborstte hartader, met geduerige klopping, de

de vingeren gaerne wykende , maer straks wederom komende.

Oorsack. Alle de hartaderen , uitgezonderd de gene, die in de hersenen en andere vaste deelen verspreid zijn , hebben een dubbeld vlies ; als het binnenste of doorgeknaagd of geborsten is , zoo kan het buitenste , (zonder dat het , gelyk sommige willen , noodzakelyk moet gebrooken zijn) zoo uitgespannen worden , dat ons geswel daar door veroorzaakt word : niet te min als dit geswel de grootte van een vuist overtreft , zo is het niet wel mogelijk of het buitenste vlies moet mede doorgeknaagt of geborsten zyn : d'ontleding heeft ons in dit gevoelen versterkt , die van de konst zyn , gelieven het mede t' onderzoeken.

Dit geswel kan ook veroorzaakt worden , als een hartader doorgesneden is , en als dan haar buitenste vlies tegen de spieren aan en toe grœid , maar het binnenste door de gestadige klopping open blyft.

De *Teykenen* sijn swelling , allengskens groter wordende ; eenverwigheid met de huid , geduerige klopping. Als het geswel klein is , zoo verdwijnd het t' eenemaal door het drukken , maar komt schielyk wederom. Is het zeer groot , zo voeld gy nauwelyks meer klopping , en het bloed wil de parsende vingeren quallyk wyken , maar alsdan verneemd gy een suifing of geruisch als van een een ziedend water : op het hoofd en aan de wang hebbe ik het nogtans na de dood gevonden , zonder dat ik te voren d' alderminste tegen natuurlyke klopping konde voelen , waarom gy ontrent de harde deelen meerder agterdogt moet hebben als in de vleesige en weeke.

Voorsegging. Dese geswellen zijn swaar om te geneese , en zoo zy groot zijn ongeneeslyk ; ten waar men haar met het lit wilde afzetten. Men kan daar lang by leven , alhoewel ik 'er , sonder ander oorsaak of toedoen , binnen de twee jaren daar van hebbe zien sterven. Worden zy uit onverstand geopend , zoo komt de leelyke dood

dood, die dan al voor de deur staat, veel eerder in, als de schoone Meesters uit.

Genezing. Die het genesen wil moet vroeg en in't begin daar by gekomen zyn; als wanneer men met t'famentrekkende en te rugdryvende Medicijnen en bequame banden somtijds nog te regte komt; een stuck geslagen lood stijf opgebonden heeft wel eer een klein Aneurisma genezen

Als het grooter is, zo willen sommigen dat men, de huid doorgesneden hebbende, de hartader boven en onder sal binden, het middelste deel met het geswel affnyden, en de banden niet eer los maken, als wanneer de wonde met vleesch begroeid, en geen bloedstorting meer te vreezen is. Maar dit handwerk is gevaarlijk, pynelijk, moeilijk, en brengt somtijds weinig voordeel by: dan om het leven te behouden soude ik liever een geheel lit affetten, als de Patient verlooren laten gaan.

CAP. XVII.

Van de Ophthalmia.

DE *Ophthalmia* is een ontsteeking der Oogvliessen, veroorzaekt door bloed, met roodigheid, pyn en tranen.

Onderscheid. Als d'ontsteking niet heel groot is, ofte van uiterlyke oorsaken komt, zoo noemd men haar *Taraxis*, *Epiphora*, of *Bastaart Ophthalmia*: is sy met veel pijn en tranen; een regte *Ophthalmia*: worden d'oogscheelen meede ontsteken, engelyk als omgekeerd, *Chymosis*.

d'Oorsaken zyn tweederley, 1. Innerlyke, als het bloed, dat meestendeel met serum of gal vermengt is, maar selden met pituita of melancholia. 2. Uiterlyke, als rook, fantjes, &c.

De Teykenen veranderen na d' oorzaken. Ontstaat d'ontsteking uit veelheid van bloed, zoo is het aanzigt bloosend en d'adertjens gespannen: komt zy van feru in ofte gal, zo is de rodigheid van 't aanzigt minder, maar de tranen scharper en de pyn heftiger: is 'er wat pituita onder het bloed vermengd, zoo is de rodigheid, hette, pyn en scharpheid der tranen klein, maar d'oogschelen zyn 's nagts gelyk toegebakken: raakt 'er wat melancholia by, zoo zyn de tranen weinig, d'oogschelen bakken zoo zeer niet toe, d'ontsteking is klein, maar hardnekkig.

Voorsegging. d' Ontsteking der oogen word langzamer genezen in kinderen als in volwassen lieden; de langdurige pyn dreigt blindheid: hoe meerder de oogvliessen ontfleken, hoe gevaarlyker de ziekte.

Genezing. De maniere van leven is gelyk die van het Phlegmone. d'Ajuin, radijs, mostaart en alle scharpe spijsen en dranken zyn schadelyk; 's avonds weinig of gants niet t'eten, kan veel tot de genezing helpen. Hy purgeeren, klysteren en aderlaten moet meer als eens te werk gesteld worden, als mede de koppen, bloedsuigers, vesicatorien, en somtijds de fontanellen, seton, ja d'arteriotomia, maar deze niet als van een seer ervaren Meester. Het niezen en braaken is schadelyk; het sweeten is somtyds goed, somtyds niet, 't onderscheid zal de Geneesmeester weten; de waterdryvende middelen zyn hier dienstig, maar zy moeten niet heet zyn.

De uiterlyke middelen veranderen na de oorsaken: komt de ontsteking uit rook of vier, zo bluscht dat uit.

Komt zy uit zantjes, ofte iets anders van buiten in het oog gevallen, zo moet dat weggenomen zyn, het welke de Meester met blasen, ofte roosewater uit syn mond in het oog te speuiten, somtyds gemakkelyk doen kan.

Ontstaat zy uit d'innewaards gekeerde oogschelen.

zoo moet gy alle de haartjes, die d'oogen anders ge-
duurig prikkelen, affnyden of uittrekken.

Zijn d'oogen te leer t' samen gebakken, zo maakt
haar los met boter, bier, of zoetemelk: en belast de
Patient, dat hy de tranen zoo zagt afveegd, en d'oo-
gen zo weinig vrijfd als het immers mogelyk is.

De ve.tigheden zyn schadelijk. De repellerende
medicynen mogen niet als in 't begin, of in een kleine
ontsteking gebruikt worden.

*Uyterlyke middelen tegens d'Ontsteking der
oogen (Medicamenta Ophthalmica)*

Radices Valerianæ, Sigilli salomonis, Ireos, Ver-
benæ. Herbæ Betonica, Chelidonium majus, Eu-
phrasia, Fœniculum, Fumaria, Plantago. Flores ro-
sar. Violar. Semina anisi, Cydoniorum, Lini. Poma
dulcia coëta vel putrida, Camphora. Mucilago sem.
Lini, Tragacanthi Caro vitulina recens. Albumen ovi.
Lac quodvis, Imprimis muliebre. Tutia. Vitriolum
album & viride. Saccharum saturni, Vitrum antimo-
nii. Trochisci albi Rhafis. Caseus recens non salitus.
Unguentum saturni.

Een Oogwater.

℞. Aq. euphragiæ,
Aq. chelidon. maj. an. unc. j. f.
Vin. alb. Gallic. drachm. vj.
Vitr. antimon. gr. viij.
Tut. præpar. gr. xv.
Vitriol. alb. gr. ij.
Sacchar. cand. drachm. ij.
Camphor. gr. iiij.
M. F. Collirium.

Een ander uytermaten Goed.

℞. Tritici M. iiij.

Zinziber. contus. drachm. iij.

Salis commun. M. j. f.

Vini albi Gallic.

Aq. rosac.

Fœnicul.

Plantag. an. unc. x.

Infundantur in vase cupreo per dies 40, & Colature fervetur usui.

Een ander zeer vermaerd.

℞. Ovum Gallinaceum integrum, Coq. ad medio-
crem duritiem, Demptraque testa & vitello cavi-
tati ejus indantur.

Sacchar. saturn. gr. vj.

Camphor. gr. ij.

Vitriol. alb. gr. iij.

Mell. rosat. unc. f.

Fiat expresso fortis, & expressus liquor instille-
tur guttatim oculis, bis vel ter de die.

Een ander onverbeterlyk.

℞ Aq. Euphragiæ,

Fœnicul. an. lib. j.

Salis commun. drachm. vj.

Tutiæ præpar.

Vitriol. alb. unc. f.

Ebulliant parum & Colatura detur usui.

En vrees hier de groote quantiteit van het Vitrio-
lum niet; de pijn die het verwekt is zeer klein, en gaat
haast over; maar de deugd is ongelooflyk groot, ge-
lyk yder een, die het op zijn tyd gebruikt, genoeg-
saam zal bevinden.

Een deugdzaam Oogpoeder.

℞. Vitriol. dulcificat. drachm. f.

Tutiæ

Tutiæ præparat. gr. xv.

Sacchar. cand. scrup. j.

M. F. Pulvis tenuis.

Weinig oogen willen vettigheden verdragen, anders word deze zalve zeer geprezen.

℞. Virid. æris gr. xij.

Camphoræ,

Lapid calaminar. an. unc. f.

Tutiæ præp drachm. f.

Butyri recentis aq. rosaceâ loti unc. ij.

M. F. Unguentum,

Een pynstillend Cataplasma.

℞. Flor. Chamomil.

Melilot. an. P. j.

Pomor. putridor. unc. ij.

Sem. fœnuigræc. unc. j.

Micæ panis fimalagin. unc. iij.

Vitel. ovi. No. ij.

Croc. drachm. f.

Coquantur ex lacte vaccino in formam

Cataplasmatitis.

Een pynstillend Collyrium.

℞. Succ. semperviv. drachm. ij.

Album, ovi unc f.

Lact. muliebr unc. ij.

Aq rosar. unc j.

Troch. alb. Rhas. scrup j.

Opii gr. iij.

M.

Een ander, dat ik in de heftigste pynen altyd goed bevonden hebbe.

℞. Gumm. Tragacanth. drachm. ij.

Mucilag. Semin. Pſyllii drachm. iij.

Aq. roſac. & Plantag. q. ſ.

M. F. Collyrium mediocris conſiſtentia.

Doet eenige droppels hier van in het oog, en van buiten daar in nat gemaakte doeken.

CAP. XVIII.

Van d' Angina.

Angina is een ontſteeking der keele, veroorzaekt door bloed, het ſwelgen en aeſſembalen belettende.

Onderſcheid. Sy word beſt in drie ſoorten gedeeld en onderſcheiden: d' eerſte genaamd *Cynanche*, als de ſpiere van de Lanrynx of ſtrottenhoofd ontſteken ſyn, waar door de ſwaarſte toevallen komen, alhoewel ſig nog van buiten, nog van binnen eenige ſwelling ver- toond; maar de Patient ſteekt ſomtyds de tonge uit, en hijgt na den aasſem als een vermociden hond. De tweede *Synanche*, als de ſwelling haar in de nauſe van de keel openbaard, als wanneer gy meede alderhande ſwarigheid te verwagten hebt, dog minder als in de voorgaande. De derde *Parasynanche*, als gy meer ſwel- ling buiten aan den hals, als binnen in de keel bevind, en deſe heeft het minſte gevaar en toevallen.

d'Oorzaek is het bloed meeſtendeel, met ſerum ofte gal vermengd, en ſomtijds met pituita of melancho- lia.

De Teykenen van een aanſtaande Angina zijn, als ie- mand den hals qualyk bewegen, niet ſwelgen, en niet vry genoeg zyn aasſem halen kan; als hy een on- gewoone hette of pynlykheid in de keele voelt, inſon- derheid zo het in een tyd is, daar d' Angina heerſchap- pye voerd over veel lighamen.

De Teykenen van een tegenwoordige Angina zyn,

kortaaſternheid tot ſtikkens toe , verhindering van ſwelgen , zoo dat de drank ſomtjds de neus uitloopt; pyn , roodighcid , meeltendeel ſwelling en geduurige koortſe. De tong is mede geſwollen , en de ſtemme gebroken.

Voorſegging. Een volkomen *Angina* is noit zonder gevaar, en verſtikt de Patient ſomtjds den eerſten dag , maar gemeenlyk binnen de vierde. Word de materie niet haalt gekookt en uitgeworpen , zoo ſtaat de zake ſlegt : raaken de wervelbeenen uit haar plaats , zoo zal de Patient niet lang leven : komt 'er ſchuim voor de mond , zo is het met de lyder gedaan : krygt hy pyn in 't hoofd , zoo is de mymering , raſernye , en dan de dood niet verre.

Genezing. Het aderlaten is een der voornaamſte geneesmiddelen en ten eerſten noodig , zoo om d' ontſteking weg te nemen, als om een meerdere voor te komen. Opend dan ſtraks de *Mediana* of *Cephalica* van die ſyde, die meelt ontſteken is, ſelfs de ſwangere vrouwen niet verſchoonende. Daarna opend een ader onder de tong, kopt de Patient agter aan den hals, omtrent het tweede wervelbeen ; op de ſchouders ; op de borſt. De bloedzuigers , cauteria , veficatoria zyn mede nodig, ſonderling de gene, die deſe ziekte veel onderworpen zyn. Ondertuſſchen moet de Patient , zo hy ſwelgen kan , gepurgeerd , zo niet , geclyſteert worden , en het aderlaten na gelegenheid hervat.

Voorts komt de gorgeldranken en andere uiterlyke medicynen toe, het werk te volvoeren. In 't begin moeten zy repellerend, daarna meer reſolverend zyn; want d'ervarentheid , en meelt alle de voornaamſte Schryvers hebben ons geleerd : 1. De repellerende middelen noit alleen te gebruiken , ten waar in 't begin, of in een kleine ontſteeking. 2. De reſolverende altyd met een weinig repellerende te mengen.

De reden is de flap- en weekheid der partye ; repelleerd gy te veel , zo doet gy haar verſtikken ; reſolveert

gy te veel, zoo geeft gy oorfaak tot een nieuwe toevoeijing: laat deze twee dan malkanderen voorfigtlyk gefelſchap houden.

Medicynen tegens d'ontſteking der keele.

Radices althææ, liquiritiæ. Herba consolidæ, myrtus, prunella, Taraxicum, plantago, ſcabiola, ſempervivum majus, Salvia, Hedera terreſtris, Violaria. Flores balauſtiorum, Roſarum rubrarum. Crocus. Semina 4 frigida majora, Papaveris. Cortex & ſuccus granatorum. Ficus. Album græcum. Hirundines uſtæ. Alumen uſtum. Nidus hirundinum. Syrupus capillorum Venerum, Violarum, Portulacæ, Jujubinus, Scabiola, Tuſſilaginis. Mel roſatum. Rob. diamori.

Een repellerende Gargarifma.

℞. Flor. roſar. rub.
balauſtiorum. an. P. ij.
Cort. granator. unc. f.
Fol quercus M. j.
Alumin. uſt. drachm. f.
Coq. ex aq. chalybeat. Collatur. libr. j.
Adde
Rob. diamor. unc. ij.
M.

Een ander, uisſtermaten goed in het begin der ziekte.

℞. Fol. taraxic. M. ij.
Hederæ terreſt.
Violar. an. M. f.
Coq. ex aq. hordei. Colatur. lib. j.
Adde
Mell. roſat. colat. an. unc. j. f.
Spir. vitriol. gutt. xv.
M.

Een repellerend en wat resolverend Gargarisma.

℞. Rad. liquirit.

Corticum granator. an. drachm. ij.

Flor. balauft. P. j.

Jujubar. No. xij.

Ficuum No. iij.

Passular. drachm. vj.

Coq. ex aq. hordei Colatur. libr. j. Adde

Mel. rosarum,

Syr. capillor. Vener. an. unc. j.

M.

Een wat repellerend en starck resolverend Gargarisma.

℞. Rad. Ebuli.

Ireos,

Liquiritiæ an. drachm. ij.

Flor. chamomil. P. j.

Rosar. rubr.

Hyssop. an. P. ij.

Dactylor. No. iij.

Ficuum. No. vij.

Sem. fœnugræc. drachm. ij.

Alb. græc. drachm. j.

Coq. ex decocto raparum Colatur. libr. j. f.

Adde

Syr. capillor. Vener.

Jujubin. an. unc. j.

M.

Is de pijn en bennauwtheid groot, zo kookt de medicynen in zoete melk; die van een geite is de beste.

Uyterlyke middelen tegens d' Onsteeeking der Keele.

Ol. nucum. lilior. albor. amygdalorum, Chamomil-
le, Anethi. Axungia caponis, Porci. Unguentum al-
thææ.

thææ. Emplastrum de mucilagibus. Stercus canis,
columbarum. Nidushirundinis.

℞. Rad. althææ,

Lilior. alb. an. unc. j.

Nid. hirundin. No. j.

Ficuum,

Diactylor. an. No. iij.

Alb. Græc. unc. f.

Cæpar. coctar. unc. f.

Coq. ex aq. hordei Colat. libr. j. Adde

Farin. Tritic.

Semin. lini. an. unc. j.

Fœnugræc.

Althææ an. unc. ij. f.

Vitel. ovi. No. ij.

Croci Orientalis drachm. ij.

Ol. chamomil. unc. ij. f.

M. F. Cataplasma.

℞. Succ. cæpar. unc. ij.

Ol. lilior. albor.

Iriani an. unc. j. f.

Coq. parum addendo.

Nidi hirundin. drachm. j.

Picis & ceræ q. f.

M. F. Einplastrum.

Wil d' Angina in een absces veranderen, zoo moet
hy eerstelyk rijp gemaakt, en daarna of door medicy-
nen, of door de handkonst geopend worden.

Een rypmakende Cataplasma.

℞. Rad. Bryoniæ, Lilior. alb.

Ireos an. drachm. iij.

Fol. parietar. M. j.

Flor. Chamomillæ M. f.

Cæpar. unc. j.

Ficum No. xij.

Coq & contundantur addendo.

Farin. fœnugræc.

Semin. lin. an. unc. ij.

Axung. Gallinæ unc. j.

Ol. chamomil. unc. ij.

M.

Een rypmakend Gargarisma.

℞. Radic. lilior. albor.

liquerit. an. drachm. iij.

Cæpar. unc. f.

Passular. enucleatar. unc. j.

Ficum No. vj.

Sem. lini,

Fœnugræc. an. drachm. ij.

Fol. malvæ,

Brassic. an. M. f.

Coq. ex aq. hordei Colat. libr. j. Adde.

Syr. capillor. Venet. unc. ij.

M.

Om d'Absces, als hy rijp is, te openen, zo mengd onder dit rijpmakend Gargarisma.

Sem. sinap. drachm. ij.

Rad. pyrethr. pulveris. drachm. j.

Croc scrup. j.

Oxymel. simpl. unc. j.

M.

Zo d'absces hier mede niet haast genoeg doorbreekt, zoo moet gy hem of met een hout of proever doorstooten, of met een lancet openen, en als dan de Patient met versagtende en matig abstergerende middelen laten gorgelen.

EERSTE BOEKS EYNDE.

TWEE-

TWEEDE DEEL
 DER
 CHIRURGIE,
 Het TWEEDE BOEK,
 Handelende
 Van de WONDEN.

CAP. I.

Van de Nature, Onderscheid, Oorsaken, Teykenen en voorzegging der Wonden.

DE Wonde is een scheidung des geheels, veroorzaekt door een uysterlyk hard instrument, in de weeke deelen des lighaems, waer door de selve haer opgelegde werking of niet of qualyk doen kommen.

Het Onderscheid word genomen. I. Van de gestalte; sommige zyn regt, sommige krom, sommige rond, sommige groot, sommige klein, sommige diep, sommige ondiep, II. Van de gewonde partye; nu is het hoofd longe, hart, maag, lever, milte, gedarmte; dan een fenuwe, pees, ader of spiere gequetst: nu is het geheel maar gescheiden, als wanneer het een enkele wonde is dan is 'er een deel van 't vleesch zelfs weggenomen, en dat noemd men een t'samengevoegde ofte holle vleeswonde. III. Van de Oorzaken, die terstond zullen beschreven worden. By alle dese onderscheiden komt dat de wonden somtijds fenynig zyn, en verscheide toevallen met haar slepen.

d'Oorsaken zyn vyfderley. 1. Alles wat snijd, gelyk

een mes, degen, glas. 2. alles wat steekt, gelyk een naalde, pyl, tanden. 3. alles wat doorboord, gelyk een gloeyend yser, kogelen. 4. alles wat breekt, gelyk vallen, slaan, opheffen of dragen van sware gewigten. 5. alles wat kneust, gelyk steenen, stokken, &c.

d'Uiterlyke teikenen van een wonde zyn openbaar genoeg; maar wat innerlyke deelen meede gequetst zyn, en is altijd zo ligt niet om t'oordeelen. Om dat te kunnen doen, zoo leerd hy uit d'Anatomia. 1. wat plaats. 2. wat gebruik elk deel in 't menschelyke Lighaam heeft. 3. let op de toevallen; en ten 4. op de hoedanigheid van 't geene de nature door de wonde uitwerpt. d'Andere teikenen zult gy op haar plaatse vinden.

Voorsegging. d'Uitkomst der wonden te voren te weten, inzonderheid welke wonden doodelyk zyn of niet, is de Chirurgijn ten hoogsten noodig; want zyn oordeel kan het leven van een ongelukkig man, of nemen of behouden.

Een doodelyke wonde dan is, die in een weinig uren of dagen de dood nootzakelyk mede brengt, en die door geen konst kan genesen worden.

Die in haar selven nog geneeslyk zyn, maar door eenige toevallen, versuim des Meesters of Patients, Cachexia of andere uiterlyke oorsaken de dood mede slepen, en mogen geensints onder de doodelyke wonden gerekent sijn: ja d'ongeneeslyke selfs moet gy de naam van doodelyken niet geven, als de Patient cenige weeken of jaren daar mede kan in 't leven blyven.

1. Onder de doodelyke wonden dan zyn die van de hersenen, dog niet altijd; want d'ervarendheid heeft ons geleerd, dat de nature een stukje hersenen missen kan, met verlies wel van wat verstand, maar niet altijd van 't leven.

Regt doodelyk zyn zy, 1. als een senuwe mede geraekt word. 2. Als het bloed of eenig ander humeur het beginsel der senuwen verstoppt. 4. als weinig dagen daarna het geronnen

ne en verrottend bloed, koortse, mymering, en alzoo de dood veroorzaekt.

Door dit geronne bloed versta ik niet het gene tusschen de *dura mater* en het Cranium legt, want door een trepaan kan het weggenome, en de Patient behouden worden; maar het gene tusschen de *dura* en *pia mater*, of tusschen de *pia mater* ende *hersenen* selven besloten is: alhoewel het bloed dat tusschen het dikke en dunne hersenvlies legt, door een opening somtijds kan weggenomen, en de Patient behouden worden.

2. De wonden van de *spinalis medulla* of ruggemerg zijn mede doodelyk, als sy aan den hals en digte by het hoofd komen: maar hoe nader aan het *Os sacrum* of heiligbeen, hoe min gevaarlijk.

3. De wonden van de Longe zijn doodelyk, als sy groot en diep zijn, en dienvolgens of een groote ader of de pypen geraakt worden. Of een groote ader doorgesneden is, onderkend gy door de heftige bloedstorting: zijn de pypen der longe gequetst, zo komt meer aassem door de wonde als door de mond.

4. De wonden van 't hart, van dewelke d'een of d'ander wel een, twee, of drie, vier, ja over de 15 dagen in 't leven gebleven, maar noyt iemand opgekomen is.

5. De wonden van d' *Aspera Arteria* of longepijp zijn geneeslijk, als zy van agteren maar in de vliessen geraakt is, daar de kraakebeenige ringen aan vast zyn: worden de ringen selfs gequest, zo is de wonde ongeneeslijk, dog somtijds langdurig: over de agtiende week heb ik'er een met sulc een wonde zien quynen, eer hem den laaften adem uitging.

6. De wonden van het *Diaphragma* of middelschot zijn geneeslijk, als zyn vleesagtig deel geraakt is: het senuwagtig gequetste deel en brengt niet altijd een haastige dood aan, maar word nooit t'eenemaal genezen.

7. De wonden van de Maag kunnen somtijds nog

genezen worden ; maar is de krop met zyn senuwen geraakt, zoo is de wonde doodelyk.

8. De wonden van 't kleine gedarmte worden zeldengenesen ; maar wel die van het groote, als sy niet te groot zijn.

9. De wonden der lever of milt zyn doodelyk, als haar vaten mede gequetst zyn ; anders zijn zy nog geneeslyk.

10. De wonden der nieren en zijn niet doodelyk : gaan sy tot in de holligheid, zo volgd gemeenlyk een ulceratie, die met 'er tijd de heele niere verteerd ; niettemin kan de Patient daar mede jaren lang in 't leven blyven : gaat de wonde zo diep niet, zo word hy somtijds, hoewel met groote moeite, nog genezen.

11. De wonden der blaas komen selden zo te regte, of daar blijft een fistul agter ; maar de wonden van de krop der blase geneest men dagelijks.

12. De wonden der groote aderen en hertaderen sijn dikmaals doodelyk : dog d'eene incester weet haar bettere stoppen als d'ander, en daarom moet de schuld des doods niet altyd de misdadiger opgelegd worden.

13. De wonden der grote senuwen zijn meestendeel ongeneeslyk en somtijds doodelyk.

14. De wonden door fenynige werktuigen of beesten bygebragt, sijn meest altyd doodelyk.

De wonden der senuwen, aderen, peesen en vliezen zijn van swaarder en langfamer genezing als die van de vleesagtige deelen.

Een gesteeke wonde is min gevaarlyk als een gekneusde.

Een senuwe, ader of hertader t' eenemaal afgesneden, heeft min gevaar als de gene, die maar half door is.

En schrikt niet, als op een groote wonde een groote ontsteeking volgd, indien sy maar niet als te lang en duurd ; dan by een kleine wonde een groote ontsteeking, is een seer quaad teiken.

Den vijfden dag openbaard hem gemeenlyk de uitkomst van d'ontsteking: is dan de wonde bleek, loodverwig of swart, zoo loopt de Patient gevaar.

Koortse, braken, en trekking der senuwen zyn gevaarlyk; dog de koortse en het braken minder als de trekking.

CAP. II.

Van de genezing der Wonden in 't gemeen.

DOOR vier aanwyzingen kunnen wy de genezing der wonden volbrengen.

1. Moet gy de kragt en natuurlyke warmte der gewonde partye wel bewaren.

2. De toevallen waernemen.

3. Letten, dat 'er in de wonde niet en komt of blyve

4. Sien, dat de lippen aan malkander gebragt en gehouden worden.

CAP. III.

Hoe dat men de kragt en natuurlyke warmte der gewonde partye moet bewaren.

DE handkonst neemt de beletselen der geneezing weg, maar de nature selfs moet het zeer genesen: en dat kan sy qualijk doen, als haar ingeborene warmte verfwakt; en het bloed of niet goed is, of als het te veel of te weinig naar de wonde vloeid. Vloeid het te veel, zoo veroorzaakt het ontfeking, pijn, verrotting, en meer andere toevallen: vloeid het te weinig, zoo is de wonde van haar natuurlyke balsam beroofd, sonder dewelke zy onmogelyk toegenesen kan.

De natuurlyke kragt en warmte word eerstelyk onderhouden

156 *Hoe dat men de kragt en natuurlyke &c.*

derhouden door een goede manier van leven, aangefteld na het Temperament des Patients in 't gemeen, en in 't befonder na de constitutie der partye. De manier van leven van een fanguin, galagtig; phlegmatijk of melancholijk lighaam, vind gy boven in de genezing van 't Phlegmone, Eryfipelas, Oedema, en Scirrhus befchreven.

Daarna moet het bloed, als de stoffe, waar van de nature etter maakt, en de wonde geneest, waargenomen zijn: is het onzuiver, zoo moet gy purgeeren; vloeit het te veel naar de partye, zo komt haar te hulpe met onderfcheppen, te rugdryven, te rug en elders te leiden.

Vloeid het te weinig, zoo onderhoud de ziekte met voedfame spysen, verftarkende en fweetdryvende medicynen; uiterlijk de partye fagtjes vryvende, en met matig verwerpende olien ftrykende.

Eindelijk moet gy door alderhande uiterlyke midelen uw beste doen; en die zult gy hier na vinden in 't wegnemen der toevallen en genezingen der wonde zelfs.

CAP. IV.

Van de toevallen der Wonden.

DE voornaamfte toevallen der wonden zijn:

1. *Koortfe*, dewelke wy den Gencesmeester zullen bevegten laten.

2. *Ontfteeking*,

3. *Roofe*, welker beide genezing boven in 't eerste boek in het 2 en 3 Cap. befchreven is.

4. *Bloedftorting*, die niet alleen de genezing belet, maar ook de kragten en het leven zelfs wegneemd. Draagt dan forge om die voorts te ftutten: maar weet dat het in groote vaten, infonderheid zoo het hertaderen zijn, niet wel te doen is, en dat deszelfs wonden daarom meest altijd doodelyk zyn; want de bloedstelpende

stelpende medicynen zijn meest altijd te swak , wilt gy het bloeden met styfbinden stillen , zo sal een gangræna volgen : ik meen dat het Cauterium actuale het sekerste middel is. De minder aderen kunnen en moeten gestopt worden : sommige houden d' opening van d' ader zoo lang met de vinger toe , tot dat het bloed stold , en alzo de storting ophoud ; maar dat gelukt selden : ook is het niet raadzaam, dat de vinger zo lang in de wonde blyve.

Houd dan d' opening der aderen een ogenblik met de vinger toe ; of kund gy daar niet wel by komen, zo drukt d' ader van buiten , droogt de wonde met een spongie, en strooyd uw bloedstelpende poeder daar in ; dog niet over de heele wonde , gelijk meermaals kwalijk gedaan word , maar alleen ontrent d' opening van d' ader , die nootzakelyk moet gestopt zyn , zoo de bloestorting zal ophouden.

Daar op verbind de wonde, en vaart met u bloedstelpende medicynen zo lang voort, tot dat sy van 't bloet niet meer bevochtigd word , ondertussen de gemeene middelen, als koppen, aderlaten , &c. niet vergetende.

Bloedstelpende Medicynen.

Radices bistortæ , Pentaphili , Tormentillæ , Symphyt. maj. Lignum santalinum rubrum, Lentisci. Cortices granatorum. Crepitus lupi. Mastiche. Gypsum. Acacia. Sang draconis, Succinum, Sarcocolla. Thus. Pili leporis. Os sepiaë. Cancri combusti. Albumen ovi. Mumia. Telæ araneorum. Corallia rubra. Creta. Lapis hæmatites. Bolus Armen. Aloë Socotrina. Ranæ ficate & pulverisate. Vitriolum crudum. Chalcitis. Cranium Humanum Calcinatum.

℞. Farin. volatilis molendin. unc. iij.

Sang. dracon

Thuris an. unc. f.

Boli,

Terræ sigillat. an. drachm. ij.

Gyps.

Gyps. drachm. vj.

Ranar. exsiccator. unc. j.

Pilo. lepor. minutim incidor. drachm. j. f.

Album. ovor. in sole exsiccator. & pulverisator,
unc. f.

Spongiæ novæ torrefactæ unc. j.

Vitriol. alb. drachm. j.

M. F. Pulvis subtilissimus.

5. Pyn; die noodig diend gestild te zijn, alzooy oorsaaak is van nagtwaking, verlies van kragten, toevloeying der humeuren, ontsteeking, koortse, Gangræna; maar gy moet haar oorsaken wel onderzoeken. Hebben het u al te scharpe of heete medicynen gedaan, zoo verandert die terstond, en blijft niet langer op uw quaad gevoelen staan; het is eerlyker sijn misslag te bekennen, als halstarrig daar by te blyven.

Is'er iets van buiten in de wonden gevallen of gekomen; zo neemt het weg.

Ontstaat zy uit besloten etter, zoo geeft hem uitgang.

Is de ontsteeking daar oorsaaak van, zo komt haar te hulpe met de middelen, die in 't eerste Boek in het tweede Cap. geleerd zijn: en tot de wonde selfs neemt verzagende en pijnstillende medicynen; als het Ol. rosaceum, Lini, Chamomillæ, Lumbricorum, Amygdalorum dulcium, papaveris, &c.

℞. Ol. rosac.

Semin. Papaver.

Chamomil. an. unc. j.

Vitellum ovi cum album. No. j.

Croc. crup. j.

M.

Wil de pijn op het gebruik van deze of diergelijke medicynen niet ophouden, zoo is het een teken, dat een senuwe geraakt is of mede lijd; welkers genezing gy hier na vinden zult.

6. Trekking (*convulsio, spasmus*) die beteekend of quaadaardigheid der humeuren, of ontsteltenisse der senuwen, en beide zeggen ons weinig goeds voor. Door in- en uiterlyke middelen moet men haar te gemoet komen.

d'Innerlyke bevelen wy de Geneesmeester, wegens de verscheidenheid der oorsaken.

d'Uyterlyke middelen tegens de trekking der senuwen zyn deze,

Balsamum Peruvianum. Pinguedo anseris, Castoris. Vulpis, Arietis, Hominis. Stercus equinum. Oleum Juniperi, Lavendulæ, Philosophorum, Succini, Terebinthinæ, Rutæ, Majoranæ, Lumbricorum, de Castoreo, Irinum, Laurinum, Petræ. Unguentum Agrippæ, Martiatum, Nervorum. Spiritus Vini.

℞ Ol. Limacum,
Lumbricor.
Sesamin. an. unc. j.
Pingued. ariet.
Vulpis an. unc. f.
Butyri non salit. drachm. vj.
Spirit. Vini. unc. iij.
Coq. ad Spiritus consumptionem, Addendo.
Ol. spicæ destillat.
Rorismarin.
Succin. alb. an. drachm. ij.
M. F. Unguentum.

Kragtiger en beter middel tegens de trekking der senuwen en hebbe ik niet bevonden, als het *Oleum lavendulæ destillatum*, van 't welke men niet alleen de getrokke partye mag stryken, maar ook sommige Patientten een droppel of twee ingeven.

7. *Uitwassing van vleesch, (hypersarcosis)* die komt ofte

ofte door veelheid van bloed, en dan is het vleesch vast en anders wel: of door swakheid der medicynen, insonderheid zoo zy niet genoeg opdroogend zyn, en dan is het vlees voos en spongyagtig; 't zelfde geschied als het ondergelegene been bedurven is.

Komt zy uit veelheid van bloed, zo moet de Patient gelaaten worden, somtijds wat vasten, en sterk opdroogende middelen gebruiken.

Komt zy uit swakheid der medicynen, zo moet gy sterker nemen; de detergerende en weg-etende zijn de beste.

Medicynen tegens de Uitwasing van 't Vleesch.

Spongia usta, Alumen ustum, Galla, Aloë, Thuris, Tutia, Ærugo æris, Chalcitis, Mercurius præcipitatus, Arfenicum.

Een groen weg-etend Water.

℞. Aluminis crudi,
Viridis æris an. drachm. ij.
Coque in Vini unc. xvij. ad quartæ
partis consumptionem,
Colaturæ adde
Camphoræ drachm. j.
M

Een sterk opdroogende en weg-etende Poeder.

℞. Gallar.
Balustior.
Alum. ust.
Thuris,
Myrrhæ an. drachm. j.
Sang. dracon.
Ceruff.
Ærugin. æris an. drachm. f.
M. F. Pulvis.

8. *Het heet- en koutvier*; wiens genezing gy in 't eerste Boek in 't 14 Cap. vinden kunt.

CAP. V.

Hoe dat men 't gene van buiten inde wonde komt moet wegnemen.

G Een wonde zult gy toegenezen, als 'er iets in is, dat 'er niet in en hoord, of gy hebt schier of morgen een nieuw seer te verwagten; selfs het bloed, door 't welke nogtans de nature het gescheiden geheel wederom vereenigd, kan quaad doen, als het, te veel naar de wonde vloeiende, daar in 't samen loopt, waarom het moet of uitgedrukt, of uitgezogen, of andersints uitgenomen worden, als wanneer gy minder etter en toevallen hebben zult, dog zoo lang gy voor bloedstorting vrees, zoo moet de wonde van 't geronne bloed niet altemaal beroofd worden.

Zijnder hairen ontrent de wonde, zoo snijd die af.

Is 'er zand of iets diergelijks in, zoo wascht dat uit met warme wijn.

Vind gy lossie beentjes, zo neem die in 't eerste verband straks weg, als het de bloedstorting toelaat: zijn zy nog eenigsints vast, zoo laat de nature haar of wederom vereenigen, of van zelfs scheiden.

Is 'er een glas, doorne, splinter, pijl, kogel, of diergelijk in de wonde, zo zoekt dat voorts uit te nemen; maar onderzoekt eerst of daar hope van leven is, op dat d'oorzaak van de dood uw uittrekken niet toegeschreven word.

Hoe dat men kogelen uittrekt, is in het eerste Deel in 't 22. Cap. geleerd. Het uitnemen der pylen word byna op dezelfde maniere gedaan; dan zy zyn hedendaags onder de Christenen geen oorlogswapen meer.

Als gy 't gene in de wonde gevallen is, nog met de

162 *Hoe dat men 't gene van buyten &c.*

hand, nog met werktuigen uit kund krygen, zo gebruikt de volgende medicynen, dewelke een bysondere uittrekkende kragt word toegeschreven.

*Medicynen, de doortjes, beentjes, kogeltjes &c.
uittrekkende.*

Radices ari, Aristolochiæ, Fraxinellæ, Imperatoriæ, Polypodii, Raphani, Valerianæ. Herbæ abrotanum, Anagallis, Anemone, Beta rubra, Dictamnus. Gummi Ammoniacum, Galbanum, Sagapenum, Succinum, Pix. Cerebrum & Axungia leporis. Cancri. Mus vivus dissectus. Muscæ vulgares. Lumbrici terrestres. Ranæ cumbustæ. Stercus anseris. Magnes. Fermentum. Emplastrum Opodeldog.

℞. Rad. aristoloch. rot.

Dictamni Cretic. an. drachm. j. f.

Resin. pini,

Colophoniæ an. drachm. vj.

Succin. citrin. drachm. iij.

Gumm. ammoniac.

Opopanac. an. unc. j.

Stercor. columbin. drachm. iij.

Ol. Laurin. unc. f.

Terebint & pices q. f.

M. F. Emplastrum.

CAP. VI.

Hoe dat de lippen der wonden aan malkander gebragt en gehouden worden.

DE kanten der wonden worden aan malkander gebragt of met binden, of met hegten.

Als de wonden naar de lengte van het been, en niet al

al te diep is, zoo komt het binden wel te passe.

De band moet niet te hard, niet te zagt, en zo breed zijn, dat hy ten eerste de heele wonde beslaan kan: dog zoo de wonde al te lang is, zoo neemt men een band van ontrent drie vingere breed; het middelste deel des zelfs legt men op de wonde, en wind het bovenste na boven, en het onderste naar beneden; en dat nog te los, anders souden de lippen niet aan malkander komen; nog te stijf, anders zoude het ontsteking veroorzaken, maar zoo dat de Patient verdragen kan. In de winter heeft men langere, in de zomer kortere banden van doen; en in de groote wonden, behalven de banden, eenige kussentjes of Compressen.

Het hegen geschied of met de naalde, of met klevende medicynen.

Het ware goed, dat de Meester de naalde nooit van doen hadde, zoo zoude hy de Patient van pijn, de wonde van ontsteking, en sig zelfs van veel moeite bevryden: dan als het niet anders wesen kan, zo moet hy een driepuntige naalde nemen, met een Wassen draat, en deseive door de huid, en somtijds een weinig van het vleesch zelve steken, de pesen sorgvuldig schuwende. De steeken mogen niet te digte, nog te verre van malkanderen zijn, maar zo, dat de getrokken huid gewillig volge, en overal aan een kome, behalven een kleine plaats, die voor de wieke open blyve, op dat haar de nature van het overvloedig etter mag ontlasten. In de kleine wonde zijn de wicken niet noodig; in de diepe moeten zy nog zenuwen, nog pees, nog de grond van de wonde raken.

Als de band te swak een middel is, en de naalde een onnodig, zo is de hegtplaafter zeer bequaam; maar hy moet zo vastklevend zyn, dat nog bloed, nog etter, nog ander uit de wond komende vogtigheid dezelve los kan maken. Men behelpt zig meermaals met het Emplastrum Stypticum Crollii of Paracelsi, dan de volgende is klevender.

164 *Van de Geneesmiddelen der wonden.*

℞. Sarcocoll.
Boli,
Mastich.
Sanguin. Dracon.
Resin. pini an. drachm. j.
Gumm. Tacamahac. drachm. j. f.
Picis navalis q. f.
M. F. Emplastrum.

CAP. VII.

Van de Geneesmiddelen der Wonden.

DE Medicynen, tot genezing der wonden nodig, zijn drierley. 1. Etterscheidende, *Digestiva*; 2. Vleesmakende, *Sarcotica*. 3. Velmakende, *Cicatricem inducentia*, *Epnlotica*.

d'Ervarentheid heeft ons geleerd, dat een wonde somtijds door *Digestiva* alleen, somtijds alleen door *Sarcotica* gelukkig kan genezen worden, dog veel gelukkiger en zekerder als zy met malkandere vereenigt zyn. In de vleesagtige deelen kunnen d' enkele *Digestiva* wel geduld worden; maar in de pezen, senuwen, vliezen, en andere drooge deelen, zijn de *Sarcotica* beter of alleen, of met de *Digestiva* gemengt.

Etterscheidende middelen (digestiva.

Ol. commune, Rosaceum, Mastichinum. Butyrum recens & Majale. Gummi Elemthi. Terebinthina Thus. Mastiche. Farina tritici, Hordei, Fœnugræci Vitellum ovi. Mel.

℞. Ol. olivar. unc. ij.
Ceræ citrin. unc. f.
Thuris,

Mastiche

Van de Geneesmiddelen der wonden. 165

Mastiches an. drachm. j.

Vitellum ovi No. j.

Butyr. sine sale q. f.

M. F. Unguentum.

Vleesmakende middelen (Sarcotica.

Radices aristolochiæ, Ireos, Saniculæ, Symphyti majoris. Herbæ betonica, Centaureum, Consolida, Hypericum, Pimpinella, Plantago, Scabiosa, Scordium, Verbena. Semina Fabarum, Fœnugræci, Lini, Hordei. Thus. Aloë. Bolus. Terra sigillata. Colophonia. Gummi Elemi, Pini, Labdanum, Mastiche. Myrrha. Sanguis draconis, Sarcocolla, Terebinthina. Tragacanthum. Cera Mel. Mumia. Cadmia. Cerussa. Lapis calaminaris. Lithargyrium. Plumbum ustum, Pompholyx. Lapis hæmathites. Ol. Hyperici, Laurinum, Mastichinum, Myrrhæ. Unguentum aureum, Basilicum, Fuscum Fel. Wurtz. Diapompholigos. Emplastrum stypticum Crollii, Paracelsi, Opodeldog, de Betonica, Diasulphuris Rulandi. Balsamum Peruvianum, Crollii, Magati, Aqua vitæ. Pinguedo Anseris, Vulpis, Ursi, Hirci, Humana.

Een vermaerde wondbalsem.

℞. Terebinth. libr. f.

Gumm. Galban.

Elemni,

Hederæ,

Thuris,

Mastiches,

Myrrhæ an. unc. j.

Aloës,

Xyloaloës,

Galang.

Garyophyllor.

Cinamom.

166 *Van de Geneesmiddelen der Wonden.*

Nucis moschat.

Cubebæ. an. unc. f.

Infusa horis 24 in f. q. Spiritus vini distillentur
& Oleum usui fervetur.

M.

Een ander.

℞. Ol. violar. unc. viij.

Laurin. unc. j.

Terebinthin. Venet. unc. f.

Spicæ destillat.

Juniperi destillat.

Æris usli an. drachm. j.

Resin. pini,

Terebinthin.

Colophoniz,

Mastiches an. unc. f.

Chalcanth. alb. drachm. j.

Ebulliant parum & Colentur ad usum.

M.

Een ander.

℞. Flor. Sulphur. unc. iij.

Myrrh. drachm. iij.

Camphor drachm. j.

Terebinthin. Venet. unc. v.

Destillentur & Oleum usui fervetur.

M.

Een Wondplaafter.

℞. Radic. aristoloch rot.

consolid. maj. an. unc. f.

Mumiz,

Colophoniz,

Aloës,

Mastich.

Mastich.

Sang. dracon. an. drachm. iij.

Lithargyr. aur.

Tutiæ an. drachm. ij.

Gumm. Elemni. unc. ij.

Terebinth. q. f.

M. F. Emplastrum.

*Een ander qualyk te verbeteren, zo in oude als versche
Wonden.*

℞. Gumm. Galban. drachm. x.

Ammoniac. unc. iij. f.

Opopanac. unc. j.

Bdelli unc. iij.

Ceræ citrin. unc. xx.

Oliban. unc. iij.

Lithargyr. aur libr. j.

Myrrhæ drachm. x.

Virid. æris.

Mastiches,

Rad. aristoloch. long. an. unc. j.

Lapid. magnet. unc. ij.

Tutiæ præparat.

Lapid. Calaminar. an. drachm. ij.

Ol. commun. antiq. libr. j. f.

Gummata in aceto dissolvantur, reliqua
pulverisentur, misceantur & f. a. Co-
quantur ut fiat

Emplastrum.

*Velmakende Medicynen (Epulotica, cicatricem
inducentia)*

Radices symphyti, Tormentillæ Herbæ hypericum,
Plantago, Sanicula, Veronica, Betonica. Flor. balau-
stiorum, Rosar. rubrarum. Santalum. Aloës. Myrrhæ.
Mastiche. Sarcocolla. Lapid. Calaminaris. Minium.

168 *Van de Geneesmiddelen der wonden.*

Plumbum. Lithargyrium. Tutia. Unguentum diapompholigos. Album camphoratum. Emplastrum gryseum, de Plumbo, Opodeldog, de Minio, Barbarum.

℞. Ol. rofac.

Omphacin. an. unc. iij.

Myrtin.

Unguent. populei an. unc. j. f.

Fol. plantag.

folan. an. M. j.

Macerentur per Octiduum, postea Colature
Adde.

Ceræ unc. ij.

Misce super igne addendo.

Lithargyr. aur. unc. iij.

Cerussæ unc. j.

Tutiæ drachm. j.

Plumb. ust. drachm. iij.

Æris ust. rubr. drachm. j. f.

Camphoræ drachm. j.

Ducantur in mortario plumbeo in
Formam Unguenti.

M.

℞. Radic. Tormentillæ,

Bistortæ,

Aristolochiæ rot.

Testar. ovor. combustor.

Thuris,

Sanguin. dracon. an. unc. f.

Lapid. calaminar. drachm. j.

Lithargyr. drachm. ij.

M. F. Pulvis.

℞. Unguent. diapompholyg.

diapalma.

Grysei.

Gryfei an. unc. j

Gumm. Elemni drachm. ij.

Sacchar. saturn. drachm. f.

Ceræ q. f.

M. F. Emplastrum.

Daar en is geen medicijne tot mijn kennisse gekomen, die op zijn tijd gebruikt, eerder vel maakt als het *Amalgama Mercurii*, 't welk op de volgende maniere toe bereid word :

Neemt twee oncen loot, als gy dat wel gesmolten hebt, zo giet daar onder twee onzen *Argentum vivum*; giet dat t' samen uit op een papier, zoo haast het kout geworden is, zoo kan het gemakkelijk tot een poeder gewreven worden, 't welk gy met het *Emplastrum de plumbo* of *diapompholygos* mengen kunt en opleggen.

By deze drierley uiterlyke Medicynen, door de welke men de genezing der wonden wel volbrengen kan, sullen wy eenige innerlyke stellen, die men van tijd tot tijd bevonden heeft, tot de genezing zeer veel te kunnen doen.

Innerlyke Medicynen tegens de wonden (vulneria; Traumatica.

Pyrola, Sanicula, Alchimilla, Consolida, Artemisia, Sanguisorba, Tormentilla, Agrimonia, Millefolium, Equisetum, Cynoglossum, Betonica, Vinca per Vinca, Pilosella, Virga aurea, Aristolochia, Bistorta, Dictamnus, Centaureum minus, Gentiana.

. *Een wond-drank.*

℞. Radic. consolid. maj unc. f.

Pyrolæ M. ij.

Sanicul. P. ij.

Fragar.

Alchimil.

170 *Van de Geneesmiddelen der Wonden.*

Salviæ an. M. j.

Coq. ex vino rubro Colatur. libr. j. f.

Adde

Sacchar. albissim. q. f.

M. Dosis unc. iij.

*Een ander zeer kragtig, zelfs als een been
beschadigt is.*

℞. Rad. aristolochiæ rot. unc. j. f.

Cyclamin. unc. j.

Prunel.

Geranii an. M. j.

Sabinæ drachm. ij.

Mumia drachm. ij.

Oc. cancr. unc. f.

Galang. drachm. ij.

Pulverisata & concisa, Coquantur ex vino ru-
bro, Colaturæ libr. ij. Adde

Syr. de Symphyto Fernel. unc. iiij.

M. Dof. unc. ij.

Hebt gy lust tot de zalve, met dewelke zy in 't af-
wefen des Patients de wonde zeggen te genesen kon-
nen, zo ziet hier zijn beste beschryving.

Unguentum Armarium Sympatheticum.

℞. Usnæ unc. ij.

Mumia unc. f.

Pinguedin. human. unc. ij.

Sanguin. human. unc. f.

Ol. lini. drachm. ij.

Rofac.

Boli. an. unc. j.

M F. Unguentum.

Andere gebruiken niet als een inde Son gecalcineert

Vitriolum

Vitriolum, en pocchen daar zeer trefflijk op; bezoekt het zonder wangeloof, en dan gelove ik, dat gy met my zult bevinden, dat de Koninglyke weg de zekerste en beste is; want zonder twijffel word de konse hier toegeschreven wat de nature alleen toekomt.

CAP. VIII.

Van de Wonden der Senuwen.

Onder de wonden der senuwen begrijpen wy mede die van de peesen, also zy in de genezing weinig of niet verschillen.

Hier moet wel onderscheiden zyn, of de pees of senuwe t' eenemaal doorgesneden is, dan of sy maar geraakt is.

De teykenen neemt men 1. Van de plaats in dewelke de pezen en senuwen natuurlyker wyze altijd moeten zyn, en dat leerd u d' Ontleding: dog de pezen aangaande, alsoo zy ontrent de gewrigten eindigen, en de handen en voeten daar vol van zyn, zo hebt gy in die gequeste deelen altijd te vrezzen, dat zy geraakt zyn, inzonderheid als de wonde dwars en niet naar de langte gaat. 2. Uit de groote pijn, waar op klopping, ontsteking, trekking, mymering &c volgen, ten zy de zenuwen t' eenemaal doorgesneden zyn, als wanneer gy zo sware toevallen niet te verwagten hebt.

Voorsegging. Alle wonden der senuwen zyn gevaarlijk, maar de gesteken meer als die t' eenemaal doorgesneden zyn. De wonden der pezen zyn min gevaarlijk als die van de senuwen. De trekking is een zeer quaad teiken. De gewonde senuwen en peesen sijn de verrotting zeer onderworpen.

Genezing. Zoekt de pijn, die hier de meeste swarigheid en d' andere toevallen veroorzaakt ten eersten te stillen,

stillen , en weet dat d' uiterlyke koude hier ten hoogsten schadelyk is : versta dat zoo wel van de medicynen , als van de lugt ; want ons de lange ervarentheid geleerd heeft , dat de koude , vogtige en t'zamentrekende middelen niet als quaad bybrengen : daarom gebruikt de geene , die matig verwarmend , opdroogend en niet scharp en zyn. Ook moet gy toezien , dat de wonde zo lang open blijft , tot dat de pees en senuw zo goed als genezen is ; want zo de humeuren haren vryen uitgang niet geduerig hebben , zoo zal de pijn vermeerderen , en de pees of senuwen langs hoe meer bederven , in welken gevalle gy haar zult moeten afsnyden , of met een Cauterium actule branden.

Vorder let op de pees of senuwe , of zy bedekt of ontbloot is : is zy ontbloot , zo moeten de medicynen lauw ; is zy bedekt , wat warmer opgelegd worden. Ondertusschen moet gy het purgeeren en aderlaten op zyn tijd te werke stellen.

Uyterlyke middelen tot de wonden der senuwen en peesen.

Oleum olivarum antiquum , Lumbricorum , Anethinum , Rutaceum , Rorismarini , Costinum , Lilior. Albor Hyperici , Castorei , Terebinthinæ , Ceræ. Lavendulæ Balsamum Peruvianum , Gummi Elemni. Tacamahacæ , Carannæ , Opobalsamum , Copaivæ. Spir. vini.

℞. Terebinth. Venet.
 Lachrym. abietin. an. unc. j.
 Gumm. Tacamahac. unc. f.
 Carann. drachm. ij.
 Balf. Peruvian. drachm. iij.
 Propoleos drachm. vj.
 Ol. hypericon, unc. j.
 M. F. Unguentum.

Het *Oleum Cerae*, 't *Aqua Calcis* en het *Unguentum Fuscum* van *Felix Wurtz* zullen u zelden verlegen laten, als gy nu het een, dan het ander weet in 't werk te stellen.

CAP. IX.

Van de geschootene Wonden.

ALhoewel ons de droevige ervarendheid genoegzaam leert, dat men de kogelen vergiften kan, zo en zijn zy dog uit haar eige nature niet fenynig; maar de brand en andere swaare toevallen komen door de scheiding des gcheels, en verplettering der gewonde partye. Om deze tot haar vorige gesontheit te brengen, zoo soekt de kogel, en wat met haar in de wonde mag gekomen zijn, straks in 't begin uit te nemen, eer de groote pijn en ontsteking u het zelve belet, die gy voor moet komen, en 't gene gekneust is tot etter brengen met de volgende medicynen:

℞. Ol. lilior. albor.

Violar. an. libr. ij.

Catell. nuper nator. No. ij.

Coq. ad offium dissolutionem,

Postea adde lumbricor. terrest. libr. j.

Coq. iterum & Colaturæ adde.

Terebinth. Ven. unc. iij.

Spir. vin. unc. j.

M. F. Linimentum.

Een Wondzalve.

℞. Terebinth. Venct. unc. j.

Galban. drachm. ij.

Medull. vitul. unc. f.

Radic. Scorzoner. pulveris.

Scord. pulveris. an. scrup. ij.

Ol. hyperic. an. unc. f.

Vitell. ov. No. j.

Theriac. drachm. j.

M. F. Unguentum.

Een ander kragtiger.

℞. Pulv. radic. aristoloch. scrup. j. f.

Mumiæ,

Succin.

Mastich. an. drachm. j.

Terebinth unc. f.

Euphorbij drachm. j.

Unguent. Ægyptiac. unc. f.

Vitell. ov. No. j.

Ol. sambucina. q. f.

Croc. scrup. j.

M. F. Unguentum.

Een ander nog kragtiger, en tegens de verrotting.

℞. Picis liquid.

Terebinth.

Galban. an. unc. ij.

Mastiches,

Thuris,

Nitri,

Salis ammoniac. an. unc. j.

Alumin. drachm. f.

Virid. æris,

Vitriol. alb.

Camphor.

Pulv. lumbricor. an. drachm. j.

Ol. lini,

rosac. an. unc. ij.

Lum-

Lumbric.

Terebinth. Ven. an. drachm. j.

M. liquefiant super igne & F. Unguent.

Zoo het geen senuwe belet, zoo soude men in een groote verrotting wat Mercurius Præcipitatus hier kunnen by doen.

Op de heele partye moeten ondertusschen eenige versagtende en versterkende middelen gelegd worden.

Een versagtende en pynstillende Plaester.

℞. Farin. fabar.

Micæ panis similagin. an. drachm. iij.

Coq. ex lacte vaccino, Addendo.

Ol. rosac.

Violac. an. unc. j.

Vitell. ovi. No. iij.

Pulv. rosar. rubr.

Scordii an. unc. j. s.

Ceræ q. s.

M. F. Emplastrum.

Een pynstillend Cataplasma.

℞. Radic. althææ.

consolid maj. an. unc. j.

Flor. chamomil.

Melilot.

Hypericon. an. M. s.

Summitat. absinth. P. ij.

Coq. ex lacte vaccino, Addendo.

Farin. althææ,

Fabar. an. unc. j. s.

M. F. Cataplasma.

Als de wonde door en door geschoten is, zo is het est, dat gy deselve aan beide d'openinghen met wicken

voorziet ; want de Seton is onbequaam en fchadelyk. Ook dient gy in 't begin de wonde maar eens 's daags te verbinden, alzo de gefchotene wonden felden voor de derde of vierde dag etter geven ; naderhand zal u of de veelheid of de fcherpheid der materie genoegzaam leeren , of gy eens , twee , of driemaal 's daags naar de wonde behoord te zien.

CAP. X.

Van de fenynige wonden.

DE *fenynige wonden* worden fomtijds door vergifte kogelen , pylon , degens en andere instrumenten , fomtijds door rafende honden , wolven of andere beesten de menfche bygebragt ; en zijn meer fchadelijk ten aanzien van 't fenyn , als ten aanzien van haar zelve.

De *Teykenen* fijn heftige pijn , loodverwigheid in fwart veranderende , fwaarder toevallen als de wonden van haar zelfs zouden kunnen mede brengen , brand in 't heele lighaam , beeving der leden , mymering , flauwte , &c.

Voorfegging. Hoe klein de wonde ook is , zo brengt zy niettemin de Patient in gevaar en meeftendeel om 't leven , fonderling als fy digte by het hert of andere edele deelen is , of als de Meester niet teritond daar by geroepen word , of komen kan.

Genefing. Uw voornaamfte werk is hier , dat gy het fenijn uittrekt , of met koppen en bloedfuigers , of met aantrekkende middelen , of met fcarificeren , of , zo gy op het fekerfte wilt gaan , met het cauterium actuale ; maar de gewonde partye moet dan niet feer fenuwagtig zyn , en de korft moet gy haast af doen vallen , of met een lancet los maken , en daarna de Wonde langzaam toe genezen : Innerlijk de fweet- en hartftarkende

kende dranken geduurig gebruikende, en u wagten-
de voor purgeeren en aderlaten.

*Om het fenyn uit de wonde te trekken, en de
partye te versterken.*

℞. Cæpar. coctar. unc. iij.
Theriac. unc. f.
Stercor. caprin. unc. j.
Radic. angelic. pulver. drachm. j. f.
Ol. scorpion. unc. j. f.
Mellis & Ceræ q. f.
M. F. Emplastrum.

*Om de partye niet alleen te versterken en het fenyn
uit te trekken, maar ook om de wonde tot et-
ter te brengen, en dan met vleesch te ver-
vullen, is de volgende plaaster son-
derling goed.*

℞. Gum. Galban.
Sagapen.
Opopanac.
Assa foetid.
Myrrhæ,
Piperis,
Sulphur. an. drachm. vj.
Stercoris columbin.
Anatis an. unc. j.
Mumiæ uhc. f.
Radic. consolid. maj. pulveris. drachm. iij.
Ol. hypericon. q. f.
M. F. Emplastrum.

CAP. XI.

Van de byzondere wonden.

IN de wonden des hoofds mag de hegtnaald of plaaster niet te werk gesteld worden; als het pericranium gequetst is. De vetigheden zijn t'eenemaal schadelijk: nutter zyn de versterkende en opdroogende middelen.

℞. Mastiches,
Myrrhæ,
Aloës,
Sarcocollæ an. drachm. f.
Sang. dracon. scrup. ij.
Boli scrup. j.
Terebinth. Venet. unc. ij.
Mellis rosat. parum.

M. F. Unguentum.

De wonden der hersenvliesen veroorfsaken veel pyn en bloedstorting, waar op meerder toevallen en de dood meest altijd komt te volgen. Om de pijn te stillen, is het Oleum rosaceum, lauw opgelegd, sonderling goed, als mede versch Duyvenbloed.

Tot de Bloedstorting.

℞. Myrrhæ,
Aloës,
Mastiches,
Sanguin. dracon.
Rhabarbar.
Corallor. rubr. præpar.
Pil. lepor. minutim incisor an. drachm. j.
M. F. Pulvis tenuis.

De wonden des aangezigts moeten niet toegenaait en zo genezen worden, dat geen schandelyke litteykens agter blyven.

In de wonden der oogen moet men alle vettighe- den myden, en het gefonde oog zo wel verbinden als het ongezone: het hoofd moet niet leeg, nog op d' eene of d'ander zyde, maar een weinig opwaards en regt leggen.

Is 'er een bloedstorting by, zo zijn de volgende me- dicynen goed.

Sanguis Turturis, Columbæ, Gallinæ. Mucilago Seminum Psyllii, Cydoniorum, Tragacanthæ. Lapis hæmatites. Cerussa. Tutia. Thus. Aloë. Albumen ovi. Aqua rosarum, Plantaginis. Decoctum balau- stiorum, Rosarum rubrarum, Gallarum &c.

℞. Sief. alb. Rhafis,
Tut præpar.
Aloës pulveris an. scrup. f.
Vini rubr. unc. j.
Aq. rosar. rubr.
Plantag. an. unc. ij.
Mucilag. femin. psyl.
Tragacanth. an. drachm. j.
M. F. Collyrium.

Is het oog pynelyk, zoo neemt versch gemolken vrouwenmelk, of mengd onder het voorfz Colly- rium, Opii scrup. f. en legt van buiten het volgende Cataplasma op.

℞. Pomor pùtridor. unc. ij.
Farin. fem. unc. f.
Mucilag. femin psylli drachm. ij.
Opii crud. drachm. f.
Vitellor. ovor. q. f.
M. F. Cataplasma.

Een afgesnede stuk der neuse groeit , hoe versch de wonde ook is , niet meer aan ; is het nog iewers vast , zoo moet gy het met de naalde t'famen hegten , en voorts naar de konst genezen.

De wonden der ooren en lippen kunnen met meer voórdeel en bequaamheid samen genaaid, als verbonden worden.

De wonden der longe vereischen verftarkende en opdrogende middelen ; de scharpe en anders in andere wonden goede medicynen zijn hier t'eenemaal schadelijk.

Uyterlyk.

℞. Radic. consolid. maj.

Tormentil.

Caryophyllor. an. unc. f.

Flor. rosar. rubr. m. f.

Mastich.

Myrrh.

Aloës an. drachm. j.

Coq. ex aq. hordei , Colatur. liber f.

Adde

Syr. myrtin.

Mell. rosat. colat. an. unc. ij.

M. F. Linimentam.

Innerlyk.

℞. Veronic.

Fragar.

Sanicul. an. M. f.

Tussilag. M. j.

Radic. Angelic. drachm. ij.

Liquirit. drachm. j.

Jujubar. No. xv.

Passular. unc. f.

Coq. ex aq. hordei , Colatur. liber j. f.

Adde

Syr. diacodii unc. ij.

Laat de Patient drie of viermaal 's daags een mutsje hier van drinken.

Het *Sperma Ceti*, dagelijks tot een halve drachma ofte meer ingegeven, doet groote werking, maar het krenkt de herffenen.

De wonden des harten zijn altemaal dodelijk: die tot de linker holligheid gaat, doet de Patient terstont sterven; (toefd de dood 6, 12 of 20 uren daarna, gelyk exempels hier van zyn, zo is het vry wat onge-meens) die in de holligheid komt van de regter zyde, laat hen wat langer leven, en nog langer, die in geen van beide komt.

Met de wonden der Maag laat men meestendeel de natuur begaan, die haar somtijds buyten menschelyk vermoeden geneeft; dog in een bloedstorting moet gy de Patient aderlaten; en zo de wonde door beide de maagvliessen tot in de holligheid gaat, de buitenste wonde des buiks toenaayen, een kleine opening latende voor de wieke, die in d'opening der mage niet komen en mag, maar haar alleenig van buiten raken, de wieke srijkt met de volgende medicynen.

℞. Ol. mastichin.

Abietin. an. unc. j.

Thuris masc. drachm. ij.

Pulver. radic. tormentil.

Consolid. maj. an. drachm. j.

Lumbric. terrest. drachm. f.

Croci scrup. j.

Vini alb. unc. ij.

Coq. ad vini consumptionem.

M. F. Linimentum.

of

℞. Terebinthin. unc. f.

Ol. hypericon. unc. j.

Vitell. ov. No. j.

M. F. Linimentum.

M ;

De

De wonden van 't klein gedarmte worden hier en daar, maar al te zelden genezen; nogtans heb ik daar een treffelijk exempel van, dan die van het grootte geven meerder hope. Als het klein beschadigt is, zoo loopt de gijl, ja het eeten en drinken door de wonde. De pijn is groot, de koortse blijft niet lang uit, de Patient is braakagtig. Is het groot gedarmte gequetst, zoo komt de vuiligheid door de wonde, ten minsten hebt gy de reuk daar af, de Patient is hardlyvig. De wonde moet terstond toegenaaid worden, en het gedarmte in zijn plaats gebragt, als het te voorën met warme wijn wel afgewassen, en met het volgende poeder matelijk bestrooid is.

℞. Aloës.
Mastich.
Thuris,
Mumiæ,
Sanguin. Dracon. an. drachm. j.
M. F. Pulvis.

In de wonden der lever en milte moet de Patient gelaten worden, en zo hy hardlyvig is, dagelyks geclysteerd: de wonde zelfs vereischt t'samentrekken- de en opdroogende medicynen.

De wonden der nieren worden swaarlyk en zeer langzaam genesen. Gaan zy tot in de holligheid, zo komt 'er bloed met water uit, andersints maar enkel bloed. Uiterlijk word dese salve zeer geprezen.

℞. Resinæ pini unc. vj.
Ol laurin.
Terebinth. an. unc. j.
Gum. Elemni unc. iiij. f.
M.

Innerlijk gebruikt men trochisci alkekengi, Gordonii.

Jonii, de Carabè, de Terra figillata, Bolus, Terebinthina, en de wond-dranken.

De volgende Pillen zyn in de wonden en sweeringen der nieren en blase uytermaten heelzaam.

℞. Offium humanor. Calcinator. drachm. iij.
Cretæ vulgar.
Gyps ust. an. drachm. j.
Trochisc. alkekeng. drachm. iij.
Terebinthin. Venet. Lotæ & Nullatenus co-
ctæ q. s.
M. F. Pilul. magnitudine pisi minoris & asper-
gantur pulvere liquiritiæ.

Laat de Patient 's morgens en 's avonds zes daar van nemen.

Tweede Boeks Eynde.

TWE.

TWEEDE DEEL
 DER
 CHIRURGIE,
 Het DERDE BOEK,
 Handelende
 Van de S W E R E N.

CAP. I.

*Van de Nature, Onderscheid, Oorzaaken
 Teykenen en Voorsegging der Sweeken.*

DE *ulceratie is een scheiding des geheels, veroor-
 saekt door een knagende vogtigheid in de wee-
 ke deelen des lichaems met vermindering van
 haer behoorlyke grootte.*

't *Onderscheid* word genomen. I. Van de gestalte; sommige zyn groot, sommige klein, lang, kort, breed, smal, regt, dwars, effen, oneffen, diep, ondiep. II. Van de partye; sommige knaagen maar de huid en 't vleesch, sommige de peesen, senuwen, of aderen door. III. Van d'oorfaken, die terstond zullen verhaald worden. IV. Van de toevallen, sommige zyn pynelyk, jeukerig, wederspanning, sommige met een ongetempertheid, wormen, of bedurven been vergeselschap.

d' *Oorsaek* is een scharpe en knagende vogtigheid, en die is twederley, I. *Innerlyke*, als de gal, swarte gal, het serum, de pituita falsa, en andere quaadaardige vogtigheeden. II. *Uyterlyk*, als verbrandheid, weg-etende medicynen, quaadaardige dampen, sweet van schurfte, melaatsche of pokkige menschen.

De *Teykenen* der ulceratien in 't gemeen zijn openbaar genoeg; de byzondere zult gy op haar plaats vinden.

Voorfegging. Hoe dieper verfwearing, hoe langfamer gedaan. Hoe vogtiger de partye, hoe moeilijker de genezing. Zoo lang het ondergelegen been bedurven is, kan d'ulceratie zo wel niet toegenezen, of fy fal fchier of morgen weder opbreken. By een fenuwe, ader, pees, is fy gevaarlijk. In ongefonde lichamen genesen fy feer langzaam. Hoe beter etter, hoe meerder hope van genefing. Het etter is goed, als het wit, eenparig, licht, niet flinkend, en matig dik; maar quaad, als het dun, ligtvloeiend, bleek, loodverwig en van quaden reuk is. Langduerige of verouderde sweeren kunnen, sonder fchade van 't geheele lighaam, niet geneezen worden, ten zy de Patient dikmaal purgeerd, en een goede manier van leven aanfteld, anders zal een ziekte volgen.

CAP. II.

Van de genezing der Sweeren.

HEt purgeeren en aderlaten is meermaals noodig; maar een goede levens manier altijd. Heete fpyfen en dranken zijn fchadelijk, en alle zout- en zoe-tigheden mede.

Uyterlijk moeten de humeuren gekookt en tot etter gemaakt, het weggegetene vlees herfteld, en eindelijk de huid toegenezen worden. De middelen daar toe nodig zijn de *Digestiva*, *Sarcotica* en *Epulotica*, in 't tweede Boek Cap. 7. befchreven; dan ik zal nog eenige andere t'famen gevoegde middelen hier by ftellen.

Een Defensivum.

℞. Lig. Guajac.

Radic.

186 *Van de Geneezing der Sweeren.*

Radic. aristoloch. long. an. unc. j.

Centaur. minor.

Abfinth.

Agrimon. an. M. j.

Coq. ex Vino albo Gallic. Colatur.

unc. ij. f. Adde.

Farin. Orob. unc. f.

Myrrh. pulveris. drachm. ij.

Mel. rosat. colat. unc. ij.

Spirit. Vini unc. j.

Terebinth. Venet. q. f.

M. F. Linimentum.

Een Sarcoticum.

℞. Unguent. fusc. Felic Wurtz. drachm. iij.

Basilicon unc. f.

Gum. Elem. drachm. ij.

Terebinth. drachm. vj.

Colophonizæ,

Myrrh.

Aloës,

Mastiches an. unc. f.

Lithargyr. aur. drachm. iij.

Ol. rosac. q. f.

M. F. Unguentum.

Een Epuloticum.

℞ Sacchar. Saturn.

Lithargyr. an. drachm. ij.

Lapid. calaminar. drachm. j.

Rad. tormentill.

Bistort.

Aristoloch. rot.

Sang. dracon.

Testar. ovar. combust. an. unc. f.

M. F. Pulvis.

Strooid dat op d' ulceratic, of mengd het met het *Unguentum diapompholigos*, of *Emplastrum gryseum*, zo hebt gy een goed velmakend Plaafter.

Somtjds is een ongetempertheid by d' ulceratie, door dewelke de geneezing zo belet word, dat men gedwongen is deselve eerst weg te nemen.

Onderscheid. Dees ongematigtheid is vierderley: heet, kout, droog en vogtig.

Teykenen. In de heete is het etter scharp, de kanten roodagtig, de sweering in 't gemeen pynelijk. In de koude sijn de kanten week, witagtig, en als het niet wel en gaat, naar de loodverwigheid trekkende. In drooge sijn zy droog en hard, het etter weinig of geen. In de *vogtige* is het vleesch slap en week, somtjds groeid het te veel, het etter is overvloedig.

Voorzegging. De zweeren met een drooge ongetempertheid sijn de zwaarste om te genezen.

Genezing. In de *heete ongetempertheid* sijn de volgende medecijne goed.

Plantago, Endivia, Solanum Bolus Plumbum ustum, Cadmia, Saccharum saturni. Albumen ovi, Acetum. Oxycratum. Terebinthina. Oleum rosaceum, Violaceum, Myrtinum. Unguentum de cerussa, Album Camphoratum, Rosaceum.

In de koude ongetempertheid deze;

Oleum hyperici, Nardinum, Irinum, Chamomillæ, Rutæ, Anethi, Resina, Laricea, Spiritus Vini, Emplatrum de Betonica.

In de drooge stoofd de partye met warm water, en verlaat de opdroogende middelen zo lang, tot dat de ongematigtheid t' eenemaal weggenomen is, anders zult gy qualijk tot geneezing komen.

In de vogtige moeten de middelen seer opdrogend zyn. Radices Cyperi. Hypericum, Absinthium, Salvia, Marrubium, Betonica. Chalcitis. Plumbum ustum. Lithargyrium. Cerussa. Minium. Thus. Mastiche. Emplastrum gryseum, de Minio.

188 *Van de geneezing der Sweeren.*

Somtjids is by d'ongetempertheid een toevloeiing van humeuren, als wanneer gy purgeeren, te rug trekken, te rugdryven en onderscheppen moet. Hier kunnen de fontanellen, sonderling in langduerige sweeren, veel goet doen. De medicynen moeten niet vet of olyagtig, maar sterk opdrogend zijn, en, al waren zy nog zo goet, dikmaal verandert worden.

Somtjids is het vleesch weelderig, en wast te veel uit; dat kunt gy wegnemen door die middelen, die in 't tweede Boek in 't 4. Cap. beschreven zijn.

Somtjids zyn de kanten der ulceratie hard en verceelt, en dan hebt gy weekmakenden en matig verteerende middelen van nooden.

℞. Mucilag. sem. althææ.

Fœnugræc. an. drachm. ij.

Terebinth. unc. j.

Ol. amygdal. dulc.

Lil. albor. an. drachm. iij.

M. F. Unguentum.

Zijn dese of diergelyke middelen te swak, zo is het groen water en 't weg-etend poeder, in 't evengepoemde tweede Boek in 't 4. Cap. beschreven, zeer dienstig. Kunt gy hier mede nog niet te regt komen, zo moet gy de kanten scarificeren, of by gelegenheit de hardigheid t'eenemaal uitsnyden.

Somtjids sijn wormen in de sweeren; kunt gy deselve zien, zoo neemt haar met bequame werktuigen uit; zitten zy heel vast in 't vleesch, zoo gebruikt de volgende medicynen.

Medicynen tegens dewormen.

Abfinthium, Marrubium, Centaurium minus, Dictamnus. Scordium. Gentiana. Aloë. Myrrha. Fel. Tauri.

Aloës

℞. Aloës.

Farin. lupinor. an. drachm. ij.

Myrrh.

Flor. æris. an. drachm. j.

Fel. taurin. unc. f.

Mellis. q. f.

M. F. Linimentum.

CAP. III.

Van de ulceratie met bedorven been.

Somtjids is onder d' ulceratie een bedorven been, wiens bederving verootsaakt word, of door een lange en geduërige toevloeiing der humeuren; of door scharpheit en quaadaardigheid der selve, of door een verborgene hoedanigheid, of door een contusie, waar door het been min of meer geraakt is; of door al te scherpe medicamenten.

De *teykenen* van een bedorven been zyn, als men het zien kan, dese: Eerst wort het vetagtig, daarna geel, en dan swart en oneffen. Kan men het niet zien, dan zult gy zijn bederving onderkennen. 1. als d'ulceratie zeer oud of in een fistul verandert is. 2. als de toegensfen sweering t' elkens wederom opbreekt. 3. als het vleesch week, slap, spongiagtig, bleek of lootverwig is. 4. als het proevet geen behoorlyke tegenstreving, maar wel een oneffenheid vind. 5. als het etter dun, stinkend en overvloedig is.

Voorsegging. Als het been bedorven is ontrent de gewrigten, senuwen, peesen, aderen, hertaderen, zo is de genesing swaar, en de pees of senuwe bederft gemeenlijk mede.

Zo lang het been bedorven is, kan d'ulceratie niet volkomentlyk genesen worden.

Genesing. Het bedorven been moet verbeterd worden

den of door medicynen, of door de handkonst, of door alle beiden. Maakt dan ten eersten een opening door het vleesch, tot aan het been toe, en om geen senuwe, pees of groote aderen te quetsen, zo snijdt na de langte der partye en der fibren, maar niet dwars. Daarna gebruikt medicynen, die het ongesonde been doen scheidē, en het gesonde voor bederving beware.

*Medicynen tegens de bederving (caries)
der beenderen.*

Radices Aristolochiæ rotundæ, Bryoniæ, Iridis, Dracontii, Peucedani. Lignum Guajaci. Cortices pini. Aloë. Euphorbium. Myrrha. Alumen. Chalcantum Calx. Chrysocolla. Pumex ustus. Scoria æris. Aqua fortis, Spiritus sulphuris, Vitrioli, Salis, Tartari. Oleum vitrioli, Sulphuris, Antimonii.

℞. Mumiaë,
Sarcocol. an drachm. f.
Euphorbii drachm j.
M F. Pulvis.

℞. Radic. aristoloch. rot.
Ireos,
Peucedan. an. unc. f.
Myrrhæ,
Aloës an. drachm. j f.
Cortic. pini,
Scoriæ æris an. drachm. j.
Lumbricor. terrestr. drachm. ij.
Mellis. q. f.

M. F. Unguentum.

℞. Succ. chelidon. maj. unc. ij.
Spirit. Vini. unc. j.
Myrrhæ,
Aloës. an. drachm ij.
Vitriol. alb. scrup. j.

M. pro injectione.

Zijn de Medicynen te swak, zoo schraapt het been als het bloed genoeg, en de bederving niet te groot is; maar is zy zeer diep, zoo gebruikt de boor, of liever het Cauterium actuale, sonder 't welke zy anders qualijk zal genesen kunnen.

CAP. IV.

Van d' in-eetende, voortkruipende en quaedaerdige Ulceratien.

ALS de sweeren geduurig dieper en wijder worde, zo noemd men haar *in-etend*; is 'er een verrotting by, *Nomæ*; zijn zy zonder verrotting, *Phagadenica*; word de huid alleen weggegeten, *Voortkruipend*; en willen zy qualijk genezen, *Cacoëthe*.

d'Oorsaek is, of de siltigheid des bloeds, of de Puita falsa, of de verbrande gal, of een quaadaardige vogtigheid.

Alle dese sweeren kunnen qualyk genesen worden ten zy d'oorzaak weggenomen, en het geheele bloed gesuiverd word. Hier moet dan een goede manier van leven onderhouden, meermaals gepurgeerd; en by gelegentheid adergelaten zyn.

d'Uiterlyke middelen tegens d'in-etende, voortkruipende en quaadaardige Ulceratien zyn,

Plantago, Solanum. Flor. Ros. rubrar. Balauftior. Nuces cupressi, Cortices granatorum. Thus. Mastiche. Tutia. Cerussa. Lithargyrium. Minium. Plumbum ustum. Sulphur. Piper. Zingiber. Mercurius. Unguentum Ægyptiacum, Fuscum, Diapompholygos. Emplastrum de Plumbo, de Minio, Gryseum de Ranis cum Mercurio.

℞. Flor. rosar. rubrar.

Balauftior. an. M. j.

Fol.

192 *Van d'in-eetende, &c. Ulceratie.*

Fol. plantag. M f.
Nuc. cupres.
Bacc. myrti,
Cortic. granator. an. unc. f.
Coq. ex vino rubro.

Wascht hier mede d'ulceratie, en legt daarna de
volgendē zalve ofte plaaster op.

℞. Tutia præpar. unc. f.
Plumb. ust.
Ceruf. lot. an. unc. j.
Bol. armen. unc. f.
Ung. Ægyptiac q. f.
M. F. Unguentum.
of

℞. Piper. long. drachm. f
Zinziber. scrup. j.
Flor. sulphur.
Lithargyr. aur. an. drachm. ij.
Pulver. pyrii. drachm. j.
Ung. fusc. Felic. Wurtz drachm. iij.
alb. camphorat. q. f
M. F. Unguentum.

℞. Mastiches,
Thuris,
Myrrhæ. an. drachm. iij.
Lithargyr. aur.
Plumb. ust. an. unc. f.
Mercur. viv. therebinth. extincti drachm. ij.
Sulphur. unc. f.
Picis & ceræ q. f.
M. F. Emplastrum.

In 't genesen van alle quadaardige sweren moet gy
weten, 1. dat d'uiterlyke medicynen om den derden
of vierden dag wat moeten verandert worden: want al
zyn zy nog zo goet, zo zal de nature niette min qua-

lijk langer daar na luyfteren. 2. dat het zeer maar eens 's daags, of ten hoogsten tweemaal mag verbonden worden, ten zy de materie uyttermaten fcharp is, anders zullen uw opgelegde medicynen haar behoorlijke werking niet wel kunnen doen. 3. dat de repellerende, als mede de Mercuriaalsche middelen niet mogen te werk gesteld worden, ten zy gy het lighaam gestadig met purgeeren onderhouden wild of kunt. 4. dat gy zonder purgerende middelen of opdroogende decocta ex China, Guajaco, Salsa &c. dikmaals laffe curen doet.

CAP. V.

Van de Fistulen.

DE *Fistul* is een lange en nauwe holligheid, ofte een nauwe holle en vereelde versweering, swaarlyk om te genesen, en meestendeel uit een absces spruitende.

Onderscheyd. Sommige gaan regt, zommige schuins, zommige zijn enkelt, zommige hebben twee, drie of meer holligheden; zommige eyndigen op een been, zommige op aderen, peezen, of zenuwen.

Teykenen. De kanten van deze ulceratie sijn wit, hard, weinig of niet pijnlijk, zomtjds vogtig, meermaals droog: hier en daar kunt gy de heele holligheid uyerlijk voelen: als gy daar op drukt, zoo hoord gy by wijlen een geruysch, en dan komt zomtjds meer, zomtjds min vogtigheid uyt d'opening. De diepte van een regte fistul onderkent men met een proever, die van de schuynse met een wasligt. Het proevet is bequamer, als de fistul op een been eyndigt; het wasligt beter in de vlees- en gevoelige deelen. Eyndigt zy in 't vleesch, zoo is de grond week, het etter wit, eenparig en overvloedig. Gaat zy aan een zenuwe, zoo verwekt uw proevet een groote pijn, het etter is vet en olyagtig, maar weinig, en de partye kan haar wer-

N king

king zwaarlijk doen. Komt zy tot aan het been, zoo voeld gy een hardigheid en tegenstreving, en de Patient eenige pijn als het periostium nog niet doorgeknaagt is. Is het been bedorven, zoo voeld gy een oneffentheid, het etter is swartagtig, dun en stinkend. Dringt zy door tot aan een groote ader, zoo is d'etter als gift; maar roodagtig en wat dicker als zy door gebeten is; gaat de fistul door een hartader, zoo is de materie dunder en klaarder, en komt met min of meer uithorting uit.

Voorsegging. Alle fistulen sijn moeyelijk om geneesen; sommige sijn ongeneeslijk; zommige moeten, als het lighaam van overlang gewent is sig daar door t'ontlasten, niet genezen worden. Een nieuw gekomen en ondiepe fistul in een jong en anders gesond lighaam geeft meerder hoope van geneefing, als een oude diepe, of veelvoudige, in een oud mager of ongesond mensch. Die tot aan de peezen, zenuwen, aderen, hartaderen, beenderen, gewrigten, wervelbeenderen, borst, buyk, lijfmoeder, blaas of gedarmte komen, sijn meestendeel of uittermaten zwaar om genezen, of t'eenemaal ongeneeslijk. De fistulen komen meest in die plaatzen, daar de natuure gewend is haar van d'onnutte vogtigheden of materie t'ontlasten, als in de buyk, lieschen, billen, endeldarm, sakje, perinæum. Als de kanten niet heel hard, maar nog wat week en snotagtig zyn, zoo vald de geneefing ligter.

Geneefing. De fistulen worden of in schijn of in der daat geneesen. De schijn cure geschiet, als de humeuren in de holligheid opgedroogd, en d'opening toegeneesen word, dewelke dan voor een tijd lang toeblijft, maar ligtelijk daarna wederom komt op te breeken, ten zy de Patient een seer goede manier van leven aanstelt, dikmaals purgeerd, en zomtijds aderlaat, als wanneer hy van sijn plaag zomtijds t'eenemaal ontslagen word. De regte geneefing is deze: Het purgeeren, aderlaten, de wond drancken en een goede manier

manier van leven kunnen veel goeds doen, maar nog meer de opene speenen. Door een natuurlijk bad worden zomtjids uytermate zware fistulen genezen: in gebrek van dien moet gy zwavel, aluyn, tartarum en zout in water opkoken, den Patient 's morgens en 's avonds een half uur of meer daar in laten sitten, en de fistul selfs naar de konst verbinden.

Uytterlijk moet de partye versterkt, de materie opgedroogd, maar vooral de vereelde kant en vlies weggenomen sijn. Bezoekt het dan met medicynen, door de welke zy meermaals heel weg genezen worden: sijn die te swak, zoo gebruykt het Cauterium actuale, maar allerbest het yzer, en snijd de heele hardigheid door. Het *syringotomon*, by Fabricius Hildanus beschreven en afgebeeld, is hier toe een zeer bequaam werktuyg.

Medicynen tegens de Fistulen.

Radices hellebori, ari, gentianæ, aristolochiæ.
 Euphorbium, succus chelidonii, apii, dracunculi,
 thymelææ. Acetum forte. Lixivium. Calx. Alumen.
 Vitriolum. Ærugo æris. Auripigmentum. Mercurius
 præcipitatus & sublimatus. Phlegma & spiritus vitrioli.
 Unguentum Ægyptiacum, fuscum.

Een versterkend en opdroogend Plaafter.

- ℞. Mastiches,
 - Thuris,
 - Corticum granator. an. drachm. ij.
 - Farinæ quercus subtiliss. tritæ drachm. iij.
 - Flor. rosar. rubr.
 - Bacc. myrtillor. an. drachm. j.
 - Ceræ flavæ,
 - Resinæ pini,
 - Olei hypericon. an. unc. j.
- M. F. Emplastrum.

Een zalve.

℞. Succ. apii unc. ij.
 chelidonii drachm. ij.
 cæparum drachm. j.
 Mellis rosac. unc. iiij.
 Terebinth. q. f.
 M. F. Unguentum.

Een ander.

℞. Suc. Iridis unc. j.
 chelidonii unc. f.
 Vini rubr. drachm. vj.
 Mellis unc. iiij.
 Decoquantur parum, Addendo
 Aloës,
 Myrrhæ an. drachm. f.
 Vitriol. alb. scrup. j.
 Lithargyr. drachm. ij.
 Terebinth. parum.
 M. F. Unguentum.

Een ander kragtiger.

℞. Pulv. radic. bryon. drach. j.
 Thuris,
 Myrrhæ an. drachm. ij.
 Ærugin. æris drachm. f.
 Salis Armoniac. scrup. j.
 Axung. porcin.
 Ol. olivar. an. q. f.
 M. F. Unguentum.

Een ander heel kragtig.

℞. Vitriol. alb. unc. iiij.
 Alumin.
 Ærugin. æris an. unc. f.

Aceti fortis unc. vj.

Calcinentur in Vase lutato.

M. F. Pulvis.

Mengt dit poeder met wat Unguentum Ægyptiacum, en steekt een wiekje hier mede gesmeerd in de fistul.

Het Unguentum fuscum, of bruyn saltje van Felix Wurtz, is hier een der alderbequaamste geneesmiddelen, als gy het een weing opkookt, en wiekjes of suppositoria daar van gemaakt in de fistul doet. Dan het word hier en daar zoo qualijk gemaakt, dat gy wel suld doen het zelve zelfs te bereyden. De volgende suppositoria sijn mede treflijk goed, zonderling in 't Eynde en andere tedere partyen.

℞. Agrimonix. M. f.

Scordii P. j.

Flor. hyperic. P. ij.

Hordei mund. unc. j.

Coq. ex Vino albo Gallico, Colaturæ
Adde

Mellis virginei unc. iiij.

Coq. ad spissitudinem postea Adde

Thuris masc.

Mastiches elect. an. drachm. ij.

Myrrhæ rubr. drachm. j. f.

Sarcocollæ drachm. iiij.

Vitriol. alb. drachm. j.

M. F. Suppositoria.

CAP. VI.

Van de Verbrandheid.

DE verbrandheit is een scheiding des geheels, veroorsaekt door een uiterlijk brandende materie door bet Epidermus altijd, door de huyd meestendeel mede, en zomtjds ook door

door de spieren, aderen, senuwen, en peesen.

Onderscheid. De verbrandheid is drierley. 1. Somtijds verwekt de brand maar eenige pijn en hette in de partye; maar komt gy haar niet terstond te gemoet, zoo scheid het buytenvlies van de huyl, daar op volgen blaaskens vol klaar water. 2. Somtijds word de huyl zelfs doorbrand, en dan komt terstond een blaasken, maar geen korst. 3. Somtijds word het vleesch mede gebrand, en dan word de huyl swart, en verliest haar gevoelen; daar op volgd een korst, die afvallende een diepe ulceratie nalaat.

Deze verscheidentheden spruyten uyt d'oorfaken. Het loot, tin, yfer, boskruyl, blixem, brand het heftigste: het oly, vernis, pik, was, minder; nog minder het stoo, water, vlas en diergelijke.

De teykenen sijn hier door openbaar genoeg.

Voorfegging. Als de verbrandheid groot en diep is, zoo kunt gy haar, zonder schandelijke litteykens na te laten, qualijk genezen. De verbrandheid door blixem is meest altijd doodelijk. Raakt zy de grote vaten, zoo volgd ligtelijk een Gangræna. Komt zy in 't gedarmte, zoo is zy ongeneeslijk. In d'oogen en in de lieschen mede, is zy zeer gevaarlijk. Word de huyl van een hairige partye verbrand, zoo en verwacht niet, dat'er eenig hayr meer op wassen zal.

Genefing. Uw eerste werk zy de brand uyt te trecken, waar door gy een in kleine verbrandheid de puylten en daar op volgende zweeren voor zuld komen, en in een groote de Patient van meerder ongemak verlossen. Neemt dan voorts de gereefte middelen, houd de partye tegens het vuur, stooft haar met warm water, met jnkt, met loog: of legt wat roet daar op, of wat gestooten ajuyn met zout, of een der volgende middelen.

Medicijnen tegens de Verbrandheid.

Radices lillior. alborum. liquiritiæ. Folia betæ, brastice. Cannabis. Cepa. Allium. Hyoscyamus, nicotiana.

na. Porrum. Hypericum. Flores chamomillæ, sambuci, femina cydoniorum, lini. Camphora. Myrrha. Olibanum. Fuligo. Albumen ovi. Adeps suillus. Fimus columbinus, Ovinus, Galline. Nitrum. Cerussa. Atramentum. Muria. Lixivium. Oleum nucum, raparum. Unguentum album Camphoratum. Emplastrum de minio.

Een Brandsalve.

℞. Succ. cæpar. unc. ij.
 Sapon. Venet. unc. iij.
 Salis commun. drachm. ij.
 Adipis suill. unc. ij.
 Calcis lotæ an. drachm. iij.
 Ol. rapar.
 Mucilagin. semin. cydonior. an. unc. j.
 Terbinthinæ q. s.

M. F. Linimentum.

Een ander, waar door een arm soldaad een eerlijck of rijk man geworden is.

℞. Fol. salviæ recent. M. j.
 plantagin. M. ij.
 Butyri recent. non. salit. unc. vj.
 Stercoris Gallinæ recentis, & quantum haberi potest albissimi unc. iij.
 Frixetur per horæ quadrantem, & expressio fervetur usui.

Deze salve is tegens alderhande verbrandheden, hoe swaar die ook zijn, uitermaten goed; het gebruyk daar van is dit: Smelt haar op een kooltje vuur, strijkt alle twee of drie uren de verbrande partye daar mede, en legt t'elkens een versch blad van kool, beete of weegbree daar op.

Als'er blaaskens zijn, en de verbrandheid niet groot, soo opend haar niet voor de derde dag, maar langer

moet gy ook niet wachten. Dan is door de verbrandheyd de huyd dorr' en t'famen getrocken, soo opend voords alle de puysten, en gebruykt het effen voorgaende of naastvolgende middel.

℞. Ol. violar.

Lilior. albor.

amygdalor. dulc.

Butyri recent. non salit. an. unc. j.

Mucilag, sem. psyllii,

Farin. althææ an. unc. j. f.

Croci drachm. f.

Fuligin.

Ung. Basilicon. an. unc. j.

M. F. Unguentum.

Heeft de Verbrandheid een korst veroorzaakt, soo siet dat de selve den eersten of tweeden dag tot scheiding kome, waar toe het even beschreven medicament u dienen sal: geschied dat niet, soo maakt een of meer openingen door de korst: tot aan 't gesonde vleesch, en als zy afgevallen of gescheiden is, soo handeld haar voorts als een gemeene ulceratie.

Vreest gy of is 'er een Gangræna, soo geneest haar alsboven in 't eerste Boek in 't xiv. Cap. gesegt is.

Sijn d'oogschillen, lippen, vingers of toonen verbrand, soo legt drooge doekjes of dun geslagen lood ruffchen beyden. Is de verbrande partye teer, zo wacht u voor ajuyn, seep, sout of andere scharpe medicijnen; en om schandelijke litteykens voor te komen, soo gebruykt geen al te stark opdroogende middelen.

C A P. VII.

Van de bysondere Sweeren.

I. **I**N de Sweeren des *hoofds* moet gy noch vettigheden, noch te rugdryvende middelen gebruyken,

ken, en dwingt u de quaadaardigheyd tot de Mercurius te kōmen, soo fiet dat hy wel toebereyd is, want raauw is hy seer gevaarlijk; wacht u niettemin oock de toebereyde op te leggen, als de sweeren ontrent of boven de naden des beckeneels staan, of gy sult de Patient lichtelijk tot een salivatie brengen, die gy naderhandt niet sult konnen stutten.

2. De Sweeren der *Oogen* laten in 't gemeen een blindheid na, insonderheid als het hoorenvlies door en door geknaagd is, als wanneer de waterachtige, ja somtijds de kristallijne vochtigheid uitloopt. In 't gemeen is 'er een pynelijke ontsteeking by, die gy voortal diend te gemoet te komen: de middelen daar toe nodig vind gy in het eerste Boek, Cap. xvii. d' Ulceratie selfs vereyscht eerstelijk abstergerende, daarna velmakende medicijnen.

Een abstergeerend Collyrium.

℞. Succin. alb.
 Myrrhæ rubr. an. scrup. f.
 Croc. oriental. gr. vj.
 Albumin. ov. No. j.
 Sacchar. cand. drachm. j.
 Aq. Euphrag. unc. ij. f.
 M.

Een ander.

℞. Aloës,
 Thuris,
 Tutia præp. an. scrup. f.
 Vitr. antimon. gr. vj.
 Gumm. Tragacanth. scrup. j.
 Aq. chelidon. unc. iiij.
 M.

of

℞. Corall. rub. præp.
 Thuris an. drachm. f.

N 5

Sief

Sief alb. Rhafis,
 Corn. cerv. præp. an. scrup. j.
 Plumb. ust. gr. xv.
 Antimon. crud. scrup. j.
 Mell. rofac. q. f.

M. F. Linimentum.

Een cicatriferend Collyrium.

℞. Plumb. ust.
 Sief alb. Rhaf.
 Sarcocollæ,
 Sacchar. saturn. an. scrup. j.
 Aq. rofac. unc. iijj.
 M.

3. De sweeren der *Neuse* geven gemeenelyk een qua- den reuk van haar, waarom sy *Ozænæ* genoemd worden. Sy ontstaan of uit een scharpe, galagtige, siltige, of uit een quaadaardige vogtigheid, waar door de beenderen, in- sonderheit de kraakige, somtijds weggegeren worden, so dat de neuse schandelyk komt in te vallen. Sy zijn moe- yelyk om te genesen, en dwingen ons meermaals het heele lichaam aan te tasten: ten minsten moet het hoofd wel gesuyverd, versterkt en matig opgedroogd worden.

d' Uyerlijcke middelen moeten abstergerend, en wegens de vogtige plaats vry wat opdroogend zijn. Het sap van Scharlaey, met roosenhoning gemengd, is tref- felijk goed bevonden.

℞. Pom. granat. dissect. No. j.
 Lithargyr. aur. drachm. ij.
 Minii. drach. j.
 Alumin. ust. scrup. j.
 Merc. dulcis drachm. f.
 Sacchar. albissim. unc. j.
 Vin. alb. Gallic. unc. vj.
 Ebulliant parum & Colatura
 fervetur usui.

℞. Plumb.

℞. Plub. uft.

Ceruffæ lotæ,

Tutiæ præp.

Lithargyr. an. drachm. ij. 1

Thuris drachm. j.

Myrrhæ,

Aristolochiæ rot.

Mercur. dulc. an. drachm. f.

Unguent fusc. Felic. Wurtz drachm. iij.

alb. camphorat. q. f.

M. F. Linimentum.

't Volgend poeder, op een kooltje vuur gelegd en opgefnyfd, is treffelijk goet; dan het moet voorfichtig en maar eens, of ten hoogften tweemaal 's daags gebruykt worden; anders fal de Patient tot een falivatie komen, door dewelke hy niertemin van fijn ulceratie fal genefen. De groote van een finknoote is voor eenmaal genoeg.

℞. Benzoës,

Sandarach:

Mastiches,

Thuris,

Styracis an. drachm. j.

Cinnebar. factit. unc. f.

M. F. Pulvis.

4. In de sweeren des *monds* moeten wy meermaals tot het purgeeren, fomtijds tot het aderlaten, en zoo zy quaadaardig zyn, tot een pokdrank komen, die haar best geneeft. d'Uitterlijke middelen moeten mede abftergeerend en opdroogend zyn. 't Volgend heb ik feer deugdelijk bevonden.

℞. Fol. querci M. j.

rofar. rubr.

balaustior. an. P. j.

Cortic. granator. drachm. ij.

Alumin. uft. scrup. ij.

Vitriol. alb. scrup. f.

Coq. ex Vino rubro, Colaturæ unc. viij.

Adde

Mell.

Mell. rofar. colar.

Rob. diamor. an. unc. j.

M. pro collutione.
of

℞. Cretæ vulgar.

Gypsi usti,

Minii,

Alumin. ust. an. drachm. j.

Boli armen. drachm. ij.

Mercur. dulc. drach. f.

Vitriol. schrup. j.

Coq. ex Vino albo Gallico,

Colaturæ unc. x. Adde

Syr. de symphyto Fern. unc. ij. f.

M. pro collutione.

of

℞. Gyp. ust.

Flor. sulphur.

Bol. armen.

Thuris,

Radic. consolid. maj.

Cortic. granat. an. drachm. j.

Alumin. ust. scrup. ij.

Ærugin. æris drachm. f.

Mell. rosac. q. f.

M. F. Linimentum.

of

℞. Unguent. fusc. Felic. Wurtz drachm. iij.

Mell. rosat. colat. drachm. ij.

M. F. Linimentum.

Het rookpoeder tegens de Sweeren der neuse is hier ook bequaam, als mede de gemeene inkt. Willende Sweeren newers na luysteren, soo gebruykt het Cauterium actuale.

5. De moeyelijcke en meestendeel ongeneeslijcke sweeren der blaas, veroorzaakt of door een wonde, of door een steen, of door scharpe vochtigheden, of door

al te stark waterdryvende medicijnen, begeeren verscheiden in- en uytterlijcke middelen, die ons souden doen buyten onse palen loopen, waarom wy die de Geneesmeester sullen laten voorschryven, eenige weinige alleen, die ik seer goet bevonden hebbe, hier stellende.

℞. Rad. aristoloch. rot.

consolid. maj.

osmund, regal. an. drachm. f.

Myrrhæ, Thuris, Styracis, Mastich.

Gumm. Tragacanth.

Semin. papaver. alb.

hyoscyam. an. scrup. j.

Succ. liquirit. drachm. f.

Terebinth. Venet. q. f.

M. F. Pilulæ magnitudinis
pisi minoris.

of

℞. Trochisc. alkekeng.

de Carabe.

Gyps. ust. an. drachm. f.

Boli armen.

Terræ sigillat.

Cranii hum. an. drachm. j.

Terebinth. Venet. q. f.

M. F. Pilulæ magnitudinis
pisi minoris.

Laat van dese of voorgaande pillen de Patient 's morgens en 's avonds 6 innemen.

℞. Aq. calcis Vivæ unc. iij.

plantag. unc. ij.

Sief alb. Rhafis drachm. j.

M. pro injectione.

Hier mede kunt gy de Patient drie of viermaal 's daags spuyten. Door de Aq. calcis Vivæ, versta ik gemeen water, in 't welk een weinig levendige kalk gebluscht is; maar siet wel toe dat het niet te scharp gemaakt word.

6. De Sweeren van de *krop der blaas* worden door dezelve middelen ligter genezen, en nog ligter die van de *roede*, al quamen zy door een quaadaardige *Gonorrhæa*; welke laatste gy van de voorgaande onderscheiden kunt, soo door de pynelijke plaats, die door de materie, die sonder en voor het water uitloopt, of uitgedrukt kan worden. Indien gy haar niet in tijds te gemoet komt, zoo kruypen zy geduurig voort, en knagen somtijds de blaas en perinæum door: somtijds volgt een voosagtige uitwassing van vleesch (*caruncula*) in een of meer plaatsen, die door medicijnen niet zoo wel kan weggenomen worden, of de handkonst moet mede helpen, en de zelve met een bequaam instrument by *Paræus* en andere beschreven, uitsnijden; alhoewel ik diergelijke aanwassing meermaals sonder snyden volkomentlijk genezen heb, met kleine suppositorien, gemaakt uit de volgende een weynig opgekookte salve.

℞. Unguent. fusc. Felic. Wurtz.

Mell. rosat. colat. an. drachm. ij.

F. F. Unguentum.

Eer de Sweeren der roede sulck een *caruncula* veroorzaakt hebben, kunt gy met wond- en pokdranken veel goets doen, uiterlyk de volgende middelen gebruikende.

℞. Lithargyr. aur.

Flor. sulphar. an drachm. iij.

Tutiæ præp. drachm. ij.

Minii drachm. f.

Ung. Ægyptiac. drachm. j.

Mell. rosar. q. s.

M. Unguentum.

Brengt een dun wasligt, hier mede gesmeert, in de roede, en veranderd het twee of drie maal's daags, tot sy genoeg gezuvert zyn: om die naderhand toe te genesen, heb ik niet beters oyt gelesen of bevonden, als het *Amalgama Mercurii* (boven in 't tweede Boek, Cap. VII. beschreven) met *Unguentum diapompholygos* gemengt, en rondom een wasligt gesmeert.

7. De Sweeren in den *hals der lijfmoeder* zyn, hoe klein zy ook schijnen, zwaar om te genezen, en worden zy niet heel wel waargenomen, zoo volgen quadere siekten en toevallen, en somtijds een gangræna. Na het purgeeren, aderlaten, wond- of pokdranken sijn de volgende middelen bequaam.

℞. Radic. Iridis pulverifat.

Lithargyr. aur.

Flor. sulphur. an. drachm. ij.

Mastiches drachm. j.

Merc. dulc. unc. f.

Unguent. fusc. Fel. Wurtz drach. ij.

Mell. rosar. q. s.

M. F. Linimentum.

Een Poeder om te rooken.

℞. Gumm. Juniper. unc. j.

Mastich. Myrrh.

Ladan. an. drachm. ij.

M. F. Pulvis.

Komen zy uit de quaadaardige pocken, zoo doet een Drachma *Cinabaris* hier by, en rookt de partye tweemaal 'sdaags.

8. De Sweeren der *beenen*, sonderling op de *Scheene*, geven de Meester veel moeyte, alzo de vogtigheden des geheelen lichaams gedurig daar na toe saken, waarom gy met nog zoo goede middelen zomtjids niet kunt te regte komen; ten zy gy het been van onder op, tot aan de knie toe, met windels wat stijf verbind, en de Patient eens of twees ter week purgeert, als wanneer gy haast een goede en groote verandering sult sien.

Dun geslagen loot, of het Emplastrum de plumbo, diapompholygos, de mino, gryseum of de volgende zyn hier de best gevondene medicijnen.

℞. Emplastr. de Plumbo.

greisei an. unc. j.

Lithargyr. aur.

Cerussa

Ceruffæ an. drachm. iij.

Sacchar. saturn. drachm. f.

Gumm. Elem. drachm. ij.

M. F. Emplastrum.

Een ander, soo in dese als andere quaadaardige Sweeren ongemeen goed.

℞. Stercoris. canin.

Spumæ marinæ. an. unc. j.

Ol. amygdalar. amarar. unc. iiij.

Axungia Ovis unc. vj.

Cera albæ. q. f.

M. F. f. a. Emplastrum.

Hier onder kunt gy by gelegentheyd wat Unguentum diapompholigos mengen.

Het Fac. Totum van Meester Christiaan.

℞. Ol. rosar. unc. xij.

Ceruff. Mucagin. rad. consolid. an. unc. vj.

Cera alb. unc. iiij.

Lithargyr. aur. Minii.

Lap. Calaminar. an. nnc. iij.

M. F. f. a. Unguentum.

Een ander.

℞. Flor. rosar. unc. j.

balauft. drachm. ij.

fambuc. unc. j. f.

Rad. Tormentrill.

Aristolochiæ rot.

Piperis long.

Lap. Calaminar. an. unc. j.

Tutia præparat. drachm. ij.

Bol. alb. unc. f.

Lithargyr. aur. & arg. an. unc. j. f.

Aq. rosar. unc. v.

Vin. alb. Gallic. unc. xij.

M.

DERDE BOECKS EYNDE.

ANATOMIA
PRACTICA,

OFTE

ONTLEDING

Des Menschelijcken Lighaams,

Neffens het gebruyk der selve

IN DE

CHIRURGIE;

DERDE DEEL.

Bevattende

VYF BOECKEN;

I. VAN DE DEELEN IN 'T GEMEEN;

II. VAN HET HOOFT.

III. VAN DE BORST.

IV. VAN DE BUYK.

V. VAN D'UYTERLYKE LEDEN.

AMATOMIA

PRAXIS

DE

OSTEODIS

DES ANATOMISCHEN INSTITUTS

IN WÜRZBURG

1875

CHIRURGIE

DESSIN

DE

VON DR. G. B. ...

VERLAG VON ...

... WÜRZBURG

... 1875

... 1875

... 1875

Den Hoog- en Oprechten
RECHTSGELEERDEN;

Den HEERE

ALBERTUS RUSE,

Der beyden Rechten, en Op-
perste Professor in de Doorluchtige
Schoole t'Amsterdam.

YN HEER,

't Is waar, dat d'onvol-
maakte wereld altijd on-
volmaaktelyck van haar
stukken oordeeld; hier
ontbreekt het aan ver-
stand, daar aan goede
wille; de deugden zijn benijd, de wijsheid
is veracht, de vrindschap soekt meer nut
als eere; een yder heeft sijn insicht: maar
d'oprechtheid is selden en niet wel te vin-
den, en waar zy best te vinden is, daar
wilse ieder een niet soecken; d'Oudvader
roept seer wel.

*Beata mens, quæ nec adulatur aliquando,
nec adulantibus credit; quæ nec decipit alterum,
nec ipsa decipitur; quæ nec malum facit, nec
aliquando patitur.*

't Welke, gelijk ik het met waarheid van
UE. kan seggen (want smeekt u iemand op
een quaden voet, gy neemt hem geensins aan,
om dat gy 't selve niemand doet; wil u het
bedrog bevegten, gy steld het wapen der ge-
regtigheid daar tegen; wil de boosheid haar
senijn uitgieten, uw vroom en wijs gemoet
weet alle te veragten) soo segge ik het vry-

moediger, om dat ik het soo veel jaren ge-
sien, en in der daad bevonden hebbe. Van
UE grooten yver, om in uw zwaar beroep
een ieder dienst te doen; van UE. vast en
altijd tegenwoordig oordeel; van UE. def-
tigen en beleefden ommegang wil ik nu niet
spreken, (die daar aan twijffeld, kom,
en hoor, en sie) ick roepe maar, gelukkig
is de wereld, die sulke Regtseleerden heeft;
geluckige jonkheid, die haar wijsheids-
gronden op d'oprechtheid van sulc een
meester legt! geluckige vriendschap, die
op sulc een trouwheid steund! gelijk ik my
van deze t'eenemaal verseeckerd houde, zo
twijffele ik geensins aan den voortgang der
selve aan uw zijde; van de mijne geve ik
UE. dit klein maar secker teeken, en ver-
hoop ook dat het van UE. daar voor sal
aangenomen worden; op dat ik, naar mijn
wensch, altijd mag blyven

M Y N H E E R,

U E.

*aotmoedige en seer toegedane
vriend en dienaar*

Amsterdam, den 15.
van Sprockelmaand
1659.

P. BARBETTE.

Waar-

L E Z E R.

Gelijck de Heelkonst een gedeelte der Geneeskonst is, en van de selve geensins moet gescheiden zijn, soo en hoeft sig niemand in te beelden, dat hy een goed Chirurghijn kan worden, ten zy hy van de selve iets verstaat, en insonderheyd de Snykonst, als de rechte grond der Chyrurgye. Maar nademaal de konstyver van verscheiden voortreffelyke Ontleeders veel dingen in dees geluckige eeuwwe gevonden heeft, die d' Ouden onbekend waren, (hoe soetelyck ook sommige het tegendeel beweeren, die haar met geweld toeschryven, wat zy noyt gedroomt en hadden) dingen, segge ik, die geen geest- of aardigheden alleen zijn, maer grondregulen en baken, daar op wy, door de groote zee van onse konst, moeten aanzeylen; zoo heeft ieder een sijn best te doen om deselve te verbeteren, en langs hoe klaarder voor den dag te brengen; het welk geschieden sal, als wy door moeyte, yver en verstand d' onbekende landen van de kleine wereld soeken, en niet als leuyaards met d' ossen van een ander onsen acker ploegende, alleenig steunen op het aansien der voorgaande Schryvers, dat van de Wijzen wÿsselyk een Eselsbrugge word genoemd. Ik hebbe my voor mijn deel niet ontsien eenige nieuwe gevoelens in te brengen, om dat ik meene dat zy veel ouder in de Natuure zijn, als gy en ik en andere t'samen: ondersoekt haar met de selve moeyte, gy sult misschien de selve meening krygen. Immers wat de Ommeloop des bloeds aangaat, loopt vry geheel Europa door, gy sult hem nergens meer ontloopen: de voornaamste bestierders der Hooze en Doorluchtige Schoolen sullen u de selve t'elkens te gemoet senden. De Quyl- en Watervaten, de groote en kleine Melkaderen kan men u

Aan den LEZER.

soo klaar vertoonen, dat gy de selve met een oog kunt sien. Myn andere bysondere gewoelens hebbe ik met reden bevestigd, die ik meene met de konst genoegzaam over een te komen. In het overige is hier en daar wat nieuws, maar niet meer als men u in 't snyden kan aanwysen. Voorts ben ik by het geene gebleven, dat meer andere geschreven hebben; want de lichamelijke deelen kon en most ik niet veranderen: evenwel komt my de 'samenstelling toe, die u van veel moeyte, hoop ik, sal ontlasten.

Want eerstelyk hebbe ik u d' eenvoudige deelen met haar hoedanigheden en gebruyk wydloopiger willen voorstellen, op dat gy naderhand niet gedwongen soud zyn een ding honderdmaal te leesen.

Ten selven eynde hebbe ik de 'samengevoegde soo genoemd, dat gy uit de enkele naam haar gestalte, werking en gebruyk ten eersten kond verstaan, en gemakelycker onthouden: en om dat de nieuwe namen geen verwarring soud bybrengen. soo zyn de oude en gebruykelykste Latynsche konstwoorden doorgaans aan de kant gestelt.

Daarna segge ik u, hoe dat de bloedmaking geschied, dewelke eygentlyck het rad is, daar de geheele Geneeskunst op draayd, en die de geleerdste hoofden swaarmogdig heeft gemaakt. Gelukkig schieter, die hier het naaste van het rechte wit kan treffen.

Voorts hebbe ik het Hoofd, de borst, de buyk en uitterlycke leden soo in haar plaats beschreven, dat gy alle haare deelen bymalkander vind, sonder het eene hier. het ander daar te moeten zoeken.

Maar om dat de wetenschappen meerder vrugten soud dragen. soo hebbe ik u het gebruyk der selven in de Heelkonst willen toonen; verhoopende dat gy het selve wel besteden; en neffens my sult arbeiden, om dees onvolmaakte konst soo veel in u is, te volmaken.

BLADT-WYZER.

Des Anatomia

EERSTE BOECK.

- Cap. I. **A** fdeeling des geheelen werks; teekenen der vier getempertheden, en hoe de selve in de sickten zyn te handelen. pag. 9
- Cap. II. Van de Deelen in 't gemeen, opmerking over haar ontsteltenisse. pag. 12
- Cap. III. Van de Beenderen; beschryving van 't geraamte: geneefing van de Beensuyger, Beenvretter, Knobbelen, &c. pag. 15
- Cap. IV. Van het Kraeckbeen; siekte van het klapje, en 't kraakbeenig sweertje, ofte de *Epiglottis* en de *Cartilago ensiformis*. pag. 24
- Cap. V. Van de Banden; wonden en verslapping der selve. pag. 26
- Cap. VI. Van de Vliesen, en wat in haare siekten aan te merken is. pag. 28
- Cap. VII. Van de Vefelen; aanmerking op de selve. pag. 29
- Cap. VIII. Van de Aderen; in wat siekten dat men d'een voor d'ander opent. pag. 30
- Cap. IX. Van de Slagaderen: hoe men het heftig bloeden uit de neus moet stelpen; maniere om een slagader te openen, welke geoorloft zyn om t'openen, en in wat siekte. pag. 32
- Cap. X. Van de Zenuwen: onderscheid tusschen de ontfelde Zenuwen ofte Peesen, en hoe de selve te geneesen. pag. 43
- Cap. XI. Van het vleesch: geneefing van een vermaerde partje: van een Vleeschgeswel of *Sarcoma*; aanmerking op de Klieren. pag. 48
- Cap. XII. Van de Huyd; hoe de selve schoon te houden van haar littekenen; van de schurftigheid. pag. 54
- Cap. XIII. Van het Vet, Nagels en de Hayren; en wat op deselve is aan te merken. pag. 59
- Cap. XIV. Van de Bloetmaking, en den Ommeloop des bloeds, verscheiden dingen in de Practijk waar te nemen. pag. 62
- Cap. XV. Afdeeling des menschelijken lighaams; de medelijdentheid der deelen, en de gronden der selve. pag. 79

BLADWYZER.

TWEEDE BOECK.

- Cap. I. Van des Hoofds uytterlijke deelen; wat toeval-
len de sinkingen veroorsaaken; schilferen, waterig
geswel, en verscheide anderen, tandpijn; oogsiecten;
pijn en geswel der ooren: *polypus*: ontsteeking, en
koutvuur des monds; *Vanula*: *epulis*: bedurven
lelleken, &c. pag. 81
- Cap. II. Van d'innerlijke deelen des Hoofds; wonden
van het dik en dunne hersenvlies. pag. 108
- Cap. III. Van den hals: kropgeswellen; *bronchoccele*.
pag. 113

DERDE BOECK.

- Cap. I. Van des Borsts uytterlijke deelen; de Fistulen
derselve; de Drop; de Bulten; Fontanellen op de
rugge. pag. 117
- Cap. II. Van des Borsts innerlijke deelen; *Pleuris*, *Em-
pyema*, *Vonica*, Pijn; Ontsteeking ende etter in het
middelschot; *Laryn-goromia*; wormen in het herte
sakje. pag. 122

VIERDE BOECK.

- Cap. I. Van de Buyks uitterlijke deelen; hoe dat gy
van buyten kont oordeelen, waar dat elk innerlijk
deel des selven legt. pag. 129
- Cap. II. Van des Buyks innerlijke deelen; aanmerking
op de pensaks vliessen in de Watersugtigen; op het
Net, Gedarmte en het Scheyl; banden der Lever
verflapt; siecten der Galblaas; wonden en versweerin-
gen der Nieren en Waterpesen; steenen en wormen in
de Blaas; ontsteeking in abscessen der ballekes; wonde,
ontsteeking, en koutvuur der Roede; innerlijke ver-
sweering der selve; aanmerking op de teelvaten en
trompetten der vrouwen; en ontsteeking, versweering
en koutvuur der Lijfmoeder; speenen in de Lijf-
moeders hals. pag. 132

VYFDE BOECK.

- Cap. I. Van de Hand, Gigt, *Rubones*, *Ganglion*, won-
den der nahand. En aanmerkingen op de selve. p. 151
- Cap. II. Van de Voet; sciatica, sware geswellen van de
linie; gekneufde pees; kakhieften: gevrooseu too-
nen; fontanellen. 156

9

M E N S C H B E S C R Y V I N G.

CAP. I.
INLE Y D I N G.

Die sig zelfs begeert te kennen, kom sig zelfs alhier besien; en zoek in de kleine wereld, wat de grote voor hem is: d' onverbeterlijke Bouwkonst van zijn Schepper, 't onbegrypelijke wezen sijn 'er ziele, en de brosheid van haar aardsche wooning zullen hem leeren, wat boven hem is meerder eeren, wat in hem is beter besteeden, wat naast hem is mededogender verdragen; en vreemdeling alhier niet vreemt doen blyven van de noodzakelijke weerschappen sijns beroeps, die hy ten dienste van andere en sijn selfs best zal weten te gebruyken, als hy, waar uit hy bestaat, naarstig ondersoekt; ten welken eynde wy hem *eerstelyk* sullen d' eenvoudige deelen neffens haar gebruyk beschryven; *daar na* het lichaam in 't gemeen afdelen; en dan des selfs stuksken een voor een, en elk op sijn plaats, vertoonen.

Heelkonstig gebruyk.

Nademaal het noodig is. dat gy in het eerste aansien van een mensch ten naasten by kont weten, hoe hy van binnen is gestelt, en wat getempertheid hy in sijn moeders lichaam heeft ontfangen, als de welke u in alle handelingen sijner siekten werten stelt, zoo

10 *Heelkonstig gebruyk.*

hebben wy u de reykenen daar van ten eer-
sten willen geven.

Sanguinei.

1. De *Bloedrycken*, of daar het bloed de
meester speelt, hebben een dik, effen en geel-
agtig hayr, dat met de tijd in zommige wel
bruynagtig word. Sy zijn van een schoone
gestalte, bloosend van wangen, vleesigh,
stark van leden, bequaam om vroeg te trou-
wen, maar zy doen niet garen groote moey-
te. Zy raaken ligt aan 't zweeten en het hy-
gen. Sy zyn vriendelijk in haar ommevang
en woorden sonder groote agterdocht. Zy
lacchen ligt, en komen ligt te huylen, zy sla-
pen wel, en dromen genoegelijk. Haar pols
is sterk en groot, het water geel en veel, den
afgang redelijk. Zy zyn groote vrouwen-
haters, als zy om dezelve niet en denken.

Zy kunnen het aderlaten wel verdragen,
als men 't niet ontydelijk en al te veel ver-
giet, als wanneer zy ligtelijk in een water-
sugt vervallen. De sterk-purgeerende mid-
delen, als het *Euphorbium*, *scammonium*, *Co-
loquinten*, en wat daar van gemaakt word,
kunnen haar haast en seer ontstellen; zy varen
wel van laxeerende sachte medicijnen, als de
Cremor Tartari, *Manna*, *Tamarinden*, *Pruy-
men*, *syrupus rosarum solutivus cum senna*, de
Cichorco cum rheo, *pulpa Cassiæ*, *elect. diaca-
tholicum*, *Lenitivum* en andere zyn. Zy wor-
den lichtelijk siek, en ligtelijk geneesen.

Cholerici.

2. De *Galachtigen* hebben swarte en meer-
maals gekrulde hayren, zy sijn bruyn van
trony, niet seer vet, maar sterk van lighaam:
het trouwen maakt haar meer gefond als
siek. Zy zyn geestig en voortvarend in haar
dingen; haren alle ledigheid en leuyigheid;
betrouwen weinig op de praat en gelaat der

men-

menschen. Zy lacchen garen, maar de saak moet het vereischen; anders sien zy ernstig, en komt gy haar te na, zoo slachten zy de quade paarden; zy drinken en waken beter, als zy eeren of slapen. Zy dromen van vier, donderen, vechten, kyven. Haar pols is heftig, radt, en groot; het water hooggeel, en d' afgang mede.

De Gal vereischt de lating niet, maar zy verdraagt haar evenwel, als het bloed haar medemeester is: maar gy moet hier noch te veel, noch al te dickmaals komen, of zy sal haar quaadheid toonen. De sachtpurgeerende middelen versagten haar; door de sterke word sy tegen 't lighaam opgerockend. De siekten, die zy maakt, sijn heftig, gevaarlijk, en maken somtijds korte mijlen.

3. De *Slijmachtigen* siet gy lange, effene en geelachtige bleeke hayren dragen, die licht uitvallen, en licht aangroeyen: Zy zyn bleek van trony, koudelijk en swack van lichaam; laat genegen tot het trouwen, en vroeg daar door verswakt; leuy en langzaam in haar werken; onbesuyft in den ommegang; en weinig vragende wat in de wereld omme gaat. Zy lacchen selden, en worden selden gram; en worden zy al gram, zo maken zy licht vrede. Zy eeten en drincken weynig, maar zy slapen veel, en dromen van visch, water, reegen. Haar pols is klein en traag; het water bleek en somtijds dun, maar meermaals dik en drabbig, d' afgang week en veel.

Phlegmatici.

Alsulcke luyden willen niet gelaten zyn als in bysondere toevallen: het purgeeren, al is het ierwes stark, verdragen zy veel beter. De siekten, die haar overkomen, zyn langduurig, maar niet seer gevaarlijk.

Melancho-
lici.

4. De Droefgeestigen hebben weinig, effen en swart hayr : zy sijn doncker van gesicht, bleek bruyn van huyl en irony, mager van lichaam, langzaam, maar onmatig in het trouwen; traag, maar voorsichtig in haar werken; verdrietig in geselschap, verstandiger om anderen raad te geven als haar selven. Sy lacchen niet, en worden selden gram; maar komen zy daar toe, soo is de gramschap onversoenelijk. Sy eeten, slapen en wateren veel: de droomen sijn zwaar, d'afgang hard en weinig. Haar pols is kleyn, langzaam en hard.

Het bloed aftappen is haar schadelijk, maar het purgeeren noodig. De siekten, die zy onderworpen zyn, sijn hardnekkig, langduurig, en eyndelijk noch gevaarlijker als gy in 't eerst had gemeend.

Tempera-
menta.

Dese gemeene teykens geven in 't gemeen licht en sekerheids genoeg; maar hier is aan te merken, dat de getempertheden haar meenigmaal onder elkanderen vermengen, en soo doen de teykenen als dan mede. Daar en boven kan de boosheid en geveynstheyd, alsoo wel als de deugd en het vernuft veel verandering bybrengen, 't welck uw oordeel onderscheyden moet; want wy staan Galenus geensins toe, dat de seden de getempertheyd des lichaams volgen.

CAP. II.

Van de Deelen in 't gemeen.

Pars.

EEN DEEL (eygentlijk genomen) is een vast en bepaald lichaam, dat met de andere levende gevoed word, maar geen voedsel geeft

geeft, en ten dienste van't gemeen zijn bysondere werking en gebruyk heeft.

Het word onderscheyden I. in Edel en Onedel. d'Edele zyn, die een voornaam en gemeen werk voor het geheele lichaam doen, als het hert, de lever, de hersenen, de ballen.

Partes Principes.

d'Onedele, die de edele ten dienste staan, als het oog, oor, hand, &c.

Partes ministras.

Dit onderscheid is van Ontleders, die ik seer hoog agte, lang gemaakt, en evenwel heeft het my noyt kunnen behagen. Is de Lever en het Herte daarom soo Edel, om dat zy bloed maken ten dienste van't gemeen, waarom is dan de Tong niet mede een Edelman? want behalve dat zy door het spreken ons van de beesten onderscheyd, soo kiest zy ons de beste spijsen uit, sonder de welke Hert en Lever ons een seer slecht voedsel souden leveren. De hersenen bestieren 't al: maar segt hoe varen zy, als het gedarmte sijn behoorlijk werk niet doet? wat souden zy dog wesen, indien wy alseen Oester nog oog noch ooren hadden? Hoe veracht sijn handen en voeten, maar wat groote diensten doen zy niet? sonder de beweging, die zy ons bevorderen, soude de spijs qualijk verteerd, het bloed en geesten grof, en de hersenen onbequaam gemaakt worden om iets goeds te doen. Hoe haast soude 't schoone water van ons lichaam stincken, indien het niet behalve sijn eyge beweging, ook met het geheel wierd beweegt. Alles hangt in't lichamelijcke horologie aan malkander; het een is sonder 't ander niet, en het minste rad soo noodig als de wyser, sonder dewelke wy niet te min het geheele werk niet achten souden.

Lympha.

14. *Vande deelen in 't gemeen.*

Partes simi-
lares & dif-
simulares.

2. In Eenvoudige en t'zamengevoegde.
*Een Eenvoudig deel is dat in nog zoo veel stuk-
ken verdeelt, elk der zelve laat gelijkenis
houden met 't geheel.*

De t'zamengevoegde bestaan uit min of
meer eenvoudige, gelijk een hand, vinger,
voet, &c.

Der eenvoudige Deelen vinden wy in 't
lighaam tien: *Been, Kraakbeen, Band, Vlies,
Vesjel, Senuwe, Ader, Slagader, Vleesch, Huyt.*
De agt eerste bestaan uit zaad alleen, het
vleesch uit bloed alleen, de huyd uit alle
beyde.

Deze afdeeling is nog veel grooter swa-
righeid onderworpen als de voorgaande;
maar die te verwerpen, soude veel verwar-
ring in de practijk by brengen, daarom sul-
len wy hier alleen op de saak letten, en de
naamtwist aan de Schoolen overgeven.

Heelkonstig gebruik.

1. Als een *Edel deel* gequetst of bescha-
digt is, zoo is de saak ten eynde der genee-
sing toe gevaarlijk, daarom belast u de voor-
sichtigheid noyt geen andere; als een be-
paalde hoop te geven, op dat geen schielijke
verandering u zelve meer als wel de siekte
toegeschreven word.

2. De gequetste *eenvoudige deelen* hebben
min gevaar als de t'zamengevoegde, en kon-
nen met enkele middelen somtijds beter
als met t'zamengevoegde geneesen wor-
den. Maar de onderlinge medelijndheid
der deelen is wegens de levendige en sin-
lijke geesten zoo groot, dat gy zonder
goede sorge voor het geheele lighaam qua-
lijk

lijk een beschadigt vingerlidt genezen kond.
Ook zoo hangen de deelen door banden,
peezen, vliezen &c. zoo seer aan malkandere-
ren, en zijn met zenuwen en bloedvaten soo
doorvlogeten, dat zomtijds de minst geraakte,
de meeste zwaarigheid aanbrengd, als gy
niet wel op alles let.

CAP. III.

Van de Beenderen.

HET BEEN is een eenvoudig deel, kout Os.
en droog, bestaande uit het zaad, om
vastigheid aan het ligchaam te geven, en zijn
beweging te helpen bevorderen.

Het is natuurlijker wijze. 1. Hard. 2. Met
een vlies bedekt. 3. Wit met een weynig
root vermengt. 4. Hol of sponsiachtig.
5. Aan sijn eynden met kraakbeen over-
trokken. 6. Effen. 7. Met een vetagtig hu-
meur bevogtigd.

Het word gevoed zoo door de hertader-
tjes, (die overal, behalven in het onderste
kaakbeen, zoo klein zyn, dat zy van voor-
name Schryvers ontkend worden) als inson-
derheid door het merg.

Dit Merg heeft een vlies, maar van zelve Medulla.
geen gevoelen; en is in de groote pypen
roodagtig, in de kleine wit, in de vooze
beenderen week en zappig.

Gevoelen krijgt het door sijn overgetrok-
ken vlies, want zenuwen heeft het alder-
scharpste oog nog niet gevonden.

Het word met andere beenderen gevoegt,
zoo om de meerdere vastigheid, als om de be-
quamer beweging.

- Symphysis. De t'zamenvoeging, raakende der beenderen vastigheid, word t'samengroeing genoemd, en is zesderley.
- Sutura. 1. De Naat; gelijk in de beenderen des beckeneels.
- Harmonia. 2. De Gelykheid; door een regt of schuinse linie de beenderen t'samenhegkende, als in 't opperste kraakbeen.
- Gomphosis. 3. Spijkerwijse Invoeging; als de tanden in het kaakbeen.
- Synchondrosis. 4. De kraakbeenige t'samenvoeging; gelijk in het schaambeent, borstbeen, &c.
- Syneurosis. 5. De Band of vliesagtige t'samenvoeging; gelijk in het heupebeen met de dye.
- Syffarcosis. 6. Vliesagtige t'samenvoeging; gelijk in het Tongebeen.

De t'zamenvoeging der beenderen, tot haar bequamere beweging dienende, heet

Articulatio. Geleding, en is tweederley;

Diarthrosis. 1. De losse Geleding, en

Synarthrosis 2. De t'same Geleding.

d'Een zo wel als d'ander geschiet op drierley wyze:

Enarthrosis. De I. heet Ingeleding; als d'ontfangende holligheid feer diep, en het ontfangen hoofd feer groot is; gelijk in de dye met het heupebeen &c.

Arthrodia. De II. heet Geleding; als het ontfangende hol ondiep, en het ontfangen hoofd plat is; gelijk in het agterhoofsbeen met het eerste wervelbeen &c.

Ginglymus. De III. heet Onderlinge Ontfanging; als het hoofd van 't een zo wel als 't ander in onderlinge holligheden ontfangen werd, gelijk in het schouderbeen met den elleboog; in de heuppy met het scheenbeen &c.

Het *getal der beenderen* is in de kinderen *Numerus ossium.* grooter als in de oudere lieden; (want met 'er tijd groeyen sommige zo vast aan malkanderen, dat zy niet meer kunnen onderscheiden worden,) en in dese kan men minder tellen, als men *d' uitsteekzels* en meer kleine beentjes niet en reekent; waarom sommige 360; sommige 304; zommige 249 noemen.

Het *gebruik der beenderen* is 1. 't lighaam t'onderstutten: 2. neffens het vleesch gestalte aan 't lighaam te geven: 3. de beweging bevorderen: 4. eenige deelen te beschutten.

Al moeten wy de beenderen in 't bysonder *Ufus.* op haar bysondere plaatsen beschryven, evenwel om dat gy noyt volmaakte *Ontle-*der kont worden, ten zy gy eerst de beenderen seer wel kent, soo vinden wy goed u hier een geheel **GERAAMTE** te geven.

De beenderen des *Hoofts* deelen wy in bekeneel en kaaken. *Skeleton.* *Ossa Capitis.*

Het *Bekkeneel* heeft agt beenderen.

1. Het *Voorhoofstbeen.*
2. 3. d'*Opperhoofstbeenderen.*
4. 5. De *Slaapbeenderen.*
6. Het *Agterhoofstbeen.*
7. Het *Wiggebeen.*
8. Het *Seef* of *Spongiagtig been.*

d'*Opperkaak* heeft elf beenderen; vijfgepaarde:

1. 2. Het *Jokbeen.*
3. 4. Het *Traanbeen.*
5. 6. Het *Kaakbeen.*
7. 8. Het *Neusbeen.*
9. 10. Het *Verhemeltbeen.*
11. En d'*ongepaarde Ploeg.*

d'*Onderkaak* heeft maar een been, en in *sijn* groetjes gemeenlijk 32. tanden.

- Calvaria.*
Os frontis.
Ossa syncipitis.
Ossa Petroso-temporum.
Os occipitis.
Os Sphenois
Os Ethmoides.
Maxilla superior.
Os Zygomatic.
Os Lachrym.
Os Maxillare
Os Nasi.
Os palati.
Vomer.
Maxilla inferior.

Dentes pri- mores:	4. Voortanden.
Canini.	2. Hond's of Oogtanden.
Molares.	De overige heeten Bak of Maaltanden.
Auris.	Her Oor heeft innerlijk vier beentjens.
Malleus.	1. De Hamer.
Incus.	2. Her Aenbeest.
Stapes.	3. De Voet.
Os orbicu- lare.	4. Her Rondbeentje.
Os hyoides.	En de Mond niet meer als
Vertebra.	1 Tongbeentje.
Atlas.	De Hals heeft 7 wervelbeenderen:
Erwergade	De 1. heet Werelddrager.
Axis.	De 2. Ommedraayer.
Pectus	De 3. Asch.
Clavicula.	De vier andere zijn nameloos.
Cost&veræ.	De beenderen des Borsts zijn, boven de
14. Spuria.	twee Sleutelbeenderen, ter sijden de 14 Echte,
10. Sternum	en de 10 Onechte, t'zamen 24 Ribben; en
Cartilago	van voren het Borstbeen, met sijn kraakbeenig
enlif. Dor- sum.	swaartje.
Omoplatæ.	De Rugge heeft boven twee Schouderbla-
Vertebra.	den: en in het midden 12 wervelbeenderen.
Abdomen.	De Buik is van achter voorzien met vijf
Os sacrum.	Lendewervelen, waar aan het Heyligbeen, en
Os Coccygis.	aan dit het Stietbeen vast is.
Os coxæ, in- nomina- tum.	Ter sijde van het Heyligbeen staat het Heu- pebeen, dat in drie'en gedeelt moet worden.
Os ilion.	Her 1 grootste heet Darmbeen;
Os Ischion.	Her 2 onderste behoud de naam van Heu- pebeen;
Os Pubis.	Her 3 voorste heet Schaam- of Ysbeen.
Brachium.	De Arm heeft een been, Schouderbeen
Os brachii.	genoemd.
Cubitus.	De Elleboog heeft 2 beenderen;
Ulna.	Her onderste heet Elle.
Radius.	Her bovenste Armpijp.
Carpus.	De Voorhand heeft agt beentjens, die by d'Ont-

d'Ontleders geen bysondere namen hebben, en de nahand vier.

De *Vingeren* krijgen haar vastigheid door *Digiti*. 15 beenderen, want yder vinger heeft 3 kootjens.

Behalven deze 15 kooten vind gy ontrent de geleden der vingeren nog 10, 12, 15, ja 20 *Zaadbeentjens*.

Ossa sesamodea.
Femur.
Os femoris

De *Dye* heeft een been, dat zy *Dyebeen* noemen.

Het *Been* heeft 2 beenderen.

Crus.

Het binnenste heet *Scheenbeen*.

Tibia-

Het buytenste *Kuytbeen*.

Fibula.

Tusschen deze twee en het *Dyebeen*, is voor aan de *knyschyeve*.

Patella.

De *Voorvoet* heeft 7 beenderen;

Tarsus.

1. De *Koot* ofte *Bickel*;

Talus.

2. De *Hiel*;

Calc-

3. Het *Scheepje*;

Os naviculare.

4. De *Teeling*,

Os tessera.

5. 6. 7. *Drie Beytels*,

Os cuneiforme.

De *Navoet* heeft vijf beenderen;

Metatarsus.

En de *Toonen* 14, want de groote roon heeft niet meer als 2 kootjens.

Ossa digitorum.

De toonen hebben soo wel als de vingeren zoomrijds 10, 12, zomtijds 15 of 20 *Zaadbeentjens*.

Ossa sesamodea.

Heelkonstig gebruyk.

De Beenderen zijn veel siekten onderworpen, van de welke wy u de *Breuken*, *Ontledingen*, en *bederving* in onse Heelkonst hebben leeren genesen; maar de *bedervingen* geschieden op verscheide wijzen, van de welke wy tegenwoordig eenige aanmerkenswaardige beschrijven.

Als uyt een gemeene, of uyt een bysonde-

re oorfaak de tegensnatuurlijke vochtigheden het been doordringen, zoo veroorfaken zy fomtijds een *Beensuyger*, fomtijds een *Beenvretter*, welke beyde gy noodfakelijk moet onderscheiden; en om darze van niemand sonderlings verhandeld zyn, soo sullen wy u daar van mededeelen, wat ons de reden en practijk heeft leeren weten.

I. De *Beensuyger* word veroorfaakt door en tegensnatuurlijk slijm, waar door het been fijn getempertheid en hardigheid verliest; op deze quade grond en staat het vleesch niet vast, daarom verliest het mede fijn natuurlijk wesen, en fijn voedzelbloed veranderd in een weeck en voosachtigh vleeschgeswel, dat allenskens grooter en wederfpanniger wordende, eyndelijk een ulceratie mede sleept, waar door de peesen, banden en zenuwen bederven, en het geheele lid in gevaar gesteld word.

Hier en hebt gy niet te hopen, dat gy met medicijnen iet wat loslijks uit sult regten, voor aleer gy op de grond, dat is op het bloote been gekomen zijt, het welk gy zoo haast niet sult genesen hebben, of het vleesch zal wederom te regte komen, en d'ulceratie verdwijnen. Daarom maakt ten eersten een incisie tot op het been, of is d'uitwas te groot, zo set hem af, en wil het vleesch weder opzwellen, soo brand het met een plat *Cauterium actuale*, en maakt uw werk ge-duurig van het been.

De middelen regens de bederving der beenderen zyn van ons en andere genoeg beschreven. Om hier het weelderig vleesch in toom te houden, zult gy geen betere vinden, als het *Ol. Vitrioli*, *Ol. Antimon.* *Spir. Vitrioli*

Vitriol. Ung. Ægyptiac. Ungt. Fusc. F.W.
en insonderheid dit poeder.

℞. Pulv. restaurativ. unc. j.
Vitriol. alb. drachm. j.
Arcenic. præp. drachm. ij.
Mf.

Stroyd dat op het ongesonde vleesch, en legt 'er uw opdroogende plaaster op, het sal u sonder merkelyke pijn een diepe korst verooraken, die gy des anderen daags met de schare ongevoelig weg kond snyden.

2. De *Beenvretter* neemt sijn oorzaak uit een scharpe vochtigheid, die eerstelijck het been bederft, daar na het vlies dooreet, en straks daar op een sweering door het vleesch en de huyd veroorfaakt, die gy mede niet kond geneesen, voor aeler het been gebeerterd is. Het gaatje van de sweering siet ghy kleyn, de kanten bleek, d'uitlopende vochtigheid dun; het vleesch is week en wat geswollen, maar ten werpt sijn selven geenfins op, gelijk het in de beensuyger doet.

Hier is wederom noodig, dat gy een snee naar de langte doet tot op het been, en sijn verrotting voorkomt met Euphorbium, Spir. Vitrioli met brandewijn gemengd, &c.

De hard gekookte Terpentijn tot een poeder gemaakt, en met het Ung. Fuscum Fel. W. ofte het Ung. Ægyptiacum gemengd, hebbe ik veel goeds sien doen: somtijds is het Cauterium actuale noodig, ook is de geneefing voorspoediger, als gy in plaats van een pluckselwiek het merg van de Vlierpijpen neemt, dat de scharpe en dunne vogtigheid insuygende, aan de nature gelegentheid geeft, om haar werk gemackelijcker uit te voeren.

Maar om dat dese galten gemeenlijk ontspringen uyt een ongetempertheyd des geheelen bloeds, soo is d'eene beenvretter soo haast niet genesen, of een ander openbaard hem op een ander plaats; daarom is het nodig, dat gy het geheele lichaam met bequame middelen tegemoet komt, onder dewelke u de volgende drank tot een trefflijk staaltje kan verstreken :

℞. Radic. Consolid. maj.

Osmund. regal.

Chinz.

Salsæ parill. an. unc. ʒ.

Cortic. lign. Guajac. ras. unc. ij.

Rhabarbar. opt. drachm. vj.

Fol. fennæ mundat. drachm. x.

Agaric. levissim. drach. vj.

Caryophyllor. drach. j.

Cinamom. drach. ij.

Infusa horis 24 in s. q. Aq. hordei tepidæ. Coq. lento igne & Expression. lib. iiij.

Adde,

Syr. de symphyto Fernel. unc. iiij.

M. f. Apozema.

Laat een volwasse mensch daaglijcks een mitsje, meer of minder, van dese dranck 's morgens drincke, hy sal sachtelijck purgeeren, de genesing seer bevorderen, en een nieuw quaad voorkomen.

3. Behalven deese groote ongemackelijkheden, zijn de beenderen noch seekere knobbelen onderworpen, die men in andere talen de naam van *Nodus* en *Tophus* geeft; en also zy meestendeel toevallen der quaadaardige pocken zijn, zoo geven wy u tegenwoordigh niet meer daar tegen als eenige,

naar

naar veel ervarenheids best bevonde, uiterlijke middelen.

℞. Ol. terebinthin. Vener.
Euphorbii,
Guajaci destillar. an. drachm. ij.
Opii crudi drachm. f.
Mf. f. Linimentum.

of

℞. Mastiches elect.
Thuris masc. an. drachm. ij.
Ladan. unc. f.
Merc. viv. terebinth. extinct. unc. j.
Antimon. crud. dragm. iij.
Odi crud. drachm. j.
Terebinth. Vener. q. f.
Mf. f. Emplastrum.

of

℞. Succ. semperviv.
hyoscyam.
chelidon. maj. an. unc. j.
Axung. human. drachm. iij.
Ol. lilior. albor.
chamomill. an. drach. ij.
Coq. ad. succor. consumptionem,
postea.
Adde

Mercur. sublimat. scrup. iv.
Saponis Vener. drachm. ij.
Antimon. crud. drachm. iij.
Mumix, Opii, an. drachm. j.
Ladan. & Ceræ q. f.

Mf. f. f. a. Emplastrum.

4. Hier is noch waar te nemen, dat de beenderen geen vettigheden, nochte olyen verdragen, 't en zy die seer opdrogende zijn, ofte door de destillatie alle vettigheid verloren hebben.

CAP. IV.

Van het Kraakbeen.

Cartilago.

HET KRAACKBEEN is een eenvoudige deel, bestaande uit het zaad, drooger en harder als een band, maar weecker en vochtiger als een been, om de beweging lichter te maken, en eenige deelen voor uitterlijke ongemacken te bevryden.

Onderscheyd. Sommige sijn weecker, sonderling ontrent de gewrichten; sommige harder, en van de natuure der beenderen niet seer afgeweeken.

Het word door kleyne hertadertjens gevoed.

Het heeft noch senuwen noch vliessen, en alsoo geen gevoelen.

Zijn gebruyk is de beweging lichter te maken, en eenige deelen voor uitterlijke ongemacken te bevryden; waarom het selfs weynig ongemacken onderworpen is.

Heelkonstig gebruyk.

De Kraackbeenderen worden somtijds neffens de beenderen bedurven, en ook neffens haar geneesen; anders komen haar niet veel bysondere siekten over, als dat zy somtijds al te seer verharden en opdroogen, somtijds door de vochtigheden al te seer verstappen. Wy fullen u, soo wel van't eene als van't ander, een voornaam voorbeeld geven.

Epiglottis.

I. Het klapje van het strottenhoofd word na langzaamheid van tijd in sommige zoo beenachtig hard, dat zy niet alleen de stem verliezen, maar oock niet als groote brokken swelgen kunnen; de drank en lepel-

kost

koft valt haar in de longepijp, die van het verharde klapje niet genoegzaam kan gelforen worden, en dit quaad is ongeneeslijk. Maar het spleetje van de klap word fomtijds door eenige koft, dranck of medicijnen zoo t'samengetrocken, dat gy geen geluyt kont geven, en dat helpen wy (naar dat wy, is het noodig, gepurgeert of bloed gelaten hebben) met volgende middelen:

℞. Lactis Vaccin. unc. vj.
Vitell. Ovi No. j.
Sacchar. alb. drachm. iij.
Mf.

Laat de patient dikmaals een lepel vol of twee daar van drincken.

of

℞. Thuris, Myrrhæ an. scrup. j.
Croc. or. scrup. f.
Succ. liquirit. drachm. j. f.
Gumm. Tragacanth. drachm. ij.
Sacchar. althææ. q. f.
Mf. f. f. a. Rotulæ.

De siekte kan den geheelen dag door dese koekjes kauwen en doorslicken.

Hier agren wy eenige vermaarde Ontleeders seer te dwalen, als zy het *Strottenhoofst* een *Ontsteeking* toeschryven; want alhoewel wy niet ontkennen, dat de kraackbeenderen selfs ontsteeken, en alsoo bederven kunnen, soo is het evenwel seker dat d'Ontsteeking, die zy ons voorstellen, geensins de kraackbeenderen, maar wel d'omleggende klieren en vleesagtige deelen van de keel toekomen, andersints souden zy soo dickmaals niet geneesen worden; want d'ontsteeking en bederving van het strottenhoofd neem ik voor een doodelijke siekte.

Cartilago
Eniformis.

2. Het Kraakbeentje onder aan het borst-been, dat by ons de naam van 't *sweertje* heeft, wort meer als sommige daar op letten, door eenige vogtrigheden zoo verslapt, dat het innewaards op de maag gebogen, dezelve van zijn eetenslust berooft, en als hy wat eeten heeft ontfangen, het zelve wederom van sig doet geven, waar door hy selven niet alleen pijnlijk word, maar ook het geheele lighaam doet vervallen; het welk de geene, die d'Ontleedkonst kennen, haast weten te voelen, en in weinig uren te genesen, daar d'arme lijdens anders jaren lang gaan quijnen. Gy hebt niet meer als een looze kop met een wijden mond buyten op de huyl te zetten, daar het kraakbeen onderlegt, en na dat de selve soo verre zal getrocken hebben, dat de sieke zijnen aassem niet vry genoeg meer halen kan, soo trekt de kop schielijk af; het zweertje zal zomtijds ten eersten op- en in zijn voorige plaatze springen; geschied dat niet, zoo hervat het nog eens of tweemaal; en de plaats met oly van roosen en myrrillen gesmeert hebbende, zoo laat het volgent plaaster eenige dagen daar op leggen.

℞. Rad. bistor. Nuc. cupress. an dra. j.
Mastich. Thur. an. drach. s. Balauft.
schrup. j. Ol. nucis. expr. dra. j. s.
Picis naval. & tereb. q. s.

Mf. f. s. a. Emplastrum.

C A P. V.

Van de Banden.

Ligamen-
tum.

DE BAND is een eenvoudig deel, bestaende uit het Zaed, droog, aan de been-
deren

deren zeer vast houdende, en de deelen des lichaams aan malkanderen bindende.

Onderscheid. Sommige zijn breed en vliesagtig, zommige rond en senuwagtig.

Merkt hier dat de woorden *Vlies-* en *Senuwagtig* zoo in de boeken als in de practijck zeer gebruykelijk zijn, en meenige verleyd hebben: maar dit moet gy alleen verstaan ten aansien van haar *uiterlyke gestalte*, en niet van haar *innerlyk wesen*; want de *zenuwagtige* zoo wel als de *vliesagtige banden* zijn en blijven *ongevoelig*, het welk niet wezen konde, als sy het regte wesen der vliessen of senuwen hadden.

Behalven de twee kleinste en ronde banden van de lijfmoeder zijn geen banden *hol*: ook hebben zy van haar zelve noch *beweging* noch *gevoelen*.

Sijn gebruyk is de lighamelijke deelen, inzonderheid de beenderen, aan malkander te hegten, en haar voor geduurige ontleding te bewaren.

Heelkonstig gebruyk.

I. De gequetste banden trecken wegens haar ongevoeligheid uyt haar zelve weinig andere deelen tot medelijden, en worden door sterk opdrogende middelen lichtelijck genesen, onder de welck ik u uit ervarenheit al wederom het Pulv. Restaurativus aanprijze; maar gy moet ten eersten op haar passen; anders zullen zy u, wegens de kleine warmte, die zy by haar hebben, een groote menigte materie en moevelijke toevallen aanbrenghen. Sijn beschrijving is dese.

Pulvus Restaurativus.

℞. Rad. consolid. maj.

Aloës

Aloës succotrin.
 Calcis vivæ an. unc. ij.
 Mastiches,
 Myrrhæ, Mumix an. drachm. ij.
 Præcipit. vulg. unc. ij.

Mf. f. Pulvis.

2. De banden verslappen menigmaal, en alhoewel het de kleine kennisse van sommige ontkent, zoo worden zy somtijds foo verre uitgerek, dat een ontleding daar op volgt, gelijk de heupegicht ons dat meer als eens heeft laten sien. In welcken gevalle het lichaam met laten en purgeeren moet gesuyverd zyn; en de lydende plaats met versterkende en verteerende middelen geholpen worden. Waar toe ik dese plaaster seer deugdelijk bevinde.

℞. Empl. Stichtic. Croll. unc. j.

Ol. terræ,
 philosophor. an. drachm. j.

Mf. f. Emplastrum extendendum
 super aluta.

CAP. IV.

Van de Vliesen.

Membrana. **H**ET VLIES is een eenvoudig deel, bestaande uit het Zaad; breed, week, rekkelijk, wit, de deelen bekleedende, en het gevoelen aanbrengeende.

Onderscheyd. Sommige sijn seer dun, sommige vry wat dik: sommige vleesig, de meeste niet.

Membranz.
 Tunicz.
 Meninges. Die de deelen bekleeden heete eygentlijk Vliesen: die vochtigheden in haar houden, noemd men *Rocken*, die de hersenen beslaan, *Meninges*.

Gevoelen heeft het van ſijn ſelve; want alle vlieſen zyn gevoelig, ja dat de ſenuwen gevoelen, geſchiet door haar vlieſagtig wezen.

Soo zyn de vlieſen dan het eenigſte *ligbaamelyke werktuyg van 't gevoelen*; maar om dat in 't werk te ſtellen, zyn de *ſinlyke geeſten* t'eenemaal noodig. Organum tactus.

Sijn *gebruyk* is 1. de deelen des lighaams te bekleeden. 2. voor ongemak te bewaren. 3. by malkander te houden. 4. meerder kragt te geven. 5. gevoelen aan te brengen. 6. de mondjes der aderen zoo te ſluyten, dat het voedselbloed niet te ſchielik uit of in de deelen ſtort. 7. eenige deelen van malkanderen te ſcheyden.

Heelkonſtig gebruik.

De *vlieſen* zyn ſeer gevoelig, daarom verdragen zy geen ſcharpe medicynen. Zy hebben weynig bloeds, daarom *groeyen zy*, gequest zynde, *niet lichtelyck aan malkanderen*; maar komen zy eenige ſpieren te raken, zo groeyen zy door middel van den ether meermaals aan dezelve aan, gelijk wy in de blaas ſelve hebben geſien, welkers wonden en ſweering anders ongeneeslyck geagt worden.

CAP. VII.

Van de Vezelen.

DE VESEL is een eenvoudig deel, be- Fibra.
staande uit het Zaat; door het vleeſch, byt en vlieſen geweven, om de ſelve vaſter te maken, en als zy natuurlyk uitgeſpannen zyn, wederom natuurlyk in te trekken.

Onderſcheyt. Sommige lopen recht; ſommige

ge *schuyns*; zommige *dwarss*; zommige *rond*,

De *regte* trecken by; de *schuynse* werpen uyt; de *dwarffe* houden aan; de *ronde* stuyten toe: en dat doen zy zoo zeer niet uit een eygen of bysondere kragt, als wel door en met die van de geheele partye, dewelke zy ren dienste staat; en door de welke zy mede haar *voetsel* en *gevoelen* krijgen; want van zelve zijn zy ongevoelig.

Sijn *gebruyk* in de vliezen, huyd en spieren te versterken, en de selve na de natuurlijke uytspanning, wederom natuurlijk in te trecken.

Of het *bloed* mede *Veselen* heeft, gelijk veel gevoelen, en ik seer waarschiynlijk agte, dient op een andere plaats nader onderfogt te worden.

Heelkonstig gebruik.

Van de *Veselen* is hier niet anders aan te merken, als dat zy, *dwarss afgesneden* zijnde, het vleesch en huyd *langsamer* laten toeheelen, en dat de spieren ontrent die plaats wat stijver staande, haar ongemackelijker uytspannen en intrekken kunnen. Daarom moet de gene, die een konstige snee of opening wil doen, de loop der *veselen* wel weten waar te nemen.

C A P. VIII.

Van de Aderen.

Vena.

DE ADER is een eenvoudig deel, bestaande uyt het Zaad; vleesagtig, rond, hol, door de kus adertjens overal met de slagaderen gemeenschap hebbende, om het niet genoeggekooke bloed van haar te ontfangen,

en het selve de lever en het hert aan te brengen.

Onderfcheyd. Wy vinden in het lighaam vierderley byzondere aderen;

1. De Holader;
2. De Poortader;
3. De Longader;
4. De Melkaderen;

Vena Cava.
Vena Portæ.
Vena Pulmon.
Venzactæ.

Om dese laafte te beschrijven, zullen wy onder een bequamer gelegenheit hebben.

De Hol- en Poortader komen oorspronkelijk uyt de Lever: d'eerste planten eenige twyffelaars in't Herte, en brengen haar swakke aanmerkinge uyt ongebore kinderen by; maar ik, zeer veel van haar wortelen in de Lever, en weynig of geen in het herte vindende, ook fiende dat zy niet in het hert selve gaat, maar alleenig aan zijn regter oortje vast is; omhelze d'oude meening, en laat de Lever gaarne d'eere, die ik haar meen toe te komen.

In de Lever hebben naarftige Ontleeders haar lang ingebeeld, dat de wortelen der Poortader in die van de Holader gaan; maar de finnelijke onderzoeking der navolgers heeft klaarlijk ondervonden en betoont, dat zy wel *aan*, maar niet *in* elkanderen komen; en dat ondertuffchen haar uyteynden door middel van het ingewand der lever zelve sodanig onderlinge gemeenschap hebben, dat melk of andere vogtigheid in de Poortader gespeuyt, oogfchijnlijk in de Holader kan gedrukt of geblazen worden, zonder de minste quetfingh van de lever of haar aderen.

Vide Gliffonii Anatomiam Hepatis pag. 272.

d'Aderen hebben maar een *Vlies*, en van binnen verscheide *fchotdeurtjens*, zonderling *Valvulae* in d'uytterlijke leden.

Voetzel krygen zy van buyten door de takjes der hertaderen, en niet door haar eygen bloed.

Gevoelen hebben zy door haar zelve, en somtijds door eenige zenuwen mede.

Haar gebruyk is, het niet genoeggekookte bloed van de Slagaderen t'ontfangen, en het zelve wederom te rugge naar de lever en het herte te brengen, om aldaar beter gekookt te worden.

Hier dienen wy, om ordre in 't toekomende te mogen houden, onze ordre wat te breeken, en d'aderen in 't byzonder te beschrijven, en in haar tacken deelen.

Vena Cava. De HOLADER begint, als geseyt is, in de Lever, en verdeeld haar met een groote tak daar uit gaande, in een *opklimmende en nederdalende stam*.

Truncus ascendens & descendens.

d' Opklimmende grooter boort het middelrif door, en verdeeld hem in vier tacken.

Phrenica.

De I. heet *Middelschotsader*, en verspreid haar in het middelrif en hertefakje.

De stam voordér en door het hertefakje gaande, voegt sig met een wijde vleesachtige mond in des herts regteroor, en send van daar.

Coronaria.

II. De *Kroonader* naar des herts hooft.

Daarna boort de Stam het hertefakje noch eens door, en maakt aan de regter sijde;

Azygos, sine pari.

III. De *Ongepaardeader* die haar meeste racken naar de agt onderste ribben send; en ontrent de vleesige uitsteekzels van 't middelschot in de buyk kruypt, hart aan de linker sijde in de Uytsuygader, in de regter wederom in de Stam der Holader plantende; en

Subelavia.

IV. De *Sleutelbeenader*, die verscheyde takke

racken zoo naar boven als naar beneden uit-
schiet :

Naar boven ,

1. d' *Opperspiera*der naar den hals ;

2. d' *Uit- en inwendige krop*aderen.

d' *Uitwendige* loopen aan beyde zijden
(somtjids enkelt, zomtjids dubbeld) naar de
hals, hoofd en aangesigt : d' *Inwendige* naar
het dicke herzenvlies, en haar groote rack
in desselfs derde sleuve.

Muscula
superior.
Jugulares
externæ &
internæ.

Naar beneden ,

1. De *Tusschenribbige* ader , voor de vier
bovenste ribben en haar tusschenspiere.

Intercostalif

2. De *Mam*ader , voor de Mammen ,

Mammaria.
Mediafina.

3. De *Middelschot*ader, voor het middel-
stift en de sweeserik of Borstkliaer.

Thymus.

4. De *Nek*ader , voor de nekspiere ;

Gervicalis.

5. d' *Onderspiera*der, voor de halsspiere ;

Muscula in-
ferior.

6. 7. d' *Opper- en onder borst*ader , voor
de borst-spiere.

Thoracica,
superior &
inferior.
Axillaris.

Deze Sleutelbeenader werd , uit de borst
gekomen zynde , *Oxel*ader genoemd, en
loopt voort naar d'armen, haar aldaar in drie
groote racken verdeelende ;

De I. hier *Hoofd*ader, en als zy in de hand
tusschen de kleine vinger en sijn buurman ge-
komen is *Hoofdbescherm*ster; haar racken ver-
menigen haar meermaals met die van de
*Middel*ader.

Cephalica.

Salvatella.

De II. *Koninklijke* of *Lever*ader , uit de
velke

Basilica ;
heparica.

III. De *Middel*ader en verscheyde andere
scheutjes komen.

Mediana.

De *Nederdalende* kleindere *Stam* der Hol-
ader werpt (onverdeelt tot aan het vierde
wervelbeen der lendenen gekomen zynde,)

Truncus
descendens

1. De *Vette*ader naar de nieren uit ;

Aliposa.

Q

2. d' *Uit-*

- Emulgens. 2. d'*Uitsuygader* met een redelijke groote mont in de nieren selfs ;
- Spermatica. 3. De *Zaedtader* naar de ballekens ;
- Lumbares. 4. Twee, drie, of vier *Lendenaderen*, naar de lendenen, en haar wervelbeenderen.
- Dus ontrent het eynde van 't heyligbeen gekomen zynde, verdeelt hy hem in twee groote *Heuptacken*, die voorder naar de beenen loopen. Doch eer zy soo verre noch ge-raacken, sendt de Stam
- Muscula Superior. 1. d'*Opperspiederader* naar de lendespier en de pensak ;
- Sacra Muscula modia. 2. De *Heyligader*, nu enckelt, nu dubbelt, naar het heyligbeen,
3. De *Middelspiederader* naar de billen.
- Hipogastrica. 4. d'*Onderbuykader* naar de blaas, des selfs hals, de sluytspier des endeldarms, en de roede of hals van de lijfmoeder ;
- Epigastrica. 5. d'*Opperbuyksader* naar de buykspieren en pensack ;
- Pudenda. 6. De *Schandelykader* naar de schamelheid ;
- Muscula inferior. 7. d'*Opperspiederader* naar d'ingeleding des heupebeens.
- Soo haast dese twee groote heuptacken uit de holligheid des buyks geschooten zyn, worden zy *Schenckeladeren* genoemt, en senden
- Rami cruciales. 1. De *Kleine heupader* naar des heups huyt en spieren :
- Ischiatica minor. 2. De *Groote heupader* naar des heup, en voorts langs het been naar alle de toonen ;
- Ischiatica major. 3. De *Hielader* naar de hiel ;
- Poplitea. 4. De *Kruytader* naar de kuytspieren ;
- Suralis. 5. De *Moederader* langs de knie, en
- Gaphana. klauw en voet opperste, naar de groot toon.

Zy heeft in't uitgaan van het herte drie Valvula tricuspides van buiten naar binnen gekeerde klapoliessen, aldaar van de natuur gestelt, om het aderrijcke bloedt in het herte, maar niet wederom stracks in de holader laten komen.

Haar gebruik is, het niet genoeg gekookte bloed van de Slagaderen t'ontfangen, en wederom aan het hert te brengen.

De POORTADER, kleinder en slapper als de Holle, neemt haar begin uit de Navelader, en plant haar in de Lever met verscheide wortelen; daar uit gaande, wordt zy gedeelt in Stam en tacken, die altemaal in de buyck of onderste holligheidt blyven.

De Stam sendt

1. De Netmaeghader naar het net en maagh; Gastroepiplois.
2. De Darmader naar het twaalfvingerig gedarmte; Intestinalis.
3. De Tweelingen naar de Galblaas; Gyfticæ
4. De Kleine Maagader naar de lincker zyde des maags. gem. Gastrica minor.

Daar na deelt hy hem in twee groote tacken;

I. De Milttak, en

II. De Scheyltack.

De Milttak, somtijds langs, somtijds door het klierbedt gaande, verdeelt hem, als hy daar van of daar uitkomt, in vier andere;

De I. heet groote Maagader, en loopt naar de Milt, van daar drie of vier korte vaten naar de maag sendende, die in levendig opgesneede beesten, en doode lichamen opgeblazen zynde, aan het nauwkeurig oog genoegsaam laten sien, dat zy tusschen de maagroeken eyndigen, in de holligheyd des maags gantsch niet en komen, en alsoo

Ramus
splenicus.
Ramus me-
sentericus.

Gastrica
major.
Vasa breviora.

de minste vogtigheid uit de mild in de maag niet kunnen brengen, gelijk al te lang van feer geleerde luyden qualijk is gefegt, geoordeeld en gefchreven.

Epiplocia
dextia.
Coronaria.
ftomachica.
Epiplociafin

De II. *Regte Netader* ;

De III. *des Maags Kroonader* ;

De IV. *linker Netader*.

De *Scheyltak* verdeeld hem mede in vier andere ;

Vena meso-
raica.

De I. houd den ouden naam ; fig door *veertien* of meer *takken* over het *ſcheyl* verſpreyde ;

Hæmorrhoidal.
thoidalis.

De II. heet *Speenader*, en gaat naar de milt, lijfmoeder en endeldarm ;

Cœcalis.)

De III. *Blindeader*, en loopt naar het blind gedarmte ;

Ramus mesocolicus.

De IV. *Karteldarmſtak*, gaande naar de *Karteldarm*.

Haar *gebruyk* is het niet genoeg gekookte bloed van de *Slagaderen* t'ontfangen, en de lever aan te brengen, om aldaar verbeterd, en van de gal gezuverd te worden..

Vena pulmonalis, alias Arteria venosa.

De **LONGADER** (die men voor deze qualijk *Aderlijke slagader* heeft genoemd, want van zelfs en ſlaat zy niet: zy heeft maar een enkel vlies, en brengt het bloed te rugge) komt oorspronckelijk uit des herts lincker holligheid, en gaat met een wijde mond naar de looze, om het niet genoeg gekookte bloed van de longe slagader te ontfangen, en in het hert te brengen.

Valvulae mitrales.

Zy is, eer zy uit het herte loopt, met *twee* van binnen naar buiten gekeerde *klapvlieſen* voorzien, op dat het bloed niet wederom te rugge naar de Longe soude keeren, als het door de groote Slagader moet uitgefonderd worden.

Haar gebruyck is, het bloed van de Lon-
ge Slaghader t'ontfangen, en in de lincker
tolligheyd des herts te brengen.

Heelkonstig gebruyk.

1. De *Wonden der Aderen* hebben wy el-
ders beschreven: dit is hier by te voegen, dat
zelyck een stijve band het bloeden treffelijck
tilt, soo veroorzaakt hy, al te stijf toegeroc-
ken zijnde, lichtelijk het koutvuur.

2. De gemeene *aanwysingen om een Ader*
te openen, staan by ons vast maar vier te zijn,
te weten, om *het bloet te verkoelen*; *zyn veel-*
beyt te verminderen; *zyn toevloeying te stut-*
ten; en *het ingestorte elders te leyden*. Maar
de *bysondere siekten*, om de welke men een
ader opent, en d'een voor de ander kiest,
zijn dese: In de *rasernye en groote pynen des*
hoofts opent men soo wel de *voorhooftsader*,
(*Vena Frontis sive Prora*) als de *ader van*
het agterhoofst, (*Vena Puppis*.) Som-
tijds nemen wy de *Slaapader* (*Vena Tem-*
poralis) ofte de *Moederader* in de voet,
(*Saphæna*.)

In d'*Ontsteeking der oogen* opent men de
Cephalica; en soo ghy met een het geheele
lichaam van zijn overtollig bloed ontlasten
wilt, de *Basilica* of *Mediana*.

In d'*Ontsteking der keel* kiezen wy de *kick-*
vorschaderen onder de *Tong* (*Venæ Ranu-*
lares;) maar d'opening moet niet groot zijn,
anders is het bloed qualijck of niet te stillen.
Oock word in dese sieckte de *uytterlyke krop-*
ader (*Jugularis externa*) met groot voordeel
geslagen.

In de *Pleuris* neemt men de *Basilica* der

lydende zyde; en geenfins der tegenoverige. In het openen defer ader moet gy voorfigtig zyn; want de pees des tweehoofdigen fpiers legt regt onder haar, en de flachader ter fijden.

In d'ontfteltenis door toorn, fchricken, vallen, &c. ontftaan, tapt men bloed uit de *Mediana* en *Basilica*.

In langduurige fiekten en de derdendaagse Koortfen flaät men in de hand de *Salvatella*, en dat met grooter voordeel in de vol- of nieuwe maan.

De Kraamvrouwen, ofte die haar Maandftonden opgeslagen zyn, opend men in de Voet de Moederader (*Saphæna*; en die van de Heupegigt geplaagd worden; de Heupader (*Ifchiatica*.)

C A P. IX.

Van de Slagaderen.

Arteria

DESLACHADER is een eenvoudig deel, bestaande uit het Zaad, vlietsagtig, rond, hól, door de kusadertjes over al met de aderen gemeenschap hebbende, het voetzelsbloed met de levendige geesten in fyx houdende, on't selve alle de deelen des ligbaams aanbrengeude.

Onderfcheid. Tweederhande Slachaderen zal d'Ontleeder vinden.

I. De gróóte Slagader.

II. De longe Slagader.

Arteria magna.

Arteria pulmonalis.

Arteria magna five Aorta.

De **GROOTESLACHADER** neemt haren oorsprong uit des herts linker holligheid; en heeft over al, behalven in de hersenen en andere seer weeke deelen, een dubbels vliet: het buytenste is niet dicker

dicker als van d'aderen : maar het binnente heeft de natuur wel vyfmaal zo dik gemaakt, op dat de Slagadren , ontrent de harde en vaste deelen gestadig kloppende , niet zouden komen ongeneeslijk te breeken.

Sy heeft drie van binnen naar buyten gekeerde *klapvliessen*; en verciert (met een wijdgapende mond uyt des herts holligheid klimmende) haar moeder met de *Kroonader*. Daar op boord zy het zakje door, en verdeeld haar in de *Opklimmende* en *Nederdalende Stam*.

d'*Opklimmende* kleindere, op de *Strottyp* steunende, verdeeld hem in twee *Steutelbeens Slockaderen*; en die senden, eer sy uyt de borst nog komen ,

1. d'*Oppertusschenribbige Slagader* naar de vier bovenste ribben.

2. De *Mamslagader* naar de mammen.

3. De *Nekslagader* naar de nekspieren.

4. d'*Uyt- en innerlyke Slaapslagader* naar het *Strottenhoofd* , tong , hals , hoofd en hersenen.

Uyt de borst gebroken zijnde, worden zy *Oxelslagaderen* genoemd , en brengen het voedsel aan de borst:

1. 2. Door de *Opper- en Onderborstslagader* , en aan de schouder.

3. Door de *Schouderblats slagader*.

4. En de *Schouder slagader*.

Voords gaan zy naar de armen, en verdeelen haar in verscheyde tacken, die onder en neffens de tacken der *Holader* loopende, met de zelve een naam mogen houden.

De *nederdalende* grootere *Stam* sende'er hy uyt de borst nog gaat ,

Valvulae
figmordes.
Coronaria.

Truncus
ascendens &
descendens.
Subclavia.

Intercostalis
superior.

Mammaria.
Cervicalis.

Arteria Ca-
rotis exter-
na & inter-
an.

Axillaris.

Thoracica
superior &
inferior.
Scapularia.
Humeraria.

Truncus de-
scendens.

Intercostalis Inferior.
Phrenica.

1. d' *Ondertuffchenribbige Slagader* naar de acht onderste ribben;

2. De *Middelrifts Slagader* naar het middelrif en hertefackje :

Daar na boord hy het middelrif door, en maakt

Coeliaca.
Splenica.
Gastro epiploica.
Mesenterica superior & inferior.
Emulgens.
Spermatica.
Lumbaris.
Muscula superior.

1. Voor de Maag de *Maaghslagader*; die haar wederom verdeelt in de *Miltslagader*, en *regter maags* en *netslagader*,

2. 3. d' *Opper* en *Onderscheylslagader* voor het *Scheyl*;

4. D' *uytsuygslagader* voor de nieren;

5. De *Zaadslagader* voor de ballekens;

6. De *Lendenslagader* voor de lendenen;

7. d' *Opperspierslagader* voor de buyckspieren.

Rami Iliaci.

Daarna verdeelt hy hem in twee *Heupslagaderen*, en ontrent dese verdeeling

Muscula inf.
Epigastrica.
Hypogastrica.
Umbilicalis pudenda.

1. In des *Onderspiers slagader*;

2. In des *Opperbuyks slagader*;

3. In des *Onderbuyks slagader*;

4. In des *Navels slagader*

5. In des *Schamelheyds slagader*.

Ramicrurales.

Soo haast de heupslagaderen uit de holligheid des buyks komen, worden sy *Dyeflagaderen* genoemd, en lopen tot aan 't eynde der voeten, langs de aderen, van de welke sy hare namen kunnen ontleenen.

Haar *gebruyck* is, het voedfelbloedt en levendige geesten aan alle de deelen des lichaams te brengen.

Arteria pulmonalis, alias Vena arteriosa.

De **LONGESLACADER** (die men qualijk *slagaderlykader* heeft genoemd, want sy slaat en heeft daerom een dubbelt vlies, en houd voedfelbloed in haar) gaat oorspronkelyck uyt des herts reghter holligheid, met een dubbelde tak die in meer klein-

Heelkonstig gebruyk. 41

kleindere verdeeld word, waar door de Loo-
se haar voetsel krijgt; het niet genoeg ge-
kookte bloet geeft het over aan de Longader,
die het selve aan de lincker holligheid des
herts, en van daar door de groote Slagader
aan alle de deelen des lighaams brengt.

Sy is, eer zy uit het herte loopt, met *drie* Valvulae sig-
moides. van binnen naar buyten gekeerde *klapvliessen*
voorsien, op dat het uytgefonde bloed niet
regens dank in zijn voorgaande holligheid
zoude keeren.

Haar *gebruyk* is, het bloed uyt des herts
regter holligheid naar de Longe te zenden,
om de zelve te voeden, en het overige in de
Longader, en alzoo in de linker holligheyd
des herts te brengen.

Hier dienen wy de Liefhebbers deser konst
te zeggen, dat boven de *elf klapvliessen*, die
de vier genoemde bloedvaten in het herte
hebben, noch *verscheyde andere* in het zelve
gevonden worden, die voor als noch sijn on-
gedoopt gebleven.

Heelkonstig gebruyk.

Her *bloeden uyt de Neus* komt geensins uyt Hæmortha
gia narium de aderen, maar uyt de slagaderen, waar-
om het bloed niet alleen seer schoon en hoog
van couleur is, maar oock de kragten onge-
lijck eerder wegneemd, als het geene, dat
ons uyt de aderen loopt. Ik stelpe dat op
deze wijze: Ik laar ten eersten een ader
openen, en legge een vierdubbelde doek, in
koud water nat gemaakt, op de ballekens
der mannen, ofte op den onderbuyk der
vrouwen; men kan de Patienten ook schie-
lijck wat water in het aangesicht sproeyen.

Daarna belast ik beyde de armen der lydende personen met banden stijf toe te knellen, en haar dickmaals een leepel van het volgende water in te geven.

℞. Aq. plantagin. unc. iij. f.

alexipharm. unc. f.

cinamom. drachm. iij.

Conf. hyacinthor. drachm. f.

Sang. dracon.

Lapid. hæmatit. an. gr. xv.

Iulap. rosac. unc. j.

Laud opiat. gr. ij.

Spir. vitriol. gurr. vj.

Mf.

Dit water is ook goed bevonden.

℞. Lapid. Prunell. unc. f.

Aq. plantag. unc. vj.

Mf.

Laat het de Patient in drie malen uitdrinken.

2. De maniere om een *slagader t'openen*, die ons de Ouden hebben voorgestelt, is soo gevaarlijk wreed, dat sich niemand heden-daags deseive soude willen onderwerpen, ten waar de medelijdende wijsheyt der nakomelingen ons seker goede wegen hadde aangewesen, onder de welcke ik u hier vertoon, die ik neffens andere goede Meesters voor de beste heb gekosen.

Men is gewoon een band om den hals te leggen, maar om dat de keel niet lijden wil, dat men haar te veel benauwe, soo is het beter, dat men de band onder de armen leght, en soo hart toe bind, dat de krop en slaafschaderen wat opswellen, en u door haar klopping toonen waar sy leggen: daarna set gy uw duym een weinig onder de plaats, daar

daar gy d'opening neemt te maken; voorts
 soo steekt gy uw lancette met een langsame
 doch stijve hand door de huyt en slachader;
 en laat soo veel bloeds uitloopen als het nodig
 is; daarna strooyt ghy een bloedstelpend
 poeder op de wonde, daar op doet gy een
 kleine compressie, met een stuk gesslagen
 loot, en versiet het met een goede Band, zo
 is het in 5 of 6 dagen geneesen.

3. In de *bestige en langduurige pynen des
 hoofts*, in de *dulligheid en rasernye*, in de *val-
 lende siekte*, en *gevaarlijke ontsteekingen der
 oogen of ooren*, slaat men de *slachaderen des
 voorhoofts*, aan de *slaap en achter d'ooren*, als
 mede aan het *achterhoofd*, zynde altemaal
 takken van de *nitterlyke slaapslachader*.

In d'ontsteeking van de lever en middelschor
 opent men de *slachader tusschen de duym
 en d'eerste vinger*. In *hartklopping* kond gy
 de selve *slachader nemen*, of de *geene soe-
 ken*, die van de *voorvoet naar de navoet en
 de toonen loopt*.

Andere *slach-aderen* zyn ons niet geoor-
 loft te openen, ten zy een been daar onder
 legt, anders soude ligtelijk het doodelijke
 gefwel *Aneurisma* op uw opening volgen.

C A P. X.

Van de Senuwen.

DE SENUWE is een eenvoudig deel,
 bestaende uit het Zaed; vleesagtig, rond,
 wit, hol, om de *finlyke geesten* aan de
 deelen des lichaams te brengen tot haar bewe-
 ging en gevoelen.

Zy komen oorspronkelijk uyt het herf-
 senmerg; en worden verdeelt, binnen
 't becke-

Arteria Car-
 rotis ex-
 terna.
 Salvatella.

Saphena.

Nervus.

Octo paria
cerebri.
30 Exspinali
medulla.

't beckeneel in *agt paar zenuwen*; buyten
't zelve uit de ruggegraat in *dertig paren*,
7 paar gaan uit de wervelbeenderen des hals;
12 uit die van de borst; 5 uit die van de len-
denen; en 6 van 't Heyligbeen.

De *agt paren* binnen 't beckeneel ont-
springende zyn dese:

Olfacto-
rium.

1. Het *Reukpaar*, dat aan de manwijse
uitsteekfelen vast is;

Opticum.

2. Het *Gefichtspaar*, dat het grootste en
in 't midden vereenigt is.

Oculos
mov.

3. Het *oogbewegent paar*.

Gustum ad-
ferens pri-
mum.

4. Het *eerste Smaakbrengent paar*.

Gust. adf.
alter.

5. Het *tweede Smaakbrengent paar*.

Audito-
rium.

6. Het *Geboor paar*.

Vagum,

7. Het *Doolent paar*, dat met stercke vlie-
sen bekleed, het achterhoofds gat uitloopt,
en met sijn tacken den hals, strottenhoofd,
tong en tongebenen spieren versiet. Daarna
verdeelt het sich boven de krop aan beyde
sijden in een uit- en inwendige tak.

Ramus
externus
dexter.
Nervus re-
currrens dex-
ter.

d' *Uitwendige rechtertak* maakt, eenige
scheuten naar de borstspieren gesonden
hebbende, de *rechte wederkeerende senuwe*;
deese geeft het geluyd, en door haer tacken
het gevoelen aen het Long en Ribbevlies,
het hertesakje, hert en krop van de
maeg.

Ramus
externus
sinister.
Nervus re-
currrens fini-
ster.

D' *uytwendige linckertack* maect de *lin-
cker wederkeerende senuwen*, en de deelen byna
op de selve wijze versien hebbende, omhelst
zijn wedergade ontrent de krop des maeghs
en loopt voorts naer de maegpoorter, en het
onderste deel der Lever.

Ramus in-
ternus
dexter.

D' *inwendige rechtertak*, aan ieder tus-
schenribbige spier een spruytje gevende,
boort neffens de groote Slachader het mid-
delrist

delrift door, en versiet alle de deelen des buyks tot aan het Heyligbeen, alwaar hy eyndigd; en zoo doet *d'inwendige lincker mede.*

Ramus
internus
sinister.
Linguam
movens.

8. Het Tongbewegend paar.

De zenuwen zijn *hol*; maar die holligheid kan uw oog niet sien, als in het Gesichtspaar, en in de zenuwen der schamelheid.

Haar *gebruyk* is, gevoelen en bewegingh aan het lighaam te geven door middel van de finlijke geesten.

Heelkonstig gebruyk.

De genesinge der lijdende *Senuwen* en *Peesen* hebben zoo veel gemeenschaps met mal-kanderen, dat haar de voornaamste schryvers dikmaals daar in verward bevonden hebben. Wy zullen hier de noodige onderscheyden maken.

1. De *senuwen* worden dickmaals doorval-
len ofte slaan *gekneust*, en als de huid met een open is, soo raakt zy aan het sweeren, en de toevloeiingh der humeuren veroorzaakt al-
derhande toevallen, die gy eveneens gene-
sen moet, als de wonden der zenuwen, die wy elders beschreven hebben.

Maar is de huyl toe, en de senuwe gekneust (het welck gy onderscheyden kond door de gestadige en ongelijk grootere pijn als een gemeene vleeskneusing kan veroorsaken) soo doet uw uytterste best dat het geronne bloed verteerd; en niet tot etter kome, anders zal de zenuwe ligt bederven; neem dan een wolle lapje, en stooft de party met volgende warm gemaakte Olyen.

Ol. Castorei, Lumbricorum, Anethinum,
Rutaceum, Chamomilæ, Rorismarini.

Of neemt een spongie, en stooft het gekneusde deel, soo heet als het verdraaglijk is, met dese wijn,

℞. Rad. Iridis nostrat. unc. ij.

Fol. rorismarin.

majoran.

Menthastr. an. ℞f.

Coq. ex Vino albo Gallico Pro Fortu.

Of legt'er de volgende Plaester op,

℞. Radic. Cyclamin. pulv. drach. ij.

Spec. diambre drachm. j.

Ol. castor. drachm. iij.

therebinthin. drach. j.

Emplastri de betonic. unc. j.

Mellis virgin. q. s.

℞f. f. f. a. Emplastrum.

Een druppel of twee van het Oleum Lavendulæ ingenomen is treflijk goed, insonderheyt als daar eenige trecking by komt.

2. Somtjids valt op de *senuwe* een slymagtigtaeye vogtigheid, die de partye *slaperig*, *ongevoeligh*, en by wylen *onbeweeglyk* maakt. Dese moeyelijckheid hebbe ick met deese middelen gemackelijck genesen, als ik, daar het noodigh was, het geheele lichaam te voren hadde waargenomen.

℞. Gumm. Carannæ unc. s.

Galban. unc. j.

Ol. Euphorbii drach. j. s.

℞f. f. Emplastrum.

Of

℞. Axung. humanæ, Anseris an. unc. j.

Ol. terræ drachm. iij.

℞f. f. Linimentum.

Strijckt

Strijckt hier mede's morgens en's avonts het lijdende deel, en legt daar het Emplastrum Stipticum Crolli, de Ladano ofte Diachy-cum gummatibus op.

Soeckt ghy, volgens uwe plicht, de siekte vroeger te genesen, soo moet ghy tot verstercking mede innerlijke middelen gebruiken; alsoo de senuwen seer veel daar na lusteren. Dit raackt eygentlijk de Geneeskunst, maar even wel moet ick u een goede dranck daar toe voorschrijven, van de welke de sieke rweemaal daags een mutsje dient te drinken.

℞. Rad. Pœoniæ, Eryngii an. unc. f.

Ireos drachm. iij.

Folior. Majoran. Rosismar. an. M. j.

Flor. Tiliæ, Lavendul. Lil. convall.

an. P. j.

Cardamom. min. drachm. j.

Nucis moschat. drachm. j.

Infundantur horis sex in f. q. Vini

alb. Gallic. postea Coquantur &

Colat. libr. ij. Adde

Syr. de Stoechad. unc. iij.

Mf.

3. Het geschiet seer veel dat doer een lange siekte, ontleding ofte Beenbreuk de leden *ingetrocken* worden, het welke geensins van de senuwen, maar alleen van de *Peesen* komt. Sy zijn wel te recht te brengen door olyen en salven, die de verharde peesen wederom week en sachter maecten; insonderheyt als ghy het lidt of met de handen, of met gewichten, of met wercktuuygen dagelijks soeckt uyt te reken.

℞. Ol. chamomill.

olivar. Vulpin. an. unc. f.

Ungt.

CAP. IX.

Van het Vleesch.

Caro.

HET VLEESCH is een eenvoudig deel; bestaande uit bloed, week, dik, om benefens de beenderen vastigheyt en gestalte aen het lighaam te geven, en de Zadelycke deelen te bekleeden.

Onderscheyt. Het vleesch is drierley,

1. Het *Spiervleesch*;

2. Het *Kliervleesch*;

3. En het *vleesch der Ingewanden*.

Caro
muscul.
Caro gland.
dul.
Caro visce-
rosa.
Caro mus-
culosa.
Musculus.

Het *Spiervleesch*, week, roodachtig en eygentlijk vleesch geheeten, is van ouds al voor de *Spier* selfs genomen.

Dan de *SPIER* is geen eenvoudig deel, en bestaat uit seer veel andere, als veselen, peesen, senuwen, vlies, aderen, slagaderen, op dat hy tot de vrywillige beweging soude bequaam zyn, waar toe de veselen, peesen, en senuwen het meeste werk wel doen.

Hy heeft zo in zyn begin, als in sijn eynde nu een ronde, nu een breede; nu een, nu meer peesen.

Daer de grootste of meeste peesen zijn, daar is sijn *eynde*; daar de senuwe haer in plant, daar is sijn *begin* of *hoofst*; het *midden* is sijn verheve vleesigdeel.

Sijn *gebruik* is de vrywillige beweging te bevorderen, en dese beweging geschiedt op drierley wijze;

Musculi
contractio.

I. Als de *Spier innewaards* naar sijn *hoofst* getrokken word, en dan rust sijn *tegenwerker*;

2. Als

2. Als hy ingetrocken zynde *een tyd lang* Antagonista
 alzoo blijft; Motus To-
 3. Als hy wederom *los gelaten*, en van zijn nicus.
 tegenwerker in zijn voorige rust en plaatze Musculus
 word gebragt. relaxatio.

Het *klier vleesch* is wit, dik en spongiach- Caro gland-
 tig, bestaande uit Zaad (waarom het eygent- dulosa.
 ijk geen vleesch genoemd kan worden) en
dienende 1. om vastigheid aan eenige vaten
 te geven; 2. om d'overvullige vochtigheden
 'ontfangen, waarom zy *Snuyters* der edele Emunctoria
 genoemd worden.

Zommige zoeken wonderlijke onder-
 scheiden onder de Klieren, maar die nauw
 daar op wil letten, zal bevinden dat zy niet
 zo seer van wesen, als wel door haar ge-
 bruyk en vochtigheden van malkanderen ver-
 schillen.

Het *vleesch der ingewanden* is rood en ma- Caro Visce-
 rous hard, *dienende* tot vastigheid der vaten rosa, paren-
 en byzondere werkingen, als dat van de chymatica.
 Longe, Hert, Lever, Milt, Nieren, &c
 waar van op zijn plaats sal gesproken wor-
 den.

Heelkonstig gebruyk.

De *spieren* zijn verscheydene siekten on-
 derhevigh, van de welke wy veele te klein
 achten om alhiert' ontleden, oock hebben
 wy voordefeniers daar van geschreven. De
 navolgende weten des Meesters geduld en
 naarstigheid wat meer te oefenen.

1. Door een innerlijcke oorzaak ver-
 magerd dickmaals het geheele lichaam;
 maar een vinger, een hand, een arm, ofte
 een toon, een voet, een been vermagerd
 niet licht alleen als door een uyerlijcke
 R schuld,

schuld. Een beenbreuck, een ontleding, een kneufing, een gefwel, een al te ftyve bant of diergelijcke kan de aderen en flach- aderen foo feer perffen, dat het bloed niet meer genoegfaam door kan ftralen, en foo komt de *vermageringe der partye*. Want als de bloedvaten t'eenemaal fijn afgefneiden, of zo toegedrukt, dat 'er alderminfte bloed niet door kan fchieten, zoo volgt geen vermagering, maar een volkome verfterving des lids.

Hier moet gy d' uitterlijke oorfaaken tragten weg te nemen, en alle vlijt aanwenden, dat het bloed wederom in de partye kome. Gy moet haar vryven, ftrijcken, en gelijk sommige doen, met barnende neeten slaan. De Chimiften weten u het *Alumen plumofum* feer hoog aan te prijfen. Alle heete en ftarcke Olyen zyn mede goet, en defe falf uitmuntend,

℞. Summitat. Sabinæ,
Juniperi,

Fol. Leviftic. recent. an. M. ij.

Flor. chamomill.

Gran. Juniper. an. P. ij.

Ol. Laurin.

Lilior. alb. an. unc. xij.

Axung. porcin. unc. ij.

canis unc. j. f.

Aq. vitæ unc. ij.

Coq. ad consumptionem humiditatis & expressioni fortiter factæ;

Adde

Ol. fpicæ drachm. ij.

Juniper. drachm. j.

Seminis finap. pulver. unc. f.

Rad. pyrethr. pulv.

Piper. long. pulv. an. drachm. ij.

Ceræ

Cera flavæ q. f.

Mf. f. Unguentum.

of

℞. Pulv. Amianth. drachm. iij.

rad. pyrethr. drachm. j. f.

Castorei,

Euphorb.

Ol. terræ an. drachm. ij.

Gumm. Ammoniac. unc. j. f.

Ladan. & Cera q. f.

Mf. f. Emplastrum.

2. De rechte manier en oorzaak van die *Vleesgeswellen*, die ik van weinigen beschreven vinde, is, mijns oordeels, deese; De mondtjes der slachaderen, die gestelt zyn om de spieren te voeden, worden somtijds al te veel geopent door een val of slach, ja oock wel door innerlijcke oorfaack, insonderheyt in bloedrijcke menschen, en in de deelen, die men tot een al te sterken arbeyd parst. Het uitgestort bloed word van de natuurlijcke warmte in 't vleesch verheert: maar om dat het lid zo veel voedzel t'effens niet van nooden heeft, zo groeyt het in een regensnatuurlijcke hooghte. Is dit bloed onsfuyver, soo verweckt de gal wat pijn, de *slijm* een tayigheid, de *Melancholie* een kraackbeenachtige hardigheid, en wegens deese vogtigheden is dit tegensnatuurlijk vleesch geelder, witter, of lootverwiger. Het legt selden in sijn eygen Vlies, ten zy de slijm een groot gedeelte daar van maakt, en als dan heeft het een hals, of ghy kondt hem door een bandt wel maacken. De aderen groeyen naar de grootte van 't gezwel, en leggen somtijds een duym dick onder de huut. Het heeft van selven geen quaadaardigheid,

Sarcoma

maer het wordt wel quaedaerdigh door een quade Cure, insonderheyd als daar lucht by komr. Het groeyt gemeenlijck tegens de beste middelen aen, soo dat ghy selden zijn meester wordt als door en bandt, of door een mes, of wel door alle beyde. Men befoeckt in't begin de genesingh door starck r' samentreckende en te rughdrijvende medicynen; men parst en bind de partye lydelijck stijf, en leght te vooren een stuck geslagen loot daer op, of het Emplastrum Diachalciteos, de ranis cum Mercurio, oft het volgende:

℞. Cortic. granator.

Rad. bistort. an. drachm. j.

Scoriæ ferr. Argent. viv.

Plumb. ust. an. drachm. ij.

Bol. armen.

Lapid. hæmatit. an. drachm. j. s.

Terebinth. & Ceræ q. s.

Mf. s. s. a. Emplastrum.

Ondertusschen moet het purgeren, adear laten, koppen, en de bloedsuygers haar behoorlijke plaats hebben; het sweten, waecten, en vasten is mede seer bequam. Wort het geswel tegens alle dese middelen grooter, soo soeckt het etter te brengen; wikt het in weinig dagen niet verminderen, zoo gebruykt het gloeyend yser, en vrees het ongegrond oordeel van slappe Meesters ofte des omstanders niet; want het zal zijn aangroeying een ruyme tijd beletten, ende somtijds het geheele quaad wegnemen. Komt het vleesch tegens hope weder op te swellen, zoo houd de sieke en u zelfs niet langer op; en roeyd het quaad met een band, of met een mes voorsigtig uyt.

Tot de band is het makreelgaren seer bequaam, want het is dun en starck: doet desen band tweemaal om het seer, treckt het met een knoop r'samen, en maakt een dubbelde sleufe daar op. Vaart soo tweemaal daags met het trecken voort, tot dat het geswel zijn colour, gevoelen en leven verliese, het welck den 7 of 8 dagh behoord geschied te zijn, en als dan kond gy het quaad lichtelijck met een krommes uyt snyden, want gy hebt geen bysondere pijn of bloedvlietingh meer te verwachten. Wild gy het geswel eerder doen versterven, soo legt het makreelgaren 24 uuren te voren in Mercuriaal of Arseniaal water; maar indien gy geen phlegmatijcke lichamen voor hebt, soo sullen u de heftige pijn en ontsteking al te vroeg tot medelijdentheyd trecken, en uit het begonnen werk doen scheyden; evenwel kont gy tot versachting en verkoeling rondtom de band met een sacht pinceel wat Ung. alb. Camphorat. Rosatum of diergelijcke strijcken, en ondertusschen bedencken, dat de eene siecke ongelijk geduldiger of hertvochtiger is als den andere.

Wild gy het mes alleen gebruycken, soo siet wel toe, dat gy het geheele quaad weg neemt, of laat het liever staan; ten waar gy groote hope had om het overige door medicineren te verteeren: dat selden geschied. Let ook of de vaten, die gy door moet snyden, niet grooter zijn, als dat gy haar soud kunnen stoppen.

3. Met het vleesch der ingewanden is de Geneeskunst meerder besich als de Chirurgie.

4. Het klier vleesch sal ons in 't bysonder

meer als eens doen spreekken; in 't gemeen hebt gy hier aan te merken. 1. dat de klieren van een koude natuur zynde, de heete medicamenten seer wel, de koude seer qua-lijck verdragen: 2. als het vlies, daar zy in leggen, doorgeknaagt of doorgesneden wort, zo kond gy de huyd niet toegeneesen, voor dat het met de geheele klier is uitgezworen. 3. als ghy door wegeetende middelen de kliergezwollen niet in weinig weeken kond verwinnen, zo sal de toevloeying der humeu- ren u meer achterwaarts als voorwaarts trek- ken, en dit is de reden, waarom wy meesten- deel gedwongen zyn deselve uit te snijden.

CAP. XII.

Van de Huyt.

Cutis.

DE HUYT is een eenvoudig deel, be- staande uit Zaad, met een weynig bloedt doormengd; rootagtigh, wit en reckelyck om het lichaam te bekleeden, en een werktuyg te zyn van 't gevoelen.

Cuticula.

Zy is met een Opperhuideken voorfien, tot meerder bescherming des lichaams; en met sweetgaatjes overal doorboort, om de dampen en onnutte vochtigheden uittogt te ge- ven; daarenboven heeft zy noch eenige sichtbare gaten, als de mont, neus, ooren, &c. die haar bezonder en genoeg bekend gebruik hebben.

Pori.

Zy heeft gemeene en oock eygene adertjes, Slagadertjes en senuwen.

Venz & ar-
teria cuta-
nea.

Haar gebruyck is, het lichaam te bekleeden, en een werktuygh te zyn van 't ge-voelen.

I. Om

Heelkonstig gebruyk.

1. Om de *Huydt* glad en schoon te maacken, als sy met de geelsucht, sproeten en andere somerplecken is besmet, hebbe ick dit water seer bequaam bevonden.

Aqua Cosmetica Minsigts.

℞. Thuris alb.

Sacchar. cand. an. unc. ij.

Hermodactyl. alb.

Ireos florent.

Borac. Vener. an. unc. j.

Sal. Tartar.

Eboris ust.

Camphor. an. unc. f.

Flor. lilior. alb.

nimphar. alb.

Flor. Malv. hortens. alb. an. M. iij.

Mell. virgin. unc. iij.

Lactis Caprin. libr. iiij.

Aq. flor. fabar.

rosar. pallid. an. lib. j. f.

lilior. alb.

figill. salomon. an. lib. j.

Mixta destillentur in B. M.

2. De *litterkenen*, die na de kinderpokken; wonden of verbrandheid de huyd ontgieren, neemt men met de volgende middelen weg; maar soo sy te groot of te diep zijn, soo moet gy haar eerst met wegetende middelen afbyten, de plaats met vleesch vervullen, en dan de huyd genesen.

℞. Borac. Tenet. drachm. iij.

Camphor. scrup. j.

Fell. bovin. drachm. j.

Ol. myrrh. drachm. ij.

Axung. Capon. unc. f.

Mf. f. Linimentum.

of

℞. Pulv. radic. serpentar.

Ireos an. drachm. iij.

Sem. melon. excortic.

raphan. an. drachm. j.

Testar. ovor. combust. drachm. f.

Cret. albæ vulgar. drachm. j. f.

Thuris drachm. j.

Sacchar. cand. drachm. iij.

Gumm. Tragac. aq. ros. dissol. un. j.

Axung. anferis q. f.

Mf. f. Linimentum.

3. De Huyt wordt meenighmaal besmet door de *schurft*, die nu vochtig, nu droog, nu voorkruypendt, nu ineetend, nu schilferachtig, nu quaadaardigh zijnde, eenigh onderscheyd in de genesingh maecken wil. Maar dit onderscheid is soo klein, dat een gefondt oordeel geen bysondere voorschrijvingen daar toe van nooden heeft; daarom sullen wy in 't gemeen so veel daar van seggen, dat ghy in het bysonder selden sult verlegen staan.

Alfoo dese sieckte bestaat uyt een scharpe, galachtige, siltige en somtijds met slijm gemengde vochtigheyd, soo moet men dickmaals purgeeren, braecken, aderlaten, sweeten, koppen, bloedsuygers aanleggen, een konstig of natuurlijck badt gebruycken, verkoelende, opdrogende, en de scharpigheid benemende medicynen innemen, en met wasschen of strijcken in tijds een meerder quaedt voorkomen: wy sullen u van elk een seer goet voorbeeld geven.

Een purgeerdrank.

℞. Rad. Asparag.

graminis

polipodii. an. drachm. vj.

liquiritiæ drachm. iiij.

Fol. fumarix,

Cichor. an. M. j.

Senn. elect. unc. j. f.

Rhei optim. unc. f.

Tamarindor. unc. j.

Sem. Anis. dr. ij. Crem. Tart. dr. iiij.

Infusa horis 24 in f. q. ferilactis, Coq.

& Colatur. libr. j. f. Adde

Syr. diacnic. unc. iiij.

Mf. f. Apozema. Dosis unc. iiij.

Een braeckdrank.

℞. Oxyfacchar. Vomitiv.

Syr. rosar. sol. cum sem. an. unc. j.

Aq. fumarix q. f.

Mf. f. haustus.

Een zweetpulver.

℞. Flor. Sulphur.

Antim. diaphoretic.

Sal. card. bened.

Lapid. prunell. an. drachm. j.

Mf. f. Pulvis dividendus in 6 doses

æquales.

Kruyden tot een konstig badt.

℞. Rad. laphati acut.

bryoniæ. an. unc. vj.

Fol. fumarix M. vj.

Flor. chamomill. M. iiij.

Furfur. libr. j.

Sulphur. crud. unc. ij.

Nitri. unc. j.

Alumnm, unc. j. f.

R 5

Salis

Salis commun. unc. ij.

Mf.

In de sware en hardneckige schurften is het *Slangepoeder* een uytmuntend middel, 't welck aldus roebereyd moet worden: Neemt een Slange (in de maand van Maart, en eer sy eyeren leggen zijn sy op haar best) berooft haar van staart en hoofd, treckt het vel af, en smijd het ingewand wegh, uyrgefondert de tonge, het hert en de lever; legt dat t'famen in een matighgewarmde backoven, en droogt het tot een poeder. Dosis van 4 tot 15 gr.

De viperen op de selfde manier gedroogt zijn noch beter, en doen selfs in de melaatsheyt goede diensten.

Een water om te betten.

℞. Gypsi. ust. unc. j. s.

Calcis viv. unc. ij.

Lithargyr. aur. unc. s.

Bol. armen. unc. j.

Fol. nicotian. ficcat. unc. iij.

Vini alb. Gallic. lib. j.

Aq. puræ lib. ij.

Coquantur pariter & Colatura detur usui.

Een salve om te struyken.

℞. Sulphur. crud. drachm. ij.

Sapon. Venet. drachm. j. s.

Nitr. præp. drachm. s.

Lithargyr. aur. drachm. ij.

Merc. dulcis drachm. j. s.

Ung. alb. Camphorat. nnc. j.

Ol. lign. Rhodii gutt. viii.

Mf. s. Unguentum.

CAP.

C A P. XIII.

Van het Vet, Nagels en de Hayren.

OF het VET, het HAYR en de NAGELS mede *deelen*, ofte maar onnutte *uitwerpsels* van ons lighaam zyn, heeft men lang getwist, en noch is elckeen niet te vreden. Maar ik benijd niemand sijn Vet. Hayr te kloven heeft my noyt geluft, en te krabben, die ons niet en krabt, meen ik niet ligt te beginnen; daarom fullen wy, om beyde te gemoet te komen, haar nog voor *uitwerpsels*, nog voor *eygentlijk*, maar wel voor *oneygentlijk* genomen *deelen* aannemen, en zoo veel ons dient alhier beschryven.

Ik zegge *niet voor uitwerpsels*, want het sijn lighamen, die met de andere leven en gevoed worden, maar geen voedzel geven, en ten dienste van 't gemeen haar byzonder gebruyk hebben:

Nogte oock voor eygentlijk genomen deelen, want zy en zyn noyt regt bepaald, zy en hebben geen byzondere werking; het Vet kan in tijd van nood voedsels geven; en het Hayr en de Nagels kunnen sonder letzel van 't gemeen gekort en afgesneeden worden.

Het VET is een eenvoudig deel, bestaande uit bloed; week, wit, ongevoelig, om d'ingeboore warmte te bewaren, de maag en gedarmtete helpen koken, de beweging lichter te maken, de drooge deelen te bevogtigen, en in tijd van nood het lighaam te voeden.

Het HAYR is een eenvoudig deel, bestaande uit het oneedelste deel des bloeds, om eenige deelen te bekleeden, en deselve tot een klein *gieraat* te dienen.

Het

Het is van *buyten vierkant* en van *binnen hol*. De verscheydenheit van *sijn Coleuren* spruyt uyt de gematigdheid of ouderdom der menschen, en de lucht of land, daar zy in woonen.

Unguis.

De **NAGEL** is een eenvoudigh deel, bestaande uyt het onedelste deel des bloeds; buygsaem, hard, om de vingers en toonen voor uiterlijke ongemacken te bewaren, en de selve tot een klein *çieraat* te dienen.

Hy is aan de wortel met een band vereenigd, en wegens daar by komende pesen aldaar zeer gevoelig.

Heelkonstig gebruyk.

I. Het bloed, dat weinig of geen *Vettigheid* heeft, is niet seer prysens waardig. Sijn veelheid maakt vleesige, sijn vettigheid vette, sijn magerheid magere lichamen. Als deze vettigheid des bloeds in de deelen wort gestort, soo stold sy in een natuurlijk vet, het welk in de koude deelen, als de buyk, borsten &c. overvloediger groeyd als in de heete. Dit kan uw oordeelen styven na'r aderlaten; want het bovenste deel des bloeds, dat van de gene, die niet beter weten, somtijds schandelijk voor slijm en quaad genomen word, is dikmaals een gefond en natuurlijk vet: dit kond gy onderscheyden door het vuur; als het brand, zoo is het vet, als het t'sift, soo is het slijm. Hier by is nog te weten, dat als het Ver u in de geneesing van d'een of d'ander uyerlijke schade hinderlijk is, dat gy het sonder pijn en nadeel dagelijks uit kond snyden.

De *Nagels* zijn zomtijds oneffen, gespleten

ten en van quade couleur, 't welck of door quade humeuren, of door een uitterlijke oorzaak komt. Dit kond gy helpen met de zelve dikmaals te korten, en het gebruyk van deze plaaster:

℞. Resine unc. f.
Terebīth.
Thuris.
Mastich. an. drachm. ij.
Sevi hircini.
Ceræ virid. an. drachm. v.
Mf. f. f. a. Emplastrum.

Zomtijds is onder de nagel wat geronnen bloed, dat gy met deze plaaster kond verteeren.

℞. Rad. ranuncul.
figil. salomon.
Myrrhæ rubr. an. drachm. j.
Gumm. sagapen. unc. j.
Ol. nucum. drachm. f.
Mf. f. Emplastrum.

Alszy t'eenemaal afvallen, zo maakt een vingerhoed van een groen Was, Ladanum, Ammōniac. &c. en legt 'er die op.

3. De Hayren vallen dickmaals door een heete Koortse, langduurige hoofdpijn, meelaadsheid, quade pocken, en andere siekten uit, en groeyen niet lichtelijck weder aan, voor aleer de zelve siekten een tijd lang weggenomen zyn geweest, daar van gy eerst uw werck moet maken, daarna kond gy uitterlijk de volgende middelen gebruyken.

℞. Abrotan.
Capillor. ven.
Malv;
Majoran. an. M. j.

Cumin]

Cumin.

Rad. petroselin.

raphan.

Storac. Calamit. & liquid.

Myrrhæ rubr. an. drachm. v.

Euphorb.

Cantharid. an. drachm. j.

Gumm. ladan. unc. iij.

Ol. lilior. alb. unc. j.

Sem. urtic. Rom. unc. f.

Infusa horis 36 in Aq. puræ lib. vj.

destillentur in B. M.

of

℞. Aloës drachm. j.

Agaric.

Colocynthid. an. drachm. ij.

Sem. Eruc. unc. f.

Sal. chamomill. scrup. ij.

Infundantur horis 24 in Vini alb.

Gallic. unc. xv.

& colatura detur usui.

C A P. XIV.

*Van de Bloedmaking, en den ommeloop
des Bloeds.*

DIt zijn d'eenvoudige eygentlyk en on-
eygentlyk genome deelen, daar alle de
r'zamenveogde uyt bestaan : dan om
haar r'onderhouden, is het bloed, om haar te
doen wercken, zijn de gersten noodigh.
Maar hoe dat bloed nu word gemaakt, en
hoe veel geesten in onslighaam sweven, is
ons niet genoegh bekend, de Schrijvers niet
genoegh vereenigd, en de waarheid in een
diepe put begraven, Evenwel zal de liefde
tot

tot dese waarheid my gaarne toe laten mijn gevoelen daar af voor te stellen, dat seer wil- lig is om zijn plaats aan een beter over te ge- ven.

De *Bloedmaking* dan meenen wy aldus te Sanguifica-
tio. geschieden :

De vaste spijs in de mond genomen, door de tanden geknauwt, en door het speeksel bevogtigd, word tot de kooking eenigfins bereid!

Van waar dit *Speeksel* komt, heeft mijns Saliva. wetens niemand nog te regt beschreven.

Men zoude het uit de Slagaderen en uit de zenuwen kunnen halen, nademaal zy verscheyde tacken naar de kaakklieren senden, in dewelke haar de nieuwgevonde *quylvaten* inplanten : het quylen door de konst veroor- saakt, schijnt het zelfde ook genoegezaam toe te stemmen.

Dan als ik bedencke niet wel mogelijk te zijn, dat de Slagaderen en senuwen in soo korten tijd alzulke meenigte van speeksel kunnen van het bloed scheyden, als wy som- tijds quijt worden, zoo haal ick het liever uit de *Maag*, en uyt de watervaten dewelcke wy meenden met de quylvaten gemeenschap te hebben. Want als gy *willens zwelgt*, zoo komt gelijk van onder uyt de *Maag* wat speeksel in de *Mond*, inzonderheid als hy wel met drank begoten is : bekend is het dat de *Mond*, de *Tong* en de *Maag* een *ge- meen Vlies* hebben : daarenboven moeten de *spijzen* zoo wel in de *Mond* als in de *Maag* door het *speeksel gemengt* worden, ook zou- de het zeer ongemackelijk zijn, als men ge- stadigh onder 't eten moest drincken, de *Maag* daarentegen kan *d'ingedroncke vog- sigheid*

1.

2.

3.

4.

zigheyd feer bequamelijck en voor een goede tijd *bewaren*, en daar van *allenskens de mond wat meede deelen*: ook kan men tegenwoordig toonen dat de *watervaten haar het geheele lichaam door verspreyden*, en soo wel in de *maag* en de *tong* als andere delen komen ten laastten soo geloove ick niet, dat eenige vochtigheid uit ons lichaam word geworpen als door *bysondere vaten*; waarom ik uyt verscheyde redenen gevoele, dat d'Oogen hare tranen mede door bysondere **TR A E N - V A T E N** uitgieten, die de naarstigheid van ons of andere, hoop ik, noch sal vinden; ja terwijl ik dit soo gisse, komt my de konstige Ontleeder Jonckheer Lodewijk de Bils, verseekeren, dat zy al gevonden zyn, het welke hy aanneemt, soo in het lichaam als door eenige figuren, aan de beminners deser waarheyd te vertoonen.

Ductus lachrymales.

Vraagt gy van wat natuur dit speekzel is? Ik antwoorde, *van een siltige*. Ten is daarom niet noodig, dat het altijd soutachtig op uw tonge kome, gelijk de gene, die het konstig sout verstaan, genoegsaam weten. Seker is het, dat alle spijsen en drancken haar natuurlijk sout hebben, en dat het sout nier alleen tot de menging en koking der spijsen, maar ook om de vogtigheden te doen gisten, feer bequaam gevonden word.

Ductus salivales.

De **QUYLVATEN**, daar eenige reysen van gesproken is, sijn redelijk sterck van *vlies*, en de waterpeesen feer gelijk, behalve dat zy kleinder zyn.

Aan ieder sijde is 'er een.

Sy nemen met veel wortelen haren *oorsprong* uit een groote Klier, leggende boven de pees des tweebyckigen spijs, niet verre van

Van 't Speekzel en de Quyl-vaten. 65

van d'uytpruyling der onderste kaak, dewelke men de *Kroone* noemd. Van daar loopen sy onder en langs de tong naar vooren toe, over de groote senuwe van ons achtste paar, en eyndigen ontrent de Tongriem in de twee kleine *kickvoorschlieren*, die vol gaatjens zijn, en een buysje seer gelijken, waar door sy haar van het speeksel in de mond ontlafsen. De schriften van Warthonus, Gliffonius, en Johannes van Horne kunnen u voordere nieuwsgierigheyd voldoen.

Carona
Apophysis:

Glandula
salivaria.

De gekauwde en aldus toebereyde spijsse word door de maagpijp en haar spieren in de maag gebracht, die om deselve beter te bevatten, sich voortseelve t'samentreckt; waar op sijn bovenste mond heel stijf; maar d'onderste soo seer niet word gesloten, of de gijl kan met de minste drucking aldaar uytgang vinden.

Stracks daar op raacken sy, met speeksel, dranck en haar eygen vogtigheyd doordrongen, door de natuurlijcke warmte aan het koken, in 't welcke sy die ordre geensins houden, die gy te vooren in het eeten hield. Wel is waar, dat sy in 't begin in de selfde ordre konnen gevonden worden, als uw geopend beest deselve te vooren hadde ingeswelgd; maar naderhand send de geduurig kokende Maag die spijsse, die 't lichtst is om te verteeren, eerst naar het gedarmte; en laat die geensins naar d'ongekookte wagten, gelijk d'afgang en het braken u dat klaarlijk sullen laten sien, als gy maar gelieft daar op te letten.

De gekookte spijsse word wit, gelijk een room, en alsdan *Gijl* genoemd.

Chylus,

S

Voorts

Mortus in-
tetellino-
rum peri-
stalticus.

Vena la-
teax Afel-
lii.

Pancreas
Afellii.

Glandula
Lumbares.

Ductus
Chyliferus,
leu Vena
lactea Tho-
racica.

Voorts gaat sy na uyt de Maegh door de poorter naar het *gedarmte*, dat hem *wringt gelijk een worm*; daar uyt suygende de *Melkaderen*'t gene tot voetsel der deelen bequaam is; het andere word als onnut door het eyn-
de uytgeworpen.

De MELCKADEREN, met een seer dun vlies, en verscheyde van de Lever af naar de klieren gekeerde schordeurtjens versien, zijn door het geheele Scheyl verspreydt, en komen meest in het dun gedarmte, insonderheyd in 't gene, dat men nuchteren noemd; maar zy vergeten daarom geensins mede in het grof te loopen, op dat immers niet, dat nog eenigsins tot voedsel konde dienen, mogte verloren worden.

Van't gedarmte gaan zy met haar gijl naar de drie gijlklieren; de *grootte* leyd recht in het midden des Scheyls, de *twee kleindere* ontrent de linker nier.

Elk een dezer klieren zend een tack uyt, die boven de lincker nier t'zamenloopen, en een Vat, dat de grootte van een gansschacht overtreft, en daarom de *grootte Melkader* word genoemd, uytmaaken.

Deze GROOTE MELKADER, tusschen de grootte Slachader en de Wervelbeenders in het vet begraven, klimt opwaards, en steunt, als zy boven het hert gesteken is, gemeenlijk op de maagpijp, en loopt voorder tot in de lincker Sleutelbeenader met een, twee of drie tacken; alwaar gy haar met een dun Klapvlies versien vind, dat van buyten naar binnen zoo gekeerd is, dat'er niet wederom te rugge, of voorder naar den arm kan loopen; zoo dat de *Gijl* door middel van d'opklimmen-
de

de Stam der Holader wederom afwaards in de rechter holligheyd des Herts loopt, om daar van de natuurlijcke warmte en kracht in *bloed veranderd* te worden.

In bloed veranderd zynde, word het door de Longslagader naar de Longe gevoerd, die van een gedeelte deszelfs gevoed word; het overige gaat door de Longader in de linker holligheid des Herts, om aldaar vorder gekookt, en dan door de groote Slachader alle de deelen des lichaams aangebragt te worden, tot haar onderhoud en leven.

Deze wegen staen zommige nog niet aen, en hebben liever by de oude en vermaarde *Schuytladeren* te blyven, als een nieuwe waerheid aen te nemen; zeggende dat de gijl seer wel, onder haar bloed gemengt, aan de Lever kan gebragt worden, alsoo nu genoegsaam bekend is, dat het aderlijcke bloed niet (gelijck men voor deze qualijck meende) van de Lever naar het gedarmte, maar van het gedarmte naar de Lever loopt, en dien volgens geen strijdige loop alhier meer te stellen is.

Dan, behalven dit haar zeggen meerder spruyt uit een waarschiynelijke redenkaveling, en d'aloude gunst tot de Lever, als wel uit natuurlijcke en handtafelijcke bewijzen, die alhier vereischt worden, zo en weten zy niet te beantwoorden.

1. Waar toe de Melckaderen zijn gestigt?
2. Waarom zy haren oorsprong uit het gedarmte nemen?
3. Waarom haar Klap-vliesen zo gesteld zyn, dat zy de gijl beletten naar het gedarmte wederom te keeren?

Vena me-
farica.

4. Waarom zy met de gijl naar de Melckklieren, en geen van alle naar de Lever loopen?
5. Waarom zy met de groote Melkader meenschap hebben.
6. Tot wat eynde dese melck, opwaards klimmende, in de Sleutelbeenader word gebracht; gelijk dat altemaal in het lichaam oogfchijnlijk vertoont kan worden?

Pars fanguinis circulatoria.

Het gedeelte des bloeds, dat niet t'eenemaal onnut, maar evenwel tot voedsel niet bequaam genoeg is, word door de Hol- en Poortader, die door de Kusaderen overal met de Slachaderen vereenigt zijn, te rugge naar de Lever en het Herte gebracht, om aldaar verbeterd en herkookt te worden.

Ik zegge niet alleen door de Holader naar het Herte, maar ook door de Poortader naar de Lever, en dat uyt de volgende reden:

1. Dat zy het *grootste* is der *ingewanden*. Daar mede zegge ik niet, dat zy wegens haar grootte eedeler is als andere deelen, (siet boven het 2. cap.) maar ik meene, dat de Natuur in de kleine wereld alfulck een groote plaats niet sal beslaan, als om een groot werk uit te voeren.

2. Dat haar *grootste ader*, met een wijden mond uit haar geloopen zynde, *terstond aan en in het Hert komt*.

Wat hoefde de Natuure de Holader met soo veel tacken in de Lever te planten, en voort naar het hert te senden? Indien zy enckeld dienen soude om het bloed te rug te brengen, eer het wat verbeterd is, zo kon haar *stam alsoo wel als die van de groote Slach-*

Slachader langs het lichaam loopen, en de Lever ongeraakt laten, nademaal de Poortader aan de Lever wegen genoeg opend, om het geheele bloed van de Gal te kunnen suyveren: maar zy moeste het gekookte bloed van de Lever ontfangen, en als dan eerst naar het Herte brengen.

3. Dat haar *colour* rood is. Ik weet wel, dat zy zomtijds *bleek*, somtijds *wit*, zomtijds *geel*, ja zomtijds *groen* gevonden word; maar dat schryve ik de siekte, en geensints de natuure toe; want in alle recht gesonde lichamen word zy rood gesien. En wat wonder is 'er, als haar een verzwakte Lever bleek of wit verptoont? word een roode troony niet haast zoo, als het lichaam qualijck staat? Hoe lichtelijck wederom word een galscheydende Lever geel of groen geverft? Bekend is mede, dat de Lever in de eerste 20 of 30 dagen na d' ontfangenisse natuurlijcker wijze wit is, ende niet eerder rood en word, als wanneer het moederlijcke bloed (van 't welcke eenige hedensdaags zeer geleerdelijck heel anders spreken) de geformde leden der vrugt komt te voeden, en zoo doen alle de zadelijcke deelen, zelfs het Herte. Maar wild gy daar uyt besluyten, dat de roode verf de Lever maar toevallig, en niet meer eygen is als de spieren, die daarom geen bloed maecken? Soo antwoord ik, dat het toevloeyende bloed alhier zoo noodig is, en de Lever zoo eigen word, dat zy sonder 't zelve geen volkome Lever soude zyn. Ten anderen zoo is de *colour*, het wezen en getal der aderen tusschen de Lever en de Spieren zoo verscheiden, dat zy geensints in gelijckenis

mogen gebracht worden. En wat ongerijmtheid is 'er in het seggen, dat een spier weet bloed te maken, alsoo het bloedmakende Hert van de grootste Wijsgeers en Ontleders voor een Spier gehouden word?

4. *Dat het moederlijke bloed door middel van de Navelader eerder in de Lever komt van de vrucht, als in het Herte.* De Klapvliessen en een gelegde band kunnen onwederस्पreekelijk bewijzen, dat het Slachaderlijke bloed door de Navelslachadere van de vrucht af, naar de lijfmoeder, en het aderlijke bloed door de Navelader van de lijfmoeder af naar de vrucht toe loopr. Of de vrucht nu door het moederlijke bloed, of door de uitterlijke vochtigheyd, gelijk het kiecken in sijn ey gevoed word, is my hier even eens; alsoo het seker is dat het bloed, het zy dat het van de moeder komt of van de vrucht, eerst naar de Lever, en dan maar naar het Herte vloeyd.

5. *Dat de gal van het bloed in de Lever word gescheyden.* Nu is ieder een bekend, dat geen scheidung kan geschieden sonder voorgaande kooking.

En uit alle dese reden kan ik anders niet gevoelen, of het te rugloopende bloed word enkeld door de Poortader naar de Lever gebracht, om aldaar gesuyverd, en alsoo wat gekookt te worden, op dat het Herte, daar het bloed, wegens sijn gestadig-noodige klopping, niet heel lang blyven kan, minder werk soude hebben om het selve te volmaken, en dese laatste meen ik met een de reden te zyn waarom het geheele bloed moet ommeloopen.

In de Lever gekookt zynde, word het op die

die wijze als boven cap. 8. beschreven, in de *Holader*, en voorts in het *Herte* gevoerd.

En aldus kan uw Konincklijke *Lever*, in een eeuw die *Koningen* verdelght, haar be-
snoeyde macht gebruycken, en met eeren in haar *Rijk* nog blijven.

Maar waar blijft de droevige *Milt*, die zoo veel doet lachen? Splen tidere facit. *sijn* beschuldigers zijn groot, en zijn onschuldigers niet minder.

Want gy hebt hem, *grondgeleerde Griek*, Hippocra- tes. voor geen vuylnisnest gehouden, als ghy hem een *tweede Lever* noemd; hy heeft te

veel *slachaderen*, die, met levendige geesten vervuld, alzulke onzuyverheden swaarl-
lijk zouden willen in haar zuyvere gezelschap lijden. De *Natuure* heeft hem geen be-

quame holligheyd gegeven, om een drabbig-
droevig sap r'ontfangen. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *Dunkt u* sulck een holligheyd onnoodig, zoo is *sijn vleesch te*

vast, en *niet voos* genoeg, om zo dick een vochtigheyd in te kunnen zuygen, die na-
tuurlijcker wijze ook daar niet in gevonden word. Hy is al te groot een *ingewand*, om zo

kleine dienst te doen. De nauwkeurige *Ontle-
ders* bevinden hem in doode lichamen (zelfs die de droetheid naar het graf gesonden had-
de) meestendeel te *sijn* het *schoonste* en *minst-*

beschadigde der innerlyke deelen, (het *Hert* alleenig uytgezonderd, het welke door zijn levendige geesten mede zo beschermt word,
dat het minder als andere deelen schade

lijd,) en dat geluk heeft het gedarmte, de nier, de gal- en warerblaas zeer zelden.

Wat is, wat doet hy dan? *Hy maakt een suure vogtigheid, die de natuur seer noodig, en geen uitwerpsel van haar is, die mengt by onder 't bloed gelijk een gist, om het zelve te verbe-* Usus Uenis.

teren, en tot den ommeloog bequaem te maaken.

Deze vochtigheid komt, meen ik, uyt het zout, dat het bloed natuurlijke wijze hebben moet, indien het wil bestaan: maar nadeemaal dit zout uyt de dranck en spijsse komt, soo kan het onmogelijck soo suyver zijn, of het diend in't lichaam nog verbeterd te worden. Ik segge soo:

Het Hert is Opperkoning, en heeft twee andere onder hem, de Lever en de Milt. (Vergeef my dat ik d'ouden te geval deze gelijckenisse noch gebruycke.) Het Herte maackt het bloed: de Lever herkoockt en suyverd het van de Gal: de Milt werckt in zijn sout, en maackt uyt ingebore kracht een suure vochtigheyd daar uyt, die hy door zijn aderen dan weer als een gist onder het bloed te mengen weet, om her selve te verbeteren en tot den ommeloop bequaam te maken: is'er iets onnuts te scheidyden, dat send hy door sijn Slachaderen naar het gedarmte.

Indien gy meend strydig te zijn, dat een suure vochtigheyd uyt zout komt, zoo rade ik u de geest van't sout noch eens te preoven.

Franciscus Sylvius, die vermaarde Ontleder, heeft al over seftien jaren een ander gevoelen, aangaande het gebruyck des Milts, ten voorschijn gebracht, en eenige beminnaars der Snykonst mede gedeeld. Zijn mening was, dat het bloed niet alleen in des Herts holligheden volmaakt, en door de Slagaderen naar alle de deelen des lighaams gebracht word, om dezelve te voeden; maar dat het oock in de andere ingewanden eenige veranderinge uyt moet staan: en dat de Milt het Slachaderlijke bloed wyders kookt,

Per ramu.
splenicum.

Per coeliacum & hæmorrhoidales.

Spiritus Sallis.

Lien sanguinem plus quam perficit.

en tot een hoogere graad brengt, ja meer als volmaakt; zoo dat het eenigfins de natuure van de zuurdeeg aanneemd, die in 't korte een groot deel deeffem zuur kan maken. Op de zelve wijze, segt hy, dat het bloed, in de Milt meer en meer gekookt zijnde, een kracht verkrijgd, die het wederkeerende en verslapt bloed kan herstellen, en met een de gijl bequaam maaken, om lichter en eerder tot een goed bloed te komen.

De reden, die hy geeft, zijn deze:

1. Dat de Milt ongelijk meer bloed van het Herte krijgt, als het tot zijn eygen voetzel van nooden heeft.

2. Dat het door geen andere wegen kan geloft worden, als door de tacken der Poorten Holader, die het wederom aen het Herte brengen. Want 't gene men soo lang van 't *Vas breve* heeft geschreven, heeft hy met ons en andere meermaals in 't openen der lighamen oogschijnlijk bewezen een belaggelijk verdigtzel te zijn.

3. Dat nademaal dit bloed onder het te rughloopende bloed, en naar het Hert vloeyende gijl geduurig gemengt word, zoo en moeste het geen uytwerpzel der natuure zijn: want de edele deelen en het geheele lichaam zouden daar door niet ontlast, maar beschadigt worden.

4. Dat de Chymische konst hem al langh getoond heeft, dat diergelijke veranderingen dagelijks in de natuure geschieden.

Het ander gedeelte des bloeds, dat het lichaam niet meer nut en een uytwerpsel daarvan is, word door het gedarmte, watergangen, zweetgaten, &c. uytgedreven, van de

Pats sanguinis excrementitia.

onnodigh achten: maar nu worden wy gedwongen de nieuwgevonde *watervaten* te beschrijven, die van de liefhebbers langs hoe meer gezocht, en ondersocht, nu klaarder voor den dag komen.

Vasa Lym-
phatica,
Ductus a-
quosi.

De **WATERVATEN** nemen haren oorsprong soo van de Lever, als insonderheid van d'uyterlijke leden, ontfangende haar vochtigheid van de Slagaderen, met dewelke zy gemeenschap hebben.

Die van de Lever omhelzen de Poort- en Holader gelijk een klimmop zijne wijn-gaard doet, loopende naar de gijlklieren des Scheyls, en zoo doen die van de voeten mede: van daar leveren zy haar water over aan de grootè Melkader, die, als boven vermaand, de gijl aan 't herte brengt.

Die van d'armen haar beginzel nemen, loopen over en langs de aderen naar de borst, en planten haar met een Klapvlies in de Sleutelbeenader, ontrent die plaats daar de grootè Melckader haren ingang in de selfue ader heeft, en brengen alzoo gezamenlijk haar water in het Herte.

Dit water is zoet, en geensins brack, gelijk het gene, dat door de watergangen word geloost.

Zy zijn seer *dun van vlies*, en komen lichtelijk te bersten.

Haar *gebruik* is, mijnsoordeels, van de Slachaderen het water, dat haar onnodigh is, t'ontfangen, en naar de gijlklieren en gijladeren te zenden, om de zelve gijl verdunnende bequamelijker door zijn nauwe wegen te brengen; en daar na wederom onder het Slagaderlijke bloed gemengt, de vochtige deelen te voeden, en de heete voor een regens-

regensnatuurlijke brand en droogte te bewaren.

Het gaat, om duydelijker te spreken, na mijn meening aldus toe:

De spijs word in de Maag in gijl veranderd, daar ondermengd sich het gescheide deel des dranks. Die gaan t'samen naar de gijklieren en door de groote Melckader in het Herte: daar worden zy in bloed veranderd, en door de Slachaderen in 't geheele lichaam gebracht: yder gedeelte des bloeds voed die deelen, die met sijn getempertheid over een komen: het heet, de heere; het droog, de drooge; het vogtige, de vogtige, &c. Het geene daar toe onbequaam is, moet wederom te rugge gefonden en verbeterd worden; en daar toe soud gy kunnen denken, dat de aderen bequame en genoegzame wegen zijn, nademaal zy dog het niet genoeg gekookte bloed te rugge moeten voeren. Maar het schijnt, dat het water bysondere vaten noodzakelijck van nooden hadde, om dat 'er, geduerig in de aderen of Slachaderen blyvende, het bloed te dunne soude maken, en sijn natuurlijke vastigheid en kragten doen verliezen, want al te waterig bloed en heeft geen sterkte.

Uyt alle deze voorstellingen blijkt genoeg wat de **OMMELOOP DES BLOEDTS** mag zyn; namentlijk, *Een gestadige beweeging des bloeds; van de Slachaderen in de Hol- en Poortaderen naar de Lever en het Herte, om van deselve gekookte te worden tot onderhoud en leven des geheelen lichaams.*

Circulatio sanguinis.

Uit het subtiylste deel des bloeds worden de **GEESTEN** geboren; en die zyn twee-
derley. Spiritus

Vitalcs.

1. De *Levendige*, die in 't Hert geboren zynde, het leven aan de lichamelijke deelen brengen; en

Animales,

2. De *Sinlijke*, die in de levendige in de herfenen gemaakt, 't gevoelen en de beweging aan het lighaam geven.

Naturales.

De *Natuurlijke* hebben in den opgang des bloedigen Ommeloops haren ondergang gevonden.

Heelkonstig gebruyk.

1. De *Quyloaten* leeren u, dat gy in het snijden van de Tongriem, in 't openen der kikkvorschaderen, of andere tongesiekten, u wel wachten moet de kleynē buysen ofte klieren, in de welke zy eyndigen, met uw lancet te raken, of de lijder soude naderhand tegens sijnen dank geduurig quijlen. noch bid u de *grootte halsklier*, uit dewelke de voornoemde vaten haren oorsprong nemen, dat gy in haar ontsteeking niet lichtelijck quiksilver sult gebruyken, ten zy gy een onbehoorlijke en schadelijke quyling wilt veroorzaken.

2. De *grootte en kleine Melkaderen* worden zomtjids door een kneusing ofte wonde soo geraakt, dat zy de gijl niet kunnen aan 't herte brengen; en al is 't dat gy de wonde haast en wel geneest, soo raakt de sieke evenwel aan een teering en een kift. Deze waarheyd zal u voor veel opspraaks weten te bewaren.

De Kinderen en oock wel Oude lieden krygen somtijds eenen harden en opgeblazen buyck, die zyn oorsprong neemt uit de *verharde klieren des scheyls*, die, uit de melkaderen niet als het dunste deel des gijls door-

latende, oorzaak zyn dat het spierenvleesch verflapt, het lichaam swaar en moede word, en dat daar op een koortse en een teeringh volgd. Dit helpe ick sonder groote moeyte uyerterlijk met dese smeering.

℞. Ung. althææ Compos. unc. j.

Artanith.

Martiac. an. drachm. ij.

Ol. lilior. albor.

Chamomillæ an. drachm. iiij.

Mf. f. Linimentum.

Innerlijk doen my dese koekjens, den geheelen dag door gebruykt, grooten dienst:

℞. Chalyb. præp.

Oc. canc. præp. an. scrup. j.

Tart. vitriolar. drachm. f.

Lapid. prunell. gr. xvj.

Spec. aromatic. rosar. scrup. j.

Sacchar. alb. unc. ij.

Mf. f. f. a. Rotulæ.

Ik purgere niet als met Cassia, Cremor Tartari, en laxerende syropen; want sterk purgeerende middelen willen de klieren niet verdragen.

3. Het bloed, dat gy uyt de aderen trekt, vertoont hem somtijts eenige uuren daerna seer droog en sonder water, het welcke men als dan gewoon is zijn ongetemperde hette of verbrandheid toe te schryven. Maar die reden staat niet vast; want als gy nog des selfden daags een ander of de selfde ader opend, soo sult gy megnigmaal bevinden, dat het bloed vochtigheyd en watersgenoeg by sich heeft. Soeckt dan de rechte reeden in den Ommeloop, en insonderheid in de Water-vaten, die het water aan haar trecken, en voor dien tijd het bloed wat drooger laten.

Het geschied ook meermaals, dat het lighaam *bol*, *geswollen* en *sugtigh* word: als wanneer uw ongegronde bangigheid u lichtelijk een quade voorsegging uit sal perffen, daar gy het nochtans door uyt- en innerlijke sweetmiddelen gemackelijck en in weynig dagen kond geneesen. Dit quaad spruyt niet uit de swakheid en ongetempertheid der deelen, die de Ouden Edel noemen; het kan oock van de Watersucht, die deze veroorsaaken, genoegsaam onderscheyden worden. Want al zyn de siecken traag en loom, zoo is evenwel het herte niet beklemt; de borst is ruym, de buyck niet zonderling geswollen. Het aangesigt en d' uitterlijke leden hebben wel de meeste sugt, en als gy met uw vingeren daar in drukt, zoo bevind gy dat de deelen verre zoo seer niet zyn vervuld, als zy in de regte watersuchtige doen; waarom zommige onverstande deze opgeblasentheid eenige winden toeschryven. Maar het komt door de *watervaten*, die gedruckt, geborsten of op soodanige wijze verstopt zyn, dat het water in sijn natuurlijke loop verhinderd word.

4. De *Ommeloop des bloeds* zal u gebiedē alle fenijnige en quaadaardige vochtigheden, die de natuure selfs uitwerpt, of die haar van buyten zyn aangebragt, met de eerste en gereedste aantreckende middelen uit de klieren en de huyd te halen; op dat niet een kleyne wijl daarna het geheele bloed besmet, en het herte overweldigd worde. Hier uit leerd ghy zonder meerder reden, hoe gevaarlijck het laten en purgeeren in een pest- of pockige Bubo, en in alle fenijnige wonden is; als mede hoe noodzakelijck

Afdeeling des menschelijken lichaems. 79
kelijk het zweeten en d'uythalende midde-
len zyn; en dienvolgens dat de kennisse van
den Ommeloops des bloedts groot gebruyck
heeft in de Medicynen.

CAP. XV.

Afdeeling des menschelijken lichaems.

HET menschelijk lichaem word best ge-
deelt in holligheden en leden.

De Holligheden zijn drie;

1. Het *Hoofst* of opperste holligheid, met
de *bals*, die zyn steunfel is;
2. De *Borst* of middelste holligheid;
3. De *Buyck* of onderste holligheid.

De *Leden* zijn vier: Twee *handen*, en twee
voeten. Onder de handen begrijpen wy de
armen, en onder de voeten de beenen.

Divisio
corporis
humani.
Cavitates
leu regio-
nes.
Suprema-
rego.
Media re-
gio.
Infima re-
gio.
Artus.

Heelkonstigh gebruyck.

Wy deelen u het lichaam af, op dat gy we-
ten soudt wat plaats dat een yder deel van 't
selfde hoort te houden. Indien gy voordere
leest, soo sult gy het gemackelijck leeren.

Maar tussen dese deelen is sulck een mede-
lijdentheyt in eenigheit, dat ghy in 't bysou-
der geduurig op het geheel moet letten. Het
sal dan noodigh zyn, dat ick u de *gronden*
van deze *eenigheyd* alhier beschryve.

Eerstelijck moeten de deelen haar natuur-
lijcke *Getemperheid* behouden; want is de
lever te heet, de maag te koud, de hersenen
te droog, &c. soo is het geheele lichaam
qualijck.

Ten tweeden soo moet het *Getal* der dee-
len vol zyn; want mist een hand het minste
beentje.

beentje, peesje, slagadertje, &c. zoo doet zy haar behoorlijke werking slegter.

Ten derden so moet elck een deel zijn behoorlijcke *grootte* en *proportie* hebben; want is het eene been grooter als het ander, soo valt de gank wat moeyelijker.

Ten vierden word alhier vereischt de behoorlijke *gestalte*, *weekigheid*, *dichte*, ja *colour* der deelen.

Ten vijfden, zo is het noodig dat de deelen aan malkanderen hangen, en op haar natuurlijke *plaats* staan.

Ten sesten, soo spruyt dese medelijdentheit en eenigheid uyt de *Levendige geesten*, die de slagaderen alle de deelen weten aan te brengen.

Ten sevenden, zoo sijn de *senuwen* en de *sinlijke Geesten* een zeer groote oorzaak van de zelve.

Ten agsten zijn alhier in zeer goede achtting te nemen, uysterlijck de *Huyd*, die het geheele lichaam; en innerlijck, de *Dura Mater*, die de hersenen, verhemeld, tonge, keel, borst, en buyk bekleed.

Ten negenden, zoo moet het *Voetsel* wel bereyd, wel aangebragt, en wel ontfangen wesen, of de deelen van het lichaam zullen komen van gebrek te klagen.

Eerste Boeks Eynde.

2^e TWEEDE BOECK,
VAN HET HOOFD.

CAP. I.

Van des Hoofds nyterlyke deelen.

Et HOOFD, als oppervooghd Caput.
van sijn eigen en duisent andere
lighamen, bestiert sig selfs en an-
dere wel, als 't wel gestelt, en in-
de kennisse sijns beroeps wel ge-
oeffend is. Maar qualijk varen die, en andere
met haer, die door de konst geen wel gesteld
hoofd hebben, en sijn wesen en gestalte niet
wel hebben ondersogt of leeren kennen.

Het heeft een *langwerping* *ronde gestalte*, Figura ovalis.
wiens bovenste deel *Top*, het voorste *Voor-*
hoofd; het achterste *Achterhoofd*; de sijden *Slap-*
pen; het overige *Aengesicht* genoemd word; Vertex.
en bestaat uyt volgende deelen. Sinciput.
Occiput.
Tempora.
Facies.

Eerst vertoont haar de *Huyt*, die in sommi-
ge plaatsen *hayren*, en overal een *Opperhuy-*
deken heeft. Cutis.
Pili.
Epidermis.

Daar op volgt de *vleesige huyt*, en dan het Membrana.
Panvlies, gesproten uit het dicke *Hersenvlies*, Pericra-
en door de naden, niet alleen over het *bec-*
keneel, maar voorts over alle beenderen des nium.
lichaems gespreydt.

De sannelijke *Ontleders* roonen, dat dit Periostium.
Panvlies *dubbelt* is; het bovenste behoud den
ouden naem; het onderste heet *Beenvlies*.

Onder dese vliessen leggen de beenderen,
die wy eerst in *Beckeneel* en *kaken*, en dan elk
in meerder beenderen moeten deelen.

Het BECKENEEL bestaat uyt *acht* Calvaria.
been-

Sutura pro- beenderen, die door eygen en gemeene naden
pia & com- t'samen gevoegd worden.
munes.

Propria. D'eyge naden zyn *Echt* ofte *Onecht* :

Sutura vera D' *Echte* zyn drie ;

Coronalis. 1. De *Kransnaad* ;

Sagittalis. 2. De *Pijlnaad* ;

Lambdoi- 3. De *Winkelnaad* ;

dea. D' *onechte* zijn de twee *Schubwijse naden*
der Slaapbeenderen.

Adulterina. D' *gemeene naden* zijn mede drie :

Squamio- 1. De *Voorhoofds naad* ;

sa. 2. De *Naad van 't wiggebeen*.

Communes. 3. De *Naad van 't Seef of Spongiagtig been*.

Frontalis. De beenderen, verscheyde gaten ende hol-
Sphanoidea ligheden hebbende, om de lugt, aderen, slag-
Ethmoidea. aderen en senuwen door te laten, zijn, als
vooren gesegt, *agt*.

Os frontis. 1. Het *Voorhoofstbeen*, dat in de kinderen
altdy, in volwasse lieden zomtjids door de
pylnaad tot aan de neuse toe word doorge-
seden.

Ossa sincipit 2. 3. D' *Opperhoofstbeenderen* ;

Ossa petrosa 4. 5. De *Slaap- of Steenbeenderen* ;

Lambdoide- 6. Het *Agterhoofstbeen*.

des. 7. Het *Wiggebeen* ;

Spanoides. 8. Het *Spongiagtig been*.

Ethmoides. Het voorhoofst heeft twee spieren *Optrec-
kers*, en 't *Agterhoofst* twee, *Nedertreckers*.

Musculi De *K A E C K E N* door verscheyde *on-
frontales. egte naden* soo t'samen gevoegd, datse in vol-
Musc. occip. wasse lichamen schijnen een te zyn, worden
Maxilla. in *bovenste* en *onderste* gedeeld.

Commissu- De *bovenste* of *Opperkaak* heeft *elf been-
ra. deren*, vijf gepaarde en een ongepaard ;

harmonia. De *bovenste* of *Opperkaak* heeft *elf been-
Maxilla su- deren*, vijf gepaarde en een ongepaard ;
perior. 1. 2. Het *Zuckachtigh been*, makende het
Os sygoma- onderste deel des *Oogsbeens*, en door zyn
aicum. uytsteekzel het *Zuckbeen* ;

Zygoma. 3. 4. Het

3. 4. Het *Traanbeen*, dat den grooten ooghoek maakt, en met een gaatje tot in de neus doorhoord is; Os lachrymale.

5. 6. Het *Kaakbeen*, dat het grootste deel des Opperkaaks maakt; Os Maxillare.

7. 8. Het *Neusbeen*, eyndigende in vyf r'samen gevoegde Kraakbeenderen; Os Nasi.

9. 10. Het *Verhemeltbeen*, zoo van ons genoemd, om dat 'et het verhemeld sluyt. Os Palati.

11. De ongepaarde *Floeg*, die boven het verhemeld het scheydsel der neus onderstut, en door een onechte naad aan 't selve gevoegd is. Vomer.

De bovenste kaack beweegt haar niet, als met het Hoofd, en daarom waren haar geen eygen spieren noodig.

d' *Onderste kaak* (gemeenlijk van voren tot aan het agtste jaar geschieden, en naderhand zoo vereenigd, dat het maar een been uitmaakt) heeft twee uitsteekfels, en in deselve een redelijke holligheid, om d' *ader*, *Slachader*, en *senuwe* door te laten tot voedzel en gevoel van haar en de tanden. De tacken der senuwen loopen ontrent de kin, door een klein gaatje wederom uit de kaak in de lipspieren.

Musculi.
Maxilla inferior.

- Sy word bewogen door ses paer spieren;
1. d' *Inwendige vleugelwijse Optrecker*;
 2. De *Tweebuykige Optrecker*;
 3. De *Brede nedertrecker*;
 4. De *Uitwendige vleugelwijse Voorwaards trecker*;
 5. De *Kantwer*;
 6. *Slaap-spier*;

Pterygoideus internus.
Digastricus. Latus.
Pterygoideus externus.
Masseter.
Musculus temporalus.

Deze spier heeft dit byzonder, dat hy van het Panvlies bekleet word, van 't welke de daar onder leggende slaapbeenderen t'eene-

maal ontbloot zyn, het welke nergens in 't geheele lighaam meer geschied. De regte reden hier van heeft niemant nog, mijns wets, weten te beschryven: want de geene, die men hier en daar wil geven, zyn zo swak, dat zy geen liefhebber der waarheid kunnen te vrede stellen. Onlangs evenwel heeft my de handige Stadsheelmeeſter *Job van Meke-*ren een byſonder gevoelen voorgedragen in fekeren brief, die ik u ſoo lang in 't korte mede deele, tot dat hy de ſelve, neffens ſijne andere Aanmerkingen, (daar van ik eenige geſien hebbe) met meerder omſtandigheden door den druk gemeen maake.

Aan den Heere

PAULUS BARBETTE,
vermaard Geneesmeeſter

tot Amsterdam.

YN HEER,

De noit voltrocken genees- en heelvaart, waar op en waar in wy benevens de Geneesmeeſteren, tot geſontmakinge van onze evennaaſten, als kleine viſſen wemelen, en met kleine bootjes dobbelen en dryven, heeft in haar diepte veele, verſcheydene onwetende klippen, en benevelde eylanden.

Klippen, waar op wy dikwils, niet alleen hortende overheen ſtooten, maar als hoveerdige en onwetende blyven ſitten: en al is 'et, dat wy, by geval, daar afraken; ſoo en hebben wy niet, veel minder door onſe onagtsaamheid, en ſoeken wy niet de kenniſſe te bekomen, om de ſelve naderhand te mijden. Wat aangaet de benevelde eylanden, die in een ſchemerlucht, tot onſer aller

eer, hangen, en tot heyl der gebrekelingen haar op doen: die werden van sommige smadelijk, en niet begeerlijk om iets meer te weten, moedwillens, met eenen soodanige verachting, dat het niet noodig en is de konst iets meer by te setten, voorby geseyld: strydende regelrecht tegens den gouden regel van den ouden en goeden Vader Guido, die te recht geseyt heeft; Dat de konste by toedoeninge werd volmaakt. Gebeurd het dat een konstbeminner, sterrende op het doel van gesondheyt, tot een algemeen welvaren, de benevelde plaatsen te bekomen, en de wereld iets waaragtigs soekt op te doen: die, seg ik, werd sijn opdoening bespot, sijn voortgang veracht, en sijn ware bereiking nauwelijks aangenomen. Soo is 'er gegaan met de opgedelfde mijne van de wonderbaarlijke ommetrek des Bloeds, welker waarheit, onlangs door den noit vermoeyden letterploe-ger, en nimmer rustenden hooggeleerden Heere Joa Antonides van der Linden door de heilige bladen is bekrachtigt, wanneer hy't laatste hoofdstuk der Predikers, op het afleggen van sijn grootschoolregeerschap, ter hant nam, en den ommetrek des bloets op de woorden en het Rad verbreekt aan de Bornput, seer wijs, en geleerdelijk, als een heylige Ontleder, heeft ontleed en bewesen. Wat sijn 'er niet tegens de Gyldragende buis, en nu tegens de Quylvaten strydt redende geweest? als tegens meer fraye opdoeningen.

Niet te min, mijn Heer, soo en sal ik om het laatste, dat meenin zyn pen uit den incktkoker houd, niet agterblijven UE. bekend te maeken, al sou de gantsche wereld lagchen, met wat een vrucht ik lange zwanger ben gegaan, en wat voor een maakzel ik bekoome en ten voorschijn hebbe gebracht, op de voorstellinge, eertijds eenige Geneesheeren, en UE onlangs

Circulatio sanguinis.

Ductus Chyiferus.
Ductus Salivales.

voorgedragen, te weten, waerom het gebeente onder de Slaapspiere[n] met geen Panvliet (gelijk andere gebeenten) en is versien en bekleed.

Dit benevelt' eyland heeft my lange in 't oog gehangen, en doen tragten 't zelve eens na mijn vermogen te ontdekken: maar na veel overslags beroeyde ick nauwelicks de strand, of ik zag dat daer, om de groote barning, die seer fel den oever beliep, geen aankomen was, ofte men moest, om den Inham te bevaren, sig tot bespottinge in groot gevaar zetten: want noyt Schryver, mijns wetens, en gelijk UE. bekend is, de streek, waar op men zeylen most, beschreven heeft. Efter toen my, op den 6. van Loumaand, in 't jaar van 1654, door de EE. Heeren van den Gerechte, 't hoofd van 't doode lighaam van eenen Pieter Jacobsz Metzelaar te openen belast was, zoo hebbe ik in 't opdoen een versterckinge in mijn swangergaande gevoelen gekregen: want zoo haast vernam ick niet een groote inwijckinge in 't bovenste van 't Beckeneel, ofte met een dede hem op een hoop geronnen bloed, soo uit sejn oor gevloeyd, als in de gang der zelve onthouwende: waar na happig en greetig zijnde den weg op te sporen, en te weten, hoe 't bloed in den ingang van 't oor was gevallen sie, mijn Heer, om dat juist te bekomen, bequam ik met een, waarom 't Pannevliet over de Slaapspiere[n], en niet onder dezelve heenen schiet, om 't ondergelegen gebeente te bedecken.

Eerst bevond ik 't gevoelen, en d' antwoord van den vermaarden en Hoogervaren Heer Burgermeester Nicolaas Tulp, op een voorgestelde vraag, waar 't bloed in Hooftquettinge, dat dikwils ter oor uitvloed, van daan quam? ryp, en waeragtig te zijn: want ik bevond, gelijk als my de Ed. Heer Burgermeester hadde

geseyd, dat het bloet van boven nederwaarts tusschen 't beckeneel en zijn vlies wat gesakt, en met een tussen het wand en steenbeen ingesypeld tot op den gang van 't oor, waar door een kleynsing, als door een seef, tot in en uit de gang was geschied, en merkelyk veel bloeds had door gekleinst en ontlast. Ten anderen, bevond ik in die vertoninge, dat het Steenbeen merkelyk van het Wandbeen was geweeken, waar by een beweging en roerlykheid van't voornoemde Steenbeen tot in het Tuckebeen wierd bewerkt, in welk Tuckbeen hem een getande zamenvoeging van binnen met een eellig lighaam (gelijk als in een gelitje) om 't aenhorten te beletten, sig vertoond.

Waer uit, dit so zijnde, te besluiten is: so het Pannevlies sig hadde gedoocken onder de Slaapspier, om daar 't gebeente te bedecken; so soude het ongetwijffelt met een geschooten hebben tusschen het Steenbeen in, van wiens beweging, 't zy in 't knauwen, spreken, als in andere beroeringe, 't Pannevlies bevoelig zijnde, gestadig tot onverdragelijk lyden soude gewreven, gedrukt en geplaegd worden. Hier hebt zy, mijn Heer, zo verre ik bekomen hebbe, dog hope daer op noch verder te gaen, de raeuwe redenen van de voorgestelde vraeg, vertrouwe dat UEdoordringende vernuft het daer by niet zal laten, om het aengeweefene eyland verder op te doen: so UE. eenige vrugten daer van bekomt, wild een nieuwsgierige mededelen: ondertussen beveel ik UE. den Alderhoogsten, die UE. vernuft en UE. ontleetmes wil scherpen; UE. pen wil stuuren, ter eeren van sijn groote naam, tot heyl, en geneesinge de gebreckelingen, tot opbouwinge en volmaaktheid van de Konst, en ten laatsten tot welstand van 't gemeene best

Leef gezond.

Dit

Dit gevoelen is scharpsinnig en waarfchijnlijk : want in der dooden hoofden zelfs vind gy boven aan het Steenbeen een *beweging*, en onder, tuffchen de naad van 't jukagrigbeen, een *krakebeentje*, het welcke in alle gewrigten noodfakelijk vereifcht word. Het is wel waar dat de beweging klein is, maar zy moest, mijns oordeels, niet grooter zijn, als om de *grove dampen*, die haar fomtijds door uit-en innerlijke oorfaken in de gehoorweg bevinden, *uittocht te konnen geven*, en alzo het gehoor en hersenen voor veel ongemacken bevryden. De tijd en de naarftigheid zal ons eer lang, hoop ik, wat meerder ligt aan brengen.

Dentes.

Elk dezer kaacken heeft zyn nutte wapenen, die men TANDEN noemd.

Tweeendertig vind gy gemeenlijk in de mannen; en *achtentwintig* in de vrouwen.

Primores,
incifores,
Canini,
Ocultes.
Molares.

Vier Voortanden;

Twee honts- of Oogtanden;

Ende voorts de *Back- of Maaltanden.*

Serotini,
Sapientes.

Na het dertighste, veertigste, ja tachtentigste jaar werpt de pijnlijke kaak zomtyds nog twee, zelden vier *Laate- of Wijs-tanden* uyt.

Eer wy tot de overige *spieren des Hoofds* komen, zoo dienen wy eerst eenige deelen, die nog niet genoemd zyn, te beschryven, als het *Oog*, het *Oor*, de *Neus*, de *Mond*.

Oculus.
Palpebræ.

Het OOGH door zijn vliesagtige, voor aan kraakbeenig- en hayrige *Scheelen* voor uiterlijke ongemacken beschtermt, heeft twee *boeken*, en yder hoek een *klier*.

Canthi.
Glandula
canthi minoris.

Glandula
canthi majoris.

De *klier des kleyne uytwendige boek* is vry wat groot, wirachtigh en hard: die in de *grootte inwendige boek* is kleyn, roodachtig, weeck

week; en bedekt het *Traanbeengaatje*.

Vier *Vliesen* bewaren zyn drie vochtighe-
den.

Punctum
lachrymale.
Tunicæ.

Een heeft het met sijn Schelen *gemeen*, dat
uyt het *Panvlies* spruyt, en *Bindvlies* heet,
d'anderen zyn het *eygen*, namentlyk,

Conjuncti-
va.
Adnata.

1. Het *Hoornvlies*, uyt het dicke *Hersenvlies*.

Cornea.

2. Het *Druyvevlies* uyt het dunne *Hersenvlies*; dat zig nu t'samentreckende, nu uytbreydende den *Oogappel* maakt, en door sijn veelverwig boord de *Regenboog*;

Uvea.
Papilla.
Iris.

3. Het *Netvlies* uyt de hersenen selfs, of liever uit de *Nervus Opticus*, 't welk voorder omlopende in de *Spinnewebbe* veranderd.

Retina.
Aranea.

By dese drie kan voor het vierde het *Glasagtig vlies* gevoegd worden, hoewel het van sommige qualijk uytgelaten word.

Vitrea.

De *Vogtigheden* des Oogs zyn;

Humores.

1. De *Wateragtige*,

Aqueus.

2. De *Crystallyne*;

Crystallinus

3. De *Glasagtige*.

Vitrius.

Het *tweede paar zenuwen* brengt hem de geesten voor't gesigt; het *derde* de beweging.

Nervus opt.
Motorius.
Arteriæ Carotides interna & externa.
Venæ jugulares.

De *racken* van d'*In- en uyterlycke Slaapflachaderen* leveren tot het voedselbloed; wat daar toe onbequaam is, word van d'*In- en uyterlycke Kropaderen* wederom te rugge gevoerd.

Het overige des oogs bestaat uyt *Vet* en *spieren*.

Het *Vet*, dienende tot verwarming, bevogtiging en gemakkelijker beweging, is vry wat veel en overal tusschen de *Vaten* en *Spieren* verspreyd.

Adeps.

d'*Oogscheel* heeft vier *Spieren*,

Musculus
rectus.

Een *Rechte*; en

Orbicula-
res.
Musculi
recti.
Attollens
sup:
Deprim.
hum.
Adduc. hib.
Abduc. ind.
Obliqui, A-
matorii.
Obliqui in-
tern.
Trochlea.
Obliquus
ex.
Auricula,

Drie Rondachtige.

Het Oog zelfs heeft ses spieren.

Vier Rechte;

1. d'Oplichter, Hoovaardige;
2. De Nederdrukker Ootmoedige;
3. De Aanleyder, Drincker;
4. De Afleyder, Gramme:

En twee schuynse, die sy Minnaars noemen;

5. De Schuyns innewaardstrekker, Ka-
trolspier, soo genoemd van de Katrol daar
hy over loopt.

6. De Schuynnedertrekker.

Het uyerterlyk OOR is kraakbeenig, en
aan het Steenbeen vast.

Het heeft een seer gevoelig vlies, en van
achter eenige klieren, in de welke het hoofd
sijn oertollige vochtigheden send.

Zijn Vaten zijn tacken van in- en uyerterlij-
ke krop- en Slaapslachaderen: zijn senuwen
het tweede halspaar, en een gedeelte van
het sesste paar der hersenen.

Zijn Vet is weynig, en niet wel te vinden,
als onder aan het lelleken.

Het heeft vier Spieren:

Portio
musq. fron-
talis.
Portio musc
occipitalis.
Quadratus.
Tripartitus.

1. De Voorwaartstrekker;
2. De Achterwaartstrekker;
3. De Vierkante Nederhaler;
4. De Drievoudige Opheffer.

De drie eerste heeft het met andere ge-
meen, de laetste is hem eygen.

Auris inter-
na.

Het innerlyke OOR heeft voor 't geluyt
vier holligheden, en tot bescherming en va-
stigheyd vier beentjens.

Meatus au-
ditorius.

De holligheden zijn.

Tympanum
Tympanum

1. De Geboorweg, aan wiens einde het dun,
sterk, en seer gevoelig Trommelvlies staat;

2. De Trommel;

3. De

3. De Doolhof;

4. De Tacktol of Slek-been.

De beentjes in kinderen alzo groot als in oude menschen ,

1. De Hamer ;

2. Het Aenbeeld ;

3. De Voet of stegel.

4. Het Rondbeentje.

Jonckheer *Lodewijck de Bils*, door een natuurlijke drift op een hooge trap van wetenschap in deze onse konst geklommen, leerd in een byzonder boekje, dat het *Steenbeen* (het welke tot nu toe door sijn vastigheid en dikte een moeyelijcke hinderpaal geweest is, om deze vier beentjes en andere werktruygen des gehoors in haar natuurlijke plaats te mogen sien) geen een been is, maar door onregte naden t'samen is gevoegd, en in vier deelen sonder zage of beytel gedeeld kan worden, waar door men alles beter kan vertoonen.

Het innerlijck oor heeft twee Spieren: een die aan de gehoorweg, en d'ander die aan het hamertje vast is.

De NEUS, met een opperhuydeken, huyd, spieren en beenvlies bedekt, heeft twee door een kraakbeenig scheidzel gescheide gaten, en elck gat twee andere; het eene naar het Seefbeen, 't ander boven het verhemelt in de mond loopende.

Haar sijden noemd men *Vleugelen* ofte *Vinnen*; haar onderste vleesig deel *Pylaar*.

Innerlijck bekleed haar een *dun gevoelig vlies* uit het dicke hersenvlies, en dat heeft sy met de mond, verhemeld; tong, strottenhoofd, krop, maagpijp en maag gemeen.

Verscheyde van haar beenderen zyn voos, en met een *voosachtig vlies* vervuld, op dat

Labyrinthu
Cochlea.

Malleus.

Ineus.

Stapes.

Os orbicula-
re.Os petro-
sum.Musculi au-
ris internæ

Nasus.

Alz. pinna.
Columna.

Carunculæ.

de

de snot niet tegens dank soude uit de neuse druypen.

De *Slaapslachaderen* brengen haar het voedsel; de *kropaderen* het niet genoegh gekookte bloed te rugge; de *zenuwen* van ons eerste paar de reuk; en die van het vierde het gevoelen.

Vet heeft zy niet: de *beenderen* zyn boven verhaald, en dit zyn haar *Spiere*n;

Musc. depim.
Dilatantes.
Constringentes.

1. 2. Twee nedertreckers;

3. 4. Twee verwijders;

5. 6. Twee sluyters;

Aperientes.

De groot geneufde hebben behalve dese nog twee spieren, van ons *Opspalkers* of *Snuyers* genoemd.

Os.

De **MOND**, als een deure voor de lucht, spraak en voedsel, heeft twee lippen: sijn sijden noemt men *kaecken*; het onderste deel *kin*.

Labia. Genaz, buccæ.
Mentum.

De lippen hebben twee met de kaeck gemeene *Spiere*n.

Quadratus.

1. De vierkante sijdewaerdstrecker, *

Buccinator.

2. De trompetter:

De bovenste lip heeft twee eygen *Spiere*n.

Sursum trahens.

1. d'Opheffer;

2. Nederhaalder;

Deors. movens.

De onderste maar een, de *Nedertrecker*.

Deorsum trahens.

Des bovensten en ondersten lips gemeene spieren zyn,

Obliq. sur. trahens.

1. De *Schuynsoptrecker*;

2. De *Schuynnedertrecker*;

Obl. deors. tr.

3. De *rondachtige t'samentrecker*.

Sphincter oris orbicularis.

Desmonds innerlijke deelen zyn, de *Tanden*, het *Tandvlesch*, de *Lelle*, de *Tonge*, het *Tongbeen*.

Dentes.

De *Tanden* zyn genoemd;

Het

* aliis hæc actio fit à zygematico.

Het *Tandvleesch* heeft niet byzonders.

Gingiva.
Palatum.

Het *Verbemelt* heeft een gevoelig en met de Maag gemeen vlies, uit het dicke Herfenvlies.

Het langwerpig rond *Lelleken* heeft twee banden en twee kleine spieren.

Uvula.

De TONGE (gelijk een swaard in d'eere der menschen wel of qualijk snijdende, naar dar zy van suyvere of onsuivere geesten word beweegt) is agter aan het Strottenhoofd, tongebeen, rachen en amandelen vast, en voor aan een vliesagtig sterk lighaam, wiens uitterste eynde de *Tongriem* maakt.

Lingua.

Frænum,

Aan beyde zyden van de riem legt een klier, die wy om de daarbyleggende aderen *Kickvorschklieren* noemen.

Glandule
ranulares.
Venæ ranu-
lares.

Twee tacken heeft zy van de kropadere, *Kickvorschadere* genoemd; twee *Slaapslagadere*; twee groote *zenuwen* uit het *zevende paar*, en verscheyde kleine uit het *vierde en vijfde*.

Vet heeft haar de natuure niet gegeven.

De *Spieren* zyn,

1. De *Voorwaardstrecker*;
2. De *Opwaardsintrecker*;
3. De *Schuynsopwaardstrecker*;
4. De *Rechtintrecker*;
5. De *Nederhaaler*;

Genioglossus.
Styloglossus
Myloglossus
Basioglossus
Ceratoglossus.

Het *Tongebeen* door middel van sijn spieren en banden aan de *priemwisse uitsteekzelen* der *Slaapbeenderen*, en *Schildgelijke kraakbeen* van het *strottenhoofd* vast bestaat uit *vijf vereenigde beentjes*.

Oshyoides.

Het middelste grootste (*steunsel* van de *Tongh* genoemd) heeft twee uitpuylende *kraakbeenen*, die somtijds in been veranderen.

Basis.

Het

Geniohyoit.
Sternohyoit.
Stylocerato-
hyoides.
Coracohy-
oit.

Het is met vier paer Spieren voorzien ;

1. De rechtopheffer ;
2. De regtnedertrecker ;
3. De sydewaardsopheffer ;
4. De sydewaardsnedertrecker.

Dit zyn alle de uitterlijcke deelen des Hoofds, het welke of *alleen* beweegd word door sijn *eygen* spieren, of met den *hals* door de *Neckspieren*. Dese sullen onder genoemd worden.

d' Eygen spieren zyn

Musculi
Capitis.
Flectens.
Splenius.
Complexus
Obliqui.
Recti.

1. De Buyger, jabroeder ;
2. De Weygeraar, hoofschudder ;
3. Zyn macker de gevlogte ;
4. 5. De schuynsagtertreckers.
6. 7. De regtagtertreckers.

Heelkonstig gebruyk.

Van het Hoofdspruyten uittermaten veele zo innerlijke als uiterlijke siekten. Want het is gelijk een dack, dat de rook van 't geheele huys ontfangt, dewelke naderhand in *Sinc-kinge* veranderd zynde, wederom op de deelen komt te vallen, verweckende in de Leeden *pijn, ongevoeligheid en lammigheid*; in de oogen, keel, &c. *ontsteeking*; in de borst *benauwtheid en kortaessendeid*; in de Maag *onbehoorlijke kooking*; in 't gedarmte *Loopkolijck* &c. Wy hebben hier maar eenige uitterlijcke toevallen waar te nemen; want d'innerlijke raken de Geneeskunst.

Porrijo, A-
chor. Tinea,
Favus.

1. Het Hoofd word, zoo in jonge kinderen als in Oude lieden, meêrmaals uitterlijk beset met *schilferen*, die bywylen seer dik op malkander groeyen, en ook zomtjids eenige vochtigheden by haar hebben, die groote jeuckte, pynelijckheid, en stank veroorzaa-

zaaken. Zy spruyten uyt een zoute slijm. Zy zyn door de banck hardneckig, en komen ligtelijk weder. Men is gewoon om dese weg te nemen, stark en dickmaals te purgeeren, bloed te laten, te sweeten, te quijlen, te smee- ren, en het hayr uit te trecken. Maar ik heb- be, zonder een van alle deze Middelen in 't werk te stellen, dese siekte menigmaal gene- sen met dese enkele Loog.

Neemd weedasse en witte France wijn so veel gy begeerd, maakt daar uyt een Loog van een bequame scharpigheit, en kookt in een Mengel van de selve de volgende kruyden:

℞. Fol. majoran.

Abrotan. an. m. j.

Capillor. Vener. M. j. s.

Flor. ros. rubr. P. iij.

Mf.

Wascht hier mede het hoofd twee of drie maal's weeks soo warm als mogelijk is, en droogt het met warme servetten naarstig op, zo is de Patient in weynig weeken genesen. Ik ben evenwel, niet tegenstaande het voorgeseyde wel te vreden, datmen het lighaam zomtijds zachtelijk purgere.

In 't waterig geswel des Hoofts, en andere sware sinckingen kond gy met groot voordeel een Fontenel regt in de nek setten; om dat de sleuven van de Dura Mater daar ontrent naar de kropaderen loopen, insonderheid in de kinderen, daar de naden zomtijds redelijk verre van malkanderen gapen.

Het Hoofst verdraagt niet wel de Vettighe- den, om dat het weynig spieren heeft.

2. Het Beckeneel word zomtijds hier en daar

daar bezet met een taeije vogtigheid, de welke door slijmpurgerende en uiterlijk verteerende middelen niet in tyds weggenomen zijnde, langs hoe harder word, en door zijn aangroeying eyndelijk een volkomen *Hoorn* uytmaakt, 't welck niet wel als door de handkonst genezen worden.

Behalven dese Hoorens groeyen uyt het Beckeneel noch eenige geswellen, die wel onder de *Steatomata*, *Atheromata* en *Melicerides* behooren, maar in 't Hooft de Namen van *Testudo*, *Talpa*, *Topinaria*, *Natta* voeren, en u weinig genezingshope geven, als het been selve seer bedurven is: anders kond gy haar afbinden, ofte liever op dese wijze uyt-snyden: want naar de andere middelen luyfteren zy zeer selden. Snijd een kruyswond in de huid, en neemd het blaasje uyt; maakt het panvlies los, schraapt het been soo lang tot dat het sig gefond verftoond, strooyd daar een opdrogend poeder op, en doet de huid wederom t'zamen groeyen; is zy wat te ruym, zoo snyd wat van de kanten af, en brengd uw werck ten eynde: maar de huid krimt onder de genezing genoegzaam van haar selven in, soo dat het selden noodig is, dat men haar besnoeeye.

3. Als de *Naden des Beckeneels* al te verre van malkanderen staan, zoo verfwacken zy de herzenen; zijn zy al te dicht, zoo word het hoofd seer pijnlijk. Goede Meesters verzekeren ons door veel ervaarendheid alzooveylig in de naden als elders getrepaneerd te hebben.

4. De *Spiere*n des Hoofds hebben van anderen niet byzonders, behalven dat op de wonden en kneusingen des Slaapspiers lichtelyk

telijk een trecking der tenuwen volgd; als mede dat hy geen dwarffe snede wil verdragen, of de mond sal komen scheef te staan.

5. Also de tanden noch vlies nog tenuwen hebben, soo zyn sy t'eenemaal ongevoelig: maar de pijn, die haar toegeschreven word; spruyt uit d'ontfelde vliessen, die haar groefjes bekleeden, in de welke haar verscheidene tenuwtjes verspreiden. Dan d'oorfaaken moeten hier wel onderscheiden zyn; want sy zyn voornamentlijk vierderley: 1. een heete ongetempertheid, of 2. een koude: 3. een scharpe vochtigheyd; 4. een scheid-
ding des geheels.

In de *heete ongetempertheid* is het laten en purgeeren nodig: men set koppen in de nek en op de schouders; men suyverd het hoofd door de mond en door de neus, en in 't begin houd men 't volgend water in de mond:

℞. Rad. Tormentil. unc. j.
 Fol. Verben. M. j. f.
 Flor. balauft. P. ij.
 Nuc. cupressi drachm. ij.
 Santal. rubr. drachm. iij.
 Scoriæ ferr. drachm. j.
 Vitriol. scrup. ij.
 Acet. rosac. unc. ij.
 Coq. ex Vin. rubr. Styptic. q. f. &
 Colatur. libr. j. f. detur usui.

Als de toevloeying gestild is, zo verteeren wy het overige met deze mondspoeling.

℞. Rad. bistort. dr. iij. Ireos dr. ij.
 Fol. Salviæ. Hyssop. an. M. f.
 Gallar. drachm. j. Thuris, sandarach.
 an. drachm. ij.
 Bacc. Juniper. unc. j.
 Coq. ex Vino rubro.

In de koude ongetempertheid moet men sig onthouden van alle koude drancken, lucht oft Medicynen: men moet het slijm purgeren, maar geen ader openen, en dan sijn dese middelen in den mond gehouden van een groote kragt.

Spiritus Odontalgicus M.

℞. Rasur. lign. Sanct. unc. iiij.
Sem. Staphisagriæ, Cort. Granat.
Gallar. Thur. alb. an. unc. j.
Opii crud. Flor. papaver. errat.
Camphoræ, Zinzib. alb.
Caryophyllor. Piper. long. an. unc. f.
Fol. Salviæ, persicar.
nicotian. Mentastr. an. M. j.
Rad. hyoscyam. pyrethr. mandrag.
Rad. Cynogloss. Urtic. min. an. unc. j. f.
Infusa per dies 14 in f. q. Spir. vini,
destilleetur in Balneo Mariæ.

De scherpe vochtigheid, die op de tanden valt, word byna op de zelfde wijze genesen als de heete ongetempertheid; indien zy niet genoegsaam daar na luyfert; zoo is het volgende drankje lepelswijs ingenomen, zoo in deze als in andere tandpijnen, uitterma- ren deugdszaam.

℞. Aq. plantagin. unc. f.
rosac.
menthæ an. unc. j.
alexipharmac. unc. f.
cinamom. drachm. ij.
Julap. rosac. vel Syr. papav. errat. unc. j.
Laud. opiat. gr. iiij.
Mf.

In de scheidung des gebeels en de verrotte Tand en is het best, dat gy de tand uittrekt, op dat de natuur niet belet word haar selfs te helpen.

Als de kinderen tanden, soo kond gy de pijn versachten met versche boter en maagden honing; of kookt de hersenen van een Haas of Konijn in klein bier; maar als de pijn te lange duerd, zo is geen beter middel, als dat gy een klein sneetje onder aan het randvleesch geeft, als wanneer de tand haast door sal breeken, en alle pijn en koorts verdwijnen.

6. Het bloed en de daar onder gemengde vogtigheden ontsteeken nu een, nu meer Oogvliessen, en veroorsaken een rechte of een bastart *Ophthalmia*: ontsteeken zy alleen den grooren hoek, soo maken zy een *Aegylops*: komen waterblaasjes op het wit van 't Oog, soo sijn het *Phlyctena*, en als zy doorbreeken soo volgd een *sweering*, die niet gestut wordende, het geheele Oog bederft; is die *sweering* alleenig in de Klier, en dat het Traangaatje daar door vereeld word, soo spruyt daar uit een *Fistula Lachrymalis*: Willen dese toevallen niet straks luysteren naar de middelen, die wy u in onse Heelkonst uitgesocht hebben, soo moet men voorder gaan. De *Phlyctena* worden ligtelijk geholpen door dit Poeder:

℞. Sacchar. Cand. alb.
 Tut. præp. an. unc. f.
 Corall. rubr. præp.
 Camphor.
 Vitriol. alb.
 Sacchar. Saturn. an. scrup. ij.
 Mf. f. Pulvis.

Als het Oog begint te sweeren, soo moet men het eerst suyveren, en daarna de vliessen toegencefen.

Om te fuyveren :

- ℞. Myrrhæ gr. xv.
 Aloës gr. vj.
 Sacchar. cand. drachm. j.
 Virell. ov. No. j.
 Lactis Caprin. unc. ij.
 Mf.

Om te geneefen.

- ℞. Corall. rubr. præp. Corn. cerv. uff.
 Sarcocollæ nutrit. an. scrup. j.
 Sang. dracon. scr. f. Plumb. uff. scr. j.
 Amyli. dr. f. Croc. metallor. scrup. f.
 Gumm. Tragacanth. aq. rosac. diffo-
 lut. drachm. f.
 Aq. equiferi q. f.
 Mf. f. Collyrium.

Is het *Traangaatje* in de klier des grooten hoeks *vereeld*, en door de geduurige toevloeying in een *Fistul* veranderd, soo moet de vereeldheid eerst weggenomen zyn, eer de andere toevallen haar afscheid kunnen nemen; en dat doen wy met het *Phlegma* en *Spiritus vitrioli*, *Alumen ustum*, *Vitriolum cœruleum*, *Ærugo æris*, *Aqua Mercurialis*, *Aqua fortis*, *Unguentum Ægyptiacum*: maar insonderheid met het *Ungr. Fuscum F. W.* als gy 't selve in een lepel tot een bequame hardigheid kookt, en *Impositoria* of wickjes daar van gemaakt in een *Fistul* steekt.

De vereeldheid weggenomen zynde, kont gy de versweering bequamelijk met dese salf geneefen :

- ℞. Rad. Ireos,
 Aristolochiæ rot.
 Cort. Granat. Thurisan. drachm. j. f.
 Myrrhæ.

Mastiches,
 Sarcocollæ,
 Aloës,
 Cadmiæ fossilis an. drachm. j.
 Mellis q. s.

Mf. f. Unguentum.

Als het Traenbeen of het *zuckachtigbeen* mede bedurven is, soo moet ghy noodsaackelyck een kleine openingh door de huyd maecken, en't selve door een Cauterium actuale of potentiale eerst genesen, of het is onmogelyck dat ghy meester van het ander quaad kunt worden.

7. De pynen van het Oor worden veroorsaekt of door een koude ongetempertheid, of door een heete, of door een scheidings des geheels: waar op somtyds een sweering, en uit de sweering wonden volgen.

Tegens de koude ongetempertheid en de winden, die haar vergeselschappen, gebruykt men neffens de gemeene en byzondere middelen, deze uysterlycke met groot voordeel:

℞. Ol. rutac.
 hyoscyam. an. drachm. f.
 majoran. destillat. scrup. f.
 Castorei gr. vj.
 Croci Or. gr. iiij. Ms.

De rook van Tabak met een omgekeerde pyp in het Oor geblasen, heeft velen van een langduurige pyn en doovigheid geholpen; ook hebbe ik my dikmaal wel bevonden by kruytnagelen in roode wyn gekookt, als ik een droppel twee of dry lauwtjes in het Oor liet vallen, en het Oor met een van de gekookte nagelen stopte.

Twee droppelen van 't volgend middel

'smorgens en 'savonds in het Oor gedaan
doen groote werking.

Spiritus Otalgicæ M.

℞. Ovor. formicar. maj, No. 100.

Castorei,

Pulpæ Colocynthid.

Majoranæ,

Sabinæ,

Absinthii.

Rutæ an. M. j.

Sem. Cumini,

Anisi,

Carui,

Fœnicul. an. drachm. iij.

Bacc. laur. excorticat.

Juniper. an. unc. f.

Cort. Mali Punici drachm. vj.

Rad. Hellebor. nigr.

Cyper. rot.

Raphan. min.

Cyclamin. an. unc. j.

Cepar. mediocr. No. vij.

Amygdal. amar. unc. ij.

Infusa per dies 14 in f. q. Spir. Vin. rectific.
destillentur in B. M.

In de *beete ongetempertheid* hebt gy ten eer-
sten een toevloeying te verwagten, die gy
met laten, koppen, purgeeren, klysteeren,
&c. moet keeren, en dan de volgende mid-
delen met een kattoentje in het Oor doen.

℞. Lact. mulier unc. ij.

Album. ov. agitat. unc. ij.

Croc. orient. scrup. f.

Axung. anser. dissolut. drachm. ij.

Opii crud. gr. v.

MC

℞. Ol. Violar.
amygdal. dulc.
Acet. rosac. an. unc. j.
Philon. Roman. drachm. ij.
Croc. Or. scrup. f.
Coq. & Colentur ad usum.
of

℞. Rad. Althææ unc. j.
Fol. Malvæ,
Mandragor. an. M. j.
Cap. papaver. No. ij.
Flor. aneth.
Chamomill. an. P. ij.
Sem. lini drachm. iij.
Coq. ex lacte Vaccino pro fotu.

Is de toevloeying en de pijn gestild, so kan men 't overige met de middelen, in de koude ongetempertheid effen genoemd, verteeren.

Wil d'ontsteking in een *absces* vetanderen, 't welck men onderkennen kan soo door de koorfige pols, als door de gestadigwackerende pijn, soo moet gy de natuur met rijpmakende middelen te hulp komen.

℞. Ung Basilicon. drachm. ij.
Ol. Lini drachm. iij.

Mf.

of

℞. Axung. Anser.
Ol. amygd. dulc.
lil. alb. an. drachm. ij.

Mf.

of

℞. Rad. Lilior alb. unc. j. f.
Bulb. Cepæ major No. j.
Coq. sub cineribus, contusis Adde
Farin. althææ unc. f.

V 4

Farin]

Farin. Sem. lini drachm. vj.

Butyr. recent. unc. j. f.

Ol. Chamomill.

Lini an. unc. f.

Croc. drachm. f.

Mf. f. Cataplasma.

Als d' absces doorgebrooken is, soo gebruykt men tot suyvering van de versweering eerst dese Middelen.

Mel rosatum. Centaurii, succ. Apji. foeniculi, Betæ, Ceparum, Porri; Decoctum Agarici, Lupinorum. Urina. Humana. Lixivium. Fel Tauri. Ung. Ægyptiacum.

Om de sweering daarna op te droogen en toe te genesen.

℞. Rad. Aristoloch. rot. drach. f.

Ireos scrup. j.

Ceruff. lot.

Tutiæ præp. an. drachm. j.

Myrrhæ,

Sarcocoll.

Lithargyr. aur. an. scrup. ij.

Cinnabar. factit. drachm. f.

Scoriæ ferr. scrup. j.

Mel. rosat. q. f.

Mf. f. Linimentum.

Groeyen uit d'onsuyverheid der sweering enige *wormen*, soo dood haar met deze Medicijnen.

Succ. absinth. Centaurii min. Persicariæ. Decoct. Colocynth. Hellebori alb. Fel Vaccinum. Ol. absinth. amygdal. amar. &c. vel

℞. Aloës,

Myrrh. an. drach. ij.

Colocynth. drach. f.

Summit. absinth. m. f.

Coq. ex Vino pro injectione.

8. De *Neus* is uitterlijck zoo wel als het uitterlijck Oor d'ontsteeking onderworpen, die gy in tijds door de Middelen moet genesen; die wy u in de Phlegmone voorgescreven hebben; of de kraakbeenderen souden komen te bederven en in te vallen, het welke schandelijk is.

Innerlijk groeyt het *veelvoetig neusgeswel*, het welke *tweederhande is*, spruytende uit een slymagtig en onsfuyver bloed, het welke soo het maar een prop alleen uitmaakt, soo behoud het den gemeenen Naam van *Sarcoma*, kruypt het met verscheiden racken buiten de *Neus* of door 't verhemelt in de *Mond*, zo is het een *Polypus*. Het word lichter geneesen als het week, witagtig en sonder pijn is; swaarlijker als het root begint te worden: is het lootverwig, bruyn of stinkend, zo is het ongeneeslijk; en komt gy het te raaken, soo ontaart het in een *Kancker*, en kruypt het geheele aansicht door.

De genesing word volbragt of door *Medicynen*, of door een band, of door het yser.

In 't begin gebruykt men t'samentreckende en opdroogende *Medicamenten*.

℞. Cort. Granator.

Flor. balauft. an. drachm. j.

Cadmia fossil. drachm. ij.

Antimon. crud.

Croc. Martisan. drachm. f.

Mastiches,

Myrrhæ,

Lap. Magnet.

Lithargyr. an. drachm. j.

Mf. f. Pulvis tenuis.

Als die reswak zyn, soo komt men tot de wegeetende.

℞. Alumin. ūst.

Bol. Armen.

Balauft. an. drachm. iij.

Mf. f Pulvis.

Een ander ſtarcker.

Vitriol. unc. ſ.

Alumin.

Cortic. Granat.

Gallar. an. drachm. ij.

Myrrhæ rubr.

Aristolochiæ ūst. an. drachm. j.

Mf. f. Pulvis.

Een ander nog ſtarcker.

Vitriol. unc. iiij.

Aluminis,

Ærugin. æris an. unc. ſ.

Aceti unc. vj.

Calcinentur in vafa lutato.

Een ander uittermaten kragtig.

Arſenici rubr.

Citriini,

Alumin.

Gallar. an. unc. ſ.

Mf. f. Pulvis.

Met het water, daar de Mercurius Sublimatus in gekookt was, hebbe ik diergelijke gefwellen t'eenemaal ſien geneeſen.

Maar zy willen ſelden genoegſaem naer de geneesmiddelen luisteren, daarom moet gy haar in tijds uitroeyen met het werktruygje van *Aquapendens*, of met het geene, dat *Sennertus* heeft beſchreven.

Men kan ook een tangetje nemen, en draeyen het geſwel zo lang om, tot dat het by zyn wortel afvalt. Of als men met een zyde draat daar by kan komen, ſoo bind men het dagelijks meer en meer toe, tot dat het,

zyn

fijn voedsel verliefende, kan bequamelyk uitgerocken worden. Het overige geneest men met een der boven gestelde Medicynen.

9. De Mond ontsteekt uit veel oorsaken, of door een hette des geheelen bloeds; of door een scharp en al te siltig speeksel, of door sinkingen uit het hoofd &c. daar op dan blaesjens en een sweering volgt, die niet genoegzaam waargenomen zynde, in't heetvuur veranderd, insonderheid in jonge kinderen na de Maselen of Kinderpocken. Dit hebbe ick neffens de gemeene middelen met deze smeering meenigmaal geneesen:

℞. Ung. fusc. Fel Wurtz. drachm. ij.
Mell. rosar. colar. unc. j. f.
Spir. vitriol. scrup. f.
Mf.

10. Onder de TONG komt het geswel *Ranula* (*Batrachos*,) spruytende meer uit slijm als uit een ander gedeelte des bloeds; en word met dit poeder meermaals weggenomen:

℞. Piperis,
Zinziber. an. drachm. j.
Sal. Geminæ,
Commun. an. scrup. ij.
Origan.
Calaminth.
Rad. Ireos,
Hermodactyl. an. drachm. f.
Mastich. scrup. j.
Mf. f. Pulvis.

Vrijft dat dickmaels op't geswel; en zoo het niet genoegzaam wil verdwijnen, zoo maakt een opening of twee daar in, op dat de vochtigheid uitloope, en geneest het overige met honig van Roosen, sommige gebruyc;

108 *Van de innerlijke deelen des Hoofds.*
bruicken het gloeyend yfer, maar de lancette
staat my beter aan.

Als het *Tandvleesch* vergaat, soo gebruikt
dit poeder.

℞. Rad. Consolid.

Cort. granator. an. drachm. j.

Thuris,

Myrrhæ,

Vitriol. alb. an. drachm. f.

Chalcitidis ustæ scrup. j.

Mf. f. Pulvis.

11. Het geswel *Epulis*, dat aan het Tand-
vleesch groeyd, moet in tijds afgebonden of
uitgesneden worden, of het sal in een Kan-
ker veranderen.

12. Om 't sweerent en bedervend lelleken
weg te nemen heeft *Bartholinus* in sijne *Ana-
tomische Aenmerkingen* een seer bequaam
werktuyg afgeteykent; maar men kan het
met de schar genoegsaam afsnyden, en de
bloedstorting, die sommige zo seer vreesen,
kan met het *Vitriolum Cyprium* in tijds
gestilt worden; het overige geneest men met
Unguentum Ægyptiacum en diergelijke,
Fabr. Hildanus weet het de geene, die het
snyden vreesen, geestig af te binden.

CAP. II.

Van de innerlijke deelen des Hoofds.

Hier treden wy in 't *Palleys der wijsheid*,
dat meermaals ledig is; of van de *sof-
heid* ingencmen: by deze komt de *boosheid*
soms tijds woonen, en dan mag de *deugd* wel
vreesen; dan zy blijft ten eynde meester, en
altijd de selfde, terwijl haar vyand hoek voor
hoek-

Van de innerlijke deelen des Hoofds. 109
hoekje foekt, en geen rustplaats weet te vinden.

Eer gy daar in komen kond, en de hersenen besien, moet gy twee Gordijnen schuyven; het *dicke* en het *dunne hersenvlies*.

Het *dicke Hersenvlies*, van buyten ruyger *Dura Mater* als van binnen, beslaat de hersenen met soodanige loffigheyd, dat haar vrywillige beweging niet belet kan worden, en scheidt de selve niet alleen in het midden van malkander, door een verdubbeling, die men aldaar *Sickel Falx* noemd, maar ook van het achterbreyn.

Deze *Sickel* heeft altijd vier, somtijds seve *stevien* of *bolligheden*, die meenigte van *Sinus* tacken uit de Slaaplagaderen ontfangen, en haar met de kropaderen naderhand ver-eenigen.

Deze *stevien* hebben het wesen en gebruik van aderen, en souden daarom niet qua-lijk onder de aderen kunnen gerekend worden.

Het *dunne Hersenvlies*, gevoeliger en vol-der van Slachaderen als het dicke, bedekt niet alleen de geheele hersenen, maar voegt hem ook tusschen sijn vlechten, die daarom lichter van malkander scheidt. *Pia Mater.*

De *Hersenen* deelen wy in drie, **I.** in de *Hersenen* selfs. **II.** in het *Hersენ* merg, **III.** in het *Achterbreyn*.

De graauwachtige slappere *Hersenen* van *Cerebrum* het witte vastere merg oogschijnlijk onderscheidt, en daarom sijn korst genoemd, ontfangen seer veel tacken van de Slaapslagaderen, maar geen Senuwen, en daarom sijn zy ongevoelijk.

Sy zyn gelijk gevlochten, en die *vlechten* gaan vry diep, insonderheid van voor-
Gyri anfractus.
ren;

TIO Van de innerlyke deelen des Hoofes.

Fiffura magna.

ten, daer de herzenen door een *groote spleet* van malkanderen uytterlijk tot aan het merg gefcheyden worden.

Cerebri med.
Spinalis med.

Het *mergh*; moeder van alle de zenuwen des geheelen lichaams, heet binnen het bekeneel *hersfen-merg*, buyten 't zelve *rugge-mergh*.

Cerebellum

Het *achterbreyn* is witagtig grauw, en ontfangt de *Nek-en slaapflagader*, maer met veel minder tacken als de hersenen, want het is veel kleinder.

Het heeft geen vlegten, maar veel dunne op malkander gelegde plaetjes, die dwars doorgesneden zijnde, haar gelijk een boom vertoonen.

Dit soo betragt hebbende, sult gy een groot gedeelte der hersenen van boven affnyden, ende ten eersten het *wit vereelde Ligbaam*, en daar aan het *welfsel* vinden.

Corpus Callosum.
Fornix
Ventriculus primus & secundus.
Septum lucidum.

Sijdwaards daar onder leggen twee grote en de hoefysers niet ongelijke *holligheden*, die, door het *doorlugtig schot* gescheiden, de *regter en linker*, of de *eerste en tweede* genoemd worden.

Rete mirabile, plexus Choroides.

In de selve legt het *wonderlyke net*, dat vol kleine klieren niet anders is, als een deel gevlogte tacken der *Slaapflagaderen*.

Voor aen loopen die twee *holligheden* t'samen, en maken de *derde*.

Tertius vent.
Meatus duo.
Infundibulum.
Gland. pituit.
Ventriculus quartus.
Testes & nares.
Glandula pinealis.

In deze derde zijn twee *geuten*; d'eerste loopt naar de *Tregter* en de *Snorklier*, d'ander naar het *achterbreyn* in de *vierde holligheid*: boven de welcke vier uytpuylingen zijn, die zy *ballekens* en *billen* noemen, en daar aan het *Pynappeltje*, dat van eenige seer qualijck de woonplaats der ziele word genoemd; want dat het buyten, en niet in de

hol-

holligheden is, heeft de voornoemde *Sylvius* lang betoond, en daarom niet als voor een kliertje aangenomen, te meer hy, en ik mede somtijds twee, of drie, en eens vier steentjes daar in gevonden hebben, die nog onder ons berusten.

Deze Lighamen weggenomen zynde, openbaren haar de acht paar senuwen, die wy boven beschreven hebben; en voor aan het tweede wondernet, dat niet anders is; als een deel t'samengevlochten Nek- en Slaapslagaderen.

Octo paria nervorum.

Rete mirabile Galeni

Dan komt gy aan het *Achterbreyn*, dat twee aan malkander gegroeyde hollen gelijkt, en in 't midden twee wormformige uitsteekzelen, en des *Achterbreins brugge* maakt: waar onder gy de vierde holligheid kond vinden.

Cerebellum Globi. Processus vermiformis. Pons. Varolii Ventriculus quartus. Spinalis med. Calamus scriptorius.

Eyndelijk komt het *ruggemerg*, dat in 't begin in twee gescheyden, en een *Schryffpen* niet seer ongelijck, straks t'samen naar de rugge, en met sijn tacken door het geheele Lighaam loopt.

Heelkonstig gebruyk.

1. Als het dikke hersenvlies gewond is, zo vallen ons twee toevallen in 't gemeen seer moeyelijk, de Bloedstorting en de groote pijn. Is d'opening van 't beckeneel niet groot genoeg, zo maakt haar, sonder lang te wagen, grooter met uw Trepaan, en legt (na dat gy het los en geronne bloed zo goed gy konde weggenomen hebt) dit saltje op:

- ℞. Mann. Thuris drachm. ij.
- Aloës drachm. j.
- Myrrhæ drachm. j. s.
- Pil. lepor. molliff. scrup. f.
- Alvum. oviq. f.

Mf. f. Linimentum.

Heelkonstig gebruyk.

Of gebruykt het Poeder, dat wy in onse Heelkonst in de bysondere wonden beschreven hebben.

Om de pijn te stillen worden de laeuwge-
maakte Olien van Roosen, Vioolen, Mir-
rillen, warm Hoender- of Duyvenbloed &c.
seer gepreessen.

De bloedstorting en de pijn weggenomen
zynde, zo legt men 't volgende middel op de
wonde, en vaart daar mede voort, al is 't
dat zy begint te veel te dragen.

℞. Ol. terebinth. unc. ij.

Spir. Vini.

Syr. absint. an. unc. j.

Mf.

Maar wil het *heetvuur* en de Bederving
daar in komen, zo sult gy beter met dit Saltje
varen.

℞. Sarcocollæ,

Myrrhæ,

Aloës an. drachm. ij.

Syr. absinth.

Mell. rosar. an. drachm. ij.

Ung. Ægyptiac. drachm. ij. f.

Aq. viræ unc. j. f.

Vini alb. Gallic. unc. j.

Bulliant leniter & Colentur.

Ik soude ook geen swarigheid maken, als
ik daar by konde komen, een stukje van het
bedorven vlies met een scheertje weg te ne-
men; my wel wagtende de *Sleuven* en de *Pia*
Mater te quetsen.

2. Is het *dunne Hersenvlies* mede geraakt,
zoo moogt gy geen vette Olien gebruyc-
ken, hoe opdroogende kracht zy ook heb-
ben, of de weeke hersenen sullen haast-
lijck bederven; d' opdroogende hooftpoe-
ders

ders zijn hier veel bequamer. Maar om dat deze wonden meestendeel doodelijck zijn, zoo zullen wy alhier niet voorder daar van spreken.

CAP. III.

Van den Hals.

DE H A L S heeft onder het opperhuyden, huyd, vleefige huyd, gemeen en eygen spierenvlies, acht spieren, aan elcke zyde vier.

Twee lange, en twee driehoekige Buygers. Longi, Scalenii.

Twee dwarse, en twee doornagtige agter en sydwaartstrecker. Transversales.

Hy heeft vijf aderen. De Neckader: d'onder- en opperspierader: de uyt- en inwendige Kropaderen. Spinati. Vena cervical.

En zoo veel slachaderen. De Neckslachader: d'onder- en opperspierlachader: d' uyt- en inwendige Slaapslagader. Muscula superior & inferior Jugulares Arteria cerv.

Senuwen krijgt hy uit het doolend paar, en uyt het ruggemerg. Par vagum, Spinalis med.

Van voren heeft hy verscheide klieren, die in Vrouwen grooter zijn, als in de Mannen. Glandulae

Daar onder leyd het geluydmaeckende Strottenhoofd (of het begin der Longepijp, bestaande uit vijf Kraakbeentjes; Larynx. Cartilago.

1. Het Schiltje; Thyroides.

2. Het Ringetje; Cricoides

3. Het Tuytje; Arytanoïdes.

4. Het Tongetje; Glottis.

5. Het Klapje; Epiglottis.

Het word beweeg door ses paar spieren; Hyothyroides Bronthius. Cricothyroides anticus. Cricothyroides

1. De Opwaardstrecker;

2. De Nederwaardstrecker;

3. De Verwyder;

4. De t'Samentrecker;

X

5. De

Thyroary-
ta noideus.
Aryta noi-
deus.
Tonillæ.
Fauces.

5. De Opdoender;

6. De Sluyter.

Daarna komen u de voosachtige *Amandelen* voor, en stracks daar op de *Rachen* (ofte het begin der Maaghpijp) die om de spijs en drank te swelgen, begaaft zijn met *seven spieren*:

Drie gepaarde,

Sphæropharyngæus.
Cephalopharyngæus.
tylopharyngæus.
Oesophagæus.
Vertebra.
Colli.

1. Der *rachen optreckers*:2. Der *rachens innewaartstrecker*:3. Der *rachen verwijders*:En een *ongepaarde rachen sluyter*.

Eyndelijck leggen van agteren *seven Wervelbeenderen*; van de welcke sommige dat bysonder hebben, dat haar uit steekzels met gaatjes doorboord zijn, om de bloedvoerende vaten van en naar het Hoofd te laten wandelen.

Heelkonstig gebruyk.

1. De genesingh der kropgeswellen hebben wy voor desen breed genoeg verhandeld, daarom zullen wy u tegenwoordigh maar het deugzaam Olytje van *Job. Langius* mede deelen, dat zoo hier als in quaadaardige en speckachtige verzwearingen verstandigh gebruyckt, uytnemende schoone werking doet:

℞. Ol. philosophorum laterin. libr. s.

Tauris,

Mastich.

Gumm. Arabic.

Terebinthin. an. drachm. iij.

Pistata simul destillentur per alembicum, tandem destillationi addatur salis ex cinere Cerri drachm. ij. & iterum destilla, & quod

quod destilla verit in vitro serva.

Om dat de boom *Cerra* in onse Nederlanden niet te vinden is, soo kond gy in plaats van het Sout, dat daar van gemaackt moet worden, het *sal Gemma* nemen.

2. Maar behalven dese *scrophulum* of krop-geswellen, groeyd noch een swaar en moeyelijk geswel aan den Hals, dat niet van de klieren, maar van de Longepijp zijn oorsprongh neemt: de Griecken noemen het *Bronchocete*; de Latinisten *Hernia Gutturis*.

Het word veroorsaackt door een tegensnatuurlijk slijm, waat by haar veel winden voegen: en alzoohet in een eygen vliesen onder de spieren legd, zoo word het doot Medicijnen selden als in het begin genesen.

℞. Rad. Ireos.

Galang. an. drachm. j. f.

Pulegii,

Saturejæ,

Herniaræ, an. drachm. j.

Semin. Fœnicul.

Anisi, an. drachm. j.

Petroselin. drachm. f.

Piperis long.

Spicæ Nard.

Nucis moschat.

Cinamom. an. drachm. ij.

Myrrh. drachm. f.

Alumen ust. unc. f.

Sacchar. alb. unc. iij.

Mf. f. Pulvis tenuis.

Laat de Patient alle morgen drachm. j. f. met warme wijn innemen:

℞. Gum. Ammoniac.

Galban.

℞. Bell. in aceto dissolut. an. unc. j.

Pulv. rad. Ireos drachm. ij.

Sem. Sinap.

Urtic. an. drachm. j.

Pulv. Colocyntid.

Croc. Or. an. scrup. j.

Salis Gemm.

Alumin. an. drachm. j.

Picis Naval. drachm. vj.

Resinz Pini unc. j.

Mf. f. Emplastrum.

Brengt u het gebruyk deser medicijnen geen beterschap, zo snijd het geswel op dese wijze uit: Maackt een opening naar de lengte tot op het vlies, is het ergens vast, so maackt het 'los, en brengd het geswel met uwe vingeren uyt, zorg dragende dat geen stukje van het Vlies achter blyve; en soo u dat onmogelijk is geweest, soo soeckt ten minsten het slagadertje, waar door het geswel zijn voersel heeft gekregen, af te snyden, op dat het niet wederom op het nieuws aangroeye. Naderhand wascht men de plaatse van 't geswel met asjn, waar in een weynig sout en salpeter is gesmolten; want de Bloedstorting is hier selden groot. Voorts brengd gy de gemaakte wonden met hechtplaafters aan malkander; want de naalde acht men hendaags onnodig.

Van d' *Angina*, en d' *Ontlede wervelbeenderen* des Hals besiet onse *Heelkonst*.

Tweede Boeks Eynde.

't DERDE BOECK,
VAN DE BORST.

CAP. I.

Van des Borsts uyerlijke deelen.

DE middelste holligheid, boven
SCHOULDERS, van voo-
ren in 't bysonder BORST,
van achteren RUGGE ge-
noemd, heeft onder de gemene
en eygen deckzelen, gemeene en eygen
Spiere.

Humernus.
Axilla.
Pectus.
Dorsum.

De gemeene Spieren sijn, die de Borst met
andere deelen gemeen sijn; gelijk de Spieren
des Buyks en Schouderblads.

De Spieren des Buyks zijn onder beschre-
ven, en vier telt men van het Schouderblad.

Scapula.
Homoplara
Serratus, mi-
nor anticus
Trapeffus
cucullaris.
Rhomboi-
des.
Levator.

1. De Voorwaardstrecker, ofte kleine Saeg-
spier.

2. De regtop-en schuynsagtermaartstrec-
ker, ofte de Monnikskap.

3. De Schuynsnedertrecker, ofte de Tarbot.

4. De Opligter.

Des Borst eygen Spieren sijn 12, aan elcke
zijde een:

1. D'uytspanner;

2. D'onderste ribopheffer ofte de groote
Saagspier;

3. De bovenste ribopheffer of de bovenste
agter Saagspier;

4. Der ribbe nedertrecker, of d'onderste
agter Saagspier;

5. Des Borsts t' samentreckers, of heylige
Lendenspier.

Subclavius.
Serratus,
major anti-
cus.
Serratus po-
sticus supe-
rior.
Serratus po-
sticus infe-
rior.
Sacrolum-
bus.

- Triangularis. 6. De *driehoekige samentrekker* ;
 Mamma. Boven dese Spieren leggen de *Borsten* of *mammen*, die in Mannen en Vrouwen veel vet, en in dese veel kleine klieren hebben.
- Dorsum, De RUGGE en LENDENEN (welkers Spieren wy hier regen ons danck moeten noemen) worden beweegd door vier paar Spieren.
 Lumbi.
- Quadratus. 1. De *wervelbuigger* of vierkante.
 Longissimus. 2. De *eerste werveluyttrecker*, of *alderlangste*.
- Sacer. 3. De *tweede werveluyttrecker*, of de *beylige*.
- Somispinatus. 4. Des *rugs opheffer*, of de *balsdoornige*.
 Hier op vertoonen wy de *Sleutelbeenderen*, het *Schouderblad*, het *Borstbeen*, de *Ribben*, en de *Wervelbeenderen*; want de *Aderen*, *Slachaderen*, en *Zenuwen* zijn boven verhaald.
- Clavicula. De *spongiachtige Sleutelbeenderen* ver-eenigen haar met het bovenste uytsteeksel des *Schouderblads*, door vaste banden en en vaste *Kraakbeenderen*.
- Scapula. Het breed en dickachtig dunne *Schouderblad* legt achter op de *Ribben*, en heeft twee banden, drie uytsteekfels, en vijf aanwafsen.
- Os sternum. Het *Borstbeen* in jonge Kinderen met 7 of 8, in oude lieden met 3 of 4 dwarse linien onderscheiden, is voosachtig, en heeft aan het eynde een *kraakebeen*, dat gelijk een *zwaard* of *pook* boven breed, onder puntig is.
- Cartilago ensiformis. *Ribben* zijn soo in Mannen als in Vrouwen 12.
 Costæ.
- Vera. De 7 bovenste *Echte*, met een dubbelde verheventheyd aan de *Wervelbeenderen*, met een *Kraakbeen* aan het borstbeen raken-

kende, zijn hard, rood en verheven.

De 5 onderste onechte zijn kleinder, weker, korter, en blyven van de wervelen naar het borstbeen loopende, onder wegen kraakbeenig steeken. Spuriz:

Tusschen dese Echte en onechte Ribben zijn aan elke sijde *elf innerlijke*, en *elf uytelijke*, t' samen 44 *tusschenspieren*, welkers wesele kruyswijs over malkander gaan. Musculi intercostales.

Onder elke Ribbe loopt een Ader, Slagader en een Senuwe, die haar tacken tot in het midden deser tusschenribbige spieren verspreyden, ende aldaar eyndigen.

Des *Rugs wervelbeenderen* sijn gemeenelyk 12, en hebben voor den anderen niet bysonders. Vertebrae dors.

Heelkonstig gebruyk.

Wy moeten soo in dit, als in de volgende Hoofdstucken, eenige sware handwercken voorby gaan, om dat wy de selve op een ander plaats wijdloopigh genoeg meenen verhandeld te hebben.

I. Nu vertoonen haar de *Fistulen der Borst*, die in dese plaats swarder als in andere om te geneesen sijn, wegens de gestadignodige wercking van de Spieren. Daarenboven moeten sy wel onderscheyden sijn: want de gene, die seer schuyns loopen, daar is qualijck by te komen: die de Borst doorboren, willen qualijck sluyten; en die haren wegh tusschen, de Ribben en de *Pleura* nemen, geven oorzaak aan de materie haar voordere te verspreyden, als dat sy naderhand bequamelijck uytgehaald kan worden. Het is dan nodig, dat dese Lyder den Aasem soo sacht hale, en de Borst soo

weynig bewege als immers mogelijk is: dan moet de vereeldheyd door die middelen weggenomen worden, die wy u in de gemeene beschryving der Fistulen hebben mede gedeeld, soo gebeurd het somtijds noch, dat het Ribbevlies door het Spiervleesch aan malkanderen groeyd: wil dat niet gelucken, soo neemd een kromgebogen Silver pijpje, brengd het ten eynde van de Fistul, doet een daar toe gemaackte naalde met een zijde draat daar in, en steeckt de huyd door; laet de draat in de Fistul, en knoopt de twee eynden t'samen; smeerd die draat dagelijks met wegeetende middelen, en de vereeldheyd weggenomen zijnde, soo laet de opening wederom tot en aan malkander groeyen. De werktuygen hier toe zijn geteyckend en beschreven in het *Armamentarium Chirurgicum Job. Schulteti Tab. 38. Fig. v.*

2. De borsten van de suygende Vrouwen werden somtijds, door de toevloeyingh van het Sog, hard en pijnlijk, en dat noemd men hier de drop. Die kond gy in een dagh genesen met het Ungt. *Althææ Compos.* als gy de sucht door een suygster of een hondtje dikmaals uyt laet trecken. Doet gy dat niet in tijds, soo sal de Borst langs hoe harder worden, en daar op ontsteecken, als wanneer gy laten, purgeeren, verkoelen, en sweeten moet, en uysterlijk deze Pap opleggen;

Rx. Farin *althææ*,

foenugræc. an. unc. j.

Flor. Sambuc.

chamomill. an. M. j.

rosar. rubr. P. ij.

Micæ panis similagin. unc. j. f.
Coq. ex Cerevisia, addendo
Aceti rosac. unc. j.

Mf. f. Cataplasma.

Is de toevloeying en de pijn gestild, soo
verteerd het overige hier mede :

℞. Farin. fabar.

sem. lini,

Foenugræc. an. unc. f.

Sem. Cumin. drach. iij.

Coq. ex Vino addendo

Ung. althææ Comp.

Ol. chamomill. an. unc. f.

Mf. f. Cataplasma.

Wil zy in een Absces veranderen, soo ge-
bruykt rijpmakende middelen,

℞. Fol. Malvæ.

althææ an. M. j.

Frain. sem. lini. unc. j. Foenugr. j. f.

Ferment. unc. f.

Coq. ex lacte vaccino,

Addendo

Ung. Basilicon. unc. j.

Croc. scrup. j.

Mf. f. Cataplasma.

De humeuren rijp gemaackt, en in Etter
veranderd zijnde, soo maakt liever een ope-
ning met een Lancet als met een corrosijf, en
doet ten eynde der genesing toe de gemeene
Bals. Sulphuris met een wieckje in de won-
de, en het Empl. Diasulphuris Rulandi op de
Borst.

3. De Bulten des Ruggen spruyten uit
de ruggegraat, als de wervelbeenderen
met malkanderen uytwaarts of zydewaarts
uyt haar plaatse wycken : 't welck som-
tijds door een uyerlijcke, maar meer-

122 *Van des Borsts innerlijke deelen.*

maals door een innerlijke oorfaack komt, als eenigh slijm sich op de selve komt te setten. Men moet die vochtigheden eerst verteeren met verteerende olyen en plaasters, en dan het uytgeweken met een yferē band, (die voor yder bysondere Lijder op een bysondere wijze moet gemaakt worden) met langheyd van tijd in zijn plaats drucken; het welck zoo seer niet geschied door het persen, alswel door het yfer, dat de hoedanigheyd heeft om de beenderen weeker te maken; waarom men al geholpen zijnde, noch een jaar of langer een ander band moet dragen, op dat de weeke beenderen niet op het nieuw uytwijcken.

Hier moet gy noch weten, dat wy midden op de rug, ontrent het sevende wervelbeen, met groot voordeel fontanellen setten, om de sinckingen, die op de heup, nieren, beenen, &c. vallen, t'onderscheppen.

CAP. II.

Van des Borsts innerlijke deelen.

Pectus,

NU openen wy de BORST, en beſien de Born des levens, het welk van de Hemelsche waarheyd gefegd word in het bloed te bestaan. Waarom dan het Herte de voornaamste bloedmakende kracht ontrocken, nademaal het overal en van elck een het begin des levens word genoemd?

Pleura.

Deſe Borst word innerlijk met een dubbeld RIBBEVLIES bekleed, dat nog eens verdubbeld word, en alsoo vierdubbeld is, van de Wervelbeenderen af tot aan de Borstbeen, als wanneer het den naam

vers

verkrijgt van **MIDDELSCHOTVLIES**, Mediaftinum.
om dat het gelijk een ſchot de twee Longen
van malkanderen ſcheyd.

Ontrent de krop is aan dit Middelschots-
vlies een klierachtig Lichaam vaſt, dat men
SWEESERYCK noemd.

Thyemus.

De luchttreckende en hertverkoelende
LONGE word opgeblaſen door een *pijp*, Aspera arte-
ria.
die, op de maagpijp ſteunende, met een
dubbeld vlies bekleed is, en voorts uyt
Kraakbeenige ringen beſtaat. Thracea.

Het uyerlijke dunderde Vlies neemt zijn
oorsprong uyt het Ribbevliſ: het innerlijc-
ke dickere, uyt het dicke Herſenvliſ.

De *kraakbeenige ringen* zijn met *banden* Cartilagine
annulares.
aan malkanderen gehecht, en niet t'een-
maal geſloten, makende ontrent de Maag-
pijp het vierde deel van een volkomen cir-
cul. Ligamenta.

Deſe **LONGEPYP** ſend haar tac-
ken door de geheele Loofe, in de welke
wel vaſt en ſterck, maar niet kraakbeenig
zijn. Trachea. Fi-
ſtula pul-
monalis.

De **LONG** ſelfs met een dun en open Pulmo.
vliſ bekleed, heeft een week, roodachtig
en voos lichaam.

Voor aan is zy aan het Borſtbeen, achter
aan de wervelen vaſt, en vervuld het grootſte
gedelte van de Borſt.

Sy heeft verſcheyde groote en kleine **Va-
ten**, die wy op haar plaats en beſchreven
hebben.

Het Bloedmakende **HERT** leyd in een Cor.
ſakje, dat uyt een dubbeld vlies beſtaat: Pericardium
het buytenſte komt van het Middelschots-
vliſ, het binnenſte van de Hertevaten.
Hier in leyd een waterachtige klare vocht-
tig.

igheid, die geproefd aan de Tonge gants geen fcharpigheid laat voelen. Wy twyfelen regenwoordigh niet meer, of die vochtigheid komt in dat fackje door de watervaten.

Dit Herte heeft een stercken en vast vleesachtigh wesen, dat met zijn eygen vlies overtrocken, en alle zoorten van vezelen hebbende, sich geduurigh als een Spier beweegd.

Het hangd regt in 't midden van de borst, maar zijn ondereynde trekt wat naar de slinker zyde.

Auriculæ
cordis.

Het is een Pijnappel seer gelijk, en heeft aan zijn oppereynde twee Oortjes, die altijd eerder als het Herte slaan.

In volwasse lieden is het rechter grooter, in de kinderen het slinker. Zy, zoo wel als het Herte, trecken haar t'zamen, alszy bloed uitwerpen; en verwyderen haar, als zy bloed ontfangen, en deze verwyderingh en t'samentrecking maackt de Pols of herte-slag.

Tot de koking, ontfanging en uytwerping van het bloed waren hem twee holligheden en vier aderen noodig.

De holligheden zijn door een vleesch en veselachtig schot onderscheyden, in het welke ik geen opening voor het bloed van de rechter in de slinker holligheyd kan vinden, hoe seer my dat eenige Ontleeders ook willen verskeren.

Sy worden in rechter en slinker gedeeld.

Ventriculus
cordis dex-
ter Vene Ca-
va; Arteria
pulmon.
Ventriculus
Cordis fini-
ster.

De rechter grooter ontfangt twee aderen: de Holader, en de Longeslagader.

De slinker kleindere ontfangt 'er mede twee, de groote Slachader, en de Longader,

Dese

Dese vier aderen zijn, soo wel als de *grootste Melckaderen* en de *Senuwen* in het eerste Boek beschreven.

Arteria magna
Vena pulmonalis.
Vena lactea
Thoracica.
Oesophagus

In de holligheyd des Borsts vind gy de **MAAGPIJP** onder de Longepijp of de Wervelbeenderen leggen.

Ontrent de vijfde Borstwervel wijckt zy met een kromte naar de rechter zyde, van de groote Slagader af, tot aan de elfde Wervel toe, van waar zy wederom recht door het Middelschot komt in de holligheid des Buiks te loopen.

Sy word uyt een dubbeld vlies t'samen gevoegd. Het buytenste vleesige heeft regte en ronde veselen: het binnenste dwarsse en schuynse. Sommige geven haar seer wel een derde vlies uyt de Penszak.

Het gestadig wayende en den aassem bevorderende **MIDDELSCHOT** scheid de Borst en Buyck dwars van malkander, vast aan het swaartgelijke Kraakbeen, en alle de bastaart Ribbe zijnde, en ontrent de wervelen twee vleesige uytsteekfels uytzendende.

Diaphragma.

Het is rondtom vleesachtig, en beweegd hem nulangsamer, nu radder als een Spier; maar in het midden is het vliesachtig en aldaar seer gevoelig.

Aen drie plaatsen siet gy het doorboord: *eerstelyk*, recht in zijn middelst vliesachtig deel, door de Holader: *ten tweeden* in de slinker zijde, door de Maagpijp, en de daar neffens loopende Senuwen: en *ten derden* achter ontrent de vleesige uytsteekfels door de groote Slachader, en de ongepaarde.

Het heeft meer Senuwen als eenig deel des

des Lichaams, van de Sleutelbeenderen af, tot aan de voet toe, soo uyt de hersenen van het doolend paar; als uyt het Ruggemerg, van de vierde en vijfde wervel des Hals: zijn andere vaten vind gy boven.

Heelkonstig gebruyk.

1. Het Ribbevlies is niet alleen d'ontsteking onderworpen, waar op de Pleuris, Emphyema en Vomica komt te volgen; maar ook seeckere pijn, die haar van een scharpe siltige vochtigheyd veroorzaakt word. Dese pijn kond gy van de Pleuris onderscheiden, doordien de Lyders wel een drooge hoeft, maar geen koortse hebben, en den aessem redelijk wel halen kunnen. Ick verdryve dese pijn met zweeten en laten: als ik vreesse, dat een Pleuris daar op mochte komen, uitzetlijk met dese Plaafter:

Rx. Medull. Cruris Vaccæ,
Adipis Anatis an. unc. iij.
Mucilagin. althææ,
femin. lini,
foenugræc. an. unc. j.

Thuris,
Mustiches an. unc. f.
Ol. nucist. express. drachm.
Ceræ flavæ q. f.

M. f. Emplastrum.

2. Het *Middelsthotvlies* heeft in de Menschen geen ongschijnelycke holligheyd, gelijk het in de honden en eenige andere Beesten doet: evenwel komt somtijds, na een ontsteking, de materie tusschen dese vliessen in te sacken, die geensins door de Long kan uytgeworpen worden: daarom zijn wy gedwon-

dwongen met een Trepaan het Borstbeen zelfs door te booren, en met quaastjens, spongiën of andere bequame werktuygen den etter uyt te halen.

3. In de heftige ontsteeking der keel, de welke wy in onse Heelkonst *Cynanche* hebben genoemd, kunnen wy den nu verstickenden Lyder lucht en leven geven door een opening in de Longepijp. Het gevaar der ziekte is veel grooter als dat van uw handwerk, daarom diend het ongelijk meer geoeffend te zijn als het hedendaags geschied. Evenwel hoord de voorfigtigheyd alhier een bysondere plaats te hebben; want is de Long, het Ribbevlies, de Maagpijpen en andere deelen des Borsts mede ontsteeken, of alreede met etter vervuld, soo is uw moeyte vruchteloos, en d'opspraak onderworpen. Gy kond dan, na een kort en goet overleg, de Patient op dese wijs aantasten: Legt zijn hoofd wat achterwaards, op dat haar de Longepijp wat beter voor doe, en haar Kraakbeenige ringen wat meerder van malkanderen mogen staan. Maakt een opening door de huyd, naar de langte van het strottenhoofd af tot aan het kuyltje: laat uw dienaar de huyt met zijn vingeren van malkander trecken, zoo sullen haar twee lange spiertjens (*recht nedertreckers*) openbaren, die gy Sternohyoidei. met een houte of beene Mesje een weynig van malkanderen moet schuyven, soo sal de Longepijp voor den dag komen: maackt dan met een lancet een opening tusschen de derde en vierde kraakbeenig ring, u wel waggende de ringen self te raacken: soo haast daar wind doorkomt, soo treckt uw lancet te rug, en steekt een Silver pijpje in u opening; doch

doch soo diep niet, dat de tegenoverige zijde der Longepijp geraackt word, of een ge-
duurige hoeft soude daar op volgen. Als het
gevaar van sticken over is, het welk den der-
den of vierden dag behoord te wesen, soo
treckt het pijpje wederom uyt, en geneest
de wonde naar de konst; want sy heeft van
andere niet bysonders.

4. Ten is niet nieuws, dat Wormen in het
Hertesakje groeyen, die het Herte selfs door-
byten, als men haar niet tegenstrijd. Gy
kond haar dooden met het Decoctum Scor-
dii, Absinthii, Centaurii, &c. dagelijks
een- twee- ofte driemaal gedroncken.

Van de wonden der Longe, des Hertsen
des Middelschots besiet onse *Heelkonst*. De
wonden der Maagpijp worden genesen ge-
lijk die van de Maag.

Derde Boeks eynde.

't VIER.

't VIERDE BOECK,
VAN DE BUYK.

CAP. I.

Van des Buyks uytterlijke deelen.

Eonderste holligheid word eygentlijk BUYCK genoemd, uytterlijk in drie gedeeld.

1. In d'opperbuyk, wiens sijde men gewoon is te noemen *het week.*

2. De Navelplaats, wiens sijden knorhol-
len kunnen heeten.

Epigastrium
Hypocondris.

3. En d'Onderbuyk, wiens sijden den naam hebben van *lieschen.*

Regio umbilicalis.
Ilea.

Het onderste haarig deel heet *Schamelheyt.*

De Buyck heeft onder sijn buytenste gemeene kleeden, vijf paar darmpergende en de Natuure van haar grove uitwerpsels ontlastende *Spiere*n.

Inguina.
Pubes:
Musculi abdominis.

1. De *Schuyns nederdalende*; die boven door den Navel, onder de mannen door de pénsackscheede, in de Vrouwen door de kleine ronde lijfmoedersbanden doorboord zyn.

Oblique descendus.

2. De *Schuyns opklimmende.*

Obliq. ascend.

3. De *Rechte*; die door witte dwarffe linien in drie of vier anderen gedeeld schijnen.

Rectus.
Pyramidalis
Transversus

4. De *Spitswys opklimmende.*

5. De *Dwarffe.*

Recht in 't midden van de Buyck, tuschen en langs de twee rechte *Spiere*n,
Y kómen

130 *Van des Buyks wytterlijke deelen.*

Linea alba. komen alle de dunne en breede peesen der andere Buykspiereen aan malkander, en maacken een witte stercke linie of pees, die seer gevoelig is, en niet wel geraakt wil wesen.

Van de *Senuwen, Aderen en Slachaderen* der uit- en innerlijke deelen des Buyks hebben wy in 't eerste Boek gesproken; en een weinig van de *beenderen* mede.

Vertebrae lumborum. Als gy deese laatste nader ondersoekt, soo vind gy eerstelijk de vijf met gaatjes seer doorboorde *Wervelbeenderen* der *Lendenen*, die de dikste en grootste zyn van alle anderen.

Os sacrum. Daar op volgt het driehoekige *Heylighbeen*, dat in *Kinderen* vijf of ses, in oude lieden maar een been uit kan maken.

Os coccygis. Daar onder en daar aan is het *Stietbeen* vast, dat in *Vrouwen* meer uitwaards, in *Mannen* meer inwaards getrocken staat.

Ter sijden komt het *heupebeen* dat uit drie anderen, door *Kraakbeenderen* t' samen word gevoegd.

Os Ilium. Het 1. heet *Darmbeen*, dat in de *Vrouwen* vry dicker is, als in de *Mannen*.

Os pubis. Het 2. *Schaambeen*, dat in de *Vrouwen* beter als in de *Mannen* vooraan kan gescheiden worden.

Os Ischion. Het 3. behoud in het *Duyts* den gemeenen naam van *Heupebeen*, en heeft een groote holligheid, om het groote hoofd van de *Dye* t'ontfangen.

Heelkonstig gebruyk.

Door d'afdeeling des Buycks kan men u beter toonen, wat innerlijke deelen lyden. In de rechter zijde des Opper-buycks leyt

leyd de Lever, haar uitbreydende twee dwarfse Vingers breed buyten de Bartaarribben, tot aan het kraackbeenig swaartje toe. In 't midden leyd de Maag tot aan het slincker Week, hangende vier dwarfse Vingers lager als de Bartaarribben. Voorby het week na de Nieren toe legt de Milt.

In 't midden de Navel-plaats, en rontom de Navel hebt gy het klein gedarmte, daar de gevaarlijkste pijnen en wonden komen. Aan de rechter zyde by de rechter Nier begint de Carteldarm, loopende tusschen de Navel en de Maagh de Buyck dwars over, tot aan de slinker Nier, alwaar hy sich nederwaards buygende een nauwte maakt, daar de Winden dikmaals blyven steeken, en een langduurige pijn en spanning maken, die de Milt seer qualijk toegeschreven word. Voorts leyd het geheele Gedarmte op het Scheyl, gelijk de Maagh op het Klierbedde.

In 't midden des Onderbuycks leyd de Blaas, onder de Blaas de Lijfmoeder, en onder dese d' Endeldarm. Ter zyden leggen de Teelvaten en de Klieren, daar de goeden quaadaardige *Bubones* ofte kliergezwellen komen. Maar alle dese deelen kunnen niet gewond worden, of de Penszak en het Net krygen eerst het haar: doch loopt het Net in sommige Menschen niet veel voorder als de Navel, maar in andere tot aan het Schaambeentoe.

CAP. II.

Van des Buyks innerlycke deelen.

Peritonæum

INnerlijk vertoond hem eerst de PENS-
SACK, die alle de deelen des Buycks,
soo van onder als van boven, soo van voo-
ren als van achteren, beslaat en dubbeld is.

Sijn oorsprong kan beter van de vliesma-
kende zielekracht, als van de Hersenvliesen
genomen worden.

Hy is aan het Middelschot en aan de eerste
en derde Lendenwervel vast.

In de Vrouwen is hy van de Navel tot aan
de Schamelheid dicker, sterker en door het
Schaambeem bepaald.

In de Männen is hy van het Middelschot
tot aan de Navel sterker, en send (na dat hy
de Lieschen en Teelvaten als in de scheede
heeft om vat) zijn buitenste vlies naar de bal-
lekens, om het eerste van haar eygen vliesen
te maken.

Duplicatura
peritonæi
Vene umbi-
lic,
Vena um-
bilibic.
Arteriæ um-
biliales.
Vrachus
umbilicus.

Tusschen de *verdubbeling van dese sak* lig-
gen de vier Navelvaten;

1. De Navelaper;

2. 3. De twee Navelslachaderen;

4. Het Watervat; komende van de Navel,
die niet anders is, als een verharde knoop
uyt deze vaten bestaande.

In kinderen zijn zy open, in oude lieden
roe, en veranderen in banden. Doch heb-
ben wy in misdrachten van 6, 7, en 8. Maan-
den geensins kunnen vinden, dat het Water-
vat oock de minste doortocht of ingang in
de Blaas hadde, want d' ingeblase wind
bleef soo wel als het provet onderwegen
steeken.

Van het Net, de Maag en Darmen. 133

De Navelader gaat naar de Lever: het Watervat naar de Blaas; en de Navelslachaderen in de Heupslachaderen.

Het Maagh en darm verwarmende NET is dubbeld nu seer vet, maar zyn omentum. vliessen sijn seer dun, en vol kleyne gaatjes, die het een Netsak wonderlijk doen gelijcken.

Het neemt sijn oorsprong uit de Penszak, onder de welcke het ook leydt, en verspreyd hem gemeenelyck zoo verre over de Buyck als de Karteldarm gaat, somtijds oock wel tot aan het Schaambeentoe.

De Gijlmaackende MAAG heeft drie Ventriculus. rocken: de buytenste dicke is hem met de Pensack, de binnenste geployde met het dicke Hersenvlies gemeen, de middelste vleesige is hem eygen.

Hy heeft alderhande slag van veselen, en is van binnen met een vleesachtige voosekorst beset.

Hy leydt recht in 't midden des opperbuyks, en rust op de Wervelbeenderen der Lendenen.

Zijn slijcker ingang heet men Mond, sijn Orificium rechter uitgang Poortier. Ventriculi. Pylorus.

Aan de Maag zyn de gijlvoerende en de vuyligheid uitwerpende DARMEN vast: intestina. die met de Maag byna een en selfde wesen hebben, en best in dun en dicke gedeeld worden.

De dunne zyn drie. Tenuia.

1. Het twaalfvingerig gedarmte, waar in Duodenum. de Galblaas, met de Galvoerder, en de nieuw gevondene sleuve des Klierbeds eyndigt;

Leiunum.

2. De *Nugtere Darm*, die de meeste Melkaderen heeft;

Ileoni.

3. De *ongewonde Darm*, die de langste is van alle.

Crassa.

De *dicke* sijn mede drie;

Cœcum.

1. Het *Blindgedarmte*, met sijn *Wormagtig aanhangsel*;

Appendix.

Colon.

2. De *Karteldarm*, met sijn *twee uitterlijke banden* en innerlijk *klapvlies*.

Ligamenta.

Valvula.

Rectum.

Sphincter.

Anilevatores.

3. De *Endeldarm*, met sijn drie *Spiere*n; een *sluyter* en *twee aarsintreckers*.Dese ses *Darmen* worden door het *Scheyl* t'zamen, en aan de *Wervelbeenders* der *Lendenen* vast gebonden.

Mesenterium.

Glandula.

Het **SCHEYL** heeft een sterck en dubbeld vlies, en tusschen 't zelve menigte van *klieren*; maar zy sijn zo klein, dat zy haar qualijk aan uw oog, als na een lang geleden sieckte, openbaren; uitgesonderd drie, die natuurlijcker wijze vry wat groot langwerpig rond, wit en vast van vleesch moet wesen.

Pancreas.

Asellii.

De *grootste* dezer drie leyd regt in 't midden van het *Scheyl*, en geeft, gedrukt zynde, een witte, nu dunderende nu dickere *Melck* van haar, die niet anders is als *gijl*; en zoo doen de twee andere mede; maar dese twee leggen meestendeel aan de *sticker sijde*, onder de *uirsuygaderen* op de *Lendenspiere*n, niet verre van de *Wervelbeenderen*.

Musculus

Psoas.

vena lactea

Thoracita.

Gelijck deeze drie *klieren* veel *Melckadertjes* ontfangen, zoo send elk wederom een *tackje* uit, die kortst daar aan t'zamen loopende, de *grootte Melckader* uitmaecken, dewelcke op de *bovengeschreve manier* opklimmende, de *gijl* naar het *Herte* brengt.

Her **KLIERBEDDE** leydt gelijk **Pancreas.**
een kuffen onder de Maag, en is aan het
twaalfvingerig gedarmte vast, 't welck
het oock doorboord, door middel van een
onlangs gevonde *Sleuve*, in de welcke ghy **Ductus Wir-**
meermaals Gal, maar noyt bloed sult vin- **fungianus.**
den.

De bloedverbeterende **MILT** heeft **Lien.**
een suure vochtigheyd in hem; die hy,
niet door de korte vaten naar de Maag,
maar door de Miltack naar de Lever
send.

Sijn *wesen* is voosachtig vast, en met een
eygen vlies bedekt, dat uit de Pensak niet
komr.

Sijn *Coleur* is bruyn root.

Hy is aan de Maag van onderen vast door
de *korte vaten*; aan de bastaart ribben, slin-
ker Nier, Net en Pensak door *vliesachtige*
weselen, en somtijds ook aan het vleefig deel
des Middelschots.

Behalven de hersenen, heeft geen *inge-*
wand soo veel *Slachaderen*.

Sijn *Senuwen* uit ons sevende paar, loo- **Viscus.**
pen meer door sijn vlies, als wel door sijn
lichaam.

Hy leydt niet vooren aan de lincker
sijde des Buycks, maar achter aan de
rugge by de lincker Nier, en steund op
de *Wervelbeenderen* en *Bastaard Rib-*
ben, het welck wel aangemerckt moet
worden.

De Bloedkookende **LEVER**, Moeder **Hepar. Je-**
van de twee grootste Aderen, legt in des **cur.**
opperbuycks rechter sijde, en bedekt een
groot gedeelte des Maags.

Zy is gelijk in tweën gescheyden door

de Navelader, die haar na de geboorte voor een band verstrekt.

Zy is groot, dick, vast van lichaam en roodachtig van couleur.

Aan het Middelschot is sy vast door twee banden uyt de Pensack, enaan de Buyckspieren door de Navelader.

Fœliaca.

Sy heeft eenige weynig takken uyt de *Maagslachader*; en verscheyde *senurwen* uyt het ruggemerg, en ons sevende hersenpaar.

*vesicula fel-
lis Porus hi-
larius Cho-
lodochus,
Capsula
glistonii.*

Onder aan haar rechter sijde vind gy de *Galblaas* en de *Galvoerder*, welker beyde tacken, met de tacken der Poortader in de Lever selfs komende, in een gemeen *vlies*, als in een *doosje* leggen. Dese innerlijke Tacken der Galblaas en Galvoorders, verspreyden haar de geheele Lever door, en worden ten eynde toe vergeselschap van het boven genoemd gemeen vlies, dat roodachtig is, de dichte byna van een Slachader heeft, en van de Pensack schijnt te komen.

*Arteria cœ-
liaca Cysti-
cæ gemellæ.
Renes.*

De uitterlijke Tacken loopen t'samen, en booren het twaalfvingerig gedarmte door, ontfangende neffens de Blaas *twee Slachadertjes* van de *Maagslachader*, en *twee adertjes*, *Tweelingen* genoemd, uit de Poortader.

De Bloedsuyverende **NIEREN** hebben een vast en bysonder vleesch, met een eygen vlies overtrocken.

Van buyten sijn zy met veel vet, en nog een ander los vlies bekleed, dat van de Pensack komt.

Zy leggen achter op de Lendespieren (de linker hooger als de rechter) tusschen

sehen de verdubbeling des Pensacks, en hebben boven haar elck een holle *Galklier*, rennes succenturiati, die tacken ontfangt van d' *uitsuygaderen* en capsulæ *Slachaderen*, alsmede *Senuwen* van het do- atrabillarie. lend paar.

Als gy haar opent, zoo vind ghy *negen kliertjes*, door de welcke het water in de holligheyd of *becken* drupe, om door de Waterpees naar de Blaas gebracht te worden. Carunculae Papillares. Pelvis.

De WATERPEES heeft in de Nier een redelijcke grootte, buyten de selve een seer naeuwe holligheyd, en overal twee vliessen: het onderste is hem eygen, het buytenste met de Pensack gemeen. Meatus urinaris.

Hy loopt langs de Lendespiere tusschen de verdubbeling des Pensacks naar de Blaas, hem ontrent de krop inplantende, en voorts tusschen haar twee vliessen naar boven kruypende; alwaar hy het binnenste doorboord, en met sijn wedergade in een gaatje eyndigt, dat zoo dicht sluyt en zoo kleyn is, dat geen klapvlies daar van noden waar om het te rugloopen des waters te sturten.

De WATERBLAAS heeft, gelijk *Vesica urinaria.* gesegt is, twee vliessen, het buytenste is vleesig en dick, het binnenste niet. Zy legt tusschen de verdubbeling des Pensacks, in het midden des onderbuyks, in de holligheyd, die het Heyligh-Heup- en Schaam- *Pelvis.* been maakt.

In de Vrouwen legt zy boven de Lijfmoeder, aan dewelke haar krop vast is.

Dese *krop* is seer vleesig; en door sijn *vessphincter.* felen opent en sluyt hy, de Blaas gelijk een *Vesicae.* Spier.

138 *Van de Teelvaten en Ballekens.*

In de Mannen is hy langer; nauwer en krom: in de vrouwen korter, wyder en recht.

Arteria hypogastrica.

De voedzelvaten der Blaas sijn tacken van des onderbuiks Slachaderen.

Veel Senuwen krijgt zy uit ons *sevende paar*, en het *Heyligbeen*.

Vasa spermatica.

Nu ontbreekt ons noch de beschryving der **T E E L V A T E N**, die naar het mannelijk of vrouwelijk geslacht seer veranderen.

Venæ & arteria spermatica.

In de Mannen hebt gy eerstelijck twee *Zaadaderen*, en twee *Zaadslagaderen*, die het bloed naar de ballekens brengen, en eenigfins tot het *Zaad* bereyden.

Arteria spermatica.

De *rechte-Zaad-ader* spruyt uyt de nederdalende stam der *Holader*: de *slinker* uit de *slinker uitsuygader*: en de *Zaadslachaderen* alle beide uit de stam der *grootte Slagader*.

Deese vier *Teelvaten* loopen eerst verscheyden op en langs de *Waterpeesen* naar de *Bollekens*, maar ontrent en in de *Pensfaks* scheede vereenigen zy met seer veel *kusadertjes*, waar by haar eenige *senuwtjes* voegen, die gesamentlijk een lichaam uytmaken, dat wy *Wijnrank* noemen.

Corpus pampini forme, varicosum Testes. Musculus Cremaster. Tunica communes. Scrotorum.

Daarna komt ghy aan de *Zaadmakende BALLEKENS*, die een *Opschortende spier*, twee *gemeene* en drie *eygen vliessen* hebben,

De twee *gemeene* sijn,
1. Het *gerimpeld sakje* uit de *huydt*, die hier *weker* en *dunder* is als in andere deelen.

Dartos.

2. Het *vleesig* en met andere seer doorwrochte *vlies* uit de *vleesige huydt*.

De drie eygen vliessen komen,
De eerste, uit de Pensfakscheede;

Tunica
prop.
Elytroides.
crynoides.

De tweede uit de opschorter ofte Bal-
spier.

Albuginea.
Substantia.

De derde uit de Zaadvaten.

Het wesen der Ballekens is wit, weeck,
vooschtig, en de klieren eenigfins gelijk.

Dwars over haar leyd een wormgelijck
lichaam, dat allenskens smaller wordende,
in de Zaaduitschieter eyndigd, en de By-
stander genoemd word.

Epididymis
five para-
stata.

De Zaatuitschieter, wit en hol gelijk een
Waterpees, brengt ontrent de krop der
blaas sijn Zaad in eenige Cellekens, die
Zaadblaasjes heeten, om dat zy het Zaad
tot een bequame tijd bewaren.

Vas ejacula-
torium.
vesiculae se-
minariae.

Een weynig voorder hebt gy twee groote
en vaste klieren, die een olyachtige vochtig-
heid in haar houden, om de scharpigheid
des waters te matigen, en de Voorstanders
genoemd worden.

Prostata.
Virga, Penis.

Daar op volgd de Zaad- en waterschie-
rende ROEDE, die een zeeker weezen
heeft, dat met geen ander deel des lichaams
kan vergeleken worden.

Zy is van het opperbhuydeken, en zelfs in
d'aldervetste Menschen, t'eenemaal van vet
berooft.

Haar slappe huyd is vooraan dubbeld, om
aldaar de voorhuyd te maacken, en het hooffe
te bedecken, aan 't welke zy onder door een
bantje vast is.

Pre, utium.
Glans.

Frenulum.

Onder de Huyd en vleessige huyd leggen
de boven beschrevene Aderen, Slagaderen
en Senuwen.

Dan openbaren haar vier Spieren, twee
opregters, en twee uyttschieters.

Erectores.
ejaculatores.

Daar

Corpora
nervosa.

Daar onder sijn twee *holle banden*, die door haar vooschtig wesen de Roede stijf en slap, en haar grootste gedeelte maken.

Vethra.

Eindelijk komt gy in de *Watergang*, die twee *vliessen* heeft: de *binnenste* is dun en seer gevoelig, de *buytenste* dik en vleesig.

Vasa sper-
matica.

In de VROUWEM hebben de *Teel-
vaten* dese verscheydenheid van de mannelijcke, dat zy korter, kleinder en langsge-
wijs naar de Ballekens, en voort door ver-
scheide Tacken naar de Trompetten en de
Lijfmoeder loopen.

Testes.

De weeckere **BALLEKENS**, ter
zyde de Lijfmoeder leggende, hebben me-
de een *Zaadmaackende* kracht; maar geen
Bystanders, en niet meer als een eygen, dog
sterk *vlies*.

Parastratz.

Van binnen zijn zy vol kleine zaadhoudende *Blaasjes*, die haar in de Lijfmoeder ontlasten, door de *Zaaduitwerpende Trompetten*.

Vesicula.

Cornua,
Tubz.

Dese *Trompetten* zijn aan de Lijfmoeder t'eenemaal, aan de ballekens maar ten deele vast.

Sy zyn hol, en bestaan uit een *dubbeld vlies*, mede in haar houdende eenige blaasjes, waar in sommige meenen dat het zaar voorder bereyd moet worden.

Uterus. Ma-
trix.
Pelvis.

De zaad-ontfangende ende vruchtdragende **LYFMOEDER** leyt in het midden des *Onderbuyks*, in de *Holligheid*, die men *Becken* noemd, tusschen den *Blaas* en *Endeldarm*.

Zy heeft twee dicke en sterke *vliessen*, (de *buytenste* van de *Pensak*, de *binnenste* van haar selfs) en tusschen de selve veele *vliesachtige* veselen.

Wy delen haar met meer anderen in dryen:

1. in de *Bodem*; 2. in de *Mond*; en 3. in de *Hals*.

Fundus utri.
Ligamenta
lata.
Ligamenta.
rotunda.

De rondachtige holle *Bodem* heeft vier *banden*. De twee *bovenste* zijn breed, vliesachtig en aan het *Darmbeen* vast: de twee *onderste* zyn rond, roodachtigh en hol tot aan de *Kittelaar*, van waar zy haar gelijk een *Ganfevoet* over de *Dye* verspreyden, en niet meer hol zyn.

Orficiūm
uteri.
Tubercu-
lum.
Foraminula
Collum feu
cervix utri.

De dichtsluytende, en op sijn tijd heel reckelijke *Mond*, heeft onder een *langagtig verheve Lighaam*, en daar omtrent ver- scheide *Gaetjes*.

Meatus
urina Clito-
ris. Hymen.

De roedontfangende *Hals* is van binnen ruyg, en in 't gemeen acht vingeren langh. In 't openen vind gy eerst de korte en rechte *Watergang*; en daar op de *Kittelaar*, die, nu weker nu harder, eens mans Roede af wil beelden. Daarna volgd het *Maagdevlies*; dat in 't midden door gespleeten is, om het Water en maandstonden door te laten: hier aan sijn vier *vleesige Heuveltjes* vast: voor- der komen de beschermde *Vleugelen*, en eyndelijk de hayrige *Lippen*.

Carunculae
myrtifor-
mes.
Ala, nym-
phae.
Labia.

Heelkonstig gebruyk.

1. In de *Watersugtigen* worden de *Pens- sacks* vliessen seer dick, en met langheydt van tijd kraackbeenig hard: het welck u in een opening des *Buycks* noodig is te weten.

Na de *Paracēthesis*, die wy met het nieuwgevonden wercktruyghje maacken, geschied zomtijds, dat het sackje schielijck geswollen en vol water word: de rechte wegh en reede is, dat het doorsypende water

water

water tuffchen de Pensack en de rechte Spieren boven de Pensfakscheede in het zakje loopr.

2. Tuffchen de verdubbeling des *Nets* is fomtijds een wind beslooten, die een langduurige pijn veroorzaakt, en oorzaak geeft te twiiffelen, of het niet een *absces* wil worden. Men verdriift hem met fweeten en met ftark verteerende Olien en Plaasters. Tuffchen dese verdubbeling der *Vliessen* plaatft fich mede het gefloten water, dat felden geneefen word.

Het *Net* felfs is wegens fijn veelvoudigh *Vet* en klieren de hardneckige *Steatomata* feer onderworpen: als mede eenige *abfcessen*, die feer moeyelijk om genefen zyn.

3. Het *Gedarmte* wringt hem gelijk een worm, en dan gefchied het fomtijds (in fonderheyd in heftige pynen) dat het in malkander fchiet, en alfoo de vuyligheden haren doorgang beneemd. Dese fiekten heet men *Ileos*, of *Miferere mei*. Als zy op de gewoone middelen niet wijcken wil, foude een groote loofe kop, dikmaals opgefet en afgetrokken, wat voordeel konnen doen: was het ook niet beter, dat men een opening door de Spieren en de Pensack maakte, en met de vingeren het gedarmte uit malkanderen trock; als dat men de fiekte liet verlooren gaan?

4. Het *Scheyl* is, foo ten aansien van zyn klieren, als ten aansien van fich selve, *d'ontfteeckingen*, *geswellen*, *verfweeringen* en *bederving* onderworpen; maar gelijk zy fwaarlijck van anderen konnen onderscheiden worden, foo vereyfschen zy een feer ervaren *Geneesmeester*. Het zelfde seggen wy

van het *Klierbedde* en van de *Milt*: evenwel om dat ik de geswellen deser deelen de volgende plaaster seer deugdszaam bevonden hebbe, soo sal ik u die mededeelen:

℞. Gumm. Carannæ,
Ammoniac. an. drach. j.
Mercur. viv. Tereb. extinct. unc. f.
Mf. f. Emplastrum.

5. De *banden*, die de *Lever* aan het *Middelschot* en het *kraackbeenig Swaartje* vast hangen, verslappen somtijds soo verre, dat de *Lever* tot de *Navel* uit haar plaatse sackt: dit soekt men met dese plaaster te helpen:

℞. Rad. bistort. unc. iij.
Bol. Armen. drach. ij.
Sem. Cumin. drachm. j.
Gumm. Galban. unc. j.
Ol. nucist. express. drach. j.
Mf. f. f. a. Emplastrum.

Voorts is de *Lever d'ontsteeking*, de *Versterking* en het *koutvuur* selve onderworpen.

6. De *Galblaas* kan door een starken hoest komen te bersten. Oock groeyen dikmaals een of meer *steen*en in de selve. Voorleden jaar is my een *Schotsman* voorgekomen, die in vier weeken tijds meer als 200 *steen*en door den afgang loste. Ik liet hem alle morgen, of om den anderen dag, de groote van een nootemoschaar van dit Galpurgeerend conferse nemen, waar mede hy volkomentlijk geneesen is:

℞. Elect. & succo rosar. unc. j.
Pulver. Jalapp. drachm. j.
Spir. salis scrup. j.
Mf. f. Conditum.

7. Tegens de *wonden* en *versweeringen*
dey

der Nieren sal u onse Heelkonst goede mid-
delen geven. De *waterpeesen* versweeren
somtijds mede, en vereyschen deselve Medi-
cijnen, die de Nieren toegeëygend worden.
Somtjds komen zy door een groote steen of
anderfints te bersten, en dat quaad is onge-
neeslijk.

8. In de *Waterblaas* groeyen, behalven
de steenen, somtijds eenige wormen, die
met waterdrijvende middelen moeten weg-
genomen worden, daar onder mengende die
de wormen dooden.

℞. Aq. antinephrit. unc. j.
graminis unc. ij.
Spir. Salis gutt. viij.
Corallin. scrup. j.
Syr. absinthii unc. j.
Mf.

Laat de Patient 's morgens d'eene, en 's a-
vonds d'ander helft innemen. Maar dese in-
spuyting doet dese gasten haast verhuysen:

℞. Aq. card. bened. unc. vj.
Myrrhæ,
Aloës in spirit. Vini dissolut. an. scr. j.
Mel. Centaurii unc. f. Mf.

9. De *Ballekens* worden zo wel als andere
Deelen *ontstecken*, en neffens de gemeene
middelen uitterlijk aldus genesen. In 't be-
gin kond gy dese pap opleggen:

℞. Pulv. rosar. rubr.
myrtill.
balauft. an. drachm. ij.
Farin. hordei unc. ij. f.
Ol. rosac.
Acet. Sambuc. an. unc. j.
Vin. rubr. q. f.
Mf. f. Cataplasma.

Als de Pijn seer heftig is.

- ℞. Farin. femin. lini,
hordei,
Foenugræc. an. unc. j.
Fol. hyoscyam. M. j.
Malvæ M. f.
Pingued. porc. unc. j. f.
Ol. sem. papaver. unc. j. f.
Lact. vaccin. q. f.

Mf. f. Cataplasma.

Indien op d'ontsteeking een *versweering* volgen wil soo helpt de Natuur in de rijpmaking der Humeuren: met dese versachtende, pijnstillende en rijpmakende Plaaster hebbe ik de saak wel uytgevoerd: ook heeft hy by anderen de vogtigheden somtijds t'eenemaal verteerd.

Emplastrum Filii Zachariæ.

- ℞. Ceræ flavæ,
Medullæ cruris vaccæ,
Adipis gallinæ,
anatis an. libr. j.
Mucilagin. sem. lini,
Althææ,
foenugræc. an. unc. iiij.
Ol. lini q. f.

Mf. f. f. a. Emplastrum.

Om de rijpgemaakte materie lucht en opening te geven, staan ick het Cauterium Potentiale gants niet toe, wegens de quade werking, die ik daar van heb gesien; de lancette sal u beter dienen: maar d'opening moet klein zijn, en voor al niet dieper gaan als door de vliessen. Al is nu de materie goed, soo is evenwel de sieckte seer gevaarlijk, en veranderd lichtelijck in een *kanker*, of in het *koutvuur*, dat door geen

beter middel kan weggenomen worden als door het yfer, en dat moet vroeg geschieden. Soeckt dan de versweering in tijds op dese wijze te genesen: Bewaard de partye voor uyerlijke koude, en soekt haar geduerig te verstercken, en in haar natuurelijcke warmte te bewaren. Wascht haar met de warm gemaakte wijn:

℞. Flor. balauft.

rosor. rub.

Myrtillor. an. ꝑ. ij.

Aloës drachm. j.

Thuris scrup. ij.

Aquæ plantagin. unc. iij.

Vini rubr. q. f.

Coq. & Colentur.

Daarna verbind haar met dese salf, en legt uyerlijck een matig verteerende pap of plaaster op:

℞. Tutia præp.

Ceruff. lot. an. drachm. ij.

Minii,

Lithargyr. aur. an. drachm. j.

Sarcocoll. drachm. iij.

Plumb. ust. drachm. ij.

Ung. Apostolor. unc. f.

Ol. & Ceræ q. f.

Mf. f. Unguentum.

10. De Roede word somtijds gewond, en dat geschied niet sonder levens gevaar. Dese Salve is hier uytermaten dienstig:

℞. Ceruff. lotæ drachm. iij.

Myrrhæ,

Lithargyr. an. drach. j. f.

Sarcocoll.

Tutia præp. an. drach. j.

Tragacanth. drachm. ij.

Ol. rofac. q. l.

Mf. f. Unguentum.

d'Ontsteking word behandeld als die van andere gevoelige deelen. Maar volgd daar uysterlijk een versweering op, soo moet men haar soo wel met innerlijke als met uysterlijke middelen soecken te genesen, op dat zy niet quaadaardig worden, of in een koutvuur veranderen.

℞. Lithargyr. unc. f.

Plumb. ust. drachm. iij.

Tut. præp. drachm. ij.

Aloës drachm. j. f.

Cort. pini sicc. scrup. iij.

Lap. hæmatit. drachm. j.

Sem. aneth. combust.

Cucurbit. sicc. ust. an. scrup. ij.

Ol. rofac. Merc. viv. an. drachm. iij.

Ceræ q. f.

Mf. f. Unguentum.

Wil zy hier na, wegens haar onsfuyverheid, niet luysteren:

℞. Flor. æris drachm. f.

Alum. ust. drachm. j.

Aq. plantag.

rofac. an. unc. ij.

Vin. alb. Gall. unc. vj.

Spir. vini unc. j.

Mf. & ebulliant parum.

Hier kond gy by gelegenheid wat Merc. præcipitatum onder mengen.

Indien het koudvuur daar in is gekomen, soo is het sekerste, dat gy een gedeelt of wel de geheele Roede afsnijd; op dat het quaad niet binnewaards kruypende: de Patient het leven beneme.

d'Innerlijcke versweeringen hebben wy in

onfe Heelkonst genesen. Hier sullen wy
maar een medicament byvoegen, met het
welcke een kanckerachtige Roede is gene-
sen.

Unguentum Petri Bajeri.

℞. Succ. extremitat. rubi
frutic. rosar.

Aceti an. unc. ij.

Thuris,

Mastiches an. drachm. iij.

Lithargyr. aur. unc. j.

Vini malvaric. unc. vj.

Succ. semperviv. unc. iij.

Aq. viræ unc. iiij.

Virid. æris drachm. ij. f.

Vitriol.

Alumin. ust. an. drachm. j. f.

Camphor. drachm. j.

Ol. rosac. unc. vj.

Pulverisatis pulverisandis subtilissime &
cribratis Coq. omnia lento igne, excepta
camphora, quæ in fine addatur, usque ad
consumptionem succorum. Addatur Cera &
fiat Unguentum.

11. De *Teelwater* worden somtijds in de
Vrouwen soo verstoppt, dat sy neffens de Bal-
lekens in de sijde des Onderbuyks de groote
van een vuyft opswellen.

12. In de *Trompetten* komt het Vrouwen
zaad somtijds te bederven, en maackt uyt-
termaten sware roevallen. Als de Maand-
stonden lange Maanden opgeslagen sijn en
blyven, soo volgd dikmaals een Watersucht
daar op: en dit water hebben wy in geopen-
de Lichamen door dese Trompetten regel-
recht gesien in de verdubbeling des Pensfaks
loopen.

13. Door een tegensnatuurlijcke toevloeyingh des bloeds word de *Lijfmoeder* dickmaals ontsteken, inzonderheyd in de Kraemvrouwen, of daar de Maenstonden onbehoorlijk vloeyen: word die ontstekingh niet zeer wel waargenomen, zoo volgd een absces, en de genesingh daar van is den Geneesmeester bevoolen. Maar komt het koutvuur daar in, zoo acht ick de sieckte ongeeneeslijck: want dat de Ouden schrijven, dat de *Lijfmoeder* t' eenemaal uytgesneden kan worden, zonder dat de Patient, genesen sijnde, merckelijck letsel daar van overhoud, acht ick dat onder een van haar mislagen moet gereeckent worden. Soude dit deel in het dier, dit nootsaackelijck deel, dat men zoo veel andere gemeenschap, en zoo veel Slaghaderen heeft, zonder doodelijck gevaar kunnen uytgesneden worden? Ick meene, dat zy haar bedrogen hebben, gelijk zy in de uytfincking der *Lijfmoeder* mede deeden, nemende de uytgereckte *Vliezen* van den hals der *Lijfmoeder* voor de *Lijfmoeder* zelfs: en dat deze *Vliezen* kunnen uytgesneden worden zonder groot gevaar, wil ick gaarne toestaan: maar op de versterving van de *Lijfmoeder* meen ick zeecker genoeg te zijn, dat de versterving van 't geheele Lighaam zoude moeten volgen.

14. Des *Lijfmoeders bals* is de *Spenen* also wel onderworpen als d'*Endeldarm*. Als dese *Speen*, ofte *Hæmorrhoides*, bloeden, zoo moet ghy haar van de *Maandstonden* door deeze zekere reyckenen onderscheiden. De *Maandstonden* vloeyen, zonder dat ghy eenige tacken van aderen

150 *Heelkonstig gebruyk.*

in den hals kond voelen: zy komen uyt de Lijfmoeder selfs, en verwecken zy wat pijn, soo is die in d'Onderbuyk: de Vaten waar door zy haar ontlasten, zijn de Zaadslachaderen en de slachaderen des Onderbuyks, (*Arteria Hypogastrica & spermatica,*) maar die Spenen zijn tacken van de schandelijke Ader, (*Vena Pudenda.*) Gy kond haar sien en voelen, en de pijn, die zy verwecken, is in de Schamelheyt. Men handeld haar als andere Spenen, maar om de pijn te stillen is dit Salfje goed:

℞. Mucilag. fem. cydon.
althææ an. unc. f.

Croci,
Ol. rosac.
Pingued. Gallin. an. drachm. j.
Vitell. ov. No. j.
Mf. f. Unguentum.

Een ongemeen goed Watertje.

℞. Lithargyr. aur.
Ceruff. lotæ,
Plumb. ust. an. scrup. j.
Aq. portulac. unc. v.
Mf.

Wascht de Speenen hier mede, en legd daarna kleyne doekjes, daar in nat gemaakt op de lydende party.

Vierde Boeks Eynde.

't VYFDE BOEK.

Van d'uytterlijcke Leden.

C A P. I.

Van de Hand.

Onder de HANDT begriipen wy *Manus.* mede de *Arm*, wiens gemene bysondere *dekzelen* genoegzaam genoemt, en de *Vaten* boven sijn beschreven.

Sy word in 't gemeen in dryen gedeeld.

In genere.

1. In den *Arm*;

2. In den *Elleboog*;

3. In de *Hand*.

De *ARM* heeft negen spieren en een been.

De Spieren zijn,

Humerus,
Brachium.

1. 2. Twee opheffers; de driehoekige, en de *Oppergraatspier*;

Deltoides.

3. 4. Twee nedertreckers; d'*Aarts krauwer* of de *Breedste*, en de *Groote ronde*.

Supra spinat
Aniscalptor.
Seulatisim.

5. 6. Twee voorwaartstreckers; de *Borstspier*, en de *Doorboorde*.

Rotundus
major,
Pectoralis.

7. 8. 9. Drie agterstreckers; d'*ondergraetspier*, de *kleine ronde*, en de *gedompelde*.

Perforatus,
feu *cora-*
coid.

Als dese drie laatste Spieren t'samen werken, zo word de *Arm* als omgedraeyd, en schuyns uytwaarts van onderen naar boven getrocken.

Infra spinat.
Rotundus
major.

Het *Been* is groot en lang.

Immetus,
feu *subca-*
pularis.

Zijn oppereynd of hoofd is met een kraakbeen, vliesachtige band, en vier pezen overtrocken: ook heeft het een *spleetje*, voor de pees des tweehoofdigen spiers.

Os brachii.

Zijn onderste eynde is gelijk een *Cata-*

rol, die d'Elleboog innewaards soo verre hy wil, maar uytwaards niet als recht uyt laat buygen.

Cubitus.

De *Elleboog* heeft twee *Beenderen*, die door bysondere spieren, byzonderlijk beweegd worden, waarom wy tegens ons order dese na de gene moeten beschryven.

Vina, cubitus focile matus.

Het onderste grooter en langer been heet *Elle*.

Roftra, glandes.

Sijn opperhoofd heeft twee driehoekige uytsteekfelen, die men *Becken* noemd.

Tuber rotundum.

Sijn onderhoofd eyndigt in een *ronde uyt-puyling*, en een *scharp uytsteekfel*, dat een

Processus styloides.

priem gelijkt.

Flexores.

Het beweegd hem door *vier spieren*:

Biceps.

Twee *Buygers*,

Brachiaus.

1. De *Tweehoofdige*;

extensores.

2. De *Armspierz*:

Longus.

En twee *uytstreckers*,

Brevis.

1. De *Lange*;

2. De *Korte*.

Radius, focile minus.

Het bovenste kleinder en korter been heet *Armpijp*. Boven word sy van de *Elle*, onder d' *Elle* van haar ontfangen: in het midden sijn sy wat van malkanderen gescheiden, en die plaats is met een dun bantje vervuld.

Pronatores.

Het beweegd hem mede door *vier spieren*:

rotundus.

Twee *vooroverwenders*,

Quadratus.

1. De *Ronde*;

Supinatores.

2. De *Vierkante*.

Longior.

En twee *achteroverwenders*,

Brevior.

3. De *Langere*;

4. De *Kortere*.

Sommige seggen van noch twee *kleyne Armpijpspieren*, maar die worden selden gevonden, en seer verscheidentlijk beschreven.

De H A N D word in't bysonder weder-
om in drie gedeeld. 1. in de Voorband : 2. in
de Naband, en 3. in de Vingeren.

De Voorband heeft vier spieren.

Twee Inbuigers,
en twee Uytstreckers.

Daar onder leggen acht oneffe beenderen,
die noch geen naam hebben.

Eerst sijn zy kraakbeenig en weeck : en
met de jaren worden sy allenskens harder.

Sy sijn met starcke banden overtrocken en
t'samen gebonden.

De N A H A N D heeft twee spieren,
Vasthouders ofte Palmspieren genoemd : een
lange en een korte :

En vier beenderen, die door kraakbeenige
banden aan de voorhand sijn gehecht.

De V I N G E R E N hebben 15 beende-
ren, die geen bysondere namen hebben, en
14 spieren.

Twee Buigers ;

Twee Uytstreckers ;

Vier Aanbrengers ;

Ses Afleyders ; of de drie uyererlijcke, en
de drie innerlijcke tusschenbeenige spieren.

Behalven dese is aan de Duym en de klein-
ste Vinger nog een bysondere Buiger en Uyt-
strecker gegeven.

Boven de voornoemde delen, is in de hand
noch waar te nemen.

1. Het Brasselet of ronde band, die om-
trent de Voorhand de veelvoudige peesen des
geheelen hands, gelijk als in een ring, ge-
sloten houd, en selfs in verscheyde andere
gedeeld kan worden.

2. Het vlijsachtig dekfel, dat in't vou-

Manus in
specie

Carpus.
Cubitus &
Radixus in-
ternus

Cubitus &
radixus ex-
ternus.

Ossa inno-
minata.

Metacarpus.

Palmaris
longus &
brevis.

Ossa mec.
musculi in-
terosfei.

Digiti.

flexores sub-
limis & pro-
fundus.

Extensores.
Lumbrica-
les

Abductores
vel interof-
seifen.

Armilla
membrano-
sa.

Vagina
membra-
nosa.

154 *Heelkonstig gebrayk.*

wen des hands de pesen byeen houd.

Fissura ob-
longa.

3. De langwerpige *spleet*, die yder pees is ingesneden, om de pesen des derde lids vingeren, gelijk als door een karrol te laten loopen.

Offa sesa-
moidea.

4. De *Zaadbeentjes*.

Heelkonstig gebruyk.

1. Het *Schouderbeen* word dickmaals gebroken of ontleed, maar noch meerder met *sinckingen* en de *Gicht* geplaagd. In de *koude Gicht* heeft my nog niet beter gediend als het *Empl. Stiptic. Crollii* met *Ol. Philosophorum* gemengd, als mede dese plaaster:

- ℞. *Picis Navalis*,
- Colophoniæ* an. unc. iij.
- Mucilagin*, rad. *Althææ* unc. ij.
- Ammoniac*.
- Galban*.
- Mastich*.
- Myrrhæ*,
- Thuris* an. unc. j. s.
- Propoleos*,
- Visc. quercin*.
- Aristoloch*, rot.
- Æris* ust.
- Ceræ citrin*.
- Terebinth*. an. unc. iij.
- Ol. Terræ* unc. ij.

Mf. f. a. *Emplastrum*.

In de heete *sinckingen* of *Gicht* is dit een uytgesochte en van my dikmaals goed bevonde medicijne:

- ℞. *Vitriol. alb*.
- virid*. an. unc. s.
- Nitr. præp.* drachm. vj.
- Alumin. crud* drachm. j.

Myrrhæ

Myrrhæ drachm. ij.

Opii drachm. j.

Vini alb. Gallic. libr. f.

Spir. vini rectificat. drachm. x.

Acet. Sambuc. unc. iij.

Mf. pro Foru.

Onder d'Oxelen komen alsoo wel *Bubones Veneris* als in de Lieschen.

2. Tusschen het gewricht van het *schouderbeen* en d'*Elleboog* set hem menigmaal een *saje slym*, die den arm stijf en ongebruykelijk maakt. de *Balsamus Peruvianus* heeft my d'ervarendheyd seer hoog doen achten, als mede dese smeeren.

℞. Ping. Vulpis,

Arietis,

Butyr. recent. an. unc. ij.

Ol. lumbric. terr. unc. j. f.

Chamomill. unc. j.

Spir. Vin. rectificat. unc. iij.

Coq. ad. spiritus consumptionem,

Addendo

Ol. rorismarin.

succin. an. drachm. ij.

philosophor. drachm. ij.

Mf. f. f. a. Ungt.

3. Van de *acht beentjes des voorhands* komen dickmaals een, twee of meer uit te *wijken*, en als gy haar niet haastelijk inbrenge, soo blyven zy naderhand ontleed.

Het geswel *Ganglion* is in dese Landen seer gemeen, behalven andere sinckingen en de *Gicht*, die wy effen genesen hebben.

4. De *Nahand* zoo wel als de *Vingeren* sijn van boven en van onderen vol van *peesen*, die in *wonden* en *versweeringen* lichtelijk *geraakt* worden, waar op men nauw moet *letten*,

letten, op dat geen lammigheid en volge.
 Zy vereyschen geen andere middelen als de
 gene, die wy u voor deese gegeven hebben:
 maar hier is in 't bysonder waar te nemen,
 1. dat de *band niet seer stijf* moet zijn, 2. dat
 gy met uw *provet niet veel* in dese Wonden of
 versweeringen *moet wroeten*. 3. dat de *band*
 en de *vingeren recht uyt* en een weinigh op-
waards moeten leggen, en geensins hangen.
 4. dat het *koutvuur lichtelijck* in dese deelen
 komt; van de welcke dese *teycken*en u sekere
 voorboden kunnen zijn: de *wonde* geeft op
 zijn tijd *geen etter* of materie: de *lippen* zijn
 in 't eerste *droog*, of leveren maar een *dunne*
vochtigheyd; gy voeld een *grotere brand*, *pols*
 en *roodigheyd*, als in de vleesige deelen: daer-
 na *werpen* haar de *lippen* op, sy worden *bleek*
 en eyndelijck *swart*: en in sulck een geval moet
 gy de middelen in tijds gebruyken, die het
 koutvuur kunnen stutten.

CAP. I.

Van de Voet.

Pes.
 In genere.
 femur.
 Pfoas&illia-
 cus.
 Glutæus
 maior, me-
 dius & mi-
 nimus.
 Triceps,
 quadrige-
 mini & ob-
 turatorea
 duo.
 Os femoris.

DE VOET word mede in 't gemeen in
 drie gedeeld. 1. in de *Dye*: 2. in het
Been: 3. in de *Voet*.

De *Dye* heeft een *been* en 14 spieren;

Twee *buygers*:

Drie *uytsteekers* ofte *Bilspieren*.

Drie *aanbrengers*, of een *drievoudige*, en
 de *ses uytwaardsstreckers*.

Als de drie *aanbrengers* en de *ses uitwaards-
 treckers* t'samen wercken, soo word de *Dye*
 omgedraayd.

Het *been* is het langste en het grootste
 van 't geheele lichaam. Van buyten puyld
 het uyt, en binnens beens is het ingebogen,
 schuyns

schuyns innewaarts naar de knye dalende.

Het heeft drie *aanwassen*, die in kinderen ligt gescheiden kunnen worden.

Het *been* heeft twee beenderen.

Het binnenste grooter heet *Scheenbeen*.

Het buytenste kleinder *Kuytbeen*; en beyde zijn de beenderen des Elleboogs seer gelijk.

Deze twee beenderen staan in 't midden een weinig van malkandern, tusschen beyden in een *band*.

Het word beweegd door *elf spieren*:

Vier buygers;

Vier uytstreckers;

Twee aanbrengers;

Een uytwaarstrecker.

Tusschen de Dye en het been is voor aan de *knyeschyve*, die in kinderen kraakbeenig, in oude lieden seer hard en vast is.

De *Voet* word in 't *bysonder* wederom in drie gedeeld; 1. in de *Voorvoet*; 2. in de *Navoet*; 3. in de *Teenen*.

De *Voorvoet* heeft *ses spieren*.

Twee buygers;

Vier uytstreckers, by de welke zommige een vijfde setten.

Drie dezer uytstreckers eyndigen in een groote starcke pees, het *Hippocratische Touw* genaamd.

Hy heeft *seven beenderen*;

1. De *Koot* of de *Bickel*;

2. De *Hiel*;

3. Het *Scheepje*;

4. De *Teerling*;

5. 6. 7. Drie *Beytels*.

De *Navoet* heeft 5 beenderen, en de *Toonen* 14; want de groote *Toon* heeft niet meer als 2 *Kootjes*.

Processus
epiphyles.
Tibia.
focile majus
Fibula.

Ligamentum Biceps semimembran. seminervos.
Gracil. rectus. Cru-reus. Vastiduo Long. Popliteus. Palcia lata. Patella.
Pes.
Tarsus.
Tib: æus anticus. peronæus biceps.
Duo gemelli soleus.
Plantarii tidiax posticus.
Chorda, Hippocratica.

Talus.
Calx.
Os naviculare.
Os Tesseræ.
Cunciformia.
Metatarsum

Palmaris. De Navoet heeft geen bysondere *Spiere*n, behalven onder een kleyn stukje vleesch, dat de kleyne palmspier des hands nabootst.

Digiti pedis De *Toonen* worden beweegt door seventien *spieren*.

Magn. & minor extensor. Twee *Buygers*; Een *uytstrecker* der vier kleyne *Toonen*, waarom hy ook vier peesen heeft.

Lumbrici 4. Vier *aanbrengers*;

Interossei 10 Tien *afleyders*.

De groote *Toon* heeft bysonderlijk

1. *Buyger*;

1. *Uytstrecker*;

2. *Aanbrengers*;

1. *Afleyder*;

Ossa sesamoidia. Hier zyn nog, zoo wel als in de Hand, waar te nemen de platagtigronde *Zaadbeentjens*, die in *Kinderen* niet wel, in oude *Lieden* altyds van 10 tot 20 in't geral, tusschen de knoppen der *Vingeren* en *Toonen* konnen gevonden worden tot vastigheid der gewrigten, en bescherming der veelvoudige peesen.

Heelkonstig gebruik.

De *Voet* heeft met de hand, soo in sijn natuurlijke als tegensnatuurlijke staat, zeer veel gelijkenisse, waarom het overtolligh zoude zijn de voorgenoemde siekten te hernoemen.

1. Als tusschen d' *Ingeleding van de Dye met het beupebeen* een *scharpe vochtigheyd* komt, zoo volgd de pijnelijcke en somtijds langduurige *sciatica* of *beupegigt*. Word de *hand* daar door *verslapt*, zoo wijkt het been wat uit sijn plaats, en maakt de siecke *kreupel*. Word het *been* of het *kraackbeen* *ingegeten*, en de *bloedvaten* *toegedrukt*, soo volgd een

vermagering des beens, en zomtijds die van het geheele lighaam.

2. De *Geswellen* vande *knie* zijn gevaarlijk en zwaar om te genezen, wegens de weynigspieren, en de veelheid der banden, peesen, en de beenderen, die altemaal kout en droog van natuur zijnde, de vochtigheden niet genoegzaam kunnen verteeren. Daarom moet men haar met verwarmende middelen in tijds te gemoed komen, en zoo de natuur tot ettermaking genegen is, vroeg een opening maken, of de patient zal kreupel, mager, en eyndelyk van het leven beroofd worden. Na d'opening volgt gemenelyk een lecking, die u in de Cure belet, en daar tegensprijs ik u het meermaals gepresen *Pulvis restaurativus* aan.

Os calcanei.

3. In des *Voorvoets* derde beentje plant hem een groote stercke pees, die gewond of te zeer gekneust zijnde, treckinge der zenuwen, en de dood veroorzaakt.

Ontrent die plaats komen de *kackhielen*, Pernio. chymetlon. veroorzaakt door de groote koude, of drooge hette, waar op de dicke huid eerst komt te splijten, en daarna volgd'er een versweering op, die ghy met alderhande vet en plaatsters, en inzonderheid met dese kont genezen.

℞. Pulv. Gallar.

aristol. rotund. an. drachm. f.

Minii drachm. j.

Merc. sublimat. gr. vj.

Lithargyr.

Myrrhæ an. drachm. j. f.

Camphor. scrup. j.

Thuris drachm. ij.

Ceræ viridis q. f.

Mf. f. Emplastrum.

Of neemd in plaats van groen Was, Hertes
Rammen- of klaauwen-vet, en maakt een
salf daar uyt.

4. De *gevroose toonen* ofte *vingers* kond gy
na het wryven met sneeuw, of na het opleg-
gen van een gestoote gevroose Raap met dese
Salf te rechte brengen :

℞. Axung. porc.

Ol. Olivar. recent. an. unc. j.

Ceræ alb. unc. ij.

Coq. parum & f. Emplastrum.

5. In d' *uiterlyke leden* worden de *fontanel-
len* meestendeels geset. De *plaatsen* waar, heb-
ben wy voor desen getoond : namentlijk in
den *Arm*, tusschen de driehoekige, en de
tweehoofdige *Spier* : in de *Dye*, binnens
beens twee vingerbreed boven de knye, en
het *Been* twee vingerbreed onder de knye, en
beneden mede twee of drie vingerbreed bo-
ven den encklauw. Om dese *Fontanellen* te
maken, hebt gy tot besluyt van ons werck
een *onpynelyk Cauterium*, 't welk u mede
treffelijk dienen kan in *quaedaardige*, ja *kan-
keragtige versweringen*, en *vleeschgeswellen*.

℞. Sulphur. crud.

Arsenici alb.

Antimon. crud. an. unc. ij.

*Sulphura lento igne separatum liquefacto &
Spatula agitato Adde Arsenicum & Antimo-
nium pulverisatum. & miscantur donec uni-
antur cum Sulphure & rubescant ;*

Postea.

℞. Hujus mixturæ unc. j.

Cap. mortui vitriol. unc. f.

Mf. f. Pulvis, sexies Spiritu vini lavan-
dus & siccandus ad usum.

E Y N D E.

P E S T E

P E S T-
BESCHRYVING

Door

PAULUS BARBETTE,

Der Medicynen Doctor en Practi-
sijn t'Amsterdam.

Met

Historische Aanmerkingen

Vermeerdert.

L E E S E R.

Ick schrijve hier wat voor yder een, maar het meeste alleen voor u; en na zoo veel beroemde Schrijvers schrijve ick anders niet, als wat mijn dagelijcksche ommeegang met de Sieken my heeft doen gelooven het sekerste te zijn; en wat mijn genegentheid om vele te dienen my heeft aangeraden u getrouwelijck mede te deelen. Ick hadde voorgenomen dit klein Werckje met nog twee ofte drie andere aen mijn onlangs uytgegeve Heelkonst te knoopen; maar de straffende roede Gods heeft my dit voor uyt doen zenden, of het noch in deze tijdt wat goeds kon doen; d'anderen zullen eerlang volgen, als my God nog langer wil in't leven hebben. De nachtuuren brengen het in't licht; weest niet moeyelijck als het u of wat te kort, of hier en daar, buyten mijne meening, wat te duyster dunkt. Dat ick de middelen, om sich voor de Peste te bevrijden, hier by voege, is niet dat ick geloove dat men de dood of de hand Godes oock voor de minste tijdt ontloopen kan: maar ick meene, dat de gene de voorstenigheyd Gods meer in de mond als in het herte hebben, die, het gevaar niet schuwende, in't gevaar soecken te vergaan; en, de middelen verachtende, God selve moet willig of onwetende verachten, die ons niet wil voeden, als door spijs en drank; onse sieckten niet verlichten, als door Medicijnen, ja van de eeuwige dood en geestelijcke krankheid niet verlossen, als door zijn eeniggeboren Soon. Dat ick de Pest soo seer niet schuwe, is dat ik nergens beter meene als in mijn beroep bewaart te zijn; en dat ick Godes straffe noyt eerder verwachten soude, als wanneer ik de hulpeloosen mijn hulpe ontseyde, en al zoo mijn geleent Talent voor een tijdt lang wilde begraven. Ick ben anderen ten dienst gebooren; in dien dienst wil ick willig sterven, en yverig komen als my God gelieft te roepen. Vaart gy ondertusschen wel.

Den 26 van Wijnmaand, in't Jaar 1655.

PESTBESCHRYVING.

DE Pest is een onbegrypelyke sicckte schynende te komen uyt een geestige en besmettelijke damp, die de vastigheyd des bloeds schielijk los kan maken, om het herte van sijn kragt en leven te berooven.

Onderscheyd. Sommige Pest is t' eenemaal sonder koortse; en die dat noch niet weer, diend of de goede Schryvers meer te lesen, of wat beter op sijn slordige practijck te passen. Verscheyde zijn my voorgekomen, die gesond van herte, welerende, wellapende, buylen in de lieschen, aan den hals, agter d'ooren en onder d'oxelen hadden; die haar quaadaardigheid in 't genesen meerder toonden, als de buylen van de gene, die met heftige koortsen bevangen waren; ook hebben sommige gewaarschuwde, dog hardneckigongeloovige persoonen tot haar nadeel ervaren moeten, dat dese buylen soo haast niet ingeslagen of verminderd waren, of sy kregen alderhande toevallen van een swaarder en meer gevaarlijke Pest; daar de gene, die behoorlijcke middelen gebruykten, gemakkelijk genesen wierden.

Sommige Pest komt met een koortse, en wederom sommige Pestkoortsen sonder Pest.

Dese Pestkoortse pleeg ik van de Pest alduste onderscheyden: De koortse Lijders klagen van pijn in 't hoofd, en voor het herte; somtijds door alle de leden, somtijds maar onder d'oxelen, of aan den hals, of achter d'ooren, of in de lieschen, en als gy met kennisse daar na voeld, soo vind gy ook de minste verheventheid of regensnatuurlijke swellinge niet; brengt gy haar ten eersten aan een bequaam sweeten, soo gaat de geheele pijn en somtijds de geheele siekten den eersten, tweeden of derden dag over, sonder dat hem uytterlijk iets vertoon, en alfulcke koortse kan ik eygentlijk den naam van Pest niet geven. Maar

als hem uyerterlijk een buyl, een kool, of peperkoren openbaard, soo is het sonder twijffel een volkomene Pest.

d'Oorzaak is of *uyterlijk* of *innerlijk*; maar d'een zo wel als d'ander moet de kracht hebben om het bloed schielijk sijn natuurlijké vastigheyd en krachten te benemen.

Om van *d'innerlijke* meer te spreken, soo is het zonder twijffel waar, dat de spijs en drank zulk een haastige groote verandering in geen lichaam weet te brengen; maar het is wederom ongetwijfeld, dat door een ongestadig quade onderhouding van leven, het bloed allenskens soo los, zwack en onzuyver word gemaackt, dat een gedeelte van het zelve eyndelijk een quadaardige natuure aantreckende, de mensche zonder andere uyerlijke oorzaak schielijk kan ter neder en onder d'aarde smijten; gelijk ons dat voor dezen in anders zeer gezonde en geensins besmettelijke rijden meermaals by eenige Lijders voorgekomen is, dat sy aan volkomen pestkoolen en zoo zware toevallen, als dees zware tijd ons tot noch toe oyt heeft laten sien, erbarmelick te bedde lagen.

Aan *d'uyterlijke* heeft noyt iemand veel getwijfeld, maar wie is die haar natuur te rechte kent? De liefhebbers van een konste, die uytmuntend is, als zij wijze Lijders heeft, en de welke door een nauwlysterend vuur de verscheyde krachten der enckele Medicynen verre beter weten te scheyden, als een enckele Kok met sijn alderbeste turf of hout; zoeken de besmettelijkheid in een *Vliegend sout*, dat het *Vaste sout* onzes bloeds schielijk los en alzo te niet kan maken: dat heeft groote schijn, en is iets gezegt; maar het Sout van wijsheyd heeft elk een niet geproefd, en ongezoute menschen zal de wereld, schijnd het, altijd voeden; daarom is't onmogelijk dat dit elk een smaken kan.

Vraagt gy andere wat doch dees besmettelijkheyd

heyd mag wesen, foo antwoorden sy u vry wat veel, maar dat veel is minder als een nier.

Wy weren evenwel, dat zy ons dikmaals van den *Hemel* toegesonden word: De Sterren hebben, behalven haar schoon licht, meer hoedanigheden en invloeyingen over d'ondermaansche dingen: maar wie kan hier van de Wereld meer, als sijn onzekere en niet wel genoegh gegronde inbeeldinge mede deelen? De Sterrekunst is ons anders wel bekend, en met een de brosheid van de voorsegginge, die uyt haar loop, t'samenkomst en tegenstand genomen worden: dan 't is nu geen Sterrekijken tijd.

Wy weten mede, dat de *Lucht* op verscheyde wijse kan ontfteken worden: nu door *dampen* van het aardrijck, die ons somtijds als een vallend vuur wederom werden toegesonden: nu door stinckende *wateren*: nu door menigte van niet of qualijk begrave *lighamen*: nu door zuydelycke en de verrotting bevorderende *winden*: nu door besmette *menschen*, die haar quaadaardigheid van d'een naar d'ander sendende, cyndelyck vele en als dan de lucht bederven.

Ook worden wy tot verwonderens toe gewaar, dat het besmettende fenijn in *stroo*, *kleederen*, *brieven*, en meer andere dingen, tot nadeel van de gene, die haar als dan handelen, lange tijd kan verborgen blijven.

Dan hier mede segt men ons niet meer, als waar van en waar uyt het fenijn mach komen; maar wat het selve is, en waar in sijn nature bestaat, heeft nog niemand konnen als ten halve seggen.

Teykenen. De Patienten krijgen een grilling over t lijf, en stracks daar op een innerlijcke brand: Dese brand is zomtijds groot, en alsdan de dorst zeer kleyn; zomtijds is de dorst zeer groot, en alsdan de koortse kleyn: Maar gemeenelyk, foo wel in de groote als kleyne koortse, de tonge droog: en het water ondertusschen als dat van de gezonden.

Somtijds zijn zy zeer tot slaap genegen : zomtijds is haar hoofd of ydel , of uytermaten pijnlijck , en dan is het geheele wit der oogen root gelijk een vuur , en zy weten geensins tot de slaap te komen. Het hert is zeer benauwt , de pols is kleyn : of schijnt hy in het sacht aantasten groot , zoo zal hy door het persen van uw vingeren sich haast genoegh al te kleyn vertoonen. De krachten worden straks in 't begin , en veel meerder weghgenomen , als d' alderheestste niet quaadaardige koortze zoude kunnen doen. Sommigé krijgen een loop , die door geen middelen is te stillen. Sommige bloeden door den neus , mont , ooren , roede , lijfmoeder. Sommige braken veel , andere zijn daar toe genegen. Sommige krijgen roode of purperbruyne vlekken. Veel hebben buylen agter d'ooren , aan den hals , onder de kin , onder d'oxelen , in de lieschen. Sommige krijgen roode puysten , zommigé witte bladeren , zommige koolen , zommige peperkorens , en waar dese buylen , puysten , bladeren , koolen , of peperkorens komen , so sijn sy (al waren sy nog soo kleyn) een onseylbaar reyken van de Pest , insonderheyd als sy met , of na de koortse komen.

Voorsegging. De Pest is van een seer bedrieglijcke nature , en zomtijds 't aldermeest , als sy u schijnt een vriendelijck gelaat te toonen.

De Pestbuyl heeft minder gevaar als de Pestkoole , en dese minder als de Peperkoores , van de welcke tot nu toe maar eenige weynige zijn opgekomen.

De Pestbuyl is gevaarlijcker agter d'ooren , aan den hals , of onder d'oxelen , als in de lieschen.

De Pestkoolen aan de vingers of toonen schijnen verre van het hert te zijn : maar wegens haar senuwen en veelvoudige pesen bevinden wy haar gevaarlijcker te zijn , als in andere vleesigé deelen.

Komt op de Pestbuyl ook een koole , soo is het een doodelijck teyken.

Komt de buyl of koole voor de koortse , soo is het gevaar

gevaar kleynder, als wanneer de koortse voor; en de buyl of koole langzaam komt.

Al zijn de buylen wat ontfteken, weest daarom niet verlegen: maar als rondom haar een loodverwige circul staat, soo is de Patient gemeenlijk de tweede dag daar aan een lijk.

Slaat de Pestbuyl schielijk in, zo is de Patient in 't uysterste gevaar; 't en ware de natuure deze quaadaardige vochtigheden elders stracks quam uyt te werpen: gelijk hier eenige malen is geschied, dat op een schielijk verdwijnende Pestbuyl in de lieschen; een schielijcke verfterving in het been der selfde zyde is gekomen, van dewelke niet te min de meeste tot een volkomen gesondheid zijn geraakt.

Als een Spaanse Vlieg buyten haar gewoonte geen bequame blader treckt, soo segt vry des Lijders vrienden aan, dat hy swaerlijk op sal komen.

Als gy door een wel opgelegd Veficatorium in 12 of ten langste 24 uren tijds de Pestkoole hare voortgang niet beletten kont, soo sal de siecke sterven, als mede soo sy droog staat: maar krijgt gy eerst een blader, (hoe grooter hoe beter) en dan behoerlijcke materie, soo is de Patient behouden.

De Pestkoole met een straal is seer gevaarlijk, maar als die straal begint wit te worden, sonder groote verminderinge van de koortse, soo is 'er weynig hope van geneefing.

Als de Pestbuylen aan den hals of achter d'ooren pijn verwecken in de keel, en het swelgen sonder merckelijke innerlijcke ontfteking komen te beletten, soo sal de Lyder qualijk 12 of 15 uren daarna meer leven, gelijk wy dat met droefheyd geduerig hebben moeten ervaren, en aan niemand noch sien missen.

De diepe slaap, d'ydelhoofdigheyd, nachtwaking, vurige oogen, hertsbenauwtheyd, bevende of trec-kende leden, zijn al te maal gevaarlijk, maar niet buyten geneefings hope.

Een groote koortse sonder benauwtheyd is zoo gevaarlijk niet, als een kleyne met een togetrocken hert.

Hoe drooger tong, hoe meerder gevaar.

Als de siecken op bequame sweedrancken niet tot sweeten kunnen komen, so gaan zy ligt verloren.

Het bloeden is in alle andere Pesttijden van de Geneesmeesters quaat geacht; maar die nu uyt de neuse bloeden, of haar maandstonden krijgen, komen meest altemaal te recht. Het bloedpissen is my in dese tijd niet voorgekomen, maar die een bloedigen afgang krijgen sterven haastig weg.

Het is ongemeen, maar waar, dat Pestkolen in het oog, in de neus, in de maagen in't gedarmte komen, zonder eenige wereltsche genesingshope.

Geneesing. Het *Aderlaten* is ten hoogsten schadelijk voor die gene, die van de Pest bevangen sijn, en gevaarlijk voor die gene, die haar daar van zoeken te bevrijden.

Dickmaals blijft het senijn dagen, weken of maanden in het lichaam verborgen, eer het hem door eenige bloedroerende oorzaak komt te openbaren: treckt gy het door een aderopening aan het herte, zoo onderzoekt, of het verlies van bloed, geesten en krachten niet door u oorfaeck is, dat de versticke levensbron geen lucht meer weet te scheppen, en de levensvesting van haar wapenen ontblood, de vyand niet meer kan verjagen. Eenige ervarene en geloofwaardige Geneesmeesters verseecken ons, dat de laring in heete landen, voorsichtiglijk en in 't begin te werck gesteld, een der voornaamste Pestsgeneesmiddelen is; maar de gene, die haar in koude en vochtige plaatsen hebben willen navolgen, leerden haast daar uyt te scheyden, en nu in 't geheel daar van te swiigen.

Het *Purgeeren* heeft wel een tweeden Argus van nooden; want gelijk het in deze quade sieckte geensins kan geleden worden, soo is het in andere niet
quaed-

quaadaardige t' eenemaal zomtijds noodig , en dese van de gene t' onderscheiden , is het werck van elck een niet : Oock bevinden wy dat , men in besmette tijden verre geen soo stercke of scherpe purgeermiddelen mag gebruycken als in andere : want behalven dat het geheele lichaam die zoo wel niet wil verdragen , zo komt oock lichtelijck een roode loop daar op te volgen. Met d' ondergeschrevene of diergelijcke hebbe ik menigte gelukkig gepurgeert , na dat ick meende verskert te zijn , dat geen quaadaardigheyd onder haare ongemacken schuyelde.

℞. Rhei elect. drachm. j. f.
 Fol. Senn. mund. drachm. ij.
 Crem. Tartar. drachm. j.
 Rad. Scorzoner. unc. f.
 Sem. anis. drachm. f.
 Coq. ex aq. card. bened.
 Colaturæ unc. iij. Adde
 Syr. de cichor. cum Rheo. drachm. vj.
 Spir. falis parum.
 Conf. alkerm. scrup. j.

M. F. Haustulus.

In de gene , die besmet waren , hebbe ick om geen purgeren durven of willen denken , als 14 dagen of langer na dat de koortse t' eenemaal , en de uytelijke toevallen byna verdwenen waren. Andere beginnen wat vroeger , en terwijl de Pestkoole noch draagt , of de geopende buyl noch niet is gesloten ; maar die rade ick u geensins te volgen , al wilde gy nog soo veel pestmidelen daar onder mengen.

Wat staat daar dan te doen , waar de Patient eenige dagen hartlijvig geweest sijnde , van een hertsbenauwtheid klaagd , en verlichtingh door den afgang meent te zullen vinden ?

De benauwtheid komt van het fenijn , en niet van de hardlijvigheid. Vaart dan met het sweeten voort , versterckt het herte , en denkt zoo zeer om d' afgang

niet, al bleef hy 6 of 7 dagen uyt: Oft hebt gy immers lust om dese te verwecken, soo set eerst een suppositorium; want de *purgeerende Clysteer* is mede sulc een veylig middel niet, al gy misschien wel meend: Veel heeft hy in deze tyden quaad gedaan, en anderen weynig goeds, en tot de quadaardigheid doet hy ondertusschen niet met al: En wilt gy hem, boven dese op d'ervarendheid en reden gegronde waarschouwingē, nog gebruyken, soo wagt u ten minsten eenige *Scammonēata* daar onder te mengen, of de selve aan vrouwen of dochters voor te schryven, die haar maandstonden hebben.

De *Koeldrancken* zijn hier noodig; maar tot haar gebruyk word ons de toom niet t'eenemaal vrygelaten: Uyt groote reden hebbe ik die noyt iemand in deze siekte voorgeschreven, sonder iets zweetdryvens daar onder te mengen, gelijk gy straksult kunnen sien, en zoo kond gy 't alderveyligst gaan: Anders zoo gy haar enckeld verkoelend geeft aan Zieken, die in 't volle zweet nog leggen (gelijk sy dan seer dorstig sijn) zoo sult gy meermaal bevinden, dat het zweet lichrelijk wederom in, en het fenijn naar het herte treckt, waar op de dood gemeenlijk wil volgen.

De *zweetdryvende* en *hertsterckende* middelen zijn hier d'alder noodigste, d'aldersekerste, en dienvolgens d'alderbeste; want sy geven vastigheid aan 't bloed, en dryven de quadaardigheid daar uyt: evenwel moeten zy na de verandering der sieckte en haar roevallen seer veranderd worden, of zy doen mede niet wat zy in zo zwaar en haastige sieckte wel behooren.

Medicynen tegens de Pest.

Radices Zedoariae, Petasitidis, Angelicae, Di-
 ctamni, Galangae, Scorzoneræ, Gentianæ, Impera-
 toriæ, Levistici, Pimpinelle, Iridis flor. & nostratis,
 Chinæ, Salsæ parillæ. *Folia* Rutæ, Scordii, Sal-

via, Cardui benedicti, Vincetoxici, absinthii, Abrotani, Centaurei minoris, Valerianæ, Asetosæ. Veronicæ, Melissæ, Majoranæ, Rorismarini, Thymi, Menthæ. Flores Boraginis, Buglossæ, Violarum, Rosarum, Calendulæ, Hyperici, Anthos, Spicæ nardi Indici, Jasmini. Semina Citri, Arantii, Rutæ, Hyperici, Anisi, Coriandri, Levestici. Fructus; Poma Citria, Arantia, Nuces juglandes, Ficus, Cerasa acida, Poma acida redolentia, Ribes, Granata acida, Berberes. Aromata; Moschus, Ambra, Cibetum, Benzoinum, Storax calamita, Cinamomum, Macer, Nux moschata, Cardamomum, Camphora. Animalia eorumve partes; Caro viperarum, Mumia, Serpentes, Coturnices, Turdi, Cornu cervi, Unicornu, Bezoar, Lapis porci Indici, Ebur, Castoreum, Lapides & terra prætiosa; Hyacinthus, Granatus, Smaragdus, Rubinus, Carbunculus, Margaritæ, Corallia, Bolus Armena, Terra Lemnia, Sigillata, Aurum, Argentum. Sal; commune, ex Nilo fluvio nuperrimè huc allatum & potenter sudorem movens, Scordii, Absinthii, Rutæ, Prunella, Cardui Benedicti, Tartari Vitriolati, Bezoardicum minerale, Theriaca Andromachi, Diatesaron, Mithridatum Damocratis, Diascordium Fracastorii, Confectio alkermes, Hyacinthorum; Species liberantis, Elect. de ovo, rob ribium, berberorum, Conserva Melissæ, Menthæ, Florum Anthos, Borraginis, Buglossæ, Florum Calendule, Trochisci ex succo Berberorum, Citri.

Hier uit kont gy de gene kiezen, die de gelegendheid van saak u voor de beste zal aanraden. Van andere r'samengevoegde vind gy heele boecken vol; neemt daar mede uyt, wat u best behaagd.

Ick geeve u nu geen andere, als die ick met het meeste voordeel hebbe gebruykt, en soo lang noch meene te gebruycken, tot dat my God wat beters openbare. Op dat gy u deze middelen beter te nut zoud konnen maken, zoo zal het noodig zijn, dat ik

u te voren eenige Medicamenten mede deele, die de seer geleerde Geneesheeren *Franciscus Sylvius*, en *Franciscus van der Schagen* neffens my' voor eenige maanden hebben t'samen gesteld; t'samen zoekende dezé stercke vyand, zo veel in ons was, in 't gemoet te sien, doen hy ons wat nader scheen te komen, en dese schoone Stad te willen besmerren.

Aqua Prophylactica nostra.

℞. Rad. Angelicæ,

zedoariæ an. unc. j.

petasitidis unc. ij.

Fol. rutæ. unc. iiij.

melissæ,

scabiosæ,

Flor. calendulæ an. unc. ij.

Nuc. jugland. immaturar. concisar. lib. ij.

Pom. citr. recent. concis. libr. j.

Contundantur omnia simul, deinde affunde Aceti vini optimi ad tres quartas partes ex arena in cucurbita vitrea per se destillat. lib. xij.

Digerantur per noctem, deinde destillentur igne cinerum lento ad siccitatem, idque sine uestione, & Acetum hoc usui serva.

Sy *extractum* & *Sal* tibi placet, affunde destillatum capiti mortuo sive remanentiæ, ac per triduum digere ad extractionem Tinctura, quam filtra, filtratam destilla in B. M. ad *Extracti* consistentiam: Caput mortuum post extractionem calcina & *Salem* extrahe.

Conditum Prophylacticum nostrum.

℞. Pomor. citr. recent. libr. ij.

Succo fortiter expresso cortices exteriores à pulpa interiore crassiusculè separentur, & minute contundantur, additis

Conserv. rosar. pallidar. libr. f.

rubrar.

Flor.

Flor. borragin. an libr. f.
Cortic. Arantior. cond. unc. iiij.
M. F. Conditum.

Pulvis Alexiterius noster.

℞. Rad. contrayervæ. unc. f.
petasitidis,
torrementillæ,
enulæ campan. an. drachm. ij.
Terræ sigillatæ,
Boli armen. an. drachm. iiij.
Rasur. corn. cerv.
eboris an. drach. j.
Coral. rubr. præpar. scrup. iiij.
Cinamon. acut. drachm. ij.
Antimonii diaphoretici unc. f.
M. F. Pulvis.

Deſe drie medicamenten hebben de voornoemde Practiſijns, zoo wel als ik, meermaals naar wensch en mer grooter voordeel gebruykt als eenige andere. Tot bevryding van de Peſt plegen wy haar ſelden met andere middelen te mengen, gelijk gy onder ſult bevinden: maar in de Peſte ſelfs hebbe ick haar noyt als met anderen vergeſelſchapt voorgelchreven, gelijk gy mids deze hebt te ſien:

℞. Diaſcord. Fracaſtor. scrup. iiij.
Sal. prunell. scrup. j.
Abſinthii. scrup. f.
Aq. prophylactic. noſtr.
Cardui Bened.
Syr. berberor. an. unc. j.
M. F. Hauſtulus.

of

℞. Pulv. alexiterii noſtri, scrup. j.
Tarrar. vitriolat. gr. viij.
Sal. corallor. gr. xv.
Conf. alkermes drach. f.

Aq. prophylactic. nostr. unc. j. f.
 Rutaceæ q. f.
 Syr. de succo card. bened. unc. j.
 M. F. Haustus.

of

℞. Antimon. diaphoretic. scrup. j.
 Sal. Scordii,
 Rutæ an. scrup. f.
 Aq. prophylactic. nostr. unc. j.
 Fumariæ q. f.
 Julap. rosac. unc. j.
 M. F. Haustus.

℞. Conf. Hyacinthor.
 Diafcoordii,
 Theriac. an. scrup. ij.
 Extr. prophylact. nostr. gr. xv.
 Spir. falis scrup. f.
 M. F. Bolus.

℞. Condit. prophylact. nostr. drachm. j. f.
 Ol. cancr. præp. scrup. j.
 Aq. prophylactic. nostr. unc. f.
 Syr. de limonib. unc. j.
 Acer. sambucin. unc. f.
 M. F. Haustus.

Geeft de Patient een deser Medicynen in, en laat hem wacker daar op sweten; en op dat hy beter daar toe kome, zoo doet hem een uur daarna wat schappennat of hoendersop innemen: Daarna kont gy hem met warme doecken drogen, en eyndelyk een warm servet op de borst leggen; want het verschoonen van hemd of laken achten en bevinden wy niet goed te zijn.

Deze of diergelijcke sweetdrancken moet gy ten minste tweemaal 's daags in geven, en kont gy het in 24 uren driemaal doen, soo is het soo veel te better; anderen geven alle ses uren eens een sweetdry-

vend middel in, en bevinden haar seer wel daar by. Ook diend gy soo haast niet uyt dese dranken te scheyden al schijnd de Patient vry wel te zijn, of gy en hy sulst u haast bedroogen vinden.

De kinderen zijn gemeenelyk seer walgachtig tegens alle medicijnen, en die hebbe ik in deze siekte nergens beter tot haar voordeel weten te bedriegen als met het volgende poeder, dat ik haar tot drie of vieren toe in 24 uren laat in haar gewoone drank innemen: Sijn zy van soetigheid afkeerig, soo laat ik de perelsuyker uyt.

℞. Antim. diaphoretic. gr. xv.

Sacchar. perlat. scrup. j. s.

M. F. Pulvis.

Van de koeldrancken sullen wy onder in de geneesing van de koorlse spreken.

P E S T S T O E V A L L E N .

DE Toevallen der Peste zijn veel en verscheyden, maar verscheyden slepen andere mede, die genesen zijnde, haar navolgers mede doen verdwijnen; waarom wy alle alhier niet nodig agten te beschryven, ons alleen by de voornaamste houdende, onder de welke eerstelyk is de

K O O R T S E ,

DIe het aderlaten of purgeren geensins wil verdragen, gelijk veel droevige ervarendheden, ons van buyten aangebracht, dat genoegsaam hebben aangewesen.

De bovengescrevene sweetdrancken zijn zo goet daar voor, als voor de Peste selfs: maar daarenboven vereyscht hy soo wel als de daar op volgende droogte van de tonge dikmaals verkoelende middelen, die wy, als boven gesegt, dan alleen goed achten, als zy met een sweetdryvend zijn.

℞. Aq.

℞. Aq. borrag.
 acetosæ an. unc. ij.
 prophylactic. nostr. unc. j.
 Succ. arantior. acidor.
 citr. recent. an. drachm.
 Julap. rosac. q. s. ad mediocrem
 edulcorationem.
 Lap. bezoardic. oriental. gr. xv.
 M.

Laat de Patient dickmaals een lepel vol hier van
 drincken, het sal hem meerder dorst benemen als tien-
 maal soo veel biers, en evenwel soetjes in sijn zweeten
 onderhouden.

of

℞. Aq. card. bened. libr. j.
 prophylactic. nostr. unc. ij.
 Syr. granator. acidor. unc. ij. s.
 M.

of

℞. Rad. scorfoner.
 petasitid. an. unc. j.
 Fol. acetosæ M. ij.
 Coq. exaq. hordei Colatur. libr. j.
 Adde
 Syr. violar. simpl. unc. ij.
 Sal. prunell. scrup. ij. vel spir. falis q. s.
 M.

Vind gy de koortse groot en de maag redelijck sterk,
 zoo gebruykt in plaats van ons Aqua prophylactica het
 Aqua Alexipharmaca, dat wat meerder verkoeld en
 minder sweedrijft als het eerstgenoemde.

By de Rijcken kond gy de koeldranken met eene
 seer lieflijck en hartsterckend maken op volgende
 wijze:

℞. Aq. borragin. unc. iij.
 Card. bened. libr. s.

rosac. unc. j.

Sacchar. perlat. unc. s.

Ambr. grif. gr. ij.

Mosch. gr. j.

Succ. citr. recent. q. s.

M.

Het Wefoper of ander wel gekoockt kleyn bier staan wy liever toe, als een stuk gebrand hertschoorn, of een poppetje met geraspte nooremuschaat daar in hangt, en dan nog moet het niet te veel, niet te dickmaals, en niet te kout gedroncken worden; of het veroorzaakt lichtelijk winden, buykloop, hertsbenauwtheyt, en meer andere toevallen.

Zwacke magen en benauwde herren laat ik in't verminderen van de koortze wat Moezel of Rhijnse wijn met zuyker en versch limoensap gebruycken, maar hier is de middelmaat seer noodig. Die de Franse wijn toelaten, of zweetdryvende middelen, daar mede gemengt, in een groote koorts ingeven, zijn meermaals, meen ick, droncken van een zeer onwetende laaddunckentheyt.

Die de duure Oostindische steen, Pedro Porce genoemd, by haar hebben, en een kleyne tijd in haar toegelaten drank doen leggen, konnen veel goeds daar mede doen, als sy somtijds daar van drinken; want hy drijft kragtig zweet, en verligt het herte zeer.

Indien ik my niet en bedriege, soo groeyt deze steen nergens anders als in de galblaas van de Verkens: want hy is uyttermaten bitter, hy is zoo hard en vast van lichaam niet, of hy verliest t'elkens wat van zijn zelfstandigheyt, de couleur schijnt het zelfde mede uyt te wyzen; en diergelijke steenen vinden wy dikmaals in de galblaas der menschen, die met de voorgaande aan wesen, smaak, hardigheyt en couleur t'eenemaal over een komen; zoo dat ik niet en twijfel, of zy zouden, in't gebruyk gesteld, de selfde, zoo niet beter werking, deugd en kragten toonen.

Deze koorts is meermaals vergezelschapt met een diepe

S L A E P.

Die de meest bekende zweetdrijvende middelen, gelijk de Theriaca, Mithridatium, Diacordium, &c. zoo heel wel niet dulden kan; want een goed gedeelte slaapkruyt komt in alle deze genoemde medicijnen; en daarom nemen zy de slaap zoo wel niet weg, als het wel van nooden is; beter hebbe ik my bevonden by de volgende, die de dampen van het hooft, en met een de brand en benauwtheyd van het herte drijven.

℞. Sal. rutæ,
 scordii,
 prunell. an. scrup. f.
 Tartar. vitriolat. gr. viij.
 Aq. prophylactic. nostr. unc. j.
 melissæ q. f.
 Syr. de betonic. unc. j.
 M. F. Haustus.

Hier op belast ik de Patient te sweeten, en d'omstanders hem d'eerste en tweede dag soo veel wacker te houden, als het zijn krachten verdragen kunnen.

Somtijts is by de koortse en geduurige

N A C H T W A K I N G

en groote Hooftpijn.

OM het waken benick zoo zeer niet verlegen, al slapen de Lyders in de twee of drie eerste dagen niet: en de pijn hebbe ik met zweren menigmaal den eersten dagh sien verminderen, den tweeden seer verdraaglijk zyn, en den derden t'eenemaal verdwynen.

Het *Opium* heeft een zweetdrijvende kracht; het komt, als even gezegt, voor een goed gedeelte in de Theriaca, Mithridatium, Diacordium, &c. (zonder het welke ik ook niet meene dat deze zoo veel zweet zouden dryven) en word ons van vorename Schryvers voor een treffelijke tegengift van alle

alle quaadaardige koortfen beschreven; inderdaat weer ick niet dat eenig medicament in de geheele Geneeskunst gevonden word, dat zoo schielijk zoo veel goed kan doen; en van wiens wercking de geene, die het veel en wel gebruycken, zoo zeker iets kunnen voorzeggē, als wel van het voornoemde slaapkruyt: niet te min hebbe ick het buyten mijn gewoonte in alle deze tijd zeer weynig gebruyckt, om dat ons de slaap in de twee of drie eerste dagen niet veel goeds by brengt: maar als de Patienten zes of zeven dagen na malkanderen tot geen ruste kunnen komen, en haar kragten daar door seer verliezen, zoo is het haar, op volgende wijs van my voorgeschreven en ingenomen; uytermaten wel bekomen.

℞. Aq. prophylactic. nostr. unc. j. f.

borragin. unc. j.

cinamom. drachm iij.

Conf. hyacinthor. drachm. j.

Sacchar. perlat. drachm. ij.

Laud. opiat. gr. ij.

M.

Laat de Siecke alle quartieruurs een lepel vol hier van drincken, tot dat hy wat in ruste komt, hy zal zeer natuurlijk daar van slapen, en in 't slapen seer gemackelijk zweeten.

Dit raad ick u zoo na te volgen: maar weest aan d'eene kant niet stout, want onzuivere magens en zeer verzwakte Patientē zal het meer quaad als voordeel doen: aan d'ander kant, zoo vreesst uw eygen schaduwe niet; of wilt gy het verachten, zoo gelooft en weest verzekert; dat gy zijn natuur noch niet genoeg hebt onderzocht of leeren kennen.

Eer ik tot het *laudanum opiatum* come, zoo zoek ick de hooftpijn op volgende wijs te stillen. Ik laat wat gestoten hondsdrif (*bedera terrestris*) agter in de neck, en onder de voeten, als mede in de palmen van de handen, de volgende of diergelijke middelen binden.

℞. Fol. rutæ Mis.

Ferment, acr. unc. ij.

Fim. columbin. unc. j.

Salis commun. unc. f.

Acet. Sambucin. q. f.

M. F. Cataplasma plantis pedum & volis
manuum applicandum.

of

℞. Boli armenæ,

Terræ sigillat.

Cret. vulgar. alb. an. unc. f.

Acet. Calendul. q. f.

M. applicetur ut præcedens.

Op het voorhoofd hebbe ick somtijds wat gestootten
nagelen in brandewijn nat gemaakt gelegd: want de
azynacht ick schadelijck, als mede de drancken, die
den naam voeren van *Amandelmelken*.

Een ander toeval der Pest is het

B R A K E N

en de Hik.

Als die uyt geen innerlijcke Pestkool ontstaan,
(want dat zy in de maag als mede in 't gedarmte ko-
men, verzekeren ons stoute, doch geloofwaardige
Onderzoekers der nature in geopende lichamen ge-
vonden te hebben, en de reden kan ons dat zeer lich-
telijck aan doen nemen) zoo hebbe ick zo groot geen
moeyte gehad om dezelve te stillen: ick laat haar alle
half uren een lepel vol van dit volgende water koud
innemen:

℞. Aq. menthæ,

prophylactic. nostr. an. unc. j. f.

cinamon. unc. f.

Confect. hyacinthor. drachm. j.

Sal. corallor. scrup. j.

Syr. myrtin. unc. f.

M.

Hier op wil het braken gemeenlijk wel ophouden, inzonderheyd als gy de maag drie of viermaal 's daags met dit olytje strijkt.

℞. Ol. nucifæ express. drachm. j. f.
 macis stillatit. drachm. f.
 absinthii drachm. j.

M.

Ondertuffchen laat ik haar weynig drincken, en zoo haast is het braken niet gestild, of ick schryve haar een volkomen zweetdranck voor.

D E L O O P

Is gemeenlijk een voorlooper van de dood; dog hebbe ik 'er eenige, die geen enckeld bloed of bloedig waren, op volgende manier gestild.

Ik onthoude my van alle zout- en zuurigheden, die anders in de Pest zeer noodig zyn; en verbiede het veel drincken: kunnen de zieken de dorst, die haar gemeenlijk dan zeer queld, niet verdragen, zo laat ick haar een lepel vol twee drie van 't volgende water nemen.

℞. Rad. Tormentill. unc. j.
 Flor. rosar. rubr. P. j.
 Rafur. corn. cerv. drachm. f.
 Sem. acetos.

Myrtillor. an. drachm. j.

Coq. ex aq. ferrata.

Colatur. unc. ix. Adde

Conf. hyacinthor. drachm. j.

Syr. myrtin. unc. j.

M.

De Theriaca gantsch alleen, en alle vier uuren tot een drachma toe ingenomen, heeft veelen treffelijk goed gedaan, als mede 't volgende middel lepelswys ingenomen.

℞. Diascord. Frac. drachm. ij.

Carabe, scrup. f.

Corall. rub. præp.
 Sang. dracon. an. scrup. j.
 Margarit. præp. scrup. f.
 Aq. fœnicul. unc. j.
 plantag.
 rofar. an. unc. j. f.
 Syr. de symphyto Fernel. unc. j.

M.

De stoppende, opdroogende en versachtende Clysteeren zijn hier zonderlings noodig, en moeten somtijds twee driemaal op eenen dag gezet en vernieuwt worden.

℞. Rad. Consolid. major. unc. j.
 bistoriæ,
 tormentillæ an. drachm. iij.
 Fol. quercus M. f.
 Flor. balauft.

rosar. rubr. an. P. j.

Semin. anis. drachm. iij.

Coq. ex lacte vaccino ustulato in Colalaturæ
 unc. viij. dissolve

Terebinthin. Venet. unc. f.

Vitell. ovi num. j.

Throchisc. albi Rhafis drachm. j.

Mell. mercurial. unc. f.

rosat. cofat. unc. j.

M. F. Enema.

Van de moeder van witte en inzonderheyt van roode Wijn over de geheele buyck warm gestreecken, en met een vierdubbelde doeck bewaart, hebbe ik grote wercking gesien; anders kond gy de volgende olie of plaaster gebruycken:

℞. Ol. mastichin. ,

nucistæ express. an. drachm. j.

anethi ,

absinthii ,

myrtyllor. an. drachm. ij.

Theriac. Veter. drachm. iij.

M.

℞. Boli

℞. Boli armen.
 Thuris,
 Mastich.
 Sang. dracon. an. drachm. ij.
 Mumia drachm. iij.
 Pulver. gallar. drachm. j. f.
 Semin. dauci
 levistic.
 anis.
 myrtillor. an. scrup. j.
 Ol. nucist. express. drachm. iij.
 Terebinth. Ven. q. f.

M. F. f. a. Emplastrum.

Van d'innerlijke toevallen der peste hebben wy naar onze tegenwoordige tijd en oogmerk genoeg geschreven, d'ytterlijke zijn drie: de *Peperkorens*; de *Pestbuyl*, en de *Pestkoole*.

DE PEPERKORENS

Konnen niet beter als door innerlijke medicijnen genezen worden, dan meestendeel brengen zy ons een quade boodschap aan.

DE PESTBUYL,

Of der Latinisten *Bubo* ben ick nu gewoon aldus te handelen: Ick zet ten eersten een Vesicatorium, al is hy noch niet zonderlings verheven, zonder voorgaande koppen, want die staan my niet wel aan, om dat zy pijn en koortse veroorzaken, zoo wel goede als quade vochtigheden aantrecken, ende het geheele bloed noch meer ontstellen: zeven, acht ofte meer uren daarna, laat ick de blader doorsnyden, en legge het Emplastrum Magneticum Arcenicale daar op, het welke, onder alle de geene, die ick oyt hebbe gesien of hooren noemen, de schoonste en grootste wercken doet, gelijk yder een, die hem lust heeft te gebruyken, zal bevinden kunnen. Zijn beschryving is by *Hartmannus & Agricola* te sien,

sien , maar of u dese ontbraken , zoo leest de gene hier.

Emplastrum Magneticum Arcenicale.

℞. Antimon. crud.

Sulphur. flav.

Arsenici albi an. unc. ij.

Subtilissime pulverisata sepeliantur in Phiola in arena, subministretur ignis donec colliquefiant & colorem rubeum subobscurum induant. Vase refrigerato exime materiam quæ *Magnes Arsenicalis* vocatur, & venenata amplius non est, ut in canibus cuilibet id experiri licet. Postea.

℞. Gummi serapini,

Ammoniacy,

Galbani,

Magnetis Arcenicalis an. drachm. iij.

Terebinth. Laricæ,

Ceræ an. unc. s.

Ol. succin. drachm. ij.

Terræ vitrioli dulcificatæ drachm. j.

Gummata dissolvantur in aceto vini fortis & per pannum linteum expressa, bulliendo iterum inspissentur ad priorem consistentiam. Deinde seorsim illiqua Ceram & Terebinthinam & extra ignem lagita, donec in spissitudinem unguenti redigantur. Adde porro suprascripta gummata & magnetem arsenicalem cum Terra vitrioli & oleo succini, & habebis Emplastrum ad extrahenda omnis generis Venena efficacissimum.

Dese plaester hebbe ick van die natuur bevonden, dat hy, op een stercke en grove huyd gelegd, oock de minste korst niet maakt, en evenwel de quaadaardige vochtigheden soo wel uyttreckt, dat een buyl soo groot als een noote somtijds in vier of ses dagen t'eenemaal verdwijnt, maar dat doet hy altijd soo haestig niet, en daarom vereyscht de noodwendigheid der schielijcke ontlasting dickmaals, dat ghy te vooren een blader treckt, en evenwel wil hy in sommige

groove

groove lichamen geen korst maken, 't en zy uw Vescicatorium niet alleen het opperhuydeken, maar oock een weynig van de huyd heeft doorgeknaagt: dan in jonge kinderen en zeer tedere lichamen kan hy oock zonder een voorgaande blader gemackelijck een korst veroorzaken.

In dese korst sit eygentlijck het uytgetrockene feijn, en daarom is zy redelijck dick en d' ondergelegen huyd ondertusschen qualijck geraackt of doorgegeren: het welcke seer waardig is om aan te merken: want dit is, meen ick, de reden, waarom zy ongelijck eerder, als andere door de konstgemaecte korsten, los gemaackt kan worden: in vierentwintigh of sesendertigh uuren tijds kont ghy haar met een spatel, zonder voorgaande scarificatie, t'eenemaal wegnemen, met weynig of geen pijn des Lijders, als ghy maar wat Unguentum Basilicum met Theriaca vermengt onder uw gemeen of uytgekosen Pestplaester heb gelegd: anders is tot d'afvalling der korst 't volgende middel zeer bequaam:

℞. Mellis virginiei,

Axungia anatis an. unc. j.

Fuligin. camini drachm. vj.

Terebinthin. Argentinensis unc. j.

Vitell. ovor. No. ij.

Theriac. drachm. iij.

Ol. scorpion. q. s.

M. F. Unguentum.

Is de swelling niet genoegzaam verdwenen na d'eerste afgenomen korst, zoo veroorzaakt een tweede of derde door het voornoemde *Emplastrum Arsenicale Magneticum*, en handeld het overige nog eens gelijck te voeren.

Eyndelijck geneest het zeer wederom toe met het *Emplastrum de Mino*, album coctum, diapompholygos, of andere opdrogende en velmakende medicijnen: doch komt tot deze toegenesing niet

te vroeg, op dat geen achterblyvend quaad een nieuwe ziekte en alzo de dood opwecke.

Hebt gy geen gelegentheynt om deze plaaster of te krygen of te maken, soo gebruyckt, na een gesteld vesicatorium, de volgende, die u in andere ryden tegens pijnelijcke klieren mede zeer wel dienen kan: hy heeft my verscheyden goede werckingen laten sien, ook heeft men hem den teer hoogen naam gegeven van

Emplastrum Divinum.

℞. Gumm. Galban. unc. j.
 Ammoniac. drachm. ij.
 Oponnac. drachm. iij.
 Ceræ flavæ unc. xx.
 Ol. olivar. unc. xxiv.
 Lithargyr. aur. unc. xvij.
 Oliban. unc. ij.
 Myrrhæ,
 Thurisan. drachm. x.
 Virid. æris,
 Aristolochiæ long.
 Mastiches an. unc. j.
 Bdellii,
 Lapid. magnet. an. unc. ij.
 M. F. f. a. Emplastrum.

Als de Bubo of zeer groot en verheven, of recht op de pezen staat, soo is het *Vesicatorium* te zwack, en het *cauterium actuale* zoo zeer noodig niet; gebruykt dan het *cauterium potentiale*, onder de welcke ik geen gevonden hebbe, dat met minder pijn dieper ineet als het volgende:

℞. Calcis vivæ drachm. j.
 Saponis nigr. q. s.
 M. F. Ruptorium.

De *Vesicatoria* zijn overal genoeg bekend, dan geeft het u een goede beschryving daar van te hebben, zoo neemt deze:

℞. Fer-

℞. Ferment. acr. unc. f.
 Euphorbii,
 Sem. Staphyd. agriæ,
 sinapi,
 Rad. pyrethri an. scrup. j. f.
 Cantharid. drachm. j. f.
 Acet. vin. fortis q. f.
 M. F. pasta Vesicatoria.

Als de pijn zeer heftig is, en gy hoope hebt deselve zonder cauterium te stillen, zoo gebruyckt het volgende Cataplasma.

℞. Fol. scordii,
 rutæ,
 cicutariæ an. m. j.
 Flor. chamomill.
 anethi an. P. j.
 Summitat. absinthii P. ij.
 Micæ panis similagin. unc. ij.
 Coq. ex lacte vaccino,
 addendo
 Croc. oriental. drachm. f.
 Vitell. ovi No. ij.
 Theriac. drachm. iij.
 M. F. Cataplasma.

Eenige maar weynig Pestbuylen hebbe ick sien tot eter komen, dan als de natuur daar toe genegen is, zoo sullen de gene, die de konst een weynig maar verstaan, haast weten middelen daar toe te vinden, en deselve, niet door een *Ruptorium*, maar door een *Lancet* in tijds te openen, en langzaam te laten toelopen.

Die het Emplastrum de Ranis cum Mercurio oppleggen, zijn stoute Ezels in de konst; want zy dryven het fenijn te rugge, en brengen de lyder in 't uytterste gevaar.

DE PESTKOOL,

By de Griecken *Anthrax*, by de Latinisten *Carbuncu*.

bunculus (want onderscheyd hier in te maken, is hayrklovery) vertoont hem op verscheyde, maar somtijds zeer bedriegelijcke manieren.

Hy is goed te kennen, als hy niet een verheve purperbruyne en rondom ontsleeke puyst aankomt: maar dikmaal fiet gy anders niet, als een witte platte puyst, die onder haar een welgekookte materie schijnt te hebben; en als gy daar op druckt, zo is zy t'eenemaal droog, en hard en diep in 't vleesch.

Zomtijds vind gy een enckele *bleyn* met een klare vochtigheid vervuld, en wacht ghy vierentwintig uren om haar door te snijden, zo word zy bruyn, en als dan geopend zijnde, ziet gy daar een druppel twee of drie swart bloed uytloopen.

Zomtijds vind gy verscheyde kleynne en *witte Waterblaasjes*: als ick onder deze een ontsleeke hardigheyd voele, en daar by een koortse, zoo twijffel ick aan geen quaadaardigheid meer, en ben met meer andere zeer ervaren hedendaagze Genees- en Heelmeefters genoodzaakt om haar onder de Pestkolen te rekenen, nademaal zy de siecken alzo haast als de bruyne onder d'aarde helpen, en op de zelfde wijze willen gehandeld wesen, of gy sult noyt te regte komen.

Om dese te genesen, vroeg tot de noodige materie te brengen, en haar schadelijcke voortkruyping te beletten, hebbe ick met anderen, die het veel gebruyckt hebben, geen beter middel noch gevonden als het *Cauterium actuale*: maar dat is eenige wat te wreet, die het (ik dencke niet uyt een verkeerde meêdogendheid) misschien meer gevoelen als de siecken zelfs; en die kiezen of het *Cauterium potentiale*, of een *Vestigatorium*: de welke ick beyde zeer goed achte, en ook te werck stelle, als ick haar of krachtigh genoegh keure, of anders niet kan; want in den raad van neuswijse of onverstandige omstanders hebt gy zomtijds tot nadeel der Lijders maar een stem, al komen zy u tot haar voordeel altemaal toe.

Sraat u geen van die drie middelen aan, zo gebruikt het bovengeschreven Emplastrum Magneticum Arce-nicale, dat hier mede uitmuntend goed is.

Om de korst haastig te doen scheyden, zijn de mid-delen, effen in de genesing der Pestbuyl beschreven, noodig en goed: andere maken uytermaten veel werks van 't volgend papje.

℞. Rad. Consolid. maj. sicc. drach. ij.

althææ sicc. unc. f.

Herb. scord. sicc. drachm. ij.

Farinæ sem. lini cribratæ,

Pollinis farinæ tritici an. unc. f.

Fiat pulvis subtilis; cui affunde

Aq. communis q. f.

Coquantur alia quantum ut mucilagines solvantur, & compositio ad pulviculæ crassioris formam deveniat, cui Adde

Mellis,

Terebinthin.

Ung. Apostolorum an. drachm. iij.

basilici,

Picis liquidæ an. drachm. ij.

Virellum unius Ovi,

Croci oriental. scrup. j.

M.

Adde si velis Theriacæ drachm. ij.

M I D D E L E N

Om zig voor de Pest te bevryden.

Alle middelen te verachten is de Theologie des Sathans: springt, segt hy, van de thoren af, God zal u op zijn handen dragen, de trappen sijn u geensins noodig. Maar die ons het leven en gezond-heyd heeft gegeven, heeft ons, om deselve te bewa-ren, beter wegen aangewesen, die ik u rade nevens my hier in te gaan.

Een yverig gebed tot den rechtvaardigen Sender
deser

dezer plaage is het beste en voornaamste middel om zich voor de zelve te bevryden.

De Pest te *vlieden* is een goed en den Christenen geoorloft middel, als haar beroep dat lyden mag, als zy niet te veel daar op vertrouwen; als sy vlieden in de vreesse Gods, die haar over al wel vinden kan.

Als dan moet de Vlucht in tijds en vroeg geschieden; men moet verre wijcken, en laat wederkeeren.

Wy zijn de *Lucht* genoodzaakt dag en nacht in ons lichaam te trecken, daarom diend op zijn zuiverheyt zeer wel gelet te worden.

Vuur aansteken, zoo op straaten als in huizen, is een oud, vermaard, en goed bevonden middel; want niet suyvert beter als het vuur.

De huysen dagelijks laten *wasschen* en schoon houden is seer noodig, die in plaats van water den azyn kunnen gebruycken laten, hebben voordeel voor veel andere.

De *lieffelijcke reucken* van Ambra, Zivet, Muscus, Benzoin, &c. kunnen niet alleen de quaadaardigheyt niet verbeteren, maar trecken het fenijn te meerder aan, en zijn daarom volgens de reden en ervarentheyt zeer schadelijk.

Die de Theriac of Mithridat in de neuze strijcken, zijn belagchelijk, en zeer slecht bewaard.

De wierook, barnsteen, pick, myrrha, geneverhout en bessien, zwavel, duyvelsdrek, hoorens, en inzonderheyt het bossékruyt, zijn gebrand of aangesteecken de rechte *luchtzuiverende Medecijnen*.

De *Taback* word van zijn groote drinkers grotelijks gepresen: in haar gezelschap kan ik niet wel duuren, en evenwel meen ik, dat hy goed kan doen.

Een *ongeregeld leven* is t'allen tijden schadelijk, maar inzonderheyt in deze.

Hoe yder een moet leven, kan in 'r gemeen niet wel geschreven worden: yder volge zijn gewoone manier, en verwerpe voor een tijd de zwaarste spyzen, wel toeziende, dat hy de Maag noyt overlade.

Anders zijn de beste spyzen, voor de geene, die haar hebben kan, de beste: het Kalf-Schapen-Of-fenvleesch; hoenders, kapoenen, kallekoenen, patrijzen, snippen, lieuwerkens, vinken: hazen, kony-nen, &c. de baars, snoek, pos, tonge, salm, &c. d'eye-ren, boter, groene kaas, parmefaan, de karnemelck; de cichorey, endyvie, zuuring, lattuwe, kervel, petrozely, zellery, rosmarijn; zuurappelen, quee-peeren; limoenen, oranjeappels, kappers, &c. zijn altemaal goet.

Maar geroockt en gezouten vleesch of visch, spek, verkensvleesch, schelvis, ael, alykruycken, krab-ben, garnaat, rauwe fruyten, en alle harde kost is schadelijck.

De noten worden in de pest zeer geprezen, en in der daat kan iets goeds daar uytgetrocken worden; oock zijn d'onrijpe geconfijt, voor de geene, die de gal niet onderworpen zijn, heel bequaam; maar die de nieu-we of drooge noten met meenigte willen eeten, heb-ben 's anderen daags weynig reden om haar groote deugd te spreken.

Goetbier en middelmatig sterke *Wijnen*, middelma-tig gedroncken, zijn in Pesttijden seer en langgepresen medicijnen: Maar de zware zoete wijnen, als mede brandewijn, en wat daar van gemaakt word, keuren wy, dagelijks gedroncken, voor zeer quaad, en laten die niemand toe als oude lieden.

Nuchteren raad ik niemand uyt te gaan, en laat de geene, die my vragen, dagelijks wat van ons Pestbevry-dend water of conserf innemen.

℞. Aq. prophylactic. nostr. unc. vj.

Julap. rosac. unc. iij.

M.

Neemt hier van alle morgen twee lepels vol, eer gy uytgaat.

of

℞. Condir. prophylactic. nostr. unc. iij.

Neemt alle morgen, of als ghy in zorgelijke
plaat-

plaatzen moet gaan, de groote van een castanje.

De *Azijn* en alle andere zuurigheden zyn tot bevryding van de Pest veel honderd jaren lang van alle goede Practisijns zeer hoog geacht; maar die de hoeft; zwackheyt van de maag, en de colijk onderworpen zyn, moeten haar niet veel en noyt alleen gebruyken.

d'Uytterlijcke voorzorgsmiddelen hebbe ick noyt veel kracht toeschryven kunnen; dan hebt gy lust om iets aan den hals en op de borst te dragen, zoo acht ik het volgende voor het beste:

℞. Magnet. Arsenical. drachm. j.

Benzoes q. s.

M. F. Rotula majuscula Syndone
rubro obducenda.

De *Magnes Arsenicalis* is boven in de genesing der Pestbuyl beschreven.

In 't *waken* en *slapen* moet men matig zijn, als mede in de beweging des lichaams.

Het onmatig gebruyck der *Vrouwen* is schadelijk.

De *hardlyvigheyt* is niet zeer goed, maar het sterck purgeeren uytermaten quaad.

De *droefheyd* kan niemand voordeel doen.

De *schrick* heeft veele aan een ziekte, en dan aan een kist geholpen.

De *toorn* kan veel quade veranderingen in het lichaam brengen: beter is het, dat wy ons evennaasten haar schuld vergeven; en God bidden, dat hy ons d'onze niet toerekene.

HISTORISCHE AANMERKINGEN.

I.

Brasilien was zoo niet veramrd, of het zond een van zijn besoekers in sijn tweentwintigste jaar rijkelyck geladen t'huys, dan het genot daar af wierd anderen toegestemd door een ziekte, die hem den 21 Julii des jaars 1655 op Boomsloot overviel. Hy hadde hem in zyn eygen Schuytje wat vermaakt, en quam 's avonds nat en koud van mangelen en visschen t'huys. Straks kreeg hy een kleine grilling over 't lijf, en een groote pijn in 't hoofd, die 's morgens in zulken Rasernye ontaarde, dat hy van geen vier mannen konde gehouden worden.

De Pest woede doen seer hefrig in een volckrijke naouurige Stad: in de onze wierden wy van verre noch gedreygd. Ulyterlijke teykenen van quaadaardigheyd had ick niet, en d'innerlijke waren my niet starck genoeg om het aderlaten te verachten, dat my van de rasernije soo zeer wierd aangeprezen. Ik scheef hem een hartstarkend en zweetdryvend middel voort, d'omstanders belastende hem alle quartieruurs twee lepels vol daar van te geven, en een uur daar na seven oncen bloeds uyt de regter arm te laten trecken, en stracks na de lating wederom met het gebruyk van het voornoemde watertje voort te varen; alzo ik my in de Pleuris, met blutskoortsen vergeselschapt, dickmaals te voren by deze wijze van medicineren wel bevonden hadde. Het voorgeschreven middel was dit.

℞. Aq. borragin.

card. benedict.

meliss. an. unc. j.

Cc

alexii

alexipharmac. unc. j. s.

cimom. unc. s.

Conf. alkerm. sine ambr. & mosch.

drachm. j. s.

Syr. acetositat. citr. unc. j.

M.

't Een en 't ander wierd gedaan; men leyde wat op het voorhoofd, in de nek, en onder de voeten, maar niet bracht voordeel by. Ik schreef hem 's avonds een volkomen zweetdrank voor, maar wederom vrugtelooos: want de rasende Brasilsvaarder voer den zelve nacht over naar d' andere wereld.

II.

E Enige dagen te vooren, namentlijk den vijfden July, wierd N. Packer een zwaar packje opgelegd, dat zijn wijf moest helpen dragen. Zy kregen beyde een Pestbuyl in de liefche. De vrouw was sluymerig, koortsig en benauwd; maar op de goede werking van de voorgeschrevene zweetdranken en uythalende plaasters wierd zy van dag tot dag gezonder, en den thierenden volkomentlijk genesen. De Man was pijnlijck in 't hoofd, mymerde zeer tot aan den vijfden dagh, als wanneer hy heftigh uyt de neus begon te bloeden, 't welk twee dagen lang, doch niet geduurig, duurde; dat stond my, volgens het leeren der geleerdste Schryvers, niet wel aan: dan als ick ondervond, dat de krachten niet verminderden, maar wel de mymering, de hooft-pijn en de koortse, en dat de buyl niet in en sloeg, zo greep ik beteren moed, wel wetende dat de menschelijke oordeelen zoo vast niet gingen, of zy konden lichtelijck, soo door den tijd, als door een naarder onderzoek, verbeterd en veranderd worden. Ik vond dan ongeraden hem op de wijze van andere lyders voorder te doen zweeten; liever zoekende het herte te versterken, vastigheid
aan 't

aan 't loffe bloed te geven, en een grootere bloedvlie-
ting voor te komen met het volgend drankje, waar
van ik hem dikmaals liet een lepel vol twee drie in-
drincken.

℞. Aq. rofac.

plantagin. an. unc. iiij.

cinamom. drachm. vj.

Sang. dracon.

Corall. rubr. præparat. an. scrup. j.

Confect. hyacinthor. drachm. j.

Spir. falis gutt. viij.

Syr. berberor. unc. j. f.

M.

Hier op hiel het bloeden op; het verstand quam we-
der, en zijn gezondheid oock; maar de buyl ver-
dween niet voor de thiende week.

III.

E En Vader van vijf kinderen verloor binnen de
ses weken vier derselve met sijn tweede vrouw.
Sijn dadelijcke troost, en Christelijcke kloeckmoe-
digheyd in zoo zwaar een kruys was krachtig genoeg
om het alderzwakste gemoet te troosten. Een leven-
dig voorbeeld dringt veel beter door de harten, als
d'uytgezogifte woorden: Een dochter bleef na een
zware ziekte over, en is nu, God lof, gezond. Zy
kreeg den 4 September, korts na het overlijden des
tweede zieke, een koortse, hertsbenautheyd, hoofd-
pijn, en een pest-buyl binnens arms ontrent de slin-
ker elleboog, recht op de pees des twee hoofdigen
spiers: die verweckte niet alleen groote pijn op de
plaats, daar zy stond, maar oock onder de medely-
dende oxel; want daar onder was of quam noyt geen
verheventheyd.

Ick liet haar ten eersten met het volgende drankje
zweeten.

℞. Diascord. Frac. scrup. iiij.

Cc 2

Sal.

Sal. prunell. scrup. j.

Aq. alexipharmac. unc. j. f.

card. bened. q. f.

Syr. de limonib. unc. f.

M. F. Haustus.

En dede haar uyerlijck het *Emplastrum divinum* opleggen.

De zweetdrank dede sijn wercking wel, maar de pijn wierd zoö heftig in den arm, dat de daar op volgende mymering en nachtwaking my, na verscheyden andere te werck gestelde middelen, aanried het *Laudanum opiatum* op deze wijze te gebruyken.

℞. Aq. meliss. unc. j.

card. bened. unc. j. f.

alexipharm. unc. j.

Conf. hyacinthor. drachm. j.

— Julap. rosac. drachm. x.

Laud. opiat. gr. ij.

M.

Van dit watertje nam zy om de halfuur twee lepeltes, waar door zy wel te zweeten, maar geensins te rusten quam. De daar by geroepe Chirurgijn leyde onderruffchen, om de verandering, sijn gewoon pestplaafter op, maar die kon de pijn al mede niet verzachten, waarom wy eyndelijk gedwongen wierden dit *ruptorium* op te zetten:

℞. Calcis viv.

Sapon. nigr. an. q. f.

M.

Dit dede sijn wercking treflijk wel; waar door de niet vermeerderende pijn, en de zeer verminderende koortse, ons beter moed en genesings hope gaf; her duurde evenwel noch 10 of 12 dagen eer de laatste haar t'eenemaal verliet, en in de seste weeck eer de geopende pestbuyl toegenas; want het geheele kliertje zwoer uyt, en een bedorven stukje van de pees moest tot scheidung gebragt worden; behalven dat de diepe

diepe sweering de harde kanten, en de waterdunne vochtigheid ons geen kleynere vreeze gaf, dat de bederving dieper was gekomen: dan de gezegende hand Gods heeft alle voordere ongemacken voorgekomen, en de voorige gezontheit aangebracht.

IV.

AL in de Maand van May wierd een Boeckverkooper met twee pijnlijke negenoogen zeer gequeld: d'eene stond op de bilspier, d'ander op het zakje. Om diergelijcke gasten voedsel en herberg te weygeren, dede ik hem twee drie dagen na malkanderen een mustje van dese laxeerdranck innemen:

R̄. Tamarindor. unc. j.

Crem. Tartar. drachm. ij.

Fol. fenn. mund. drachm. vj.

Rhei opt. drachm. ij. f.

Sem. anis. drachm. j. f.

Coq. ex fero lactis Colat. lib. j.

Adde

Syr. de cichor. cum Rheo unc. ij.

M. F. Apozema.

Uyterlijk wierd het Emplastrum diachylon cum gummat. opgelegd, en het zeer in tijds geneesen.

Ondertusschen nam de Pest alhier vry toe; en den 26 Augusti kreeg hy een groote buyl in de slinker liefsche. Zoo haast was ick hem niet bygekomen, of hy en sijn huysvrouw deden my zeer licht de zware vraag, *is het zwaarigheid of niet?* Ik ondertaste alles met de handen, soo van mijn gemoed, als van mijn lichaam, en gaf daar op het ronde antwoord, *Ja.* Dit twee slechte letteren bragten deze twee vereende herten onder een zeer zware pars, van de welcke ik haar beyde soetjes trock, door mijn menschelijke verzekering, dat des Ly-

ders leven geen gevaar en liep: want hy hadde noch koortse noch andere benauwtheyd; hy at, hy dronk, hy sliep seer wel: niet te min dede ik hemeenige malen zweeten, en door den Chirurgijn een Spaanse vlieg opleggen, en voorts aantreckende pappen en plaasters, waar door de Pestbuyl binnen de vier weecken t'eenemaal verdween sonder tot etter te komen.

V.

EEn Embder Jongman, 26 jaren oud, liet my door sijn geduerige koorts, sluymering, bevende lippen, en bruyndrooge tong niet zeer twijffelen, of zijn sieckte oock quaadaardig was. Den 12 Augusti wierd hy siek, den 30 gefond. Ick dede hem in 't begin als andere 's morgens en 's avonds zweeten, en in plaats van bier dees koeldrank drinken,

℞. Aq. card. benedict. lib. j.
alexipharm. unc. ij.

Julap. rosac. unc. ij. f.

Spir. falis gutt. viij.

M.

Den derden dag sloeg hy uyt met peperkorens over het geheele lijf; de slaap hiel niet op, nog ook het beven van de lip, alhoewel hy noyt tot braken quam. Ick sehreef hem toen dees zweetdrank voor,

℞. Sal. Scordii,

card. benedict. an. scrup. j.

Anr. diaphoretic. scrup. f.

Oc. cancr. contus. gr. xij.

Aq. prophylact. nostr.

menthæ,

Syr. è succ. card. bened. an. unc. j.

M. F. Haustus.

Daar op wierd de koortse kleynder, en den agtsten dag kreeg hy een zware sprouw: tegens de welke

ke hy leepelswijs 't volgende water gebruyckte ,

℞. Succ. semperviv. major. unc. f.

Aq. prunell.

portulac. an. unc. j. f.

Vitell. ovi No. j.

Syr. violar. compos. drachm. vj.

M.

Dit liet hy twee, driemaal vernieuwen, tusschen beyden wat syroop van porceleyn, en violen sliken- de: waar op de sprouw afviel, en de koorts hem t'eenemaal verliet, sonder dat hy gepurgeert of gela- ten wierd.

VI.

N. N. in Sr. Annastraat wierd met sijn huysvrouw sieck den achtienden Augusti, en het kind lag stervende doen ick quam. De moeder was wat slaperig, d'oogen stonden wel, de koorts was klein, de tonge vochtig, het herte kloeck, maar zy hadde een Pestbuyl in de liesche, en was swanger in de zevende Maand: den zelve nacht verlostte zy, en soo haast ick dat vernam, voorseyde ick d'omstanders hare dood, en die volghde noch desselven morgens tusschen thien en elf uren. De Vader was ten eer- sten buyten verstand, met vuurige oogen, en een dro- ge tong, die my altijd quade teyckenen sijn geweest: de koortse was niet groot, maar wel de hertsbe- nauwtheyd; het water was soo schoon, als dat van een gesonde. Na de tweede zweetdranck was hy t'eenemaal bedaard en de tonge vochtig, in de liesche openbaarde sich een buyl, en op de rug een kool, by de welke des anderen daags noch drie vier andere quamen, als wanneer hy groote hope gaf van een goede uytkomst. Maar doen hy tot kennisse geko- men was, en zyn doode huysvrouw voor hem sagh, onrstelde hy zoo zeer, dat de quaadaardigheyd en de destbuyl wederom te rug, en naar het herte sloeg

hy kon niet meer tot sweeten komen, en was de derde dag een lijck.

Een oude nichte van het huys kreeg een pestkool zonder koortse, en wierd in negen dagen op onze gewoone manier genesen.

VII.

MYN Huysvrouw was zeer na aan 't eynde van haar dragt, als haar Vroetvrouw om my zond. Ick vond haar in de kleederen leggen op een bedde; en doen zy opstond om by my te komen sitten, zoo seyden my haar bevende beenen ten eersten, dat of de krachten weynig, of de hersenen niet wel waren. Ick bevond my noch in 't eene noch in 't andere zeer bedroogen; want de pols was slap, en 't verstand van huys. Ick vraagde naar eenige uytterlijke toevallen, en die wierden plat ontkent: nemaar het seldzaam wesen van haar aangesicht, de drooge tong, de kortaaffemheyd, en meer andere reyckenen deden mijn gedachten zoo strack spelen op een schuylend quaad, dat ick haar Neen geensins aan kon nemen. Ick hiel dan lang en sterker aan, en eyndelijck bekende zy en *puystje* op het dicke van haar rechter dye te hebben, maar dat *puystje* was een *Pestkool*, en meer als een schelling groot. Zonder twijffel hadde zy een *Pestbuyl* in de liesche, maar dat wilde zy noch bekennen, noch onderzoeken laten. De Chirugyn nam d'uyterlijke sieckte waar, en ick hielp haar aan 't sweeten: 's anderen daags hadde zy meerdere kragten en verstand; den derden was zy uytermaten wel; maar tegens den avond vond ick alles veranderd: zy woelde zeer; zy was niet verre van een rasernye, en dezelve nacht scheyde zy uyt het vroeten dezer wereld.

Het was een aardig, tenger en al te verstandigh wijtje, en die waanwijsheyd koste haar mensche-lijker.

lijckerwijs het leven. Sesdagen hadde zy sieck en haar eygen Geneesmeester geweest, eer zy my om hulp verfocht. Sy purgeerde haar zelve eerst met *Manna cum Cremore Tartari*; en daarna met *Tamarinde*: waar op zy noodzakelijcker slimmer wordende, en om quadaardigheid denckende, een once *Aq. Alexipharmaca* liet halen. Die bevand zy veel te swack te zijn om haar te helpen, daar op zoo onderwierp men sich eens anderen raat: maar dat duurde niet veel langer als twee dagen; want de derde liet zy haar (tegensal mijn bidden en verbieden) verkappen en verschoonen, en dronck wederom *huy* met *Tamarinde*; daar op ging zy verscheyde malen op de stoel, en ick zag met moeyelijckheid op een goede verandering, de voorschreve quade, en na dees de dood aankomen.

VIII.

OP den zelfden tijd docht my dat *Helena van Wijnngaarde*, onze dienstmaagd, niet zeer wel was, maar zy wilde het niet bekennen. Die nacht sloop zy by ons dochttertje, toen drie jaren oud. Des anderen daags begon zy zeer te braken: zy was pijnelyck in 't hoofd, benauwt van herten, insonderheyd als zy op wilde staan of sitten; d'oogen waren rood, maar de tong was wel, en de koorts niet swaar. Ick gaf haar stracks een sweetdranck in, want zy hadde drie dagen te vooren buyten mijn weten in een zeer besmettelijk huys geweest; de derde dag quam een pestbuyt in de slincker liesche. Ick liet haar dagelijcks sweten: de Chirurgijn handelde de Bubo naar de konst, en zy quam den 14 dag van haar sieckte tot haar gewone oefeningen, doende handreyckingh aan mijn huysvrouw, als zy door Gods goedertierendheid den 25 September 1655 van een gezonden zoon verlostte.

IX.

DE dochter van N. *Dommer* klaagde den 11 September van een heftige pijn in 't hoofd; de tonge was zeer bruyn en droogh, het herte beklemt. Twee dagen liet ick haar wel sweeten, en de derde seyde zy gefont te zijn: de pijn, koorts, de benauwtheyd, was verdweenen, en de tonge vocht. Ick ried haar evenwel de warmte, de stilte, en noch een sweetdranck aan. Maar zy stond op, zy at, zy dronck, en quam voor aan straat: des nachts sliep zy redelijk wel; maar des morgens quamen de voorrige toevallen wederom, des avonds volgden peperkoorens, en tegens den anderen morgen de gebuuren om haar op het stroo te leggen.

X.

N. N. hadde al zes dagen heftigh sieck gelegen, als ick op den 20 Augusti's morgens by hem quam; zijn sinnen waren zeer verstroyd, de tonge bruyn en droog, het hert benauwt, de oogen starr, de handen bevend; op de wange sat een wederspannige groote kool, met een straal tot onder aan de kin, die mede hard en zeer geswollen was. Die kool scheen noch gelijk te vooren gestadig voort te willen kruypen; want zy stond zeer droogh, zy was seer ontfteken, en overal onbepaald; de keel begon al te seer te doen (sinde by my een doodelijk reyken) de koorts was heftig, en alles dreyghden ons; zoo starck een vyand vereyschte stercke tegenstand; waarom ick (steunende op de reden, ervarendheyd en aansien van de voornaamste Practisijns en schrijvers dezer en der voorgaande eeuwen) het *Cauterium actuale*, ofte het gloeyend yser kloeckmoedigh voorfloegh, 't welk van den verstandigen Chirurgijn als een treffelijk middel niet alleen stracks aangenomen, maar oock kloeckmoedigh wierd gebruykt,

zonder eenige klachten ofte pijn des Lijders. Dit geschiede 's morgens ten tien uren : des namiddags tusschen vier en vijven hadden wy scheidigh en digestie : en de kool en kroop niet vorder , het welck ick niet meene , dat van eenig ander werelds middel zoo vroeg zoude kunnen te wege gebracht worden. Hy hadde tusschen beyden wel gesweet , en alles stelden hem beter aan , tot grooter vreugde der vrienden als wel van ons , die de bedriegelijckheid deser sieckte kenden. Tegens den nacht nam hy wederom een sweatdranck in , en bracht dezelve redelijck wel over , 'smorgens den 21. Augusti gaf ons de wang noch wat , maar minder vochtigheid , de koortse was niet vermeerderd , en zoo deede oock onze hoop. Tusschen de twee eerste vingers des rechterhands (de duym voorby gegaan) kroop een pijnlijcke pestkool zoo verre voort , dat hy de geheele arm tot medelijden trok. Die swarigheid trof ons gemoed al weder , en parste hem het voorigh middel uyt. Het gloeyend yser wierd dan weder by der hand genomen , en de lijder zag het met zeer kleyne klagten aan. Daar op nam hy behalven sijn versterkend voedzel , en sweetdrijvende koeldrancken , wat om te sweeten : maar de werckingh was minder als ons gedane wensch. Des namiddags ten vier uren stonden al de zeeren droog , en voorseyden ons een ongeluckige uytkomst. Ten negen uren 's avonds zag een ander daar by gehaalde Pestmeester het kleyne voordeel van zoo krachtighe goede middelen met droefheyd aan ; goed keurende al het gene wy te vooren hadden gedaan , en als noch doen wilden. Des middernachts wierd hy razend en sprong uyt het bedde , niet machtig om van drie omstanders daar in gehouden te worden : tegens den morgen raeckten hy wat in de stilte , en een uur daar na in d'eeuwige ruste. Korts daar op wierd van eenige onverstandige menschen mijn kloeckmoedigheyd

gedoopt met den naam van versuym ; maar ick bestrafte haar ondancckbaarheyd , en lachte mededogentlijck met haar ongegrond gevoelen , God dankende , dat ick mijn gmoed zoo wel bevrijt , en de konst haren vollen eysch gegeven hadde.

XI.

DE huysvrouw van *Cornelis Jansen* Bandelierverkoper , in de vijftigh jaren oud , lag een dagh of twee te bedde , eer zy een pestbuyl in de liesche voelde : zy was vry benauwt ; dan de koortse was niet groot , en d'oogen , op de welke ick in al mijn siecken lette , stonden wel . Sy quam soo haast niet aan het zweeten , of de benauwdheyd gingh over , en weynig dagen daar aan de koortse . Uysterlijck leyde de Chirurgijn na een getrocke blader het *Emplastrum Magneticum Arcenicale* op de buyl , en genas die op zijn tijd . Den 18 September wierd zy sieck , en den 23 haar eenige zoon . Hy hadde een onverdragelijke pijn in 't hoofd , weigerde alle medicijnen , en sturf den derden dagh ; maar zy leefd als nog gezond .

XII.

EVert *Tesselaar* wijnkooper kreeg den 28 September een grilling over 't lijf , en daar op een hevige brand : hy was zeer benauwt van hert en borst , braeckachtigh , pijnelijck in 't hoofd , met vuurige oogen en bevende handen , en klaagde van een onverduldige pijn in de rechter liesche , in de welke ik niet te min geen tegensnatuurlijcke zwellings wist te voelen . Ick gaf zijn sieckte den naam van Pestkoortse , en hy gebruyckte raat . Na het eerste zweeten hiel het braken op , en de pijn verminderde zoo in het hoofd als in de liesche ; na het tweede wierd zy lijdelijck , en na het vierde was zy
 soo

zoo goed als verdweenen , en de koortse meede. Sich soo haast van soo qualijck zoo wel bevindende, ontkende hy een quaadaardige koorts gehad te hebben, en stond op, en quam op straat. Ick beschreef hem de groote zegen Gods, en zijn kleyne danckbaarheyd: ick voorseyde hem een meerdere tuchtighingh, en verzekerde hem, dat zijn gezondheid noch op zoo starck geen beenen stond, of sy zoude lichtelijck wederom komen te struykelen, indien hy haar niet ondersteutte met noch een of twee verstarckende en sweedrijvende Medicijnen. Dit geloofde hy, of door eygen onwetendheid, of door quaden raat van andere, niet als des anderen daags, als wanneer hem zijn vorige vyanden heftigh wederom bestormden, en met een zijn huysvrouw quamen aan te tasten, haar eerstelijck een pijn in de liesche, en daar op een Pestbuyl aanbrenghende. Doen verscheen de waarheyd van mijn voorig seggen; zy bekenden schuld, en de vreesse voor de Dood leyde haar deze malle woorden op de tong. *Of ick raad daar tegen wiste?* Ik lachte by my selfs, en ried haar dezen raad en hulpe te verzoecken van God, die zy vertoorent hadden; ik zoude ondertusschen de wegen van de konst ingaan. Daar op raackten zy beyde aan het zweeten, en door haar meerdere gehoorzaamheyd wierden zy in negen dagen gesont: maar de Pestbuyl van de vrouw verdween niet voor de vierde week.

XIII.

MEester *Albert Vettewarier* hadde in weynig dagen verscheyden lijcken uyt verscheyde zeer besmette huizen helpen dragen tegens den raad, die ick hem meer als eens te vooren gaf. Den 2 October droegh hy een van zijn gebuuren, en quam zoo haast niet uyt het huys, of het lichaam was ontsteld; niettemin hiel by hem door den dagh noch starck,

starck, maar des avonds most hy leggen. Ik vand zoo veel teyckenen van quaadaardigheyd, dat ick aan deselve niet kon twijffelen. Het verstand was goed, d'oogen niet ontfteeken, de tonge vocht, de koortse kleyn, de dorst niet groot, het lichaam vry van uytelijke toevallen. Maar hy was seer benauwd van herte, de pols verdween op het matig drucken van mijn vingeren; hy was tot braken en slapen genegen, en het wesen van zijn aangesicht stond ten eersten gelijk dat van een stervend man. Het braken wierd haast gestild door die middelen, die ik u boven op haar plaats beschreven hebbe, maar tot zweeten wist hy niet te komen. Des anderen daags schreef ik hem een sterkere zweetdrank voor, en die werckte redelijck wel; maar hy wierde dorstiger, en dronck tegens mijnen danck byna een mengele bier: daar mede verwekte hy de braking weder, en ick vreesde voor een loop, alzo hy begon over pijn van de buyk te klagen. Daarom liet ik hem in plaats van bier dit waterje drincken.

℞. Aq. rosac. unc. ij.
 card. benedict. unc. iiij.
 menthæ unc. j.
 cinamom. drachm. iiij.
 prophylact. nostr. unc. j. f.

Syr. myrtin. unc. ij.

M.

En belaste hem dese zweetdranck in te nemen:

℞. Conf. hyacinthor. scrup. j.
 Theriac.
 Diascord. an. scrup. ij.
 Sal. corallor. gr. xv.
 Aq. prophylactic. nostr. drachm. x.

M. F. Haustus.

Hier op wierd hy vry wat beter, en sliep redelijck wel dien nacht, ook gaf hy niet meer over. Den derden dag klaagde hy over pijn in de nens:
 als

als ik daar na zag en voelde, zoo was de slinker vleugel hard en wat rooder als hy wel behoorde. Binnens neus vond ick een *Anthrax* of Pestkool, en liet het *Empl. Divinum* opleggen, voortvarende met de zweet- en koeldrancken. Den vierden dag 'smorgens was de neuse kout en blaauw, en al mijn hoop te niet; want de Pestkool was opgekroopen tot aan de mamachtige uytsteekfelen der hersenen, en de pols oneffen klein. Ick liet hem evenwel noch eens sweeten, maar zonder voordeel; want tegens de middag vond ick niet als doodelijcke teykenen, behalven dat hy goed was van verstand. Ick wenschte hem een gezonde ziel, en nam mijn affcheyd van dien oprechtengoeden man, en by een uur of twee daarna de sijne van deze valsche en booze Wereld.

XIV.

DE huysvrouw van Meester *Hans*, Chirurgijn en Pestmeester dezer Stede, quam op een Woensdag avond in September uyt de Kerck, en gevoelde haar niet wel. Twee uuren daarna vond ik haar leggen in een koortse, slaperig en benauwt van herte. Ik schreef haar dese zweetdrank voor:

℞. *Diascord. Frac. drachm. j.*

Conf. hyacinthor.

Lap. prunell.

Sal. Scord. an. scrup. j.

Aq. prophylactic. nostr. unc. j.

beronic. q. s.

Syr. è succ. card. bened. unc. s.

M. F. Haustus.

Die dede sijn behoorlijke werckinge niet, en was my een quaad teycken: des anderen morgens nam zy deze starckere in:

℞. *Theriac.*

Diascord. an. drachm. j. s.

Aq.

Aq. prophylact. nostr. unc. j. f.

Sal. card. bened. scrup. j.

Syr. de limonib. drach. vj.

M. F. Potio.

Die dede alsoo weynig als de voorgaande, en vermeerderde mijn vreze.

Tegens den avond zocht ik haar door volgende verandering van middelen te helpen :

℞. Sal. absinth.

Scord.

prunell.

Ant. diaphoret. an. scrup. j.

Syr. è succ. card. ben. unc. j.

Aq. prophylactic. unc. ij.

M. F. Haustus.

Daar door quam zy aan het zweeten, de benaautheid was minder, en de koortse mede: maar den derden dagh borsten over al peperkorens uyt, en kortst daarna de tranen van de kinderen over het verlies van haar zorgvuldige Moeder.

Acht dagen daar aan ging de weduenaar ten seiven uuren 's morgens uyt, om sijn besmette zieken te verbinden: tegens achten quam hy in de moddermeulensteeg op een kamer, en trock zijn verbinddoose zoo haast niet uyt zijn zak, zeggende, *Pasick niet wel op?* of hy zeeg neder op een stoel, en bleef daar onbeweeglijk zitten tot den middag toe, als wanneer zijn knecht en oudste zoon quamen, om hem t'huys te brengen: hy stond op, en ging, van haar geleyd, bequamelijck over straat, maar hy hadde d'oogen toe, en konde qualijck een woord spreken. Men bracht hem voorts te bedde, en ten een uure zag ik hem leggen in een diepen slaap. Ick sprak hem aan, en konde na een lang en hart roepen niet meer als twee slechte woorden van hem krygen. Ik gaf deze sijn *slaapsieckte* den naam van *Coma soporosum*, en liet hem terstond klysteeren, en

het hoofd op die plaatse, daar de pijnnaad de kransnaad raakt, bestryken met deze olie:

℞. Ol. majoran. scrup. j.
rutac. drachm. j.
succin. rectificat. scrup. j.
rorismarin. scrup. f. M.

Belastende sijn oudste dochter, dat men hem de neus zoude prickelen met Tabaksbladeren, op dat hy tot niesfen mochte komen. Innerlijk soude hy dikmaals een lepelkje van dit watertje gebruyken.

℞. Aq. Antepileptic.
prophylactic. nostr.
betonic.
rosac.

Syr. de Stœchade an. unc. j. M.

De klyfsteer wierd wel gegeven en ontfangen, maar sonder kennis uytgelaten: de bladeren van Tabak deden geen werk, en van het waterje nam hy weinig in. Tegens den avond liet ik hem noch eens klyfsteeren, en van 't volgende niespoeder in beyde de neusgaten, de groote van een erweete, door een ganseschacht blasen:

℞. Flor. lilior. Convall.
Fol. majoran. an. scrup. f.
Hellebor. alb. gr. iij.

M. F. Pulvis tenuis.

Dit wierd soo haast niet in 't werck gesteld, of hy niesde drie of viermaal, en werd een goed deel welgeknoockte en geelachtigwitte materie quyt, niet door de neus, maar door de mond, swelgende een groot gedeelte der selve in 't lichaam, door sijn kleine kennis en verstand. Een ander gedeelte bleef hem in de mond noch leggen; want als men langs de wang naar de mond toe drukte, soo quam daart'elkens de grootte van een sincknoot etter uyt. Dit gaf my genoegh te kennen, dat in de hersenen een verzwearing was, en met een, dat ik voor hem de kinderen geen levens hope geven most, alzooy hy

door zoo groot een ontlasting ook de minste verligting of verstand niet kreeg, in tegendeel wierd hem alle vordere spraak en geluyd benomen, daar op quam hy aan het reutelen, en kortst daarna aan 't eynde van zijn leven.

Weynigh dagen daar aan storven twee van zijn kinderen en de dienstmaaght schielijck wegh. De knecht kreegh een Pestbuyl onder d'oxel zonder koortse: hy trock een blader, en genas die voort met aantreckende plaesters. Daar op wierd het jongste dochttertje, en drie dagen daar aan het oudste wel opgetrocken en verstandig zoontje sieck, en volgden, afkeerig van alle medicijnen, haar voorgaande vrienden. Eyndelijck wierd de oudste dochter en het jongste zoontje mede geraakt, en zijn beyde opgekomen. Het zoontje was wel koortfich, maar niet heftigh sieck: dan de dochter gaf my weynigh genesings hope; zy hadde zoo wel als haar broedertje een pestbuyl in de liesche, en kreeg den achtsten dag de sprouw, daar op wierd zy de koorts, en voorts de geheele sieckte quijt: Dit huysgesin bestond uyt thien personen, die altemaal met swarigheid besocht wierden: zeven daar van gestorven, en drie bleven in het leven. Die deze sieckte niet besmettelijck acht, (gelijck wonderlijcke reden of onredenkavelaars in de wereld gevonden worden,) kom hier en leere beter: de quaadaardigheyd gaat haren gang, en past zeer weynig op het krakelen van neuswijse menschen.

N A E R E E D E N.

Ick hadde Leefser, die onsen de konst bemind, voorgenomen ten minsten veertig diergelijcke Aanmerkingen te beschrijven, maar de liefde tot ons niet genoeg voltoyde konst heeft my by sekere gelegentheid gedwongen andere stoffen te verhandelen, die ik u op zyn tijd sal mede deelen. Gebruylt ondertusschen dese weynige tot voordeel van uw evenaasten, en weest oorsaak, dat ik de overige niet vergete.

Aan den Heere

J. RYKE WAERT,

Hoogvermaard Geneesheer tot
Rotterdam,

Tegens de Verdediging van
Jr. LOUYS de BILS;

Heer van Koppensdamme, &c.

MY N H E E R;

Ik ben U Ed. seer verplicht voor het gunstig oordeel over mijn geringe schriften, en hadde mede wel gewenscht, dat de nieuwe Ontleder by zijn honden gebleven, en niet met ongewassche handen voor het bedde der zieken was gekomen. Onder tusschen bevinde ik met leetwesen, dat ik mijne roosen voor de verckens heb gestroyd, en dat het verlorene tijd en arbeyd is, met onkundige van de konst te spreken. Want alle de deelen van zijn antwoord, die hy met een groote buykpijn moet geschreven hebben, toonen klaarlijk, dat hy mijne woorden hier niet verstaat, daar eenen anderen sin aan geeft, overal met sophisterijtjes en daar onder gemengde platters loopjes quansuys vernietigt, en in de saaken principale noch my, noch iemand ook in 't minste niet voldoet, gelijk alle de gene, selfs zijn grootste vrienden, die dese mijn antwoord alhier gelesen hebben, nevens my oordeelen, zoo dat ik tot de wederlegging van de selve niet anders noodig achte, als dat men mijne *Aanmerkingen* herlese of herdrukke: waarom de verziende kennisse der *Heeren Doctoren van Rotterdam* sonder twijffel een zoo bepaalde *Attestatie* gegeven heeft, dat ik zonder eenig nadeel de selve mede soude kunnen onderkennen,

kennen, ja misschien toonen, dat sy mijn gevoelen veel gunstiger is, als dat van den Heer van Koppensdamme. Of de Melk, dat is Gijl, niet uyt te melkaderen of gepretendeerde Dauvoeder door de geesten van den gepijnigden hond wat schielijck naar zijn behoorlijcke plaatse word gedreven, en alzo gescheiden, het water tot een nodig en lang bekent gebruyck wat klaarder achter laat, magh hy met meer en langere bedaartheyd voortaan onderzoeken; ick begeere hem mijn grondiger gevoelen tegenwoordig niet ten vollen t'openbaren, als noch verzekerd sijnde, dat het de Gijlonmogelijk is in de Scheyladeren te komen. Maar de goede Heer verlaat zig zelve en zijn zake zeer ellendig door deze belagchelike uytvluchten, dat hy, den geheelen Dauvoeder getoond hebbende, zijn konst niet wil te grabbel smijten, door 't aanwysen van een onnossel klapvliesje, dat ik wel weet van de nature aldaar noyt gemaakt te zijn. Een Edelgemoed, dat meer het weldoen als het geld bemind, behoorde zijn Eer veel meer te achten, als de verwachte som, die geensins van zijn Ed. geëyscht is om klapvliessen te vertoonen, maar hoe dat men sonder een droppel bloed te storten het geheele lichaam met een mes doorwandelen zal. Ik houde my verdedigt, en vreeze maar uyt eenige geruchten, dat d'een of d'ander (die my quansuys dienst sal willen doen) den *Artsenyveragter* op het lijf zal vallen, en in zijn andersins goet voor-nemen t'eenemaal sal storen; 't welk ik wegens de goede genegentheyd, die ick zijn Ed. als noch toedrage, niet gaarne soude sien, en daarom met allen yver trachten te beletten. Alleen hebbe ik, en dat eens voor al, twee dingen van hem te versoecken; eerstelijck, terwijl hy my van onwaarheyd onbeschaamdelyck beschuldigt, dat hy sich dit spreekwoord, *Mendacem oportet esse memorem*, alsoo wel gelieve te laten verduytschen, als te vooren, *Sus Minervam*; want dat hy meer als eens gezegt heeft, dat eenige watervaten van de lever af, eenige daar naar

roe loopen, of op dat de lever andersins verbranden zoude, wist ick met verscheyden geleerde en geloofwaardige luyden te betuygen, indien ik zonder *Attestatie* niet geloofs genoeg en hadde. Daarna verfoeke ick, dat de Jonckheer de *Geneeskunst*, die suyvere Godin, al knielende om vergiffenisse bidde, over de rachebellen die hy of quaadaardigh of onnozel in haar blinckend aangesicht heeft gespogen, en te vrede zy, als zy hem tot antwoord quam te geven:

U hooge sprongen zijn, Heer Meester, al gedaan.
Ick wil, om niemand ongelijck te doen, als nog gelooven, dat hy een goed en sinnelijck Ontleder is, als hy maar, volgens de waarheyd, wederom gelooven wil, dat hy een zeer slecht Filosooph, en nog slechter Geneesheer is; en daarom gants niet, veel minder nadeeligh, behoorde te spreecken van dingen, daar hy geen verstand van heeft. Want zoo hy dat malle paard, met zoo veel onbedachtsaam- en waanwijsheysd haver opgevoed, noch langer wil berijden, zal hy voorzeeker met zijn rockje van achtbaarheid afgesmeten worden, en niet lichtelijck weêr daar op geraaken; gelijk ik my verzekere, dat hy van U Ed. en zijn wijze vrienden lang en wel genoeg gewaarschuwt is.

U Ed. vergeve my deze lange en vrymoedige ophouding: de waardye in de welcke U Ed. by grootere en mijn middelmatig verstand is, magh ick alhier niet uytbreyden, op dat kleindere niet souden meenen, dat ik wat anders als de waarheyd van mijn sake soeke, waarom ik betere gelegentheyd verwagende, nu alleenigh seggen sal, dat ik zonder ommewegen ben en blijve,

M Y N H E E R,

U Ed.

*Ootmoedige en seer toegenege
Dienaar*

Amsterdam, den
3 April, 1660.

P. BARBETTE,

AAN

Van

PAULUS BARBETTE, M. D.

Op d'Anatomische schriften

Van Jonkheer

L O D O W Y K D E B I L S,

Heer van Koppensdamme, &c.

Gelijck de lange en zware konst der Medicijnen vry wat meer als een geheel mensch vereyscht, zoo hebben groote en het gemeene best beminnende verstandén van tijd tot tijd haren yver zoeken te bewysen, om het gene, dat haar dogt aan d'uitmuntende schriften van haar voorfaten t'ontbreeken; te volmaacken. Het is licht aan 't gene, dat andere gevonden hebben, iets by te voegen, maar het quam hier op geen eene konst of wetenschap aan, men moeste van de Wiskonst, Sterrekonst, Natuurweet, Chymie, Ontleding en andere, de voornaamste gronden ontlepen, om de werkingen en 't gebruyk zoo van onze lichamelijke deelen, als de vochtigheden en de geesten te weten, en door de dicke en veelvoudige vliesen van onse sondige ooggen te doorsien en t'onderscheyden; maar hoe weinigh vastigheids hadden wy, voor aler de gestadige oeffeningen en welgenomene ervarentheden ontrent de levendigen, ziecken en dooden heroordeel quamen strijcken. Onze eeuwé is hier in voor andere gelukkig geweest; de Meester der Nature heeft ons lichten opgesteken, die voor desen niet, immers niet soo klaar, gescheenen hebben: de Hoogduytsen, Nederlanders, Engelsen en Zweden arbeyden noch al yverig om hare konst volmaackter voort te stellen: hier te lande zijn verscheyde uytmuntende

de geesten , die niet stil sitten ; onder anderen een geestigh man , Jonckheer Lodewijck de Bils ; een man , die uyt een natuurlijke drift seer verre in d'ontleedkonst is gekomen ; een man , die ik zo om sijne schone werenschap van balsemen , als om zijn beleefden en recht adelijcken ommegang ten hooghste achte en be- minne ; evenwel om dat ick in een seecker schriftje , dat Zijn Ed. onlangs aan alle ware liefhebbers der Anatomie heeft gelieven voor te stellen , veel dingen bevinden , die ongegrond zijn , tegen de natuur en waarheyd strijden , het gevolgh niet hebben , dat Zijn Ed. maakt , en tegens d'eere en gemoet van wijse Lee- raars , ervare Practisijns , en dienvolgens tot de alder- hooghste schade der Lijders sijn geschreven , zoo heb- be ick , mijn beroep betrachtende , noodig gevon- den dese weynige en korte Aanmerckingen daar op te maken , en't oodeel onderworpen van de gene , die niet losselijk geloven , wat zy siende niet sien , maar , in d'Ontleedkonst grondigh en wel ervaren , beter kunnen onderscheyden wat inder daar , of in schijn maar waar kan wesen. Alzoo my de persoon , gelijk gesegt , seer waardig is , zoo zal ick deselve , zoo veel immers mogelijck , verschonon , en bewijzen uyt de Snykonst zelve , dat onze gronden beter zijn , als zijn Ed. d'onnozele werelt wijs wil maaken. Ick trede tot de saake.

I. Sijn Ed. klaagt , dat de huydendaagse wereld haar tot haar eigen nadeel van quadaardige wargeesten soo onpasselijk laat ringelooren , dat sy , in saeken van groot gevolgh , liever het nydigh en onverstandigh opgeven van eenige baatsuchtige menschen , als haar eygen oogen en oordeel , vertrouwen soudon willen , het welke sijn Ed. haar soo wel als 't geheele menschelijcke geslacht ten hoogsten schadelijck segt te zijn &c. Dat zijn Ed. sich in 't algemeene nootlot der saecken hadde gerust gesteld , maar dat dit nootlot haar Ed. en al de werelt gesmeect wiert van luyden , die by verdonkeringe van zijn eer hun naam en voordeel soecken &c.

Hier hadde *zijn Ed.* het heydens woord van nootlozen heydenen heel wel kunnen overlaten, en meer op de krachtige voorsienigheyd Gods, als op de zwacke poginge der menschen sien, zo hadde *zijn Ed.* noch op deese ure kunnen geruust wesen. Maar *zijn Ed.* soekt van buyten, wat zy in haar eygen huys wel vinden konde. Het *middel*, dat *zijn Ed.* gebruyckt om tot *zijn oogwit* te geraacken, is daar de meeste oorzaak af; want het is onuytvoerelijck, gelijk de *Leser* uit de *Waarschouwing* van den *Heer Professor Joaen van Horne* wijdloopig kan bespeuren: en *zijn* het zyn rechte vrienden niet geweest, die het hem hebben aangeraden; ik soude *zijn Ed.* gaarne daar over gewaarschuwt hebben, ten waar ik meer als te veel bevonden hadde, dat *zyn Ed.* van *zijn* in de lucht getimmerde *Kasteel* niet als met een val wederom in *zijn* aardsche wooning sou willen kruypen. Daar *zijn* veel andere middelen, in de welke *zijn Ed.* haar volkomen genoeggen hadde kunnen krygen, en alzo inderdaat bevinden, dat de *baat* en *nijd* van anderen geensins de hinderpaal van *zijn* goed voornemen is. Ik verseekere *zijn Edele* dat de menschen, die hy *baatzugtig* noemd, niet alleen *zijn* goede vrienden, maar ook eerlijke en Godvreesende luyden zyn, die haare konst alzo hoog achten, als *zijn Edele* de sijne, en evenwel geen tonnen gouds begeeren, om deselve tot voordeel van 't gemeen en haaren evennaasten in het licht te brengen.

2. Ik zal hem doen sien, segt *zyn Ed.* voorder, en zoo klaar als de middag bewijzen (soo hy anders niet blind is), dat alle die tot noch gemaakte beschryvingen van onze naturelijke werckingen, soo oude als nieuwe, niet alleenelijck sonder grond en oordeel. maar ook rond uit vals en verdicht zyn, by *Meesters* die noyt geweten hebben als by gissinge, waar zy de natuur ontgingen, door wat wegen zy haar leyden, en waar zy haar een laatste laten souden.

In de voorreden hebbe ik getoont, dat om wel van de werckingen van de deelen onses lichaams t'oordeelen de Philosophie, Chymie, Astronomie, Geneeskunst en dagelykse practijk t'eenemaal noodig was; nu zal een ongeletterd' gast, die my onlangs selfs bekend heeft, dat hy voor twee jaren noch de namen van onse lichamelijck deelen niet wiste, den grooten meester spelen: en d'aldergeleerdste, zoo oude als nieuwe Schryvers, van valsheyd overtuygen. Ik vreesse dat deese nieuwe Oculist, die andere wil doen zien, al sneeuw blind is geworden, en dat hy op sulck een brossen ys wat gaande, lichtelijck in een wrak zal vallen. De schoenmaker bleef veel beter by zyn leeft; want dat Jonkheer de Bils finnelijk ontleed, wil ik hem te geval seer gaarne gelooven, alhoewel ick sijn handeling nooyt gesien hebbe.

3. *Ik zal hem met deselve lichtigheid doen begrijpen, dat de hedendaagse practijck der Medicynen gants onredelijck, sorgelijck, en voor een Edel gemoet, (dat meer het weldoen, als het geldt bemindt) onverdragelijck en ten hoogsten bedenckelijck is: en dat men door mijne uitvindinge en kennis der waarachtige werckingen van alle vochtigheden en gistingen, die 'er in ons zijn, soude kunnen geraken tot een vast en wiskunstig gebruyck van alle behulpmiddelen, dewijl ick hare veranderingen van klier tot klier vervolgen kan.*

Hier wil al wederom een man, die de hoedanigheden van brood en wijn, welcke hy dagelyks eet en drinkt, geensints behoorlyck kan beschryven, gelijk ick genoegsaam ben verseekerd, de hedendaagse Geneesheeren tot het vaste en Wiskunstig gebruyck van alle hulpmiddelen doen geraacken, *sic sus Minervam docet.* Practisijns, die, volgens haate plicht, zoo de waarheid als de welvaart van haar siecken beminden, hebben, zoo haast de Watervaten bekend waren, yverig en naeuw geler, of de kennisse der zelve eenige betere ver-

andering zoude kunnen maken in de maniere van geneſing: maar de wijze ervarentheit heeft haar rond uyt neen geſeyt. en de reden volgde haast; want nademaal zy diep in 't lichaam leggen, zoo konden geen middelen by haar komen, voor al eer zy verſcheyde tedere deelen, ja, wegens den ommeloop des bloeds, het geheele lichaam doorwandeld hadden. Ook zijn ſy dun van vlies en uytermaten teer: ik bekenne, dat wy van hare ſiekten nu wat betere reden kunnen geven; maar hadden de voor dees daar toe gebreycte middelen niet goed geweest, ſy ſouden ſoo veel duyſendmalen niet geholpen zijn; oock als wy, na d'opkomſte der Melckaderen en Watervaten, over nieuwe medicijnen ons hoofd meer als eens gebroken hadden, hebben wy geſien, dat de zweet- en waterdrievende middelen de voornaamſte waren, en deſelve wel duyſend jaren te vooren by d'oude Leeraars duydelyk geſchreven, en konſtig toebereyt gevonden, en daarom op der zieken tafels dies te vrymoediger kunnen opdifſchen. Heeft nu zijn Ed. het wild van anderen opgedaan, in plaats van de ſtaart by d'ooren gevat, en ſinnelijcker ontgonnen, wy zullen hem bedancken, als wy, daar op genoodigt, het minſte ſtuckje daar af zullen genooten hebben. Maar nademaal zijn Ed. nu alſoo wel bekend, als wy te vooren, dat onſe *Groote Melkader* of zijn *Dauwvoeder* in de Holader loopt, ſoo is het onmogelyk, dat om drie vier rackjes van de Watervaten, die ſijn Ed. meer als andere meent te kunnen toonen, in de maniere van geneſing oock d'alderminſte verandering kan komen. Ten is niet goet (hoe wijs ſeg ik niet) van dingen nadeelig te ſpreken, die men niet grondig genoeg verſtaat; daar zijn miſſchien eenige tyden, die jonge luyden wat laatdunckentheyds roelaten, maar in publijke ſchriften komen ſy ſeer ſelden, en niet wel te pas.

4. Ik zal hem doen taſten en voelen, dat tot nog toe geen levend menſch de loopen van de watervaten nog haar

spring recht bekend is geweest, en dat mijn Dauwvoerder tegens de meening van de Heeren Pecquet, van Hoorn, Bartholijn, Rutbeeck, Sylvius, en wie't zou mogen zijn, en heel andere vocht, en tot een ander werok geschickt, besluyt, als dat bloed sou kunnen worden, &c.

Deze woorden steunen op de beschryving van Sijn Ed. Dauwvoerder, wiens voornaamste stucken wy alhier ontleden moeten, en dat in de selfde ordre, in de welck hy van sijn Ed. is voorgesteld.

5. De drabachtigste vocht der spijsse, eygentlijk Gyl genoemd, gaat door de Scheyladeren ongemiddelt in de Poortader, &c.

Hier steld de Heer Ontleder seer goed koop, het gene hem dier zal staan om te bewijsen. Indien hy, die alle menschen overtreft, van een gering mensch noch wat leeren wilde, ick zoude hem toonen, dat het de Gyl onmogelyck is in de Schuyladeren te komen, maar dan zal zijn geheele stelling vallen. Hy gelieve eenen levendigen hond t'openen, en terstond een der dunne darmen op twee plaatzen dicht toe te binden; daarna mach hy aan een der Scheyladeren, die tusschen de twee banden naar 't gedarmte loopt, een dwars sneetje geven, steken daar een pijpje in, en blasen zoo stijf, als hy kan; hy zal bevinden, dat d'alderminste lucht niet in 't gedarmte komt, maar dat de ader eyndicht tusschen het eerste vlies, dat van de Pensak komt, en het tweede, dat hem eygen is; zoo dat'er noch twee deuren geslooten zijn, eer hy in de holligheyd der darmen komen kan. Hoe zoude nu de drabachtigste vocht der spijsen in de Scheylader komen, nademaal de dunne lucht geen raat daar toe weet?

6. Van waar sy, de Lever doorvloeyende, langs heen de Holader in het hert gestort wert.

De Gyl, ja het bloed self, vloeyd geensins door de Lever, maar het wort daar door gekleinst; by

hy mach soo gauw zijn als hy wil, hy sal my nimmermeer bewyzen, dat de Poortader met een zichtbare opening in de Holader gaat; die tot de doorvloeying anders t'eenemaal noodzakelyk soude zijn. Die misflag is te groot voor een man, die alles wil berispen en om ver smyten.

7. *De oorzaak van de voortgang, die sy uyt de darmen in dese aderen heeft, is de natuurlijke persing der omgelegen deelen, en de gestaltenisse, die haar selve eygen is.*

Sijn Ed. beswaard die omgelegen deelen zonder noodzakelykheid; de natuur hadde haar al lang te vooren een gantsch anderen last gegeven. De Aderen en Slachaderen hebben altemaal haar eygen beweging, die van de gestaltenisse niet komt; de Heer Professor *Sylvius*, die hy sonder reden beschuldigt, soude hem d'oorzaak veel berer geseyd, en ook veel beter bewesen hebben; hy gelieve Sijn Ed. derde disputatie van den ommeloop des bloeds eens na te sien.

8. *Waar door de Klapvliessen van de monden deser aderen nootsakelyk geopend werden, om'er (nergens bequamer heen komen vindende) te ontfangen, &c.*

Dit seggen is zo belagchelyk als valsch; indien zijn Ed. my aan de monden der Scheyladeren eygentlyck genoemde Klapvliessen toonen kan, ick zal ook zeggen, als hy van zig selven, dat'er sijns gelijcke in de wereld niet is.

9. *De voorsak van de opstijginge, die sy naar de Poortader doet, is wel ten deele mede de verhaalde reden, dog voor al het slagaderlijcke bloed, dat uyt de Scheylslagaderen, met deselve ondermengt, haar, volgens de wetten van den ommetrek des bloeds, met sich drüft naar de Lever, &c.*

Hier toond sijn Ed. dat hy de lang bekenden ommeloop des bloeds op dese uur noch niet verstaat. Als het slagaderlijcke bloed sijn beste en geestige deelen aan de partyen des lichaams tot haar onderhoud, en voetsel heeft overgegeven, zoo senden

de Slachaderen het grovere door de aderen wederom te rugge om herkoockt te worden, zoo is het dan in de Scheyladeren geen slachaderlijck bloed meer, en heeft ook de geesten niet, die volgens de meening van zyn Ed. noodig soude zyn, om de Gyl naar de Lever te dryven.

10. Neemt een hond, snijt hem op, om in de buyk te komen, scheyt de Slachaderen en de aderen des Scheyls van een. Bind de Slagaderen soo af, dat zy langer geen bloet in de aderen kunnen overgieten. Naait de hond toe, laat hem so een uur vier of vijf leggen, tot dat de spijs hem voor af ingegeven, schijnt verteert te wesen tot Gyl; hem met eenige voedende vochtigheid door de muyl verquikkende; ontnaeyt hem weder, en siet dan de aderen na, gy sult de Slachaderen ledig bevinden, en de aderen vol van een drabbe vogtigheid, die doncker graauw van couleur en glaesachtig is: die men dan lichtelyk in de Poortader voort kan stuwē; van waar zy ongetwyffelt in de Lever opgist. En dat dan dese vochtigheid (niet op deze pynelycke en geweldige, maar op een wyse, die de natuur onderhoud) soo verre gebragt, in de Lever by manier van kookinge of opwellinge eenige veranderingen krijgt, eer zy het hert nadert, is hier uit te bewijzen, dat men de Poortader onder de Lever openende, daar in een veel geklonterde en doover vocht vind, als dat is, dat reets de Lever behoortlyken doorvloeyende in de Holader helder en lugtig, en gantsch ongelijk het ander bespeurt word.

Met dit experiment meent sijn Edele de geheele saak te winnen, en ondertusschen is het voor sijn Ed. meer schadelijk als dienstigh; want het bewijst de geene, die eenig oordeel hebben, oock het alderminste niet, als alleen den ommetrek des bloeds, die niet meer in twijffel word getrocken. Als de gebonde Scheylslachaderen ledig zyn, zoo vind sijn Edele in de aderen een drabbe vochtigheid, die doncker graeuw van couleur en glaesachtig is. Dit neemt zyn Ed. voor Gyl; wat kan 'er onnooseler bedagt worden? Dat zy donckergraeuw van couleur

is, is niet t'eenemaal waar; want zy is meer bruyn als graauw: ja de gene, die mijn sijn Ed. getoond heeft, was vry zwart. Dat zy niet glaasachtig van wesen is, wederleyd sijn Ed. selve een weynig lager; want sy word maar, zeyd hy, glaasachtig als sy een uur in de Zon gestaan heeft; zoo verraad de muys haarzelven door haar piepen. Maar dat het in der daat geen Gijl, maar niet als enckeld bloed is, kan yder een bevinden, die het bloed gelieft te drogen. Zijn Ed. neeme rechte Gijl uyt de maag, of uyt het dun gedarmte, indien hy, droog zijnde, glaasachtig word, men sal geloven, dat sijn Ed. niet gedroomd maar wel geoordeeld heeft.

Als sijn Ed. tot een bewijsreden daarby voegd, dat het vocht in de Poortader veel *geklonterder* is, als in de Holader, begaat hy een dubbelden misflag. Het bloed (want dit vocht is anders niet) en klontert noit in levendige aderen; sijn beest moet doen al dood geweest zijn. Daarna behoord hy te weten, dat alle Ontleders en Medicijns lang geschreven hebben, dat dat soo in de natuur most wesen; om dat het bloed, door de Poortader in de Lever gebragt, moste gesuyverd, en, naar mijn gevoelen, van de Gal gescheiden worden; hier uyt kan sijn Ed. het onderscheid tusschen 't een en 't ander bloed nu leeren.

II. De laatste grove mislag (want van kleindere, die veelvoudigh zijn, wil ick nu niet spreken) bestaat in de beschryving van de *Melckaderen en Watervaten*. Het is misschien waar, dat sijn Ed. de loop der selve wat sinnelijcker beschrijft, als de gene, die haar eerst gevonden hebben, gelijk dat in 't begin niet wel anders wesen konde; maar dat deze beyde vaten eenderhande vocht zouden voeren, en eenderhande gebruyck hebben, is voor een Ontleder en Natuurkundige overdragelijck. Hy doe maar sijn oogen open, hy sal sien, dat het eene wit drabbig en gemengeld, het ander enckeld, suyver en soo klaar is als kristal. Hy sal met een be-
vin-

vinden, dat de vliessen van de Watervaten doorsichtig en uytermaten dun zijn, en die van de Melkaderen driemaal dicker en geensins doorschijnend. Hy doe my nu geloven, dat, nademaal de natuur niet te vergeefs doet, zo veel verscheyde dingen evenwel een het selfde zijn.

Ook ontkenne ick wel duydelyck, dat het water naar de lever loopt: ick zal hem door een band contrary toonen. Indien het waar was, dat zommige watervaten naar de lever toe, sommige daar afliepen, gelijk de Joncker zegt, zoo zoude noorzakelyk een trydige loop moeten toegestaan worden, diergelycke in de geheele natuur niet te vinden is; men lette vry op het Meir en alle wereldse rivieren. Maar wil hy dat beweeran, hy gelieve, gelijk hy van andere begeerd, een watervat, geen melkader, alleen af te binden, en dan te wijzen aan zijn uytgenoodde gasten, dat het water van de band opwaards naar de lever, en niet van de selve af en naar de klieren loopt, zoo sal hy beter geloof als met zijn ydele praat verdienen.

Hier uyt sal genoegsaam, meen ick, blyken, dat de hedendaagse practiick op veel vastere gronden staat, als zijn Ed. wel meend; en dat zy voor geoefsende verstanden niet alleen niet zorgelyk of bedenckelyk is; maar ook seer verdragelyk voor een edel gemoed, dat van natuur een vyand is van gierigheyd: want ick weet niet, wat zijn Ed. beweegd heeft reflexie te nemen op de baartzugtigheyd der Medicijns; ick hebbe hier te lande noch niemand hooren klagen, dat zijn profijten machtig waren om groote jaloufye aan Vrankrijck of Engeland te geven.

Hier uyt volgd met eenen, dat sijn Ed. op sulck een wilde manier van schryven de ware Liefhebbers der Anatomie niet als een verwarde wetenschap kan mededeelen, en van de recht- en schoongebaanden, op een onessen en gevaarlijcken dool-

weg brengen; 't welck ick, vyand van oneenigheyd; gewiffenshalve moeste fchryven: want in alle andere voorvallen zal ik toonen, dat ik vriend kan wesen van de perfoon, terwijl ik over de waarheyd van de zake met haar twifte.

Eynde deser Aanmerkingen.

P R A X I S
BARBETTIANA,
Of
GENEESOEFFENING
Van
P. BARBETTE,

Met Aantekeningen en Aanmerkingen ver-
rijkt, door

FREDERIK DEKKERS, M. Dr.

Nevens een Bladwyser der Hoofstukken, en van
alle zaken en woorden.

*Uit het Latijn vertaalt, en in dese Vijfde Druk
van nieuws oversien, en van alle
Drukfeilen verbeteret.*

EXCELLENTISSIMO
MEDICO
PAULO BARBETTE,

P R A X I N suam perspicuè & compen-
diose edenti.

Illustrat Medicam Doctor Barbettius Artem,
Succinctamque docet methodum, quâ pellere morbos,
Noscere morborum causas, Symptomata, signa
Nunc poterunt Medici: quare properate Medentes,
Qui cupitis vestris agris adhibere levamen.
Porrigit hic vobis dextram, P R A X I N Q U E fidelem
Expertus Medicis P A U L U S B A R B E T T E, Medentum
Amstelidum prægrande decus, verusque Machaon.
Consulite illius P R A X I N, quæ mystica multa
Continet in sese medicamina sæpè probata:
Aurhorique hujus iustas persolvite grates.
Perge tuum, B A R B E T T E, decus, nomenque per orbem
Spargere terrarum, miserisque occurrere, scriptis:
Perge tuis studiis Medicinam extendere, P A U L E,
Historiasque simul morborum scribere doctas.
Vive diu, ut morbos ex corpore pellere possis:
Sic Barbettiadum laus stabit in orbe perennis,
Prestantesque tuos semper referemus honores.

Amicitix ergo posuit

T H E O D O R U S W Y N A N T S,
Reipubl. Amstelod. Med. ordin.

VOORREDEN

daar ik mede te rade gegaan hebbe, byna niets ontleent; maar overal mijn eigen gevoel en oordeel gebruikt. Verwondert u niet, dat ik de gemeene Pituita, of Slym: veeltyds Lympha Crassa, of dik water noeme; laat de Ontleders en Geneesheeren de selve dieper beschouwen, zy sullen bevinden, dat ik waarheyd geschreven hebbe; doch in de Maag, ende Darmen moet men se onderscheidentlijk aanmerken. Gy onderwyl, gebruikt dese dingen en bemint, soo het u goet dunkt,

Uwengeheel eigen

PAULUS BARBETTE.

Med: Doct.

OP DE
GENEESOEFFENINGE
VAN
D^r. P. BARBETTE,

Verrykt met de Aanteekeningen van
D. FREDERIK DEKKERS.

GR, die om uitgeteerde spoken,
Scherminkelen, verminkte leén,
Gewonde, pijnlijke en gebroken
Te helpen, voor ontelbre wéén,
Ontelbre middelen durft wagen;
Die 't zaadvolle ingewand doorwroet
Van d'Elementen, die voldragen,
De Vruchten van den Zonnegloet
In heilzame eigenschappen baren:
Of by de gryse Ervarentheid,
Dat Artzorakel, in 't verklaren
Der Konste onfeilbaar, om bescheid
En leszen aanhoud: ô Scholieren
Van Kosmus! leg den arbeid af
Om Heelkonst-schrandere Arabieren
En wyze Grieken uit hun graf
Te halen. Laat de Zinnen rusten,
Vermoeit van sukkeling langs Strand,
Door Eilanden en vaste Kusten,
Om na te speuren wat elk Land
In smert genezende Artzenyen
Den Heelkonstoeffenaar bedeed,
Wat d'Costkim, trots op speceryen,
't Gewas - en mynryk Westen teelt
Tot troost der sterffelyke Menschen.
Al wat, ten beste van 't Gemeen,
De Quaalbezorger ooit kon wenschen,
Is hier op 't loffelykst by-een
Geschikt, door twee op 't hoogst ervaren,
BARBETTE en DEKKERS, die om 't quand
Ontdekken, en te doen bedaren,
d' Onsterfflyke eer van Hippocraat,

Door bygeloozige Afgodiffen
 Met pragt op 't Gildaltaar gezet,
 Begrimmen, noch uit nyd betwiffen,
 Maar wel verdienen Kom dan met
 Weetgierige oogen deze Bladren,
 Dees heylbron voor d'elendigheit,
 En toevlucht der bedrukte nadren.
 Hier vindmen wapenen bereid,
 Om duizend wrede lichaamlagen,
 Een yflijk moordheir vande Dood,
 Den kostelyken roof t'ontjagen.
 Dat dan de fwakken, die uit nood
 Zig onder uwe hand begeven,
 Door onverwagte hulpe bly,
 Van wenschelyke uitkomst, aangedreven,
 Hun ach! Wat pijn! Helas! Ooi my!
 Veranderen in vreugdeklanken.
 Om, met gejuig en handgeklap,
BARBETTE en DEKKERS te bedanken
 Voor 't merg van hunne wetenschap,
 Zo mild de quynende gegeven,
 Dat zy alle eeuwen overleven.

H. DULLAART.

IN EANDEM PRAXIN.

SI Medicus agris adsit herbarum sciens
 Inque Arte clarus, spes valescendi datur
 Cubantibus lecto: larus sed ipsius
 Si simul & alter claudat haud doctus minus,
 Brevi resurgit tabe correptus gravi
 Agram beatis Patriam, docti Viri!
 Qui pariter Artem jungitis charta novâ.
 Hanc ergò PRAXIN. non finy Latium vetus
 Gestare tantum debet; Hollandis quoque
 Hac jure detur; utque capiant regulas
 Artis salubris, adjuvent Interpretes.
BARBETTE, vive per celebrem adeò tuum
 Doctumque calamus; celsus haud minus & honos
DEKKERS sit illi, qui probam lucem tulit
 Nostræ juventuti, docendò plurima.

VOOR

VOORREDEN

Van

FRED. DEKKERS, M. D.

Aan den Lezer.

Goedwillige Lezer.

Et geene *Democritus* in den Brief aan *Hippocrates* zegt, dat yder Mensch in 't byzonder kennisse van de *Geneeskunste* behoort te hebben, doet tot de waardigheid der *Geneeskunste* niet: maar de moeyelijkheid van deselve schijnt genoegsaam te vereiffchen, dat

wy gelijk als met gemeenerhand aanspannen, om de *Geneeskunste*, soo veel als doenlijk is, tot hare volkomenheid te brengen. Invoegen dat ook dikwils een Huisman in dezen zeer bequame dingen gesproken heeft; waarom ook 't vlijtig pogen van iemant geenfints veragt moet worden: want soo moeyelijk is de *Geneeskunst*, dat zy door de naarstigheit van eenen mensch naaulijks tot haar volmaaktheid gebragt kan worden. Veel, in waarheid, hebben de *Ouden* gedaan, en in het licht gebragt: maar de eene dag leert den anderen, en deze onse eeuwe is vry vruchtbaar, en genoegsaam als opgepropt van nieuwe vonden, waar door de *Geneeskunst* niet weinig verlicht word; en die gelegentheid verschaffen, en als den weg banen om den aard der *Ziekten*, en der selver oorzaaken onderscheidelijker te kennen, en zekerder te genezen. De *Ouden* gebruikten weinige *Geneesmiddelen*, om dat hun weinige bekend

V O O R R E D E N .

waren; maar nu ter tijd is'er soo groten Oegst van hulpmiddelen, dat de *Geneesheer* door de menigte der selver byna overfulpt word, en om den overvloed der zelve gebrek lijd. Want soo groot is het gebruik van de *Chimie*, en soo groot de vrugtbaarheid van de Nature, dat'er geen hoek op aarde zy, waar de *Geneesheer*, op de *Chimie* afgeregt, geen genoegsame hulpmiddelen vind, tot genezing van ider ziekte; ook is'er soo grote genoegsaamheid ja overvloed van Kruiden, die van zelfs, en in het wilde opstaan, dat de doorslepe *Geneesheer* sig daar mede ten hoogsten kan voldaan houden. Uit beide de Winkels hebben wy byeen vergadert de hulpmiddelen, die de Menschelijke broosheid kunnen te stade komen: Ook hebben wy de Gedierten niet gespaart, die van den goedertieren en Almogenden God geschapen zijn, niet alleen om tot voedsel der Menschen, maar ook om tot Geneesmiddelen te dienen. Wy nu hebben het geleide gevolgt van den zeer ervaren *Man*, den *Heere Doctor Paulus Barbette*, *Zal. Ged.* dien wy in de *Genees en Heelkunste* grotelijks te danken hebben, om dat hy veele van zijne vonden niet alleen beknoptelijk, maer ook dezelve in seer goede schikkinge heeft voorgesteld. De goetwillige *Lezer* verschone my, indien ik niet overal niet hem in gevoelen over een kome; want struikelen is menschelijk, en mogelijk zal ik gedoolt hebben, echter niet willens; dewijl ik niet anders foeke, dan de *Waarheid* haar regt te geven, en mijn gewillige genegentheit aan het Menschelijk Geslagt te beruigen; 't welk, gelijk ik meine, ook de *Nijd* zelve niet qualijk nemen zal: want men dringt niemant iets op, maar dat gy dit mijn Werkje met dat Gemoed gelieft te ontfangen, als het word aangeboden, is de bede van

Uwen

*In Leiden den 12
van Lentemaant.
1669.*

FRED. DEKKERS.
Med. Doct.

GENEES-

G E N E E S O E F F E N I N G

Van

P. BARBETTE.

HET EERSTE BOEK,

HANDELENDE

Van de Gebreken des Hoofst.

I. HOOFSTUK.

Van de Vallende Ziekte (Epilepsia.)

I. **U**itbeelding (Definitio.) De Vallende Ziekte is een trekking der Ledematen, of een tegenatuurlijke (a) beweging van de meeste deelen des lighaams, en menigmaal voor een wijl met quetsing van verstand en zinnen.

II. Het Deel, dat bysonderlijk *beschadigt* is, zyn de *Herffenen*, en by gevolg de *Zenuen*, maar in geenderlei wyze de *Vliesen*.

III. d' *Onderscheiden*. Zy is (1) *Eigenlydig*, of (2) *medelydig*, *sterk* of *zagt*, (3) *omlopig* of (4) *ongeregelt overervende*, of door eigen misflag en *levens-wyze* verkregen.

A 5

IV. De

(1) *Idiopathica*. (2) *Sympathica*. (3) *Periodica*.
(4) *Inordinata*.

(a) **N**Amelijke een *convulsive* *posende trekkingen*) als wel een of trekkende. De *Geconvulsie* of gedurige trekking neesoeffenaars hebben ook in der ledematen selver aangede vallende Siekte dikmaalter *merkt*.
trekkende bewegingen (*ver-*

(b) En

IV. De naaste oorzaak is het (1) water, 't welk in de Herffenen bedorven is, en de Zenuwen door zijne fcherpigheid (b) prikkelt. De Afgelegene oorzaken moet men in de Melkklieren, in 't Harte, Lyfmoeder, en andere deelen (c) zoeken. Want al wat machtig is het water

(1) *Lympha.*

(b) En dat Zuurwrang is, niet ver te kennen: indiense uit de alleen de Zenuwen prikkelen-eigenlijdentheid der Herffenen de, maar defelvige ook door ontstaat, soo zal daaraltijd een zijn wrangheid gelijk als t'sa-befwaardheid en hevige pijn mentrekkende, en alsoo den des hoofts zyn, als ook een vryen invloed der animale gee- fwakheid der finnen, een ver- ften in de Zenuwen belettende, dooftheid, een bleek aangesigt veroorzaakt de verposende trek- en ongeruste droomen. Indien kende bewegingen, of de ge- uit medelijdentheid des maags, durige trekkingen der Lede- of desfelvigers bovenste monts, maten zelfs: dat het een fuit- fo voelen de lijders pijn voor 't achtige wrange fcherpigheid hert en de krop van de maag, is, blijkt genoegzaam uit de uit- als mede een byting, of ook werkingen en de genefing. wel een opspanning, voorna-

(c) Wy hebben befeurt, dat mentlijk als fy nuchteren zyn, 'er fomtijts iets fcherps uit de en kunnen den honger zeer be- duim des flinkerhands (de zwaarlijk verdragen. Voor de Ziekte het zelf voelende) na verheffing zal veeltijts wal- het hert en de herffenen be- ging, pijn, hertkloppinge en weegt wierd, welke gebonden een flaauwte gaan: van gelij- zijnde, de verheffing fomtijts ken eindigtse met braking van langfamer aanquam, ja zelfs galachtige of flymerige of fuit- veelmalen belet wierd. Hier vogtigheden, welkers Gefchie- kond gy vele gefchiedeniffen denis Galenus verhaalt *Lib. 5. de by verfcheide Schrijvers van loc. affect.* indiense uit de Lijf- lefen: fiet *Galen. lib. 3. de loc. affect. c. 5.* als ook *Iohannem Schenkium lib. 1. van de Vallende ziekte observ. 185. p.m. 162.* en de volgende.

De volgende tekenen geven indiense van d'uitterfte Lede- de *verfcheide oorzaken* der fel- maten voortkomt, zoo voelen zy

water fcherp (d) te maken, het zy dan dat het gal, het zy dat het (1) flym, of de vogt van het Alvleefch, of zaad, of maandftondig bloed zy, veroorzaakt zeer ligtelijk de vallende ziekte, zoo de Herffenen qualijk gefelt zyn. Dampen laat ik hier niet toe.

V. *Kentekenen.* Het Hooft is pynlijk, zwaar en fuitzelig: het aangesicht bleek, de uitterlijke leden koud en trillig. De beweging der tonge is ongeregelt, de Zieke vreesagtig en treurig (e), en stort fomwyle fchielijk ter aarde. Nu worden 'er eenige, dan weder veele deelen des lichaams getrokken. Deze heeft de handen gefloten, gene word in bochten getrokken: deze loopt, gene zit. De meeste weten niet wat zy doen; eenige hebben 't gebruik van hare uitterlijke als innerlijke zinnen; maar dit agt ik zelden, en onvolkomelijk te gefchieden. Eenige roepen, andere knerffen op haar tanden, ronken, fchuimbekken, en loozen haar water, drek, en zaad zonder haar kennis, of tegens haar dank.

IV. Voor-

(1) *Pituita.*

zy iets kouts na de herffenen eynde. De melancolike of opftygen, welkers gewelt men fwaarmoedige van aart krijgen met een band om't befchadigde deel, wat vaf geflagen, veeltijts de Vallende ziekte; fomtijts ligtelijk beletten kan. en die de Vallende ziekte hebben, worden veeltijts zwaarmoedig, ja zy zijn byna altijd Gelijk men dit uit onze aanmerking over dese verdeeling melancolijk. Suire en wrange sien kan: foo datze de Vallende fcherpe dingen zijn voornamentlijk in de Vallende ziekte, en in alle melancolike qua-

(d) Namentlijk fuitachtig wrang.

(e) Dit zijn de voorboden, als ook de kenteekenen van d'aanftaande Vallende ziekte. Hippocrates zegt te regt lib 6. *de morb. popularib.* ontrent het

len feer fchadelijk: foo heeft die grote Hippocrates en Galenus gemeint den Azijn en alle fcherpe zuire dingen het voedzel der melancolye te wesen.

(f) Hip-

VI. *Voortekenen.* De *Eigenlydige* valt zeer zwaar te genezen; de *Medelydige* word dikwils, en in de kinderen lichtelijk geholpen, de *overervende* nooit (f).

VII. *Aanwyzingen.* Het Hoofd staat te zuiveren, en te versterkken. Het (1) water te matigen (g); de afgelegene of verschovene oorzaken te weeren.

VIII. *Genezing.* In de (2) *Verheffing* dezer Ziekte zyn vorderlijk de wryvingen, het binden der ledematen, steekingen, roepen, nypen, laatkoppen, clisteren, zetpillen; het openen des monds, de uitterlijke deelen regt uit te trekken (b); smeeringen der hooftslapen, der handen, der neuze, des bekkeneels ontrent de naden, inzonderheid by de Kroonnaad; ook is het rooken dienstig. Het gebruik der verdovende middelen is nut en schadelijk. Deze wel te onderscheiden is het werk van eenen ervaren Geneesheer. (i) Het zelve zegge ik ook van de Aderlatinge. (1) Bui-

(1) *Lympha.* (2) *Paroxymus.*

(f) Hippocrates heeft dese volgende voortekenen: De jonge Liederen werden door de veranderinge des ouderdoms, der Landen en der spijfsen voornamentlik van de Vallende ziekten verlost. *Aphorif.* 45. *sect.* 2. en *sect.* 5. *Aphor.* 7. De Vallende ziekte, die in de jonkheit komt, verandert wel; maar die se na de 25. jaren krijgen, behouden se meestentijd al haar leven lang, en verfelt haar tot de doot toe. Siet ook by den seer geleerden C. Celsus *lib.* 3. *cap.* 23. *p.m.* 172. Nu in welken tijt des jaers en gestaltenis de Vallende ziekten komeu, siet Hippocrates *sect.* 3. *Aphorif.* 16, 20, en 22: en

C. Celsus *lib.* 6. *cap.* 1. *p.m.* 43, 45, 48. en *cap.* 8. *p.* 68. en 73.

(g) Men moet het water (*Lympha*) niet alleen, maar ook alle de humeuren verbeteren.

(b) Allenxkens, niet met geweld, dewijl de Geneesoefenaars waargenomen hebben, dat hier door de beenderen ontledet worden en ook wel gebroken zyn.

(i) De narcotike of verdovende middelen moet men in de verheffing myden, hoewel buiten die, het matelik gebruik der selver veel profijt aanbrengt, voornamentlijk met eenige byzondere kragt tegen dese ziekte hebbende dingen vermengt. (1) Een

Buiten de (1) *Verheffing*e moet men byzonderlijk acht nemen op de gematigheden, op de naby en afgelegene oorzaken. Beschouw de oogen, het aangezicht, en tong; onderzoek de Pols, tast de Maag en de (2) zydebovenbuiken, nadien de oorzaak van de Medelijdende Vallende ziekte meestentyd in de zelve zijn zitplaats heeft; om het (3) Waters wille zal men acht nemen op de uitterlijke deelen, te weten, op de handen en voeten. Dit aldus waargenomen zynde, zoo laat de vochtigheden, of met den eersten bereid, of, na de zake geschapen zy, aanstonds uitgedreven worden. De deelen worden door bereidende middelen met de eigenste arbeid ook versterkt. En zo het quaad verouderd is, dan moet men de bereidende middelen zoo wel als de purgerende meermalen herhalen. 't Aderlaten doet hier zelden nut; de braakmiddelen somtijds, maar met voorzigtigheid. (m)

(1) *Paroxymus*. (2) *Hypochondria*. (3) *Lympha*.

Middelen tegen de Vallende ziekte (Medicamenta Antepileptica.)

R Adices Acori veri, Angelicæ, Aristolochiæ, Artemisiæ (n), Cardanæ, Bryoniæ, Dentariæ, cryn-

(l) Een ligte Aderlating in des maags, uit vele taye, slymerige, en suire vogtigheden de verheffing gedaan, om de veroorzaakt word, soo zijn de beweging des bloets (dat door braakdranken vorderlijk, maar 't zuir wrang zap als gestolt men moeter altijd iets by men was) te bevorderen, heeft somtijts voordeel gedaan: anderen, dat een eigenschap tegen sints soo heb ik en andere Geneesoeffenaars bevonden, dat de Vallende ziekte heeft, als het aderlaten zo wel in als men namelijk eerst eenige insnijdende bereidsmiddelen, en den die de scherpigheid der vochtigheden verzachten, in't werk groote schade doet, en de verheffing selver feer verergert gestelt heeft. heeft.

(n) Sommige vertellen veel wonders van de Koolen, die men daags voor Sint Jan van onder

eryngii, fraxinellæ, hyperici (o) pœoniæ, scyllæ, succisæ, tormentillæ, vallerianæ sylv. vinceroxici. Anagallis, betonica, ruta sylvestris, polium, verbena; pœonia. Flores liliorum convallium, pœoniæ, stœchados, tiliæ. Semina aquilegiæ, atriplicis, pœoniæ, feseleos, cardamomum, cerasa nigra. Ligna buxi, tiliæ, quercus. Succinum, agaricus, castoreum. Coagulum leporis; cor ciconiæ, hirundinis, leporis, vulpis, vulturis. Cornu alcis, bovis, cervi, hirci. monocerotis. Cranium asini, humanum, cuculus ustus. Fel agni, cautuli nigri, urfi, vulturis. Fimus vaccæ nigræ, hepar asini, capri, ranarum viridium, turdi, urfi. Hirundo, Lac asininum, caprinum, equinum. Pulli hirundinis. Lien equi. Lumbrici terrestres. Mustelæ piscis caro, sanguis, & spina; ossa lacertæ viridis. Officulum cranii triangulare seu cruciforme lucii piscis. Pica. Penna pavonis usta. Pulli corvorum combusti. Sanguis catti maris, menstrui juvenularum, humanus calide assumptus, testudinis marinæ Stercus ciconiæ, coturnicis, pavonis, talpæ cor & hepar, testiculi equi, galli. Turdus foemina. Vesica apri. Ungula alcis, asini. Unicornu. Margaritæ (p) Hydromel. Aqua. Spiritus, Vinum.

onder de wortelen van de byvoet uitgraaft, maar 't is een dwaling, soo wel als dat menze's nachts ten 12. uuren uitgraven moet: want het zijn geen Koolen, maar oude en verstorvene wortelen van de byvoet, die veel vlugtig en vast zout hebben, en worden by na altijd daar onder gevonden. Het dosis is een vierdeel loot met eenig byzonder water in te geven. Siet Joël. *praxeos p. m. 85.* daar hy van de Vallende ziekte handelt, en by Schro-

derus *pharm. lib. 4. p. m. 21.* &c.

(o) Voornamentlijk de bloemen van Sint Janskruid; en haar tinctuur. Siet by Zwelfer in sijn Chymisch toegift *p. m. 765* 't welke wy zeer goed bevonden hebben tegens het beven van de handen en d'andere ledematen.

(p) Als ook de bereyde Corraalen, en der zelve magisteria, voor soo veel sy 't suur veranderen.

(q) Als

Vinum. Elixir. Syrupus Antidotus Cephalica Quercetani. Aqua Anhaltina, Hartmanni, Langii, Mynsichtii, Hirundinum usitata & Kobrenteri, picarum, ex foecibus humanis Matthioli, theriacalis. Spiritus Ant'epilepticus Basili, Paracelsi, Hartmanni; Cerebri humani, C. Cervi. Vitrioli viridis, volatilis, Tartari vitriolati, Salis Dulcis (q). Tinctura Solis Glauberi, Lunæ, Antimonii. Essentia & Tinctura Castorei, Elixir Crollii, Cratonis, Mynsichtii, Syrupus pœonia, stœchados, cinamomi. Ol. camphoræ, castorei, cranii humani, heracleotici ligni, majoranæ rorismarini, citri, rutæ, lavendulæ, succini, unguis alcis, zedoariæ, ligni Rhodii. Conserva flor. Anthos, lil. convall. flor. Aurantiorum, pœoniæ. Electuar. Heve. Saxonix, Montagnanæ, Theriaca Smaragdorum. Extractum Deodati, ceraforum, vitrioli narcotici, Laudanum Antep. Hartmanni. Bassanus ruta succini. Antaplecticus. Pulvis secundinæ, marchionis, species dialunæ (r) bezoardicum minerale, lunare, salia fere omnia tam fixa quam volatilia. Tabulæ Hartmanni, Langii, Pil. Antep. Plateri. Sapo Hispanicus (f), &c.

Voor-

(q) Als ook de zoete geest van Niter of Salpeter: maar de bloemen van Sal armoniac, het zy de witte, roode, geele, gaan alle d'andere middelen verre te boven: van gelijken de geest van 't zelfde zout, die de slymerige vocht niet alleen verdunt en insnijdt, maar zelfs 't zuurwring zap verbetert. hy is ook zeer vlugtig en door-dringent; maakt de zwaar-moedige vrolijk, gelijk wy menigmaal gesien hebben: Ik heb door des selvigers behulp ook verscheide Vallende ziek-

ten genezen, niet alleen van jonge Kinderen, maar zelfs ook van bejaarde, gelijk zulx uit de volgende Aanmerkingen blijken zal.

(r) Van Mynsigt, namelijk in zijn *armamentario Medico-Chimico. p. m. 100.*

(f) Het natuurlijk Vermiljoen, of dat van den Antimoni (spiesglas) heeft hier een bysondere kragt. 't Eerste noemt Crato den Zeilsteen der Vallende ziekte, en maakt daar dusdanig poeder van:

R. Cinabar. nativ. pellucidæ
limatæ

Voorschriften van afzettende Geneesmiddelen
(Purgantia.)

℞. Elect. è succo rosar. unc. j.
Pulveris Jalappæ drach. j.
Spir. salisrectificat. (t) scrup. j.
Ol. rorismarini, gutt. viij.

MS. F. *Conditum molle*, van 't welke de Zieke,
de grootte van 'een Notemuschaat drie of vier-
mael ter weke innemen zal.

of

℞. Extract. rhei,
Aloës lucidæ,
Resinæ Jalappæ ana. gr. vj.
Sal. succin. (u) gr. iij.
Ol. lavendul. gutt. ij.

MS. F. *Pil. Num. iv. de aurentur pro una dosi.*
of

℞. Crem. Tartar.
Oc. Canc. præparat.
Sal, Succin.
Diagrid. ana. gr. vj.

MS. F. *Pulvis*, dat men in gesuikert bier of
wijn innemen sal.

Voor-

limatæ tenuissime tritæ
unc. f.
Corall. rubr. &c.
Margaritar. præpar.
ana scrup. ij.
Croc. orientalis scr. j.
Fol. auri num. xv.

Wrijft dit alles wel op een
gladde steen. Het dosis van 6.
azen tot een scrupel met eenig
bequaam nat. Het Vermiljoen
van antimoni is het beste.

(t) Of veel eer den geest van
Sal armoniac, of van eenig oly-
achtig vluchtig zout; of wel
een scrupel van een geest, die
uit dese twee te samen ge-
mengde, door 2. à 3. cohoba-
tien vereenigt zijnde, gedistil-
leert is.

(u) Ik meen, dat de Autheur
door 't Sal succini het vlugtig
zout van Brantsteen verstaat.

(x) Een

Voorschriften van bereidende Geneesmiddelen
(Præparantia.)

℞. Liquor. Tartar. unc. f.

Sal. Ammoniac.

Succin. ana scrup. f.

MS. Hier van neme hy thien of meer druppelen,
viermaal des daags, met wijn in. of

℞. Sal. Prunel. Armoniac. ana dragm. f.

Oc. cancri crud. contus. scrup. ij.

Rafur. cranii human. scrup. iv.

MS. F. *Pulvis*, dat men in ses gelijke deelen moet
schiften, van welke de Lijder twee des daags
nemen sal, het een nuchteren, en het andere
's avonds voor de maaltijd. of

℞. Sal. succin. volat.

Cor. cerv. ana scrup. j.

Castor. drach. ij.

Infundatur horis 24. in f. q. Spir. Vin.

rectif. & Tincturæ extractæ adde.

Aq. prophylacticæ,

Julap. rosac. ana unc. j. f.

Syr. cinamom. unc. f.

MS. Hier van drinke hy drie of viermaal des
daags een of twee lepels.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Niklaas Hazard een Jongman,

26 jaren oud, vogtig van Herffenen, anders bloedrijk,

creeg alle daags driemaal, ja dikwils vijfmaal, zeer

zware (1) Verheffingen dezer ziekte, by wijlen een ge-

neel uur, en somtijts wel twee uren, met schuimbek-

ken, geschreeuw en quetsinge van al de finnen, daar op

een langduurige en diepe slaap re volgen quam. Behal-

ven d'Aderflating, die ik niet om de Vallende ziekte,

maar om byzondere reden, voorschreef, heb ik geen

ander middel gebruikt, dan het bovengemelde purgee-

nd *Conditum*; dog hy is niet dag op de zevende maand

genezen. Maar hy onderhield een byzondere gezerte

(2) levensmaniere. En het is nu thien jaar, dat hy, van

(1) *Paroxysmi.* (2) *Dieta.*

B

sijne

zijne ziekte verlost zijnde, alhier tot Amsterdam nog blygeestig in't leven is, en my met een bly gelaat groet, als hy my tegen komt.

2. De Dochter van Simon Gomes de Pas, ontrent 20 jaren oud, is een geheel jaar door met vallende ziekte en beroernissen geplaagt geweest, die wel niet seer vinnig, maar van ten zeven uren des voormiddags, tot 's avonds ten 9 uren geduurden, met schuimbekken sonder spraak, en sonder merkelyk gebruik der sinnen. De Maandstonden niettemin vloeiden op een behoorlijken tijd en mate, en des nachts at, sprak en dronk se, maar soberlyk. Ik heb haar dese pillen voor eene reis voorgeschreven:

℞. Castor. Sal. Artemis. an. gr. iv.

Resinæ Jalappæ gr. vj.

Aloës succotrin. gr. ix.

Ol. Majoran. gutt. ij.

MS. F. Pil. Num. v. deaurentur.

Na wensch hier door gepurgeert zynde, heeft zy tweemaal daags dit volgende drankje gebruikt:

℞. Saponis Hispanic. albiff. drach. f.

Coq. ex lacte Vaccino & colat. unc. iij.

Dentur usui.

Het was verwonderenswaardig, hoe dit middel ingenomen zynde, de (1) Verheffing der siekte dagelyks by trappen, en van uur tot uur soo verminderde, dat se op den dertigsten dag volkomen gesont uitging, en welvarende bleef. d'Aderlating, nadiense (2) slymerig was, heb ik aan haar niet geoeffent (x).

H. HOOFD-

(1) *Paroxysmus.* (2) *Phlegmatica.*

(x) Een man van ontrent 45 jaar, meest altijd zwaar- moedig, dog voornamelyk tegen de Verheffing, storte alles weeken ontrent de Volle- maan, zonder iets anders als een draaying des hoofts te gevoelen, ter neder, en kreeg dan seer zware convulsien en duerden deze trekkende bewegingen wel drie uren lang. En dan was hy 2 a 3 dagen zonder ge-
geheu-

geheugenis van 't geene hem geschiet was, behalven van de suiseling of draying des hoofts: en konde dan vele nachten niet slapen, had schrikkelijke dromen; en wierd als uit een groten schrik, met schudden en beven van 't geheele lichaam, wakker, en bleef dan met een verzwakte geheugenis; en met bevende handen aldus leggen. Deze Man was door ordre van eenen Arts dikmaal gelaten, nu om de Verheffing te verhoeden, en dan weder om de ziekte weg te nemen; maar sonder eenig voordeel. Zijn Huisvrouw spoude of stak hem, om de Verheffing weg te nemen, eenige geknaude of gestoote Kruidnagelen in den mond, daar de verheffing mede verligte, die voor geen aderlaten had willen wijken.

Als ik tot desselvigers geneefing geroepen was, schreef ik hem (na dat ik hem alle zuure, wrange, en raauwe dingen verboden had) ten eersten dit volgende voor:

℞. Aq. Betonice, Floritiliæ ana. unc. ij.

Fœniculi, vitæ Matthioli, antepilept.

Langiana. unc. j.

Spirit. salis armoniac. drachm. f.

Tinctur. cast. gutt. x.

Flor. hyperici dr. j.

Laudani opiat. gr. iv.

Olei succini gutt. v.

Syr. stœchad. unc. j.

Misce.

Hier gebruikte hy alle daag viermaal ten minsten een à twee lepelen van. Ten tweeden nam hy alle weeken vijf van de volgende pilkens voor een dosis in, daar hy drie à viermalen van afgang.

℞ Gumm. ammoniac. aqua rosar. solut. drach. f.

Myrrh. Elk. f.

Resin. Jalappæ,

Scammon.

Vitrioli martis ad albedi nem calcinat.

ana scrup. j.

Croci scrup. f.

Ol. succin gut. viij.

M. F. Pilul. num. xl.

Dese wierden vergult, of met sijn gestoten Kaneel bestroit. Ten derden nam hy alle avonden een dosis van dit volgende poeder met Spaanse wijn:

℞. Coral. rubr. præpar. drach. j.

Cretæ alb. scrup. j.

Sacch. cand. drach. iij.

M. F. Pulvis in 6 doses dividendus.

Merkt, als hy dit Poeder des avonds ingenomen had, dat hy des morgens 2 à 3 maal afgang.

Met het gebruik van dese geneesmiddelen hielden wy ontrent 2 weeken aan; doen schreef ik hem ten vierden dese Medicinale wijn voor:

℞. Rad. enulæ cam panæ,

B 2

Ca

Calami aromat.
 Valerian. sylvestr. ana
 drach. ij.
 Visc. quercin. unc. j.
 Fol. salviae,
 Hyssop. ana. M. j.
 Flor. stœchad.
 Hyperic. ana. p. ij.
 Sem. pœoniæ,
 Fenic. dulc. ana
 drach. ij.
 Cinam. acut. drach. iij.
 Nuc. moscat. drach. j.
 Cort. arant. drach. ij.

Alle dese dingen gesneden en grof gestoten doet men in een saxken, en dit dan in een steene kan, daargiet men dan vier pinten Spaansse wijn op (maar geen Fransche of Rinsche wijn, om dat zy 't suur te veel vermeerderen.) Na dat dit dan genoegsaam geweikt was, zo dronk hy daar driemaal daags drie oncen voor een dosis van (in elk dosis wierden altijd 12 druppelen geeft van Sal armoniac gedaan) hier heeft hy tot het eind van die genesing afgedronken: somtijds gebruikte hy de voorverhaalde pilkens en tegen de nieuwe en volle Maan d'eerst voorgeschreve mengeling. Doen heeft hy ten vyfden een dosis van dit volgende poeder, daags voor en na de nieuwe en volle Maan, als ook op de volle en nieuwe Maan selfs, met de Medicinale wijn des ayonds gebruikt :

℞. Cinnabaris antim. gr. xij.
 Ungul. alcis scrup. j.
 Magist. corall.

Perlar. ana gr. xvij.
 M F Pulvis, voor drie doses.

Door dese geneesmiddelen is met Gods hulp sijn memorie herstelt, de swaarmoedigheid ten meestendeel weg genomen, de beving der handen hield op, en de Verheffing heeft de lyder nooit meet gehad.

Op dese selve wijs heb ik door Godes zegen nog twee Vrysters genesen: een van 22 jaar, die seer zwaarmoedig was, en om 2 à 3 dagen een Verheffing kreeg met handsluiten, en trekkende bewegingen, en opstying des Lyfmoeders. d'Andere was 19 jaar oud, slymerig, had haar stonden niet, en kreeg de vallende ziekte byna alle nagten: alleenlijk dat wy maar eenige dingen wat veranderden, en daar eenige eige geneesmiddelen tegens de Lijfmoeder by vermengden. Nog hebben wy een Jongman van 25 jaar oud genesen, die seer met draaying des hoofds gequelt was, en alle week een nieuwe Verheffing kreeg. Ook hebben wy verscheide Kinderen van de stuipkens genesen met de volgende mengeling, daar men haar somtijds een lepel vol van ingaf:

℞. Aq. flor. tilia.

Fenicæ

<p>Fœnic. ana unc. j. Syr. stæchad. Diacod. ana unc. f Spirit. sal. armon. sc. f. M.</p>	<p>manna calabrina; want als zy besloten van lijf zijn, soo sullen sy ligtelijk de stuipen krijgen, gelijk Hippocrates zegt, en by Riverius in sijn aanmerkingen Petr. Pachequus, p. m. 305.</p>
--	--

Dan sult gy haar alleenlijk
maar een open lijf maken met

II. H O O T S T U K.

Van de Popelsy of Beroertheid. (*Apoplexia.*)

I. **D**E Beroertheid is een verbystering des verstants,
met een vernietiging van d'uitterlijke sinnen
en beweging.

II. Het *beschadigde deel* is de Herffenen met der zel-
ver Zenuwen.

III. d'Onderfcheyden. Zy is (1) eigenlijdig, of (2)
medelijdig; sterk of zacht; een ware, of een bastaart
beroertheid.

IV. d'Oorsaak is het (3) te dik water, dat ten mee-
sten deele de zenuwen verstoppt. (a)

V. *Kenteekenen* (b). De mensch, die te voren wel

B 3

te

(1) *Idiopatica.* (2) *Sympathica.* (3) *Lympha crassior.*

<p>(a) Niet alleen het te dik water (<i>Lympha</i>) maar ook de taye slijm, en zelfs het bloed wel, gelijk Platerus zulx zegt p. m. 22. en alle taye vogt, die in de herffenen gehouden wort. Als ook van een hogen val, dreuning of vuiftslag; gelijk G. F. Hildanus heeft aangemerkt, <i>observ. 111. cent. 6.</i> p. m. 507. als ook van droef- heid en schielijke schrik, ge- lijk de selve bewijft p. 508.</p>	<p>of dat het gewoonlijk bloeden der neuse ophoud, ziet by den zelfsten Schrijver <i>observ. 111.</i> <i>centur. 111. p. 193.</i> of wel van bloet dat uit sijn vaten is; voor- namelijk door een wonde van de herffenen zelfs: die meer oorfaaken onderzoeken wil, leze den seer geleerden Plate- rus <i>prax. p. m. 22. 23. &c.</i></p>
---	---

(b) Somtijds verneemtmen
geen tekenen van d'aanstaande
Beroertheid. Dog in dese lan-
den

te pas was, stort veeltijts haastig, maar somtijts ook wel traaglijk ter neder, met een berooving der sinnen, beweging, en stem, die nu ten deele, dan in 't geheel (c) ophoud, soo dat d'ademhaaling, dog seer beswaarlijk zynde, overblijft. Hy slaapt diep, ja ronkt. De slappe ledemaaten, opgeheven zijnde, komen door haare swaarte als dood neder te vallen. De oogten zyn na boven getrokken, of geslooten; de pols ondertuschen sterk en vol, 't welk veelen in de Voorzegging, ja voor desen my zelfs ook bedrogen heeft. De (1) Ringspier des aerdsdarms, en der blaase verliest sijn toesluitende kracht.

VI. *Voorteekenen.* De Beroertheid is een quaat, dat moejelijk te genezen valt, dog ligter door (2) veranderende, dan door purgeerende middelen, of Aderlating (d). Indien, na een zware ademhalinge het sweet, insonderheid het kout sweet, uitbreekt, dat is doodlijk. Een hevige koorts is beter, dan een trage of middel-

(1) *Sphincter.* (2) *Alterantia.*

den gaat 'er gemeenlijk een slaapkoorts [lethargus] voor, of een hooftdraying [waaromse de voorboden van de Beroertheid genaamt worden] draying des hoofts met gesigtsverduistering [Scotomia] nachtmaar, schudding des geheelen lichaams, knersing der tanden in den slaap, beswaartheid des hoofts; en dat aanmerkelijk is, soo krijgen sy het meest onder het toebak drinken, 't welk ik twee of driemaal met den Auteurs bevonden hebbe.

(c) Aldus werd de Beroertheid van de Carus onderscheiden, want die met de Carus

aangetast zyn, die gevoelen, en die ziekte overvalt so schielijk niet: van een Slaapkoorts, om dat de Beroertheid zonder koorts en ontwaking is: van d'opstijging der Lijfmoeder en van den Hertvang, om dat de leden hier slap zyn, de pols vol, de kouleur des aangezigts blyft, daar is geen kout sweet, gelijk in den hertvang, daar altijd een koud en lymig sweet is.

(d) Deze wort niet in 't werk gestelt om de Beroertheid te genezen, maar om het stilstaande bloed [op dat ik zoo spreke] te doen bewegen.

(e) Wy

delmatige. Zy word dikwils door (1) afscheiding in een Lammigheid verandert: somtijts door een quyling, wanneer namentlijk het te dikke (2) Water door de kragt der natuure gezuivert en uitgeworpen word (e).

VII. *Aenwÿsing*. Het (3) Water, dat in zijn hoedanigheid schadelijk is, moet men matigen, en van wegen zijne diktheid verdunnen, en het gene door de veelheid schadelijk is, uitloozen (f): in deser voegen zullen de levendige geesten weder aangeteelt worden; en lichter tot de gevoelende en roerende deelen heen vloeyen.

VIII. *Geneſing*. (g) De Ledematen, te weten de handen en voeten, moeten van wegen het (4) Water, dat naar het herte vloeit, matig gewreven, en de Hoofſſapen met gedestileerde Olyen beſtrecken worden, gelyk ook den ruggegraat, en 't ruggemerg (h).

B 4

De

(1) *Criſis*. (2) *Lympha*. (3) *Lympha*. (4) *Lympha*.

(e) Wy hebben een ligte beroertheid door quylverweking ſien genezen, ſonder dat 'er Lammigheid over bleef, maar voor een tijd slechts een verdooving, gelyk gy uit de volgende Aanmerkingen zult kunnen ſien: ziet Hippocrat. *Aphor.* 51. en 57. *ſect.* 6. en C. Celfus *p. m.* 76.

(f) Men moet voorname-lyk op de oorzaaken letten, in de vierde verdeyling aange-merkt. Welke overwogen en bekent zynde, de geneſing des te lichter kan in 't werk ge-ſtelt werden.

(g) Men ſal die met een voorzegginge aanvangen, en verzoeken, eerſt of 'er ook le-

ven in is, met een brandende kaars [als men de Pols niet kan voelen] als men die in een beſloote plaats onder de neus-gaten houd; of met een Veer of Spiegel voor de mont, en letten of ze beazemt of bevekt word. Dit en diergelyke in 't werk geſtelt zijnde, en dat geen teyken van leven zig openbaart, ſoo zal menſe dan evenwel voor den derden dag niet begraven, om dat men be-vonden heeft, dat zy voor dien tijd noch bekomen zijn.

(h) Wy prijzen u dit ſtrijk-zel als iet byzonders aan:

R. Olei ſuccin,
Spicæ,
Caſtorei ana ſc. ij.

Flor

De (1) Laatkoppen en 't Aderlaten sta ik niet dan seer selden toe (i). Klysteren, (2) middelen op de Pols, en (3) onder de voeren gebonden, en zetpillen (l) rade ik niet af, schoonse niet dan by toeval helpen kunnen; maar de Purgatiën zyn dan ten hoogsten nodig, als de humeuren of vochtigheden overtollig en gaande gemaakt zyn, gelyk ook de altererende of veranderende, als sy in hoedanigheid uitspoorig zyn (m). De slaap moet men beletten, waarom alle Narcotyke, of verdovende middelen schadelik zyn (n).

Genees-

(1) *Cucurbitula.* (2) *Epicarpia.* (3) *Supplantalia.*

Flor. Hyperici.

Succi rutæ express.

ana drac. iij.

M.

't welk wy niet alleen in de Beroertheid, maar ook in de Vallende ziekte en slaapkoorts &c. met goed geluk gebruikt hebben.

[i] Siet 't gene wy ontrent de zeste afdeiling van 't aderlaten gezegt hebben. pag. 27.

[l] Teykent dit van de Clysteeren, en zetpillen, datze in de Beroertheid wel eens zo sterk moeten sijn, als in andere ziekten, daar geen bedweltheit noch boven matige slaap by is: helpen konnenze, om darze opwekken en de slymerige en verstoppende humeuren, daar de Beroertheid dikwils uit ontstaat, uithalen, gelyk wy zulks in de vierde verdeyling bewezen hebben.

[m] In dit geval moet men aanmerken, dat de purgorende

dingen eens zoo sterk, en met eige geneesmiddelen tegens de Beroertheit vermengt moeten ingegeven werden, op dat also met eene moeite de humeuren, die soo wel in hoedanigheid, als in overtolligheid de palen overtreden, konnen uitgedreven worden.

[n] Sommige prijzen hier de Braakmiddelen, en voornamelijk die van spiesglas [antimonium] gelyk de Crocus metallorum, en 't daar uit gemaakte aqua benedicta, het glas van spiesglas, &c. als ook het mercurius vitæ uit de boter van spiesglas gemaakt Rive-rius redeneert seer wel van de Braakmiddelen, *Praxeos lib. 1. c. 2. p. m. 23 en 24.* Maar nochtans Hofferus segt te regt in sijn *Helcule Medico*: Wacht u van braakmiddelen, 't en ware de Zieke terstond na den eeten beroerd werd, en de Arts daar terstond by ontboden is.

(o) Uit

Geneesmiddelen tegen de Beroertheid (*Anti Apoplectica.*)

R Ad. Angelicæ, Imperatoriæ (o) Ireos nostrat. & Florent. Galangæ, Pyrethri. Lavendula, rosmarinus, hyssopus, Iva Arthetica, ruta, spica, salvia, organum, majorana, diureticaque & cephalica dicta omnia. Flores liliorum, lavendulæ, arantiorum, spicæ, stœchados. Baccæ juniperi. Grana kermes. Cubebæ, cardamomum. Semina carui, sinapios. Nux moschata. Caryophyllum, cinamomum, Zinziber, piper. Balsamum Peruvianum, zibethum, moschus, castoreum, Opopobalsamum. Aqua lil. convall. juniperi, petroselin, salviæ, Apoplectica Anhaltina, Crollii, Mynsichtii, Riverii, Quercetani. Spir. cerasorum nigrorum, formicarum, cranii humani, sanguinis hum. lilior. convallium (p). Essentia ambræ, castorei, succini. Elixir. Pœoniæ Mynsichtii. Syr. florum Anthos. Ol. succini, lavendulæ, salviæ, spicæ, garyophyllorum, ligni heracleotici. Conserva, arantiorum, anthos, menthæ. Confectio Anacardina. Balsamus Apoplecticus, cephalicique omnes. Magisterium cranii humani, succini: sal Apoplecticum Mynsichtii, ejusdemque Rotulæ smaragdina, &c. Elix. Vitæ nostr. descriptionis.

[o] Uit welke wortelen een reticum in paralytie of d' en-
quyltrekkende drank gemaakt kele mengeling, uit vijf deelen
zynde, ik u by ondervinding Spirit. theriacalis camphorati,
aanprijse, gelijk te sien is in de vier delen Spir. tartari rectifi-
volgende Aanmerkingen. cati, en een deel Spir. vitrioli
[p] Voornamelijk den geest rectificati gemaakt: die te za-
van salarmoniac, of den vlug- men gemengt zynde eenige
tigen en stinkenden geest van weeken in digesti of te week
wijnsteen, als mede 't diapho- moeten staan.

Voorschriften van bereidende Geneesmiddelen.

(*Præparantia.*)

℞. Aq. Antipartlyt.

Prophylactic. ana unc. j. f.

Betonic. unc. ij. f.

Syr. de stœchad, drach. x.

M. Laat hy dit met een lepel innemen. Of
 ℞. Elix. vitæ nostr. description. drach. j.
 Hier van drinke hy in wyn of bier 6 of 8 drup-
 pen viermaal des daags. Of

℞. Sal. Cranii, human. scrup. j.
 Dit in wyn tweemaal des daags genuttigt.
 De *Spiritus salis dulcis*, bequamelijk en wel be-
 reid zynde, is van een groote kracht, geduurig-
 lijk in wyn of gemeenen drank x of xv. druppe-
 len ingenomen (q).

Voorschriften van uit sui verende Geneesmiddelen.

(Purgantia.)

℞. Resinæ Agarici,
 Extract. catholic. ana gr. vij.
 Sal. Tart. vitriolat. gr. iij.
 Ol. rorismarini (r) gutt. ij.
 MS. F. Pil. Num. IV. deaurent. Of

℞. Rad. treos nostrat.
 Fol. fenn. mund. ana drach. ij.
 Agaric. leviss. drach. f.
 Sem. pœoniæ scrup. j. f. Coq. ex aq. betonic.
 in Colat. unc. ij. f. dissolve.
 Elect. diacartham. drach. ij. f.
 Ol. rorismarin. g. j. (f).
 MS. F. Haustus.

℞. Sal.

[q] Namentlijk om de selve delen, die in de bedwelmde voor te komen, en wel tot een slaapagtige (*soporiferis*) gebre- halve drachma in der gemeen- ken gebruikt worden, als in de nen drank, of met wyn, die Beroertheid, Slaapkoorts, &c. met Saly, wilde tym, oft een moet men castoreum of bever- ander hoofteygene medicinale swyn by mengen, in substantie wijn word ingenomen. Maar van een tot twee scrupels. Trallianus geeft 2 scrupels Ca- ik sou den geest van Salarmo- storeum, met een scrupel niac met water, 't welk uit Scammonium, gelijk Riverius van wilde thym, of uit de toppen op deselve plaats getuigt p. 23.

[r] By alle purgerende mid-

[f] Ik soude daar liever ge-
 distil-

℞. Sal. Tart. vitriolat. gr. vj.

Scordii scrup. j.

Resinæ agaric. gr. viij. (t).

Sachar. perlat. drach. f.

MS. F. *Pulvis tenuis*, dat men met Fransche of Rinsche wyn gebruiken sal.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Joannes Abeels, een Man van meer als veertig jaren, bloedryk en vet, dog sterk, des avonds ten tien uuren matiglik gegeten hebbende, en onder het tabakzuigen schielyk in een Beroertheid vallende, raakte in eenen diepen slaap. Door den raad van eenen Arts, die digter by zyn deur woonde, dan ik, was hem een ader geopent, eer ik'er by konde zyn. Ik schreef hem in- en uitwendige Geneesmiddelen voor; maar hy is echter ten een uuren des selven nachts overleden.

2. Michaël Calvo, een Spanjaart sestig jaren oud, Phlegmatijk of slymig, groot van gestalte, heeft, na dat hem tweemaal door den raad van eenen Joodschen Arts een Ader geopent was, korts daar na den geest gegeven.

3. Een oude Vrouwe, gaande in haar 65 jaar, werd na een hooftzuiseling beroert. De bystanders wilden dat haar aanstonds van den ervaren Heelmeester *Augustyn de Meyer* een ader geopend zoude worden, 't welk ik, aldaar geroepen zynde, gelyk hy ook, geheel afgekeurt hebbe. Sy gebruikte een Mengeling, en de bovengeschreve Purgeermiddelen, en is binnen weinige dagen gesond geworden.

III. HOOFD-

distilleerde oleum succini of des selvers vlugtig zout by doen, want dese worden van een iegelijk geprezen: en wat dese dingen in de Beroertheid, Vallende ziekte, Slaapkoorts &c. verrigten kunnen, daar geven alle verzochte Genees-
oeffenaars getuigenis van.

[t] Ik derf u door onder- vinding de hars van colocynt, en het extractum ellebori nigri met gepulveriseerde castoreum gemengt, en met water van Sali, lavendel, rosmarijn, of diergelik ingeven, wel aan- prijsen. Want het purgeert seer
wel,

wel, het verdunt, en wekt zeer sterk op, en trekt het slym uit alle binnenste en verborgenste plaatsen des gehelen lighaams; men doet 'er tartarum vitriolatum by, om te beter te werken, om dat het een zeer groote insnydinge of verdunnende kragt heeft.

[u] Een Vrouw, oud ontrent 52 jaar, met groote quelling en droefheid des ogtens opstaande, viel schielijk met een sterk geroep ter aarde, met een ontsluiting van den sphincter of slotspier des aartsdarm en der blase, een ronking, een volle Pols, die nogtans een weinig t'haastig ging; zy zag de omstanders met zeer wreede en onbewegelijke oogen aan; zy had geen beweging in eenige van haar leden, maar wel gevoel; want sy trok haar leden te rug, als men die prikkelde. Wy belasten, dat men haar een a twee lepelen van dese volgende mixtuur in de mond [die met een stoxken geopent wierd] zoude gieten:

℞. Aq. Salviæ,
Lavendulæ,
Ant'epilepticæ
ana unc. j.
Tincturæ castorei dr. f.
Spir. sal armoniac.
scrup. j.
Ol. succini gut. viij.
Syr. stœchad. unc. j.
Misce.

De nek, de slapen des hoofts, en de neusgaten wierden bestreken met het strijksel by ons in de 8 verdeyling beschreven p. 28. en doen schreven wy terstond dit volgende Clysteer voor, 't welk zo haast als 't mogelijk was wierd in 't werk gestelt.

℞. Herb. rutæ,

Centaur. minor.

Origan.

Salviæ ana M. j.

Rad. Aristolochiæ rot.

Ellebori nigri

ana drach. iij.

Cyclam. drac. ij.

Sem. carthami.

Agarici in petia ligat. ana

drach. ij.

Pulpæ Colocynth. dr. f.

Coq f. a in f. q. aq. commun.

colatur. unc. vij. adde

Electuar. Hieræ picræ

cum Agarico unc. j.

Sal. rutæ drach. j.

Mellis anthos. unc. j.

M. F. Ænema.

Sommige beveelen een scrupel crocus metallorum in een popken te binden, en met de voorseide hoofd- en purgeermiddelen te koken; deze Clysteeren worden dan van de Schryvers zeer geprezen. Zy hield dit een uur in, en wierd doen veel slym met haar afgank quyt; ondertusschen hebben wy geduurig de bovenverhaalde mixtuur gebruikt: den

den tweeden dag, en d'andere volgende deden wy haar getoten wortel van Imperatoria op de tong, en rondfom de paktanden leggen, daar zy veel taye flym door quyt wierd.

Denderden dag fchreven wy haar devolgende purgatievoor.

℞. Extract. ellebori nigri gr. xvj.

Refinz colocynt. gr. iij.

Spir. falis armoniac.

gut. vi.

Castor. pulverif.

Tartari vitriolat. ana.

scrup. f.

Aq. falviae q. f.

M. Pro hauftu.

Daar zy feer wel van purgeerde. En zy begon ons te antwoorden, hoewel met een bevedende tong. Derhalven gaven wy haar van den beften geest van anijs met den geest van wilde thym gemengt, daar zy haar tong en de geheelen mond mede fpoelde, waar door zy wederom veel taye of quyt wierd, en 't ftamelen der tong allenxkens verminderde. Daar bleef na de Ziekte een verdoving en beving der beweegende en gevoelende deelen over, maar geen lamnigheit: doen fchreven wy haar tot verfterking van al de deelen, en tot herftelling van 't bewegen en gevoelen, deze volgende Medicinale wijn voor: ℞ Rad. Angelicæ.

Irid. Florentin.

Aristoloc. rotun.

ana drach. iij.

Fol. Salviae,

Origani,

Majoranæ nobil.

Puleg. ana M. j.

Senn. mund. unc. j.

Flor. Lavendul.

Hyperic. ana p. ij.

Agaric alb. drach. iij.

Bacc. juniperi unc. j.

Cubear. Cardamom.

Nuc. Moschat.

Cinamomi ana dr. j. f.

Sal. tartar. drach. j.

Dit gefneden en grof gefloten zynde, deed men in een faxken, en daar wierden vier pinten Rinsche of France Wyn opgegoten: Hier van dronk zy alle daags driemaal 2 oncen, in elk dosis mengde fy 10 druppelen Spiritus falis armoniac. Waar door fy door Gods gunft genezen is.

Ik heb 'er nog twee gefien, die onder het Toebakzuigen beroert wierden, daar wy byna de zelfite middelen toe gebruikten, en nog verfcheide errhina of opsnufzels, om dat men fe bezwaarlyk konde wakker maken. Alle bey wierdenze gelaten, om dat men haar pols byna niet konde voelen: waar uit wy befloten, dat het bloed byna niet omleiep: na het laten wierd de Pols fterker en fterker: maar zy bleven allebey aan d'een zy lam.

(a) Een

III. H O O F T S T U K.

Van de Lammigheid (Paralyfis) van de Caros, Coma vigil & somnolentum, Catalepsis, Incubus, Lethargus, &c. Opisthotonos, Emprosthotonos, Tetanos.

I. **I**K neme nu niet voor veel van deze Gebreken te zeggen: want zy hebben met de Beroertheid zo groote gemeenschap, dat de gene, die deze Ziekte uit dezelve niet zoude weten te genezen, wel een klein oordeel moet hebben: want zy verschillen niet wezentlyk, maar alleen in graden of trappen, en erkennen een en 't zelve beledigde deel, en de zelfste oorzaak. En op dat de Lezer, die de zaken meer bemind, dan de woorden, dit beter begrype, zo deel ik hem deze myne aanmerkinge mede.

II. *Aanmerkingen.* De Moeder van den Heere Joannes Vincent, Diaken, en Koopman tot Amsterdam, niet machtig zynde haren rechter arm te bewegen, geraakte zeer gevaarlijk met den neus in't bedde, gaande in haar 58 jaar, was derhalve met een *Paralyfie* of *Lammigheid* geslagen: bywile raakte zy in eenen diepen slaap, hadde derhalve het *Coma somnolentum*, of *Caros*; te met waakte zy, soo dat men haar ziekte dan *Coma Vigil* most noemen; somwile ronkte zy, en gaf, hoe zeer de omstanders ook riepen, gantsch geen geluit; was derhalven Beroert, of met een *Apoplexie* geslagen; geduurig hadde zy koorts, daar ook sprouw toefloeg, zo dat'er ook een *Lethargus* by was. Alle deze ziekten, daar zy door omgekomen is, hebben haar 16 dagen sonder onderscheid aangetaft. Waar toe dan nu de *Schadelijke Vermenigvuldiging* der *Wezens*? O hoe wijs zijn wy in bloote woorden te geven!

2. De Huisvrouw van den Heere Lodewijk Serrarius, met Hoofstuizeling, met *Paralyfie* of *Lammigheid*, met *Coma*, met Nierwee, en Opstyging, en andere qualen aangetaft zynde, konde my, die by haar ge-

roepen

oepen was, naaulijks met haar scheefgetrokken mond
anspreken. Ik heb haar dese Pillen voorgeschreven.

℞. Refinz Jalapp.

Agaric.

Aloës lucid. ana. gr. iv.

Sal. succin. gr. vj.

Ol. Menthæ g. ij.

MS. F. Pil. Num. v. deaurent.

Hier door bequamenlijk gepurgeert hebbende, be-
sonde haar vry beter. Des anderen daags heeft zy de
volgende Mengeling lepelgewijs ingenomen :

℞. Aq. Prophylact. nostr. unc. j. f.

Antiparalyt. unc. f.

Antinephritic. unc. j.

Meliss. unc. iij.

Syr. de stœchad. unc. j.

MS. in Philà.

Dit gebruikt hebbende, klaagde zy seer over des-
elfs scherpigheid, want wy konden om d' Opstying,
geen soete dingen gebruiken ; maar doen de boven-
geschreve mengeling met anderhalf onçe *aqueliliorum*
onvallium gematigt was, heeft de Zieke de zelve seer
vel kunnen verdragen, en is binnen 6 ja 7 dagen zeer
volkomen genezen ; want deze vroomen en huishou-
lende Martha spon den vierden dag al weer (a).

IV. HOOFT-

(a) Een Man van 40 jaar,
lymerig van aard, met regen-
chtig weder over wech rei-
zende, wierd des nachts wak-
ter, en gevoelde een belem-
nertheid in 't bewegen en ge-
voelen, ja t' huys gekomen
ynde, wierd binnen drie wee-
ten lam ; door raad van een
Quakfalver besloeg men alle
de deelen met pekelen van Run-
ervleesch ; na welkers ge-

bruik seer groote pijn ont-
stond : ik schreef hem de vol-
gende dingen voor, daar hy
mede genas, behalven dat hy
soo sterk niet in sijn leden is.

℞. Aq. Card: benedict.
unc. ij.

Theriacal. simp:
drach. vj.

Antipar. Amstel.
drach. iij.

Spir. salis armoniaci,
guts

gut. xvj.

M. pro haustu.

Dat hy des avonts innam ,
en waar door hy naar wensch
zweete. Ten tweeden dede ik
hem tweemaal daags met dit
volgende strijkzel, warm ge-
maakt, de nek, en het rugge-
been wel bestrijken :

℞. Unguent. Martiat.
unc. f.

Ol. flor. chamomill.

Hyperici ana unc. j.

Baccar. juniperi,

Castorei,

Laurini ana drach. ij.

Succi cochleariæ express.
drach. iij.

Alumin. plumos. dr. j.

Spir. salis armoniac.

drach. ij.

Aq. vitæ Matthiol.

unc. f.

M. F. Liniment.

Ten derden, dronk hy alle
daags twee, drie, a viermaal
vier oncen van dit volgende
afzietfel :

℞. Rafuræ lign. guajac.
unc. iij.

Cortic. ejusdem unc. j.

Ligni juniperi, unc. ij.

Aq. fontanæ lib. vij.

Coq. f. a. per horas tres,
tumque adde.

Baccar. juniperi unc. j.

Rad. angelicæ unc. f.

Fol. majoran. nobil.

Salviæ,

Rorismarini ana

M. f.

Sennæ mundatæ

unc. j.

Hermodact. drach. vij.

Coq. ulterius, vasis optime.
clausis ad colaturæ lib. iv. qui-
bus adde.

Aq. Antiparalyt.

Theriacalis simpl. ana
unc. j. f.

Spir. salis armoniac.
drach. j.

M. deturque in cantharo
lapideis optime clauso.

Hy gebruikte allé weken de
volgende pillekens, daar hy 3
a viermaal van afging :

℞. Massæ pilul. fætid. maj.
drach. f.

Refinæ jalapp.

Trochisc. alhand. ana
gr. iv.

Ol. rorismarin. stillat.
gut. iij.

M. F. Pilulæ num. vij.

Deze dingen ontrent twee
maanden gebruikt zynde, en
het strijkfel of liniment wat
verandert hebbende, daar by
doende Ol. spicæ drach. ij.

Succ. urticæ urent. mi-
nor. unc. f.

Zo schreef ik hem de vol-
gende medicinale wijn voor :

℞. Herb. chamædr.

Chamæpyt. ana m. j.

Fol. primul. veris m. f.

Rorismarini,

Salviæ,

Flor. anthos ana p. ij.

Rad. imperatoriæ,

Auge-

Angelicæ,

Irid. florent.

Ellebor. nigri,

Sem. carthami ana dr. iij.

Hermodact. unc. j.

't Welk de Ziel van alle Zenuagtige deelen, gelijk de Saffraan die van de longen, genoemd word.

Agarici albiff. drach. iij.

Cardamomi,

Cubeb. ana drach. ij.

Sal. tartari drach. j. f.

Concisa & crasse contusa
infuantur sacculo, cum
vini Gallici pint. vj.

F. Vinum medicatum.

Hier dronk hy, na dat het bequaam geweikt was, driemaal daags 3 oncen af, wat warm gemaakt, daar gestadig acht druppelen Spir. sal. armoniac. by gedaan wierden. En wierd in de vierde maand aldus genezen.

Ik soude u wel meer aanmerkingen van de Lammigheid verhalen, maar late dat na, om dat ik, alleen met den naam der zieken te veranderen, geen meermaal een ding soude verhalen.

Van de slaapkoorts of Lethargus.

Een Man van 38 jaar, als hy eenigen tijt een beswaartheid in 't hooft gevoelt had, en met een gestadige Koorts aangetast geweest was, en water maakte even zoo onklaar als het Vee, in een keuken by een Oven sit-

tende, daar sijn Vrouw Linde te drogen gehangen had, gevoelde hy de bezwaartheid des hoofts vermeerden, en wierd slaperig, ja zo seer, dat hy niet begeerde dan te slapen; de Koorts vermeerde, en hy wierd ydelhoofdig; nu te bed leggende konde qualijk opgewekt werden; ontwaakt zynde, raaskalde in 't antwoorden, en viel weder in slaap: ik geroepen sijnde, schreef hem 't Clysteer voor, 't welk wy in onse aanmerking van de Be-roertheit aangeteekent hebben pag. 34. daar iet weinigs in veranderende: doen leide ik hem dit volgende met een spongie terstont onder de neus:

℞. Aceti rutacei unc. ij.

Castor. pulv. drach. j.

Spir. sal. armon. dr. f.

M.

Waar door hy altemet ontwaakte, maar viel dadelijk weder in slaap: den derden dag na dat ik geroepen was, schreef ik deze volgende Pillekens voor, om dat zijn Vrouw zeide, dat hy noit iets als Pillen had willen gebruiken:

℞. Extract. cathol. scr. j.

Castorei scrup. f.

Ol. succ. gutt. ij.

M. F. Pilulæ nu. vij.

Dewelke hy wakker gemaakt zynde, terstont inslickte: de Vrouw gaf hem doe daatlijk een lepel van dese mixtuur:

C

℞. Aq.

℞. Aq. pulegii,
 Beton. ana unc. j. f.
 Prophylact. descrip.
 cap. 3. lib. 3. unc. j.
 Tincturæ castorei dr. j.
 Spir. fal. armoniac. dr. f.
 Syr. stœchad. drach. vj.

M.

Hy ging sesmaal van de Pillen af, 't welk hem veel goeds dede. Den 5 en 6 dag was de koorts sterker, hy klaagde over een bezwarende pijn des hoofts, en konde naauwlijx wakker gemaakt worden, derhalven schreef ik dit volgende errhinum of opsnuffel voor:

℞. Turbith. mineral. sc. f.
 Glycyrr. pulv. dr. f.

M. F. Pulvis tenuissimus.

Als hem hier een weinig van in de neus geblasen en gedaan was, ontwaakte hy met een licht nieffen: den zevenden dag klaagde hy seer van groote beswarende hoofd-pijn, en van eenige hitte; doen is hem weder wat van 't voorgaande in de neus geblasen; doen wierd hy zo veel etter met een weinig bloed gemengt, niet alleen door de neusgaten quyt, maar ook door de keel, dat ik, zo ik het zelfs niet gesien had, het niet had kunnen geloven. Doen minderde de bezwarende pijn des hoofts, en verdween niet lang daarna; ik liet hem de mixtuur tot den einde toe gebruiken, en hy wierd

door Gods genade weder gezont.

Van de Nachtsmaar.

Een Jongman van 20 jaar, zwaarmoedig, slymig, werd schier alle nacht met schrikkelijke dromen gequelt. Somtijts scheen 't, of hem iet op 't lijf lag met een zeer bezwaarde Ademhaling; ja zoo, dat hy daar van meynde te stikken; somtijds scheen het of hem iemand het hert met een handt drukte, ja toeneep. Deze gebruikte de Pillekens p. 19: in de verhandelinge der Vallende-ziekte beschreven. En de Medicinale wijn met Spir. fal. armoniac. in onze aanmerking van de Beroertheid pag. 32. voorgesteld. En een conditum als hier volgt.

℞. Conserv. flor. rorism.

Salviæ ana unc. j.

Spec. diamb.

Diamosch. dulc. ana
 drach. j.

Mithrid. Damocrat.
 drach. ij.

Ol. succin. gutt. vj.

Spir. fal. armoniac.
 drach. f.

Syr. stœchad. q. f.

M. F. Conditum.

Daar hy des avonds te bedgaande, niet gegeten hebbende, de groote van een Kastanje van gebruikte, door welke hy gezont wierd.

IV. H O O F T S T U K .

Van de Zinkingen (Catarrhi,) en de menigerleye weedom, zoo des Hoofst, als der andere delen des geheel Lighaams, met de Zinkingen verzelt gaande.

I. **Z**inking is een afvloeyinge der (1) vochtigheden (a) na alle de deelen des lighaams.

II. De beschadigde deelen zijn de klieren des gantschen lighaams, gelijk ook de Herffenen, dewelke *Warthonus* niet schroomt een klier sijnes eigenens geslachts te noemen: ik doe daar de peezen, vliessen, en zenuwen noch by.

III. d'Oorzaak is nu een (2) te scherp Water, (b) by welk sig dik wils de gal mengt, waar uit onrsteekingen, en alle groote pijnen, oogontsteekingen, keelgezwellen, de roos, springend vyer, gicht en hoest, &c. voortkomen; dan weder een (3) te dik Water. waar uit bezwaarde weedommen, van zelfs vermoeitheid, zwaarmoedigheid, en Scheurbuik, &c. spruiten.

IV. De onderscheyden blyken uit de oorzaaken. Die hier meer van weten wil, lese den wydloopigen en seer geleerden *Sneiderus*.

V. De *Kenteekenen* zijn voor de Zieken zelfs en de

C 2

Om-

(1) *Humores*. (2) *Lympha acrior*. (3) *Lympha crassior*.

(a) Namelijk een tegen- natuurlijke afvloeyinge van scherpe, slymerige en taye vochtigheden.

(b) Door oorzaak datze wederhouden word, en door de koude dealkens, die in 't hoofd, als het heet en besweet is, indringen; want daar gaat meest altijd een hitte voor, die het water (lympha) en al de

vochtighedē vloeyender maakt als daar dan een koude bykomt, soo worden de Zinkingen geboren (na dat ik hebbe kunnen bemerken) als het water (Lympha) dan scherper word, en met scherpe gal gemengt is, zo kan het, met de zenuw en vliessagtige deelen te byten en te prikkelen, ligtelijk groote pijn verwekken.

(c) In

Omstanders zoo openbaar, dat het byna niet nodig is, dezelve den Geleerden voor te schryven.

VI. *Voorteekenen.* De Zinkingen en Weedommen worden bywyle zeer licht en somtijds bezwaarlijk genezen; het gebeurt dat de Zieke schielijk, ja anders gezond zynde, door de zelvige omkomen, en deze Zinkingen plegen zy verftikkende te noemen. d'Oorzaak fchuilt in den bovenften mond van de Maag; of zelfs in de Long; en dat om de verhinderde omloop des Bloeds, die door het dikke (1) Water veroorzaakt word.

VII. De *Genezings aanwyzingen*, gelijk ook de *Genezinge zelve* (c) kunt gy zoeken uit het eerfte en tweede Hoofstuk van de *Vallende ziekte*, en *Beroertheid*; daar zult gy byna alles vinden, wat hier toebehoort: echter voeg ik hier eenige weinige dingen by, die ik door lang gebruik goet bevonden hebbe.

Tegen de Oor-pijn van wegen het (2) te fcherp Water.

℞. Lactis. Vaccin. q. f.

Laud. opiat. gra. iij.

MS.

Doet drie of vier druppelen in de ooren, en legt 'er van buiten de kruim van warm nieubakken brood op. In pyn, die uit dik Water veroorzaakt is, zyn alle warme gedistilleerde (d) Olien goet.

Tegen

(1) *Lympha.* (2) *Lympha acrior.*

(c) In de koude, flymerig en taye Zinkingen, is het afzietfel van Pokhout, en Saffras, Wilde thym, en Rosmarijn feer goet.

(d) De Quylverwekkende middelen trekken het te dikke water (Lympha) zeer bequamelik uit, onder welke uitsteken, die wy in het Hoofstuk van de beroertheid gepreefen hebben, pag. 27 en 28. De

wortelen van imperatoria, die zo veel te dik water of slym doen losen, dat de sinkingagtige stoffe gantsch ophoud, en dan met 1 à 2 Pillekens van cynoglossa te bed gaande in te nemen, na dat men gepurgeert heeft, hebben wy menigmaal de Zinkingen sien geneesen. Als ook met rookingen.

℞. Succini drach. j.

Mastich. scrup. j.

M. F.

Tegen de Oogontsteeking (Ophthalmia) uit te dik
water (Lympha.)

℞. Ovum Gallinaceum integrum (e); Coq. ad mediocrem duritiem; demtaque testâ & vitello, cavitati ejus endantur

Sachar. Saturni gr. vj.

Camphoræ gr. ij.

Vitriol. alb. gr. viij.

Melis rosat. unc. f.

Fiat expressio fortis, & expressus liquor instilletur guttatim oculis, bis vel ter de die.

Een ander onvolprujselyk.

℞. Aq. Euphrasîæ,

Fœnicul. ana lib. j

Salis communis drach. vj.

Tutîæ Præparat.

Vitriol. alb. ana unc. f.

Ebulliant parum, & Colatura detur guttatim usui.

MS.

In een Oogontsteeking, die uit (i) te scherp Water (f) ontstont, heb ik tot noch geen beter dan dit bevonden:

C 3

℞. Flo-

(i) *Lympha acrior.*

M. F. Pulvis crassus.

Daar men een weinig van op de kolen strooit, en de rook onder een deksel, dat men om het hoofd hangt, in den neus rekt: Hier worden de Zinkingen en Verstoppingen des noofts ligtelik mede genesen.

(e) Snyder het Ey liever aan tukken, en strooit 'er d' andere boven over, en wringt het dan na een uur tyds à twee seer sterk uit, het sal des te kragtiger zyn, en gy sult veel meer

ontfangen. Wy hebben dit nat seer gelukkig tegens een vleesnet (*panniculus carnosus*) over het oog gebruikt, 't welk uit een ontsteeking der koonen, die men verachteloost had, gegroeit was:

(f) Of d' ontsteeking uit een te scherp Water (*Lympha*) voortkomt, is licht te merken uit de pijn, of scherpigheid der tranen, of uit de roodigheid en het kittelen of jeuken des oogs.

(g) De

℞. Florum Cinci scrup. j. l.

Aq. rosac. q. s. Misce.

Doet hier van eenige drupkens in d'oogen.

Ik meen dat Cincum, of Piouter een soorte van tin is, schoon andere anders gevoelen, het beste word uit Engeland gebracht: het word op een Chymische wyze bereid door den (1) vierden graad des vuurs; het schynt wat quiksilvers in sig te bevatten (g).

In het begin van de Gicht, die uit (2) te scherp Water ontstaat, gebruikt men dit:

℞. Minii, Cerussæ,

Sapon. Venetiana unc. x.

Ol. olivar. lib. ij.

Axungia porcina unc. j.

Coque ex arte in formam Emplastri (h).

Ik bid u, verstandige Lezer, deze Pleister niet gering te achten.

Maar in't afnemen, gelijk ook in de pijn der ledematen, die uit d'ontleding, plettering, &c. ontstaat, dit volgende:

℞. Minii lib. f.

Ol. Tartar. foetid. unc. j. f.

Olivarum lib. j. Castor.

Lumbricor. ana unc. iij.

Opii crud. drach. j. f.

Ceræ albæ & Labdani q. s.

MS. F. f. a. Emplastrum.

In

(1) *Quarto ignis gra lu.* (2) *Lympha crassior.*

(g) De bloemen van piouter zijn ook zeer bequaam tegens de velloosheid of smerting van der kinderen lieffen, die uit de sterke pis ontstaat, als ook tegens de kloven en smertinge der tepels: Deze bloemen klimmen in haar bereiding so heel beswaarlijk niet

op; ziet de wijs van die te maken by Glauber. *furnor philosophicor. part. 1. pag. miki 82.*

(h) Wy hebben met zeer goeden uitslag dese gebruikt, daar by doende een half once opium aceto dissolutum. Siet by Joan: Lofelus *de podagra*, die zeer goede geneesmiddelen heeft. (a) Sy

In de (1) Gichtpijn, die uit (2) te dik Water sproot, hebb' ik deze pleiters altijd van grote kragt bevonden.

℞. Emplastr. stiprici Crollii unc. j. s.

Ol. Philosophor. drach. ij.

Opii. crudi scrup. s.

MS. F. Emplastrum extendendum super aluta.

I. *Aanmerkingen.* Mijn Godvruchte en zeer waarde Huisvrouw is menigmaal, inzonderheid ten tijde van haar zwaargaan, met zinkingen en veelerlei weedommen van de deelen des lighaams gequelt geweest: ik meene niet, dat zy binnen 20 jaren driemaal een purgerend middel gebruikt heeft; maar haalde door mijnen raad enkelijk de rook van uitgelese Mastikpoeder ten neusgaten in, en dat 6 maal 's daags, waar door zy haar schielijk, en altijd, beter vond, invoegen dat zy daarna, gelijk als Ondergeneesmeester (op dat ik zo uit boertery spreke) geworden zynde, haar zelf naderhand buiten mijn weten dat zelvige dikwils voorgeschreven heeft.

II. Ik heb 'er zo veele, die met Zinkingen, dewelke uit het (3) te dik Water ontstonden, geplaaft waren, enkelijk door de rook of damp van Azijn, die op een gloeyend yzer gegoten werd, genezen; dat ik hier niemant behoefte te noemen.

III. In galachtige Zinkingen heb ik mede veel dingen aangeteekent; waar van een voorbeeld zy d'eerbare Huismoeder *Lydia de Rovers*, die, na darze eerst gepurgeert had, haar met 'er gebruik van dese mengeling, die zy met een lepel innam, altijd seer wel bevonden heeft.

℞. Aq. Prophylact. nostr. of by *mangel van dis*

Aceti rectificat. unc. j. s.

Menthæ, Melissæ ana unc. ij.

Syr. Papaver. errat. unc. j.

Oc. Cancr. crud. contus. scrup. j. s.

Laud. opiat. gr. j. M. S.

(1) *Dolor Arthriticus.* (2) *Lympha crassior.* (3) *Lympha crassior.*

HET TWEEDE BOEK:

Van de Gebreken des Hals.

I. HOOFSTUK.

Van de Keelontsteeking. (*Angina.*)

I. **A** *Ngina* is een ontsteeking der (1) Racchen. (a).
 II. De Beledigde deelen zyn de (2) Amanden, de Racchen, het (3) Lelleken des strottenhoofts, de spieren des strottenhoofts, des (4) flok- of keeldarms, ja het verhemelte des monds.

III. *d'Oorzaak* is het bloed, dat wel menigmaal door te groten overvloed uitsporig is, maar nogtans te desen aansien zo seer niet schaden zoude, indien 't daarenboven door 't (5) te scherp Water niet bedorven word. (b)

IV. *d'Onderscheiden.* Zy word by de vermaardste Schryvers in drie soorten (c) getchift; 't soude te ligvaardig

(1) *Fauces.* (2) *Tonsillæ.* (3) *Uvula.* (4) *Oesophagus.*

(5) *Lympha acrior.*

(a) Sy is niet alleen een jender word, die dan van de keelontsteeking, maar ook een koude lucht, die ons omvangt, gezwel, 't welk nu inwendig of ten monde ingaat, gestolt en dan uitwendig is. word. Siet by Hippoc. *de vitu*

(b) De *Autheur* kent het *acutorum text.* 39. pag. m. 300. (merkt dat ik de overfetting van Lindanus 1665 tot Leiden by de Gaasbeken gedrukt gevolgt hebbe) daar opentlijk staat, dat de Keelontsteeking uit lymige [taye] afvloeying voortkomt.

(c) Zy word by veelen in vieren verdeilt, 1. *Cynanche* gelijk de *Autheur* te recht op 't volgende blad in de seste verdeling seit, dat is, ontsteeking

van

vaardig zyn dese niet te volgen. Word genoemd 1. *Cynanche.* 2. *Synanche.* 3. *Parasynanche.* Sy word voorts verdeelt in een ware en in een Bastaartkeelontsteeking; maar dit is van klein belang.

V. *Kenteekenen.* De teekenen van een aanstaande Keelontsteeking zyn, als de Lyder den Hals na gewoonte niet bewegen, of niet als bezwaarlijk adem halen, en niet bequaam zwelgen kan, en een brand en pyn in de (1) *Racchen* verneemt.

De *Kenteekenen van een tegenwoordige Keelontsteeking* zyn, als de Zieke in syn ademhaling byna verstikt; de doorzwelging so belet is, dat selfs de drank, en alle welke dingen door de neus weder uitgeworpen worden; daar is mede een seer groote weedom, rootheid, swelling (d), koorts, drooge tong, swakke stem, &c.

VI. *Voortekenen.* Geen Keelontsteeking is veilig; hoe de zwelling kleinder, hoe het gevaar grooter is (e) voornamentlijk de *Cynanche*, wanneer de spieren des (2) strottenhoofts onsteeken zynde, gants geen zwelling schynen te hebben. Min gevaarlijk is de Keelontsteeking,

C 5

steeking,

(1) *Fauces.* (2) *Larynx.*

van d'innerlijke spieren van 't strottenhoofd. 2. *Paracynanche*, dat is, ontsteking van d'outerlijke spieren van het strottenhoofd. 3. *Synanche*, dat is, ontsteking van d'innerlijke spieren van de *Racchen* of van de flokdarms begin. 4. *Parasynanche*, ontsteking van d'outerlijke spieren van de *Racchen*. In de *Cynanche* hangt de tong uit den mond even als de honden geschied, en daar schijnt gantsch geen gezwel te zyn. In de *Paracynanche* verneemt men een klein gezwel

in d' uitterlijke spieren des strothoofts. In de *Synanche* is een groot inwendig gezwel en onsteeking. In de *Parasynanche* een groter gezwel en rootheid in d' uitterlijke spieren.

(d) De zwelling verneemt men altemet in de drie Keelontsteekingen, maar niet in de *Cynanche*, gelijk de *Autheur* in de volgende *Afdeeling*e zulx bewijst, daar is ook een *Rootheid* des aangezichts by.

(e) Na *Hippocrates* zeggen *aphor. 37. sect. 6.* Indien iemand, zegt hy, met een Keelont-

steeking, die men *Synanche* noemt; en noch minder de *Parasynanche*, gelijk ook d'ontteeking der *Amandelen*. (f).

VII. *Genezings aanwysingen*. Het (1) Water en de Gal moet men in 't bloed zelfs matigen (g) en op 't spoedigste te rug trekken, en afleiden.

VIII. *Genezing*. Stelt voor eerst d' Aderlating te werk (h) zelfs in een lighaam, dat niet zeer bloedrijk is, en dat in de rechter arm; en als het de nood vordert, kunt gy die noch meer herhalen; en als het quaad zulks vereischt, zo opent de (2) Kikvorfch aderen onder de tong. Voordeelig zijn hier Laatkoppen; (3) Blaarmakende middelen; Klyfsteeren, gorgelwaters, en (4) plaatsmiddelen (i).

Genees-

- (1) *Lympha*. (2) *Venæraninæ*. (3) *Vesicatoria*.
(4) *Topica*.

ontsteeking overvallen is, en in 't korte mede verwonnen daar een gezwel aan den hals word.
komt, dat is goet: gelijk ook (h) Of het aderlaten in de *sect. 7. Aphor. 49.* quataardige *Angina* bequaam is, word met recht getwijfelt.

(f) Hippocrates heeft verscheide schoone voortekenen, Ik meyn dat zy gelijk hebben, gelijk *sect. 5. aphor. 19.* Indien die zeggen, datze in 't begin en in eenigen, die van de Keelontsteeking genezen zijn, het den eersten dag alleenlijk maar quaat na de long schiet, die geschieden moet. In de goedsterven binnen 7 dagen; komen aardige kan men se doorgaans zy die over, zoo worden zy toestaan, als men maar niet te purulenti, dat is veretterde; als veel bloed aftrekt, en niet later als na den 3. dag wacht.

ook *Coac prænor. 363. tit. 16. p. m. 300.* Daar fraaye dingen (i) Ten tweeden zal men een Clyfsteer zetten, en, zoo 't staan, Ziet *C. Calsus l. 21. c. 7. p. m. 64.* Na *Lindanus editie* geschieden kan, een purgatie, (die met insnydende verdunnende middelen gemengt is,) by *J. Elzevier 1657.* ingeven; der gorgel-dranken van *rad. imperatoria, ireos &c.* zijn in 't begin zeer bequaam: daar het gehele quaat somtijds

als

Geneesmiddelen tegen de Keelontsteeking.
(Angina.)

R Adices althææ, liquiritiæ, Ireos. Herbae Con-
solida, Myrtus, Prunella, Taraxicum, Plantago,
Scabiosa, Sempervivum majus, Salvia, Hedera terre-
stris, Violaria. Flores Balauftiorum, rosarum rubra-
rum. Crocus. Semina 4. frigida majora, minora, pa-
paveris. Cortex & succus granatorum, præcipue aci-
dorum. Ficus. Album Græcum. Hirandines ustæ,
illarumque nidus. Alumen ustum. Syrupus Berbero-
rum, Cappillorum Veneris, Violarum, portulacæ,
Jujubinus, Scabiosæ, Tussilaginis. Mel rosarum, Rob
Sambuci, Diamor. (l)

Een te rugdrijvend (m) Gorgelwater (repellens Gar-
garisma) in het begin der Ziekte:

℞. Flor. ros. rubr. balauftior. ana P. j. f.
Cortic. granatorum unc. f.

Fol.

als ook de Gorgeldrank van
brandewijn met Spirit. fal. ar-
moniac. gemengt, heeft ver-
scheide keelontsteekingen ge-
neezen: dan zal men de plaat-
sijke middelen [als men voor-
henen een insnydend verdun-
nend sweetverwekkend mid-
del, met lapis prunellæ ge-
mengt, gebruikt heeft zo 't ge-
schieden kan,] uiterlijk in 't
werk stellen.

Sommige prijzen de braak-
middelen in alle Keelontste-
kingen, en zelfs in de quaad-
aardige, en voornamelijk in
de doorgaans [epidematica] in
zwang gaande, en wel het
aqua benedicta Rulandi; maar
dient gelet, dat men deze den

eersten dag moet ingeven;
want in de volgende wordenze
te vergeefs in 't werk gestelt, ja
doen meer quaad als voordeel.
Sommige willen de strotsope-
ning gedaan hebben in 't ge-
vaar van stikken; als M. A.
Serverinus *de efficaci medicina*,
en Fiënus *Lib. Chirurg.* xij. p.
m. 35. en de volgende.

(l) Voornamelijk mostaart-
zaat, lavaszaat, bakelaar, brand-
ewijn, Spir. fal. armoniaci,
nitri, &c. in 't begin zal men
'er eenige lichte t'zamentrek-
kende by insnydende verdun-
nende middelen mengen.

(m) De te rugdrijvende
moeten voorzigtiglijk in het
werk gestelt worden, voorna-
melijk

Van de Keelontst. (Angina.)

Fol. quercus M. j.

Aluminisusti. scrup. j.

Coq. exaq. ferrata & Colar. lib. j. f.

Adde

Rob diamor. unc. ij.

MS.

Een ander, dat krachtiger is:

℞. Fol. Taraxici M. j. f.

Hederæ terrestr.

Violar. ana M. f.

Coq. ex aq. hordei in Colatur. unc. xx.

Dissolve

Mellis rosar. colar. unc. j. f.

Addendo.

Spir. vitriol. gutt. xv.

MS. (n)

*Een verteerend Gorgelwater (discutiens Gargarisma).
in het afnemen der Ziekte.*

℞. Rad. liquiritiæ.

Corticum granator. ana drach. ij.

Flor. balauftior. P. j.

Jujubas Num. xij.

Ficus Num. iij.

melijk in de quaataardige Keelontsteeking, want de schadelijke stof soude ligt na 't hert, longe, of na de hersenen gedreven worden, en alzoo de Vallende ziekte of dolligheid [Mania] veroorzaken.

(n) De volgende Gorgelwateren hebben wy in 't begin zeer goet bevonden.

℞. Flor. rosar. rubrar.

Sambuci ana M. j.

Coq. in cerevisiæ tenuis q. f. sub finem addendo.

Paf-

Alb. Græc. drach. j.

Colaturæ lib. j. adde

Sacchar. Saturn. scr. f.

Lapid. prunell. scr. j.

M. pro gargarismate.

℞. Aq. flor. sambuci,

Rosar. ana unc. ij.

Rob. sambuc.

Diamori ana dr. ij.

Succ. taraxic. express.

unc. f.

Spir. vini rectific. dr. vj:

Lap. prunell. scr. ij.

MF. Gargarisma.

Passular. minor. drach. iiij.

Coq. ex aq. hordei in Colat. unc. xx.

Diffolve.

Syr. Capillor. Vener. Mell. ros. colat. ana

unc. j.

MS.

Een Ander.

℞. Rad. Ebuli unc. f.

Ireos nostrat.

Liquiritiæ ana drach. ij.

Flor. Chamomillæ P. j. f.

Rosar. rubrar.

Hyssop. ana drach. ij.

Dactylos Num. iiij.

Ficus Num. vj.

Alb. Græc. drach. j.

Sem. Fœnugræc. drach. ij.

Coq. ex decocto raparum in Colaturæ lib. ij. dissolve

Syr. Capillor. Vener. unc. f.

Jujubin.

Althææ Fernel. ana drach. vj.

M.S.

*Uiterlijke Geneesmiddelen tegen d'Ontsteeking
der keele (Angina).*

O. nucum, lil. albor. amygdalarum, chamomillæ, anethi. Axungia caponis, porci. Unguent. althææ. Emplastrum de Mucilagibus. Stercus (o) canis, columbarum. Nidus hirundinis.

℞. Rad.

(o) Galenus verhaalt hoe hy de keelontsteking by gebrek van andere middelen genezen heeft met gedroogde kinderrek, daar hy honig by mengde, en daar een rijk Mans keel nede besmeerde, en dat 'et gewel in een uur tijds doorbrak,

en de Man gezont wierd : ziet ten dien einde Joan David Ruilandus in zijn *Pharmac. nova*, daar de drek en pis verhandelt worden : hy heeft veele en seer zeldsamen dingen daar by malkander vergadert.

(p) Een

℞. Rad. althææ.

Lilior. alb. ana. unc. j.

Nid. Hirundinis Num. j.

Ficus

Dactylosana Num. iv.

Alb. Græc. unc. f.

Cæpar. drach. vj.

Coq. ex aq. hordei vel Cerevisia & Colatur. f. q.

Adde

Farinæ Triticæ.

Semin. lini ana unc. j.

Fœnu-græc.

Althææ ana unc. ij. f.

Vitell. Ovi Num. ij.

Croc. Oriental. unc. ij.

Ol. Chamomill. unc. ij.

MS. F. Cataplasma.

Of

℞. Succ. cæpar. unc. ij.

Ol. lilior. alb.

Irin. ana unc. j. f.

Coq. parum, addendo

Nid. Hirundin. drach. ij.

Picis & Ceræ q. f.

MS. F. f. a. Emplastrum

Een rÿpmakende Pap (Cataplasma Maturans.)

℞. Rad. Althææ unc. j.

Lil. albor.

Liquirit.

Ireos Nostr. ana drach. ij.

Cæparum unc. f.

Passular. enucleatar. unc. j.

Ficus Num. vj.

Sem lini,

Fœnu-græci ana drach. ij.

Fol. Malvæ, Brassicæ ana M. f.

Coq. ex Vino albo Gallico in formam Cataplasma

MS,

IX. Aan

IX. *Aanmerkingen.* 1. Een Zoon van Æsculapius, bloedryk en vet, kreeg een Synanche, en gebood sig aanstonds een Ader te openen; kortst daer na konde hy zwelgen; waarom hy een Purgatie innam, daar hy sig wel by gevoeld, en veele uren gerust heeft. Den volgenden dag weder instortende, deed andermaal een Ader openen, en bevond sig weder beter, wandelde over 't huis, en sprak onbelemmert, seggende dat hy in syne eige siekte verscheide dingen aangemerkt hadde; maar doen hy den volgenden dag des morgens meende gefond te zyn, is hy binnen twee uren door een verstikking omgekomen.

2. De Huisvrouw van den Boekverkoper *Lescaille*, bloedryk zynde, werd met een geweldige pyn der Kele aangetast, d' Amandelen waren so seer geswollen, dat sy niet een druppelken konde doorzwelgen, en alles dat sy nuttigde haar ten neuse weder uit quam. Ik dede haar laten, en gebruikte Pappen; en de bovengemelde Gorgelwaters, en sullende op den vierden dag der siekte het quaat met een stoxken onderzoeken, sag ik een rype zweering; het behaagde my een weinig onbeleeft met haar te handelen, en hebbe met het zelve stoxken het gezwel gebroken; waar na zy, dewylze met 'er haast beterschap voelde, gelacchen, en het deugdzaam bedrog geprefen heeft. (p)

II. HOOFD-

(p) Een Jongman, van 20 jaaren, slymig van aard, dronk, na dat hy hard en rasch gegaan hadde, schiekelijk een gulsig teug rout bier; binnen een uur wierd hy seer benauwt in de keel, en daar vertoonde sig een pijn en geswel der Racchen by. Ontboden zynde, liet ik hem natelijk Aderlaten: en hy wierd met dit gorgeldrank geneesen.

R. Aq. flor. samb. unc. iv.
Myrrh. pulv. drach. f.
Spir. vini rectific. dr. iij.
Sal. Armon. scrup. j.
Succ. taraxic. express.
drach. ij.
M. F. gargarisma.

Een Vrouw van 28 jaar, haar kind by nacht zoogende, viel in slaap; des morgens konde zy haren hals byniet beweegen, en zeer bezwaarlijk

lijk van wegen de groote pijn der Racchen in 't zwelgen; des morgens liet ik haar een Clysteer zetten, en tegen de middag wierd zy een Ader gelaten tot 6 oncen. En gebruikte voorts het afzietfel p. 49. daar maar nog bygedaan wierd.

℞. Sem. finap. drach. j.

Aq. theriac. simpl. unc. f.

M. F. gargarisma.

En hier mede was zy den derden dag volkomen genesen.

Een Vrijster van ontrent 20 jaar viel heel schielijk in een seer bezwaarde ademhaling, met zulk een pijn en swelling, dat zy niet een druppel konde doorzwelgen. Zy wierd terstond gelaten tot 6 oncen en niet hooger, om dat zy effen te voren haar stonden vry sterk gehad hadde: zy gebruikte vorders dit volgende Gorgelwater, daar zy lichtenis by bevond:

℞. Flor. ros. rubrar. unc. j.

Bacc. lauri excort.

Sem. levistic. ana dr. j. f.

Coq. cum aquæ comm.

lib. j. vase optimè clauso, in colat. dissolv.

Mel. rosar. unc. j.

Aq. theriacal. simp. dr. vi.

spir. sal armoniac. scr. j.

M. F. gargarisma.

Den volgenden dag liet ik haar een purgeerend Clysteer zetten, om dat zy binnen drie dagen geen aftrek gehad had, daar zy wel van afgang; doen liet ik haar aanstonts deze pap om de keel leggen, die tweemaal daags vernieuwt wierd:

℞. Nid. hirund. num. j.

Flor. sambuc. p. iij.

Cæpas sub cinerib. coct. num. ij.

Coq. ex cerevisâ tenui contufis adde.

Alb. Græc. drach. iij.

Ol. olivar. q. f.

M. F. Cataplasma.

Den vierden dag brak het gezwel door: vorders gebruikte zy niet anders als mel. rosarum pro linctu.

Ik soude u meer soodanige aanmerkingen kunnen verhalen, indien ik niet vreesde, dat, met den naam der zieken te veranderen, ik een en het selfde zeggen soude.

II. HOOFSTUK.

Van de Kropzweeren Scrophulæ.

I. **K**ropzweeren sijn tegennatuurlijke (a) Gezwellen van de klieren des hals, in haar eigen vlies besloten.

II. De Beschadigde deelen zijn de opeengehoopte Klieren des Hals, heden (1) quylklieren genaamt (b).

III. Oorzaak. Het ampt van de Klieren des geheelen lichaams ('t welk ik voor waarachtig houde) is het (2) Water te kleinzen; derhalven is het nootwendig, dat een te dik water (c) d'oorzaak van dit gebrek zy, waar door zy eerst harder wordende, en daar na allenkens aangroeiende, met een wederspanning gezwel bezet worden.

D

IV. d'On-

(1) *Glandulæ salivales.* (2) *Lympha.*

(a) Die hard zijn, en 't sap voort komt, is byna sonder drukken tegenstaan, twijffel, gelijk genoegsaam

(b) Als ook achter de ooren, blijkt uit de schietende en steekende pijn; en al die de Kanker hebben, sijn meest alle melancholijk of swaarmoedig van aard, en hardlyvig) in alle harde en Kankerachtige gezwellen, &c. prijs ik elk dit volgende aan.

(c) Wy besluiten sekerlijk, datter te gelijk iets wrangs by moet zijn; want zy veranderen somtijds in Kanker, gelijk de Autheur getuigt §. vj. (dat de Kanker uit een wrang zuur

℞. Gummi galban. pur.
unc. ij.

Opii Thebaic. dr. ij.

Spir. vini aromat. unc. vj.

(Die met Salie, Wijnruit en Geneverbessen, Cerwy, Anys, en Venkelzaat gedistilleert en gecohobeert is) dit gemengt zynde, set het 8 dagen te teeren, en distilleert het met een zachte

IV. *d'Onderfchiden*. Zomwijl zijn zy beweegelijk, en zomwijl zitten zy op het gebeente vast. Nu word de benedenste (1) Quylklier, dan de bovenste weder beledigt. Bywijle zijn zy (2) Overervende, somtijts (3) doorgaans in zwang gaande.

V. *Kenteekenen*. Het gezwel is hard, rond of lang, en zelden pijnlijk.

VI. *Voortekenen*. Hoeze beweeglijker, hoeze geneesselijker zijn, nochtans zijn zy altijd zeer moeyelijk te helpen. Die aan het gebeente vast zitten, zijn byna ongeneesselijk: in deze gebruike ik niet dan (4) d'onderhoudende Genezing (*d*), gelijk ook in die, dewelke na een kanker hellen, en pijnlijk zyn.

VII. Ge-

(1) *Glandula Salivalis*. (2) *Hereditaria*. (3) *Epidemica*. (4) *Cura Palliativa*.

zachte hitte in een glase Retort, en cohobeert het ten minsten tweemaal:

℞. Hujus distillati unc. ij.

Spir. fal. armon. unc. j.

Zet dit dan weder te teeren, en distilleert het met een heel sagt viertje door een lage kolf, bewaart het vlugtig zout apart droog.

℞. Hujus salis volat. unc. f.

Butyr. infulsi f. sapius lavati unc. j.

M. F. Unguentum.

Om daar harde gezwellen en Kanker mede te bestrijken.

Merkt, dat na het droog vluchtig zout, weder een geest voortkomt, die met nieuwe geest van fal. armoniac. gedistilleert en gecohobeert kan worden. Waarom ook dat de

oude gemeint hebben, dat de Kropgezwellen van een melancholisch sap ontstaan; en 't blijkt ook genoegzaam uit onse genezing en aanmerking, die terstont volgen zal.

(*d*) Tot dezen einde hebben wy met goeden uitslag het amalgama Saturni gebruikt, uit vyffel van lood en quiksilver toegemaakt, dat ook verderlijk is in de Kanker, als mede de volgende Kanker palliative pijnstillende pleister:

℞. Emplast. diapalmæ,
Diapompholigos
ana unc. f.

Sacch. Saturni dr. f.

Opii spir. vini solut.

drach. j.

Fuligin. splend. scr. ij.

Vel

VII. *Genezings aanwyzingen.* Het dikke (1) Water moet men verdunnen, matigen (e) en uitloozen: de Klieren verzagten, de vochtigheid (so 't mogelyk is) doen uitdampen, of rypen, en eindelyk, indien 't niet anders geschieden kan, door wegetende middelen uitroeyen. (f)

VIII. *Genezing.* Het Lighaam moet men purgeeren door middelen, die tot nog toe geschikt worden om op het (2) slym te werken (g). Myd de Aderlating. Het zweeten, en alle zuure dingen (h) van binnen ingenomen, gelijk ook de vlugtige zouten, zyn vorderlyk. De (3) Plaatsmiddelen behoren tot de (4) Heelkonst.

Geneesmiddelen tegens de Kropzweeren (Scrophulæ.)

R Ad. Aristolochiæ rotundæ, brioniæ, cyclaminis, filipendulæ, morsus diaboli, iridis, pimpinellæ,

D 2 pyre-

(1) *Lympha.* (2) *Pituuta.* (3) *Topica.* (4) *Chirurgia.*

Sal. volatil. armon.

scrup. ij.

Malax. ol. solan. express.

q. f.

M. F. Emplastrum.

(e) Voornamelyk moet men het wrange verbeteren.

(f) Zommige hebben aangemerkt, dat de Geneesmiddelen tegen de Kropzweeren, in 't laatste quartier van de Maan gebruikt, de beste baat doen, en dat menze dan tot de nieuwe Maan toe gestadig gebruiken moet.

(g) Na een behoorlyke en volkomene verbetering van de schadelijke vogtigheden.

(h) Namentlyk, die zagt en gematigt zyn, andersints

hebben veele geceffende Geneesoeffenaars bevonden, datse meer schade als voordeel deden: [hier komt het spreekwoord te pas, 't is haastig genoeg als 't maar wel is] by voorbeeld Spirit. salis, nitri, &c. zoodanige geesten, die met gerectificeerde wijngeest, door de cohobatie, soet gemaakt zyn; maar nogtans onder alle d'andere steekt de Spiritus salis armoniaci uit, die wy zo dikmaäl te recht geprefen hebben, het zy innerlyk het zy uiterlyk, met een bequaam middel getnengt.

Als ook de Puimsteen, Zeeschuim, Galbanum, Emplast. de radis cum & sine Mercurio, magne-

pyrethri, scyllæ, verbenæ, scrophulariæ. Folia cupressi, apiastrî, rutæ, satirejæ. Flores genistæ. Cancrî combusti. Testæ ovorum ustæ. Sal Gemmæ. Spongia, die zeer van de Geneesoeffenaars gepresen word (i).

℞. Cineris spongiæ marinæ,
 Ossis sepiæ,
 Piperis longi,
 Cinamom.
 Salis Gemmæ,
 Pyrethri,
 Nucum cupressi,
 Gallarum,
 Corticum Quercus,
 Flor. ros. rubr. ana unc. s.
 MS. F. Pulvis tenuis.
 Dosis scrup. ij. vel drach. j.
 of

℞. Lapid. Spongiæ drach. iiij.
 Sal. Gemmæ drach. ij.
 Tartar. vitriolat. drach. j.
 MS. F. Pulvis. Dosis scrup. j. s. of scr. ij.

De (1) Plaatsmiddelen geve ik de (2) Heelmeesters over, onder dewelke ik eenige kenne, die dit middel zeer hoog achten, 't welk *Langius* in sijne *Epist. Medicin.* beschrijft, welkers seer gelukkigen uitslag ik in der daat gesien hebbe:

℞. Olei Philosophorum laterini lib. s. Thuris, Masticis, Gummi Arabici, Terebenthinæ, ana drach. iiij. Pistata simul per Alembicum destillentur; tandem destillationi addatur sal. excinere ceni, & iterum distilla, & quod distillaveris in Vitro serva.

En

(1) *Localia.* (2) *Chirurgi.*

magneticum ex magnete arse- die Hildan: beschrijft; Chi-
 nicali, balsamus sulp. Rulandi, rurg. observ. 38. centuria iiij:
 voornamelijk ook de pleister, pag. m. 221.

(1) Ziet

En overmits wy geen *Sal ceni* bekomen kunnen, zo neemt'er *Cinis Spongia* voor.

IX. *Aanmerkingen.* Een Edele Dochter, galachtig en mager, met veelvuldige Kropzweeren geplaagt zijnde, is door een geduurige uitdroogende Koorts, (die men *Febris Hætica* noemt) overleeden. Het doode lichaam geopent zynde, vonden wy meer dan duizent klieren, klein en groot, vande keel tot het (1) gemagt-been toe. Zy waren van die zelvige verwe, namentlijk geel, als de Kropzweeren, die zig aan den Hals, wanneer de huid geopent was, voor onze ogen vertoonden. De Geneesmiddelen, schoonze voorzigtig gebruikt waren, en voege ik hier om den ongelukkigen uitslag niet by (1).

D 3

III. HOOFD-

(3) *Os Pubis.*

(1) Ziet hier zeldsamen wel aanmerkenswaardige geschiedenis van by Riverius *observ.* 76. *centur.* 1. p. m. 83. en 84. en *centur.* 2. pag. 155. als *centur. communicat.* p. 346. en 377. *observ.* 9. en by P. Poterius *observ.* 28. *cent.* 2. daar ook geen onbillijke pleister beschreven werd.

Een Meisken van ontrent 14 jaar was van jongs op wonderlijk en ellendig met zweeren, namentlijk der vingeren, en der ooren &c. met gezwollen lippen somtijds met zeer steekende pijn; met een vlies op beide de oogen, met blaushuit &c. gequelt; de Klieren des hals, en der ooren waren sommige verzworen, en sommige hard, en gezwol-

len, zoo dat zy den hals byna niet konde bewegen; zy had verscheide geneesmiddelen gebruikt en in 't werk gestelt; ik daar by geroepen, heb haar voorgeschreven een decoctum ligni guajaci, met verdunnen- de en openende middelen bereit, daar zy dagelijx viermaal vier oncen van dronk, by yder maal dede men 8 druppelen Spir. sal. armoniac. cenmaal ter week gebruikt zy dit volgende poeder.

R. Rad. jalapp. drach. f.
Tart. vitriol. gr. viij.
Ol. focnic. gut. ij.
M. F. Pulvis.

Daar zy dan drie à viermael van afging; uiterlijk gebood ik het Emplastrum de ranis cum Mercurio, met ol. ruta
en

en fchoorsteenroet gekneet, op de verharde Klieren te leggen, maar tot de verzwore Klieren aan de hals gebruikte ik eerst Ung. basilicum, daarna balsamum sulphuris Rulandi: waar mede zy binnen drie maanden geneesen is. Sy draagt nog een pleister ex galbano puro rondzom haar hals; onder 't geneezen een ontsteeking der kōonen krijgende, en met innerlijke zweetmiddelen geneesen zynde, ging zy uit in de koude lucht, waar uit zy weder een ontsteeking op nieuw kreeg, en des nagts een vleesnet aan alle bey de ooggen, daar by ik des morgens geroepen zynde schreef haar het nat voor, dat de Auteurs c. 4 de Catarrho §. 7. pag. 44 seer prijft. Waar door alle bey de vleesnetten van iegelijk oog binnen agt dagen

byna verdweenen, en dat aanmerkenswaardig is, de cataractæ ofte de starren waren seer gemindert, ja zo dat zy nu alles naaukeurig sien kan.

Wy hebben een Juffrouw de volgende pleister voorgescreven, die ontrent drie jaar lang met een hard en pijnlijk gezwel aan den hals gequelt was, 't welck alle dagen grooter wierd:

R. Emplast. de ranis cum
Mercurio unc. f.
Gumm. galban. pur.
drach. ij.
Sacch. Saturni,
Sal. volat. armoniac.
ana drach. f.

Malax. ol. rutæ. q. f.
Ad Consistent. Emplastri.

Waar door de pijn en d'aanwas verdween; zy draagte dagelijx noch op haren hals.

III. H O O F T S T U K.

Van de Slagaderbreuk (Aneurisma.)

I. **S**lagaderbreuk is een gezwel tegen natuure, dat lichtelijk voor de drukkende vingeren wykt, maar terstond met sterke klopping wederkeert, als men deselvige weg trekt.

II. Het Beschadigde deel is zeer dikwils, ja byna altijd aan den Hals, en dat van wegen de Kropflapadren; ik hebse nogtans aan de knyen en armen gezien.

III. d'Oorzaak is een scherpe, wey-en galagtige yoch

vochtigheid, het binnenste vlies der slagaderen, ja zelfs ook haar uitwendige dikke vlies, ja ook het bygelegen gebeente (a) doorknagende.

IV. *d'Oonderscheiden.* Nu is 't groot, dan is 't klein; nu omtrent den hals, dan aan de leden.

V. *De Kentekenen* kunt gy uit de bovenbeschrevene uitbeelding der Slagaderbreuk halen.

VI. *Voor:eekenen.* De kleine zyn seer bezwaarlyk te genezen, de groote ongeneeffelyk: Ik heb 'er nog geen genezen gesien, die aan den Hals stonden. Met (1) d'onderhoudende Genezing kunnen zy noch lang leven. De Heelmeeesters, die zig op haar eigen konste niet verstaan, nemenze voor een (2) Ettergezwel; en het zelvige met de vliem geopent hebbende, geven de Zieken aanstonds in hunne tegenwoordigheid den geest.

VII. VIII. *Genezings aanwyzingen, en Genezing (b).* Het gezwel moet men in 't begin straks tegenhouden, en de scherpe vochtigheid te rug dryven: Beide kan het lichtelyk door een dun lootplâarken geschieden. Eenige willen dit Gezwel genezen met her

D 4

toe-

(1) *Cura palliativa.* (2) *Abscessus.*

(a) d'Uiterlijke oorzaak is, na 't getuigenis van veele Geneesoeffenaars, dat altemets de Slagader in plaats van de Ader geopent word.

(b) In het begin moet men in d'overgelege zijde Aderlaten; en binden een loode plaat op 't beschadigde deel. Zommige prijsen, 't emplastrum ad rupturas Augustanor of van Fernelius in 't begin in 't werk gestelt, gelijk ook deze:

R. Colophonix unc. ij. f.

Terebint. unc. j. f.

Flor. balauftior.

Sang. dracon. ana

drach. j. f.

Sach. Saturn. scr. ij.

Succ. acac. drach. j.

Ol mastich. q. f.

M. F. Emplastrum.

Ziet by G. F. Hildanus

Chirurg. observ. Centuria 3.

observ. 42, 43, en 44. en de

schriftelijke antwoord Michaël

Doring. pag. m. 224. 225, &

seqq. en by Riverius observat.

43. centur. 3. en communicat.

observat. 12. pag. 378.

(c) Van

toevloeyende bloed te onderscheppen, met de Hartader boven en beneden de (1) Slagaderbreuk toe te binden (c), en dezelve daar na door te snyden. Maar dese wijs van helpen is pijnlijk, en niet veilig: Ik wilde liever, om den Zieken in 't leven te houden, den arm of voet afzetten.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Wy hebben het doode lighaam van zeekeeren armen Man (wiens naam my ontfchoten is) die van een Slagaderbreuk gestorven was, geopent. Wy zagen een menigte zo van weyagtig, als van klontterig bloed, en beide de vliezen der Slagaderen doorgeknaagt, neffens het linker sleutelbeentje ten meestendeele weggegeten. Hier van is de vermaarde *Silvius* Ontleder geweest.

2. Ik heb een anderen armen Hals op de bovengemelde wyze door eene loode plaat zoo (1) onderhoudende genezen, dat hy my, 15 jaar daarna, noch gezond zynde heeft aangefproken. Het gezwel was boven de rechte knie, van de groote als een Hoender-ey (d).

HET

(1) *Palliative.*

(c) Van de opening en uitsnijdinge der Slagader, fiet *controverf. de Chirurg. tract. 7. Thom. Fièni. p. m. 55. & seqq.*

(d) Een Jongman van 22. jaaren, zwaarmoedig van aard, een zagt gezwel, 't welk somtijds pijnlijk was, zoo groot als een Ey, daar men een merkelyke, ja zelfs een groote klopping in gevoelde, aan zijn rechter knie gekregen hebbende, zoo leide iemand daar te Emplastrum ad rupturas Fer-

nelii saccharo Saturni malaxatum op; en daar na enkelijk een loode plaat, daar de pijn mede overging, en het gezwel zig wel mede aanstelde; zo datter maar een kleine zwelling overbleef; na eenigen tijd een Quaksalver de geneezing van 't gezwel beloovende, gaf den ligtgeloovige hem de helft van 't geaccordeerde loon op de hand; maar hy stierf twee dagen na dat het gezwel geopent was.

HET DERDE BOEK;

Van de Gebreeken der Borst.

I. H O O F T S T U K.

Van het Zydewee (Pleuritis.)

I. **Z**ydewee is een ontsteekinge van het binnenste tweevoudige vlies der Borst, *Pleura* genaamt (a).

II. Het Bezeerde deel is het Ribbevliet *Pleura*; en veelrijds lijd de (1) Long, het (2) Middelschor, (3) 't Hartzakje, en het (4) Middelfrif ook wel mede (b).

III. d'Oorzaak (c) is een weyachtige, galachtige, D 5 scher-

(1) *Pulmo.* (2) *Mediaſtinum.* (3) *Pericardium.*

(4) *Diaphragma.*

(a) Met een zwelling, niet alleen van het Ribbevliet, maar ook van de spieren, daar het aan vast is; Zommige beschrijven 't door sijn toevallen, en zelfs na Hippoc. voorschrift, lettende meest op het geen sig meest openbaart: het Zydewee is een steekende pijn der sijde, met hoeft, en geduurige hevige Koorts, en bezwaarlijke ademhaling.

(b) Zommige en wel de beste Schrijvers tellen onder het beschadigde deel ook de tusschenribbige spieren; want het is byna onmogelijk, dat d'ontsteeking van het ribbevliet [*Pleura*] d'aanleggende

spieren niet soude aantasten. Dat in een zwaar Zydewee de Long mede beschadigt word, blijkt uit Riverius *cap. 7. lib. 7. p. m. 300.* en Platerus *de Doctorib. c. 10.* als ook uit Hippocrates *lib. de locis in homine tex. 24. pag. m. 378.* daar de ontsteekinge van een van beyde de zijden der Longe een Zydewee genoemt word.

(c) De naaste oorzaak des Zydeweets is, voornamelijk d'overvloed van bloed [*Plethora,*] waar door de bloedvaaten van het Ribbevliet [*Pleura*] tegen natuurlijker wijs opgespannen, of gebroken worden. En voornamelijk

lijk

scherpe vochtigheid (d), sich met het slag-aderlijke bloed tegens de Nature in het vlies *Pleura* instortende, menigmaal door (1) ontsluiting, by wyle (2) door doorsnyding of doorbooring, maar zelden door (3) doorzweering.

IV. d'Onderscheiden. Het is een waar of bastaart Zydewee. Het ware ontstaat uit een scherp slagaderlyk bloed; in het bastaart Zydewee komt sich een dik (4) Water met het bloed te vermengen. Eenige Schryvers noemen den weedom der Spieren een bastaart Zydewee, 't welk ik hun lieden niet toe sta; die quaal behoort tot de Zinkingen.

V. De kenteekenen zyn 1. Een steekende pyn der zyde. 2. Hoest. 3. Zware Ademhaling. 4. Geduurige Koorts. 5. Harde Pols (e). Indien alle deze teekenen zich niet vertoonen, zoo is 't geen Zydewee. Somwijl ontsteekt het (6) Ribbevlies in den rug ontrent het mid-

(1) *Anastomosis*. (2) *Dieresis*. (3) *Diapedesis*.

(4) *Lympha*. (6) *Membrana pleura*.

lijk ook door de verstopping van de zonderparige ader [*Vena azygos*.] of van de Slagaderen, die door het Ribbevlies lopen; waar door de omloop van 't bloed belet word, en de vogtigheden stil staan, en door het stil staan scherper worden, en des te meer opzieden; de vogtigheden dan scherper geworden zijnde, spannen het vlies, dat de ribben innerlijk bekleed ('t welk Barbaars genoeg *Pleura* genoemd word) dan op, en verwekken de benaaude ademhaling, en de steekende en schietende pijn.

(d) En die wel scherp sour

is, gelijk Helmond, en na hem Jacobus van Hadden in zijn eerste en tweede Nederduitsche verhandeling van 't Zydewee, en eenige andere stellen; 't welk sy zeer naukeurig uit de steekende pijn, stolling des bloeds, bezinken der pis, als ook uit de batende en schadende dingen bewezen hebben.

(e) Als men al dese dingen by malkander vergadert en samen stelt, zoo vind men daar een * ontwijffelbaar eigen en onafscheidelik teken van het Zydewee uit. Gelijk Galenus

5. de loc. affect. cap. 8. leert

* *Signum pathognomonicum*.

(f) On-

middelrif, en word dan van d'onvoorzichtigen, tot groot nadeel der Zieken, voor Nierewee gehouden.

VI. Voorteekenen. Hoe de schadelijke stoffe haastiger rijp word, en de kladden witter en lichter zyn, hoe de Zieke gezwinder genezen word. Zoo na een overvloedig spuwen de hoest en de zware ademhaling vermeerdert, of ook niet vermindert, dat is zeer gevaarlijk. (f)

VII. Genezings aanwyzingen. De toevloeying der vochtigheden moet men in 't begin, zo veel het doenlyk zy, bedwingen, de vochtigheid selfs te rugge dryven, en afleiden; daar na ryp maken, en ten laatsten der zelve overig gedeelte doen uitdampen, en de deelen versterken.

VIII. Ge-

(f) Onze oude Hippocrates verschaft hier verscheide en fraye voorteekenen van Aph. 8. sect. 5. zegt hy: indien iemand, die het Zydewee heeft, binnen 14 dagen van boven niet gezuivert word, die krygt een empyema of ettervergadering, in de borst. Indien hy met hoesten niet mendal, of lootverwig of swart speekzel uitspouwt, dat is een doodlyk teeken: Lib. 2. prognost. cap. 8. aphor. 15. sect. 5. zegt hy, Indien de * versworene van een Zydewee, binnen 40. dagen na 't doorbreeken, van boven niet gesuivert worden, die krijgen de Teering. Ziet ook C. Celsus p. m. 62. en 64. als ook aphor. 16. sect. 6. Indien by het Zydewee de loop komt,

dat is quaat. Als ook aphor. 12. sect. 1. en sect. 7. aphor. 2. Indien het Zydewee zonder reden met galachtig spog verdwijnt, zoo raakt de Zieke tot raaskallen. 3. Porrheth. de vaste en arbeidsame lichamen sterven aldereerst door het Zydewee: in Coacis Tit. 17. de pleuritide & peripneumonia. Wy hebben het volgende voorteeken van den grooten Hippocrates, 't welk hy Coac. 388. p. m. 334. beschrijft, tweemaal waar bevonden. Indien iemand in het Zydewee een groot geruis door 't uitspuwen in de borst gevoelt, en een nederslagtig aangezigt, geelzugtige en verduisterde oogen heeft, die zal haast sterwen.

[g] In

VIII. Geneezing. d'Aderlatinge op den eerften dag der Ziekte twee of driemaal, en op d'andere dagen naar advenant herhaalt, is tot groot voordeel der kranken. Eenigen zyn 'er, die dezelve in 't geheel verwerpen; maar ik houde het met de zulken niet. Men moetse in dem arm der beledigde Zyde in 't werk stellen, wat'er schoon de *Theoretici*, of Beschouwers der Konfte tegen seggen, en tappen somtijts al wat veel bloed af. Daarna moetmen het lighaam van de ontstelde vochtigheden door purgeeren en zuiveren, 't zweeten bevorderen, en borstontlastende middelen voorschryven. (g).

Geneesmiddelen tegens het Zydewee (Pleuritis.)

R Ad. Aristolochiæ, bardanæ, millefolii. Herbæ Taraxicum, Anagallis, brassica, Card. bened. Cere-

[g] In 't begin moet men matiglijk aderlaten, om de sieken niet te veel te verzwakken, en om dat de aderlating daarna, indien noodig, met te minder verspillinge van kragten weder te werk kan gestelt worden; en geven hem dan insnijdende, verdunnende, en afzettende middelen; de Clysteeren zijn seer goed: Zomnige Geneesoeffenaars, en onder deze *Jacob van Hadden*, die op bondige redenen, gesach, en ondervinding steunt, getuigen dat alle slag van Zydewee, het zy quaataardige, het zy nu en dan grasseerende t'allertijd en sonder aderlaten kan geneezen worden: hy

zegt; dat hy 't Zydewee lichter sonder aderlaten geneezen heeft, als daar ze in 't werk gestelt was, hoe wel dat hy de zelfde geneesmiddelen gebruikt had: als hy maar in 't begin eenige byzondere het fuurbreekende zweetverwekkende, en afzettende middelen ingaf.

Angelus Sala. J. Hartman P. J. Faber. M. Rulandus &c. pryzen in 't begin braakdranken, als ook wel op de 2, 3. en selfs den vyfden dag van de siekte; en geven met groot voordeel 't aqua benedicta, met aq. card. Mariæ vel papav. errat. gelijk zy dat met veele aanmerkingen bewyzen.

Cerefolium, Consolida regalis, Hippoglossum, pulmonaria, scabiosa. Flores buxi, Papaver. erratici, stœchad. citri, violat. Semina Card. ben. fraxini, Malvæ, urticæ, aquilegiæ. Thus. Cornu Cervi. Dens apri. Lapis Carpcionum, percarum; mandibulæ lucii piscis. Oc. Cancri. Offa lupi. Priapus Cervi, Tauri. Sperma Ceti. Unicornu. Sal prunellæ, Corallorum. Succus Taraxici, betulæ, stercoris equini. Aqua bardanæ, Card. bened. Scabiosæ, Theriacalis, Prophylactica nostra. Spiritus Tartari. Liquor diaphoreticus Mynsichtii Syr. (b) Card. bened. papaver. rheados, diacodii. Ol. myrtillo. rosaceum, amygdalinum. Unguentum (i) pectorale, Althææ. Emplastrum Ireos, de Cumino. Pulvis antipleuriticus Mynsichti, Hali. Tragea antipleuritica Hartmanni, Quercerani, Antim. Diaphoretic. Bezoard. minerale, Flores Sulphuris. (l)

In

[b] Daar is byna geen beter Geneesmiddel als de Syroop en 't afzietsel van Toebak: te weten, in 't eind van de siekte, maar de Syroop moet wel bereid, en veele dagen door teering of digesty gesuivert zyn, andersins verwekt zy seer swaare toevallen. Siet hier een aanmerkelijke ondervindinge van by F. Epiphanius in sijn *consiliis hist.* 45. De bloemen van papav. rhead. worden van Valeriana heel seer gepreessen *lib.* 5. *observ.* 10.

[i] Unguent. pectorale. Mynsichti in suo armament. medico Chimico p. m. 438. word uittermaten seer geprezen.

[l] Helmont prijft buiten gemein het Bokkebloed, als ook Zwelfer, die, p. 733. *pharm. August.* de ware wijs van 't Bokkebloet te verzadere beschrijft: welkers dr. j. terstont het Zydewee verlicht, en geneest; ook zijn seer goet pimpin. flor. eryngii visc. quercin. ad. dr. j. als mede sal urticæ, card. bened. volatile, Cornu Cervi, Succini, urinæ, fuliginis, armon. spir. nitri dulc. spir. tartari, & nitri compositus, gelijk ook species pleuriticæ Mynsichtii p. 128. laud opiat. Welkers gr. j. Riverius in het begin der siekte met voordeel gebruikt heeft.

[m] Met

In het begin der Ziekte.

- ℞. Succī Taraxici depurat. unc. j.
 Aq. Plantagin.
 Rosac. ana unc. ij.
 Prophylactic. nostr. unc. f.
 Oc. Cancr. crudor. contusor. drach. f.
 Syr. papaver. errat. (m) unc. j. f.
 M. S. in Phiala.

De Zieke neeme van deze Mengeling alle quartier uurs een of twee lepelen, gy zult u over der zelve werkinge verwonderen.

of

- ℞. Syrr. Althææ Fernel. unc. j.
 Diacodii,
 Papaver. errat. ana drach. j.
 Oc. Cancr. præparat. drach. j.
 Bezoardic. mineral. scrup. j.

MS. F. Linctus; 't welk men geduurig gebruiken moet. (n)

Op den tweeden of derden dag.

- ℞. Rad. Althææ unc. j.
 Liquiritiæ rasæ drach. ij.
 Fol. Malvæ M. j. Senn. unc. f.
 Oc. Cancr. crudor. contusorum & in petiâ ligaturorum drach. vj.

Rhei

[m] Met grooter voordeel word zy gebruikt, als zy uit het uitgeperste zap der Bloemen bereyd word, dan die alleen door weyken gemaakt word.

[n] Wy pryzen een iegelijk het volgende Poeder: of tragæam anti pleuriticam D. Ausfeld. aan:

- ℞. Sal. prunell. drach. ij.

Flor. papav. rhead.
 Corall. rub. ana.
 drach. j.
 Sacchari violat. unc. f.

Stoot dit tot een poeder voor drie doses, met aqua card. Mariæ, of papav. in te geven. Dit word met groot voordeel gebruikt, daar nog by doende rad. bardanæ dr. j.

[o] On-

Rhei electi drach. iij.

Tamarindor. unc. f.

Jujubas Num. x.

Sem. urtic. Roman. unc. j. f.

Coq. ex aq. hordei in Colaturæ unc. xxiv.
dissolve.

Syr. Diacnicu unc. j. f.

Salis prunellæ scrup. ij.

MS.

Laat de Lyder 5. oncen van dezen (1) Bereydrank wee of driemaal daags drinken, na dat hy hard of zagtyvig is.

Plaatsmiddelen (Topica.) (o)

Ik heb geen kragtiger middelen dan deze, alhoewel zy gemeen zyn, ooit gevonden.

R̄. Unguent. Althææ compos.

Pectoralis ana unc. f.

Ol. Sem. Papaver.

Lilior. albor. ana drach. iij.

Myrtillor.

Rosac. ana drach. vj.

MS. in fictili.

Deze Smeering gebruike ik in 't begin der Ziekte, n, als de stoffe gerypt is, het *Emplastrum de Cumino*, of

(1) *Apozema.*

[o] Onder de plaatslijke middelen steekt de volgende iniment uit.

R̄. Ung. althææ compos. unc. j.

Ol. amygd. dulc.

Rosar. ana dr. ij.

Lilior. alb.

Papav. express.

Hyoscyam. express.

ana drach. j. f.

Stillat. chamomill.

Cumini.

Philosoph. ana

scrup. f.

Camphor. drach. f.

M. F. Linimentum:

[p] Deze

of *Emplastrum Ireos*, 't welk tegen de borstgebreeken de hoogste prijs behaalt. (p).

IX. *Aanmerkingen.* 1. De Heer N. de Bas, Bruidgom zynde, klaagde my van wegen een steekende pyn sijner slinker zyde, die hy een *Pleuris* noemde. Aanstonds overstreed ik sijn gevoelen; want het quaad schulde in de tusschenribbige Spieren, dat, gelijk ik boven gemelt hebbe, eenige Schryvers een bastaart Zydewee noemen. Hy ademde bezwaarlijk, en klaagde dat hy, van wegen den weedom, sijn seer Lieve Bruid niet omhelzen konde. Ik beval, dat men op de bezeerde zyde het *Emplastrum Ireos* leggen soude, en hy hier door in eenen nacht genesen sijnde, heeft, den derden dag daar na de Bruyloft, sonder eenige klagte van de Bruid, behoorlijk geviert.

Laurens Hommers Koopman, die weinige dagen voor sijne siekte tegens my uit jok gesegt hadde, dat hem niets in de geheele wereld verscheelde; soo maar sijn Huisvrouw geen Weduwe wierd, met een geweldige Zydewee in de slinker zyde aangerast zynde, heb ik hem binnen twee dagen driemaal bloed uit den arm en hand der bezeerde sijde getrokken, en hy gebruikte de bovengemelde middelen. Hier van heeft hy sig soo wel bevonden, dat hy den vierden dag buiten myn werten uiting, en eenen Haring op at, en daar tweepintren dik Rotterdammer Bier op dronk. Des anderen daags, ja den selven nacht kreeg hy een Zyde-wee in d'an-

[p] Deze Pleisters, om datze over al beschreven staan, kunnen op de volgende wyse voorgeschreven worden: by voorbeeld: *Emplast. ireos.*

Rz. Emplast. de mucilag.
vel Diachyl. cum gummis
unc. j.

Rad. ireos pulv. dr. ij.

Ol. stillat. chamomill.

vel amygd. dulc. q. ℥

M. F. Emplastrum.

De Cumino.

Rz. Emplast. de mucilag.

&c. unc. j.

Sem. cumini pulv.

drach. ij.

Ol. Still. carui q. ℥.

M. F. Emplastrum.

[q] Een

d'andere zyde, te weten in de rechter. Heel vroeg in den morgenstond daar by geroepen zynde, so was ik over mynen Vriend bedroeft, wanneer ik sag dat de kragten niet mogelijk waren dien last te dragen, waar onder hy ook den derden dag daar na bezweken is.

3. Op dien selfden tijd geraakte *Geertruid Evers*, zynde een Maagt, die taamlyk bloedryk, en slymerig van aard was, op haar twee-en-twintigste jaar van een Zydewee in't bed. De Maandstonden hadden tien dagen te vooren na wensch noch wel gevloeid. Ik beval, dat men haar tweemaal 8 oncen bloeds uit den arm der beschadigde zijde zoude aftrekken, maar te vergeefs. De afgesloofde krachten lieten niet toe, dat ik op den derden dag der Ziekte na de Aderlatinge meer denken dorst; want ik verwachtte niet anders dan de door. Ik heb haar de bovengeschreven mengeling uit het *succo Taraxici*, &c. voorgeschreven, en binnen weynige uren is de pyn gestilt, en weynige dagen daar na de geheele ziekte genezen. (9)

E

Van

[9] Een Jongman van 25 jaar begaf sig, door een meer als gewoonlijke beweeging en oefening verhit zynde, in de koude lucht. Hier door kreeg hy een lichte steekende pijn in de sijde, een hoestken, een koorts, en een benaauwde ademhaling, die wy haastelyk met deze mixtuur genazen:

R. Aq. hyssopi unc. ij.
 Foeniculi unc. j.
 Theriacal. simpl.
 prophylact. ana
 unc. f.
 Oculor. cancri pulv.
 Bezoard. mineral ana
 scrup. j.

Spir. sal. armon. gut: xv:
 Laud. opiat gr. ij.
 Syr. ex succo flor. papaveris errat; express. unc. j.
 Misce.

Hier nam hy alle uur een à twee lepelen van.

Een man van ontrent 45 jaar, na een seer zwaren arbeid en hitte schielijk een koude teug drinkende, kreeg een boven mate benaude ademhaling, in de regter sijde een onlydelijke steekende pijn, zoo dat hy niet konde hoesten, met een hevige koorts; hy konde door de pijn byna niet ant-

woorden; Ik na de middag ontboden zijnde, dede hem terstont Aderlaten, na Hippoc. *lib. 1. de morb. text. 25. pag. m. 31.* Onder 't bloeden ligte de pijn wat, zoo dat hy lichter konde ademhalen. Doen gaf ik hem terstont de voorgemelde mixtuur, die aldus nog verandert wierd:

Rz. Aq. card. bened.
 Hyssop. ana unc. ij.
 Theriacal. simpl.
 unc. j.
 Prophylact. dr. vj.
 Bezoard. miner. dr. f.
 Oculor. cancri pulv.
 drach. j.
 Sperm. ceti scrup. j.
 Laudan. opiat. gr. iij.
 Syr. violat. unc. f.
 Papav. errat. ex succo
 unc. j.
 Miscé.

Hier nam hy alle vierendeel uur een lepel van; het plaatsmiddel p. 74. aangeprezen, heeft hy mede gebruikt: ik des morgens wedergekeert zynde, vond de toevallen sachter; maar dede hem nogtans matiglijk weder aderlaten: en schreef hem een Clysteer voor, 't welk uit een windbreekend en versagtend afzietfel gemaakt was: tegen den middag spoog hy bloedige kladden, derhalven schreef ik hem een likking voor, 't welk van den Autheur pag. 73. aengete-

kent staet; maar nochtans te vergeefs; want hy storf den vijfden dag na den eersten overval der ziekte. Ik heb hier waargenomen dat Hippoc. segt *Coac. 388. tit. 17.* van het Zydewee.

Een oud Man begon op den eigensten dag, na dat hy van een Zydewee geneesen was, zwartachtige kladden, van smaak als Smitskolen, op te werpen, derhalve gaf hem de Arts Balsamum sulphuris anisfarum in: na welkers gebruik hy aan 't bloedspuwen raakte, en veel bloed met hoesten quijt wierd. Ik geroepen zynde, gaf hem deze volgende mixtuur, om somtijds een lepel van te gebruiken, als mede een likking van Riverius *Prax. lib. 7. c. 6 p. 329.* beschreven:

Rz. Aq. plantag. unc. ij.
 Cinamomi dra. vj.
 Confect. hyacint. dr.
 j f.
 Acet. distill. unc. f.
 Corall. rubr. præpar.
 drach. f.
 Fior. balaustior.
 Sang. dracon. pulv. ana
 scrup. f.
 Laud. opiat. gr. iij.
 Syr. myrtin. unc. j.
 Miscé.

Hy gebruikte dit geneesmiddel, als ook een t'samen-trekkend wondgenezend Poeder, *lococitata p. 331.* maar te

Van de (1) Longontsteeking (r) en schrijve ik niets, om dat hare genezing over een komt met de Genezing van 't Zydewee. Die hier meer van begeert te weten, gelijk oock van de *Paraphrenitis*, die ga met de Schryvers te rade; want ik ben verzekert, dat deze ziekte op de zelve wyze kan geholpen worden.

(1) *Peripneumonia.*

vergeefs. Want hy spoog dagelijks twee à driemaal wel anderhalf pont suiver Bloed, 't welk eenigfints schuimachtig was; en eindelijk sijn leven met sijn Bloed verliessen de, betaalde hy de tol der natuure.

(r) Ik rade u oock den soeten geest van Salpeter met eenige byzondere middelen gemengt

zynde, die wy in het Zydewee gepreefen hebben, in de long en middelschot ontsteeking bysonderlijk aan.

Ziet Riverius van de teekenen en 't onderscheid tusschen het Zydewee, middelschot en longontsteeking *prax. lib. 7. cap. 3. p. 312.* en Joëlem *lib. 3. p. 16.* en Plater. *prax. tom. 1. p. m. 90.*

II. H O O F T S T U K.

Van de Teeringe (Phthisis.)

I. **T** *Teeringe* is een *Verteering* van de voedende vochtigheid. (a)

II. Het *beschadigde deel* is bywijlen de Long wel, maar in zulker voegen niet; als 'er gemeenlijk wel geoordeelt word, gelijk zulks uit de oorzaken genoeg-

E 2

saam

(a) Zy word byna van alle en de beste Schryvers door een zweering der Longe, en door een uitdrogende koorts uitgebeelt. De vermaarde Autheur schijnt hier veel meer een gebrek der voeding, als een

* teering te beschryven. Gelijc sulks uit het volgende genoegsaam blijkt. Siet van dese siekte P. Forestus *observ. lib. 16.* voornamelijk *observ. 55. & seqq.* De raad van J. Petrus Merenda is seer aanmerkelijk

* *Antropia.*

* *Phthisis.*

faam blyken zal. Gemeenlijk lyden ook veeltyds de Maag, het Alvleesch, de Melkklieren, &c. En de Long (b) door medelyden.

III. d'Oorzaak is 1. De Maag, die het voedsel quallyk verteert. 2. De vocht van het (1) klierbedde of Alvleesch, zig niet wel met de gal vermengende, waar door ten 3. de te dikke Gyl qualyk door de (2) Melkklieren van het (3) Darmscheel gekleinst word: Hier door geschied het dan ten 4. dat het dikke gedeelte des Gyls in de Melkklieren blijft hangen, en niet gekleinst word, en de zelvige verhard, zoo dat'er niet dan des zelfs weyachtig gedeelte door de (4) Borstbuis tot het hartgeraken kan (c). Ondertuffchen worden zoo wel

(1) *Pancreas.* (2) *Glandula lactea.* (3) *Mesenterium.*
(4) *Ductus thoracicus.*

kelijk by Crato *lib. 5. confil. xi. p. m. 44. & seqq.* daar hy wel ter sneede en aardig van de teering en der selver oorfaaken handelt. En Horstius *tom. 3. pag. 17.*

(b) Dat de Long het beschadigde deel is, blijkt uit de sweering der Longe, en het gebrek zelfs in de Long, en daarom word de Long door eigenlyding, maar geensints door medelyding, beschadigt: dog wy staan nochtans toe, dat de siekte door de quade gesteltenis der maage, * Alvleesch, en de melkvaten des darmscheels gestadig toeneemt, en quader word.

(c) Dat alle dese dingen, die de Autheur verhaald, voor

de teeringe gaan kunnen, staan wy toe; maar dan is de Teering daar zelfs nog niet; maar is op komende weg. De vogtigheden worden dan gestadig scherper, door welkers scherpigheid de vaten dan doorknaagt worden. De meeste oorfaaken zyn scherpe Sinkingen. C. Celsus *lib. 2. cap. 22. pag. 167.* schrijft dese siekte ook de Sinkingen toe, die in de Long vallen. Waarom ook Hippoc. *in coac. praenotionibus*, in 't begin, zegt hy, spuwen de § verzwooene filtige kladden *p. m. 562.* (dikwils na een * versnottertheit of verkoutheit die of niet of qualik genezen is), gelijk veele Geneesoeffenaars seer naukeu-

* *Pancreas.*

§ *Suppurati.* * *Gravado.*

de ronde als boezemachtige blaaskens der Longe, nu noch onlangs van den vermaarden *Malphigi* gevonden, achterevolgens den omloop des bloeds, met het (1) Water vervult; 't welk in dezelve dikker word, en Aamborstigheid, hoeft (*d*); en opklimmende dampen, en nu en dan aankomende bangigheden veroorzaakt: maar dat een zweering der Longe de *Teeringe* zoude zijn, sta ik niet toe; ten zy datze door lang verloop van tijd of in een (2) Longverzweering, of in een (3) Ettervergadering in de borst (*e*) verandert; want ik hebbe door het openen van doode lighamen, die van deze quaal gestorven waren, altijd het regendeel bevonden.

E 3

IV. d'On-

(1) *Lympha.* (2) *Vomica.* (3) *Empyema.*

rig waargenomen hebben. Onder deze is D. Freitag, die meent dat men te vergeefs de * teering soekt te geneesen, als men de sinkingen voor eerst niet weggepomen heeft: dit kan ook uit Hildanus blijken *observ.* 38. *centur.* 3. pag. m. 210. en uit Crato *lib.* 3. p. 76. Riverius bewijst, dat de teering ook wel van een puist, die in de long gegroeit, verzworen en doorgebrooken is, voortkomen kan; *lib.* 7. *cap.* 7. p. 336. en zodanig een puist noemt hy een klein gezwel, 't welk in eenig deel van de long sijn plaats vat: Siet tot desen einde Hippoc. *aphor.* 41. *sect.* 6. en *lib.* 1. *de morbis.* Wy hebben meermalen in de doode lichamen, die van de

*Teering gestorven waren een zweering in de Long vernomen.

(*d*) Wy meenen, dat de hoeft door de knagende prikkeling vande scherpe vogtigheden veroorzaakt word. Dewijl zy door middelen, die de scherpigheid versachten, gelijk als door Pillen van *Cynoglossa*, *laud. opiat.* &c. waar door de vochtigheden noch meer verdikt worden, geneesen word: hier uit blykt genoegsaam, dat de hoeft zoofeer niet van de dikte der vogtigheden, als van der selver scherpigheid, voortkomt.

(*e*) Men moet somtijds in de § veretterde of verzworene borst de borstopening in het werk stellen, op dat men de etter

* *Phthisis.** *Phthisis.* § *Empyema.*

IV. d'Oonderscheiden. Ik, als een Geneesoeffenaar, deel de Teering in drie soorten. d'Eerste en ook de voornaamste is, die uit de Melkklieren van het (1) Darm-scheel spruit, die met dik water, of, gelijk andere spreken, met slym bezet zijn; die aldus dan oorzaak geven, dat'er zeer weinig van d'ingenome spijs tot het Hert en d'overige deelen des Lighaams geraakt, maar dat het grootste gedeelte door den stoelgang te loor gaat (f). De tweede is, die door het bloed, en het te scherp (2) weyachtig Water, dat in het zelvige is (g), een geduurige Hoest verwekt, terwijl het door de Long met het voedende sap tot het herte omloopt. De derde soorte is, die d'Ouden een zweering der Longe genoemd hebben. Sy ontstaat uit een (3) dik Water (h) dat in de bovengemelde blaaskens der Longe te lang blijft

(1) *Mesenterium.* (2) *Lympha serosior.*

(3) *Lympha crassa.*

etter &c. die tegen de natuur in de borst gehouden word, soude uitlaten.

De wijs, hoe men de borst-opening moet doen, en der zelve gebruik en einde, leert *Fiënius tract. 5. de Chirur. controu. cap. 1. 2. & seqq. p. m. 39. & seqq.* *Riverius observ. 79. centur. 1.*

(f) Deze noemen de Geneesoeffenaars een * voedings gebrek, ziet hier Joël van, *Prax. lib. 3. p. m. 39.*

(g) De Auteur schijnt door het te Weyachtige water het scherpe weyachtige te verstaan, want andersints verwekt het byna geen hoest,

maar de scherpe dingen heel wel, ten aanzien datse door haar scherpigheid prikkelen, byten, en knagen.

(h) *Hipp. lib. de intern. affect. text. 4. p. 201.* noemt het dik water * siltig slym, 't welk in de Long ineengedrongen en ingepakt zynde, versweert: de stopping der vogtigheden in het hoofd kan door het § dikwater geschieden, door welke verstoppings quade werkinge de vochtigheden scherper worden, en hier komen de Zinkingen, en voornamentlijk die siltig-scherp zyn, van daan, door welke scherpigheid der sinkingen

blijft hangen; en den omloop des bloedsbelet. De kladden zijn in't eerst wit en luchtig, daarna worden zy dikker; eindelijk beginnen zy eeniger mate te stinken, en zo te verrotten. En dit is voor so veel de hoedanigheid belangt; maar indien dit Water door overvloed schadelijk is, zo zult gy geen (1) Verzweeringe der Long, of (2) Ettervergadering in de borst bemerken.

V. De Kenteekenen (i) van een beginnende Teeringe zijn Opspanning der mage, en een Zwelling van den geheelen buik; Hertsbenauwtheid, en bywylen ook Hertsklopping, drooge Hoest, verminderde Eerlust,

(1) *Vomica* (2) *Empyema*.

gen op de longe ontstaat voor eerst de hoest, dan worden door der selviger knaging de kleine bloedvaarkens geopent, en dit dan buyten zyn aderen gevloeyde en noch altemet uitspeelende bloed, nu stil en onbeweegt, en met de scherpe afvloeying gemengt zynde, word scherper en verrot, en verwekt een zweeringe der Longe, gelijk Hippoc. bewijst lib. 1. de morb. text. 10 p. 12.

Freitagius besluit seer wel dat, als de sinkingen niet geneesen zyn, en de scherphheid der vogtigheden niet versacht is, de teering niet kan geneesen worden.

Hippocrat. beschrijft verscheide gedaanten van * uitdroogingen of voedingsdervingen sonder de zweering der longe lib. 6. Epidem. sect. 8.

p. 822. uit een * zaatontlooping lib. 2. de morb. text. 49. p. 75. uit een overmatige Venusoeffening & lib. 5. popular. text. 2. p. 764. als ook lib. de loc. in homin. text. 18. p. 373. uit een sinking op 't ruggemerg, ut & lib. de gland. text. 10. p. 420. &c. en zy is of een overgeerfde of door een zelfs mislag, en levens manier ontstaan.

(i) Hippocrates stelt lib. 1. de morb. text. 9. de teekenen van een aanstaande Teering met deze woorden; Dan word iemand ook [] verettert, indien het slijm, of pituita (namelijk het siltige, gelijk blijkt lib. de intern. Affection. text. 4. p. 20.) uit het hoofd in de long zypelt: En voor eerst vloeyt het sachtkens en als verborgen af, en verwekt een ligt hoest;

* *Tabes*.

* *Gonorrhoea*. [] *Suppuratur*.

't spog

lust, Magerheid (1), een gedurig Koortsken. De tekenen van een volstrekte Teering zijn een groote Eerlust, maar ongeregelt; (deze eerlust ontstaat, meen ik, uit een meerder en grooter Koortse; die ik niet alleen aangemerkt hebbe geduurig te wezen, maar datse ook by

't spog is wat bitterder, als het wesen moet: en somtijds isser een kleine hitte by, (een koortse.) De meeste Geneesoeffenaars hebben ook waargenomen, datter een * verkouthed voortgaat: Daar Riverius noch een quade gestalte der borst by doet, en den tijd des Jongelingschaps. Siet hier van Hippoc. aphor 9. sect. 5. en C. Celsus den Roomschen Hippocraat genaamt, welkers Schriften men zegt, dat F. ab Aquapendente aldus geprefen heeft, als hem sijn leerlingen eenige secreete of verborgene Geneesmiddelen afeischten:

----- Vos exemplaria Celsi
Nocturnâ versate manu,
versate diurna.

De zin is, gy sult de Schriften van Celsus by dag en nacht doorsnuffelen. Wyder spreekt de groote Hippocraat van de beginnende teering op de aangegogene plaats aldus; met 'er tyd zoo verargert de long, en word innerlijk door het s slym [namelyk 't welk zout en scherp is] dat daar in vergadert legt, en wast verrot, verzworen, en ver-

wekt dan een bezwaarde borst, en scherpe pijn zo voor als achter: en dan komt 'er een hevige hitte (heviger en grooter koorts) over 't lichaam, en de slym word van de long uit het geheele lichaam getrokken, doch voornamelyk uit het hoeft; maar het hoeft word dan van het geheele lighaam verhit. Hy dan voortgaande, beschrijft de tekenen van een volkome of gezette teering.

Hoe de tyd dan meer voortgaat, hoe de Zieke te meerder klaren etter spuw, de koortsen haar verheffen, de hoeft sterker en menigvuldiger word; daar is geen lust tot eeten, eindelijk krijgt hy de loop: en als die komt, is 't haast met hem gedaan. Doet hier by 't uitvallen des hairs, de lootverwige bleike kaken en der selve blofing een à twee uren na den eeten, met een rasser en grooter Pols: 't welk een seker teeken van de teering is; gelijk Sennert. de Febril. p. 339. meent.

(1) Die in 't gewrigt van de handen eerst bespeurt word.

(m) Eerst

by veelen dagelijks hare Verheffing hadde; en deze Koorts noem ik een geduurige dubble Derdendaagse; en of dezelve nu haren oorsprong uit de Long halen kan, laat ik den verstandigen (1) Geneesheer van oordeelen) gedurige Hoest, een zeer zware Ademhaling, Magerheid, een drooge en zwartachtige Huid, groen (m) en dik speeksel, het welk in schoon water geworpen zijnde, op den grond van de waterpot zinkt.

VI. Voorteekenen. De Teering der jonge Kinderen, ja zelfs van bejaarde Luiden zult gy in't begin lichtelijk genezen; indien gy meerder acht op de Buik (n), dan op de Long neemt, want deze is dan noch niet als door toeval beschadigt. De volkomene is by na altijd ongeneeslijk (o); maar die een (2) Verzweering in de Long hadden, heb ik'er verscheide sien genezen, gelijk ook nevens my, andere Geneesoeffenaars.

E 5

VII. Ge-

(1) *Medicus.* (2) *Vomica.*

(m) Eerst zout of siltig, daarna bitter; daar na merkt Hipp. op de geseide plaats aan, dat het zoet word. Maar merkt, dat de Zieke somtijds een verrot slijm ophoeft, dat seer na etter gelijkt: maar de etter is aschgrauw en zoo wit niet als het slijm, en somtijds verscheidentlijk gekleurt; en als men se in warm schoon water smakt, sinkt se en smelt er in, en op gloeyende kolen geleyd, zoo sinkt se.

(n) En voornamelijk, op de siltige scherpe sinkingen, die op de long vallen, en de ziekte dagelijks vermeerderen.

(o) Nochtans is'er wel enige hoop van genezing (als het maar geen overgeërfde is) als de krachten noch sterk zyn, en de kladden wit, gelijk en effen, van eenderley kleur, en licht opgebracht worden, en de Zinkingen elders na toe vloeyen, de Koors dan af neemt, de graagte tot eten nogh duurt, de dorst niet quelt, als de Zieke alle daagh natuurlijker wijs afgaat, en een breede en met hayr bewasse borst heeft &c. maar als in deteering de etter stinkt, het hair uitvalt, de loop bykomt, de klad-

VII. *Genezings aanwysingen.* Het (1) dikke Water moet men verdunnen (p), het overtollige zachtelijk, en by (2) verpoofing ontlasten (q). De (3) Levensmaniere moet nau geset zijn; laat evenwel de Maag dikwils versterkt worden.

VIII. *Genezing.* Den verstandigen sullen de Genezings aanwysingen genoeg zyn. Ik voeg 'er dir alleenlijk by, dat ik misschien tegen het gevoelen van alle, die van de Geneeskunst gehandelt hebben, alhier marige zuure dingen met seer gelukkigen uitslag gebruikt hebbe. De reden blijkt uit het bovengemelde. Zoete dingen met geen zuure gematigt, heb ik, nevens meer andere, bevonden den Zieken altijd of ten minsten veelrijds, nadeelig geweest te zyn.

Geneesmiddelen tegens de Teeringe. (Anti-phthifica.)

R Adices Chinæ, Salsæ parillæ, Polypodii, Hellenii, Symphyti majoris, Ireos. Fol. Capill. Ven. Consolid. Hedera terrestr. Hyssopus, Jacea, Millefolium, Pilosella, Pimpinella, Taraxicum, Plantago,

(1) *Lympha crassa.* (2) *Epicrasis.* (4) *Dieta.*

kladden ophouden, en sich daar een Hippocratisch aangezigt vertoont; zo is de doot digte by der hand, als Hippocrates leert. 1. *Prøgnost.* en *aphor.* 11. en 12. *sect.* 5. en *sect.* 7. *aphor.* 16. Ziet ook by *Riverius lib. 7. cap. 7. p. 345.* en 356.

De geneesoeffenaars hebben ook waargenomen, dat de teering ook besmettelijk is, ziet hier op d' aanmerkingen na; voortnemelijk by *Riverius, cent. 1. observ. 35.* en 99. &c.

(p) Men moet de Zinkingen steuiten, en haar scherpigheid zoetelijk versagten.

(q) Want alle sterke Purgation, en alle middelen, daar aloë by komt, zijn seer schadelijk tegen de Teering, ont dat daar ligt een * overmatigen afgang uit ontstaan zoude, en de mondeken's der vaten door de aloë geopent souden worden: alle onmatige hertstochten staan ook zeer te verhoeden.

(r) Als

ago, Prunella, Pulmonaria, Sanicula, Scabiosa, Veronica. Flores Hyperici, rosarum, Violarum, Aurantiorum. Semina althææ, malvæ, papaveris, 4. frigida majora & minora: (van de Amandelen houde ik niet) Pistacia. Santalum citrinum. (r) Sulphur vivum præparatumque. Aq. Antiphthifica Mynsichtii, Quercetani, Rolfincii. Spin. Sulphur. per Campanam, salis dulcis. Balsamus Sulphuris simplex, vel anisatus. (f) Elix. Proprietatis. Syr. (t) Papaveris tammerarici

(r) Als ook het Pokhout en sijn afzietfel, 't welk zeer wel met rood sandelhout en lange Rozyne verbetert word. Als ook gedistilleert water van Verkens Bloed: een afzietfel van roode Kool, &c. Als ook laudanum opiatum, voor zoo veel als het de Zinkingen steuit, en de scherpigheid der vochtigheden matigt; doch moet zeer spaarsaam gebruikt worden.

(f) Sommige trekken een tinctuur uit den balsamm sulphuris met een zeer sijn alkoholiseerde geest van wijn; en deze distilleeren zy dan weder, met een sagte hitte, of waassemenze uit tot de dikte van honig, en prijzen die dan heel zeer tegens de Teering.

Maar merkt, dat de zwaavelachtige dingen hier altyds niet te pas komen: derhalven vermaant Sennertus in Institutionibus wel te recht, dat men het lac sulphuris, en

voornamelijk op sich zelve of alleen gebruikt, in geen groote quantiteit geven moet; men kan ze nochtans met vervogtigende (voornamelijk met het afzietfel van Rad. chinæ, met lange Rozyne, en Zoethoud bereid) wel vermengen; en, dat wel aan te merken is, geneesoeffenaars getuygen, datter door 't veel gebruik van het Balsam sulphuris, veele wel de Teering krygen.

(t) Als ook de Syroop van tabak, of van het sap van tabak: daar Heurnius van getuygt, dat hy door desselvi- gers eenig gebruik verscheide * uitteerende, en aan de * teering gaande geneesen heeft: siet hier over een verhandeling van de tabak, die 1644. tot Utrecht gedrukt, van Ægidius Everardus, en Joannes Neander geschreven is, daar veele fraye dingen te leesen zyn. De Hydromel antiphisicum

* Tabidi. * Phthisis.

tici quam albi, diacodii, Althææ de Symphyro Fernelli. Loch de pulmone vulpis, Antiphthific. Mynfichti. Antidotus major Quercetan. Pulvis Hali, Reflectivus Mynf. Spec. Diatragacant. frigid. Oculi Cancr. Tragea antiphthifina Q. Coffi. Succolata. Antimonium diaphoret. Bez. Minerale. Flores Sulphuris ejusque lac. Pil. proprietatis Mynf. (u)

℞. Oc. Cancr. crudor. contusor. drach. j.

Spec. Diatragacant. frig.

Pulv. Halyana drach. f.

Sal. prunell. scrup. j.

Tartar. vitriolat. gr. vj.

Confect. Alchermes incompletæ
drach. i.

Sachar. Perlat. unc. f.

Althææ unc. ij.

MS. F. f. a. Trochisci, die men alle uuren van den dag gebruiken moet.

℞. Syr. Althææ Fernel. unc. ij.

Diacodii unc. j.

Bezoar-

cum is ook bequaam, die by of t'samen hot, &c. Sy word Riverius, lib. 7. cap. 7. p. 349. ook tot het uiterlijk gebruik beschreven is. gepreessen, en voornamelijk

(u) De melk word van elk de salfen't bad van soete melk: byna gepreessen, voornamelijk maar nochtans Tielemanus Vrouwemelk warm gebruikt, getuigt, dat het bad schadet, als ook Paardemelk, Geytemelk, Ezelsmelk, Koeyemelk, die, na Plateri getuygenis, alle de aanwysingen der geneezing voldoet: zy sal word het Conferf van Rosen nochtans te beeter zijn, indien en de Roozezuiker boven alle het dier met eenige bysondere middelen gepreessen. Riverius spijs gevoed word; ook moet getuigt dat hier veele mede gemen'er wat Rosezuiker by de neezen zyn, uit Avicenna, melk mengen, op datse in de Mesue, Montano, Platero, Za- maag van't suure sap niet stolt cuto Lusitano, Foresto &c.

(κ) Tot

Bezoardic. mineral.

Salis prunell.

Oc. Cancri Præparat. ana scrup. j.

MS. F. Linctus. (x)

Indien men de stoffe, die van wegen haren overloed schadelijk is, onlasten moet.

℞. Rad. Althææ unc. j. Ireos unc. f.

Fol. Malvæ M. j.

Senn. mundat. unc. f.

Rhei elect. drach. iij.

Tamarindor. drach. vj.

Sebesten Num. viij.

Oc. Cancr. crudor. contusor. & in periâ ligator. unc. f.

Sem. aquileg. drach. j. urtic. Rom. dr. f.

Coq. ex aq. hordei in Colaturæ unc. xxv.

dissolve

Syr. diacnic. unc. ij.

Sal. nitri scrup. ij.

MS. F. Apozema.

Laat de Lyder hier van eens of tweemaal des daags vyf oncen drinken, na dat het zyn werk doen, of des selfs gesteltenis verdragen sal. De *Spiritus Salis dulcis*, gelijk ook het *simplex liquor Tartari* zijn beide van onvergelykelijke kracht, eenige druppelkens daar van in bier, sop, of wijn ingenomen. (y)

IX. Aan-

hyfop. soluti & filtrati, blandoque igni ad consistentiam mellis redacti drach. ij.

M. F. Pilul. num. Lx.

Daar zal men alle daag na den eeten 2 a 3 tot 4 toe van innemen.

(x) Tot wegneming en versfaching van de scherpigheid der Zinkingen (zonder welkers geneefinge te vergeefs getracht word) is dese Pilleklomp seer bequaam.

℞. Massæ pil. de cynoglossi drach. j.

Laudan. opiat. gr. iij.

Croc. optim. scrup. f.

Succ. glycyrrh. in aq.

(y) Voornamelijk in 't decoctum of afzietfel van Rad. Chinæ met sandelhoud, lange

Rosijz

IX. *Aanmerkingen.* 1. D. *Hazenbroek*, Harder van de Schapen Gods, zwaarmoedig, mager, met hoeft en koortse gequelt, konde dag noch nacht slapen; het hoofd was pijnlijk, en de eerlust, gelijk ook de kragten des geheelen lighaams, verzwakt. Hy was een Jongman van ontrent 30 jaren. In 't eerste heb ik hem het bovengemelde *laxeerende Decoctum* voorgeschreven; daarna deze mengeling, om die lepelswys te gebruiken :

℞. Aq. Scabios.

Cardui benedict. ana unc. ij.

Prophylactic. unc. s.

Oc. Canc. Præparat. scrup. j. s.

Syr. papaveris errat. unc. j.

Laud. opiat. gr. j.

Fiat Mixtura, om alle uuren in te nemen.

Hier van heeft hy zich zeer wel bevonden. Einde lik gebruikte hy *Spiritus salis dulcis*. Nu is hy tot noer toe welvarende, en een vroom Wortelaar voor d'eer Gods, zo dat hy zomwyle tweemaal des daags zeer geleerdelyk, en met groote roem der Toehoorderen prediken kan.

2. *Anna Zweers*, Bloedrijk, en Maagt van 19 jaren was geduurig met hoeft en koortse gequelt. Hier door zeer mager geworden zynde, heeft zy de hulpe van zekere Vrouw, die op de Markten staat, gebruikt, die haardoo

Rosijnen, en zoethout bereid. Wy hebben de beginnende teering met dit volgende afzietfel sien geneesen, daar men altemet een teugsken van dronk :

℞. Rad. apii,

Ireos Florent.

Levistici ana unc. j.

Rasuræ lingn. guajaci
unc. iij.

Fol. tussilag. M. j.

Flor. verbasc. p. ij.

Passular. maj. munc
unc. iv.

Coq. s. a. ex aq. pura. colaturæ unc xxxiv. dissolve.

Syr. jujub. unc. ij.

Aq. theriacal. simpl.
drach. vj.

Misce.

door geduurige Purgatien binnen negen dagen een zeer gewenschte gezondheid beloofde. Maar de uitflag was zo ongelukkig, dat ik, aldaar geroepen zynde, haar niet dan versterkende middelen konde voorschryven; en kortst daarna is zy gestorven. Zo schadelijk zijn de sterke Purgatien in deze Ziekte. (z)

3. Veele jonge Kinderen, die de Teering hadden, heb ik aldus gelukkig genezen. Ik beval, dat men haar

(z) Een Jongman van onrent 25 jaren was feer mager, had de hoest, een gestadige koorts, kon heel niet wel slapen, spoog veel etterige en al te met bloedige kladdens, eindelijk viel sijn hayr uit, en wierd met rode puistkens, over het geheele lichaam verpreid (daar eenige scherpe dunne vocht uitliep, als men er opdrukte) overvallen. Dese wierd met de volgende dingen geneezen: namelijk met de massa pilular. de cynoglossi met een borstlikking, met een affiedsel van Rookool, daaren een weinig Roozesuyker by gemengt was.

Een Jongman van 18. jaren kreeg na veel dwalende koortzen de Teering, die op de volgende wijs genezen is; alle avonden nam hy 2 a 3 Pillen die p. 89. en 90. beschreven zyn. En het volgende Poeder, in het welk wy een iegelijk, in plaats van 't Poeder Haly ad abem, aanprijfen.

Rz. Sem. papav. albi. unc. f.
 Portulacæ,
 Melon. ana dr. iij.
 Gum. amyli,
 Arabic.
 Tragacant ana
 drach. ij.
 Antimon. diaphor.
 drach. j. f.
 Pulv. ireos,
 Croc. optim.
 Magist. corall.
 Flor. sulphur ana
 drach. j.
 Sacch. rosat. unc. j.
 M. F. Pulvis.

Hier gebruikte hy driemaal daags van 1 tot 2 drachmaas, met drie oncen van het afzietsel van rad. chinæ, rood fantelhoude, lange Rozynen, en zoethout bereid.

Ten tweeden het Conserf van Roosen, daar Spir. fal. dulc. by gemengt was; eindelijk warme Koeyemelk, daar Roosesuiker by gedaan wierd.

haar tweemaal des daags de buik met deze smeering bestryken zoude :

℞. Ungt. Althææ Comp.
Arthanitæ ana unc. f.
Ol. Mucagin. unc. j.
MS. (a)

Bywylen, dat is, drie of vier reizen ieder weeke, purgeerde ik haar met *Syr. Diacnic.* Ondertusschen gebruikten zy het *Liquor Tartari* in haren gewoonlijken drank.

(a) Wy hebben met goede uitslag dikwils dit gebruikt: namelijk 2 drachmaas Unguent. martiar. en een half drachma oleum philos. of de lateribus daar by gemengt.

De Autheur prijft in zijn *Anatomia practica* deze volgende koekjes:

℞. Chalyb. præpar.

Oculor. cancri præparat. ana scrup. j.

Tartar. vitriol. dr. f.

Lapid. prunell. gr. xv.

Spec. aromat. rosat.

scrup. j.

Sacch. alb. unc. ij.

MS. F. f. a. Rotulæ, die men dagelijks gebruiken moet.

III. H O O F T S T U K.

Van de Koortzen (Febres.)

I. **D**E Koortze is een vermeerderde omloop des bloeds door de Long, het Hert, de Herffenen, en door de deelen des gantschen lichaams (a).

II. De Beledigde deelen zijn de Maag, de Twalefvinger-

(a) Namentlijk een tegen-natuurlijke, die eenige * bedieningen beschadigt, want als iemand zig meer als na gewoonte beweegt, zoo vermeerdert de omloop, en dien volgende is de pols radder, en daar is nochtans geen Koorts

by: derhalve moet hy tegen-natuurlijk zyn: en eenige bedieningen beschadigen.

Zommige beelden de koorts door een rasser gisting en opzieding uit: anderen door een gebrek, daar de pols tegen de natuurlijke wijze rasser slaat.

* *Functiones.*

(b) Ora

vingerdarm, de Lever, het (1) Alvleesch, de Klieren des Darmscheels, en somwylen ook de ledematen, &c.

III. De Oorzaak is of in- of uitwendig. d'Inwendige, die ook wel de voornaamste is, acht ik te zyn, dat het sap van het Alvleesch (b), na dat de Maag de spijs niet wel gekookt heeft, zig met de Gal en Gyl niet na behooren vermengt, overzulks dat de Gal tegen natuure weder te rugge bruist door de Holleader na het Hart, en het geheele lighaam. Het Alvleesch ondertuffchen met een (2) dik Water bezet zynde, neemt zyn opgeleide ampt niet bequamenlyk waar, waar uit alle (3) gaande en komende koortzen ontstaan. (c)

F

d'Uit-

(1) *Pancreas.* (2) *Lympha crassa.* (3) *Febres intermittentes.*

(b) Om dat het door het stille staan scherper geworden is.

(c) F. de le Boe Sylvius redeneert in sijn *Praxis lib. 1. cap. 27. pag. 379.* van d'oorzaak der gestadige koortzen op deze wijs: *Dat de oorzaak van alle gestadige Koortzen de gal, of het * Water is* (onder het welke hy ook het sap van 't Alvlees of klierbedde, en het speekzel zelfs mede betreft, voor zoo veel zy met het zelvige na 't hert gebragt worden) *of alle bey; doch bederven, die in de regter holligheid des herts zoodanige* *opgifting veroorsaaken, daar de Pols gestadig rasser door word. En*

*pag. 381 en 382 zegt hy aldus: Ik meen dat de oorzaak van alle § gaande en komende Koortzen het sap van 't Alvleesch is, welkers gedeelte in een of in veele verstopte zijdebuisen des Alvleesch stil gehouden, en na sijn stillstaan aldaar scherper geworden sijnde, en dan met die zuure scherpigheid door het * slijm, dat meer of min lymig en taay, en d'oorzaak van de gezegde verstoptheid is, doordringt, en in den dunnen darm uitgestort zijnde, aldaar met de gal en slijm een quade gifting verwekt.*

Joan. Fernel. getuigt, dat d'oorzaak van de langdurende en dwalende Koortzen zeer dik-

* *Lympha.* *Effervescentia.* § *Intermittentes febres.*

* *Pituita.*

d'Uitwendige oorzaak is plettering en koude (d) der uiterlijke deelen, die den omloop des bloeds, als des (1) Waters (e) ('t welk de regte Ontleders met my oordeelen, en weten zekerlijk om te loopen) verhindert, en alzo de koortze veroorzaakt. Zo gy op alles, wat hier kortelijk beschreven word, naastelijk wild acht nemen, gy zult 'er misschien alles vinden, dat in zoo veele Boeken van zodanig een groote Ziekte beschreven staat. Van quaataardige en besmettende koortzen hebbe in 't byzonder van de besmettelijke ziekten te spreken.

IV. d'Oonderscheiden. De Koortzen zyn in deze gewesten van wegen het (2) dikke Water zelden gedurig, zonder nieuwe verheffing. Den meesten tijd zijn het enkele of dubbelde Derdendaagsche, of enkele, dubbele, en drievoudige Vierdendaagsche; want de Dagelijksche ontmoeten my niet in de gantsche natuure, (f) want al de zodanige zyn of dubbelde Derdendaagsche, of drievoudige Vierdendaagsche.

V. Ken-

(1) *Lympha.* (2) *Lympha crassa.*

dikmaal in't Alvleesch schuilt:
lib. 6. de patholog. cap. 7.
p. m. 303.

(d) Niet alleen plettering en koude, maar ook de hitte der lucht; gelijk in de Ephemeta of een daagsche Koorts blijkt, die door de hitte der Zonne, des Vyers, des bads &c. voorkomt. En gelijk alles, dat van de * niet natuurlijke dingen ingenomen word.

(e) Dat 'er zo een omloop van 't § water is, blijkt klaar genoeg uit d'afbindingen, en

uit de klappen der watervaten (die F. Ruysch in zijn *Delucidatione valvular. in vas. lymphat. & lacteis*, zeer wel aangeweesen heeft) want God en de natuur doen niet te vergeefs.

(f) Op welken grondvest en rede, dat de Autheur de alle daagsche Koortsen loochent, en 't gefag, en rede, en dagelijksche ondervinding van anderen tegen spreekt, kan ik niet sien; zeggen is geen bewijzen.

* *Rex non-naturalis.* § *Lympha.*

(g) Jz

V. *Kenteekenen.* De Pols is altijd ras (g), zeer dikwils gedrongen. De pijn des Hoofts is of steekende of zwaar (h). De zieken klagen van benaauwtheid des berten, en der omgelegene herrsdeelen, 't welk de Ouden zeer gevoelig *Cardialgia* of *Maagknaging* genoemd hebben; want zy komt in der daad niet uit het Herte voort, maar uit de Maag, en inzonderheid uit der zelve mond (i). By wijlen isser schudding en beeving (l) by, somwylen niet. Vele braken in 't begin, daarna konnenze niet rusten, ten laatsten zweeten zy, en zoo komt de koortze voor dien tijd te eindigen, zoo wel de enkele (1) Gaande en Komende, als de dubbele Derdendaagsche, gelijk ook de Vierdendaagsche.

VI. *Voorteekenen.* De gedurige of de hevige Koorts is nooit veilig; want daar schuilt menigmaal wat onder (m), 't gene wy niet weten. De *Quartein* of de Vierden-

F 2

den-

(1) *Intermittens.*

(g) Ja daar de Pols tegen natuurliker wijs raffer slaat, en eenige bedieningen belet of beschadigt, daar is koorts.

(h) Of kloppende, gelijk in de eendaagse Koorts, die door de hitte der Lucht, der Sonne, te veel waken, en al te sterken drank komt; men verneemt ook zo wel in de gestadige als in de gaande en komende koortsen een opspannende, knagende, en als doorboorende, en een brandende pijn.

(i) Namelyk, uit den bo-ruensten.

(l) En meest ontrent de lendenen, daar seer dikwils oonlydelijke pijn, koude, tril-

ling, en beving vernomen worden, en daar de Sieken zeer over klagen, 't welk Hippocrat. ook aangemerkt heeft *aphor. 69. sect. 5.*

(m) Namelyk, wat quaat-aardigs: waarom sommige Geneesoeffenaars het aderlaten in de gestadige Koortsen misprijzen, ja zelfs veragten. Hippocrates spreekt van de gaande en komende, *aph. 43. sect. 4.* De Koortsen, segt hy, die om den derden dag meest treffen, en niet stil houden, sijn gevaarlijker: maar op wat wijs dat zy ook * stilstaan, zy tonen dat 'er geen gevaar is, 't welk C. Celsus ook zegt:

* *Intermittunt.*

l. 2.

dendaagsche word *Opprobrium Medicorum*, de schande der Artzen genoemt: zy worden nochtans dikwils in zeer korten tijd genezen, by aldien de Zieken zeer naaukeurig op haar (1) levenswyze letten. De dubbele Derdendaagsche (n) heb ik aangemerkt altijd gedurig te wezen, en daarom ook gevaarlijk, en zy slepen'er vele mede, ten zyze zachtelyk gehandelt worden. d'Enkele Derdendaagsche (o) worden lichtelyk van de ervarenen genezen.

VII. *Genezings aanwyzingen*. Men moet meerder acht nemen op de Maag, (2) het Alvleesch, de Lever, en Klieren des (3) Darmscheels, dan op het Herte of de Herffenen: de Ledematen moet men echter geenzints verzuimen; 't is nodig datze warm gehouden worden. De scherpe gal moet men matigen; de te dikke (het welk dikwils gebeurt) verdunnen. De overvloedige vochtigheden dient men in de teere zagtelijk uit te loozen; sterke Purgatien dienen niet dan voor Boeren. Alle sterke zweetdryvende middelen zyn altyd schadelijk; want men moet de natuur leiden, en niet dwingen:

Omnia

(1) *Diata.* (2) *Pancreas.* (3) *Mesenterium.*

l. 2. c. 3. pag. 50. en l. 3. c. 12. pag. 141.

(n) Die men gemeenlyk gestadige alledaagse Koortsen noemt.

(o) Die *exquisitæ*, of oprechte genoemt werden: 't is niet wonder, dat deze licht genezen worden, want zy houden met 7 omkeeren op; ziet Hippoc. *aphor.* 59. *sect.* 4. 1. *Epidem. sect.* 3. p. 671.

11. *Epid. sect.* 3. pag. 700. en *Coac. prænotion. sect.* 1. pag. 533. by 't eind; * d'oprechte *anderendaagse*, zegt hy, word in 5 of 7 omloopen of ten hoogsten in negen geoordeelt. Dese groote Oude Man heeft vele deffige en seer opmerkelijke voortekenen, voornamelyk, *sect.* 4. van *aphor.* 29 tot *aphor.* 72. en *Coac. prænot. sect.* 1. tot de tweede toe, &c.

[p] Na

* *Tertiana exquisita.*

Omnia sponte fluant, absit violentia rebus.

Laet alles gaan zo 't wil, geen dingen met geweld. (p)

VIII. Genezing. Na den regel van Hippocrates moet men de vochtigheden eerst bereiden, ten ware dat de stoffe te veel dronge, 't welk zelden (inzonderheid in deze Landstreeken) gebeurt. Nochtans mispryze ik zulke middelen niet, die d'eerste verblijfplaats, gelijk men die noemt, sachtelijk ontlasten (q). d'Aderlatinge, voorzichtig te werk gestelt, is in ge-

duurige

(p) Namelijk het dun opgiftent en opsiendend bloed moet men verdikken en bedwingen, en al dat scherp is, matigen en wegnemen, het *dampige en windige doen verdwijnen, en zyn aanwas beletten, de vochtigheden, die in hoedanigheid schadelijk zyn, veranderen, verbeteren, en die in quantiteyt feylen, salmen, verandert zynde, by poosen of beurten uitsuiveren en ontlasten, en alle verstoppingen wegnemen: en by alle d'algemeyne Geneesmiddelen byzondere of eigene Koortsverdryvende dingen vermen-

gen.
(q) Of men wel een Purgatie op den selven dag, als de Koorts haar verheft, mag ingeven, is by de Artsen in geschil. Petrus Monavius by Crato lib. 2. Epistolar. p. 417. zegt: Indien gy den Zieken,

die met eenige gaande en komende Koorts gequelt is, als 'er zig eenig, hoewel noch onvolkomen teeken van koking in de pis vertoont, op den zelven dag van de verheffing een purgatie in geeft, zo datse haar werk afgedaan heeft, eer de Verheffing komt (namelijk vier a vijf uren te vooren) zo sult gy sien, dat 'er geen verheffing meer komen zal, even of se door tovery weg bleef. Ik heb dit dikmaal besocht, en in veelen altyds zo bevonden. In de][anderendaagse koortsen heb ik dit in 't werk gestelt na de vierde of derde verheffing, maar later in de dagelykse, en aldertraagst in de § derdendaagse Koortsen, en byna niet voor den 30 dag.

M. Rulandus, Riverius, Hartman, en veele anderen, roemen seer, dat zy byna alle Koortsen door braakdranken geneesen hebben, gelijk hunne

aan

*. *Halituso flatulentum.*][*Tertiana, § Quartana febris.*

duurige Koortzen vorderlijk (r): gelijk ook in d'enkele Derdendaagsche, na de eerste (1) Verheffing; in de Vierdendaagsche is zy meestentyd schadelijk; hier toe sijn veele Klysteeren bequaam, en zomwyl ook

aanmerkingen doorgaans getuigen; en seggen dat de derdendaagsche of vierdendaagsche sonder braken niet konnen geneesen werden: nogtans hebben met ons veel Geneesoeffenaars het tegendeel ondervonden.

(r) En dat wel in 't begin, als de kragten nog sterk zyn: hier komt de emulsien, die van de gepelde gerst, Sem. papav. alb. &c. gemaakt zyn, zeer wel te pas.

De geneefing van de gaande en komende bestaat in de wegneming der verstoppingen, die van tay slym ontstaan, en in de verandering van 't sap des * Alvleesch, of van eenige andere vocht, die door 't stilhouden suur geworden is, en in de verbetering van de opfiedinge der verdorvene gal, slym, en eenige andere suure vogtigheden en in de wechneming van de stopping, die door het taye slym, in de sijdebuisen van 't Alvleesch, gelijk wy, pag. 94 ontrent de 3. afdeeling, uit den Heer F. de le Boe Sylvio bygebracht

hebben) of in eenige andere plaats gestolt zynde, veroorzaakt is. Deselve word door verdunnende en insnijdende middelen geholpen. Het taye slym word door suure dingen, voornamelijk die sacht en gematigt zyn, als ook door iegelijk Vast en Vluchtig sout, en benevens dien door alle speceryen, verdunt en vlugtig gemaakt. Onder de suure dingen munt het aq. prophylact. van den Auteur pag. 102. beschreven, uit, als ook Spirit. falsi, nitri &c. voornamelijk dat door cohobatie met rectificieerden geest van wijn soet gemaakt is: Elixir propriet. Paracelsi &c. maar merkt nogtans, dat dese suure dingen in geen Koortzen oorbaar zyn, als in die, daar de Sieken weinig of geen koude, maar grooter hitte, dorst, en brand, &c. vernemen; en noch met andere vogt vermengt, gelijk ik hier na sal aanwysen.

Onder de souden word het sout van alssem, van carduus benedictus, van wijnruit, van thym, van tartar. vitriolat.

van

ook Purgatiën (f) ; maar de sweermiddelen altijd, en inzonderheid de *Salia* ; die ook voor alle Koortzigen zeer dienstig zyn.

Koortsverdrjvende Geneesmiddelen. (Febrifuga.)

R Adic. Contrajervæ, Imperatoriæ, Plantaginîs, Taraxici (t). Cortex. (u) Chinæ Chinæ Indorum. Fol. (x) Absinthii, Card. Benedict. Centaurii, Fumarîæ, Acetosæ, Verbenæ, Rutæ, Serpilli. Semina milij Solis, nigellæ. Nux Moschata. Garyophyllum. piper. Camphora. Cornu Cervi. Sal. Ammoniaci (y), Prunellæ. Card. bened. Scordii, Absinthii, Tart. vitriolati. Aq. febrifuga Mynsichtii. Quercetani, Hartmanni. Bezoardicum minerale (z) Sal febrifugum Mynsichti, Riverii (a), Crollii. Spir. Salis dulcis,

F 4

vitrio-

van brandsteen, en het vluchtige olyachtige, meest gepreesen.

(f) Voornamelijk, die het taye slym verdunnen. en die met wrang suur (gelijk veele met ons waargenomen hebben) verbeteren.

(t) Rad. Angelicæ, dipramini albi, petasit. Zedoariæ, aristoloch. rotund. gentianæ chelidon. major. asari, filicis f. aperient. ellebori nigri &c.

(u) En van Pokhout, en Esfenhout.

(x) Van matricaria ; een half once van des zelfs uitgedrukte sap met alferwijn in de vierdaagse ingenomen, is een byzonder middel, als ook mede van asarum, marubium, scordium, nicotiana, &c.

[y] Als ook desselvigers geest en vluchtig zout.

[z] Antimonium diaphoreticum, crocus metallorum, en 't daar uit gemaakte aqua benedicta Rulandi.

[a] Ziet by Riverius, *observ. 100. centur. 111.* en het aanhang van 't selvige. Dit Koortsverdryvendmiddel beschrijft Rolfinckius in *tractat. suo de Chymia in artis formam redacta lib. 5. sect. 6. cap. 12. pag. m. 373.* en uit hem Phil. Grulingius in *suo Florilegio Hippoc. Galeno chymico novo tertium edito pag. 461.*

Cornachinus prijst zyn Poeder uittermaten in een byzondere Verhandeling, by hem daat van gemaakt, en by

Schro-

vitrioli. Extractum Catholicum. Pilulæ Chologogæ
Aloës. Rheum, Jalappa. Emplastrum febrifugum Stro-
belbergeri (b).

In geduurige Koortzen.

℞. Sal. Prunell. gr. xv.

Tart. vitriolat. gr. vj.

Oc. Cancri Præparat. scrup. f.

Sach. perlat. drach. f.

MS. F. Pulvis.

Geeft dit tweemaal des daags in een sopken in: som-
tijds is bier en gemeenen drank (want de dingen, die
men lang gewoon is te gebruiken, plegen minder lastig
te zyn, dan d'ongewoonlijke) hy gebruikte 14 of 15
druppelen *Spir. salis dulcis*, naar mate van zijn gema-
tigtheid en ouderdom. Hy kan deze mengeling, die
versterkende is, en de vochtigheden bereid, ook wel
gebruiken met alle uren van den dag een lepel vol in
te drinken :

℞. Aq. prophylactic. unc. j. f.

Borrag.

Card. bened. ana unc. ij.

Julap. rosac. unc. j. f.

Sacchar. perlat. drach. ij. MS.

De Beschrijvinge van het *Aqua Prophylactica*, waar
voor men de Vermaarde Mannen, de Heeren Fr. Sylvius,
Fr. Verschagen, en my te danken heeft.

℞. Rad. Angelicæ,

Zedoariæ ana unc. j.

Petastidis unc. ij.

Fol.

Schroderus *Pharmac. lib. 2.*
cap. 77. pag. m. 274. beschre-
ven.

[b] Ziet de Beschryving
hier van by Schroderus *Phar-*

mac. lib. 2. c. 53. p. 195. de
Kreeftenoogen worden ook
gepreezen, en de Slakke-
schelpen en 't aqua formicar-
mixtura simplex, &c.

[c] Het

Fol. Rutæ unc. iv.

Melissæ,

Scabiosæ,

Flor. Calendulæ ana unc. ij.

Nuc. Jugland. immaturar. concisar. lib. ij.

Pom. citr. recent. concis. lib. j.

Contundantur omnia simul, deinde affunde Aceti vini optimi ad tres quartas partes ex arena in cucurbita vitrea per se destil. l. xii.

Digerantur per noctem, deinde destillentur igne cinerum lento ad ficcitatem, idque sine uestione; & hoc aceturum usui ferva (c).

Wanneer men de bereide vochtigheden uitloozen moet, zoo schrijve ik zachte middelen voor, die de Schrijvers (1) Slappe uitloozende noemen; maar d'eigentlich genaamde (2) Uitzuiverende, of (3) Sterk voortdrijvende hebbe ik zelden gebruikt, en dezelve meest altijd schadelijk bevonden.

Een dubbele Derdendaagsche word op de zelve wijze genezen.

Tegens de gaande en komende Derdendaagsche of Vierdendaagsche:

R̄. Sal. absinth.

Card. bened. ana gr. xv.

Tart. vitriolat. gr. vj.

Sacchar. perlat. drach. f.

MS. F. Pulvis, dat men pas voor de (4) verheffing innemen moet.

De Indische Bast, *China China* genoemd, heeft 'er veel

(1) *Laxantia*. (2) *Purgantia*. (3) *Cathartica*.

(4) *Paroxysmus*.

[c] Het zelve komt ook uit den overgebleven droesem zeer wel in de pest, en quaataardige koortzen; ik rade u door ondervindinge het extract

uit den overgebleven droesem aan, dat voorwaar groote krachten heeft.

[d] In

veelen genezen (d), maar noch zoo veilig, zoo ras, noch zo geneuchelijk niet, als de bovengemelde (1) Zouten, en valt ondertuffchen zeer dier:

Als men purgeren moet.

℞. El. Diacartham.

Diaprun. solut. an. unc. f.

Tart. vitriolat. scrup. j.

Jalapp. drach. j.

MS. F. Conditum.

Van dit Conditum moet de Zieke op den dag der stilstant nuchteren de grootte van een Haazenoot inneemen.

℞. Cremor. Tartar.

Sal. Scordiana gr. ix.

Tartar. vitriolat.

Diagrid. ana gr. vj.

MS. F. Pulvis, op den dag der stilstant.

(1) *Salia.*

Men-

[d] In plaats van deze schors prijfen wy 't volgende poeder:

℞ Cort. ligni guajaci,

Fraxin. an.

drach. j.

Extract. rad. gentian.

Angelicae,

Antimon. diaphor.

Sal. volat. armoniac.

feu flor. falis armon.

albi ana scrup. j.

Myrrhæ scrup. ij.

M. F. Pulvis in 8 doses te

verdeilen, en met eenig

bequaam nat in te geven.

Wy hebben veele dagelykfe gaande en komende derden-

daagse of vierdendaagse, voornamelijk gaande en komende ander- of derdendaagse, met dit volgende dranxken, door een, twee, a driemaal in te geven, na een voorgaande bequame Purgatie, genezen.

℞. Aq. card. bened. unc. ij.

Theriaca simpl.

drach. ij.

Sal absinth. drach. f.

Spir. fal. armon. scr. f.

Syr. papav. errat. dr. ij.

M. pro hauftu.

Daar zy veel van gezweet hebben, en zoo is de Koorts in d'eerste maal dikmaals weg gebleven.

[e] Merkt,

Men moet acht nemen, dat de gene, die een *Vierdendaagſche* (e) hebben, ſterker *Purgeermiddelen* verdragen kunnen, dan die aan een *Derdendaagſche*, of geduurige *Koortſe* ziek gaan.

IX. Aanmerkingen. Margareta van den Heuvel, een Edele Dochter, werd op haar 17 jaar met een Derdendaagſche Koortſe, nevens het verſtoppen der Maandſtonden, aangerast. Zy heeft drie geheele weken lang dagelijks deze Koekſkens gebruikt :

- Rx. Sal. Artemif.*
- Prunell. an. ſcrup. j.*
- Tartar. Vitriol. gr. xxv.*
- Chalyb. præparat. gr. xv.*
- Oc cancr. crudor contuſorum drach. j.*
- Sachar. perlat. unc. ij. ſ.*
- MS. F. ſ. a. Trochiſci.*

Hier door haar zelve beter bevoelende, iſ haer de verlore eetluſt, een weinig langſamer dan ik dagte, wedergekomen; en daarom heb ik haar met dit *Poeder* gepurgeert:

- Rx. Salis Succin. ſcrup. j.*
- Tart. viriol.*
- Diagrid. an. gr. vj.*
- M. F. Pulvis.*

Hier van na haren en mijnen wensch gepurgeert ſijnde, iſ de *Maandſtondige Vloed* wedergekomen, en de *Koortſe* heeft haar aſſcheyt genomen; en hoewel zy bloedrijk was, heb ik evenwel haar niet doen adelaaten.

P. S.

[e] Merkt, dat de derden- of vierdendaagſe *Koortſe* dikmaals met de blaauw ſchuit gepaart iſ; die dan, ten zy men de *Koortſe* verjagende middelen met de *Blauweſchuits* of *Scheurbuiks* middelen vermengt, zeer kwalijk kan geneeſen worden.

Ziet een byzondere wijs om de derden- of vierdendaagſe *Koortſe* te geneeſen by *Cratol. 5. Conſl. 26. pag. 151. en 154.* als ook *M. E. D. Glanz* by *W. Hoeferus in Herculo medico lib. 6. c. 3. p. 290. en 291.* daar de *Spir. ſal. armon.* zeer beſonderlijk gepreeſen word.

[f] Een

P. S. een weledel Jongeling, acht en twintig jaaren oud, ten met een *Vierendaaſe* Koorts eenige maanden gequelt zijnde, verzocht mijn hulp. Ik ſchreef hem dit Poeder voor, 't welk hy pas voor de verheſing in Rynſche Wijn inneemen moſt.

℞. Sal. Card. benediſt.

Abſinth.

Prünel. an ſcrup. ſ.

Bezoardic. Mineral. gr. v.

Sacchari perlat. ſcrup. ij.

MS. F. Pulvis.

Dit driemaal gebruikr hebbende, is hy, zonder weder in te ſtortén, gezont geworden. Ik zoude u hier wel veele diergelijke Aanmerkingen kunnen verhalen, indien ik niet vreeſde, dat ik, alleen den naam veranderende, een en 't zelvige zeggen zoude. (f)

HET

[f] Een Vrouw van 40 jaar wierd eerſt met een alledaagſe, daarna met een ander of dertendaagſe gaande en komende Koorts, ontrent anderhalf jaar aangetaſt; de Verheſſing quam met beving, uitrekking, en ſomtjids met ſchuddinge des geheelen lighaams, en ging met ſachte hitte, en altemet met ſweeten over: onder-tuſſen gevoelde zy pijn in de ſchouderbladeren, en ontrent de lendenen; de graagheid tot eeten was ſomtjids meer, d'ander tijd minder, en ſomtjids heel verdorven, waar door zy ſeer zwaarmoedig wierd. Deze ſchreef ik deze volgende dingen voor:

℞. Aq. menthæ unc. ij.

Cort. citri

Fœniculi,

Theriac. ſimpl. ana
unc. j.

Sal. abſinthii drach. ſ.

Bezoard. mineral. ſcr. j.

Spir. fal. armoniac. gut.
xxv.

Laud. opiat. gr. ij.

Ol. menth. diſtill. gut. ij.

Syr. card. bened. unc. j.

Miſce.

Hier nam zy ſomtjids een a twee lepelen van. Door welkers middel de toevallen alledaags verminderden: zy purgeerde nu en dan eens met dit middel:

℞. Sal. armon.

Diagrid. ana gr. viij:

Ol. menth. ſtillat.

gut. j.

M. F. Pulvis.

Zy nam dikwils een dosis
an 't Poeder, pag. 69, be-
chreven, in.

Daarna gebruikte sy alleen
tot tot 15 druppelen Spir. fal.
armon. in haren dagelijksen
drank, waar door zy binnen
drie weken genezen wierd.

Yemandt een derden- of
vierdendaagse Koorts hebben-
de; en vreesende om zyn ge-
zwolle voeten voor Water-
zucht, is met de volgende
dingen genezen.

R. Rasuræ lign. guajaci.
unc. iij.

Cort. ejusd. unc. f.

Rad. apii,
Petrofel.

Levistic. an: dr. vj.

Bacc. juniperi.

Lauri an. unc. j. f.

Coq. f. a. ex aq. pura in

Colat. unc. xxxvj.

Dissolve

Syr. card. bened. unc. ij.

Spir. fal. armon. dr. j.

Aq. Theriac. simpl. unc. ij.

Misce.

Hier dronk hy dagelijx drie-
maal een teug af: des avonds
gebruikte hy meermalen het
terstondt genoemde Poeder;
als ook het volgende:

R. Antimon. diaphoret.

Sal. armon.

Abinthii an. gr. xij.

M. F. Pulvis.

Met dit volgende Purgee-
rend affietzel wierd hy drie-
maal gepurgeert:

R. Rad. polypod.

Petrof. an. dr. j. f.

Summit. centaur. min. p. j.

Fol. fennæ elect. dr. ij.

Rhei elect. drach. j.

Rad. elleb. nigr.

Tartar. crud. ana dr. f.

Sem. foeniculi scrup. ij.

Macis scrup. j.

Misce & coq. f. a. ex.

aquâ plurâ. colaturæ

unc. iv.

Adde

Mann. unc. f.

M F. Haustus.

Twe andere met een gaande
en komende derden- of vier-
dendaagse Koorts gequelt sijn-
de, hebben wy met een Braak-
middel, toegemaakt van Mer-
cur. vitæ met conferf van
Roosen gemengt, en met een
* algemeen Purgeerend mid-
del, en een zweetdrank, die
wy u pag. 103. aanprezen,
en wy menigmaal versogt heb-
ben, geneesen.

* *Catholico.*

HET VIERDE BOEK.

Van de Gebreeken des onderften Buiks.

I. H O O F T S T U K.

Van al te grooten Eetlust (nimia ciborum
Appetentia.)

I. **E**n *al te grooten Eetlust* is een vermeerderde Gesting in de Maag (a).

II. Het *Beschadigde deel* is de Maag en het (I) Alvleesch (b).

III. d'Oorzaak is of in of uitwendig. d'Inwendige is een te scherp sap van het Alvleesch (c). d'Uitwendige oorzaak is een al te veele, en niet genoeg gematigde inneming van zuure spyzen (d) en geneesmiddelen.

Een

(I) *Pancreas.*

(a) Zommige beeldenze door een gestadige en onversadelijke lust tot eeten uit, die somtijds met braaken, somtijds met loop vergeselschaft is.

(b) Voor zoo veel als het met sijn sunder sap, en met desselvigens dampen, die boven gewoonte sunder zyn, door prikkelen en steeken de lust tot eeten verwekt.

(c) En der klieren van de Slokdarm: dat de Slokdarm veel klieren heeft, leert het

gezigz zelfs, als ook het gestadig doorgeslichte zunder speekzel: de Gyl kan ook dit gebrek wel verwekken, als zy, te lang in de maag vertoevende, sunder word.

(d) En van drank, voornamelijk van vergiftige dingen: zoo vermeerderen ook het zuure sap in 't lichaam de heldere koude Lugt, een gematigde droefheid, het te veel waken, de verstopte kamer-gank, &c.

(e) Dit

Een al te-groote beweging, sterke Wijn (e) en alle scherpe Speceryen (f).

IV. Daar is byna geen Onderscheyt, als datze door haar trappen onderscheiden word (g).

V. *Kentteekenen.* De Zieken zijn zeer geneigt tot Braken; en worden ondertusschen niet dan een zeer weinig zuure en slymige vogtigheid quyt. In andere geschiet wederom het tegendeel, die het gene, dat zy door een te grooten lust en gulsigheid ingenomen hebben, aanstonts uitbraken, en het overige door de Kamergang loozen (h). Zy worden met oprispingen en hartsbenaautheid gequelt.

VI. *Voortekenen.* Bywylen gebeurt het wel, dat zy vet worden (i), want daar komt niet dan een dun gedeelte

(e) Dit strijdt tegen reden en ondervinding, siet Hippoc. hier over na, *aphor.* 21. *sect.* 1. Het wijndrinken stilt den honger. Het tegendeel getuigen de Geneesoeffenaars: Joël prijst de kruim van brood in sterke wijn geweikt voor een byzonder middel.

(f) Hoe dat alle scherpe Speceryen den onmaatigen lust tot eeten verwekken, en het sap van 't Alvelesch zuurder maken kunnen (gelijk sulx uit d' oprispingen en 't overgeven blijkt) kan ik bezwaarlijk begrypen; want alle scherpe Speceryen vermeerderen de gal wel, maar 't zuure sap niet.

Trallianus verhaalt dat dit gebrek ook wel van wormen voortkomt *lib.* 7: *cap.* 4. dan

prijst Zacutus Lusitanus *lib.* 2. *hist.* 68. en 69. *sec.* den hiera picra boven maten.

(g) Indienze met overgeven of met de loop verzeselschapt is, wortze *Hontshonger* genaamt; maar zoo zy zonder overgeven geschiet, *Offenhonger*; daar dan somtijds terstondt een beswijming of qualijkte opvolgt, indien de Zieken by tijds niet genieten; als ook zomtijds een koude der uitterlijke leeden.

(h) Nochtans houd de honger of Eetlust daar mede niet op; maar zy zyn zoo gestadig besig met inslokken en overgeven, even als de Wolven en Honden op de dode Lichamen zitten.

(i) Dan hebben zy een *Offenhonger*; maar geen *Hondshonger*.

deelte des (1) Gyls, van wegen d'uitbraking, tot het Hert, 't welk aldaar in Bloed verandert; dog deze quaal is zeer slaafs en kostelijk: Want zy sijn genoorzaakt zelfs des nachts, ja in den Winter twee of driemaal op te staan, en zig aldus d'ongematigtheid des luchts t'onderwerpen. Andere eindigen hun leven met een Waterzugt of Teering.

VII. *Genezings aanwyzingen.* Het suure vogt moet men matigen (l), en zoo het te veel is, loozen (m), door zulke middelen, die *Laxantia* genoemd worden.

VIII. *Genezing.* Alle vette, en zoete gematigde dingen sijn hen lieden voordeelig, gelijk ook zagte pur-
geer-

(1) *Chylus.*

honger, en worden dan Bloed-rijk: maar als zy 't eeten overgeven, kander weinig voetzels tot het hert komen, om dat zy de spijs zo raauw, alsze byna ingenomen werd, overgeven; deze worden dan mager, en vervallen menigmaal tot een * *Dermgladheids*, en § *quade gematigtheids uitdrooging*, en diergelijke doodelijke qualen.

(l) Door suivere sterke wyn daar een doyer van een ey by gemengt is: en door toe gemaakte wateren, die men *aqua vitæ* noemt, onder welke de *Spir. stomachicus Mynsicht*, uitmunt in zijn *Arzamm. med. Chymico* p. 218. dan zalmenze met Coraal, Peerlen, Kreeftenogen, Hertschooren, Mastich, Brantsteen, bolus, lapis hæmat. &c. bre-

ken, en met soete, vette en olyachtige dingen versagten: en het gebruik van alle zuure verbieden.

(m) De Heer F. de le Boe Sylvius *prax. lib. 1. cap. 2. § 62. p. 20.* zegt wel te regt: Ik schryf geen purgeerende dingen in de vermeerderde *honger* voor, om dat ik 'er nog geen weet, die de suure vochtigheden zagtelyk uitdryven: en ben wyders door veelvoudige onderwinding geleert, dat de suure vogtigheden in 't Lighaam wel getergt, maar niet als met groote krimpelingen, en met meer schade als baat ontlast worden [van gelijken ook de wrange] voornamelyk van *Artzen*, die niet veel om de smert en moeyelykheid van haare zieken geven, of die ten minste onwetende bot zyn.

(n) De

* *Lienteria.* § *Cachexia.*

geermiddelen. De braking en d'Aderlating keure ik niet goet. De voornaamste genezing moet men in de (1) levensmaniere zoeken, daar in men met de Schryver te rade moer gaan. De (2) verdoovende dingen sijn nut, maar niet, dan die seer zagt werken (n).

IX. *Aanmerking.* Een vermaart Man, en my een byzonder goed Vriend, klaagde seer over de moejelijkheid deses gebreks. Ik hem een bequame (3) levenswyse voorgeschreven, en geboden, dat hy Rotterdams Bier soude drinken, en maar een weinigje van den Wyn, daar hy toe gewent was, en hebbe geen ander Geneesmiddel gebruikt, dan *Syr. Cichorei cum Rheo.*, en *Syr. Diacnicu*, die hy dagelijks innam; nu leet hy kloek en sober. (o)

G

II. HOOFD-

(1) *Dieta.* (2) *Narcotica.* (3) *Dieta.*

(n) De *Theriaca antiqua*, *diascord.* *Fracastorii* met Kaneelwater: Ambergrijs tot 5 a 6 azen met een slurpey ingenomen, word van *Riverius* boven maten gepreezen. *Senertus* prijft de sterke *Salywijn* voor een zeer byzonder Geneesmiddel: als ook *essentia mellissæ*, en de *tinctura van Kaneel*, *oleum macis stillatium*, *granorum juniperi &c.*

(o) Een Jongman nu boven de 25 jaar, met een dubbelde gaande en komende, derden - of vierdendaagse koorts, aangetast zynde, verviel in een seer groote begeerte tot eeten, maar gaf nogtans

in't eerste niet over, en had derhalven een *Offenhonger*: maar naderhand slokte hy seer gulzig onrype en rauwe dingen in, zuure appelen, peeren, &c. die hy dan terstont weder over gaf; ja spoog namaals alles uit, dat hem gegeven wierd: derhalven wierd de dubbelde Koorts alledaags heviger, voornamelijk ten aansien van de koude en de schudding en beving der leden: ik voorseide hem een langduurige Koortse, [gelijk het ook geschiede, want hy was'er het volgende jaar nog niet vry van] derhalven schreef ik hem de volgende middelen voor:

℞. Antimon. diaphoret.
 Corall. rubr. præpar.
 Oculor. cancri,
 Cinamomi acut. ana
 drach. j.
 Diascord. Fracast.
 unc. f.
 Ol. Menthæ stillat.
 gut. viij.
 Syr. abfinth. q. f.
 M. F. Conditum.

Daar hy alle daags drie-
 maal een stucxken zoo groot
 als een Notemuffchaat van
 innam.

Onderwijl nam hy dage-
 lijks den geest van Sal. armo-
 niac, cum Spiritu aromat.
 mixtum, & cohobatione blan-
 da unitum ad gut. viij met
 sterke wijn in. Eindelijk
 wierd hy van zyn te grooten
 Eelust geneesen, wel met

verminderinge van Koorts
 maar behield echter dezelve.

Twée Kinderen kregen uit
 een gestadige Koorts [door
 het veel gebruik van zuure
 dingen] een overmatigen lust
 tot eeten, en kreegen terstont,
 als men haar by tijds niet te
 genutten gaf, een slaauwte.
 Deze schreef ik het volgende
 Poeder voor.

℞. Coral. rub. præp. anti-
 mon. diaphor. cina-
 mom. acut. ana scr. j.
 Sacch. alb. drach. ij.

M. F. Pulvis, in acht doses
 te verdeylen. Zy na-
 men het in met een soe-
 ten gebraden appel, ze-
 dert gebruikten zy sterke
 Wijn met een doyer van
 een Ey, Kaneel, en Sui-
 ker, daar zy mede ge-
 nazen.

II. HOOFSTUK.

Van de Braking. (Vomitus)

I. **B** Raking is een tegennatuurlijke beweging der Maage (a).

II. Het *Beschadigde deel* is by na altijd de Maag, en somtijds door medelijden d'ontsteekte Leever, bywijlen het Middelfrif, en somtijds het (1) Alvleesch, 't welk ik, een (2) Ontleder zynde, zeer baarblijkelijk aangemerkt hebbe (b).

III. *d'Oorzaken* zijn alhier zeer verscheiden, en vereischen eenen (3) Geneesheer van zeer naaukeurig oordeel (c). Zeer dikwils is het een vasthoudende

G 2

slijm,

(1) *Pancreas.* (2) *Anatomicus.* (3) *Medicus.*

[a] Of een verkeerde * nederwaards drukkende beweging, die van beneden na boven gaat.

Zommige beeldenze uit door een uitwerping van de in de maag verhoudene stoffe, die met geweld gevoeligerwijs na boven door den mond geschied. De Schryvers stellen de walging en overgeving meest altyds byeen, omdatse die meynen maar in minder of meerder trap te verschillen: zy beschryven de walging een ydele begeerte tot overgeven te zyn, met benaautheid voor 't hert, en een uitspuwing van een dun-

ne klare vocht door enkel quylen.

(b) Sometijds zoo verwekken d'ontsteekte nieren de walging in 't overgeven van galachtige en slymige vochtigheden. Als ook een wonde des hoofts, die door slaan of vallen geschiet, en daar een voornaam deel beschadigt is.

(c) De Maag word somtijds ontsteeken of velloos, en dan word het braken van alderhande voedzel ligtelijk verwekt: zoo kan ook het voedzel, dat in hoegrootheid of in hoedanigheid feilt, en en de vergifte, en scherpe dingen het braken ook wel verwek-

* *Peristalticus moras.*

slijm, dat aan de fronselen van de Maag vast zit (*d*); zomtijds is het Gal (*e*), by wijlen het sap van het (1) Alvleesch. De rimpelen dikwils al te ruim zynde, sluiten den ingang der Maage niet, en worden somtijds welloos, en gevoelig. Het Alvleesch lijd zomwylen een (2) Zweering, ja zelfs de Maag wel, alhoewel dit zeer selden geschied; by wylen word de Lever, of het Middelfrif ontsteeken (*f*).

IV. *d'Onderscheiden.* De braking is of (3) Eigenlijdig of (4) Medelijdig; zy spruit uit ziekte, of uitwendige

- (1) *Pancreas.* (2) *Abscessus.* (3) *Idiopathicus.*
(4) *Sympatheticus.*

verwekken. Ziet by G. F. Hildan. *observ* 20. *cent.* 111. *pag.* 20.

(*d*) En dan braken zy niet voor dassē spijs genut hebben; de walging quelt den lijder aldermeest, als hy nugteren 'is, gelijk Joh. Jonston *prax.* lib. 10. *artic.* 9. *pag.* m. 506. meynt.

(*e*) Voornamelijk de vlugtige; en de quade gestalte van de galbuysen: alsfe namentlijk niet in den 12 vingerdarm, maar in de Maag ingeplant zyn: waarom dat zy dan *picrocholi anoo*, dat is galachtige in de boven gelegene deelen, genoemt worden.

(*f*) Of de Nieren of de Darmen, &c. de Wormen, de Zinkingen, en voornamelijk die scherp zyn, verwek-

ken het braken somtijds voor zo veel als zy knagen en byten [ziet hier van G. F. Hildanus *Chirur. observ.* *centur.* 4. *observ.* 32. daar hy van een voorwaar wonderbare en byna alle-daagse aantreffende braking handelt, die boven de 30. jaaren geduurt had *pag.* 312. en 313. en den raad daar tegen *pag.* 314. 315.] van gelijken ook stinkende reuken en smaken, en yffelike gesigten, groote bewegingen, rondomdrajing des lighaams en voornamentlik de Scheepvaart in Zee, om dat het lichaam dan ontstelt word, gelijk Hip. *Aphor.* 14. *sect.* 4. dat bewijft. Als ook een perssing op den * middelbovebuik. Soo heeft de Aultheur ook aangemerkt, dat 'et

ZWAAR

* *Epigastrium.*

wendige oorfaaken (g). Zy gefchied door 't beleid der natuur zelfs, of door een (i) toeval (h).

V. De Kenteekenen fijn door haar zelve openbaar

G 3

(I) Symptoma.

zwaardachtig Krakebeen te veel verflapt, en binnewaarts gebogen zynde, en zodanig op de Maag leggende, fomtijds d'oorfaak van 't braken is: gelijk hy getuygt in fijne *Anatomia practica. cap. 4. lib. 1. pag. 20.* Defers teekenen fullen wy terftont uit den Auteurs zelfs voorftellen: ook word het braken wel van fteenkens verwekt, die zelfs in de Maag leggen: gelijk Hoferus in *Hercul. med. p. 137. lib. 3.* getuygt. Hildanus verhaalt van 't braken door verftopping van * d'onderfte mond der maag *obf. Chirurg. cent. 6. obferv. 34. p. 541. en 542.* welkers geneezing hy daar ftelt: Ziet ook by Joan. Schenkus *obferv. Medic. lib. 3. obferv. 53. & feqq.*

(g) Gy kunt d'eygenlydige, by voorbeeld die uit een Abfces van de Maag zelfs ontftaat, en de medelydige, als die uit d'ontfteeking des middel-

fchots, der lever &c. veroorzaakt word: en die uit *Siekte* voortkomt, als van een Steen der Nieren, en Darmwee &c. of van uiterlijke oorfaaken, gelijk als van een slag of een val &c. genoegzaam onderscheiden. Indien de braking uit een gebrek van de Maag zelfs veroorzaakt word, zo is 'er een afkeer van fpijs, en befparing, een fpanning, en een opzwellung ontrent de plaats der Mage, een trage en bezwaarde koking, fuure oprifpingen &c.

(h) Indien 'er lichtenis na't Braken volgt, foo gefchiet zy door § Afcheyding, maar zo daar meer benaauthheid &c. op volgt, gefchiet zy door een ** toeval. Zy is ook of bloedig of quaataardig, of fcheurbuyks Braking zyn de verhitende en fcherpe dingen feer quaat, en verargerden de fiekte: daarentegen helpen de gene, die de hitte en fcherpheid ver-

facht

baar (i). De teekenen der oorfaaken moet men uit de Schryvers, en uit de Ziekten zelfs haalen, het fy, die wy nu alreede beschreven hebben, of namaals beschryven zullen. Ik doe'er dit alleenlijk by; dat, als'er een velloosheid of een zweering is, altijd de Hik daar nevens gaat; het selve gebeurt ook, wanneer de Lever ontsteeken is. De slappe rimpelen verdryven den (1) Eetlust gantschelijk, en de Maag hier door kouder geworden zynde, haakt schier na alle warme dingen. De Gal openbaart haar door haar eygen bitterheid, de vocht van het (2) Alvleesch door haar zuurheid (1).

VI. Voor-

(1) *Appetitus.* (2) *Pancreas.*

ſagten: de Geytemelk met het ſap van Lepelblaau en Waterkers word in de ſcheurbuikige Braking ſeer gepreeſen.

(i) De teykenen der oorfaaken zijn genoegſaam uit d'aanteekeningen ontrent de 2 en 3. afdeyving pag. 112. en 113. bekend, als ook uit deſe vyfde afdeyving met het geen dat nog volgen zal.

(1) En zoo gaat het voorts met d'andere uitwerptelen. Indien d' oorſaak van d'andere deelen voortkomt, ſoo ſullen'er eenige teekenen van 't toefsende deel zyn.

Ontrent de derde afdeeling pag. 114 hebben wy iets van de ſlappigheid van 't ſwaardagtig Kraakebeen gerept, welkers teekenen en geneefing de Auteurs op de genemde plaats aldus voorſtelt; het

ſwaardagtig Kraakebeen, ſegt hy, word door de ſchadelijkheid van ſommige vogtigheiden dikmaals ſoo verſlapt, dat het innewaarts buigt, en aldus de Maag perſſende d'onſmakelijkheid der ſpijſe, en 't overgeven [Braking] van d'ingenome dingen verwekt. Waar door de Maag niet alleen pijnlijk word, maar het geheele lighaam verſwakt: het welk d'Ontleders kunnen voelen, en in weinig uren herſtellen, daar de Zieken andersints geheele jaaren gaan quynen, en uitdroogen, als zy maar een groote wijde kop [ſonder vlam] op de huid zetten, daar het Kraakebeen onder leid, en dat menſe, als zy ſoo lang getrokken heeft dat de Zieken niet wel meer aafſemen kan, ſchielijk afgerukt;

en

VI. Voorteekenen. De Braking, die uit de natuur komt, is goed (m), gelijk ook die gene, die door 't veel eten ontstaat. Die door een (i) Toeval komt, is altijd quaat (n); inzonderheit, die uit d'ontsteeking der nabuurige deelen, uit vergif, velatknaging, en zweeringe (o) veroorzaakt word.

G 4

VII. Ge-

(I) Symptoma.

en indien het zwaardachtig Krakebeen d'eerstemaal niet in sijn eigen plaats geraakt, zoo moet men de kop nog 2 a 3 maal gebruiken en de plaats met oleum rosar. en myrtillor. bestrijken, en ettelijke dagen deze Pleister daar op leggen :

- R. Rad. bistortæ,
Nuc. cypress. an. dr. j.
Mastich.
Thuris ana drach. f.
Flor. balauft. scr. j.
Ol. nucist. express.
drach. j. f.
Picis navalis & there-
bintb. q. f.
M. F. Emplastrum.

(m) Gelijk sulks uit Hippoc. blijkt *aphor. 25. sect. 6.* Indien, zegt hy, een van selfs komende Braking by een langduurige buikloop [namelijk een sterke, gelijk zulx blijkt lib. 1. de morb. text. 6.] komt, die doet de Buikloop ophouden :

't welk C. Celsus ook bevestigt *lib. 2. cap. 8. pag. 69.* zeggende, *de Braking doet de langduurige Buikloop ophouden*: de pijnen der schouderen, die na de schouderbladeren of handen strekken, worden door het braken der swarte gal geneesen.

(n) Hippocrates *lib. prænот. text. 12.* in sijne *pag. 458.* de lootverwige Braking beteekent de haastige dood, zoose met stank vergeselschapt is: maar alle halt verrotte en stinkende reuken sijn in alle brakingen quaat: de beste braking is, die van 't slym en gal vermengt voortkomt, die niet dik, nog ook seer veel is. En *aphor 3. sect. 7.* de hik en de roodigheid der oogen sijn na de Braking quaat: zoo getuigt C. Celsus ook, *lib. 2. cap. 4. pag. 51.*

(o) d' Onderscheiden van de goede en quade brakingen, ziet by Hippoc. *coac. prænот. tit. 4.* by na tot het eind toe, p. 578. en 579.

(p) Als

VII. *Genezings aanwijzingen.* De Braking, die door de Natuurs beleid geschiet, moet men niet wederhouden; maar die uit een (1) Toeval ontstaat, so ras als 't mogelijk is. Het vasthoudend slym moet men losmaaken, de overige vogtigheden uitloofen, en dat sagtelijk (p).

VIII. *Genezing (q).* Voor een al te groote Braking sijn nut de purgeermiddelen, en te rugtrekkende dingen; te weten, Klystereen, (2) Zetpillen, wryvingen der Ledematen, alsook mede de verwarming. Op de Maag selfs moet men (3) plaatsmiddelen leggen. Wanneer de deelen ontfteken sijn, moet men 't Aderlaten voor al niet versuimen; maar in 't ander slag van braken doet het quaat.

(1) *Symptoma.* (2) *Suppositoria.* (3) *Topica.*

Maagmiddelen (Stomachica.)

R Ad. Cyperi, Calam. arom, Galangæ, Chinæ, Zedoariæ, Cichorii. Fol. absinth, Calamenthæ, Lauri,

(p) Als men alles ('t welk in de vierde afdeyling en in onse aantekeningen daar over gezegt is) wel overwoogen heeft, zoo sal men de geneesende aanwijzingen ligtelijk kunnen uitvinden: want dat men de scherpe vogtigheden moet matigen, de Zinkingen steuiten, de getemperde vogtigheden uitdryven, &c. kan een iegelijk haast merken.

(q) Ik soude liever voor eerst eenige alterantia of berei-

middelen gebruiken; want de Maag word ligtelijk door purgeerende dingen getergt, en dan verwekt om zig toe te trekken, en dat zy in heeft uit te dryven. Na een genoegsame bereiding der vogtigheden moet men sagte purgeerende dingen, die men gemeenlijk laxeerende of ontstuitende noemt, in 't werk stellen.

Merkt, in alle tegennatuurlijke Brakingen moet men meest letten, dat 'er geen hard-

Lauri, majoranæ, menthæ (r) salviæ, Acetosæ, Portulacæ, Taraxici. Flor rosar balauftior. Sem. anethi, anisi, fœniculi, cumini, levistici, cardamomi, coriandi, citri, frigida 4 majora & minora. Garyophylli, cinnamomum, Piper, Zinziber (f) Lignum Guajacum, sassafras. Aloë. *Allerhande slag van Wijnen en Brandewijnen, en Azijnen uit de zelve bereit.* Aq. Anhaltina, Imperialis Quercetani, Sennerti. Elix. citr. (t) Aq. vitæ Matthioli, Anisi, &c. Syr. cinnamomi (u). Rob. berberorum Ribesiorumque, Caro Cydoneorum. Ol. destillata menthæ (x). majoranæ, rorismarini, succini. Conserva Menthæ, ros. rubrarum. Antidotus Stomachica Querc. Diascordium. Sal. absinthii, Tart vitriolat. Spec. aromatic. rosat. diatrion pipereon, diarrhodon. Pil. Aloephanaginæ, Mastichinæ, Asaireth Avicennæ, Cochix.

G 5

Voor-

hardlyvigheid zy, maar men moet, het zy door Konst of door behulp der natuur, toefien; dat 'er een open lijf is.

(r) Deze word van Hippocrat. tegen 't Braken zeer gepreessen *lib. 2. de diata text. 26. p. 226.*

(f) Ook Notemuffchaat, Orangie en Citroen - schillen, &c.

(t) En elixir propriet. Paracelli & vitrioli Mynsicht. *in Armamentar. medico Chym. pag. 271.*

(u) En desselvigers water en oly, en ook Syr. corallor,

myrtinus. confect. hyacinthor. theriaca antiqua laudanum opiatum, mastix, ejusque Spir. & oleum, item myrrha &c.

(x) Die word van Putman, *in Enchiridio c. xi. p. 24.* seer gepreessen: en zegt dat hy daar meest alle siekten der Maage mede geneesen heeft. De olium stillat. macis is ook seer bequaam; als ook de balsamum Peruvianum tot vier druppelen; in een slurpey met gestoote Kaneel en Suiker tot pillen of een brok gebracht.

(y) Ri-

Voorschriften van Purgeermiddelen op het dikke
Slym (y):

℞. Resinæ Agaric. gr. iv.
Extract. catholic. gr. xij.
Tartar. vitriolat. gr. iij.
Ol. rorismarin. gutt. ij.
MS. F. *Pilulæ Num. iv. deaurent.*

of

℞. Sal. absinth. scrup. j.
Tarr. Vitriolat. gr. vj.
Troch. alhand. gr. j.
Sach. alb. scrup. ij.

MS. F. *Pulvis?*
Tegen

(y) Riverius gebruikt in een seer groote Braking de massa pilul. cochiar. scrup. ij. f. cum laudani opiat. gr. iij. Het Braken, zegt hy, zal ophouden, en de Zieke zal vijf uren daarna van onderen purgeeren: hier word het gewigt en dosis der purgeerende dingen hoog genoeg gestelt, om datze van het laudanum gebrooken worden, waarom datmenze ook by diagridium en de colocyntische middelen moet mengen *lib. 9. cap. vii. pag. 414. en 415.* maar gebruykt liever eerst een middel, dat de Maag eenigfints versterkt, en het taye slym verdunt, en de winden doet verdwynen, en de scherpe vogtigheden verzagt, gelijk de volgende mixtuur of een

diergelijk, lepelswijs gebruykt.

℞. Aq. menthæ unc. ij. f.
Spir. mastich. dr. iij.
Tinct. cinnamom. dr. ij:
Confect. hyacynth.
drach. j.
Laud. opiat. gr. ij.
Ol. menthæ still.
gut. iv.
Syr. menth.
Myrtin. an. dr. iij.
Miscæ.

Zommige schrijven deze bolus voor, om het Braken terstont te bedwingen:

℞. Conserv. menth. crisp.
drach. j.
Theriac. opt. scr. ij.
Cinnamom. acuti pulv.
scrup. f
Balsam. peruv. gut. ij.
M. F. Bolus.

Tegen de Ontsteekingen en Scherpigheit der vog-
tigheden.

℞. Succ. taraxic. depurat.
Syr. de Cichor. cum Rheo,
Ros. sal. cum. senn. an. unc. j.
Crem. Tart. scrup. j.
Aq. Borrage. q. s. *MS. F. Haustur.*

of
℞. Mannæ Calabrinæ unc. j. s.
Crem. Tartar. drach. s.
MS. & dissolvantur in een sopken of warm
bier.

Voorchriften van bereidende middelen tegen het
dikke slym:

℞. Sal. Ammoniac. scrup. j.
Card. bened. scrup. s.
Tart. vitriolat. gr. v. *MS. F. Pulvis*

of
℞. Spir. Salis dulcis unc. s.
Detur in Phiala.

Laat hy, zoo menigmaal als hy drinkt, hier van 8
of 10 druppelen in zijn gewoonlijke drank gebrui-
ken.

Wanneer het binnenste vlies der Maage afgeknaagt
is, of in d'Ontsteeking der deelen, of in de hik (z):

℞. Mu-

[z] In 't bloedig Braken, gr. viij. by zult doen, en over
't welk uit bloed, dat uit de de werking verwondert staan:
gebrooke of door-geknaagde indien gy voor 't gestolde bloed
vaten der Maage, of der dar- vreeft, zoo doet in plaats van
men voortkomt, is de mix- flores balauftior. daar Kreef-
tuur zeer goet, die lib. 3. tenoogen, en antimon. dia-
cap. 1. de pleurit. pag. 76. be- phor. ana drach. s. by.
schreven is: daar gy camphor.

[a] On-

℞. Mucilag. femin. Pyllyii,
Cydoneor.
Gummi Fragacanth. aq. rosar.
extract. an. unc. f.

Syr. Violar.
Rosar. sol. simpl. an. unc. j.
MS. F. *Linctus*.

Als de pijn Zeer dringt:

℞. Specier. aromat. rosar. gr. viij.
Laud. opiat. gr. j.
MS. F. *Pulvis*. Tweemaal des daags ge-
bruikte hy dit in een sopken.
De gemeene (1) melkjes worden mede geprezen.

Plaatsmiddelen (Topica) (a).

℞. Specier. aromat. rosar.
Mastiches elect.
Ol. Nucist. express. ana drach. j.
Macis. stillatit.
Citri ana. scrup. f.
Gummi Carannæ q. f.
MS. F. *f. a. Emplastrum*, die men op de Maage
leggen zal.

(1) *Emulsiones.*

[a] Onder de Plaatsmid-
delen word het Emplast. de
crusta panis gepreessen; en
oleum mastich. myrtillor.
menthæ &c. als ook 't Em-
plast. van den Autheur. pag.
112. beschreven: als ook het
volgende:

℞. Pulv. menthæ,
Rosar. rubr. ana unc. j.

Mastich. drach. j.
Nuc. moschat. num.
ijj.
Caryophyllor.
Macis.
Cinnamomi an. dr. ij.
Ferment. acerrim.
unc. vj.
Cum. f. q. aceti rosar.
F. Emplastrum.

[b] Een

of

℞. Ol. menthæ drach. f.

Carui destillat. scrup. j.

Nucistæ express. drach. ij.

MS.

Laat met deze Olyen de Maag tweemaal des daags bestreken worden.

IX. *Aanmerkingen.* 1. *David de Potter*, Koopman en Kerkmeester, vyftig jaren oud zijnde, had, in plaats van Balsem *Sulphuris*, Oleum *Vitrioli* ingenomen. Waar van de (1) Slokdarm en de Maag met haren ingang het vel afraakende, oorzaak was, dat hy dag en nacht met enen zeer lastigen Hik geplaagt wierd; maar hy is nogtans zeer volkomelijk, en dat in korten tyd, door de bovengemelde middelen genezen, zoo door laxeerende, als veranderende. Hy heeft hem ook mede zeer wel by dese mengeling gevonden :

℞. Succi sempervivi major. depurat. unc. j.

Aq. rosac. plantag. an. unc. ij

Vitell. Ovi Num. j.

Syr. de portulac. unc. j.

Laud. opiat. gr. ij.

MS. dat hy lepelswijs inneemen moet.

2. Zeeker Snyder in de Koningsstraat konde niets van d'ingenome spijsen of drank inhouden, maar brak te gestadig slym, of een zeeker dik (2) Water uit. Ik heb, om de hevigheid der Ziekte, en den dringenden nood, allerley slag van middelen, zoo wel in als uitwendige, gebruikt; dog met eenen vergeeffschen uitslag, want hy is in korten tijd overleden. Het doode ligchaam geopent hebbende, bevond ik her (3) Alvleesch geheel bedorven, ja zelfs geheel met (4) koudvyer bezet (6).

III. HOOFD-

(1) Oesophagus. (2) Lympha. (3) Pancreas.

(4) Sagelatum.

[b] Een Man ontrent 42 jaren oud, flymerig van aart, had over de 20 jaaren zijn eetlust al verlooren. Hy was somtijds benaauwt voor het hert, somtijds walgde hy, en somtijds braakte hy alles uit, wat hy ingenomen had, voornamelijk als hy koud bier dronk; hy hadde veele Geneesmiddelen gebruikt, dog niet alleen met een vergeefschens uitflag, maar de ziekte vermeerderde daar en tegens: de genegeetheid tot braken nam door de Geneesmiddelen alle dagen toe: zoo dat hy byna niets langer konde inhouden. Ik tot de geneezing geroepen zynde, schreef hem (na dat ik hem alle koude en rauwe dingen &c. verboden had) dit volgende voor:

℞. Aq. Menthæ unc. ij.
 Fœniculi unc. j.
 Vitæ matthiol. unc. f.
 Tincturæ cinnamom. drach. ij.
 Spir. mastich. drach. j.
 Diascord. Fracast. drach. j. f.
 Ol. menth. dist. gut. vj.
 Laud. opiat. gr. iij.
 Syr. menthæ unc. j.
 Misce.

Hier nam hy somtijds een lepel van.

Alle avonds gebruikte hy een van de volgende tabellen.

℞. Spec. diarrh. abbat.

Aromat. rosat.
 an. drach. ij.

Cinnamom. acut.

Cort. arantior. ana. drach. j.

Laudan. opiat. gr. v.

Sacch. alb. unc. iv.

Cum. f. q. aq. cinnam.

F. s. a. tabellæ num. xvj.

Na de behoorlijke bereyding der vogtigheden, wierd hy met de volgende pillen eenige reizen gepurgeert.

℞. Extract. cathol. scr. j.

Ol. menth. stillat. gut. iij.

M. F. Pilul. num. 5. die met sijn gestoote Kaneel bestrooit wierden.

Daar mede hy seer vorderde, en wierd byna geneesen; alleenlijk dat hy dese volgende Medicinale Wijn daarna gebruikte:

℞. Rad. galang. Angelic.

Zedoariæ ana drach. ij.

Fol. menth. crispæ,

Major. nobilis.

Calam. montan. an. m. j.

Sem. anisi,

Cinnamom. acuti ana drach. ij.

Cort. arant.

Cardamom.

Nuc. moschat. ana drach. j.

Concisa & crasse can-

tusa concludantur sacco, daardan in een glase fles, of steene kan, of in een ander digt vat

pinten France wijn opge-
 oten wierden. Na een be-
 hoorlijke infusie en extractie,
 gebruikte hy daar alledaags
 driemaal 3 oncen van, daar
 dan agt druppelen elixir propr.
 Parac. bygedaan wierden.

De Suster van den gefeyden
 Zieken, sijnde een Vrijster
 van ontrent 18 jaaren, braakte
 somtijds etter, en dat met
 een groote bangigheid en pijn
 voor't hert, en had byna een
 geduurige walging, ja som-
 tijds de Hik daar by; zy had
 in drie maanden haar stonden
 niet gehad: waar door zy ma-
 ger geworden was, dewijl zy
 zeer weinig voedsel gebruikte:
 braakte meenigmaal d'inge-
 nome spijs terstont uit. Ik
 geroepen zynde, oordeelde
 dat het een zweering van de
 Maag zelfs was: en gaf haar
 de volgende mixtuur:

- R. Aq. menth. unc. ij.
- Cinnamomi. dr. v.
- Antimon. diaphor.
- Ocul. canc. ana scr. j.

- Acet. stillat. drach. iij.
- Tinct. flor. hyperic. ad.
- syrupi liquidiores con-
- sistentiam evaporat.
- drach. j. f.
- Sang. dracon scrup. f.
- Laudan. opiat. gr. iij.
- Syr. symphyt. Fernellii.
- unc. j.

Misce:

Hier gebruikte zy somtijds
 een a twee lepelen van.

Sy nam ook driemaal daags
 5 druppelen van de volgende
 Balsam met Syr. symphyt
 Fernel: en confect. hyacinth.
 drach. j.

- R. Balsam. sulphur. anisar.
- Peruvian. an.
- scrup. j.

- Tinct. flor. hyperic.
- ad syrup. liquidior.
- consistent. evaporat.
- drach. f. Misce.

Zy gebruikte ook twee a
 driemaal een ligte purgatie in
 het eynde van de Siekte, en
 wierd binnen een maant vol-
 komen geneesen.

III. H O O F T S T U K.

Van 't Scheurbuik, (Scorbutum.) en Affectio Hypochondriaca, in 't gemeen, dog qualijk opstijging (Hysterica) genoemt.

I. **S**cheurbuik is een quade voeding des gantschen Lighaams (a), en desselfs Baarmoeder de Bovenzydebuiksquelling.

II. Het *Beschadigde deel* is de Milt, ja zelfs eigentlijk de Lever niet, alhoewelze al tot medelyden getrokken is; maar de Maag, en de Melk-klieren des Darmscheels, zoo wel, die om het zelvige rondsom op den anderen leggen; als de opeengerolde Klier van het (2) Alvleesch.

III. *d'Oorzaak* is het (3) Slijm, of het dik (4) Water, dat de Maag en de evengenoemde Klieren beset; en ook de vogt van 't Alvleesch (b), waer door de (5) Gyl dag aan dag verargert.

IV. *d'On-*

(1) *Affectio Hypochondriaca.* (2) *Pancreas.*

(3) *Pituita* (4) *Lympha* (5) *Chylus.*

(a) Sommige beschryvense den, en andere toevallen verdoor een * quaat zap, of gefelschapt is.
 een filtig of raauw Bloed: (b) En wel dat door 't stil-
 sommige door een § quade staan sunder en wranger ge-
 gestalte, die van een melancholische vogt, die op een by- worden is; doet hier de scher-
 zondere wijs bedorven is (ge- per en dikker gal, en het fil-
 gelijk zy dit uit de besmetting tigger speekzel, dat gestadig
 bewyzen) voortkomt, en met doorgeslikt word, by. Dat de
 een swakheid der beenen, en scherpigheid der vogtigheden
 vlekken; en een weekheid, hier d'overhand heeft, blijkt
 rodigheid, en zwelling des uit d'afknaging van 't bloeden
 Tandvleesch, losheid der tan- des tandvleesch, en uit de
 dunnigheid of weyagtigheid
 des

IV. d'Onderscheiden (c). De Schryvers maaken wel verscheidene onderscheiden des Scheurbuiks, doch 't voornaamste onderscheid is; datze d'eene warm en d'ander koud nemen. Maar in der daat komenze alle van eene oorzaak, te weten, uit dik Water of Slym (d); waar door 't geschiet, dat de Gyl niet als met sijn

H

wey-

des Bloeds; uit het uitbreken der vlekken; uit de scherpytende, en wringende pijn: zommige hebben ook aangemerkt, dat'er sulken een scherp weyachtig vogt uit den neus der Scheurbuikige gevloeit is, die het ingedopte linnen doorat: en wat de zes niet natuurlijke dingen hier vermogen, kan een iegelijk, die een bequaam oordeel heeft, licht bemerken.

(c) Dese worden genomen van de wijs der aankominge, of van den tijd van het aantreffen, of uit de toevallen Van de wijs der aankominge, voor zoo veel de Scheurbuik of aangebooren of erfelyk is, of mededeelig door besmetting; &c. of door eigen schult en manier des levens.

Van de tijd des aantreffens is zy of versch, en is dan ligt te geneesen, of verouderd, dan is zy moeyelijker te geneesen, om dat zy haar wortels nu diep geschooten heeft.

Van de toevallen: zoo is d'eene scheurbuik met koutvyer, of zweeringen, Waterfucht, Uitdrooging, Buikloop, Vliegende-gicht, Baftaartpleuris, beswyming, Hoofdpijn, Colijk, verscheide Buikpijn, Vallendesiekte, Kramp, * trekking der Ledematen, Doofgevoeligheid, Lammigheid, Beroertheid &c. vergezelschapt, en d'andere niet.

(d) Daar verscheide verstoppingen, en ** wederhoudingen der vogtigheden door ontstaan: door de wederhouding of 't stilstaan worden de vogtigheden scherper, als de diergelijke geesten namelijk vervliegen: want de stilstaande wateren vervuilen ligtelyk Severinus Eugalenus beschrijft 94 verscheide toevallen in sijn Verhandeling van 't Scheurbuik, die waardig om te leesen is.

(e) Voor

* Convulsio.

** Stagnationes.

weyagtig gedeelte door de (1) Melkklieren kan lopen: hier uit spruiten dan zoo veele toevallen, na de verscheidenheid der plaatsen, en de gematigtheden der Menschen. Maar indien 'er iemand de Gal, dog dar die mede dik zy, by wil voegen, die zal ik niet tegenspreken.

V. De *Kenteekenen* zijn wel veel, maar ik hebbe die nooit in een en't zelve Lighaam al te zamen by makender waargenomen. De *Scheurbuikige* klagen by wylen van stekende pijn, veeltijds van zwaren weedom des Hoofst; van hartklopping en benaautheid, van windigheid der Maage (e), spanninge des Buiks, inzonder-

(1) *Glandula Lactea.*

(e) Voornamelijk na den eeten; daar is ook menigmaal een walging, en een prikkeling en jeuking des monds en een knaging des Tandvleesch met bloeden by, en een loffigheid en zwartigheid der Tandden: de adem is bang, en zomtijds feer stinkend: zy quylen veel, de pis is raauw en dun, en dan weder dik en rood, ja somtijds ook swart (gelijk wy tweemaal gesien hebben) de Pols is ongelijk, en gemeinlijk slap (ik heb die wel sterk en groot bevonden, maar ongelijk). Het scheurbuik aart nu na 't Zydewee, en dan weder na 't galgagtig Colijk, en dan wederom na Lammigheid, en nu wederom na de Gicht (die de vliegende *Scheurbuikige* Gicht

genoemt word, die Valer. Andr. Mollenbroccius in een byzondere verhandeling, die wel leezenwaardig is, beschrijft. Daar worden ook verscheide pynen gevoelt, die de *Scheurbuikige* zeer moeylijk vallen; als in de Tandden, in de Nek, en d'andere uiterlijke Ledematen: Voornamelijk in de Beenen, die 's avonds en des nachts voornamelijk haar verheffen: als ook by de hielen en 't plat der voeten en handen; van gelijken onbepaalde pynen der * bovenzydebuiken, die gemeenlijk zeer bezwaart en lastig zyn; als ook quaadaardige drooge zweeren, en harde knobben, en roos, en gezwellen, die voornamentlijk koutvogtig (oedematus) zyn: overvloe-

* *Hypochondria.*

zonderheid in de linker zyde; zy hoesten, zy meenen bywyle, dat zy verworpt worden, ademen beswaarlijk, braken, en zyn kooitfig; en wenschen dat zy weder lust tot eten mogten krygen. Zy worden met de Hik, oprispingen, winden, en trekkingen der Ledematen aangetroffen. Zy beven, de leden zyn moede, en met roode of purpere vlakken uitgeslagen (f); en zy zyn zeer zwaarmoedig.

VI. Voortekenen. (g) Het word wel bezwaarlijk genezen; want het is een zware ziekte, nochtans word

H 2

zy

vloedig zweet, het welk een voorboode van de * uitdrooging of voedings ontbeering is, en d' uitdrooging zelfs; swakheid van kragten: als ook een Caros, diepen slaap, Waterzugt, &c.

(f) Als ook met loodverwige, en als de siekte aanneemt, soo verspreiden haar dese vlakken dikwils over de geheele beenen, zoo dicht datze een eenige swarte vlak schijnen te zyn, die leelijk in 't aansien is, en na de ** Lazery gelijkt, even als E. galenus p. m. 7. fulks wel aanmerkt. De Vrouwen stonden stoppen op, of veranderen in een witte vloed.

Sommige meinen dat Hippocrates onder 't opschrift van *Volvulus hamatitis*, en de siekte der Milt het Scheurbuik beschreven heeft, lib. de intern. affect. text. 49. p. 256. en text.

34. p. 239. de buik, segt hy; word opgeblasen, maar daarna swelt ook de milt, die ook hard en met steekende pijn aangetroffen word; de sieken veranderen haar koleur, en die is of swartagtig, of bleek, en wel na die van Granaatschillen gelijkende, daar komt een stank uit d' ooren, het tandvleesch stinkt ook, en scheid sig van de tanden af, zy krijgen sweeren aan haar beenen, even als de doodneepen, de leden worden rank, en zy sijn ook hardlyvig.

(g) Het Scheurbuik ver- toont sig voornamelijk in de Lente en Herfst; in de oude lieden en volwassene, en in swangere Vrouwen is het zwaarder: en veel meer in d' agteloose om een goede wijs van leven te houden: de Kinderen krygen 't Scheurbuik wel dikmaal in den mont, maar zelden in de beenen.

De

* *Atrophia.* ** *Elephantia.*

zy dagelijks wel geholpen. In dese gewesten is sy soogemeen, dat'er nauwlijks een siekte gevonden word, daar niet wat Scheurbuiksonder is (b). De swakke pols is zoo gevaarlijk niet, gelijk wel in eenige andere gebreeken; want enkele dampen en winden veroorsaken deselve. Een seer naauw gezette levensmaniere overtreft de geneesmiddelen, zonder dewelke dese gebreken allengskens ongeneesselijk worden. Zeer zelden hebben zy de (1) Roodenloop, veeltijds de (2) Buikloop of (3) Afgang der onverteerde spijs, die beswaarlijk genezen word, en de Zieken met lankheid van tijd nog om hals brengt, om dat'er de Waterzugt of de Teering op volgen. Een bezwaarde Ademhaling

is

(1) *Dysenteria.* (2) *Diarrhaea.* (3) *Lienteria.*

De verouderde en effelijke [die somtijds geheele Huisgefinnen besmet en aantreft] word zeer beswaarlijk geneesen; maar de versche, of door besmetting aangekomen, word ligt genezen. Hoe de toevalen grooter zyn, hoe de siekte moeyelijker geneesen wordt. Zy eindigt somtijds wel door den afgang, Ambeyen en waterloozen: somtijds verandertze in andere siekten, namelijk, in Waterzugt, * Voedingserving, Beroertheid, Vallende ziekte, § doofgevoeljkheid, * trekking der Ledematen, Lammigheid, &c. Sommige sterven ook wel haastig.

De Koortfen gaan somtijds

wel voor het Scheurbuik, en somtijds volgen zy het zelvige; somtijds gaander brandende, quaataardige, en dubbelde anderendaagse en derdendaagse Koortfen voor: ook volgender wel derden of vierdendaagse: ook veranderen de derden of vierdendaagse wel in een Scheurbuik, of zy slaan tot 'et Scheurbuik, en vergeschappen het zelvige: gelijk Brunnerus aangemerkt heeft.

(b) Derhalven menen sommige Geneesoeffenaars, dat men by alle geneesmiddelen, namelijk in dese Landen, Scheurbuikmiddelen, moet vermengen: en dat de Zieken door dit middel beter en te lichter geneesen worden.

(i) Die

* *Atrophia.* § *Stupor.* * *Convulsio.*

is zoo gevaarlijk een quaad niet, als men gemeenlijk oordeelt; want zy ontstaat, even gelijk de hartklopping, nergens uit, dan alleenlijk uit dampen (*i*). Van de vlekken maake ik niet veel swaarigheid, ten zy datse in zweeringen veranderen (*l*), of datse verheven zyn. De swellingen der uiterlijke deelen dreigen een lamigheid, en spruiten uit den verhinderden ommeloop des (*1*) Waters (*m*).

VII. *Geneezings aanwijzingen*. Men moet minder agt nemen op de beledigde deelen, dan op de schadelijke vogtigheden; want door deze wordenze meer beswaart, dan verdrukt. De dikke vogtigheden moet men verdunnen, en daarna by verscheide reizen uisdryven (*n*).

VIII. *Geneezing*. d'Aderlating is niet goed, maar de Ambeyen brengen somtijds groot voordeel toe; die men openen moet, soose in de gene, diese gewoon zyn te hebben, opgestopt zyn. Sterke purgeermiddelen hebben wy vernomen altijd voor dese Ziekte schadelijk te wezen; laat de sagte, op haaren tijd gebruikt, u genoeg zyn. De vogtigheden moet men bereiden

H 3

door

(1) *Lympha*.

(*i*) Die scherper sijn, en Winden.

(*l*) Die somtijds zo quaataardig worden, dat zy, de deelen verrot sijnde, het gevoel wegnemen.

(*m*) De Loodtverwigheid der Racchen in 't Scheurbuik word van Brunnerus voor een doodelijk teeken gestelt.

In die van 't Scheurbuik sterven, gaan de vlekken weg maar in de sommige komen

zy na de dood weder te verschijn, het welk de selfde Schryver waargenomen heeft; daar men in de Pesttijd (*merkt*) wel op moet letten.

(*n*) Men moet de zuure, wrange en zoute vogtigheden veranderen, en dat wel met byzondere tegenscheurbuikige middelen (die wy u nu dikmaal aangeprezen hebben) vermengen.

(o) De

door verdunnende middelen, onder dewelke al de (1) vlugtige Zouten wel de voornaamste zyn. De (2) Klystereen sijn somtijds vorderlijk (o).

Geneesmiddelen tegen Scheurbuik.
(Antiscorbutica.)

R Adic. Raphani, Armoracia, s aperetiva, Petasidis Scorfonera (p). Fol. Becabungæ, Nasturtii aquatici, Trifolii, Cochlearia. Acetosæ, Virgæ aureæ, Scordii. Malum Arantiorum acidorum, Poma Citri, Baccæ junepери. Gummi Ammoniacum (q). Cremor Tartari. Chalybs præparat. Aqua Anti-Scorbutica

(1) *Salia volatilia.* (2) *Enemata.*

(o) De zweetverwekkende en waterafdryvendemiddelen zijn ook seer dienstig.

Merkt; datmen geen spijs of Geneesmiddelen [het zy die purgeerende of veranderende, vogtigheden verbeterende of particulier of gemein zyn] in het Scheurbuik gebruiken moet, ten zy die met tegen scheurbuikige middelen vermengt zyn

(p) De Rad. taraxici, zedoaria, angelica, felicis, poly-podii, helenii, lignum guajacum; semen sinapi, erucæ, &c. rura muraria, piperitis f. persicaria, sedum minimum &c. worden ook byzonder gepreessen.

(q) Van gelijken de gom-

me lac, welkers tinctuur in de jeukte, swelling, en verrotting des tandvleesch seer gepreessen word: ook de tinctuur van flor. aquilegiæ, nicotiana: elixir proprietatis Paracelsi (dewelke na sommiger meining niet bitteragtig, nog precipiteerend zy, namelijk, die door de distillatie gemaakt is) voornamelijk als men, in plaats van spiritus vini, spiritus cochlearia: neemt, die driemaal op verssche Lepelbladen op nieuws gegoten, en dan weder afgegoten word: als ook essentia pini. tinctura tartari antimoniata: mixtura simplex: acidula: artificiales, &c.

(r) Als

tica Mynsichtii (r). Spirit. Cochleariæ per se præparat (s). Salis rectificati, dulcis, &c. Sulphuris, Tartari, Vitrioli, Urine, Ammoniâci. Electuarium Anti-Scorb. Schroderi (t).

Voorschriften van uitsuiverende middelen
(Purgantia) (u).

℞. Extr. rhei,
Catholic. an. gr. v.
Resinæ jalapp.
Agaric. ana gr. iij.
Sal. Ammoniac. gr. iv.

H 4

Ol.

(r) Alsook 't tegenScheurbuikige gedistilleert Water van D. Dorncrellius.

(s) Zonder gifting, want het is niet oirbaar dat men uit de Scheurbuikmiddelen een geest door gifting trekt, om dat het vlugtige sout vervliegt: ja sommige hebben zelfs waar genomen, dat 't sap van de lepelblaan sijn kragt verloor; als het maar eenen nagt en dag gestaan had.

(t) 't Welk hy in sijn Pharmacop. pag. 183: en 186. beschreven heeft.

Sommige verwerpen alle melk, en dat van melk bereid word: sommige steunende op de reden en onderwijding, prijsen die: want, seggen zy, de melk versagt de scherpigheid en vervogtigt,

men gebruikte alderbest twee uuren voor den eeten, daar men eenige druppelen van eenigen bysonderen geest by doet, als by voorbeeld van Lepelblaan, stinkendegouw, Peperwortel en van sal armoniac.

(u) Sommige prijsen uitermate seer de tegenscheurbuikige pillen van Timæus, die dese zyn.

℞. Massæ pilul. melanag.
Querc. dr. j. f.
Extract. sol. fenn. dr. f.
Resinæ Jalapp. dr. j.
Tartar. vitriol. gr. xiiij.
Sal. Succin. volat. sc. j.
Sem. Nasturtii,
Cochleariæ,
Sinap. ana. dr. f.
M. & cum aqua antiscorbutica vel elixir pro-priet.

Ol. Succin. gutt. j.

MS. F. Pil. Num. v. de auren:ur.

of

℞. Crem. Tart.
 Sal. prunellæ,
 Absinth. an. scrup. f.
 Tart. vitriol.
 Diagrid. an. gr. vj.
 MS. F. Pulvis.

Voorschriften van bereidende Middelen.
 (Præparantia.)

℞. Oc. Cancr. præparat. drach. j.
 Tart. Vitriol. scrup. j.
 Sal. prunellæ drach. f.
 Conf. Alkermes incompletæ drach. j. f.
 Sachar. alb. (x). unc. ij.
 MS. F. f. a. Trochisci.

of

priet. Paracels. F. massa.
 dosis van scrup. j.
 tot drach. f.

Als ook de volgende Medi-
 cinale Wijn:

℞. Herb. Cochlear.
 Nasturt. aquat.
 Rut. murar. an.
 m. j.

Rad. armorac.
 Polypod. ana
 drach. ij.

Elleb. nigri,
 Jalapp. ana
 drach.

Fol. senn. elect. unc. j.

Flaved. cort. arant.
 drach. ij.

Cinnam. morsu elect.
 drach. j. f.

Tartar. crudi dr. iij.

Concisa & crassé contusa
 insuantur facculo, en
 doetsse in een steene kan,
 en gieter 4 pinten Ryn-
 sche of France Wijn op;
 En drinkt daar des mor-
 gens een dronk af.

(x) Dorncrellius bewijst ge-
 noegzaam in de voorreeden
 van zijn dispensatorium; Mo-
 lenbroccius in zijn verhande-
 ling

of

℞. Rad. Raphani drach. iij.

Filicis unc. j.

Fol. Becabung.

Nasturt. aq.

Cochlear. an. P. j.

Tamarindor. unc. j.

Sem. apii drach. j. f.

Coq. (y) ex Aq. hordei vel Vino Rhenano in

H 5

Colatu-

ling van de vliegende scheur-
buikige gigt, dat de suiker,
en al wat van suiker bereid
word, in 't scheurbuik scha-
delijk is.

(y) Merkt; dat de scheur-
buikmiddelen geen koken ly-
den kunnen, dewijl haar kragt
in de vlugtigheid bestaat, die
door 't koken verdwijnt en
uitwaassemt.

Onder de bereymiddelen
word het volgende Poeder ge-
preesen.

℞. Aloës,

Myrrh. ana drach. j. f.

Croci drach. j.

Sem. cochlear.

Nasturt. ana scr. ij.

M. F. Pulvis.

Maar indien iemandt het
zelve niet alleen laxeerend,
maar ook eenigfints purgee-
rend wil maken, zo moet hy
by 't zelvige poeder mengen,

Resinæ Jalappæ,

Diagridii an. scrup. j.

M. deelt het in 14 doses;
neemt alle avond voor
den eeten een dosis met
eenig bequaam nat. Het
sal sachtjes purgeeren.

Onder d'uitwendige plaats-
middelen, als in de vliegende
Gigt, de pijn des neks; der
beenen, der voeten, ontrent
het plat en de enkele, &c.
word de volgende Balsamyke
tinctuur zeer gepreesen:

℞. Spir. lumbric. terrestr.

unc. v.

Sal. armoniac. unc. f.

Cochleariæ drach. ij.

In quibus dissolve

Sapon. Venet. unc. ij.

Camphoræ drach. vj.

Opii scrup. ij.

Croci scrup. j.

M. stelt dit eenige dagen en
nagten te digereeren of
te teeren, en filtreert of
doorsygt het, en be-
waart het in een dicht

wel

Colaturæ unc. xxiv.

Dissolve

Syr. 5. radic unc. ij. Addendo

Spir. Vitriol. gutt. viij.

MS. F. Apozema.

De *Spiritus Salis dulcis*, *Armoniaci*, en *Cochleariæ* gaan de andere geneesmiddelen te boven.

IX. Aan-

wel gestopt glas tot het gebruik: men kan deze tinctuur met een heet gemaakte doek op het beschadigde deel gebruiken.

Ziet de byzondere geneesing van elk toeval by *Eugalenus* in zyn verhandeling van 't Scheurbuik. Welker kort begryp is, datmen by elk byzonder Genees-middel, dat tot het beschadigde deel dienstig is, ook tegenscheurbuikige Geneesmiddelen moet mengen. By voorbeeld:

In de benaauwde adembaling zoo is de *Spiritus Salis armoniaci* [die in de benaauwde adembaling ook bysonderlijk goet is, met tinctura croci, en aqua cochleariæ gebruikt, zeer byzonder bequaam.

In 't gezwolle, jeukend, en verrot tandvleesch is het volgende zeer dienstig:

℞. Tinctur. gum. lac. unc. f.
Flor. aquileg.
dr. j.

Spir. cochlear. dr. ij.

M. en wafcht hier de mond en 't tandvleesch mede.

In de Vlekken: Innerlijk

℞. Tincturæ flor. aquileg.
Pescicariæ
an. unc. f.
cinamomi
drach. ij.

Spir. fal. armon. dr. f.

M. dof. ad scrup. j.

met wijn of bier,

In de pijn der beenen, handen, en voeten, &c.

℞. Fol. chamom.

Sambuc.

Nasturt. aquat.

vel becabung.

ana m. j.

Bac. juniperi m. j. f.

Concisa & crassè contusa,

Coq. vasis opt. clausis in f.

q. feri lactis pro fotu,

feu cataplasmate calide

apponendo.

In de Buikpijnen : de pijn des Scheurbuiks gaat alle Cok te boven; ziet twee vordelden van den gebrooken pensak door dese pijn by Galenustit. 17 pag. 86.

R. Fol. cochleariæ,
Hyoscyam.
Flor. chamomill Rom.
Sambuc. ana m. f.
Summit. absinth. m. j.
Rad. Helenii unc. j. f.
Bacc. junip.
Lauri an. drac. v.
Coq. s. a in s. q. feri lactis
vafis optimè clausis.
R. Colat. unc. viij.
vel. x. & adde
Ol. cochlear.
Elect. lenitiv.
De bacc. laur ana dr. v.
Vitell. ovor. Num. j.
M. F. Clyster.

Uiterlijk is het cataplasma equaam, 't welk wy tegens de pijn der Beenen gepreessen hebben, dat maar nog by loende sem. cumini en Carui an. d. iij.

Innerlijk is de Spiritus sal. armoniac. corticibus arantior. infusus, met de Spiritus baccar. juniperi en van anyszaat gemengt, zeer bequaam.

In de verschietende pijn der Zijdebuiken hebben d'ey-

* Peritonæum. § Hypochondria.

genste singen plaats, die wy in de pijn des buyks gepreessen hebben, als ook dit liniment, daar men de Zydebuiken mede sal bestrijken.

R. Ol. lumbricor terrest.
Chamomill. rom.
Cochleariæ an. dr. iij.
M. pro linimento.

G. F. Hildanus prijft zeer den oleum cochleariæ, die twee driemaal op versche Lelpebladeren gegoten is. Hy moet versch zyn.

In de pijn des Hoofst helpt het volgende liniment seer wel, aan de slapen des hoofst gestreeken.

R. Ol. hyoscyami, papav. utriusque express.
an. drach. j.
Chamomill. scr. j.
Aneth. still. gut. vj.
Miscè.

d'Innerlijke hooftmiddelen zal men met scheurbuikige middelen mengen.

In de Gicht. Uiterlijk helpt de balsamike tinctuur. p. 135. beschreven, seer wel, op 't beschadigde deel geleid: innerlijk dessentie pini en absinthii en de volgende spir. lumbricor. compositus, die Mollenbroccius in de Verhandeling van de vliegende scheurbuikige Gigt, cap. 13. p. 140. beschreven heeft:

R. Rad.

℞. Rad. angelicæ unc. f.
Ireos Illyr. unc. j. f.
Peucedan. unc. j.

Herb. Puleg.
Chamæp. ana m. iij.
Salviæ m. ij.
Serpil. m. j.

Flor. primul veris,
Chamomill. ana m. iij.
Hyperic. m. ij
Anthos, lavend.
an. m. f.

Rasur. lign. sassafras
unc. ij.

Castor. drach. ij.

Bacc. laur. unc. f.

Hisce contrufis & concifis, giet daar den spirit. lumbricor. terrestrium simplex op, en distilleert dit alles; zoo sult gy een spirit. lumbric. terrestrium compos. hebben; 't dosis is van 30 tot 40 a 50. druppelen, met een bequaam vogt ingenomen. Merkt; dat uit de pierwormen, die door een lange gisting en verrotting in nat verandert zyn, een vlugtig zout gemaakt word, het welk tegen de Gigt een groote kragt heeft: dezelve sijn ook seer bequaam tegen de *Scheurbuikige Lammigheid* als ook dit volgende liniment.

℞. Ol. Lumbricor. terrestr.
unc. j.
Cochleariæ,

Flor. hyperic. ana unc. f.
Ol. Stillat. salviæ, rutæ,
Rorifmar. an. gut. v.
MF. Linimentum.

*In de * trekking der Ledematen § Krimpelingen der zenuwen:* (dit komt de sieken wonderlijk aan, zo dat d'omstanders meenen, dat deselve be-tovert zyn). Innerlijk is de spir. sal. armon. seer goet op Orangie schillen en sily en Rosmaryn gegoten. Uiterlijk word het Unguentum fidum Valeriolæ, in zyn aanmerkingen, en van D. Sennertus *de febrib.* beschreven, seer gepreesen, met den oleum flor. hypericon. en cochleariæ gemengt, om de pezen mede te bestryken.

In de Caros en den diepen slaap; ziet *lib. j. cap. 3.* onse aanmerking vande § Slaapkoorts: p. 39. maar Merkt; dat men der altijt Scheurbuikmiddelen by moet mengen; anders doet gy vergeeffche moeyte: dit zelfde moet gy van de Geneesmiddelen in acht nemen, die

In de hertklopping, in de hertvang, in 't braken, en 't overtollig quijlen of spuwen, of in de

* *Convulsio.* § *Contractio.*

** *Lethargus.*

Buikloop, gebruikt worden [in welke twee laatste bevallen d'opdroogende dingen, gelijk het decoct. lig. uajaci met tegenscheurbuikmiddelen bereidt, en met essentia absint. en geeft van mastic. gemengt &c. seer goed zijn] *in de Koortzen*: (waar tegens de geest en Bloemen Sal. armoniac. op tweederley wijs vorderlijk zyn, namelyk ten aanzien van de Koorts en 't Scheurbuik) *in de Waterzugt*.

In de Roos gebruyken wy, boven d' uiterlijke dingen, ook zweetverwekkendmiddelen; gelijk rob sambuci, aqua, spiritus flor. sambuci, bezoard minerale, spir. salis armoniaci, cochlearia, &c. dit gebrek is zeer gevaarlijk, en moet derhalven voorzigtig gehandelt worden, op dat het in geen quadaardige sweering verandere.

In de sweeringen: Innerlijk zijn hier de Scheurbuikmiddelen seer bequaam, die met middelen, die de scherphheid der vogtigheden verzagten, gemengt zyn: uitterlijk het Unguentdiapompholyg. met het zap van Bekeboom. D. Sennertus verhaalt *lib. 3. part. 5. sect. 2. cap. 7. p. m. 25.* dat 'er een zweering, die de

geheele Scheen byna over, en tot het been toe diep was, alleen met Bekeboom in bier gekookt, en tweemaal daags daar opgeleid zynde, geneesen wierd. (Deze sweeringen veranderen heel ligt in koutvyer, voornamelyk als de zweerende deelen weinig gevoelen: en worden heel bezwaarlijk geneesen, om dat de scherphheid der vogtigheden de deelen knaagt of ineet) Zommige pryzen het decoctum van levendige Kalk, het welk met hyzondere tegenscheurbuikgemiddelen gemengt en gebruikt word: als ook het phlegma vitrioli.

In de harde knobbelen:

℞. Emplastr. diaphoret.

Mynsigt, (*in suo Armamentario. med. Chymic pag. 509. en 510. aangeteekent*)
unc. j. f.

Rad. consol. major.

Succ. inspiss. becabungæ &

Rad. symphyt. ana

drach. j.

Malax ol. distil. anethi q. f.

M. F. Emplastrum.

*In 't * gebrek der voeding*:

In deze gelegentheid is geen beter Geneesmiddel als Geitemelk, daar eenigen tegenscheurbuikigen geest in gedrupt is.

(z) Ik

* *Atrophia*

IX. *Aanmerkingen.* 1. Jonathan Syndorp, Jongman boven de 30 jaren, kunnende over sijn kamer gaan nog staan, gebruikte alleen dit enkel middel:

R. Rad. Armoraciæ unc. iij.

Coq. ex sero lactis.

Colaturæ lib. ij. dentur usui.

Den zevenden dagh daar aan heeft hy my voor die zagte genezinge ten mijnen huize hertelijk komen bedanken.

2. H. v. B. Een rijk, beleeft, en Godvrugtig Koopman, na dat hy zeer veele lootverwige plekken, zoo op zyn armen als beenen, bespeurde, verzogt mijne hulpe, bevreesst zynde voor ik weet niet welke quaat-aardigheid. De plekken stonden zeer verheven, en geleken zeer wel na puisten. Hy is door de *Spiritus salis Armoniaci* binnen weinige weeken volkomelijk genezen; dog hy onderhield een gezette (1) Levensmaniere (2).

IV. HOOFD-

(1) *Dieta.*

(2) Ik zoude hier nog wel eenige andere aanmerkingen byvoegen, indien 't geen ydel wederhaal van ons voorgaande zeggen was; dewyl wy in onze voorgaande redenen onze aanmerkingen tusschen de genezing der toevallen gevoegt hebben: wy sulender dese volgende evenwel by doen.

Een Jongman, flymerig en zwaarmoedig van aart, klaagde zeer over de beswaartheit des Lighaams, swakheid der beenen, en onlust tot eten; na't gebruik der spyse had hy pyn en bangigheid voor 't hert; hy kreeg dikwils rode vlekken op de Beenen, die haast weer weggingen. sijn Tandvleesch was slap en de aassem stinkende: hy wierd met deeze volgende weinige dingen geneesen, namelijk met 'et innemen van de *spir. salis armoniaci gut. xiv.* vier a vijfmaal daags, met Wijn daar Peperwortel in geweikt was. De stinkende aassem is met het volgende poeder weg genomen, daar hy des avonds

vonds en 's morgens met de
oorverhaalde Wijn een dosis
an innam.

Rz. Cinnamomi,
Rad. Ireos Florent.
Nuc. moschat. an. sc. ij.
Cort. aurantior. sc. j.
Lapid. prunell. scr. f.
Sacch. Rosat. unc. f.
Ol. still. menthæ,
Caryophyllor. an.
gut. iv.

M. F. Pulvis in octo doses
dividendus.

Voor het slappe of vooze
Tandvleesch gebruikte hy het
volgende:

Rz. Rad. ireos flor.
Gumm. lacc. an. dr. j.
Alumin. usti scrup. j.
F. Pulviss. tenuiss.
cui admisce.
Mellis rosat. unc. j.
Spir. falis q. f.
Pro grato acore.
Misce.

Na 't spoelen des monts be-
streek hy 't tandvleesch hier
mede.

Een gelukkige Geneesoef-
fenaar mengt by alle zyn Ge-
neesmiddelen desen volgenden
tegenscheurbuikigen geest.

Rz. Cort. fraxin. tamarisc.
Rad. Fraxinel.
Cappar. an. unc. j. f.
Polypod. querc. unc. ij.

Rapan. sylvest. feu.
armorac. unc. iij.

Herb. cochlear.
Nasturt. hyemal.
Becabung.
Acetof.

Scolependr. ana
m. iij.

Bacc. laur.
Juneperi an. dr. vi.
Summit. centau. min.
P. iv.

Stercor. anferin. unc. j.
Sem. Citri,
Sinap.

Card. bened. an. unc. f.
Caryophyll.
Zinziber.
Cinnamom.

Nuc. moschat. an. dr. iij.
Concisa & contusa digerantur
in arena tepida cum
vini Gallici lib. viij. &
Spir. vini vulgar. lib. iij.
per triduum, deinde de-
stillentur ex arena per
alembicum.

Ik hebbe op deze siekte wat
langer gestaan, om datze in
deze Landen seer gemein is,
zoo dat 'er geen siekte byna
gevonden word, gelijk de
Authour pag. 125. zegt, daar
niet wat van 't Scheurbuik
onderschuylt. Derhalven sult
gy, verstandige Leezer, dit
ten beste gelieven te duiden.

IV. HOOFSTUK.

Van de Waterzugt. (Hydrops)

I. **D**E Waterzugt is een tegennatuurlijke vergadering van (1) te Weyagtig water. (a)

II. Het Beleedigde deel is de Buik, en dikwils het geheel lichaam en al der zelve deelen.

III. De Naaste Oorzaak is het (2) te weyagtig Water (b), het welk, zyne zeer teere vaatkens doorknagende, en aldus buiten vaten zynde, deze zeer zware siekte den Lyders aanbrengt. De afgelegene oorzaken (c) zijn veelerley, gelijk by de Schryvers te sien is.

IV. d'On-

(1) *Lympha serosior.* (2) *Lympha serosior.*

(a) Zommige beeldenze uit door een tegennatuurlijk gezwel des lichaams, of des zelve deels, 't welk uit een vergadering van een waterige en weyagtige vogtigheid, of van winden veroorzaakt is: ziet de naukeurige beschrijving van dese ziekte by Hippocrat. lib. 4. de morbis, text. 33. en 34. pag. 158. tot het eynde des selven Boeks.

(b) En scherper: want de weyagtige, voor zoo veel als zy weyagtig zyn, knagen nog byten niet, maar maken enkelijk een uitspanning: en door de overmatige uitspanning, worden de teere watervaten gebrooken; daar nogtans (zo

veel als ik heb kunnen merken) een verstopping van de Klieren der watervaten voorgaat: en dan vloeyt het * water t'overvloedig uit, en verwekt de Waterzugt.

Onder de welke het onmatig Brandewijn drinken voornamentlijk dat des morgens geschiet, meesten tijd plaats heeft. Waar door zy dan voor eerst een Leucophlegmatia, dat is, een tusschen- vleeschgelegene Waterzugt, krygen: daar dan een ascites of een Waterzugt, die de buik innemt, op volgt. Ik vermoede dat dit geschiet; voor zoo veel als de Brandewijn de honger (met het suure hefdeeg

* *Lympha.*

IV. d'Oonderscheiden. De Waterzugt word van de Schryvers op het alderbequaamste in drie soorten verdeelt; 1. In *Ascites*, in de welke de geheele Buik, en bywylen ook de beenen gezwollen zijn (*d*): 2. In *Tympanites*, die uit winden ontstaat (*e*): 3. In *Anasarca* wanneer het gantsche Lichaam te swellen komt.

I

V. Ken-

deeg of gift der Maage, door zyn vlugtigheid en oliagtigheid, die men uit de vlam, die de Brandewijn terstondt vat, genoegzaam bespeurt, te breken en te verdoven) wegneemt: de zuure gift dan zoo verdooft of verstofft zynde, kan het voedsel in de Maag niet gisten, noch behoorlijk van malkander gescheiden worden, waar door dan nootzaakelyk een raauwe en verdorve Gyl voortkomt: doet hier by dat dese Bacchushelden des morgens met de Brandewijn (maar dan veel eer vergif of fenyn) beladen zynde, door de verstoffte of uitgebluste gift byna niets lust te eten en Ceres alzo een scheybrief geven; maar door de ziltige scherpigheid, die in de Brandewijn is (gelyk uit de dorst blykt dieder op volgt) zeer dorstig worden: waar door sy dan om de scherpigheid te verdryven, gestadig tot drinken genootzaakt worden, en dan des agtermiddags geen Ceres maar Bacchusfeesten

vieren; waar door de gift, die misschien nog in de Maag is, door dit onmatig drinken af of weg gespoelt, en de Maag slapper en onbequamer tot de koking word; dan nemen de raauwigheden toe, daar wort geen goedegyl gemaakt, daar door dan anders niet als raauw, weyagtig, flymerig of in een andere hoedanigheid gebreklydend bloed uit voortkomt; de voeding word beschadigt, de verstoppingen nemen toe, &c. en alloo nemen de Bacchushelden met Charons Boot de reys aan. De Waterzugt volgt ook wel op Koortsen, die qualijk of niet na de konst genezen worden.

(*d*) Als ook het Klootsackken. Merkt; dat de swelling der voeten des avonds, en na 't oefenen des Lighaams vermeerdert: en d'andere delen des Lighaams magerder worden en uitdroogen.

(*e*) De Tympanites of Trommelzugt word van Hippocrates de drooge Waterzugt genoemd, ziet *aphor. 11. sect.*

V. Kenteekenen. De Buik is geswollen of de voeten; of het aangesigt is bleek, of het geheel lighaam (f): de zwellinge des buiks in de vrouwen moet men naaukeurig onderscheiden en onderzoeken.

VI. Voor-

4: Die, zegt hy, krimpelingen hebben, en wedom om den navel, en pijn by de Lendenen, die door geen Geneesmiddel of andersints weg gaan, krygen de drooge Waterzugt.

Merkt; dat het zelden geschied, dat 'er maar enkele winden, die de Trommelzugt veroorzaaken, in den Buik verhouden worden, maar datse meest al met water gemengt zyn: doet hier by, 't welk Platerus waar genomen heeft, dat de Winden (die den buik als een Trommel opspannen,) niet alleen in de helligheid des buiks sijn, maar somtijds ook wel alleen in de darmen.

(f) De Kenteekenen van den Ascites sijn de swelling des buiks [die nu zwanger van water is] der voeten, en meest altijd ook van 't Klootsacxken: als de zieke sig van d'een na d'andere zyde went, zoo verneemt hy een geruis als van ruischend en aflopend water: de pis is dik en weynig, somtijds ook rood; de dorst is groot, daar is een droge hoest,

eindelijk een beswaarde ademhaling, een verdunning en uitdrooging van d' andere deelen, en een Koorts.

De Kenteekenen van Tympanites: de buik klinkt als een Trommel, als mender op slaat: als de Zieke op den rug legt, zoo is de buik gespannen en blijft hard: nog en verschiet niet, als de Zieke sig ter zyden omwend: hy verneemt geen geruis als 't ruischend water, gelijk in den Ascites, nog het aangezigt wijkt soo zeer van zyn natuurlijken stand niet af, als in d'andere twee gedaantens van Waterzugt.

Daar is ook een groter opblazing des buiks, maar een minder beswaartheit, daar gaan Krimpelingen om den Navel, en Lendepijn voor: siet Hippoc. sect. 4. aphor. 11. sy rispen dikmaals op, en losen veel winden, daar is rommeling en gekreuw by. (Men moet dese opzwellung van de uitspanning, die na de genese wonden der borst over blijft, onderscheiden, die somtijds de borst, de rug, de lendenen.

het

VI. Voortekenen. (g). In 't begin word sy ligtelijk genesen; en wanneer men op de (I) levenswyse niet wel agt neemt, soo komtse ligtelijk wederom. Luiden

I 2

die

(I) *Diata.*

het Klootsaxken, de armen, de hals, ja somtijds het geheel lighaam bevat; 't welk ik in een Beest eenmaal waargenomen heb, 't welk in de borst gequetst was.)

De Kenteekenen van de Anasarca; het geheel lighaam is als ontzenuwt, slap en gezwollen: d'ingedrukte kuilen door de vinger blijven eenigen tijd overig: de ademhaling is altijd bezwaarlijk, voornamelijk na den eten: het vleesch gelijkt na dat van een lijk, het is sagt, bol, en bleek; de Pis is dun en wit, daar is een gestadige koorts (na dat ik heb kunnen bemerken) met een kleyne en ongelyke Pols.

(g) Hippocrates heeft dese volgende voortekenen: als lib. 7. *Popul. Titul.* 13. p. 838. en 839. en ook *Coac. Prænotion. Titul.* 452. De *Waterzugt*, zegt hy, die na een brandende Koorts komt, is quaat; 't welk C. Celsus ook getuigt lib. 2. cap. 8. p. 71. en *aphor.* 55. sect. 7. *Welkers Lever, met water gevult sijnde, in 't * Net komt uit te borsten, krygen de*

*buik vol waters, en sterven. Ziet ook Aphorif. 11. sect. 4. en sect. 6. aphorif. 35. Indien de Waterzugtigen de hoeft krygen, dat is quaat: en dat de hoeft alle hoop van genezing beneemt, blijkt uit C. Celsus lib. 2. cap. 8 p. 72. en aphor. 47. sect. 7. daar zegt Hippocrat. Indien de Waterzugtige met de hoeft gequetst word, zo is hy buiten hoop. Hip. stelt daar detselvigers genezing voor lib. 2. Popular: sect. 5. pag. 707. Indien de Waterzugtige een zeer weeken afgang heeft, zoo sterft hy haast, en al sprekende en gewoelende; als ook lib. 4. de morb. text 34. pag. 161. blijkt. En Prænot. coac. 456. Indien iemand een tusschen * vel en vlees leggende Waterzugt met een Koorts vergeselschapt, heeft, en de pis weinig en onklaar is, diens ondergank naakt. En in de volgende Coac. zegt hy. Indien in het tusschen Vel en vleesch leggende Waterzugts begin een waterige loop sonder raauwigheid (merkt) ontstaat, die doet de siekte genezen. En Coac. 460. Indien de tusschen*

Vel

* *Anasarca.*

* *Omentum.*

die van een quade gematigtheid zyn, geraken zeer seldom tot volkome gezondheid. Kinderen, die een *Anasarca* hadden, heb ik dikwils met kleene moeyte genezen.

VII. *Genefings aanwijfingen* Ik zegge uit ondervindinge, dat d'aderlaring alle Waterzugtigen fchadelijk is. Het (1) te weyagtig Water moet men matigen (b); 't welk niet gefchieden kan, ten zy dat het lymige flijm doorsneden word. Daarna ftaat ons den Lyder door (2) pofen t'ontlaften. Men moet het fweten, na dat de kragten toelaten, bevorderen. De Brakinge zou hier mifchien wel wat goets kunnen doen; maar ik vreefe voor der felver geweldigheid; want dit middel ingenomen zynde, komt de Maag niet alleen te ontroeren, en de Zieken benaaut te maken, maar de Maag felve foo te verfwakken, datfe daarna de fpyfen noit, naar wensch des Zieken, kooken kan, 't welk ik dikwils ondervonden hebbe. Laat hier dan een ygelijk fijnen eigen fin gebruiken; ik houder niet van, nog ftelfe ook niet te werk.

VIII. Ge-

(1) *Lympha ferofior.* (2) *Epicrafis.*

Vel en vlees leggende Waterzugt, die genesen was, wederkeert, beneemt fy alle hope. Van de zweeringen fegt die grote Hippocrat. *aphor. 8. feët. 6.* De fweeren worden in de tuffchen *Vel en Vleefch watersugtige befwaarlijk genesen.* Dit bevestigt C. Celfus van gelijken *lib. 3. cap. 21. p. 161.* dit Hoofstuk begrypt veele fraye dingen van de Waterzugt.

(b) En wel dat fout is: want dat de fchadelijke vogtigheden

niet alleen in grootheid, maar ook in een filtige fcherpigheit buiten den regel gaan, blijkt genoegzaam uit de roode pis, en uit de dorft &c. hier fijn de Pis verwekkende met verfterkende dingen vermengt, zeer goed, op dat den vorderen aanwas defer fiekte alfoo belet mogt worden: Als ook de Verdrogende. Zommige hebben aangemerkt, dat de Geneesmiddelen met beter voordeel in 't breken van de Maan

VIII. Genezing. Al die van de Waterzugt genezen zyn, die sijn meest door deze drie middelen genezen, behoudens datse een goede levensmanier hielden. 1. Door purgeermiddelen, by poosen (i) in 't werk gestelt, daar men nootwendig versterkende middelen by vermengen moet. 2. Door sweetdryvende dingen, 3. Door de *Paracentesis*, die men te werk stellen moet met dat nieuwe werktuig, 't welk ik in myne Chirurgie beschreven hebbe (1).

I 3

Genees-

gebruikt worden, als op een ander tyd.

(i) Namelijk, na een bequame verandering der schadelijke vogtigheden zyn de Pisverwekkende middelen ook dienstig [maar niet in 't begin] en de Verdroogende, en die de beschadigde deelen versterken: en 't onthouden van drank, waar door een Edelman, gelyk uit Hildanus blykt *observ. 41. cent. 4. pag. 319.* met een volkome ja nu gefette Ascites aangetast zynde, en een afkeer van alle Geneesmiddelen hebbende, met sig een gantsche maand lang van drank t'onthouden, genezen wierd.

Hier komen ook seer wel te pas *clysteeren, plaasters liniementen, pappen, zakxkens, en drooge baden, &c.*

(1) Lib. 1. cap. 13. pag. 52. Siet ook daar de geneeskonsti-

ge Ontleding des Autheurs na, lib. 4 cap. 2. pag. 154. Ziet ook by Thomas Fienus tract. 6. *Chirurg. controversiar. cap. 1. 2. & sequent p. 46. & seqq.*

Merkt; dat gyze in geen zwakken in 't werk stelt: (want gy zoud anders niet uitregten, als de voorgaande verzwakte kragten t'enemaal vernietigen en verbreken) of *In de gene, welkers ingewanden niet gesont en geschonden sijn; of welkers buik met winden gespannen is.* En eer gy tot 't werk komt, moet gy eerst een goede wijs van leven voorfchryven, en somtyds een ligte purgatie, en dingen die d'innerlyke deelen versterken: na dat gy 't werktuig ingedrukt hebt, zo zult gy 't water allengxkens uit laten en maar tweemaal daags; de wonde zal men, na 't uittrekken des waters, stoppen: ondertusschen zult gy gestadig

Geneesmiddelen tegen de Waterzugt (Hydrops.)

R Ad. Iroes. nostrat. 5. aperitivæ. Vincetoxici. Fol. Genistæ, Imperatoriæ, Agrimonix Gummi Gotte. Asarum. Flores Cortexque midius Sambuci. Lixivium benedictum & diureticum Mynsichtii, ejusdemque Aqua anti-hydropica. Spiritus. aperitivus Penoti. Decoctum Chinæ, Salsæ, Guajaci. Essentia Martis aperi-

gestadig versterkende dingen gebruiken. Wy hebben te Leyden een Vrouw door middel van de * buikopening genesen gesien.

Hildanus in syn *Chirurg. Observ. centur. 4. observ. 42. pag. 320.* meent dat de buikopening met minder gevaar met het doorsteken van den Navel in den Ascites kan gedaan worden; voornamelijk als de Navel sig verheft of uit hangt: en hy verhaalt, hoe dat door desselvigens van zelfs komende opening de Waterzugt genesen is: *centur observ. 47. pag. 43.* en hy bewijst dat 'er vele Waterzugtige also genesen zyn; *c. 2. obs. 58. p. 133. & seqq.* 't is wonderbaar, en lefenswaardig, dat hy *centur. 1. observ. 48. p. 43.* verhaalt van een Waterzugt, die door 't

Klootfaxken ontlast wierd: het lust my de geschiedenis hier by in te voegen: Een die de buik met water gespannen was, kreeg na veel inwendige en uitwendige gebruikte middelen sulc een groote toevloeying van water in 't faxken, dat 'er 't vier uit ontsfond; na het in 't werk stellen van bequame middelen viel 't faxken af, so dat men de Klootkens naakt sag hangen; en daer vloeyde sulc een menigte water uit, dat de zieken van dit gebrek verlost wierd, en lang na dien tijd gezont leefde en eenige Kinderen teelde. De natuur had de Klootkens met een eeltragtige zelfstandigheid tegens het uiterlijk beschadigen bekleed.

Ziet dog wat de natuur niet doet.

(m) Voor-

peritiva. Spiritus Salis (m) Sulphuris. Fæcul. Atonis (n). Sal. absinthii. (o), saliaque omnia volatilia. Cineres bufonum; Concharum Ostreatum. Pulvis mandibularum lucii piscis.

Purgatie.

℞. Rad. Ireos nostrat. unc. j. f.
 Petroselin. unc. f.
 Fol. Agrimonix M. j.
 Sennæ mund. unc. j.
 Rhei elect. unc. f.
 Agaric. leviss. drach. iij.
 Cinnamom. acut. drach. ij.
 Garyophyllor. drach. j.

MS. F. Nodus infundendus in Vini Gallici vel
 vel Rhenani generosioris lib. iv. (p).

I 4

Laat

(m) Voornamelijk de Spiritus salis coagulatus van Mynfigt. in zyn *Armamentario medic. chymic.* p. 26.

(n) Als ook de rad. ireos en esulæ.

(o) Als mede het sal genistæ, stipitum fabar. sambuci, fimi columbini; dese worden nog kragtiger gemaakt, als zy met Spirit. nitri gemengt en gestremt zijn: de Spiritus en het vlugtig zout van pis word zeer gepresen.

(p) Om dat de Zieken zomtjids liever een bolus of broxken, poeder, of pillen willen innemen, heb ik hier deze drie volgende bereydingen by gestelt:

℞. Extract. elaterii gr. viij.
 Magist. gummi gotte.
 Refin. jalapp. an. gr. v.
 Fœcul. rad ireos nostrat. gr. vj.
 Ol. macis distillat. gut. ij.
 M. F. Pilul. Num. vij.
 Die men vergulden of met poeder van Caneel, &c. bestroyen zal.

Hier komen ook de Pilulæ hydroticæ van Zwelfer in pharmac. August. beschreven p. m. 213. wel te pas.

℞. Rob. baccar. Sambuc.
 drach. j.
 Extract. elater. gr. viij.
 Magist. gummi guttæ
 gr. vj.

Laat hy hier alle morgen vyf of zes oncen koud van in drinken. Het is een aangenaam middel, en het kan nog lieflijker gemaakt worden met Suiker.

Zweetmiddel.

℞. Rad. Ireos Florentin. unc. j.

Salsæparillæ,

Chinæ an. unc. iij.

Lign. Guajac. lib. j. f.

Infusa tepidè in f. q. aq. communis horis 24. coquantur parum, & Colatura evaporetur lento igne ad unc. iij. rursus dissolvantur in

Aq. Petroselin. unc. xvj.

Elix. citr. ex descript. Ang. Salæ lib. j.

Filtrentur per Manicam Hippocratis

Addendo Colaturæ

Julapii rosacei q. s. ad mediocrem edulcorationem. MS.

Het dosis is een half once tweemaal des daags koud innemen (q).

De (1) Buikopening, gelijk ik die wil te werk stelt hebben, is beschreven in mijne Nederduitsche Heelkonst.

IX. Aan-

(1) Paracentesis.

Ol. stillat. cinnamom.

gut. ij.

Misc. F. Bolus.

℞. Rad. mechoacann. dr. f.

Jalapp. scrup. j.

Magist. tarrar. vitriol.

Sal. sambuc. ana gr. vij.

Ol. grayophyll.

Juniperi an. gutt. ij.

M. F. pulvis.

(q) In de genezing heb-

ben wy van de Clysteeren, Pleisters, Pappen, &c. gewag gemaakt, derhalven sulden wy van elk een voorbeeld geven.

℞. Herbar. Gratiol.

Soldanellæ,

Flor. genist.

Sambuc. an. M. j.

Rad. ireos nostrat.

Bryonia an. dr. vj.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Ik hebbe het waterzugtig do-
de lighaam van zekere arme Vrouw, over de 50 jaren
oud, in tegenwoordigheid van den Grooten Ontleder
Fr. Sylvius, en van den Gelukkigigen Geneesoeffenaar
Fr. Verschagen, en verscheide Heelmeesters, geopent.
Het was my vermakelijk, in de Buik allereerst te sien
een dun en vloeibaar (1) Water; daer na een lillig; ten
derden een gestremt, en ten lesten, een hard, en ge-
lijk als dat, het welk sig in het (2) Spekgeswel onthoud.
Want doe konde ik te seekerder van de waare oor-
zaak der Waterzugt oordeelen. Ik zoude u nog wel ve-
le dusdanige *Aanmerkingen* beschryven kunnen; want
een eenige is my nog u genoeg, maar ik zalze elders
verhandelen.

I 5

2. De

(1) *Lympha.* (2) *Steatoma.*

Cortic: intern. Sambuc.
Frangul.

an. p. ij.

Bacc. lauri drach. iij.

Sem. cumin.

Carui an. dr. ij.

Coq. f. a. in f. q. feri lactis,
vafis clausis ad Colatur.

unc. viij.

In quibus dissolve

Elect. hier. diacolo-
cynth.

De baccis lauri

an. unc. f.

Vitell. ovi num. j.

M. F. Clyfma.

Rx. Emplast. de bacc. laur.

q. f. ex. gr. unc. iij.

Sterc. vaccin.

Columbinum.

ex ficcat. an. dr. x.

Flor. rosar. rubr. unc. j.
Sem. cumin.

Carui an. dr. v.

Ol. rutæ,

Terebinth. an. q. f.

MF. Emplastrum.

Of legt 'er enkel maar de
pleister op ad hydropem Au-
gustan. van Zwelfer verbetert
pag. 661.

FO. Grembs heeft drie fra-
je pappen *in sua arbore ruinosa*
& *integra hominis p. m. 120.*
ex stercore vaccino, columbino,
sulph. vivo, rad. asari, bryonia,
ireos, baccis lauri, oleo Scorpio-
num.

Ascites.

(r) Een

2. De Wijnkooper *Joannes la Four*, sijnde een waterzugtige, heeft, na dat hy veele middelen gebruikt hadde, en voorzag dat hy sterven zoude, gewilt dat men het laatsten middel, te weten, de (1) Buik-opening, zou bezoeken. Wy hebben die op onse wijze te werk gestelt, en hy veele dagen hier door verligt sijnde, meende dat hy bykans gesont was, maar is egter niet te min gestorven. Men vergunde ons niet de Buik te openen; 't welk my seer speet: want buiten twijffel is het dikste gedeelte des (2) Waters, 't welk aldaar na gebleven was, d'oorfak van sijne doot geweest. Daar zouden 'er veele kunnen genezen worden, indienze in tijds de *Paracentesis* toelieten (r).

Op dese wijze kunt gy alle geneesselijke ziekten der Lever en der Milt, die uit een koude oorsak ontstaan, genesen; die uit een heete oorsak voortkomen, heb ik voor henen beschreven.

V. HOOFD-

(1) *Paracentesis.* (2) *Lympha.*

(r) Een Man van omtrent 45 jaar, galagtig en tot drank heel zeer genegen; verloor zijnen eetlust, en walgde van alle spijsze. Derhalven Ceres verlatende, begaf hem nog des te meer tot Bacchus, om dat hy een onlijdelijken dorst kreeg, daar na een swellinge der beenen, daar die van den buik en van 't saxken op volgde, d'andere deelen daarentegen begonden in te vallen en uit te droogen: de pis was weinig en zeer rood; de ademhaling was beswaar-

lijk, ja tegens den avond zodanig, dat hy overeynd most blijven staan, of gaan zitten.

Hier wierden veele dingen tegen gebruykt, als purgatiën, zweetverwekkende, pisverwekkende en versterkende middelen, linimenta, &c. maar het quaat nam dageliks toe, tot dat hy, drie weeken nagt en dag gehoest hebbende, de loop kreeg (die men met geen opiata stutten konde) met een groot verlies van kragten; hy stierf 8 dagen na 't overval van de loop: op het Kloot-

Klootfaxken was hem met goeden voortgang een faxken gelegd, 't welk van roode Rozebladeren, Eykenbasten, Komijn en Karweizaat gemaakt, en met aq. vitæ Matthioli besproeyt was.

Een Vryster van 18 jaar kreeg uit een gaande en komende anderen - of derden-daagse Koorts, die qualijk genezen was (namentlijk door te veel zuure dingen te gebruiken) een opzwellung der beenen, en een groote bezwaartheid en opspanning des buiks, een moeyelijke ademhaling, zoo dat zy niet konde leggen, maar genootzaakt was regt op te blijven zitten. Ik daar by geroepen sijnde, heb haar in korten tijd met pisverwekkende, versterkende, en purgerende dingen genezen.

℞. Rad ireos nostrat.

Petrofelin.

Enul. campan. an.

drach. iij.

Cort. median. sambuc.

Fol. eupator. cannabin.

ana M. j.

Soldanell. m. f.

Bacc. junip. unc. j.

Sem. foenicul. dulc.

Cinnamom. acut.

Concisa & contusa insuantur facculo. En giet daar 4 pinten Rynsche Wyn op, en laat het 4 dagen eerst staan weyken of in-trekken.

Hier liet ik haar driemaal daags drie oncen teffens af drinken met ses druppelen Spir. salis armoniaci.

Alle agt dagen purgeerde sy met een purgeerdranxken, 't welk ook pis verwekkend was, en somtijds met het poeder, 't welk p. 144. 145. beschreven is, dat een weinig verandert wierd.

Zy gebruikte ook van dit versterkent en pisverwekkent conditum, de grote van een Nootemuffchaat.

℞. Conserv. absinthii.

Menthæ ana unc. j.

Cort. citri. condit. unc. j. f.

Spec. diacalaminth. drach. ij.

Sal. sambuc. drach. j.

Spir. nitri scrup. f.

Ol. stillat. cinnamom.

gut. v.

Macis gut. x.

Misce F. Conditum.

Anasarca.

Een oude Vryster van 70 jaar kreeg uit een droefheid (zoo veel als ik konde bemerken) een * tusschenvel en vleesch leggende waterzugt, daar was een zeer groote benaauthheid in 't ademen, het geheele lighaam swol soo seer op, dat het wit van d' ooggen zelfs uitpuilde, en d'oog-appelen gelijk als in een holte besloten scheenen te staan: zy konde gantsch niet leggen, gaan

* *Anasarca.*

gaan nog staan; waar men de vingeren indrukte, bleven lang putten staan: zy maakte weinig en raauw water, de Pols vonden wy eenigfins raffer, als na gewoonte, en fwak. Wy fchreven haar de volgende middelen, dog een weinig verandert, hoewel zonder vrucht, voor:

- ℞. Rad. apii,
 Enul. campan.
 Ireos onstrat. ana
 drach. vj.
 Flor. centaure. minor.
 p. ij.
 Rafur. ling. Guajac.
 unc. iij.
 Bacc. lauri unc. f.
 Juniperi unc. ij.
 Sem. urtic. Roman. dr. iij.
 Coq. ex. aq. comm. ad
 Colat. unc. xxx.
 Adde
 Syr. card. bened. unc. iij.
 Spir. falis armoniac.
 Aq. theriac. simpl. unc. ij.
 Mifce.

Het dosis was een teugken viermaal des daags te gebrui- ken.

Zy was feer fwak, ja klaagde altijd, dat haar hert in 't water fwom, derhalve fchre-

ven wy haar de volgende ta- bellen voor, die te gelijk ee- nigfins laxeerend waren:

- ℞. Diacalminth.
 Aromat. rofat. an.
 drach. ij.
 Rhabarb. opt. pulv. dr. j.
 Sach. optim. unc. iv.
 Aq. cinnamom. & petro-
 fel ana q. f.
 F. f. a. Tabellæ ad pondus
 drach. ij.
 Zy gebruikte daar altemet
 een af. Vorders
 ℞. Fol. eupatorii cannab.
 Ment. crisp.
 Majoran.
 Flor. centaure. minor.
 an. M. j.
 Bacc. junip. unc. f.
 Rad. jalapp.
 Mechoacann. an. unc. j.
 Spir. nardi. drach. j. f.
 Cinnamom. drach. iij.
 Macis drach. ij.
 Concifa & crasso modo
 contufa facculoque in-
 clufa affundantur vini
 pint. vj.
 Dog alle deze dingen hiel-
 pen niet met alle, en naeen
 maand fcheydde zy uit dit
 doolhof van tranen.

V. HOOFSTUK.

Van de Roodeloop (Dysenteria.)

I. **D**E Roodeloop is een bloedige, en somwylen een etterige Buikvloed, met afknaging van 't vlies, of vliessen van 't gedarmte (a).

II. De Beschadigde deelen zijn ook wel de dunne als dikke darmen. De Maag word menigmaal tot medelyden getrokken, ja geeft soo gelegenheid tot de Loop.

III. De oorzaken sijn een te scherpe Gal (b), en een te zuur sap van het (I) Alvleesch.

IV. d'Oonderscheyden (c). Somwijlen is 'er maar een

(I) *Pancreas*.

(a) Zommige beeldenze uit door een menigvuldige bloedige of etterige uitdrijving van den Aars, die met krimpelingen en scheuren des Buicx, versweering der Darmen, gestadige prikkeling tot afgaan, en Koorts, uit een scherpe en bytende stoffe ontstaande, den lyder moeilijk valt.

(b) Namentlijk de siltige scherpigheid, als ook de dunheid des Bloeds: onder d'uitwendige oorzaken zijn de zoodanige, die de vogtigheden scherper kunnen maken, gelijk de ses niet natuurlijke dingen; als ook zakere ver-

gisten, gelijk het Auripigment, * Rattekruit, Sublimaat, Colocynth. als men die qualijk gebruikt; ziet meer dingen by Hildan *de dysenteria p. 666. & seqq.* die deze siekte naaukeurig beschreven heeft.

(c) Somtjids worden de dunne darmen beschadigt, somtjids de dikke, somtjids ook allebey.

De Roode loop is somtjids gedurig, somtjids gaande en komende, en die sig by vlaggen verheft, gelijk D. Sennert. getuigt, *praef. lib. 3. part 2. cap 7.* uit Diomedes Coronarius *Consil. 2.* zommige is een

door

een (1) vlies afgeknaagt, en fomtijds altemaal. Bywylen vloeit'er enkel bloed, en fomtijds een zamengeronne, of etteragtig uit; maar daar zijn verfcheide trappen van.

V. De *Kenteekenen* moet men uit de onderscheiden halen (d).

VI. *Voorteekenen* (e). Een diepe zweering word feer moei-

(1) *Tunica.*

* doorgaans in zwang gaande, zommige quaataardig, en de andere weder niet.

Hildanus stelt in de voorgemelde plaats drie trappen van Roode loop: d'eerfte is, daar d'uitwerpfelen vet, fchui-mig, wit, flymig, en tay zyn; de tweede, als daar vezelen en vlieskens van 't binnenfte darmvlies, en bloed &c. met de uitwerpfelen affchieten; de derde trap is, als'er ftuxkens vleefch van de vleefachtige zelfftandigheid, die van 't eygene vlies der darmen afvalt, te gelijk met vliefchtig af-fchaafzel en veel bloed en etter, geloofst worden. Deze word van Hippocrat. dan doodelijk genoemt *aphor. 26. feft. 4.* Indien iemand, die de Roodeloop heeft, gelijk vleefklonterkens quijt word, dat is doodelijk.

(d) Om dat men uit d'onderscheiden niet weten kan, welke darmen dat befchadigt zyn: zoo ftellen wy hier de-

* *Epidemica,*

ze teekenen: Indien de dunne darmen lyden, zoo is de pyn zeer fcherp en groot, de Zieken worden terftont na't pyn geen uitwerpfelen quyt, zy fijn ook met bloed en etter meer door mengt, dan als de dikke alleen befchadigt zyn; want de pijn is dan zoo groot en fcherp niet; de Zieke word terftont na de pijn d'uitwerpfelen quyt, die ook zoo zeer met geen bloed of etter doormengt zyn: indien dat alle bey de flag van darmen befchadigt zyn, zoo is de pyn eerst zeer fcherp, en daarna zagter; d'uitwerpfelen fullen met bloed en etter doormengt zyn; en daar zal ook bloed en etter boven op drijven. d' Andere moet men uit de voorgezegde afnemen.

(e) Hippocrates heeft de volgende voorteeken, *aph. 24. en 26. feft 4.* De Roodeloop, uit zwarte gal ontftaande, is doodelijk. 't Welk C. Celfus ook bevestigt *lib. 2. c. 8.* met

moeyelijk genezen (f), nogtans isze geneesselijk. Een enkele knaging van het (i) binnenste vlies, d'andere dingen gelijk staande, word meest altijd, en zeer ligtelijk genezen.

VII. Ge-

(I) *Tunica interior.*

8. met deze woorden. En ook de Krimpingen van de zwarte gal sijn dodelyk pag. 74. van gelijken ook, als zy by de teering komt. aphor. 14. sect. 5. en 6. Popular. sect. 8. pag. 811. In een lange Rodeloop is de afkeer en walging van 't eten quaat, als 'er een Koorts by komt, nog arger, 't welk uit aph. 3. sect. 6. ook blijkt. Indien de Rode loop na een verstopte Milt komt, dat is goet; aphor. 48. sect. 6. en aph. 43. sect. 6. Als de verzwering der darmen by een verstopte Milt komt, en daar dan een lange Rodeloop op volgt, een tufschel vel en vleesch leggende Waterzugt of een * gladdigheid der darmen, die sterven. Ziet daar C, Celsus ook op na, in de gemelde plaats.

* *Lienteria*, als de spijs sooraauw geloofst, als ingenomen word.

Aphor. 23. sect. 7. de Rodeloop na een ongemengeld uitwerpsel veroorzaakt, is quaat: als ook aph. 75. en 76. Omnibon. Ferrar. de morb. infant.

pag. 227. en 228. Die een Rodeloop heeft, zegt hy, en dan dan iets agter sijn linker oor zig swartagtig als een carbo verzoont, met een groten dorst, zal den tienden dag sterven, en zal dit niet overkomen of ontgaan. Van gelijken geven de lange wakingen, ongemengde, swarte, en stinkende uitwerpselen, veel bloedloozing, de hik, het braken, de pijn voor 't hert, en de dorst &c. te kennen, dat de Rodeloop gemeenlijk dan doodlyk is, gelijk Riverius getuigt *prax. lib. x. cap. 6. p. m. 476.* ziet ook by Hipp. *lib. de victus ration. in morb. acutis* en Coac. *tit. xxi.*

(f) Voornamelijk, als zy in de dunne darmen is (gelyk uit Aëtius blykt *Tetr. 3. serm. 12. cap. 43.* want de Geneesmiddelen kunnen daar zoo ligt niet by komen) ziet nogtans des zelfs genezing by Hildanus in de zelfde plaats, die wy terstont genoemt hebben: en by J. Schenkus *observ. med. lib. 3. observ. 124. & seqq. pag. m. 632. & seqq.*

VII. *Genezings aanwijzingen.* De Roodeloop, voor foo veel zy de Roodeloop is, wijst ons noit d' Aderlating aan. De quade vogtigheid moet men matigen en uirloozen (*g*); in deser voegen worden de delen alderbest versterkt.

VIII. *Geneezing (h).* In dese groote Ziekte gebruik ik naaulijks meer dan drie Geneesmiddelen; te weten, Purgeer- en altereer-en plaatsmiddelen, en de zelvige zeer weinig; want deze zieken kunnen den overvloed van drank, of spys, of Geneesmiddelen naaulijks verdragen.

*Geneesmiddelen tegens de Roodeloop,
(Antidysenterica.)*

R Adices bistortæ, tormentillæ, plantaginis, verbasci, symphyti majoris. Folia bursæ pastoris, Equiseti, Myrti, Quercus, Saniculæ, Flor. balauftior, rosarum rubrarum. Semina papaveris, sophiæ Chirurgorum. Baccæ Myrti. Mespila. Nucis cupressi, moschata. Lignum santalum. Acacia, Hypocystis, Sanguis draconis, ejusque imprimis Lachrymæ, Mastix, Tragacantha. Coagulum sanguinis leporini. Cornu Cervi (*i*). Cochleæ ostrearum calcinatæ; Offa bovina
itidem

(*g*) d'Openinge der vaten moet men sluiten, de swering zuiveren, en der selver geneefing bevorderen: het te veel afgaan zagtelijk t' samen trekken: en in 't gebruik der bequaame middelen eenigen tyd aenhouden, op dat de Zieke niet ligt weder inforte.

(*h*) Merkt; dat men de geneefing van de Roodeloop somtijds na deffelvigers toevallen en onderscheiden, en trappen, die pag. 150. 151 aangetekend zijn, veranderen moet.

(*i*) Als ook des selfs Geley. Hildanus pag. 676. pryft ook de Pierwormen zeer, 't welk van Sennertus en Wierus ook bevestigt word. Zoo word den lapis bezoar van Hildanus ook

itidem calcinata. Bolus Armena, Corallia, Margaritæ. Lapis hæmatites. Terra sigillata. Succus agrestæ, granatorum, cydoniorum. Vinum rubrum stypticum, sed non dulce. Syrupus cinnamomi, de mentha, myr-
tinus, granatorum. Miva Cydoniorum. Narcotica omnia (1).

℞. Lachrymarum Sanguinis draconis gr. xxv.

Aq. menthæ unc. j.

Plantagin. unc. ij.

Cinnamom. unc. f.

Syr. de Symphyt. Fernel. unc. j.

Laudan. opiat. gr. ij.

MS. *Hy neeme dit lepelswijs in.*

K

of

ook zeer geprezen. Het cro-
cus Martis astringens, en de
terra vitrioli dulcis zijn hier
seer bequaam: doyeren van ey-
ren, met Melk en Kaneel be-
reyd: Syr. rosar. solutiv. als
het pandaleum, welkers be-
schryving aldus is:

℞. Myrobalan. chebul.
unc. j f.

Citrinor. dr. vj.

Passul. cum arill. contrit.
unc. ij.

Coq. in lib. iij. f. aq.
chalybeatæ ad

Consumpt. medietat.
in colat. dissolve

Sacchar. q. v. Aromati-
zetur

pulvere cinnamom.
grosso modo contuf.
drach. vj.

Misce. dit Purgeert en
trekt i'zamen.

(1) Gelijk de theriaca, dia-
scord. Fracast. &c. en de vol-
gende tabellen:

℞. Spec. diarrhod. abbatis
drach. j.

Corn. cerv. usti & pulv.
Crocii Martis astring.
an. drach. ij.

Cinnamom. elect. &
pulv. scrup. ij.

Lapid. bezoar,
Confect. alkermes ana
scrup. j.

Sacchar. in aq. plantag.
& cinnamom. ana
q. f. dissolur,

M. F. f. a. tabellæ.

En 't volgende electuarium:

℞. Conserv. ros. rubr. unc. ij.
Diascord. Fracast. dr. iij.
Confect. hyacinth.
drach. j.

Balsam. sulphur. there?
bint. vel

Peru

℞. Conserv. rosar. rubrar.
Menthæ. an. unc. j.
Cortic. Arant. condit. dr. vj.
Oss. bovinor. calcinator. drach. j. f.
Corall rubr. præparat. drach. f.
Diascord. Frac. drach. ij.
Succi Acatix scrup. ij.
Syr. myrtin. apar.
MS. F. Conditum molle.

Hier van neeme de Sieke dikwyls een vierendeel loots,
of

℞. Laud. opiat. gr. iij.
F. Pilulæ Num. vj.
Deaurentur.

Hy zal yder uur een van deze gebruiken, tot dat de vloet ophoud.

Plaatsmiddelen. (Topica) (m).

℞. Terebin. Argentinensiscum Vitello ovi.
dissolutæ drach. ij.
Pulv. rosar. rubr. scrup. j.
Diascord. Fracast. drach. j. f.
Lactis Vaccini unc. viij.

MS. F. Enema, die men somwyls drie-
maal des daags herhalen moet.

℞. Ol.

Peruvian. scr. f.
Priapi ceti ras. dr. f.
Cinnamomi acuti pulv.
scrup. ij.
Syr. myrtin. q. f.
M. F. Conditum.

Het dosis hier van is de gro-
te van een Notemusschaat:

Als ook species diaplantag.
diamartis Mynsichtii in suo

Armamentario med. chymic.
102, en 121.

(m) Onder de Plaatsmid-
delen word het Unguentum
Comitissæ geprezen: en D. A-
gricola in sijn Aanteekeningen
over Poppius Tom. 2. pag. m.
886. prijft dese volgende Plei-
ster uitermaten op Zeem ge-
streeken, op de Navel der
Kinderen gelegd.

℞. The-

℞. Ol. Nucis expreff. drach. j. f.
 Macis stillatit. fcrup. j.
 Sem. papaver.
 Hyofcyam.
 Myrtillor. an. unc. f.

MS. F. *Linimentum*, waar mede men de (1) boven-
 middelbuik bestryken fal.

Als men Purgeeren moet.

℞. Pulv. rheielect. (n) fcrup. ij. vel. dr. j.
 Dit is wel een bekend, dog zeer goed en veylig Genees-
 middel in deze onze gewesten. In warmer Landftrcken
 is het min dienftig.

of

℞. Eytract. Rhei gr. xvj.
 Laud. opiat. gr. j.
 Ol. Ment hæ gutt. j.
 MS. F. *Pilula Num. iv.*
Deaurentur.

IX. *Aanmerkingen.* 1. De Vroedvrouw van mijn
 waarde Gemalinne, 50 jaaren oud zynde, heeft niet
 meer dan eenmaal het Poeder van *Rhobarbar* gebruikt;
 maar dikwils de pillekens uit *Laud. opiat.* gelijk ook
 de bovenbeschreve Klyftee. Zy is binnen 14 dagen vol-
 komelijk genezen, datze nogtans ondertuffchen gedu-
 rig Koortfig was, en meer dan twintig reizen 's daags,

K 2

foo

(1) *Epigastrium.*

℞. Theriac. Androm. unc. j.	anferin. of argentinæ pulv.
Terr. figill. dr. ij.	by doen,
Croc. Mart. dr. j	(n) En een weinig gerooft,
Extract. tormentill.	daar by doende unc. moschat
drach. f.	pulv. fcrup. f. ziet van deefe
M. F. <i>Emplastrum.</i>	zaak Avicenn. lib. 2. tract. 2.
Men kander nog wel een dr.	p. m. 91. en Hildanus p. 686.
	(o) Ziet

foo wel etter als bloed quyt wierd. Zy was en is noch bloedrijk.

2. De Dienstmaagt van de Kapitein N.N. bloedrijk zynde, hadde zestigmaal des daags bloedigen afgang. Zy heeft dezelve geneesmiddelen gebruikt, en den twaalfden dag daar na weder kloek en gezond het Huiswerk waargenomen.

3. De Zoon van de Weduw van Asperen, gewoon zynde Brandewijn te drinken, geraakte aan een pijnlyke Roodeloop: hy loosde geronnebloed, dat seer schoon van verwe was, namentlijk, Hartadersbloed, en dat dikwils tot twee ponden gewichts. Het doode Lighaam geopend hebbende, zoo bevond ik de (1) dunne Darmen hier en daar met (2) Koutvyer bezet, (o) de vliessen afgegeten, en op vier plaatsen doorboort (p).

VI. HOOFD-

(1) *Intestina tenuia.* (2) *Sphacelus.*

(o) Ziet diergelyken voorbeeld by Hildanus.

(p) Een Vrouw van vijftig jaaren, swaarmoedig en Graueelig, kreeg de Roodeloop: zy moest byna gestadig afgang: den vierden dag was de afgang met bloed en etter gemengt, met seer groote pijn in de Buik; zy kon niet slapen, en had de Koorts; wy schreeven haar tot dien eynde de volgende mixtuur voor, 't welk de scherpigheid der vogtigheden matigt, de pijn verzagt, en tamelyk t'zamen trekt.

Rx. Aq. plantag. unc. ij. f.
Cinnamom. dr. vj.

Confect. hyacinthi:
drach. j.

Diafcond. Fracast.
drach. j. f.

Sang. dracon. scr. f.
Laud. opiati gr. ij.

Syr. myrtin. unc. j.
Misce.

Hier dronk zy alle uur een a twee lepelen vol af; dog met weinig ligtens; daarna gebruikte zy een Purgatie van geroosten Rhabarber, scrup. ij. unc. moscat. scrup. f. na defes gebruik ging zy zo dikmaal niet af, maar de pijn hield niet op. Wy lieten haar deeze volgende Klysteer zetten.

Rx. Lact.

℞. Lact. bubuli chalybeat. unc. viij.

Terebint. Venet. in ovi vitello dissol. unc. f.

Mell. rosar. unc. j.

Balsam. sulphur. terebint. scrup. f.

M. F. Klyfsteer.

Door deze Klyfsteer, die zy lang by haar behield, minderde de pijn vry veel, zy gebruikte alle avonds een pillen van laudanum opiatum.

Zy at ook dagelijx Koeyemelk met sterke Kaneel gekookt, zoo wierd zy met deze dingen binnen 8 dagen geneesen.

Een andere Vrouw van on-trent 40 jaaren kreeg een Loop, en, dewijl zy die verwaarloosde, den derden dag daar aan, na mijn onthoud, de Roodeloop: zy konde door de seer groote pijn dag nog nagt rusten. Na de voorverhaalde purgatie gebruikte zy van dit volgende Conditum, de groote van een Notemuschaat:

℞. Diascord. Fracast. drach. iij.

Confect. hyacinth. drach. j. f.

Corn. cerv. ust. drachm. j.

Cinnamom. acut.

Nucis moschat. ana drachm. f.

Syr. myrtin. q. f.

M. F. Conditum:

Zy gebruikte ook Koeyemelk met Eykeschorffen en Kaneel gekookt, en gekleinst, daar een a twee doyeren van eyeren in geslagen waren. En wierd alsoo binnen een week t'eenemaal geneesen:

Merkt: Indien de sweering in de dunne Darmen is, zoo zal dit volgende wondapozema dienstig zyn.

℞. Rad. consol. major.

Tormentill. ana unc. f.

Fol. alchimill.

Argent. f. auferin.

Pirol.

Heder. terestr.

ana M. i. f.

Flor. rosar. rubr.

Summit. hyperic. ana

M. f.

Rasur. priap. ceti drach. j.

Rasur. Corn. cervi dr. ij.

Coq. ex vino rubro ad colatur. unc. xxv. in quibus dissolve.

Syr. de Symphyt.

Fernelii.

Myrtin. ana unc. j. f.

Tinct. cinnam. unc. f.

M. pro Apozemate.

Hier moet de Sieke drie a viermaal, drie oncen van drinken, met drie a vier druppelen van den volgenden Balsam:

℞. Balsam. sulphur. anif.

Peruvian.

Tinctur. flor. hyper. ad consist. ex

tract. Evaporat.
ana scrup. j.
Misce.

dikke darmen schuyt, so sal
men een Clysteer setten van
Koeyemelk en Terebint, &c.
bereyd, die p. 158, beschre-
ven is.

Maar zoo de fweering in de

VI. H O O F T S T U K .

Van de Levervloed (Fluxus Hepaticus.)

I. **I**K. noeme dese vloed byna geen *Levervloed*, om dat het geen oprechte is, en om dat de Ouden, voor zo veel zy die beschreven hebben, bedrogen geweest zijn. Want zy is niet anders als een opening van de Hartaderen der Milte, die ik de (1) bovenste Speenhertaderen noeme (a).

II. In koude Gewesten is zy zelden gevaarlijk, in warme altijd.

III. Zy word *genezen* door middelen, die tegen de Roodeloop dienen (b).

IV. Aan-

(1) *Hæmorrhoidales superiores.*

(a) De Vogtigheid, die der uitvloeyt, is als Water, daarmen vlees in afgespoelt heett, en word wel sonder byting, maar niet sonder beswarende pijn. met opblasing der oogschelen, en swelling der voeten en raauwe uitwerpselen geloost; de Sieken kunnen veeltijds niet slapen; vele stellen dat dese Vloed van een overvloedigwey; 't welk met het bloed gemengt word, en de vaten verflapt, of uit rekt, voorkomt.

Indien daar suiver Bloed sonder pijn en verswering geloost word, gelijk uit d'anmerking des Autheurs pag. 160. blykt, soo word dese vloed een onechte of bastaart Levervloed genoemt, of ook wel een Bloedloop. Dese ontstaat dik maal uit den overvloed van bloed, of uit geberste Bloedvaten.

(b) Om dat dit gebrek meestendeel van een overtolligwey, dat sig met het bloed mengt, en de vaten uitrekt en

IV. *Aanmerking.* De Heer *Johannis Provoost*, een vroom en eerbaar Man, nu een Koopman, te vooren een Zoon van Machaon, was met eenen over grooten Bloedvloed gequelt; de plaats ontrent den Navel dede hem eeniger mate wee. Ik heb hem een Narcotijke of verdoovende Mengeling voorgeschreven; en daar na dit laxeerend drankje:

℞. Rhei elect. drach. ij. f.

Sem. anif. scrup. j.

Coq. ex aq. borrag. in Colat. unc. ij. f.
dissolve.

Syr. ros. fol. cum Senna unc. j.

MS. F. Hautus.

Binnen drie dagen heeft hy sig beter bevonden, en veele jaaren daarna lustig, gelijk hy nog doet, geleest (c).

K 4

VII. HOOFT-

en verslapt, zijn oorsprong te nemen gestelt word; zoo blijkt genoegzaam, dat men 't selvige verminderen moet; namentlijk door zweet- en * pisverwekkende middelen, die met wrange versterkende middelen gemengt moeten zijn. Als men voor eerst het veel drinken van waterige dingen verboden heeft, op dat het overtollige wey mindere, en desselvigers nieuwen aanwas gestent, en de deelen, die al beschadigt sijn, versterkt worden; dan moet men tot de § verdoovende dingen komen. Maar merkt; dat menze met t'zamentrekken-

de en versterkende mengen moet.

Sennertus prijft het afzietfel van Queën uitermaten; het zoude nog bequamer sijn, als men dat met lange Rozynen, Agrimoni, (siet hier by Poterius *Pharmac. Spagy.* pag. 328.) en weegbreeblaanzaat, en Netelen bereit.

De tinctura Martis astring. corallor. sulphur. vitrioli, &c. word hier mede zeer gepresen. Als ook het sal corallor. het welk Hartman *prax. chirmiatric.* pag. 118. cap. 150. boven alle andere Geneesmiddelen pryft.

(c) Een gelukkig Genees-
offe.

* *Diuretica: § Narcotica.*

oeffenaar gebruikte na een à twee voorgaande zweetmidde- len die (na Verandæus oor- deel) in 't werk gestelt heb- bende, dese volgende tabellen :

Rz. Spec. diatrion. santal.
Corall. rubror. præpar.
Sem. plantag. ana dr. j.
Rhei. elect. pulv. dr. ij.
Sacchari rosar. unc. iv.
Aq. cinnamom.
Plantag. an. q. f.
F. f. a. Tabellæ n. xvi.

Dese geeft hy drymaal daags in, en altemet het volgende electuarium :

Rz. Rob. passulat.
Mivæ cydoneor.
Conserv. rosar. rubr.
antiq. ana unc. j.
Diacord. Fracast. dr. v.
Spec. diatrion. fantal.
drach. j. f.
Corn. cerv. præp. dr. j.
Crocî Martis astr. fc. ij.
Syr. mirtini.
Cydoneor. ana. q. f.
M. F. Electuarium.

Laten de sieken van dit Ele- ctuarium, drie a viermaal daags, de groote van een Kastanje gebruiken.

VII. H O O F T S T U K.

Van het Darmwee. (Ileos.)

I. **Ileos** (a) of **Darmwee** is een wederhoudinge des (I) Gyls en des dreks, zo wel in de dunne, als dikke Darmen (b).

II. De **Beschadigde deelen** hebbe ik nu gesegt (c).

III. De

(I) **Chylus.**

(a) De Latynen noemense **Volvulus**, dat is een kink, of **Miserere mei**, dat is ontfermt u myner; zommige noemense **Chordapsus**, dat is een snaardrukking, om dat de darmen so strak als eenge- spanne snaar sig vertoonen.

(b) Daar groote pyn en krimpung, en somtijds bra- king by komt.

(c) Soo heeft Hildanus waargenomen, *Centur. i. ob- serv. 61. pag. 49.* dat de oorsprong en 't begin van dat gebrek by de blinden darm was, en redeneert daar ter plaats op dese wys: daarom meen ik dat het * **Klapvlies** (dat **Bauhinus** in 't begin van de darm colum gevonden heeft) voor

eerft

* Volvula.

III. De Oorzaak (d) is byna altijd de Gal, welke, nu te scherp zynde, pijn, onsteeking, en een averegs verkeerde beweging der darmen veroorzaakt; en dan weder te dik zynde, den Afgang niet bevordert, waar door de drek verhard word.

IV. d'Onderscheiden. d'Een komt van onsteeking voor, d'ander van verharde drek (e); de derde van een averegs verkeerde beweging der Darmen (f).

K 5

V. Ken-

eerst uit d'ontsteeking van de blinde darm zo toe getrokken genepen word, dat'er gants geen uitwerpselen doorgaan kunnen, en dat d'ontsteeking dan soo aanwast, dat ten laasten de geheele darm ileum, en d'ongelegene deelen eindelijk met het vyer en gantsche versterking aangetast worden, gelijk ik in alle, die van my geopent zyn, bevonden hebbe.

(d) In alle de geopende lichamen, die van dit gebrek gestorven waren, hebben de naauwkeurigen bevonden, of dat het vyer de darm ingenomen had, [gelijk Riverius *centur. 3. observ. 26. pag. m. 227.* ook getuigt] of dat de ingang des dunnen darms tot het naaste deel door wind seer opgespannen was.

En dat somtijds het * slymig vogt [gelijk Hippocrat. *lib. de gland. text. 9. pag. 420.* bewijst] of groote versweertingen, of scherper vogtigheid, of winden, &c. d'oorzaaken van dit ellendig gebrek kunnen zyn, kan een iegelijk wel bemerken.

Onder d' uitterlijke oorzaaken tellen de Schryvers voornamelijk, de te veel verhitte en verdroogende lugt, voor zoo veel als zy de Gal overvloediger en scherper kan maken; Als ook dodelijke Medicinen en Vergiften; als ook het onmatig gebruik van Boonen, Erweten, Queen, Mispelen, &c.

(e) Veele Geneesoeffenaars getuigen, dat de verharde Kamergank, als ook d'ontsteeking, en het vyer somtijds van een darmscheursel [enterocoele] veroorzaakt zyn; siet hier van een voorbeeldt by Hildanus *centur. 6. observ. 37. p. m. 545.*

(f) d'Ander ook wel van een ** druppelpis (gelijk Hippocrat. *aphor. 44. sect. 6.*) of van

* Pituita

** Stranguria

V. *Kenteekenen.* De teekenen van *Ontsteeking* zyn geduurig Koortse (g) Braking (h), hitte ontrent de Navel, een gestopt lijf: van *Verharde onreinigheden* (i); Een beswaarde weedom des Buiks, minder Braking, insonderheid in 't begin; benaautheid der (l) omgelegene Hertsdeelen, een sagter koorts (l), Van *d'averegts verkeerde beweging der Darmen*; een geduurig uitbraken der ingenome spijs en drank en geneesmiddelen, ja zelfs van de *Klisteren*, *Zerpillen*, en drek (m)

VI. *Voorteekenen.* Alle Darmwee is een gevaarlyke ziekte,

(I) *Præcordia.*

van een scheursfel, gelijk wy terstont uit Hildanus verhaalt hebben. Een ander van een *zweering*, en andere harde *gezwollen*, die den eenen of den anderen darm toeparsen, en de doorgang der uitwerpselen, en de beweging des bloeds in die deelen beletten: een ander van *winden*, gelijk uit Hippocrat. blijkt, *lib. de flatibus text. 14. pag. 407.* en uit Fienus, in zyn *Verhandeling van de winden.*

(g) Die hevig is, en een seer groote pijn.

(h) En wel van een *stomperige* en Galachtige vogtigheid, die voornamelijk in 't begin te gelijk met een *lofing* des Kamergangs door de mond gewend is te volgen.

(i) Daar gaat een *verstoppinge* des Kamergangs, die veele dagen geduurt heeft, voor (gelijk zulks uit d'aan-

merking van den Autheur §. ix. blyken kan) daar is in 't begin geen pyn, maar daarna volgt een bezwarende, gelyk de Autheur getuigt, die doover is, als die van d'ontsteeking. Siet by Hippocrat. *lib. 3. de morb text. 15. pag. 105. en lib. de intern. affection. text. 47. pag. 254.*

(l) Ja somtijds wel geenige met allen.

(m) Als ook een kouthet der uiterlyke leden en des geheelen lichaams (gelyk sulks blykt 3. *Populat. ex agrotonono*) en een opstopping der pis, en een intrekking des aars, &c.

Of 'er het Vyer al is, verneemt men uit het schielijk aflaten van de pijn.

Indienze van Winden ontstaat, zoo gaander teekenen van 't Colyk voor: indien van een Breuk, of zweering of van

ziekte, maar die van verharde drek veroorzaakt is, valt ligter dan d'andere te geneesen (n).

VII. *Geneefings aanwijfingen.* (o). De pijn moet men versagten, maar geensins door Nacotyke of verdovende middelen; ten ware in ontsteeking, die beter geholpen word door verkoelende sweetdryvende dingen. De omgekrolde Darmen moet men weder in haar oude plaats herstellen (p); de verharde drek versagten, zoo ras het doenlijk is, uitdryven.

VIII. Ge-

van andere harde geswellen, zoo sijnder zoodanige teekenen by, als elk gebrek mede brengt.

[n] Als ook die van Winden ontstaat, maar als 'er een braking van Galachtige en slymerige vogtigheid in 't begin by is, soo isse doodelijk na Galeni getuigenis *lib. 6. de loc. affect. cap. 2. p. m. 770.* die van Zweeringen en harde geswellen komt, is naauylks te helpen, ja genoegsaam ongeneeselijk.

Hippocrat. *aphor. 44. sect. 6.* segt; *Indien tot een druppel-pis een * darmking toeflaat, zoo sterft de Lijder binnen 7. dagen, ten zy dat 'er een Koorts bykomende, hy veel water maakte; 't welk hy nog bevestigt, Coac. prænот. tit. 3. 314. pag. m. 568.* 't selfde getuigt ook C. Celsus *lib. 2. cap. 8. pag. 70 en 74. en aphor. 10. sect. 7.* Indien 'er braken,

of hik, of trekking der Ledematen, of Raaskalling na een Darmwee komt, dat is quaat, daar Hippocrat. *Coac. prænот. L. C. 303.* de Doofheid nog by doet. Siet ook *prædict. text. 22. p. 485.* en *lib. 3. de morb. text. 15.* by 't eind. *Indien de Koorts na een geneese Darmwee komt, zoo isser geen hoop meer, het Darmwee komt meest in den herfst, na Hippocrates getuigenis aph. 22. sect. 3.*

(o) d'Oorsaken en onderscheiden sullen den verstandigen genoeg zyn.

(p) Ziet ook Riverius na, *prax. lib. 10. c. 2. p. 456.* en F. de le Boe Sylvius. *prax. l. 2. c. xv.* Soo dikmaals, segt hy, als het onderste deel van de Darm in het bovenste schiet, zoo is 'er hoop om dit door spijse, die men gebruikt, of door konst met lode of goude Pillekens (met Olie van Olyf

VIII. Geneezing (q). d'Aderlatinge is goet in d'ontsteeking; anders is zy ten hoogsten schadelijk. Ik ken naaulijks eenige siekte, die sterker purgatiën verdragen kan, als die uit verharde drek voortkomt. Smeeringen (r) en Badstoven zyn vorderlijk. Tegenseen verkeerde

Olyf of van zoete Amandelen) in te slokken te genezen. Maar dan niet, als het bovenste deel in het onderste gaat, om dat het ingesloote deel allenxkens al verder gaat, waar door de naeuwigheid meer en meer toeneemt, en de doorgank van alles, dat in de darm gehouden word, belet; tot een laatste geneesmiddel in dit geval, als ook in de verharde Kamergang soude men een blaasbalg in den aars kunnen zetten, doorwelkersmiddel het ingeschote bovenste deel des darms, door't inlaten des winds, en't opspannen der darmen, in zyn natuurlijke plaats soude konnen gebracht werden, en na't uittrekken des blaasbalgs een Clister stellen: gelyk Hippocrat. leert lib. 3. de morb. text. 85. ontrent het midden p. 106. en Zacutus Lusitanus lib. 2. admirand. prax. observ. 28. pag. m. 199. 200. en 201. die daar ook verscheide Artzen over de wijs deser genesing vergadert heeft. Aurelianus mispryft dit werk aldermeest om de koudheid der Lucht: maar men kan dit

ongemak wel voor komen, als men het (gelyk Riverius raad) by't vyer doet.

[q] Ziet de geheele genesing by Hippocrat. lib. 3. de morb. text. 15. L. C.

[r] Die op de volgende of diergelyke wijs kunnen voor geschreven worden.

Rz. Unguent. de arthanit. unc. j.

dialth.

Ol. chamomill. ana dr. vj.

Amygdalar. dulc.

Lillior albor.

Diacolocynth.

Querc. an. unc. f.

Butyr. recent.

Axung. human. dr. vj.

M. F. Linimentum

om de buik mede te smeren.

Sommige nemen het § net en de warme darmen, die zy uit een levendig Dier trekken dat voor de kamer van den Sieken geslagt word, en leggenze met warme doeken op de buik. Indien de pijn niet ligt, hervatten zy dit een uur daarna.

§ Omentum.

Ru-

keerde beweging der darmen zijn dese levige middel-
len goet. Grootte Laatkoppen, zonder * snijding op
de Navelgezet, worden van eenige gezegt nut te we-
sen. Ik derve hier van die snijding niet spreken, die
misschien veele behouden zoude (f). De Klysteeren sijn
hier overal nut. (t)

Wan-

* Scarificatio.

Ruland. heeft de pijn in de
buik, die uit een Darmwee
ontstond, geneesen *Centur. 7.
observ. 74. p. m. 583.* met een
saxken, dat met Verkens-
drek in azyn gekookt gevult
was, en op de buik gelegd.
Dog als gy daar nog Geyte-
drek by dedet, (ziet hier
J. Rulandi *Pharmacop. novam*
op na, daar hy handelt vande
verscheide drek en pis, p. 8.
39. 64. 101. 128. &c.) soo
soude het te kragtiger werken,
voornamelijk als de Navel eerst
met Zivet bestreken wierd.

(f) Ziet derhalve de ge-
neesoeffenende ontleding des
Auteurs na p. 154. en 155.

(t) By voorbeeld:

R. Rad. althææ, &
Malvæ cum toto
ana unc. j. f.
Flor. chamomilæ
Nymph.
Sambuc. ana p. ij.
Sem. cum in. unc. f.
Lini,
Fœnugræc,

Lumbricor. terrestr.
contuf. (ex mente
D. Wienr. Hildani &
Tielemanni) ana un. j.
Decoquantur ex aqua hordei:
Colatura podex soveri potest
vel ex ejusdem unc. viij. adde
Ol. diacolocynth. Q.
unc. f.

Lilior. albor. unc. j.

Salis nitri drach. f.

M. F. Clister, 't welk men
dikmaals hervatten moet.

Men zoude hier nog kon-
nen by doen trochisc. alhand.
scrup. f. vel pulv. colocynth.
in petia ligat. scrup. ij die men
dan met groot voordeel, als
't de noot vereischt, met de
boven genoemde koken kan.

of

R. Ol. Lini,
Rapar. an. unc. v.
F. Enema tepidè
injiciendum.

In de geneefing van dese ge-
vaarlijke ziekte steekt het
rauwe Quiksilver, wel ge-
suivert, zeer uit: by Riverius
heeft

Wanneer het gedarmte ontsteeken is :

- ℞. Fol. Semperviv. major.
 Taraxici an. P. ij.
 Tartar. Rhenan. dr. v.
 Tamarindor. unc. j.
 Sem. melon. drach. iij.
 Coq. ex aq. hordei in Colatur. lib. j. f.
 Dissolve
 Syr. ros. fol. simpl. unc. ij. f. MS.
 of
 ℞. Aq. prophylactic. unc. j. f.
 Rosac. unc. f.
 Card. bened. unc. iij. f.
 Succ. semperviv. major. depurat. unc. j.
 Bezoardic. miner. scrup. j.
 Syr. de portulaca drach. xij.
 MS. Hy drinke dit lepelswijs en zweete.

Als

heeft Franc. Chomel in *ob-*
serv. communicat. observ. 1.
p. m. 316. de zelvige met
 zwavel uitgebluft, en in ge-
 daante van een Poeder ge-
 bragt, dat tot een ounce in een
 bolleken was gedaan, met
 groot voordeel gebruikt. Het
 zelvige word ook van Avi-
 cenna. A. Pareus, Zacutus
 Lusitanus, L. Riverius, &c.
 seer gepreessen, tot het ge-
 wigt van twee oncen. Van
 gelijken sijn ook bollekens,
 van Regulus antimonii ge-
 maakt, zeer bequaam. Fr.
 Joël *prax. lib. 4. sect. 2. cap. 6.*

p. m. 175. en J. Jonstonius,
lib. 8. prax. cap. 2. artic. 1. p.
m. 517. En andere pryzen
 het Vleermuyzen Bloed, het
 welk gelooft word wonder-
 lijk te helpen, om d'ontste-
 king en de pijn van het Darm-
 wee te versagten.

Hartman *cap. 147. p. 185.*
 prijft het Oleum Saturni seer
 tot 5 a 6 druppelen met sterke
 Wijn ingegeven. Alsook des-
 zelvigers Balsamum (die uit
 twee deelen van dien Oly en
 uit een deel Rooseoly bestaat,
 te zamen in een Mortier
 gemengt) op den Buyk ge-
 smeert.

(u) Fran-

Als den drek verhart is.

℞. Trochiscor. alband. gr. iv.
 Diagrid. gr xv.
 Tartar. Vitriolat. gr. vj.
 Sal. p. unell.
 Cremor. Tart. an. scrup. j.
 MS. F. Pulvis pro una dosi (u).

of

℞. Rad. Althææ unc. j.
 Fol. Malvæ M. j.
 Sennæ drach. v.
 Agaric. trochiscat.
 Rhei. elect. an. unc. f.
 Tamarindor.
 Tartar. crud. an. drach. vj.
 Sem. lini. drach. ij.
 Coq. ex aq. Hordei, in Colaturæ unc. xxv.
 Dissolve
 Syr. Diacnic. unc. j. f.
 El. esucco. rosar. drach. vj.
 MS. F. Apozema (x).

De Zieke drinke hier van alle twee uuren zes oncen,
 tot dat hy aftrek kryge. Onderwyl gebruike hy vette
 sop-

(u) Francisc. Joël L. C. en ken word van veele seer ge-
 eenige andere oordeelen, dat preesen.
 men in dit gebrek geen sterke
 Purgatien gebruiken moet, ℞ Ol. amygd. dulc. unc. j. f.
 om datze winden verwekken Pulp. cassiæ recent.
 en de ziekte vermeerderen. extract. unc. j.

(x) Het volgende laxee-
 rende of openende, pijnstil-
 lende en verzagtende dranx-

Syr. papav. errat.
 unc. f.
 Seri lactis caprini unc. iij.
 Miscæ.

[a] Het

foppen, en de buik worde bestreken met zalve, of verzagtende Olyen; te weten, met *Unguent. Albææ, de Mucilaginisibus, &c.*

De Pillen *Iliacæ Rhafis*, welkers beschryvinge by *Valerius Cordus* en *Dodonaus* te lezen is, hebben hier een groote kragt.

De *Volvulus* of Darmkink word door dezelve mid-delen genezen; behalve dat men den gebrekkelijken ook loode, silvere, of goude bollekens in laat swelgen.

IX. *Aanmerkingen.* 1. d'Eerbaare Huismoeder *N. le Roux*, zijnde bloedrijk, en meer dan vyftig jaaren oud, hebbende tusschen Groeningen en Amsterdam op de golven leggen marren, had binnen zeven dagen niet afgeweest. t'Huis gekomen sijnde, verzogtze een Purgatie van my; die ik haar, na een voorgaande Klysteer, ook voorgeschreven hebbe; maar zy braakte de purgatie uit, en de Klysteer werkte niets. Des anderen daags, namelijk den achtsten, en de volgende dagen, heeftze verscheide Purgeermiddelen ingenomen; die (1) by poosen werken, en vry sterk waren, maar met een droevige uitkomst. Den eenentwintigsten dag der ziekte, seide zy, dat'er een Darm geborsten was; maar zy bleef nogtans by haar volle verstant. Den 22 dag gaf zy den geest. Den 23 heb ik het doode lighaam geopent, en konde niets ontrent de Maag, of in de dunne Darmen bespeuren, 't welk de oorzaak der siekte zoude aanwyzen, waar over ik verwondert stond. Wanneer ik, ten gevalle van een Vroedvrouwe, daar tegenwoordig, de Lijfmoeder wilde doorzoeken, zag ik de Kronkeldarm niet ver van de Aartsdarm met (2) Koudvyer bezet, ende (3) rokken verbroken.

2. Zeeker arme Waal is door dese Ziekte, die men ontfermt u mijner, of *Miserere mei* noemt, met seer geweldige pyne gestorven. Wy het doode Lighaam geopent hebbende, zagen de darm *Ileon* op zeven verscheide

scheide plaatfen zoo omgekronkelt, dat de spyze, de drank, en drek gantsch geen doortogt had.

3. De Huisvrouw van den Koopman N. Muñ had in elf dagen van wegen den verhardten drek niet afgeweest. Ik purgeerde haar met het bovengemelde Apozema, en zy is op den zelve dag genezen. Het zelve is mede zekere Dogter gebeurt, die eenige stukkens Laken ingezwolgen had, welkers stonden ook opgestopt waren.

VIII. H O O F T S T U K.

Van het Nierwee.

I. **N**ierwee is een scheidinge (a) des geheels van de Vliezen der Nieren.

II. De *Beschadigde deelen* zijn de (1) Vliezen, die de geheele zelfstandigheid der Nieren; de (2) Klier-tjes, het (3) Bekken, de (4) Waterpezen, en de Blaas, ja de Maag, en het gedarmte zelfs ook tot medelydentheid trekken.

III. d'Oorzaak is een te scherp en weyagtig, somwylen een te dik (5) Water, en niet zelden een steen, die uit

(1) *Membranae.* (3) *Tubercula.* (3) *Pelvis.*

(4) *Ureteres.* (5) *Lympha.*

L

uit

[a] Het Nierwee ontstaat die met Braking en walging veel eer uit de scheiding des lastig valt, en uit de scheiding geheels van de Vliesen der d s geheels, of uit een aftrek-Nieren: want de pijn is de king van de rakende deelen scheiding des geheels zelfs der Niervliesen, of ook wel niet, maar de pijn ontstaat uit een scherperziltige stoffe, uit de scheiding des geheels. die de zelvige bijt en knaagt, &c. ontstaat.

Sommigen beeldenze uit door een pijn der Lendenen,

uit het zelve dikke Water veroorzaakt is (b): want niet is 'er in de geheele Natuure, dat ligter te zamenbakt, dan een weyagtige, dat is, een soute stoffe.

IV. d'Onderscheiden. Nu komtze voort van een te scherp Water, dan weder van een steen.

V. Kenteekenen. Den steen van het (I) Water te onderscheiden, valt zelf eenen welbezogten Geneesoefenaar swaar (c); Want de teekenen zyn malkanderen zeer gelyk. Zy klagen van brand en pyn der lendenen; so de Maag qualijk gestelt is, braaken zy dikke en galagtige

(r) *Lympha.*

(b) Ziet by Helmont Untzer. F. Collut. Beverovic. &c. van de groeijing des steens.

Hippocrat. schrijftze het grondfap (de Steenagtigheid) des bloeds als de stoffe, het taje slymerig vogt als het lym of voedsel, de hitte als de werkende oorzaak toe: *lib. 4. de morbis text. xxviii. p. 153. en 154. & seqq. & lib. de natura humana text. 24. p. 278.* ontrent het midden.

[c] 't Is Galenus zelfs gebeurt, gelyk hy zelfs bekennt. *lib. 2. de locis affect. cap 5.*

Het Colijk onderscheidmen van 't Nierwee door de volgende teekenen: voor eerst, in het Nierwee is een bezwaardegestadige pijn, die altijd moevelyk valt (indien se uit een steenken ontstaat) die zeer verheft, als men het Lichaam buigt, of de voeten iewers tegen aanstoot: en het balleken

of klootje van de beschadigde zijde word op-getrokken. Het Colijk daarentegen verschieft meer. Ten tweeden, zoo kan de Lyder, die het Nierwee heeft, gantschelyk niet op de beschadigde of quade zyde leggen, maar die het Colijk heeft veel gemakkeliker, ja veeltijds met verligting.

Ten derden; de pijn van 't Colijk verheft haar na den eten, maar die van 't Nierwee vermindert daarentegen.

Ten vierden; in het Colijk verligt de pijn door 't loozen van de Kamergang, en braken veel meer als wel in 't Nierwee.

Ten vyfden; zoo is de pis in 't Nierwee eerst klaar, dun, en weinig, en bloedig, daarna sinkter iet op de gront, en dan wordender sanden en steenkens geloost; maar in de pijn van 't Colijk word de pis dikker

tige vuiligheid; soo sy wel gestelt is, zyn zy walgelyk, en tragten te braken, dog te vergeefs; 't welk men wel aanmerken moet. Veeltijds gaat mer de selve verselt een Colijk, 't welk de Franschen *Colique Graveluse* noemen. Dikwils loofen zy bloedige pisse, voornamelijk des Zomers, of na een sterke beweging; eenige wateren niet dan by druppelen, by anderen is de pisse opgestopt.

VI. *Voorteekenen.* Het Nierwee van wegen de steen valt moeilijker te genesen (*d*), dan die uit een te scherp (1) Water ontstaat. Zoo zy bloedige pisse quyt worden, zoo zynse wel voor hun selven bevrees't, en verswakken, maar worden verligt. De (2) overervende word naaulijks genezen: in de Oude bezwaarlijk (*e*),

L 2

in

(1) *Lympha.* (2) *Hæreditarius.*

ker geloost, en word in't staan ook altijd dikker.

Ten zesten; in het Nierwee is een doovigheid des beens, van d'overgelegene zyde der beschadigde Nier: ziet dese doovigheid by Rive-rius, *lib. 14. cap. 1. p. m. 106.* en by Galenus, *lib. 6. cap. 2. p. 769. en 770.* en by Hippocrates, *lib. 4. de morb. text. 29. pag. 155.* als ook *6. epidem. sect. 1. p. 796. aphor. 34. 35. en 36. sect. 7. item sect. 4. aphor. 75. en 76. en 78.* en by C. Celsus. *lib. 2. cap. 7. p. 60. en 61.*

(*d*) En indien men de pijn, die door de steenkens ontstaat, niet tijdig te hulpe komt, soo verquist die geduurige pyn

de kragten, en belet het sla-
pen, veroorzaakt Koortsen,
en verstoppingen der pis, en
brakingen van galagtige en
slymerige vogtigheden, &c.
en brengt de Sieken in zeer
groot gevaar.

Siet by Hippocrat. *Coac. præ-
not. artic. 5. 71. en 72. en 583.*
als ook *11. epidem. sect. 2. p.
690.* ontrent het midden. In-
dien tot het Nierwee d'aan-
beyen slaan, dat is goet: als
Hippoc. getuigt *aphor. 11:
sect. 6.*

(*e*) Na Hippoc. getuigenis
aphor. 6. sect. 6. de gebree-
ken der Nieren en der Blasen
worden in de oude lieden be-
swaarlijk geneesen. En *6. po-
pular. sect. 8. p. 818.* Ik heb
de

in de Kinderen komt die wel ligtelijk tot genezing, als zy zonder zweering der Nieren is.

VII. *Genezings aanwijzingen (f)*. De pyn moet men stillen; het [1] te weyagtig water maatigen; het te dikke verdunnen, zoo de steen brokkelig is, vermorselen en uitdryven, (g) maar de groote moet men laten rusten.

VIII. *Genezing*. Zoo het lighaam, qualijk gematigt is, word het gepurgeert [b]. d' Aderlaating is in de pijn, die sijn oorsprong van te scherp Water genomen heeft, wonderlyk nut, insonderheid in de bloetrijke. Door (2) veranderende en (3) verdoovende middelen heb ik meer voordeel gedaan, dan met eenige andere. De Clysteeren worden hier zeer geprefen. De levensmaniere sy naauw gesef.

Ge-

(1) *Lympha serosior.* (2) *Alterantia.* (3) *Narcotica.*

de gebreeken der Nieren noyt sien geneezen in lieden van over de vijftig jaaren.

(f) Men moet voornamelijk een openlijf houden, met versch uitgetrokke cassia &c. of met een versagtend Clysteer, dat ook pijnstillent, en windbreekend zy, het lijf terstondt openen.

(g) Te weten, na een behoorlijk gebruik van versagte, laxeerende, pijnstillende, en de wegen openende, zoo innerlijke als uitterlijke middelen.

Dit volgende Poeder word dan seer gepreefen met Pieterzeliwater of met een diergelijk

Rz. Sem. thlasp. minim.

Tartar. vitriol. ana
drach. j. f.

Ocul. canc.

Sal. stipit. fabar.

Genist.

Oronid.

Siercor. columb.
ana drach. f.

M.F. Pulvis dosis ad ser. j.
ja somtijds tot dr. f.

(b) Het zal gevoeglijker zyn maar laxeerende middelen te gebruiken, als die men eigentlijk purgeerende noemt, gelijk Rolfinckius in 't kort begryp van de gebreeken des menschelijken lighaams te kennen geeft: want datse de pijn meer doen verheffen, en de

ſia lignea, Cinnamomum. Terebinthina. Balsamus Sulphuris, ſimplex & auifatus vel juniperinus, Copayvæ. Serum lactis. Dens apri. Lumbrici terreſtres. Tartarum, ex illoque compoſita omnia. Aquæ thermales. Oculi cancri. Aquæ ex herbis ſupradictus diſtillata: Spiritus falis (m) dulcis, ut & rectificati, Vitrioli, Sulphuris, Tartari, Armoniaci. Tinctura Nephritica Myſſichti. Syr. Althææ Fernel. papaveris albi & erratici, diacodii, byzantinus, & radicum Oxymel diureticum Querc. Oleum amygdalarum dulcium, anifi, ſuccini

Saffraangeel verft: gelyk Monardus in zyn brieven getuigt.

digereeren, en dit word dan een groene tinctuur.

(m) Als ook de Spirit. nitri, de welke op een gepulverifeerden ſteen gegoten, en op een gematigt vier geſtelt zynde, den zelvigen verteert: voor eerſt zoo verandert hy dien in een ſlymige ſtoffe, daarna in een waterige: maar helaas! men kan uit d'outerlyke werkingen geen goed gevolg van d'innerlyke maken: altyds blykt het, dat de rechte Spirit. nitri ons oogwit en wensch niet voldoet.

Als ook de tinctuur van lapis nephritis: maar deſe ſtaat nergens beſchreven; Moebius leert ons nograns deſe bereiding; men giet op den gepulverizeerden lapis nephriticus de Spirit. falis rectificatus, men ſtelt dit te treeren, of te

Wy pryſen den beſcheiden Lezer deſe drie volgende geneesmiddelen in de ſteen aan, die men J. Michaël een uitſtekend Geneesoeffenaar en Profeſſor tot Leypzich, en G. Rolſink, Proteſſor tot Jenæ toe ſchrijft.

Laudanum urinarium M.

Rz. Succ. liquir. in aqua alkekeg. ſolut. unc. j. ſ.
Camphor. drach. j.
Croc. ſcrup. iv.
Alkekeg. unc. ſ.
Gumm. tragacanth.
Maſtich. ana
drach. j. ſ.
Laudan. opiat. dr. ij.
Miſce.

Dit

succini, terobenthinæ. Antidota Nephritica Querc.
Electuarium Montagnaux. Mandibulæ lucii piscis,
conchæ ostrearum calcinatæ. Sal. Succini, fraxini sti-
pitum fabarum, testarum ovorum (n).

L 4

In

Dit word zeer en als iet by-
zonders geprezen om de pis
te verwekken, de steenkens
af te drijven, en de verstopt-
heid der Nieren te openen, en
de pyn te versagten.

Pulvis Lithonripticus R.

℞. Ocul. canc. præparat.

Sang. hirc. præpar. ana
drach. j. f.

Lapid. Judaic.

Nephrit. an. dr. j.

Ocul. lucii piscis,

Sem. milii solis ana scr. ij.

Crytall. tartar. dr. f.

Salis ferup. j.

M. F. Pulvis.

Liquor nephriticus. M.

℞. Lapid. lync.

Judaic.

Spongiz.

Nephrit.

Glacis paradif.

Oculor. canc. ana q. v.

Solvantur in Spir. sal. rectific.
solutiones filtrentur, & distil-
lentur ad ficitatem. Het ca-
put mortuum sal; in een kel-
der gezet, in een gestremde
tegen Graveelige of Nierewee-
sche vogt veranderen.

(n) Zommige prijzen bo-

ven alle andere Geneesmidde-
len het volgende decoctum of
affietzel van P. Forestus.

℞. Cicer rubr. unc. iij.

Sem. hord. mundat.

unc. ij.

Althææ,

Malvæ an. dr. iij.

4 frigid. major.

non rancidor. an. dr. j.

Ficus ping. num. ix.

Sebesten num. vij.

Glycirrh. rafæ. dr. vj.

Coq. in lib. j. f. aquæ comm.
ad medietatem; colatura
detur pro apozemate.

De terebinthina laxativa, de
purgeerende, het catarcticum
terebinthinum Mynsicht. in
suo Armamentario med. chymico
sect. 14. p. 248. en 249. en de
Syrup. nephriticus ejusdem,
sect. 16. p. 263. zyn ook zeer
goed.

P. Poterius in *sua Pharma-
cop. Spagyric.* pryft argentine of
silverblik, en pilosella of muis-
ooren, namentlijk in eenig
sop gebruikt.

De Wortel en 't Zaad van
Netelen, Radijs, een gebran-
de Haas, lapis prunellæ en
dese

deſe voornamelijk in d' ontſteeking der Nieren, worden zeer gepreeſen: dog zomige prijſen het * Winter-Koninxken boven alle andere dingen.

Als ook de Spiritus acetofæ mineralis, die duſdanig is.

℞. Tartar. vitriolat. unc. j.

Juleb. roſar. lib. j.

Aq. cinnamom. unc. iv.

M. doſis ad uncias duas.

of

℞. Tartar. vitriol. unc. f.

Aq. raphan. ruſtic.

lib. f.

Succ. limon. unc. ij.

Syr. papav. errat.

Althææ Fernel.

ana unc. j.

Miſce, neemt de zelfde doſis.

De liquor nephriticus is een van de geringſte middelen, uit ſalpêter en ſal gemmæ, die namentlijk gecalcineert, en daarna in vogt verandert worden, zoo dat die vogt even aléens is, als de oleum tartari per deliquium; als ook de Spiritus baccar. juniperi, die, als hy op rob. juniperi en ſambuci gegoten word, en door de digeſti of weiking een roode kleur ingetrokken heeft,

met een groote kragt begaaft, en ſeer liefſelijk in 't aanzien is, en de ſmaak van malveſy ſeer na by komt.

Siet verſcheide Clyſteeren, die ſeer goet zyn, by Mynſigt. in *Armamentar. med. chymico*, ſect. 32. pag. 454, 455: & ſeqq.

Somnige hebben met groot voordeel, om dit quaad te verhoeden, de volgende pillakens gebruikt.

℞. Oculor. cancr. præp. ana

Lap. Judaic. drach. j.

Milleped.

Tereb. aq. petrof. lot. drach. ij.

Miſcæ F. Pilulæ magnitudine piſi: het doſis is alle morgen een pilleken.

Onder d' uiterlijke middelen is dit volgende Liniment of ſtrijkelzél ſeer goet.

℞. Ung. dialth.

Populeon.

Olei lilior. albor.

Chamomill. ana

drach. iij.

Scorpion. ſimpl.

drach. ij.

Miſce pro linimento.

Smeert hier de plaats ontrent de Nieren en van de * watergangen mede.

* *Regulis avis.*

* *Vreteres.*

(o) Som

In heete oorzaken en gematigtheden.

℞. Rad. Althææ unc. j.

Liquiritiæ drach. ij.

Fol. Malvæ M. j.

Sem. melon. unc. f.

Coq. ex aq. hordei in Colat. lib. ij.

Diffolve

Syr. papaver. errat. unc. ij.

Oc. Cancr. crud. contuf. drach. j.

MS. Hier van drinke hy drie of viermaal des daags zes oncen.

of

℞. Aq. fragariæ,

Portulacæ,

Rosacæ an. unc. j.

Prophylact.

Cinnamom. an. unc. f.

Oc. cancr. crud. contuf. scrup. j.

Laud. opiat. gr. ij.

Syr. Althææ Fernel. unc. j.

MS. Dit drinke hy lepelswijs.

In koude oorzaken en gematigtheden.

Daar is niets uitnemender dan ons *Spiritus Antinephriticus*, welkers beschryving ik u hier geve:

℞. Radic. Ononid.

Saxifrag. alb. an. unc. j.

Liquirit. unc. f.

Sang. hirci. drach. vj.

Oc. Cancr. contufor.

Nucis moschatæ,

Cinnamom. an. unc. j.

Croc. Oriental (o). drach. iiij.

Garyophyllor. drach. ij.

Terebinth. Argentinensis unc. xvj.

Spiritus Vini Malvatici lib. v.

Concisa & Contusa stent infusione per 14 dies; postea per B. M. destillenrur.

Het dosis is een of twee lepelen nugteren; twee of driemaal des daags, na de nood vereischt, in te nemen. Voor de lekkere zal het gemaatigt worden met *aq. Petroselinis*, of *graminis*, en suiker.

In allerley slag van 't opstoppen der pisse zijn de gecalcineerde eyerschalen, twee scrupelen of een viendeel loots ingenomen, boven alle andere middelen de beste. De *Conchenille* der Verwers, die uit West-Indien gebracht word, in Rynschen Wijn tot een scrupel ingenomen, is wel een sagt en zoet middel, maar van een groote kragt (*p*).

IX. *Aanmerkingen*. I. Johannes Dailly, Koopman en Kerkmeester van de Fransche Amsterdamsche Gemeente, een man door sijn vroomheid by een ygelijk bekennt en bemint, had eenige maanden lang nagt en dag bloedig, etterig, en stinkend water gemaakt. Hy bewaarde verscheide steenkens, die hy geloost hadde. Hy had in soo een langen tijd geen quartier uurs kunnen rusten. Als ik daar geroepen wierd, had hy in twee dagen geen afgang gehad: ik schreef hem dit zagt laxerend middel voor:

℞. Syr. de Chicor. cum Rheo,

Ros. sol. cum Senna,

Diacnic. an. unc. j.

Oc. Cancr. præparat. scrup. j.

Aq. graminis q. s.

MS. F. Haustus.

Hier

(o) Sommige Chymisten seggen stoutelyk, dat de kragt van den Saffraan in de distillatie niet optrekt: maar zy zijn bedrogen; ik kan door ondervinding het tegendeel getuigen, dat de geest van Saffraan geen minder kragt heeft, als of men de Saffraan

zelfs innam; want zy behoud de selfste smaak, reuk, en kragten, als de Saffraan selfs.

(p) De volgende emulsie word van eenen vermaarden Geneesoeffenaar gepreesen:

℞. Sem. 4. frig. major.

mund. ana dr. j. f.

Sem. violæ purpur.

Saxi-

Hier ging hy viermaal overvloedig van af. Des anderen daags en veele volgende dagen heeft hy met groot voordeel gebruikt het bovengemelde *decoctum Malva*, gelijk ook de mengeling of *mixtura antinephritica ex laudano opiato*. Eindelijk nam hy tweemaal des daags tot 8 druppelen het *Balsamus Sulphuris anisatus* in, en hy is ten vollen geneesen.

2. M. Gaillard, als op sijn sterven leggende, is door de zelve middelen gesont geworden, na dat hy, van eenige landlopers seer ellendig geplaagt zynde, niet dan stinkenden etter door den watergang geloofd hadde.

3. Zeeker arm man had dertig jaren lang, gelijk wy zelfs uit sijnen mond gehoord hebben, aan een Nierwee en * beswaarlijk watermaken ziek gegaan. Overleden zynde, heb ik het doode lighaam geopent, en de gantsche selfstandigheid der slinker Nier verteert bevonden, ja soo, dat'er niets, dan het vlies overgebleven was, maar veel dikker, als het gemeenlijk is (q).

* *Dysuria.*

Het

Saxifrag. ana dr. ij.

Nucleor. persicor.

drach. iij.

Cum. f. q. aq. ononid. & saxifrag. f. petros. F. Emulsio ad. unc. xij. edulcor.

Syr. violat.

Quinqué rad. an. dr. vj.

Misce.

(q) Een Man 60 jaren oud was zeer lang met Nierenweën bezwangert, en somtijds met seer steekende en als snijdende pijn gequelt; somtijds maakte hy weynig en raauw water, en dat met groote pijn: somtijds wederom wat meer bloedig water,

met groote verlichting, somtijds ook wel etteragtige: hy konde niet wel slapen, hy had een afkeer van 't eeten; somtijds met walging en braken van galagtige vogtigheden, en altijd byna een verstopte Kamergang: hy wierd sand en verscheide kleine steenkens quijt: Wy schreven hem somtijds een versagtend laxeerend en pijnverliggend Clysteer voor, daar hy altijd veel taaye slym te gelijk met verharden afgank door quijt wierd: waar door de pijn veel verligte, hy maakte dan ook veel onklaar water, 't welk som-

somtijds nogtans bloedig was? somtijds gebruikte hy een laxeerend middel van versch uitgetrokken cassia, syrup. diacnicu, &c. 't welk de wegen ook glad maakte. Daar na gebruikte hy het apozema van Forrestus, 't welk op dese wijs eenigfints verandert wierd.

R. Cicer. rubr.
 Hord. mundat. ana unc. ij.
 Sem. violar. purpur.
 Papav. alb.
 Urticæ,
 Malvæ an. unc. f.
 Ocul. cancri contus. & in
 petia ligat. dr. ij.
 Bacc. junip. unc. j.
 Ficus ping. num. ix.
 Sebest. num. vij.
 Fruct. alkekeng. num. iv.
 Glycyrrhif. ras. drach. vj.
 Coq. in lib. iij. aq. comm. in
 colatur. lib. ij.
 dissolve
 Syr. papav. errat.
 Quinque radic.
 Diacnicu ana unc. j. f.
 Spir. sal. armon. scr. ij.
 Misce.

Hier dronk hy twee a drie-maal daags een teugken af, daar twee druppelen balsami sulphur. juniperin. ingedruct wierden, waar door hy veel kleine steenkens quyt wiert.

Als hy nu met zeer groote pyn aangetroffen wierd, zoo

gebruikte hy deese volgende emulsie, en dat met groot voordeel.

R. Hord. mund. ad crepaturam
 coct. unc. ij.
 Amygd. dulc. mund.
 Sem. violar. purpur.
 ana unc. f.
 Papav. alb. dr. vj.
 Cum f. q. aq. hordei F.
 Emulsio ad unc. xx.
 addend.
 Syr. diacod.
 Papav. errat. ana
 drach. vj.
 Misce.

Ten laatste schreven wy hem de volgende mixtuur voor.

R. Aq. petrosel. unc. ij.
 Fœnicul.
 Theriac. simplic.
 ana unc. j.
 Acet. distill. unc. f.
 Oculor. cancri dr. j.
 Ol. granor junip. gut. vj.
 Spir. nitri dulc. scr. j.
 Laud. opiat. gr. ij.
 Syr. quinque radic. unc. j.
 Misce.

Dit bequam hem zeer wel, en wierd somtijds nog wel sand en kleine steentjes quijt; maar wierd niet geneesen; dog als de pijn haar weder verhefte, soo gebruikt hy de genoemde Emulsie of mixtuur met groote baat.

Wy souden hier nog wel meer aanmerkingen bydoen, indien

Het Colijk kan zoo wel uit het voorgaande, als uit dit Hoofstuk genezen worden (r), daarom ga ik het zelve, 't welk ik anders misschien niet zoude gedaan hebben, nu voor by, om dat ik den tijd niet vergeefs zoude schynen te verquisten.

indien de Geneesmiddelen, die daar in gebruikt zyn, in onze aantekeningen over dit Hoofstuk niet verhaalt waren.

Wy prijsen een iegelijk de spiritus sal. armoniac. aan voor een byzonder middel met Rijnsche Wijn, of met een pisverwekkenden geest, &c. ingenomen, om dit gebrek zoo wel voor te komen als te geneesen; als men namelijk d'algemeyne dingen (indien de steenkens brokkelig zyn) voor af gebruikt.

(r) Ziet het onderscheid tusschen het * Darmwee Colijk, en Nierwee cap. 7. p. 169. en cap. 8. p. 176. en 177.

* *Volvulus.*

Wy hebben in 't Colijk, na een versagtend en wiadbreekend Clysteer, met groote baat de volgende mixtuur gebruikt. (Maar merkt dat de pyn na 't gebruik van een a twee lepelen van dese mixtuur haar somtijds verheft, maar daarna evenwel stilt.)

R. Aq. menthæ,
Cortic. citri an: un. j. f.
Vitæ matthiol. unc. j.
Laud. opiat. gr. iij.
Spermat. ceti scrup. f.
Ol. cort. aurant.
Macis still. ana gutt. iij.
Spir. nitri dulc. gut. xv.
syr. foenic. unc. j.
Miscæ.

IX. HOOFSTUK.

Van de Verstikking of opstijging der Lijfmoeder. (Uteri suffocatio.)

DE Verstikking der Lijfmoeder (a), valschelijk met desen naam geteekent zynde, word door regen Scheur-

(a) Zommige noemenze suffocatio hypochondriaca, dat is bovenzydebuykze verstikking van de voornaamste bescha-
digde

Scheurbuiks middelen genezen; waar over gy ons boven beschreven Hoofdstuk van 't Scheurbuik zult dienen te lezen, en den zeer geleerden *Higmorus*, en het Hoofdstuk van de verstopte Maandstonden, 't welk terstont volgen zal.

X. HOOFD-

digde plaats, die zy niet meenen dat de lijfmoeder, maar de *bovenzydebuyken zyn.

De *naaste oorzaak* van dit gebrek stellen wy winden te zyn, en waassenen en dampen, die, ten aanzien van haar zuurigheid en wrangigheid, voornamelijk schade doen; de *verschovene*, het sap van 't ** *Alvleesch* [of wel van eenige andere *Klieren*] dat door zijn zuurigheid, en voornamelijk door zijn wrangigheid; of ook de scherper gal en het speekzel, die door haar slymigheid of overvloed, te gelijk of ieder op zig selven schadelijk zyn, en in de dunne darm verkeerdelyk opgisten of opzieden: door welke opzieding stygen daar, ten aanzien van de slym, tayer en dikker waassenen en winden na boven toe, maar ten aanzien van het sap des *Alvleesch* (of van eenig ander zuur sap) worden zy suur en wrang: doet hier de zes niet natuurlijke dingen by, die deze ver-

haalde tegennatuurlijke verschovene oorfaaken gaande maken of tergen.

Dat dit gebrek van de *Lijfmoeder* als van een verschovene of afgelegene oorzaak dik wils hangt, is buiten twyfel: als namentlijk het *Maandstondigbloet*, inde holle *kronkelen* van de *Lijfmoeder* stilsthoudende of opstoppende, verrot, en, met het gehele *Bloed* gemengt wordende, d'andere vogtigheden besmet

d'Onderscheiden. Dese *Verstikking* word van de § *hertwang* onderscheiden, doordien de *Pols* hier meest altyds nog gevoelt word, en dat hier geen koutzweet uitbreekt, nog het aangesigt soobleek niet is, maar veel eer gezwollen en roodagtig, en de *Zieken* met geen welriekende dingen geholpen worden: van een *Beroertheid*, datze hier gevoelen, als zy geprikkelt worden: van een *Vallendeziekte*, dat hier in den eersten aanvang altyd geen

* *Hypochondria.*** *Pancreas.*§ *Syncope.*

tekkende bewegingen by sijn, en dat zy na de verheffing meest nog heugen, 't geen'er ondertusschen geschied is, nog hier geen schuim uit de mond bruift, maar in vallende ziekte meest altyd (ziet lib. 1. cap. 1. §. v. p. 14) van een * Slaapkoorts, door dien hier geen Koorts is.

De Kenteekenen. In de bovenzijdebuiken is een stekende, en gelijk als snydende pyn, gerommel, en opspanning des buiks, een walging, braking, rōdigheit der koonen, dog somtijds zyn zy ook wel bleek, somtijds is de Pols ook wel minder, en nu en dan ongelijk, daar komen zuure en wrange oprispingen by, bywylen ook wel die bitter zijn: de racchen worden met gevaar van slikken en worgen toegetrocken; daar is een benaauwde adembaling, in sommige heeftze geschenen geheel weg te sijn; de Kamergang is gestopt, daar is een stekende opspannende pijn des hoofts, en een suizeling by, een bedwelmt gezicht, pyn voor't hert, of veel eer in de Maag, de lust tot eten is minder somtijds vergaatse geheel, of word bedorven; ja somtijds is'er wel een grooten lust (en dan is'er een zuivere en niet slymerige vogt in de

Maag) tot eten, maar zeer zelden.

De Voorteekenen. Dit gebrek is zelden dodelijk, maar in't gemeyn langduurig, en somtijds quaad om te genezen: maar het neemt de Zieken somtijds, als'er zwaare toevallen by slaan, ook wel weg: in de bedaagde word het moeyelijk genezen: in de jonge Lieden houd het veeltijds op, als zy getrouwt sijn, of beginnen te baren: In de swangere en Kraamvrouwen is het seer gevaarlijk. Hippoc. *sect. 5. aphor. 37.* zegt, dat als de Vrouwen in de Verstikking der Lijfmoeder niezen, sulks seer goet is; de rook van een uitgedane keers kan ligtelijk deze Ziekte verwekken, als ook de reuk van Muscus, Zivet, en ook wel van Kaneel, &c.

De genezende aanwijzigen.

Men moet de waassenen en dampen doen verdwynen, de suure en wrange vogtigheden veranderen: de scherpe gal matigen, het taaye speekzel verdunnen, indien het alleen overtollig is, ontlasten, en voornamentlijk door ** quyluittrekkende middelen.

De genezing. In de verheffing sijn de wryvingen, en bindingen der Ledematen seer goed, als ook 't pynlijk prikken of steken.

* *Lethargus.*

** *Apophlegmatizantia.*

steken, het hard roepen, 't rukken en verschudden, niesmiddelen, Clysteeren, setpillen, koppen, 't bestrijken der hoofslapen en der neusgaten, 't roken met stinkende dingen, die meesten tyd veel vlugtig sout bevatten, en alle Geneesmiddelen, die den Sieken opwekken: 't Aderlaten prys ik niet, (ziet hier van Roderic. à Castro *de morbis mulierum*;) sommige houden daar veel van, onder welke ook is Philippus Hoegsterus in *suis observationibus*, die'er veele genezen heeft door 't Aderlaten in de voet.

Buiten de Verheffing sijn zoodanige middelen bequaam, die de vogtigheden, die in de hoedanigheid schadelijk zyn: veranderen, verbeteren: en de veranderde en verbeterde, met die te gelijk in overtolligheid schade doen uitdryven: de zweetverwekkende en waterafzettende middelen doen hier veel goeds, &c.

Cok zyn de Antihysterica of middelen tegens d'opstijging, die de Auteurs in 't xi. Hoofstuk van de verstopping der Maandstonden verhaalt, en alle die met een vlugtig zout verzien zyn, zeer bequaam.

Wy hebben de volgende mixtuur dikmaals met groot voordeel gebruikt.

℞. Aq. antihyster nostr. unc. ij.

(Ex fol. puleg.

Menthæ,

Rutæ ana m. ij.

Flor. lavend. p. ij.

Sem. levistic.

Baccar. lauri an. unc. ℥.

Myrrh. drach. ij.

Nuc. moschat. dr. j.

Vin. Gallic. pint. iij.

Misce, Distilleertze na een korte weyking door het balneum Mariæ.)

Aq. cortic. citri unc. j.

Theriac, simp. dr. vj.

Spir. sal. armon. scr. j.

Tinctnr. castor. dr. j.

Ol. succin. gur. iv.

Syr. artemis. dr. vj.

Misce.

Men moet van dese mixtuur somtijds een a twee lepelen gebruiken, of nu en dan de Zieke een lepel vol allenxken in den mond gieten.

De slapen des hoofts en de neusgaten raade ik met Ol. succini te bestrijken; of de Spirit. salis armoniac. onder de neus te houden.

Somtijds mengte ik by dese mixtuur een a twee azen laudan. opiat. (en dat na Hippoc. meening, die in dit geval dat het sap van Heulbollen voorschrijft, *lib. 2. de morbis mulier*

lier. text. 87. p. 610.) en dat met geen ongelukkigen uitflag.

Wy hebben dezelve mixtuur zomtijds ook wel, na de verscheydentheid der toevallen, wat verandert: by voorbeeld; als wy een hitte des geheelen Lighaams in een roodigheid der wangen vernamen, zoo mengden wy in plaats van Spir. fal. armoniac. en ol. succini Spirit. nitri. dulc. (welke Spiritus de winden niet alleen uitdrijft, maar ook de scherpe gal matigt) drach. f. daar onder.

Indien 'er een koude over het gantsche Lighaam, en een bleekigheid des aangezichts was; zoo lieten wy de geseyde mixtuur ol. macis distillat. gut. iij. mengen.

Indien de Zieke voor de Verheffing seer swaarmoedig geweest is, en met een harde

Kamergang, en een benaaude keel, so laat ik daar Spirit. fal. armoniac. drach. f. by doen.

Ik schryf *buiten de verheffing*, na de genoegzaame bereiding der schadelijke yogtigheden, ook zweetmiddelen, pisverwekkende en purgerende middelen voor: en dikmaals ook * waterpurgerende middelen, met eenige byzondere en eygene middelen gemengt; wy hebben dit volgende poeder ook zeer goed bevonden.

- ℞. Resinæ jalapp.
- Diagrid. ana gr. iij.
- Mercur. dulc. gr. iij.
- Tartar. vitriol.
- Sal. armon. an. gr. vj.
- Ol. macis. stillat. gut. ij.
- M. F. Pulvis.

Ik doe hier geen aanmerkingen by, om dat de bescheide Lezer de zelve in de geneefing genoeg kan afnemen.

* *Hydragoga.*

X. H O O F T S T U K.

Van de Lijfmoederbreuk. (Hernia Uterina)

DE *Lijfmoederbreuk* kan ik naar mijn gewoone wys niet beschrijven, om dat haar d'Ouden verkeert uitgebeelt hebben, 't welk ik ongaarne zeggen moet; nogtans staat het ons toe, op het gemeene beste

M

meest

meest te letten. Ik worde tegen mijnen dank gedwongen haar dese dwalinge te verwyten, om dat zy zodanig een gebrek Lijfmoederbreuk genaamt hebben, 't welk noit een Lijfmoederbreuk geweest is: want dit gebeurt byna noit, of zeeker seer selden, 't welk ik ook voor henen in mijne Heelkonst vermaant hebbe. De Lijfmoederbreuk dan soo gemeenlijk genoemt, en is niet anders, dan een verslapping van het voorste vlies der Schamelheid. Dit vlies is niet alleen rimpelig; op dat het de roede omvatten soude, om het zaat deste beter tot de Lyfmoeder over te brengen, maar op dat het ook, ten tyde der baaring, het kind van sijnen last deste rasser verlossen soude, 't welk seer naauwkeurig aan te merken staat.

Zy word in 't begin ligtelijk door 't zamentrekkende middelen genesen, en indien 'er koudvyer gevreeft wort, zoo kan men het vlies sonder levensgevaar, of vreesse van te veel bloedstorting, uitsnyden. Zier hier in weinig woorden der selver gantsche genesing (a).

Dit is nog aanmerkenswaardig om aan te teekenen, dat de Nederlandsche Huisluiden de Biggen, drie maanden oud zynde, de geheele Lyfmoeder uitsnyden, en d'opening maken in de slinker zyde, en d'aderen en hertadere binden op die selve wyse, als wanneer wy de Honden de Milt plegen uit te nemen. 't Is vermakelijk te zien, dat de Honden, de Milt uitgenomen zynde, terstont heenen loopen, de wond lekken, en melk of water, dat men haar voorzet, inslobberen. Tot nu toe hebben wy 'er ses geopent, maar geen dan

d'eerste

(a) Die een wijlduftiger en heel naauwkeurige genesing nastien wil, die leeze de Heelkonstige aanmerkingen van de Vrouwegebreken, die

Henrik van Roonhuisen, een zeer geoessent Heelmeester tot Amsterdam, beschreven heeft.

d'eerste is gestorven, en dat door onse eigene onervarentheid; de overige sijn even gulfig, en loopen als of zy de Milt niet misten (b).

Het geene ik boven van de Verkens zeide, heb ik meer dan eens gezien. De Boeren doen sulks, op dat sy niet ontfangen, en alzo te vetter worden souden. In dezer voegen worden de Katten, en andere Beesten gelubt.

<p>(b) Wy hebben somtijds wel Honden opgesneden, om de Milt daar uit te nemen, en een aanmerkelijke zaak in een Teef waargenomen, die de Milt uitgenomen, en weder genezen was: namentlijk, datse na een jaar tijds ritsich wierd, en hoe-</p>	<p>welze twee of driemaal met andere Honden gespeelt had, zoo bragtse noit jongen voort: waarom sommige de Milt een kragt toeschryven van een bequaam Bloed tot de voortce-linge te bereiden.</p>
--	---

XI. H O O F T S T U K.

Van de verstopping der Maandstonden.
(Mensium Supressio.)

I. **D**E *Verstopping der Maandstonden* is der selver verhinderde vloed.

II. Het *Beschadigde deel* is de Lyfmoeder wel, maer de Maag word niet alleen ook tot medelydentheid getrokken, maar, soo veel als ik heb kunnen merken, so is zy de voornaamste oorsprong van dit gebrek.

III. *d'Oorzaak* is een dikke en lymige vogtrigheid, die van de Maag tot de deelen en kleine Vaten overgevoert is, en den natuurlyken vloed aldus opstopt. De Maandstonden kunnen ook opgestopt worden uit ledigheid en gebrek van bloed (a); dog dit gebrek ont-

M. 2

staar

(a) Als ook wel door overvloed, gelijk in de plethora.

(b) De

staat ook van die lymige en vastklevende vogtigheid, die de *Gyl-en bloedmaking bederft. Zy worden ook door een sluiting der Lyfmoeder opgehouden (b).

IV. *d'Onderscheiden.* Deze ontstaat uit d'engheid der vaten, en d'Ander van een dikke vogtigheid; de Derde, uit gebrek van Bloed; de Vierde, van wegen een sluiting der Lijsmoeder (c).

V. *Kenteekenen.* Het bloed loopt met een ongeregelde beweging door de Herraderen, en ontlafte sig dikwils door de oren, neus en mond (d). Sy walgen en braken en sijn hongerig na ongewoone en oneetbare spysen. Sy sijn bleek, en koortsig, veele hebben een Buikloop, eenige den witten Vloed. Menigmaal schynen sy te verstikken, en seggen en meenen, datse een stok in de keel

* *Chylificatio.*

(b) De * beginnende oorzaken van dit gebrek sijn meestendeel de koudigheid der Lugt, des Waters, en der Vloeden, &c. die de voeten beschadigen, en tot de buikdoordringen, als ook groote onsteltenissen des gemoeds, en schielijke droefheden, &c. die de Vrouwen overkomen, en voornamelyk als de stonden op handen sijn; als ook het gebruik van eenig voetsel of van eenige geneesmiddelen, of eenige anderet'samentrekken-de dingen, die de stonden opstoppen.

(c) Daar worden nog meerder onderscheiden van d'oorzaken genomen, die in de der-

* *Cause procatartica.*

de afdeeling verhaalt sijn. Indien de verstopping door 't swanger sijn voortkomt, zo is'er geen pijn (na Hippoc. ge-tuigenis, *lib. de natura pueri tit. vij. pag. 137.*) en de Vrouwen veranderen weinig in haar hertstochten, behalven in droefheid: behouden de natuurlijke koleur haars lichaams, de toevallen nemen meestentijds dagelyks af; sy vernemen ook een beweging en een gevoel van 't Kind in de derde maand: het aangesigt van de swangere is of natuurlijk of seer vervallen; maar in de siekgaande is het meestendeel gezwollen en seer bleek.

(d) Somtijds door de Blaas

maar

keel en in den slok darm hebben. Dat het teeken, 'twelk Hippocrates van de Melk der borsten geeft, zeeker is, onken ik. De Nieren sijn pijnlijk (e), en worden getrokken.

VI. Voorteekenen. d'Opstopping der Maandstonden, uit de sluiting der Lijfmoeder ontstaande, is zonder gevaar, sooze maar aangewesen kan worden, 't welk ik gesien hebbe, en weete. Die uit een lymige vogtrigheid voortkomt, valt alderzwaarste te genezen; gelijk ook, die uitgebrek van bloed voortkomt: want sy erkent een en de zelvige oorzaak. Van de engheid der Vaten maake ik niet veel werks, want zy worden menigmaal van selfs geopent, insonderheid des Zomers (f).

M 3

VII. Ge-

maar dan stolt het bloed ligtelijk in de Blaas, en verwekt verscheide quade toevallen.

(e) Daar is ook een gedurige, en seer hevige hooftpyn (na C. Celsus getuigenis lib. 2. cap. 59. *Als de Vrouwen, segt hy, haar stonden niet hebben, krygen sy nootsakelyk groote pyn in't hoofd*) die klopping of een beswaartheid aanbrengt. De lendenen kloppen; daar is een loomigheid des geheelen lichaams, krimpings en opswelling des buiks, geen trek tot eten; nu worden sy heet, dan weder koud; het ademhalen valt haar benaauwt; de pis is meestendeel bleek, raauw, somtijds ook wel vierig en brandig.

bloeds komt, word ligt genezen; maar geensints die uit een litteken der Lyfmoeder ontstaat, 't welk na enige sweren of wonden, &c. overblyft. Veele vallen door de verstopping de stonden in een swaarmoedige uitfinnigheid (gelyk ik tweemaal waargenomen hebbe) daar ontstaan somtijds uit de verstopping der stonden seer sware gebreken; namelijk, een quade gematigheit, watersugt, pyn voor 't hert, hertvang, hertklopping, dulligheid, gigt, (gelyk Hippoc. segt *aphor. 29. sect. 6.* Suifeling, Vallende siekte, Beroertheid, &c.

Hippoc. 33. *aphor. sect. 5.*

(f) Die van overvloed des segt aldus. *Als 'er bloed uit de*

VII. *Genezings aanwijzingen.* De dikke vogtigheit moet men verdunnen, en daarna door de stoelgang uitleiden; want ik prijs de braaking, tegens het gevoelen van veele, gantsch niet. De bloedmaking moet men bevorderen; de enghheid der wegen openen, gelijk ook de sluiting der Lijfmoeder (g)

VIII. *Genezing.* De middelen, die de stonden bevorderen, houden alhier de voornaamste plaats. Daarna volgen de purgeermiddelen (b), die in de (2) slymige sterker moeten zyn. De Bloedrijke moet men een Ader openen, maar niet dan op de (2) Enkelen. De (3) Zydebovenbuik sal men met eenen gordel toe rygen. Stinkende rookingen zyn seer nut, en somtijds ook wel Klysteeren (i). 't Byslapen schijnt tot de geneefing niet veel

(1) *Pituitosi.* (2) *Tali.* (3) *Hypochondria.*

De neus vloeit in de verstopte Maandstonden, dat is goed. 't Zelfde zegt C. Celsus lib. 2. cap. 8. pag. 69. siet ook by Hippocrates de morb. mulier, en Roderic. à Castro, en L. Riverius, lib. 15. cap. 2. pag. m. 181.

(g) Men moet het zuure en wrange veranderen, en het bloed, 't welk door het suure eenigzints gestolt is, verdunnen: en de verschovene oorsaaken, indien 'er die by zyn, wegnemen; de hertstogten myden, &c.

(b) Na Hippoc. leer, sect. 5. aphor. 36. Indien de vrouwen, zegt hy, bleeke stonden hebben, die niet op haar tyd en wij voortkomen, die moet men

purgeeren: de rookingen met speceryen sijn ook goed. Na den inhoud van Aphor. 28. sect. 5. doet de rooking met speceryen de stonden voortkomen.

De zachte zweetmiddelen zyn ook bequaam, met eenige eygene of bysondere middelen gemengt; dog niet als de stonden op handen zyn, of in de vloed zelfs.

(i) Voornamentlijk die heel warm gezet, en lang ingehouden worden, waar door het slym niet alleen gesmolten, maar de wegen ook ontlast, en de vaten geopent worden, daar de stonden dan somtijds kort op volgen: uitteerlijk sijn de plaatsmiddelen

veel te doen, want daar zijn 'er, die sig hier door erger bevinden. Lieffelijk riekende dingen moet men aan de schaamdeelen te werk stellen: aan de beenen Laatkoppen en bindingen.

Geneesmiddelen tegens de Opstijging. (Antibysterica.)

R Adices Angelicæ, Bryoniæ, Gentianæ, Imperatoriæ, Meu, petasitidis, Zedoariæ, Galangæ (l). Folia Sabinæ, Melissæ, Artemisiæ, Pulegii, menthæ, rutæ, Majoranæ, Salviæ (m). Semina dauci, levistici. Baccæ lauri, juniperi, Afa foetida, Castoreum, Myrrhæ, Succinum, Bitumen, Pix. Ungula alcis, Pennæ perdicum. Aqua hirundinum, Anhaltina, Mynsigti, Sennerti, Crollii. Tinctura castorei, baccarum Juniperi, croci, lunæ, antimonii. Camphora. Ol. (n) menthæ, succini, rutæ, Tartari foetidum. Balsamus Sul-

M 4

phu-

en warme stoovingen zeer vorderlijk.

(l). Als ook rad. aristoloch. rotund. curcumæ, enul. campan. eryngii, quinq. aperient. als ook flor. cheiri, hyperic. stœchad. spicæ, calendulæ.

(m) En ook fol. matricar. calaminth. mont. Mercurial. fraxinell. ægrimoniæ, serpilli, organi, &c.

Van gelijken is ook dienstig de foeli, notemusschaat, kruitnagelen, kaneel en staal, en verscheide middelen, die daar van gemaakt worden; want het staal verdunt de slym niet alleen zeer uitneemend, maar trekt de suurigheid seer kragtig byeen.

(n) Als ook de gedistilleerde Oly van Zeveboom, die de stonden alderkragtigt verwekt; maar merkt, dat gy dien geen verdagte ingeeft. Als ook Oly van Kaneel, van Angelica, caryophyll. &c.

Spir. sal. armoniac. sal. volatile urinæ, fuligin. succin. cornu cervi; item sal fixum artemisiæ, rutæ, tartari vitriol, &c.

Hier word het Elixir van D. J. Michael, Geneesoffenaar en openbaar Professor tot Leipsich, zeer gepreesen; welkers beschryving dusdanig is.

184 *Van de verstopping der Maandstonden.*

phuris, Uterinus Schroderi. Tragæa Histerica Querc.
Faculæ bryoniæ, Aronis. Trochisci de myrrha pro sus-
fitu. Emplastrum de Galbano, matricale, &c. (p)

℞. Castorei unc. f.

Sal. Armoniac.

Succini volat. an. drach. ij.

Spiritus Vini rectificat. unc. f.

Vini Rhenani Falerni unc. vj.

Infundantur per noctem Colaturæ unc. f.
detur pro una dosi.

of

℞. Herb. artemis. m. iij.

Mercurial.

Majoran.

Salviæ,

Puleg.

Rorismar. ana M. j.

Flor: calendul.

Hyperic.

Salviæ,

Spicæ ana p. iij.

Cheiri m. j.

Rad. Levistic.

Aristoloch. rotund.

Rub. tinct.

Angelic. ana unc. j. f.

Bacc. Lauri unc. ij.

Cassæ Lignæ veræ

unc. j. f.

Sem. Levistic.

Nasturt.

Eruçæ,

Melissæ ana. dr. ij.

Croc. opt. unc. j. f.

Antophyll. unc. j.

Incisa & contusa irroren-

tur Spirit. hermaphrodi-

tico ex minerâ Martis &

Veneris, addantur.

Splen. boum num. viij.

Extrahatur Spiritu melissæ
& pulegii.

(o) Angelus Sala in *Anato-*
mia essent, vegetabil. sect. 4.

*cap. 3. p. m. 29. prijst de **

steekpillen van Elleborus ni-

ger uittermaten seer; die hy

op deze volgende wyze be-

schrijft.

℞. Ellebor. nigri scrup. j.

Excipiatur nodulo se-
riceo.

F. Pessus.

Die men zomtjids verande-
ren moet.

Merkt; datmenze niet te

lang moet inhouden, zy sou-

den een zweering verwekken.

Zommige schryvenze op de

volgende wijs voor.

℞. Pulv. fol. persicar. ma-

culos.

Sabinæ,

Trochisc. de myrrh.

Rad. Ellebor. nigr. an.

scrup. j.

* Pessus.

Cum

of

℞. Sal. Artemisiæ,
Succin.
Tart. virriolat. an. gr. iij.

Aloeslucidæ gr. xv.

Ol. Menthæ gut. j.

MS. F. Pil. Num. v. deaurentur pro unica
dosi, die men meermaals gebruiken
moet, of

℞. Gumm. Ammoniac. cum aceto præparat.
drach. f.

Castorei elect.

Myrrhæ rubr. an. scrup. j.

Sal Artemis.

Succin. an. scrup. j.

Tartar. vitr. gr. viij.

Extract. Catholic. drach. j.

Trochiscor. alhandal. gr. xii.

Ol. menthæ gutt. vj.

MS. F. Pil. num. 50. deaurentur (p).

De Zieke neme van deselvige 3 of 4 des daags nugte-
ren in. Zoo de Sieke, in plaats van Pillen, liever een
Poeder gebruiken wil:

M 5

℞. Sal

Cum f. q. gum. tragacanth.
in vino albo infus. mucila-
ginis F. Pessaria duo.

(p) De volgende zyn ook
seer bequaam:

℞. Massæ pilul. foetid. maj.
drach. j.

Gumm. sagapeni aceto
præpar.

Myrrh. optim.

Sal volatil. armoniac.

ana drach. f.

Tartar. vitriol.

Croci optim.

Castor. ana gr. xv.

Extract. rad. gentian.

Sabin. ana

scrup. f.

Elleb. nigr.

scrup. j.

Ol. still. macis.

Menthæ ana

gut. iv.

M. F. Pilul. num. 60. men

moetze vergulden: Het
dosis is al eens.

(q) Zom

186 *Vande verstopping der Maandstonden.*

℞. Sal. Artemisæ, fraxini,
Succini, an. gr. XII.
Tart. vitriolati gr. vj.
MS. pro una dosi.

't Is van een zeer groote kragt.

of

℞. Rad. Calamenthæ unc. j.
Fol. Sabinæ drach. x.
Menthæ P. j.
Sennæ drach. vj.
Agaric. trochiscat. drach. iiij.
Turbith. elect. dr. v.
Oc. Canc. crudor. contusor. unc. f.
Garyophyllor. drach. j.
Sem. dauci drach. ij.
Coq. ex aq. hordei; Colaturæ unc. xxx.

Dissolve.

Syr. diacnic. unc. ij.

Salis Armoniac. drach. j.

MS.

Sy drinke hier alle morgen 6 oncen van.
Onderwylen gebruikte zy rookingen van *Troscisc. de Myrrha*, en *Patryzeveerkeus*, &c. (q)

of

℞. Castorei drach. j.
Asæ foetid. drach. f.
Caphuræ scrup. j.
MS. F. *Nodulus*.

De

(q) Zommige pryfen in 't uitterste gevaar, als d'algemeine voorgegaan zyn, dit volgende; (Siet *Hartmannus Prax. Chimiatr c 219. §. 19.*)

℞. Scor. regul. antimon.
unc. iv.

Coq. in lixivii. f. q. ex cinerib. artemisæ cum aliis herbis specific præpar. ad extract. rubedinem, Colatura ℞. unc. vj. adde.

Vini malvatic. salviæ & sabinæ antea infusi unc. ij.

Misce.

Giet

De medicynale Wynen , uit de bovenbeschrevene middelen toebereid , worden alhier tegen een slymige gematigheid seer gepresen.

IX. *Aanmerkingen.* 1. Een Vryster van 25 jaaren , meer dan tien maanden met een verstopping der Maandstonden geplaagt sijnde , was bleek , walgagrig , en klaagde seer van pyn in den (1) Sydebovenbuik , en , gelyke meest alle doen , in de slinker. Haar overquam , gelijk veele anderen gebeurt , ook (2) trekkingen der Ledematen , dewelke seer veel verschillen van die eigentlijk soo genoemd worden. Daarna was sy gantsch slaauhartig. Ik heb haar driemaal met dese Pillen gepurgeert.

℞. Massæ pilul. Aloëphangin.

Major. scrup. j.

Sal. Succini ,

Armoniac. an. gr. iv.

Refinæ Jalappæ gr. vj.

Ol. majoran. gutt. j.

MS. F. Pil. Num. vj. deaurentur.

Dese pillen ingenomen hebbende , is sy in korten tijd genezen.

2. Een andere Dogter had veele jaaren aan een verstopping der Maandstonden en een uitdrogende Koortse , die haar ook de dood aan dede , siek gegaan. Het dode lighaam geopent zynde , vonden wy in het Darm-scheel verscheide (3) Spekgezwellen , die van een dik (4) Water haaren oorsprong genomen hadden , en in de slinker zyde als een grooten sak , vol van geroerde , slymige , en meestendeel bloedige stoffe (r).

XII. HOOFD-

(1) *Hypochondrium.* (2) *Convulsiones.*

(3) *Steatomata.* (4) *Lympha.*

Giet hier van twee lepelen op rook met schrydende beenen een gloeyende Keysteen , daar ontfangen zal.

van men den optrekkenden (r) Een Vryster van ontrent

188 *Van de verstopping der Maandstonden.*

20 jaren, slymig, swaarmoedig, kreeg uit een quelling of droefheit een verstopping der stonden, met een * verftikking der Lyfmoeder vergefchapt; fy walgde, nu had zy grooten lust, en dan geen lust tot eten; een verstopte Kamergang, bangigheid voor 't hert, en een dwalende Koorts. Zy wierd door de volgende middelen genezen.

℞. Rad. imperator.
 Dictamn. alb. ana
 unc. j.
 Acori unc. f.
 Fol. Artemis.
 Puleg.
 Calaminth. mont.
 ana m. f.
 Sabin. m. j. f.
 Sem. dauc.
 Sesel. ana unc. f.
 Bacc. junip. drach. v.
 Cinnam. acut.
 Cort. arantior. ana
 drach. ij.

Concisa & grosso modo contusa insuantur facculo, en gieter iv. pinten Fransche Wyn by.

Zy georukte hier tweemaal daags drie oncen van, daar 6 druppelen Spirit. sal. armonic. in gedaan wierden.

Na een bequaame tempe-

ringe der humeuren hebben wy haar eenmaal met de volgende pillen gepurgeert;

℞. Mass. pilular. foetid.
 maj. drach. f.
 Sal. volat. armonic.
 gr. vj.
 Ol. macis still. gutt. ij.
 M. F. Pilul. num. vij.

Een Vryster van 25 jaren oud, zeer slymerig, een wijltijds een bedorven lust of trek tot eten gehad, en alderhande raauwe dingen gegeten hebbende, kreeg in 't eerste haar stonden weyniger, die daarna geheel opstopten: met een loomigheid des geheelen lichaams, en een van zelfs opstaande vermoeitheid, een beswarende of swaar wegende hooftpijn, en een moeyelijke ademhaling, swelling der benen; zy was zeer bleek en altijd Koortsig: dese wierd door de volgende middelen genezen.

Vooreerst schreven wy haar de medicinale wyn voor, die in de voorgaande aanmerking beschreven is; daarna deze volgende insnydende, openende, en purgeerende medicinale wyn;

℞. Rad. aristol. rotund.
 Galang.
 Rub. tinctor.
 Bryon. an. dr. iij.

* *Suffocatio hypochondriaca.*

Ellebori nigri
unc. i.

Jalapp. unc. f.

Fol. Puleg.

Sabin.

Calam. mont. ana m. j.

Baccar. lauri,

Juniper. ana
unc. f.

Sem. levistic.

Fœnicul.

Cinnamom. acut. ana
drach. ij.

Trochisc. alhand. dr. j.

Caryophyll. dr. f.

Tartar. crudi dr. j.

Concisa & contusa infu-
antur sacculo, en giet'er iv
pinten Fransche wyn op.

Na dat dit in een warme
plaats te weik gestaan had, zo
gebruikte zy daar om den an-
deren ochtend drie oncen van,
met 6 druppelen spir. fal. ar-
moniac.

Somtjds wierd sy met dese
volgende Pillen gepurgeert;

Rx. Aloës lucidæ unc. f.

Myrrh. rubræ,

Gumm. sagapen. aceto

squllit. dissolut. ana

drach. j. f.

Sal. armoniac.

Extract. Ellebor. nigr.

Rad. gentian.

ana scr. b. j.

Croci optim.

Tartar. vitriol. ana

drach. f.

Ol. stillat. macis,

Cort. citri

ana gut. iij.

Cum elixir propr. Para-
celsi q. f.

F. Mass. Pilularis.

Dosis à scrup. j. ad. sc. ij.

Zy purgeeren sagtkens, en
verwekken met een de ston-
den.

XII. H O O F T S T U K.

Van een zware Baringe. (Partus difficilis.)

E En *zware Baringe* is een toegesloote Doorgang
voor de vrugt (a).

II. De

(a) Sommige beeldenze uit /ryp of tydig Kind, die met
door een uitdryving van een /een groote moeyelijkheid, en
gevaar

II. De Beleedigde deelen zyn een te slappe of al te ingedronge Lyfmoeder, de dikke vliessen der vrugt, de schee en 't gemachtsbeen al te eng, 't Heupbeen al te droog, en derhalven te weinig wijkende.

III. d'Oorzaken zyn verscheiden. Het gebeurt menigmaal, dat de teere Vrouwen (b) voor de pijn vreesen, waar door zy dan grooter ween krygen, en spader baren. d'Engheid der wegen veroorzaakt veel swarigheds. Een swakke vrugt (c) komt de moeder selfs niet te hulp. Het voedende (1) Water te weinig zynde (want het Kind word, na mijn meening, zo wel door de mond, als door de Hartaderen des navels gevoed) maakt de deelen, daar de vrugt door moet, niet slibberig genoeg. Door alle dese oorsaken komt de arbeid tot het baren op te houden.

IV. d'Onderscheiden ziet gy uit het bovengemelde.

V. De Kenteekenen moet men uit de Vroedvrouw verstaan (d).

VI. Voorteekenen. d'Engheid der wegen is seer gevaarlijk, insonderheid als het Kind grooter is, dan naar

(1) *Lymphus.*

ge-

gevaar des levens van 't kind, zelfs of van de Moeder, of van alle beide, vergeselschap is. Ziet by Roderic. à Castro *lib. 4. de morb. mulier, cap. 6. p. m. 457.*

(b) Of als zy door ziekte, en ontydige ween te maken, of door een al te groote ontlasting van bloed, of door purgatiën, diese verkeerdelyk gebruikt hebben, of die te sterk waren, verzwakt zynde, als dan de Baring niet kunnen verhaasten.

(c) Als ook wel een dood Kind; dan werd de Baaring te zwaarder, om dat de ween en de beweging van de Lyfmoeder, het middelschot, en de spieren des buiks of ophouden, of niet kragtig genoeg zyn.

(d) Dese sult gy by Roderic. à Castro zeer nauwkeurig beschreven vinden *lib. 4. de morb. mulier. cap. 6. p. m. 458.* en by Jason à Pratis *de parturiente & partu, cap. 2.* als ook by F. Ranchinus *tract.*

de

gewoonte; en dat het breede schouderen heeft. De slapheid van de rimpelen der Scheede doet hier veel schade; want de rimpelen sijn seer dienstig om de vrugt uit te leiden, en het mannelijke saad in te trekken. De vrugt, boven het (1) gemachtsbeen gelegen zynde, kan geen uitgang vinden, ten zy datse weder te rug gedrukt worde: want eer dit gedaan is, sullen alle de ween tot het baaren sonder voordeel zyn, en alle de middelen, die tegens de Gebreken der Lyfmoeder geschikt zyn, geen vrugt maar schade doen (e)

VII. *Genezingsaanwijzingen.* De slappe ween moet men opwekken; de Moeder en het kind versterken; d'engheid der wegen openen; het Kind indien het qualijk gelegen is, te regt brengen.

VIII. *Genezing.* So de verkeerde stant des Kinds door de hand der Vroedvrouw niet kan te regt gebragt worden, so moet men het helpen door de hand des (2) Heelmeesters, en de doode vrugt met haaken uithaalen, gelijk ik in mijn Heelkonst beschreven hebbe (f). De arbeid

(1) *Os pubis.* (2) *Chirurgus.*

de morbis antè, in, & post partum, p. m. 126. en 127. en by Nicolaus Fontanus lib. 4. de morbis mulier, cap. 2. p. m. 151.

(e) Hippocrates heeft verscheiden voorttekenen, sect. 5. aphor. 35. Indien een Vrouw die in een swaaren Arbeid zit, komt te niesën, dat is goed: 't zelve zegt C. Celsus, lib. 2. cap. 8. pag. 69. & aphor. 55. sect. 5. Als de swangere Vrouwen Koortsen krijgen, en sonder merkelyke oorzaak zeer nager

worden, die baren beswaarlijk, en niet zonder perykel, of een misgeboorte krygende loopen groot gevaar.

Ziet de voorttekenen by een vergadert by L. Riverius Prax. med. lib. 15. cap. 18. pag. m 296. en de voorge- noemde Autheuren.

(f) Zommige willen de Lyfmoeder opgesneeden hebben, als de Vrouwen geensins verlossen kunnen: daar T. Fiërus seer naauwkeurig van schrijft, *Controvers. Chirurg. tract.*

beyd tot het baren word bevordert door middelen, die hier onder beschreven sijn. d'Engheit der wegen moet door vervogtigende en versagtende Olyen geruimt worden. De Lydster overend staande, baart dikwils te ligter, maar dit middel sta ik niet ligtelijk toe. De rest laat men de Vroedvrouw bevolen.

d'Algemeene middelen, die de zware Baring te hulp komen, sijn byna alle Antihysterica, of tegen d'opstijging werkende, die in het voorgaande Hoofdstuk nagezien kunnen worden.

℞. Aq Antihystericæ unc. j. s.

Pulegii,

Melissæ an. unc. ij.

MS. dit zal zy lepelswijs innemen.

Met dit gemeen, en een yder bekend middel heb ik in de swakke ween zoo veel in arbeidgaande Vrouwen geholpen, en dat zooras, dat gy 't niet ligt gelooven zoud. De reden hier van, die ik seer bereid ben aan de goetwilligen te geven, behoude ik nu nog voor my zelve.

of

℞. Fol. Sabinæ,

Majoranæ an. P. j.

Schoenanthi,

Spicæ nardi Indicæ an. drach. ij.

Kookt dit in Wijn, of in drank, daar de Lydster meest aangewent is: In Colaturæ unc. xx.

Dissolve

Boracis Venetæ drach. j.

Sacchari albi parum.

MS. het dosis is v. oncen.

Ik pryze u Scheeps pik, en het poeder der nageboorte aan. Het dosis is scrup. ij.

IX. Aan-

tract. viij. p. 66. & seqq. & Chirurg. de affect. mulierum)
Henric. van Roonhuysen, obs. lib. 1.

(a) En

IX. *Aanmerkingen.* 1. De Huisvrouw van myn ge-
buur sijnde een rijk Koopman (ik zoude niet gaarne iem-
and in deze gebreken noemen) ging twee dagen lang
in barensnood, waar door dit teere vrouwtje soo verre
verfwaakt was, dat haar de Omstanders zeer weinig le-
vens toefchreven. Sy gebruikte in mijn tegenwoordig-
heit de boven-gemelde mengeling, en baarde terftont
twee kinderen, en bevond haar na dien tijd zeer wel,
gelijke nog doet.

2. Van de engheit der wegen kan ik niet anders
fchryven, dan dat ik'er vele door de hand des Heelmee-
sters (het kind namelijk dood zynde) zoodanig hebbe
fien helpen, dat zy daarna weder gelukkig ontfangen
hebben. Nogtans komen'er ondertuffchen veele om,
die te laat om hulp roepen, 't welk meesten tijd door de
fchult der Vroedvrouwen plag te gefchieden:

XIII. H O O F T S T U K.

Van al te groote Vloed der Maandftonden. (Mensium nimius fluxus.)

En onmatige vloed der Maandftonden is een tegen-
natuurlijke ontluiting, soo van de bloed als (1)
Watervaten.

II. Het voorname beledigde deel is de Maag; het min-
der voorname de Nieren; het laatste, de Lyfmoeder (a),
die veele voor desen, en misschien nu ter tijd nog wel,
heel anders als ik, het voorname beledigde deel noe-
men.

III. De Oorzaak (b) is, of een te weyagtig bloed, of

N

ech

(1) *Vasa Lymphatica.*

(a) En haar bloed- of water-
vaten.

(b) De naaste oorfaaken sijn
d'openingingen der vaten tegens
de

een te scherp (1) Water, maar insonderheid een dik Water (c).

IV. *d'Onderscheiden.* d'Een is wit, d'ander rood; anders verschillense niet, dan in trappen.

V. *De Kenteekenen* sal u de Lydster aanwyfen (d).

VI. *Voorteekenen.* De witte en bloedige Vloed, als se dikwils komt, en geduurig byblyft, brengt'er veele om 't leven; want by gebrek van voedzel vervallenze in een (2) Teering. Beide zynse seer lastig, en beletten het zwaar worden (e).

VII. Ge-

(1) *Lympha.* (2) *Hectica.*

de natuur. Deeze openingen geschieden of door 1. * *ontsluiting.* 2. § *doorbooring* of *doorsnyding.* 3. of ** *doorsweeting* of *doortrekking* der vaten.

d'Ontsluiting komt (gelijk de Autheur in dese afdeeling te regt zegt) of van een wey-agtig bloed, dat dun, en eenigfins scherp [siltig] is. De doorbooring van een scherp water [Lympha,] of van bloed, dat sterk uitberst, of scherp is, en ook wel van een uiterlijk geweld. De *doorsweeting*, van een al te groote slappigheid der vaten, en een openheid van derselvigens rok, en dun bloed, dat allenxkens door sweeten doordringt.

De verschovene oorsaaken zyn de ses niet natuurlijke dingen.

Doet hier het onmatig Venus gebruyk by, 't welk het

bloed te vlugtig en te dun maakt; ook winden (ziet Hippoc. lib. de starib. tit. 15. pag. 407.) de misgeboorte, de nageboorte te sterk of schielijk uitgetrokken wordende, als of 'er een gedeelte derselvigens nablijft, na Hippocrates seggen lib. 2. de morb. mulierum.

(c) Door 't opstoppen, en by gevolg oorzaak tot de scherpigheid gevende.

(d) Als gy van de meenigte des bloeds wilt oordeelen, zo let [ten zy dat deze vloed de eerste is] op de voorgaande vloed; ofze overvloediger en langduuriger als voor heenen geduurt hebben; en neemt voornamentlijk agt op de krachten en sterkheid.

(e) Die door *doorsweeting* geschied, is min gevaarlijk: door *ontsluiting*, gevaarlijker:

maar.

* *Anastomosis.* § *Diuresis.* ** *Diapedesis.*

VII. Gezings aanwijzingen (f). Men moet vooral op de Maag wel agt nemen; de dikke vogtigheid uitleiden, de weyagige en scherpe matigen (g).

VIII. Geneezing. Zoo gy de Maag niet zuivert, en van zyn dikke vogtigheid ontlast, zoo sult gy de Zieke niet genezen. d'Aderlating staat de toevallen tegen, en is derhalven dikwils voordeelig, maar doet niet tot d'oorsake Ik oordeel dat Laatkoppen op de Borsten gestelt (h), schadelyk sijn: ik houde meer van het binden der armen, wanneer men, om de dringende toevallen, te rugge trekken moet. Klysteeren gebruik ik niet, dan in geslote Kamergang; over al schryft men byna t'samen trekkende dingen voor, maar ik kan niet merken, dat dezelve vorderlijk sijn, ten zy dat het Lighaam wel gereinigd is, en dan zynzeten hoogsten noodig (i).

Geneesmiddelen, die zo wel de witte als bloedige Vloed der Vrouwen doen ophouden.

R Adices plantaginis, nymphææ, ireos nostratis. Fol menthæ, quercus, millesolii, cynoglossæ, vermicu-

N. 2

micu-

maar door doorbooring of doorsnijding aldergevaarlijkst. deeling beschreven hebben; genoegsaam bekend.

In de bedaagde en outwordende Vrouwen is d'overmatige vloed der stonden veeltijds ongeneesselijk, ja zelfs doodelyk; gelijk wy dikmaals gezien hebben. Veeltijds volgt er een Waterzugt, quade gematigtheid; en de Witte vloed, &c. na een langduurige en overvloedige verstopping der stonden.

(g) Men moet het bloed verdikken, en de al te groote vloed bedwingen, &c.

(h) Gelijk Hippocrates raad aphor. 5 sect. 5. en 11. popular. sect. 6 p. 710.

(i) In een al te groote vloed, uit een nagelate deelken van de nageboorte ontstaan, moct men middelhen gebruiken, die de nageboorte uitdryven; dog die met t'zamentrekkende Genees-

mid-

micularis. Flor. balauftiorum, rosarum rubrarum, Verbasci. Sem. agni casti majoris, coriandri, cannabis, papaveris albi, rutæ. Thus, Mastix, Terebinthina, Succinum, Camphora. Guajacum. Cortices granatorum, quercus, Corn. Cervi vel rasum vel philosophice præparatum. Ossa sepix, Spodium, Acacia, Corallia, Margaritæ, Lapis hæmatites, Lachrymæ sanguinis Draconis, Unicornu fossile. Ol. camphoræ, Terebinthinæ Tinctura Martis, Corallorum. Pilulæ mastichinæ. Rheum in substantia. Stercus asinum (1).

℞. Resinæ Jalapp. Agarici,
Extract. Rhei an. gr. v.

Ol. menthæ gr. ij.

MS. F. Pil. Num. iv. deaurentur.
pro una dosi.

of

℞. Sal. Succini,
Sang. draconis an. scrup. f.
Diagrid. gr. vj.

MS. F. Pulvis pro una dosi.

Het poeder van *Rhabarbar*, tot een vierendeel loots
ingegeven, doet vry wat goets.

℞. Cretæ

middelen vermengen. Daar
men de uitdryvende en bloed-
stempende middelen dan na de
gelegenheid en gewigtigheid
der sake vermeerderen of ver-
minderen moet.

(1) Forestus prijft het Poe-
der van zyn Leermeeſter Hil-
danus uitermaten zeer, 't welk
uit een Tortelduif. &c. bereid
is.

Het *Ufnea* of Mos, dat op
der doode Menschen Hooftpan

wast, steekt boven alle andere
dingen uit, het zy men 't in-
nerlijk of uiterlijk gebruikt.

Species diamartis Mynfigti,
diplantaginis, en de pilulæ
stypticæ des selven worden ook
geprezen: als ook Sperniole
Croſſii, tinctura lapid, hæ-
matidis, effentia sulphur, vi-
trioli, mumix, laudan. opiat,
voldoet byna ook alle * aan-
wyzingen.

(m) De

* *Indicationes.*

℞. Cretæ albæ Vulgaris scrup. j.
 Mastiches elect. drach. j.
 Succī acaciæ,
 Lachrym. sang. dracon.
 Mumix, Rhei elect.
 Corall. rubr. præparat.
 Oc. Cancr. crudor. an. drach. f.
 Terebinthinæ Venet. lotæ, sed nullatenus
 coctæ q. f.
 MS. F. f. a. Pil. magnitudine pisi minoris &
 aspergantur pulvere cinnamomi.

De Lydster neeme alle morgens tot een dosis hier
 vijf van in (m).

of

℞. Lachrym. sang. dracon.
 Oc. cancr. Præparat.
 Cretæ alb. vulg. an. gr. viij.
 Chalyb. præparat.
 Lapid. prunell. an. gr. vj.
 MS. F. Pulvis (n) pro una dosi, dat zy dage-
 gelijks innemen zal.

N 3

IX. Aan-

(m) De mixtuur, die wy
 lib. 3. cap. 1. van het Zyde-
 wee p. 77. b. voorgeschreven
 hebben, is hier ook seer goet;
 voornamelyk als men der agt
 azen campher by doet.

(n) Als ook het volgende:

℞. Rad. torment.

Bistort.

Sem. plantag. ana dr. j.

Corall. rubr. præpar.

Terræ sigillat. ana sc. ij.

Sacch. Saturn.

Camphor.

Flor. balauft. ana gr. vij.

M. F. Pulvis in 8 doses te
 verdeilen, en met rode
 Wyn te gebruiken.

In de al te groote vloed uit
 uit een overgebleven deelken
 der nageboorte is het volgende
 decoctum, of afzietfel seer
 goed, 't welk F. de le Boe Syl-
 vius seer prijst, en met groot
 voordeel gebruikt heeft.

℞. Rad. Bistort. dr. ij.

Herb. majoran.

Puleg. an. m. j.

Coq. f. a. ex. aq. & vini q. f.

in colat. unc. xx. dissolve.

Syn

IX. *Aanmerkingen.* 1. De Huisvrouw van *Willem van Ottinga* lag eenige dagen, van een te groote vloed der Stonden, seer siek te bedde; invoegen dat zy, mager, zwak, en bleek geworden zynde, nu scheen te sullen sterven. Zeer weinige, die met opstyging gequelt zyn, kunnen soere dingen verdragen, nogtans heeft zy haar by dit middel zeer wel bevonden; door 't welk de Vloed ophoudende, de Zieke tot haar vorige gesontheit quam.

℞. Mannæ Calabrin. unc. ij.

Crem. Tart. scrup. ij.

MS. in een sopken in te nemen.

2. De Huysvrouw van seker Koopman, die my een bysonder Vriend was, ging aan de witte vloed: Ik had de bovenbeschreve middelen gebruikt, en zy was hier door genoegsaam gesond geworden. Maar zy was seer wellustig, en at alles dat haar smaakte, zelfs Oesters, gezulte dingen, &c. waar van zy haar erger gevoelende, de hulpe van sekeren Landlooper verzogt heeft, die haar, ik weet niet door wat middel, zoo grooten quyling verwekt heeft, dat zy na veel uitgestaane pijn gestorven is.

Van

Syr. artemis. unc. j.

Aq. Cinnam. unc. f.

Misce.

Laat de Lydster tweemaal daags drie oncen hier van drinken.

Onder d'autterlijke middelen pryfen wy het volgende Liniment:

℞. Ung. comitiff.

Ol. mastichin.

Myrtillor. ana unc.

Sacch. Satur. dr. f.

Camphor. scrup. f.

M. F. Linimentum.

(o) Wy hebben te Leiden twee meiskens gezien, het een van zeven, het ander van ontrent twee jaren, die haar stonden hadden: maar merkt, dat het jongste na de derde maal gestorven is; maar het oudste nu al 6 maal de stonden gehad heeft, die alle maand seer net wederkomen, en dat verwonderenswaardig is, zoo blijft het gesont en wel te pas. Siet een diergelijk voorbeeldt by G. Hildanus *centuria 2. obs. 60. p. m. 135.*

Van d' uiterlijke gebreeken meen ik in mijne (1) Heelkonst en (2) Oeffenende Ontleding overvloedig genoeg gehandelt te hebben.

(1) *Chirurgia.* (2) *Anatomia Practica.*

In verscheide Vrouwen, die een overtollige vloed der Maandstonden hadden, hebben wy, na 't gebruik van d'algemeene middelen, de mixtuur gebruikt, die wy u terstondt aangepreesen hebben, lib. 3. cap. 1. p. 77. en het volgende Electuarie.

R. Conserv. ros. antiq. unc. ij.
Cydoneor. condit. dr. vj.
Diascord. Fracast. dr. iij.
Spec. aromat. rosat.
Diarrhod. abbat.
ana dr. f.
Croc. Mart. astring.
Confect. hyacinth.
ana dr. j. f.

Corall. rubr præpar.
scrup. ij.

Syr. myrtin. q. f.

M. F. Electuarium.

Het dosis is de grootte van een Kastanje driemaal daags.

Indien gy daar het Ufnea by doet, soo zal 'et te kragtiger werken.

Sy gebruikten zomtjids soete Melk met Kaneel van Eykeschorffen gekookt, daar een doyer van een Ey ingeroert was: uitterlijk schreven wy het terstondt gepreesene Lintment voor.

E I N D E.

B L A D W Y Z E R

Der

H O O F T S T U K K E N .

Eerste Boek. Van de gebreken des Hoofst.

I. Hoofstuk.	<i>Opisthonos, Emprosthonos, en Tetanos.</i>	30
V An de vallende ziekte. p. 9		
II. Van de Popelsy of Be-roertheid.	21	IV. Van de Zinkingen, en den menigerleyen Weedom zoo des Hoofst, als der andere delen des geheelen Lighaams, met de Zinkingen verzeelt gaande.
III. Van de Lammigheid. Carus, Coma Vigil & somnolentum. Catalepsis, Incubus of Nagtmaar, Lethargus, &c.		35

Tweede Boek. Van de gebreken des Hals.

I. Van de Angina of Keelont-steeking.	40	II. Van de Kropzweeren.	49
		III. Van de Slagaderbreuk.	54

Derde Boek. Van de gebreken der Borst.

I. Van het Zydewee.	57	III. Van de Koortzen.	80
II. Van de Teeringe.	67		

Vierde Boek. Van de gebreken des Ondersten Buiks.

I. Van al te groote Eetlust.	94	IX. Van de verstikking of opstying der Lijfmoeder.	173
II. Van de Braking.	99	X. Van de Lijfmoederbreuk.	178
III. Van het Scheurbuik.	112	XI. Van de Verstopping der Maandstonden.	180
IV. Van de Waterzugt.	128	XII. Van de zware Baringe.	190
V. Van de Roodeloop.	141	XIII. Van al te groote vloed der Maandstonden.	194
VI. Van de Levervloed.	150		
VII. Van het Ileos of darmwee.	152		
VIII. Van het Nierwee.	161		

BLADWYZER

van

ZAAKEN en WOORDEN.

A Derlaten in Vallende ziekte goed of quaad , pag. 13	tegen Lammigheid: 32
Komt fomtijds in der ſelver verheffing te pas <i>ibid.</i>	Teering. 77
in beroertheid, 22, 23, 28	Vierenddaagſe koorts. 93
in Keelontſteeking, 41	Anaſarca. 139
in Braking, die uit ontſteeking ſpruit, 104	Scheurbuik. 122
in verſtopte Maandſtonden, en hoe dit geſchieden moet. 82	Roodeloop. 149
is ſchadelijk in Scheurbuik 126	Darmwee. 159
ende in al te grooten eetluſt, 97	Nierwee. 171, 168
of het in overtollige vloedt der maandſtonden te pas komt. 195	Verſtopping der ſtonden. 87
in de Roodeloop, als in ſig ſelve aangemerkt, komt het niet te pas. 146	Zwaare Baring. 192
of het in 't Darmwee goet is. 156	Wondapozema in de Roodeloop. 149
en in de verſlikking der Lijfmoeder. 176	Aq. antihyſterica noſtra: 117
in het Nierwee. 164	benedicta Rulandi. 87
Aloe is ſchadelijk in de Teering. 74	Prophylactica. 88
Alveſchontſteeking. 99	Aſcites. 29
Abſces. 100	Azijn verſchaft voedzel tot de Melancholie. 11
Amalgama Saturni in de Kropzweeren. 53	B Alſamus ſulphuris anit. pag. 66, 76, 111
Anaſarca. 131	150, 166, 171
Aneurisma 39	dezers onmaatig gebruik verwekt de Teering. 77
<i>Apozema</i> in 't Zydewee. 31	is goet in 't etterbraken. 112
	in de Roodeloop. 150
	Nierwee. 166
	Balſamus ſulphuris. 54, 55
	78, 110, 149
	Of hy in de Teering goed is. 75
	En in de Roodeloop. 149
	Hy is goed tegen de Kropzweeren. 54, 55
	en

B L A D W Y Z E R.

en Graveel.	166	Clyfteer inde Beroertheit.	28
en verstopte stonden.	184	Nierewee.	165
ziet de tinctuur daar van.	77	Buikpijn des Scheurbuiks.	123
Balsamus juniperis.	164. 72	Roodeloop.	147. 149
Peruvianus in 't braken,	108. 109. 111	Waterzugt.	137
in de Roodeloop.	150	Colijk.	163. 173
Baring, die swaar valt.	188	Coma vigil & somnolentum.	29. & seqq.
& seqq.		Conchenille der Verwers te-	
Beroertheit.	21. & seqq.	gens d'opstopping der	
Blaasbalgs gebruik in de darm-		pis.	170
kink.	155	Conditum in de Vallende siek-	
Bokkenbloed.	63	te.	17. 19
Braking.	100. & seqq.	Roodeloop.	146. 149
Braakdranken zijn niet goet in		Waterzugt.	139
de Waterzugt.	132	Groote honger.	98
maar in de Beroertheit		Cornachini Poeder in de	
dienstig, uit Croe. Met:		Koortsen.	89
gemaakt.	25	Cortex Chinæ in de vierden-	
en in 't Zydeewee.	63	daagse Koorts.	189
in Vallende siekte uit melyn-		D Armwee of Darmkink.	
den der Maage.	16	158. & seqq.	
in Keelontsteeking.	46	Darmbreuk.	153
in Koortsen.	86	Decoctum van Pokhoud in de	
voornamentlijk in de		de Teering.	78
Vierendaaigse. ibid.		Van Rookkool.	78. 83
Brek der Lyfmoeder.	178	Chinæ cum passulis.	69
Bulimos, Ossenhangen.	96	van Queen in de Lever-	
Buikloop.	117	vloed.	151
In de Scheurbuik. ibid.		in Waterzugt.	140
C Arus	31. & seqq.	Lammigheid.	34
Catalepsis. ibid.		Vierendaaigse Koortsen.	98
Cataplafma tegens de		Scheurbuikige sweeren.	126
Waterzugt.	136	Doofheid des Beens in de	
Pijn der Voeten en		Steen.	164. & seqq.
Scheurbuik.	122	E Lectuarium in de Lever-	
Chordapis.	153	vloed.	152
Cinci flores.	39	In	

B L A D W Y Z E R.

In d'onmatige Vloet der stonden.	199	des Tantvleesch.	13
Elixir uterium J. Michaelis	184	een te rugdryvende in de Keelontsteeking.	40
Emplastrum tegens de Gigt.	40	en verdunnende.	49
in d'ontleding en kneusing der ledematen ibid.		een insnydende.	50. 51
Kanker versagtend.	53	tegens het tantvleesch gezwel.	114. 117
Tegens de harde gezwellen.	125	voozigheid.	126
Waterzugt.	137	Knaging.	114
Roodeloop.	147	H Arde kamergang:	21
Emprothotonos.	31	160. 161. 175. 177	
Extractum ex fecibus aq. pro phylact.	88	't Helder Water verroofsaakt het Nierewee.	163
fol fennæ.	130	de Waterzugt.	128
Elaterij.	135	Vallende siekte.	10
tomentillæ.	147	Hauftus in 't Nierewee.	170
gentianæ.	90. 106	Lammigheid.	33
sabinæ ibid. en ellebor. nigri.	108	zweetverwekkend in de Koortfen.	89
Rhei. 17. 119. 147. 185		Hertvang.	23
Catholic. 27. 88. 109		Scheurbuikige Hertkloppingen.	114
197. 102		Hoeft in de Waterzugt.	131
Angelicæ.	90	in de Teering.	69. 71
F Ebrifugum L. Riverii,	88	de genezing. ibid.	
Flores Hyperici, of Bloemen van S. Jans Kruit tegens het beven.	15	Hondshonger.	196
derselver tinctuur tegens het beven. ibid.		Hoofdpijn. 83. 114. 175. 181	188
Etterbraken.	111	Honger onmatig groot. & seqq.	94
Roodeloop.	150	Hypochoondriaca affect.	95
Icht.	114	K Amergang, die hard is.	22. 160. 161. 175. 177.
G Vliegende Scheurbuikgigt. ibid.		Kankers oorzaak.	50
de genezing.	123	een pleister daar tegen.	52
Gorgeldrank in de gebreeken		een zalf.	51
		't Kind, of het in 's moeders Lighaam door 't helder water gevoet wort.	191
		Kolen, die onder de Byvoet	ge-

B L A D W Y Z E R.

<p>gevonden worden. 14</p> <p>Koorts. 84. & seqq.</p> <p>Kropfweeren. 51. & seqq.</p> <p>L Ammigheid. 31. & seqq.</p> <p>in 't Scheurbuik. 118</p> <p>door den verhinderden omloop des waters, alias.</p> <p>Lympha ibid.</p> <p>de geneſing. 125</p> <p>Lapis Bezoar. in de Roodeloop. 144. 145.</p> <p>Laudanum urinarium anodynum J. Michaëlis. 167</p> <p>Lethargus. 31</p> <p>Levervloed. 150</p> <p>Leucophlegmatia. 128</p> <p>Liënteria in 't Scheurbuik. 117</p> <p>Lignum nephriticum, f. Santalum cæruleum. 166</p> <p>Lympha, ziet helder water.</p> <p>Lijfmoederbreuk. 178</p> <p>Lijfmoeders gekronkelde rok kan ſonder gevaar des levens afgeſneden worden, als het vier daar in is. 179</p> <p>Lijfmoeder word in de drie-maandige biggekens uit geſneden. ibid.</p> <p>Linimentum in de Beroertheit. 24</p> <p>Scheurbuik. 125</p> <p>Darmwee. 156</p> <p>Nierwee. 169</p> <p>Roodeloop. 147</p> <p>Zydewee. 66</p> <p>in d'uitteering der Kindren. 80</p> <p>in 't braken. 110</p>	<p>tegen Lammigheid. 34</p> <p>M Aandſtondens overtollige vloed. 182</p> <p>verſtopping. 179</p> <p>ontlaſten haar ſomtjids door de neus, ooren, en de blaas. 181</p> <p>Twee meiskens krygen Maandſtonden. 199</p> <p>Het ſap van Matricaria tegen de vierdendaagſche Koorts. 89</p> <p>Medicinale Wyn in de Beroertheit. 30</p> <p>Aſcites. 138</p> <p>Anaſarca. 139</p> <p>Braking. 111</p> <p>Vallende ziekte. 20. 21</p> <p>verſtopte Maandſtonden. 198. die ook purgeert. ibid.</p> <p>In de Lammigheid. 34</p> <p>Mixtura adſtringens in de loſing des Bloeds. 68</p> <p>alterans in 't braken. 108</p> <p>en 110</p> <p>in 't Nierwee. 168. en 172</p> <p>en Colijk. 172</p> <p>Vallende ziekte. 20</p> <p>der Kinderen. 21</p> <p>in Beroertheit. 26. 27</p> <p>ſlaapkoorts. 35</p> <p>Roodeloop. 145</p> <p>in ſwaare Baring. 192</p> <p>in onmatige vloed der ſtonden. 68 197. 199.</p> <p>in 't begin des Zydeweës. 64. 67. 68</p> <p>Mixtura ſimplex f. de tribus. 26. 95. 120</p> <p>de beſchryving. 26</p> <p style="text-align: right;">Nie-</p>
--	---

B L A D W Y Z E R.

N Ierewee. 161. & seqq.	Pulvis lithontripticus Rol-
Nagtmaar. 23. 31. 35	finkii. 167
geneesing. ibid. en 36	Purgatie in Koorts. 87
O Leum sabinæ (seve	in Watersugt. 135
boom) in de verstopte	Slaapkoorts. 35
Maandstonden. 86	Beroertheit. 24, 27, 30
Oogontsteekingsgeneesing.	Vallende siekte. 17, 20, 21
38. 39	Verstikking der Lyfmoe-
Oors pijn uit 't scherpe Water	der. 174, 175
geneesing. 37	Braking. 107, 108, 113
Opisthothonos. 31	Verstopte stonden. 188
Opening der borst in der sel-	Scheurbuik. 119, 120
ver Ettervergaderinge. 71	Roodeloop. 147
des buiks in Watersugt. 133	
des strots in Keelontsteek-	Q Uylwater. 50
king. 46	Qualijkte na 't te veel
P Andaleum of Panthalio-	eten. 97
num in de Roodeloop.	R Oos in 't Schurbuik.
145	115
Paraphrenitis. 69	geneesing. 125
Peripneumonia. ibid.	Roodeloop. 142. & seqq.
Pessaria om de stonden te ver-	S Alis armoniaci flores in de
wekken. 185	Vallende siekte. 16
<i>Picroheli æw</i> 100	Sal volatile lumbricor.
Pierwormen in de Roodeloop.	terrestr. 125
144	Salf voor harde en kankerige
Pilulæ Cynagloss. 37-78. 79	gezwellen. 50, 51
Pilulæ antiscorbuticæ Timæi.	Scheurbuik. 113. & seqq.
120	in de mond. 117
iliacæ rhasis. 160	in de beenen. ibid.
tegens Nierwee. 169	Scheurbuikige Hertskloppin-
verstopping der stonden.	gen. 114, 115
186, 187, 188, 189, 190.	geneesing. 125
purgeerende pillen in de on-	Sem. violæ purpureæ in het
matige vloed der stonden.	Nierwee. 165, 171. 172
196. 197	Slagaderbreuk. 57 & seqq.
In de Pis verhouding sijn	Spaanse Seep in de Vallende
eyerschalen en Conchenil-	siekte. 17, 20
le goet. 170	Spiritus lumbricor. terrestrium
Een Emulsie daar tegen.	compositus. 123
166. 170	Spiri-

B L A D W Y Z E R.

Spiritus Cochleariæ.	122	dus.	26
Spiritus fal. nitri. 88, 139, 166		Vini is olyagtig.	129
Spiritus falis dulcis		en filtig,	ibid.
in Vallende siekte.	16	verftompt de giftig.	ibid.
Beroertheid.	27	Spiritus acetosæ mineralis, in't	
Teering.	77	Nierwee.	168
Koortfen. 88, 89, 90	91	Spirit. anifi & ferpilli tegens de	
Braking.	107	beving	30
Scheurbuik. 119, 129		antinephriticus.	169
Waterfugt.	135	antifcorbuticus.	127
Nierwee.	166	lumbric. terrestrium com-	
Spiritus falis armoniaci verbe-		positus.	123
tert het wrangfuur fap. 16		Nitri fmelt de fteen.	166
vervrolijkt de fwaarmoe-		Nitri dulcis in de Longontftee-	
digen.	ibid.	king en middelfchots ont-	
verdunt het flijm.	ibid.	fteking.	69
is goed in Beroertheid.	26	Steatomata in 't Darm-	
Vallende siekte. 16, 17, 18		fcheel gevonden.	187
19. der Kinderen.	20	Syr. de Nicotiana in de Tee-	
Lammigheid.	33	ring.	77
Slaapkoorts.	35	Zydewee.	65
Nagtmaar.	36	Stinkende adem in 't Scheur-	
Keelontfteking. 44, 46, 47		buik, engenezing.	127
Kropzweeren. 52, 62, 65		Swaare Baring, 188, & feqq.	
bitterlyk en innerlyk. 53		Steen der Nieren verwekt	
Zydewee.	64, 68	somtijds't braken. 161, 163,	
Koortfen. 87, 90	192	171. als ook de fteen der	
Kanker.	52, 53	blafe, 110. grooying des	
Scheurbuik. 119, 122, 125		felfs.	163
benaude ademhaling. 122		't Suur wrangfap doet veel	
in de trekking der Ledema-		quaad in de Vallende siekte.	
ten en trekkende bewegin-			11
gen des Scheurbuiks. 125		als ook in alle melancolijke	
Scheurbuikige Roos.	ibid	gebreken.	ibid.
Nierwee.	172	ten in de ovierdendaagse	
Verftikking der Lyfmoe-		Koorts.	88
der.	176, 177	is d'oorfaak vande verftik-	
Verftopte Maandftonden.		king der lijfmoeder. 177	
	184, 180		178.
Spirit. tartari volatillis foeti-		en van de vallegde siekte 10	
		van	

B L A D W Y Z E R.

van de trekking der ledema-
 maten en trekkende be-
 weging. ibid.
 het prikkelt en rukt de ze-
 nuwen. ibid.
 hoe men dat verandert, 16
 maar gematigt, is in de tee-
 ring goet. 78
 in de Koortfen. 88
 Het suur sap des Alvees ver-
 wekt den al te grooten hon-
 ger. 95
 De suure vogtigheden brengen
 in 't Zydewee de meeste
 schade toe. 60
 met welke dingen deselve ver-
 meerdert worden. 95
 zy verwekken winden. 97
 hoemen die verandert. 16, 20
97, 99

T Abellæ in Braking. 111
 Waterzugt. 140
 Roodeloop. 145
 Levervloet. 152
 Teering. 69
 haar oorsprong. 70
 wort van den Auteur in 3.
 soorten verdeelt. 71
 der Kinderen. 80
 Tetanos. 31
 Tympanites. 129
 Tinctura balsamica in 't scheur-
 buik. 121
 Flor Hyperic. in de beving. 15
 etterbraking. 111
 Lapid. nephritid. in het Nie-
 renwee. 167

V Allende siekte, 9. & seqq.
 Uitdroogende Koorts. 68
 Vergif verwekt de Roodeloop.
141
 Verstikking van de Lijmoe-
 der. 173. & seqq.
 Vleeschnet uit de verachteloof-
 de ontsteeking der Kaken,
39, 55
 geneefing. ibid.
 Vleermuyzebloed in het darm-
 wee. 158
 Vlekken in 't Scheurbuik ver-
 dwynen in 't sterven, en
 komen na de dood somtijds
 wederom. 118
 geneefing. 122
 Vulvulus hæmatis. 115
 Usnea in de vloed der stonden.
195. 199

W Aterzugt. 127 & seqq.
 haar geneefing. 134 &
 seqq.
 ontstaat somtijds uit Brande-
 wijn drinken. 129. 138
 volgt op Koortfen, die qua-
 lijk genezen zijn. 129
 Waterzugtige Scheurbuik. 115
116. 117. 25
 De zweeren van de Waterzug-
 tige worden beswaarlijk ge-
 neefen. 131
 't Aderlaten is niet goed. 132
 het onthouden van drank
 helpt zeer, en door desselvi-
 gers bloot middel is een Wa-
 terzugtige genezen. 133
De

B L A D W Y Z E R.

De buikopening moet men in geen zwakke ondernemen,	ibid.	Z Ivet word in 't Darm- wee om de Navel ge- streeken.	157
Walging.	99	Zydewee 59. & seqq.	
't Wrang sap is by de Krop- zweeren.	50	Zinkingen. 36. & seqq.	
is oorzaak van de Kanker.	ibid.	Galachtige en geneezing der zelve.	40
en van de verstikking der Lyfmoeder.	174	De scherpe verwekken de Teering.	70
Winterkoninxken in 't Niere- wee.	168	en braking.	100
		Geneezing.	104

E Y N D E.

~~pp~~
r

Cornelis van gemmeren
anno 1710

